تورکستان ملی حرکتی خادملرندن

محترم محمد امین بغرا بگه

دوقتوره

استانبول 24.VI.52

باش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه‌سی

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی یلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	غینوار (ایکنچی کانون) 1933	سان 38

بوسانده:

1 - روسلارنگ «تورك‌له خاستالغی» — باش مقاله

2 - «جمهوریت» مخبری نادر نادی بیکنگ مصاحبه‌ده بولوندوغی «اسد بیك» کیمدر؟ — باش تورکستانلی

3 - ساویت حکومتیله معاهده‌له‌ر — م.

4 - بوکونکی تورکستان احوالندان

5 - یه‌نه قازاق اوروغلاری حقنده (عبدالقادر بیك جوابیغا جواب) — چوقای اوغلی مصطفی

6 - فیلیپین استقلالیتی — چاغاتای

7 - ساویتلار اتفاقنده

8 - ایراندا

9 - تأریخی بر قونفرانس (روس تأریخنده قالموقلارنك رولی) — تورانچی

10 - تورکه «سارت» دیه‌که‌سوب آتان وطنداشلارا (شعر) — احمد خاکی

11 - تورکستان خبرله‌ری

منور قاری قایدا؟

تورکستاندان آلدیغمز خبرلارغا قاراغاندا **منور قاری** کوب ده‌نبه‌ری اورتا آسیانك تاشکنده‌کی برله‌شکه‌ن «G. P. U.»سی بو- درومنده (پیر تولاسنده) قامالیب یاتادر. منور قاری‌نی یالغزچا «G. P. U.» بودرومینك آیریم بولماسینا تیقیب، اونی کوب قیناماقدا ایمشله‌ر.

باشقا تورکستان جماعت خادملاری سیبریانك اوزاق بورچه‌ك- له‌ریگه سورگون قیلنغانلار. ایچکی روسیه‌گه أوزون، سوروکلو مجبوری ایشکه یوللانغانلار آراسندا برکوب تانیلغان سیمالارنگ اسمله‌ری ذکر ایتلمه‌کده‌در. سید ناصر میرجلیل‌نك اوراق تامامیلا- ریغا سورگون قیلنغانلغی، باتو، منان نرامز قاتارنداغی تورکستان- لیلارنك ایسه موسقوادا قاماقدا ایکه‌نلکله‌ری خبر بیریلمه‌کده‌در.

ساویت حکومتی معیوبلارغا قایدای یارده‌م ایته‌در؟

عشق آباد شهر سیغورتا (امنیت) قاسساسینك تورموش قومیته‌سی (دولت موسسه‌سی‌در) بوتون معیوب وه پانسیونه‌رلارغا بر اعلان یازوب: 1) «5 بیللقنی 4 بیلدا» وه «3 نچی قطعی بیل» زایوم (استقراض) کاغازلارینی وقتنده باروب آلولارینی تکلیف ایته‌در. 2) کومه‌ك قاسساسینك اعضاسی بولغان معیوبلارغا کارتوفیل (پیر آلماسی) آلماق اوچون بر هافتا ایچنده بوش اخالتا (توربا) وه اون سوم قرض پول کتیریب بیرمه‌لیدرله‌ر» دیدر.

(«شورالار تورکمه‌نستانی» 32 .IX .30)

قوتلاو

بارچا تورك وه مسلمان اوقوچیلاریمزنی مبارك رمضان بایرامی مناسبتیله یوره‌کده‌ن قوتلایمز. باشقارما.

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان | غینوار (ایکنچی کانون) 1933 | ساده 38

روسلارنك «تورك-له خاستالغی»

روس مهاجر غازیتالاری عادتده ملی استقلال مسئله‌لرینی سکوت ایله کیچیریرله‌ر. یالغز «ووزروژده‌نیه» غازیتاسی اوقراینا ملی حرکتی حقندا آراسیرا یازوب اوته‌در. میلیوکوف رهبرلگی آستندا چیقادرغان وه روس جمهوریتچی-ده‌موقراتلار برلگینگ فکر تارا- توچیسی «پوسله‌دنیه نووستی» غازیتاسی ایسه بو مسئله‌لرگه کوز یوموب تاووشینی هم چیقارمایدر. سوسیالیست بولماغان روس‌مهاجر- لارینك ایگ نفوذلی فکر تاراتوچیلاری سانالغان بو ایکی غازیتا، ملی مسئله‌گه تیشقی قاراشلاری یاغندان بربرنده‌ن کوب فرقلیدر. «ووزروژده‌نیه» غازیتاسی، بولشه‌ویك روسیه‌سی قول آستنداغی أولکه‌لرده‌ن هیچ بریسینگ بولشه‌ویك حاکمیتنده‌ن قورتولوب چیقوویغا قارشو اوز قورقوسینی سیزدیرمه‌یدر. اونگچه بوقورتولوش

حتی ملی استقلال بایراغی آستندا واقع بولسادا مه‌یلی. بو غازیتانگ فکرنچه ساویت مملکتی ملی پارچالارینگ بو تورلو قورتولوشی ساویت حکومتینك پیقیلیشینی تیزله‌ته‌در. روسیه‌نگ بولشه‌ویکله‌ر دورنده آیریلغان او أولکه‌له‌رنی سوکرا یه‌کیده‌ن اوزیگه قوشوب آلا بیلیشیگه بو غازیتا هیچ شبهه ایتمه‌یدر.

«پوسله‌دنیه نووستی» ایسه مسئله‌گه بوتونلای باشقا برکوز بله‌ن قارایدر. بو میلیوکوف غازیتاسی ساویت قول آستنداغی مملکتنك هه‌ر قاندای بر پارچاسینگ بولشه‌ویك دیکتاتوراسندان، روسیه‌نگ اوزی قورتولماسدان اول، ملی قورتولوش امکانی تصور-ندان‌دا دیر-دیرتیتره‌مه‌کده‌در. میلیوکوف بولتور16 نچی ده‌قابرده‌گی معروضه‌سنده: «بولشه‌ویکله‌ر مغلوبیتی روسیه‌نگ مغلوبیتی‌دیمه‌کدر» دیمشدی («پوسله‌دنیه نووستی»نك 20 نچی ده‌قابر سانیغا باقیلسین). بو فقره‌نی تفسیر ایتمه‌ك لازم. میلیوکوف هه‌ر قاندای بر «بولشه-ویك مغلوبیتی»نی «روسیه مغلوبیتی» دیب سانامایدر. بولشه‌ویکله‌رنك اقتصادی جبهه‌ده‌کی، بیش بیللق پلانداغی، جهان انقلابی پاراتماق تجربه‌سنده‌کی مغلوبیتله‌ری — بونلار «روسیه مغلوبیتی» ایمه‌سدر وه میلیوکوفنی قووانترادردا. لکن تیشقی کوره‌شده بولشه‌ویکله‌رنگ مغلوبیتی قورقوسی یوز بیرگه‌ن دقیقه‌دان اعتباراً میلیوکوف‌ده قورقماقغا باشلایدر. میلیوکوف، 1929 نچی ییلدا شرقی ختای تیمر یولی یوزنده‌ن چیققان ساویت روسیه-ختای اختلافنداغی بولشه-ویك موفقیتینی ممنونیتله قید ایتکه‌ن ایدی. مانجوریا اوستنداچیققان یاپونیا-ختای اختلافی چاغندا ایسه او، میلیوکوف، چیکسز تلاش وه قورقوکورسه‌تدی. بو قورقو اوگا ختای ملی منافعینك1929 نچی ییلداغینه نسبتاً داها قیمتلی بولوب کورونگه‌نلگنده‌ن ایمه‌س، بلکه یاپونیا غلبه‌سینگ مانجوریاداغی روس ایمپه‌ریالیزمیگه ضربه اورا بیلمه‌سنده‌ن کیلیب چیققان ایدی. میلیوکوف غازیتاسینگ غیر روس أولکه‌له‌رنگ بولشه‌ویك حاکمیتی آستیدان بر آن اول قورتولوشی

احتمالندان قورقوسی ایسه آشکار بر نه‌رسه‌در. بو مسئله‌ده میلیو-کوفنك بولشه‌ویك دیکتاتوراسینه طرفدارلغی مانجوریا مسئله‌سنده-کنده‌ن داها آچیق کورونوب تورادر. لکن بو «ملعون» ملی مسئله او قادار جانلی وه حقیقی بر مسئله‌در که حتی «پوسله‌دنیه نووستی» ده، بوتون قورقولاریغا حاکم بولوب توروب، او حقدا یازماق مجبوریتنده‌در. قارشومزدا بو غازیتانك «ایالتله‌ر (أولکه‌له‌ر) مسئله-سی» گه وه «سه‌پاراتیزم» مسئله‌سیگه حصر ایتلگه‌ن یدی (7) بویوك مقاله‌نی حاوی 6، 7، 8، 13، 23 وه 28 ده‌قابر سانلاری یاتوبدر. اونلاردان ایکیسی خارلاموف‌نگ «قازاقچی سه‌پاراتیزمی» حقنداغی مقاله‌سی، اوچی گه‌نه‌رال ده‌نیکین‌نگ «ایالت مسئله‌سی» حقنداغی مقاله‌سی، بری غازیتا باش محررینگ «سه‌پاراتیزم وه سه‌پاراتیستلار» دیگه‌ن مقاله‌سی وه برده بوریس گوره‌ویچ دیگه‌ن بریسینك «آلمان ارتجاعی وه روسیه برلگی» باشلقلی مقاله‌سیدر. بز بو بیرده یالغز مه‌نه شو سوگنچی مقاله اوستندا توقتاب اوتامز. چونکه او مقاله‌ده بزنی توغرودان توغرو علاقه‌لاندیرادرغان سطرلار باردر. میلیو-کوف ئه‌مه‌کداشی بوریس گوره‌ویچ‌نگ سوزیگه کوره «روسیه أولکه‌له‌ری سه‌پاراتیستلاری»غا آوروپادا ایکی «ارتجاعی قوت رهبرلك قیلماقدا» ایمش. بونلاردا: له وه آلمان ارتجاعچیلاری ایمشله‌ر. شونی دیمه‌ك لازم، که بو محاکمه اصولی، سه‌پاراتیستلارنی قارالاماقدا بوتون روس سیاسی دائره‌له‌ری اوچون مشترکدر.

که‌ره‌نسکی بر وقتلاری سه‌پاراتیستلارغا «اینگلته‌ره-له‌هستان حامیلغی»ندان بحث‌ایتب یازغان‌ایدی؛ ایندی‌ایسه میلیوکوف غازیتا-سی آلمان-له حامیلغندان بحث ایته‌در. مقصدلاری — مخالفلارینگ جبهه‌سینی معناً کوچسزله‌ندیرمه‌کده‌ن عبارتدر. له‌نین 1906 نچی ییلدا بر میتینغدا «میلیوکوفگه په‌ته‌رسبورغ شهر باشلوغی (غرادو-ناچالنیکی) حامیلق قیلادر» دیمشدی. ایندی ئه‌نه شو میلیوکوف

غازیتاسندا بزگه: «روسیه ایالتلەرینگ سەپاراتیستلاریغا آلمان وه له ارتجاعچیلارندان عبارت آوروپا غرادوناچالتیکلەری حامیلق قیلا یاتورلار» دیب باقیرادرلار. وقتیله لەنین‌نی میلیوکوفنی بو طرزده عیبلەدیگی اوچون «اویاتسز، انصافسز دەماغوغ» دیب آتاغان عینی آداملار بوکون «پوسلەدنیه نووستی» غازیتاسینگ بزگه قارشی «لەنینچه»سیگه چیقیشنی «یوکسەك وطنپرورلك نشانەسی» دیب سانامافدالار...

بوریس گوره‌ویچ مقالەسیغا قایتایلق. بوگلا کوره: «له ارتجاعچی دائره‌لەری آذربایجان استقلالچیلارندان رسولزاده وه سلطان علی‌له‌رگه(؟)، داغستان استقلالی طرفداری شامل نیره‌سی (تورونی)گه، تورکستانلی سەپاراتیست مصطفی چوقای‌غا، ایدیل-اورال لیده‌ری عیاض اسحاقی‌غا حامیلق قیلارمشلار...

غاسپرینسکی، آغا اوغلو، آقچورا، وکیلی، حسین زاده علی کەبی له‌هستان طرفداری («له اوریەتناسیونی») بولغان بر نیچه پان تورکیستله‌ر وه روسیه‌نی پارچالاوچیلاردا تورکیه‌ده یاشاب ایشله‌گەنله‌ر» ایمش.

بوریس گوره‌ویچ‌نگ غریب باشنداغی بوتقانی کوردیگزمی؟.. بوندان چیقادر، که اگر له‌هستان وه «له ارتجاعچیلارینگ حمایه‌سی» بولماسایدی، نه تورکستاندا، نه آذربایجاندا، نه ایدیل-اورالدا وه نه‌ده شمالی قافقاسیادا ملی استقلال حرکتله‌ری (سەپاراتیزم) یوز بیرگەن بولور ایدی. برده، گوره‌ویچلار رسولزاده‌گه، مصطفی چوقای اوغلوغا، عیاض اسحاقی‌غا —آوروپادا بولغانلقلارندان— «له‌هستان ارتجاعچیلارینگ حمایه‌سی»ندەن بحث ایته بیلسه‌لەرده (لەنین‌ده میلیوکوفنگ او چاغدا پەتەرسبورغدا یاشاغانی جهتده‌ن «پەتەرسبورغ غرادوناچالنیگی میلیوکوفگه حامیلق قیلدی» دییه بیلگەن ایدی!) فقط، عمرنده آوروپا توپراغینا آیاق باسماغان، ساویت حاکمیتینك برنچی کونده‌ن باشلاب بولشەویکله‌رله ایشله-

شکه‌ن، لکن، سوگرادان کوزی آچیلیب، ایدیل-اورال وه تورکستاندان مرکب متحد تورك دولتی قورماق وه ساویت روسیه‌سینگه قارشو ایزیلگەن مستملکه خلقلارنگ بین‌المللینی تشکیل ایتمەك جبهه‌سیگه اوتکه‌ن، ایندی بلکه کوبده‌ن ساویت سورگونده أولوب کیتکه‌ن سلطان علی خصوصندا قاندای قیلیب بوندای بر ادعا سویله‌نه بیلیر؟ قاندای قیلیب 1914 نچی ییلی 11 نچی سه‌تابرده یعنی ایندیکی له‌هستان داها میداندا یوقگه‌ن وفات ایتکه‌ن مرحوم اسماعیل بیك غاسپرینسکی‌نگ «له‌هستان اوریەتناسیونی»ده‌ن بحث ایتله بیلیر؟ قاندای ایتوب آرتق اونلارچا ییللاردان به‌ری تورکیه تبعه‌سی اولاراق یاشاب تورغان آغا اوغلو، آقچورا وه حسین زاده علی بیکله‌رنگ «له‌هستان اوریەتناسیون»ی حقندا یازیلا بیلیر؟ عجبا، «پوسلەدنیه نووستی»نگ «وقوفلی» محررلارندان بوریس گوره‌ویچ وه یا دیگر بریسی، حتی تورکلکگه قارشو معلوماتسز هەر زمان حاضر شخصلار وه غروپلارنگ (که بوندایلارنگ بارلغندا شبهه یوق) واسطه وه یارده‌ملەریله بولسادا، آغا اوغلی وه آقچورا بیکله‌رنگ لااقل سوگنمی اون ییل ایچنده — ایسته‌ر له اوریەتناسیونی ایله، ایسته‌ر بوندسز — روسیه‌نگ پارچالانیشی بابندا بر فعالیتده بولغانلقلارینی کورسه‌ته آلورلارمی؟

«پان-ترکیزم»، «پان-تورانیزم» — بونلارنگ باریسی‌دا روس سیاسی خادملاری کوپچیلگینگ یولوقدیغی آیریچا بر «تورك خاستالغی»نگ علامتلاریدر. بو ایسکی توزه‌لمەس خاستالقفا برده یه‌گی، «له‌هستان اوریەتناسیونی»، «له‌هستان حامیلغی»کەبی بین (میه) خاستالغی قوشولموشدر.

بو «تورك-له خاستالغی» روسلاردا آینیقسا اونلار اوچون برتهلکه توغولغان زمان، ملی استقلال حرکتله‌رینگ طالعی کوچه‌یگەن زمان ظاهر بولادر. خارلاموف، ده‌نیکین، میلیوکوفنگ اوزی وه بونلا-

رنك آرقاسندان لوكوللهگوچی گوره‌ویچ — باریسی‌دا بر تاووش بله‌ن «سه‌پاراتیزم وه سه‌پاراتیستلار» حقندا غوجورلاشوب آلدیلار. بو حال اونلارنگ «بر وه بولونماس روسیه»سینگ مه‌نه شو «سه‌پاراتیزم وه سه‌پاراتیستلار» یاغندان قورقو آستندا بولغانلغینه دلالت ایته‌در.

استقلالچیلار! جبهه‌مزده محکم بولایلق؛ بربریمزنی داهاسیقی توتایلق. خارلاموف، ده‌نیکین وه میلیوکوف‌لارنگ تویدوقلاری قورقونی، — یعنی بزنگ اوز وطنلاریمزنك ملی قورتولوشی یولنداغی کوره‌شله‌ریمزنی داهادا کوچه‌یتره‌یلك!

* * *

«جمهوریت» مخبری نادر نادی بیکنك مصاحبه‌ده بولوندوغی «اسد بیك» کیمدر؟

بولتور ایول آیینگ 2 سنده‌ن 11 یگه قادار 200 تأریخچینك قاتناشماسیله آنقارادا بولوب اوتکه‌ن تورك تأریخی قورولتایی وه سه‌تنابرنگ 26 سنده‌ن اوقتوبرنگ 5 یگه‌چه استانبولنگ دولماباغچا سرایینده توپلانغان تورك تیلی قورولتایی تورکیه منوره‌ری آراسندا قایتادان تورکیه تیشنداغی تورکله‌رگه قارشو سیزیلیرلك برعلاقه‌اویغانتردی. تورکیه مطبوعاتنده خارجداغی تورکله‌ر، آینیقسا روس پروله‌تاریاتی اسارتی آستندا ایزیلمه‌کده بولغان تورکله‌رحقنده تورلو موضوعلاردا مقاله‌لر تارقاتیلماقدادر. بولتورغی ایکی مهم تأریخی قورولتایدان سوك تورکیه یاشلغینگ روسیه بویونتوروغی آستنداغی قارداشلارینگ وضعیتی حقنده قیزیقا باشلاغانلغینی تورك‌لك منفعتی اوچون شبهه‌سز بویوك بر قازانچ سانامالی‌مز. فقط بختسزلققا قارشو تورکیه‌لی توغانلاریمزدان بعضیلاری کوب صمیمیتله باشلادیقلاری بو اینتیلیشله‌رنده بیلمه‌ی، سیزمه‌ی آرا-سیرا بوزوق، بولانیق منبعله‌رگه اوچراب، تورکیه تیشنداغی توغانلاری حقنده‌یا گلیش

معلوماتلارله آشیلانماقدالار. بو حالنك آچیغ بر مثالینی مرحوم «آتسز مجموعه» مدیری نهال بیك یازیلارندا اوچراتدق. بو مقاله‌ده بوندای یاراماس بر «منبع»گه اوچرااغانلقنگ ایکنچی تورلو بر مثالینی کورسه‌توب اوتمه‌کچیمز.

استانبولنگ کونده‌لك غازیتالاری آراسندا مهم اورون توتقان «جمهوریت»نگ 32 .XI .20 ده چیققان ساندا «روسیه‌ده کی تورك‌لر حقنده بر قونفرانس» باشلقلی بر باش مقاله باسیلیب چیقدی. اوتکه‌ن یلنگ 19 نچی نویابرنده آوستریانگ مرکزی ویانه شهرندن نادر نادی بیك طرفندان یازیلغان بو باش مقاله قویوداغی سوزله‌رله باشلانمشدر:

«ویانه کولتور برلگی» بورانگ فکر ساحه‌سنه حاکم اولان أك قوتلی بر تشکلدر. بو جمعیت هر هافتا ترتیب ایتدیگی قونفرانسلارله خلقه آوروپانگ تانینمش علم، صنعت، سیاست آداملارینی دیکله‌مه‌ك امکانینی تأمین ایدر. کیچه‌نله‌رده Kayyo نگ (*) قونفرانسندان بحث ایتمشدم. اولکی آقشام ویانه‌لیلار عینی کورسیده چوق قیمتلی بر تورك محررینی آلقیشلادیلار. اسد بیك اسمنده آذربایجانلی بر عرقداشمز «بوکونکی روسیه‌نگ روحی» موضوعلو برقونفرانس ویردی. اسد بیك به‌رلین‌ده تانینمش بر محرر وه غازیتاچیدر. هنوز چوق گه‌نج اولدوغی حالدا شیمدیده‌ن بر قاچ کتاب نشر ایتمشدر. بونلاردان ستالینگ حیاتی وه محمدك ترجمهٔ حالی چوق به‌گه‌نیلمشدر. اسد بیك بو سوك اثرنده یه‌گی وه جانلی ادعالاردا بولونماقدادر. اوگا نظراً بویوك پیغمبر بر دین مؤسسی اولماقدان زیاده بر دولت مؤسسیدر. چونکه او قیسا بر زماندا، زمانینگ وه محیطینگ ایچنده بولوندوغی قارشیلغا رغماً معظم بر دولت قورماغا موفق اولمشدر.

اسد بیك اصلاً باکولودر. باباسی باکونگ أك زنگین په‌ترول

(*) M. Caillaux — بورونغو فرانسز مالیه وه باش ناظری.

منبعلارینه صاحبمش. روس اختلالنده وضعیتله‌ری بوزولمش، اسد بیك تورکستانه، اورادان ایرانه کیچمه‌گه مجبور اولمش. بر مدت قافقاسیادا یاشامش، سوگرا تیفلیسده، ترابزوندا، استانبولدا بولونمش. شیمدی اون سنه‌دن‌بری به‌رلین‌ده ایمش.

بو ایضاحاتی قونفرانس مناسبتیله اسد بیك حقنده انتشار ایده‌ن بر مقاله‌ده گوردم وه بر تورك اولان بو قیمتلی علم آدامیله گوروشمه‌گی فائده‌لی بولدم. روسیه‌ده میلیونلارچا تورك وار. بونلارك شیمدیکی اجتماعی وضعیتله‌ری، زه‌ژیمه قارشی اولان علاقه‌لاری حقنده اسد بیگك ویره‌جه‌گی معلومات شبهه‌سز مهم اولاجاقدی.

اسد بیکله گوروشدم. چوق نازك بر آدام. خطاسز تورکچه قونوشویور. استانبولدا پهك آز بولونمش اولماسنه رغماً شیوه‌سی استانبول شیوه‌سینه یاقین. گندیسی شخصاً بولشه‌ویکلك علیهنده‌در. فقط هه‌ر علم آدامی کبی حادثه‌لری تماماً بیطرف برنظرله گورویور. بکا روسیه‌ده‌گی عرقداشلاریمزك وضعیتی حقنده شو معلوماتی ویردی» دیب نادر نادی بیك مقاله‌سینی «اسد بیك»نگ سویله‌دیك‌لرینی نقل ایتمه‌کله بتیرمشدر.

نادر نادی بیك توغانمزله «خطاسز تورکچه قونوشمش» وه اوگا «کندیسینی شخصاً بولشه‌ویکلك علیهنده» کورسه‌توب، «هه‌ر علم آدامی کبی حادثه‌لری تماماً بیطرف بر نظرله گوردیگی» قناعتینی بیره بیلمش «اسد بیك» یاش تورك محرری نادر نادی بیك گه «روسیه‌ده‌گی عرقداشلاری» حقنده معلومات بیره‌رکه‌ن «ساویتلار، کولتور اعتباریله تورکله‌ره چوق یاردیم ایتمش، میلیونلارچا تورکی جهالتده‌ن قورتارمشلاردر. باکو کبی، قازان کبی، بویوك شهرله‌رده دارالفنونلار آچیلمشدر. همن هه‌رکویده مکتب واردر. عرب حرف‌لری قالدیریلمش، یرینه اوقونماسی داها پراتیق وه داها قولای اولان روس حرفله‌ری قونولمشدر. قادینلارك یوزله‌ری آچیلمش، چارشافلار آتیلمشدر. بوتون بونلار کولتور اعتباریله بویوك خدمت‌

له‌ردر...» دیمشدر. «اسد بیك»نگ بو ادعالاری بوتونلای یاگلیش وه حقیقتگه اویمایدر.

باکو دارالفنونینی ساویتلار ایمه‌س، ملی آذربایجان حکومتی تأسیس ایتمشدر. قازانداغی دارالفنون ایسه بولشه‌ویکله‌رده‌ن کوبگنه ایسکی بر زمانغا عائددر(*). باکو، قازان که‌بی بویوك تورك شهرله‌رنده آچیلغان دارالفنونلارنی بیلیم اوجاغندان قوممونیزم پروپاغاندا اوجاقلاریغا ئه‌یله‌ندرگه‌ن ساویتلاردر.

چارلقنك بیقیلیشی وه پارچالانیشیله آذربایجان، تورکستان، ایدیل-اورال وه قیریم که‌بی تورك أولکه‌لرنده ایلك سیرادا قیلنا آلغان ایلك موفقیتلی بر ایش — ملی-معارف جبهه‌سینی توغرو بر استقامتگه قویولا بیلگه‌نلگی ایدی. ساویتلار ایش باشیغا کیلیب، اورونلاشوب آلناچ اونلار ملی مکتبله‌ریمزنگ بارچاسینی قاپاتیب، خلقمزنك میگ تورلو فلاکتله‌ر آرقاسندا یتیشتردیگی اوقوموشلولارینی آیاماسدان أولدوردیله‌ر، سورگون ایتدیله‌ر وه «تیریکله‌ر گوری» آتالغان «چه‌قا» زندانلاریغا آتدیلار. ایمدی ایسه اونلار عینی یاراماسلقنی، عینی حیوانچا معامله‌نی ساویت مکتبله‌رنده‌ن یتیشکه‌ن منورله‌ریمزگه‌ده روا کورمه‌کده‌لر. مه‌نه ساویتلار قان دریاسیغا بویاب، استیلا ایتدیکله‌ری تورك أولکه‌له‌رنده جهالتکه قارشو شوندای کوره‌شمه‌کده‌له‌ر...

حرث ساحه‌سنده مهم رولی بولغان الفبا مسئله‌سنده‌ده ساویتلار سیاستی بیلگیلیدر. اونلار اوز اسارتنده‌کی تورکله‌رگه روس حرفله‌ریله قاریشیق، بیچیمسز بر الفبا قابول ایتدیره‌رك بزنی تورکیه‌لی توغانلاریمزدان آیریب قویوشغا اورونوب یاتادرلار.

«اسد بیك»نگ «عرقداشلاری» حقنده نادر نادی بیك توغانمزغا بیرگه‌ن معلوماتی شو ایکی جمله ایله بیته‌در: «اوقوما اوگره‌

(*) قازان دارالفنونی ایسکی روسیه‌نگ ایگ ایسکی بیلیم اوچاقلارندان بری سانالادر.

نەن بر آدام دوشونويور ديمەكدر. دوشونەن آدام هەر زمان‌حردر.»

ساويت مكتبلەرنده اوقوتوشنك ملى اخلاق، ملى تويغو وه ملى حرث اوچون قاندای قورقولو ايكەنلگينى بوراده ئەيتب اوتوروشكه حاجت يوقدر. هەر كيمگەده بيلگيلى بولغان بر مثال: ساويت حكومتيله سيقى سياسى دوستلق مناسباتدا بولوب تورغان تركيه حكومتى آوروپاغا يوزلەرچه طلبه كونده‌روب تورغان چاغدا، ساويت روسيه‌سيغا بر گنەده طلبه يوللاديمى؟ ملى يوكسەليش يولينا آياق باسغان ايران وه آفغانستان حكومتلەرى ساويت روسيه دارلفنونلارينا بر گنەده بولسون طلبه يوباردىلارمى؟ ياقيندا ساويت حكومتيله يەكيدەن دوستلق معاهده‌سى ياساغان ختای حكومتى ايسه ساويت روسيه‌سنده اوفوب قايتغان ختای ياشلارينگ قطعياً دولت ايشلەريگه قاتناشديريلماسلقلارى حقنده بويروق چيقاردى. (فرانسزچا «تان» غازيتاسينگ 30. XII. 32 نسخەسيگه باقيلسين).

نادر نادى بيك وه باشقا تركيەلى توغانلاريمز ساويت مكتبلەرنده تركلك فكريگه، آينيقسا «كمالچيلق»قا قارشى شدتلى پروپاغاندا لارنى يورگوزولوب ياتقانلغينى، حتى روسيەده كى تركلەرنگ جوغرافى آتامالارنى آناتولو تركچەسنده يازيشلاريغاتوسقونلق قيليب تورولغانلغينى بيلەرلەرمى ايكەن؟ ختای، تركيه، ايران وه آفغانستان ملى فكرلەريگه هيچ بر اويماغان «ساويت معارفى» روسيەده كى تركلەرنك ملى فكريگه قاندای اوينسون!...

حقيقى وضعيت بوتونلای باشقاچا ايكەن روسيه اسارتنده كى توغانلارينگ حالندان خبرسز بر ياش تورك محرريگه اوزينى «شخصاً بولشەويكلك عليهنده» كورسەتوب، اوكا «ساويتلار، كولتور اعتباريله تركلەره چوق ياردیم ايتمش» ديگەن ياكليش وه حقيقتگه اويماغان نەرسەنى سويله گەن «اسد بيك» كيمدر؟

بوندان ايكى يىل ايلگەرى آلمانيا نشريات عالمنده بەك نادر بر وقعه بولوب اوتدى. «محمد اسد بيك» نامندا بريسينگ

„Öl und Blut im Orient“ («شرقده نەفت وه قان») ديگەن 300 بيت قالينلغندا بر كتابى چيقدى. بو كتاب جنس وه محتوياتى اعتبارىله شرق حقنده آلمانچا نشر ايتلگەن اثرلەر آراسندا بويوك برله كه (داغ) سانالير. اويدورما وه ياكليش معلوماتلارله تولدورولغان بو كتابده آينيقسا تركلەر، ايران وه گورجولار سوك درجه تحقير ايتلمشلەردر. شرق حقنده دەگەرلى اثرلەريله تقدير ايتلگەن آلمان نشرياتى آراسيغا بوندای ساخته كارلقلارله تولغان بر كتابنگ آرالاشيب قاليش كيفيتى آلمانيا مطبوعاتينى مدهش درجەده هيجانگه كيلتردى. او زمان يعنى بوندان ايكى يىل بورون „Berliner Börsen-Courier“, „Berliner Tribüne“, „Berliner Börsen-Zeitung“, „Der Tag“, „Die Kreuzzeitung“, „Der deutsche Vorwärts“, „Der Deutschenspiegel“, „Münchener Neueste Nachrichten“, „Der Westen“, „Hamburger Nachrichten“, „Osnabrücker Zeitung“, „Deutsche Zeitung“, „Rheinisch-Westfäl. Zeitung“, „Das deutsche Offiziersblatt“, „Der nahe Osten“ كەبى آلمانچا غازيتالارله، „L'Orient“, „Matin“, „Prométhée“, ديگەن فرانسزچا نشرياتدا وه «اودلو يورت»، «ملى يول»، «ياش تركستان»غا اوخشاش تركچه مجموعەلەرده «محمد اسدبيك»نك «شرقده نەفت وه قان» ديگەن بو كتابنده كى اويدورما وەاوسەكچى-لكلەريگه قارشو شدتلى تنقيدلەر يازيلمشدى. بەرلين‌ده كى اسلام اينستيتوسى‌ده «اسد بيك»نگ بو ساخته كارلقلارله تولغان كتابيگه قارشو وقتيله شدتلى چيقيشلاردا بولونمش ايدى. نهايت بەرلين ژورناليستلارندان بعضيلارى آلمانيانگ تيشلى أداره‌لەريگه يولوقوب، بوندای ياراماسلقلارنى اويلاب چيقارغان «محمد اسد بيك»-نگ كيم ايكەنلگينى آراشديريب، نتيجەده اونگ 1905 نچى يىلنگ 20 نچى اوقتوبرنده اوقراينانگ كيف شهرنده توغولغان آبراهام اوغلو لەئو نوسەنباثوم(*) نامندا بر يهودى بولغانلغينى وه اونگ 1921 نچى يىلدانبەرى بەرلينده ياشاب تورغانلغينى تثبيت ايتديلەر وه بەرلين غازيتالارندا يازديلار.

(*) Лев Абрамович Нуссенбаум.

مەنە بو حقیقت یوزەگە چیقاریلغاچ وقتیلە بەرلین کتاب مغازەلەری تیرەزەلەرینی «بیزەب» تورغان «شرقدە نەفت وەقان» کتابی‌دە بیرلەرندەن آلینب، مغازەلەرنگ ئەللە قایسی تینیك-تیشیکلەریگە تیقیلیب قویولدی.

نادر نادی بیك توغانمزنگ یازیلارندان لەئو نوسەنباۋمنگ ایمدی‌دە عینی ساختەکارلق آرقاسندان آپریلمای یورغانلغنە شاهد بولماقدامز. «اسد بیك» اسمی آستیغا بیکینگەن بو نوسەنباۋمنگ، اوزینی «باکولو عرقداشمز» دیك کورسەتوب، بو صورتلە اطرافندا غیلارنی آلداب یوروشنی اوزیگە بر مسلکدیك قیلیب آلیشندا شبهەسز تورکلك علیهندە بویوك بر حکمت یاشیرینغاندر. بزنگ، بر تورك اسمیگە اورالوب آلغان کیپفلی بو نوسەنباۋم حقندەغی، تخمین وە شبهەلەریمز برین برین یوزەگە چیقماقدادر. رفیقمز «استقلال» غازیتاسینگ 19 نچی ساندا «یالانچی قافقازجیلار» باشلقلی مقالەسندە، عمومی تیلی روسچە اولماق اوزرە «قافقاسیا فەدراسیونی» قورماق وە قافقاسیانی آوروپا دولتلەرندەن بریسینگ حمایەسیگە بیرمەك مقصدیلە بەرلین‌دە «قافقاسیالی یاشلار برلگی» نامندا بر اویوشمە قوروشغا اورونوب یورغان ئەرمەنیلەر قاتارندا «اسد بیك» اسمی‌دە ذکر ایتلمەکدەدر.

عرقداشلارینی تانیماق وە تانیتماققا قیزیقیب یورگان تورکیەلی توغانلاریمزنك بارچالاری‌دا انسانی آداشترادرغان وە صمیمی تورك افقندە اوگنایسزلقلار توغدوراجاغی تهلکەسی بولغان ساختە، بولانیق منبعلەردەن اوزلەرینی قوروسالار ایدی...

یاش تورکستانلی

ساویت حکومتیلە معاهدەلەر

سوڭ ییللار ایچندە ساویت حکومتیلە باغلانغان قارشیلقلی (بر بریگە) هجوم ایتمەسلك (عدم تجاوز) معاهدەلەری آراسندا ایکی

معاهدە آیریچا اهمیتگە ایگەدر. بونلاردان بری 23 نچی نویابردا امضا لانغان لەهستان-ساویت روسیە، ایکنچیسی‌دە 29 نچی نویابردا امضا لانغان فرانسە-ساویت روسیە معاهدەلەریدر. بو معاهدەلەرنگ تیشقی أهمیتی شوندەن عبارتدر، کە بولشەویکلەر مەنە شو فرانسە ایلە لەهستانی ساویت روسیەسیگە قارشی هەر تورلو مداخلە پلان-لارینی تلقین ایتوچی دیب سانایدرلار. بز، ئەللە قایسی بر قوتنك تاشقاریدان ساویت برلگینە هجوم ایتمەك حاضرلغندا دیگەن اویدور-ماغا هیچ بر زمان اینانمادق وە ایندی‌دە اینانمایمز. بالخاصە لەهستان «حربی پلانلاری» حقنداغی بولشەویك حکایەلەریگە اصلا اینانوب بولمایدر؛ چونکە عصرلارچا سورگەن ملی تضییق وە اسیرلکدەن سوڭ یەگیدەن توغولغان وە اوزینی وقتیلە اسارت آستندا ساقلاغان — قوجامان آلمانیا وە روسیە کەبی — ایکی کوچلی دولت آراسندا قالغان یاش لەهستان جمهوریتی تینچلکگە وە بویوك هەم کیچیك بارچا قومشولاریلە صلح ایچندە یاشاماقغا محتاجدر.

بولشەویکلەرنی بو دولتلەرلە قارشیلقلی هجوم ایتمەسلك معاهدەسی باغلاماققا وادار ایتکەن سبب نەدر؟ بو سببنی ساویت حکومتی اوچون اوگنایسز بر شکلدە اوزگەرگەن ایچکی وە تیشقی شرائطدا آقتارماق لازمدر.

ایچکی شرائط، بیش ییللق پلانتگ موفقیتسزلغیدر. جبر وە غنادلە آغیر صنایع قورماق تشبثی، قوجامان مملکتنی أڭ ضروری تیریکچیلك نەرسەلەرندەن محروم قیلدی. جبری قوللەکتیفلە-شتریش ایسە مملکتنی آچلققاکتیریب چیقاردی. بونگ نتیجەسندە فرقە ایچندەگی کورەشلەرکەسکینلەشدی. زینوویەف، قامەنەف، اوغلانوف وە باشقالاری کەبی بولشەویزم دیولەرینگ فرقەدان چیقاریلیشی؛ أڭ آتاقلی فرقە اعضالارینگ قاتناشدیغی «روتین سوء قصدی»نگ کشف ایتلیشی؛ ئەیسمونت، سمیرنوف، تولماچەف وە باشقالارکەبی ایسکی قومیسارلار وە آتاقلی فرقەچیلارنك قاماققا

آلنووی؛ فرقه صفلارندا یه‌گیده‌ن باشلانغان بویوك تازالاش — بونلارنك بارچاسی آغیر بر ایچکی خاستالقنگ علامتله‌ریدر.

تیشقی شرائط: اولا عموم جهان بحرانی‌در. یاراتیلیشندا بولشه‌ویکله‌رنك کوب چالیشدیقلاری وه اوندا «قاپیتالیزمنك حالت نزعینی» وه جهان انقلابینك باشلانغیچنی کوروب قووانديقلاری بو جهان بحرانی ساویت اتفاقیغادا عکس ایتدی. ساویت اتفاقندا أك آغیر بر صورتده عکس ایتکه‌ن بحران، ساویت حکومتیگه دیپه‌رلك چیکسز آقچا یارده‌می بیرگه‌ن برگنه دولت بولغان آلمانیا بحرانی بولدی.

برده، اوزاق شرق اختلافی وه بونگله باغلی بولغان هم‌ده نتیجه‌سی ساویت حکومتی اوچون غایت قاینیلی بولا بیله‌درگه‌ن یاپونیا ایله توقناشما تهلکه‌سیدر. مه‌نه بونلار موسقوا حکومتینی، هم‌ر دائم ساویتلار اوچون دوشمنانه پلانلار قورماقلا عیبله‌دیگی دولتله‌ر بله‌ن سیاسی (دیپلوماتیك) یاقلاشو چاره‌لارینی آقتارماقغا مجبور ایته‌در. بالخاصه له‌هستان ایله قارشیلقلی هجوم ایتمه‌سلك معاهده‌سی باغلاماقلا بولشه‌ویکله‌ر یاپونیا ایله بر محاربه وقوعنه قارشی قسماً غرب چیگه‌ره‌له‌رنده اوزله‌رینی أمنیت آستیغا آلغان (سیغورتا ایتدیرگه‌ن) بولورلار.

ایندی بو معاهده‌لارنك مفهومیگه بر نظر سالایلق.

له‌هستانله باغلانغان معاهده اوچ یللقدر. اگر بو ایکی‌دولتده‌ن بری 3 یللق مدت بیتمه‌سده‌ن آلتی آی اول معاهده‌نك قوتدان توشوینی اعلان ایتمه‌سه، معاهده مدتی اوز اوزینده‌ن (اوتوماتیك صورتده) یه‌نه ایکی یلغا اوزایتریلغان سانالادر. فرانسه ایله باغلانغان معاهده ایکی یللقدر. اونك حکمده قالووینی ایسته‌مه‌سلك اوچون بو مدت اوتمه‌سده‌ن بر یل ایلگه‌ری خبر بیرمه‌ك لازم.

هم‌ر ایکی معاهده‌نك‌ده برنچی ماده‌سنده معاهده باغلاوچی دولتله‌رنك بربریگه قارشو ملی سیاست قورالی اولاراق محاربه

آچماسلق وه بو دولتله‌رده‌ن بریگه قارشو 3 نچی بر دولت تاماندان اعلانی محتمل بر محاربه‌گه نه توغرودان توغرو، نه‌ده بالواسطه قاتناشماسلق تعهدی یازیلمشدر وه سائره... فقط، فرانسه ایله باغلانغان معاهده ایله له‌هستانله باغلانغان معاهده بر نقطه‌ده برنده‌ن آیریلادر. فرانسه ایله باغلانغان معاهده‌ده: «معاهده باغلاوچی یاقلاردان هم‌ر بری دیگرینك تمامیت ملکیه‌سینی بوزوش وه مملکتده وه یا اونك هم‌ر قایسی بر حصه‌سنده جاری سیاسی‌اوه اجتماعی نظامنی اوزگه‌رتیشنی قصد ایتکه‌ن هم‌ر تورلو ترغیبات، تشویقات وه مداخله‌دان ساقلانیشنی قارشیلقلی صورتده تعهد ایته‌در‌له‌ر» دیگه‌ن 5 نچی بر ماده هم باردر.

بو ماده‌ده برده، «معاهده باغلاوچی طرفلاردان هم‌ر بری، بالخاصه اوز مملکتی ایچنده دیگرینه قارشی قورالی کوره‌ش آچماق وظیفه‌سینی تاقینغان حربی تشکیلاتلارنك، کذا دیگرینك مملکتینگ بوتونوسی وه یا بر قسمی اوچون حکومتلك وه یا وکیللك رولینی تاقینغان تشکیلاتلارنك قورولوشیغا یول بیرمه‌سلك، اونلارنی حمایه قیلماسلق وه آقچا یارده‌می بیرمه‌سلکنی تعهد ایته‌در» دیله‌در.

له‌هستان ایله باغلان معاهده‌ده بوندای بر تعهد یوقدر. فی‌الحقیقه، ساویت حکومتی بو تعهدنی معاهده متنیگه کیرتیشنی تکلیف ایتدی ایسه‌ده، له‌هستان حکومتی، قومینته‌رن ایله ساویت حکومتی آراسندا سیقی بر پروغرام وه تشکیلات رابطه‌سی دوام ایتدیکچه بوندای بر تعهدنك عملی بر أهمیتی بولماسلغینی، چونکه بونك فعلده له‌هستان طرفندان قبول ایتلگه‌ن بر طرفلی تعهد بولوب قالاجاغینی توشونوب او تکلیفنی رد ایتدی. فقط، فرانسه‌نك باشقا بر وضعیتده ایکه‌نلگی آکلاشیلیب قالدی. فرانسه‌نك مستملکه‌له‌ری وه اوز ماندائی آستندا سوریه‌گه‌بی مملکتله‌ری بار. فرانسوز مستملکه‌له‌رنده، خصوصاً هندو-چینی‌ده بر نیچه یللاردان به‌ری قوممونیستلق تشویقاتی یوروتولمه‌کده‌در. بربریسینك تمامیت ملکیه‌

سینه قارشی تشویقات-ترغیبات یوروتمه کده‌ن ساقلانماق حقنده قار-
شیلقلی تعهدنامه امضالاماق یولیله فرانسه حکومتی موسقواحکومتینك
هندوچینی وه باشقا انقلابچیلارغا کورسه‌توب تورغان یارده‌مینی
توقتاتاجاغینی امید ایته‌در. فقط، بو امیدلر بیهوده‌در! بالذات بولشه-
ویکلرنك آچیق صورتده اعتراف ایتولریگه کوره «ساویت حکو-
متی ایله قوممونیست بین‌المللی (قومینته‌رن)، عینی بنانگ تیگی ایله
تامندان عبارت‌در». اونلاردان بری بولماغاندا، باشقاسینك وجودی
غیرممکن بر نه‌رسه‌در وه ساویت حکومتینك هیچ بر تورلو عهدنامه-
لاری بو حالنی اوزگه‌رته آلمایدر. ساویت حکومتی بو معاهده‌نگ
5 نچی ماده‌سیله فرانسه‌ده یاشاوچی روس وه غیری روس مهاجر
تشکیلاتلارینگ، خصوصاً سیاسی تشکیلاتلارنك وه بونلارنك مطبو-
عاتینك — غازیتا، مجموعه‌لرنك — یوقاتیلیشینی قصد ایته‌در.
لاکن بو هیچ ممکن بولماغان بر نه‌رسه‌در. چونکه، بو تینچ سیاسی
تشکیلاتلار وه اونلارنك مطبوعاتی، فرانسه‌ده بو مملکتنگ سیاسی
حریت، مطبوعات حریتی حقنداغی حکمی بارچا اوچون جاری
قانونیغا اساساً یاشاماقدادر. بولشه‌ویکلر ایسه قوممونیست تشکیلاتلا-
رینی — هه‌مده یالغز بونلارنی گنه — بوتون دونیادا جاری نظام وه
اصولغا قطعی دوشمان بولغانلقلاری اوچون، حمایه قیلادرلار وه
آقچا ایله تأمین ایته‌درله‌رده اوز چیگه‌ره‌لری ایچنده قوممونیستلقدان
باشقا هیچ بر تورلو فرقه وه تشکیلاتگه تحمل ایته آلمایدرلار.
فرانسه‌ده وه آوروپانك باشقا مملکتله‌رنده، بوتون فرقه‌لارغا سیاسی
حریت بیریلگه‌ن وه اجنبیلر بو یرده مطبوعات حریتنده‌ن، طبیعی،
فرانسه‌نك ایچکی سیاسی حرکتی وه سیاسی فرقه‌کوره‌شیگه قار-
یشماسلق شرطیله، فرانسه‌نك اوز تبعه‌لریله بردرجه‌ده فائده‌له‌نه‌درله‌ر.

بس، بو معاهده‌لرنك أهمیتی نه‌ده‌ن عبارتدر؟ برنچی، بو
معاهده‌لرنك عمومی احوال روحیه‌نی قاندای‌دا بولسا بر آز یومشا-

تاجاغی شبهه‌سزدر. سوگرا شونی قید ایتمه‌ك لازم، که بو معاهده-
لار ساویت حکومتینی معناً کوچه‌یتره‌در. ساویت حکومتی قومینته‌رن
ایله اوز رابطه‌سینی ذره قادارده أوزمه‌سده‌ن، اوزینك سوك درجه‌ده
صلحپرورلگنده‌ن بحث ایتیشگه یه‌نه امکان تاپاجاقدر وه بولشه‌ویك-
له‌رنگ بو «خارجی غلبه»لاری ساویت اتفاقی ایچنده خلقنگ
احوال روحیه‌سینه‌ده تأثیر ایتمه‌ی قالالمایدر. بز بو یرده معاهده‌نك
له‌هستان اوچون بولغان أهمیتنی‌ده قید ایتب اوتمه‌ك ایسته‌ردیك.
له‌هستان هه‌ر زمان ساویت روسیه ایله آلمانیا تامانیدان بولادورغان
«مشترك ضربه» قورقوسی آستندا تورادر. بولشه‌ویکله‌رنك له‌هستان-
گه قارشی 3 نچی بر دولت تامانیدان اعلان ایتله بیله‌جه‌ك بر
محاربه‌گه هیچ بر صورتله قاتناشماسلق حقنداغی تعهدلاری له‌هله‌ر-
گه بر پسیخولوژیك تینچلك بیره‌در.

فقط، بولشه‌ویکلر ایتکه‌ن تعهدلارینی توتارلارمیکه‌ن؟ بونلا-
رنك باریسی‌دا ایکنچی بیش یللق پلانتك قاندای انکشاف ایتشیگه
باغلیدر. بیش یللیقنگ موفقیتی، ایندوستریله‌شنك أولگوروشی
بوتون دونیا اوچون بولشه‌ویك تهلکه‌سی دیمه‌ك بولاچاقدر. ذاتاً،
«انقلابچی شرق» دیگه‌ن موسقوا مجموعه‌سنده: بیش یللق پلان
موفقیتلی صورتده بتیریلدیکی تقدیرده ساویت حکومتینك اولتیماتوم
بیره‌چه‌گنده‌ن بحث ایتلگه‌ن بر مقاله اوقومادقمو؟ هه‌مده کیمگه
قارشی دیب اویلار ایدیکز؟... — تورکیه‌گه! م.

* * *

بوکونکی تورکستان احوالندان

باشقارمادار: توبه‌نده‌کی معلومات تورکستاندان یاقیندا قاچیب چیققان بر یورتدا-
شمز تامانندان کونده‌ریلمشدر. بر آز قیسقارتیب باسمافدامز. ساویت
حکومتینك تورکستاندا کوب مکتله‌ر آچغانلغینی، طبیعی، هیچ کیم رد ایته آلمایدر. فقط
بو مکتله‌ر ملی قارافته‌ردان بوتونلای اوزاق وه بیلیم هه‌م تأمینات جهتنده‌ن پك تو‌ه‌ن
درجه‌ده‌در. «عالی مکتله‌ر»ده‌ن سانالادرغان «آفتو-یول اینستیتوتی»، «قولخوز-

چیلق وه یبر توزولوشی اینستیتوتی» وه شونگه اوخشاش مکتبلهر تورکیه وه آورو-
پاداغی اورتا درجهلی تهخنیك مکتبلهری درجهسینی آشمایدر. شونی هم اونو تمایلق،
که تاشکنددهکی «اورتا آسیا دار.لفنونی» («ساکو»)ده تورکچه اوقوما-یازمانی
بیلمهیدرگهن تورکستانلو «طالبهلهر» نارلغینی وقتیله «یاش تورکستان»دا تاشکند
غازیتالارندان کوچورو - باسمشدق. اوقوچیلاریمزنك نظر دقتینی اوزیگه تارتادرغان
تاغین بر نقطه — روس بولشهویکلهرینك عالی تحصیل کورگهن تورکستانلیلارغا
کورسهتوب تورغان یاراماس معاملهلهریدر. یاروغلوقا اومتولغان تورکستانلیلار شو
ساویت مکتبلهرینی هم تولدورماقدالار. شو مکتبلهردهن چیقیب خلقیمزنك ملی
حقوقی، ملی مهنلکی اوچون آورهشمهکده بولغان تورکستانلیلارنك کوبچیلك تشکیل
ایتهدرگهننده بز هیچ و ت شبهه ایتمهس ایدیك. توبهندهکی مقاله ایگهسیده بزنگ
شو فکریمزنی تصدیق ایتمهکدهدر.

حال حاضردا اوزبیکستان قیشلاقلارینك هم ایکیسنده بولماسا هم هم اوچنده بر باشلانغیچ مکتبی بار. بونلاردان باشقا 40-50 یاشلق آداملار اوچون پولسز کیچکی قورسلار آچیلغان. بو قورس-لاردا ایشدهن قایتقان قولخوزچی دهقانلار، ایشچیلهر اوقوما-یازما اورگهنهدرلهر (پلان بویونچا اوزبیکستانده 1933 نچی یلنگ سوکیغاچا سوادسزلق توگهتیلمهلیدر.)

تورکستانك اوزبیکستان بولومنداغی هم 5-6 قیشلاق آرا-سیدا بیش یللق بر قولخوز یاشلاری مکتبی بار.

شهرلهر وه رایون مرکزلهرنده باشلانغیچ مکتبلهرنگ سانی کوبگنهدر. مثلا: سمرقند شهرینگ اوزنده گنه 112 نومرلك باشلا-نغیچ مکتبینی اوزکوزم بلهن کوروش مهنگه میسر بولدی.

I — تورکستانینگ اوزبیکستان بولومندا حال حاضردا موجود بولغان اورتا مکتبلهر:

1 — فیض‌الله خواجه تعلیم-تربیه تهخنیکومی (خاتون-قیزلار اوچون)، سمرقنده. 2 — ستالین تعلیم تربیه تهخنیکومی (ایرکهك هم قیز بالالار اوچون)، سمرقنده. 3 — رابفاك (رابوچی فاکولتهتی-ایشچیلهر فاکولتهتی)، سمرقنده. 4 — مهد (طب) تهخنیکومی (سمرقند، تاشکند، فهرغانهده بره‌ر). 5 — تاجیك خاتون-قیزلار تهخنیکومی، سمرقنده. 6 — تاجیك ایرلهر تهخنیکومی، سمرقنده. 7 — صنعت تهخنیکومی، سمرقنده. 8 — موزیکا تهخنیکومی، (سمرقند، تاشکند، فهرغانهده بره‌ر). 9 — اوزومچیلك وه باغچاچیلق تهخنیکومی، سمرقنده. 10 — بویوك مویوزلو حیوانات تهخنیکومی، سمرقنده. 11 — پیر توزولوش تهخنیکومی، سمرقنده. 12 — تیمیرچیلك تهخنیکومی، سمرقنده. 13 — مالیه تهخنیکومی، سمرقنده. 14 — آفتو-یول تهخنیکومی، سمرقنده. 15 — تاشکند تعلیم-تربیه تهخنیکومی. 16 — قوقان (خوقند) تعلیم-تربیه تهخنیکومی، 17 — بوخارا تعلیم-تربیه تهخنیکومی، 18 — عدلیه تهخنیکومی، سمرقنده. 19 — فهرغانه قیشلاق خو-جالغی تهخنیکومی. 20 — فهرغانه ایپه کچیلك تهخنیکومی. 21 — خیوه، اورگهنچ، سورخان دریا تعلیم-تربیه تهخنیکوملهری.

یوقاریدا آتلاری تیلگه آلنغان اورتا مکتبلهرده آلك آزی 400-500 اوقوچی بار(1). اورتا مکتبلهر اوقوچیلارینك کوبچیلگی اوزبیکلهردر. آفتو-یول، طب، قیشلاق خوجالغی کهبی مکتبلهرده 20-30 فائض روسلارنی اوچراتیش ممکن (تعلیم-تربیه تهخنیکومی کهبی مکتبلهردهکی روس اوقوچیلاری آراسندا بتته-یاریمتاسی اوز-بیکچهنی یاخشی بیلسهده باشقا مکتبلهرده بوندایلارینی اوچراتمازسز).

اورتا مکتب اوقوچیسی مکتبنی بتیره‌رکهن روس تیلینی بیلیب چیقیشغا مجبوردر. حاضر اوبیکستان برنچی باسقیچ مکتبلهرینك اورتا معلوماتلك اوقوتوچیلار بلهن تأمین ایتلگهنلگینی سویلهش ممکن(*). اوزبیکستان خلقیدان تورلو علمی ساحهلهرده عالی تحصیل کورگهن یگیتلهر میکدهن آرتقدر. بولاردان باشقا هم یللی تورکستان شهر-لهرندهکی وه ماسکاو، لهنینغراد، کییف، خارقوف، باکو کهبی

(1) هم بر مکتبده دییلمهکچی بولسا کیرهك. باشقارما.

(*) بو یاکلیش. اکرام اوغلی اکمل‌نك بولتور یازدا تاشکنده اوقوغان معرو-ضهسیغا کوره، اوزبیکستانینگ برنچی باسقیچ مکتبلهری بر طرفده تورسون، حتی اورتا مکتبلهری اوقوتوچیلارینك کوبگنهسی توبهن معلوماتلیلاردر. باشقارما.

شهرلەرنك تورلو تيپلەردەكى عالى مكتبلەرندەن اميدلى ياشلار يتيشيب كيله ياتر لار (بونلارغا آوروپادا اوقوب يتيشكەن قادرلى وطنداشلار كيرمەيدر. بونلارنىدا قوشساق ساناقنگ آرتا باريشى آنيق). شو ميكدەن آرتقراق بولغان عالى تحصيللىلارنگ ديەرلك % 60ى قيشلاق خوجالغى متخصصى وە پەداغوغلار، قالغان % 40ى باشقا ساحەلەر متخصصى (طبيب، مهندس...)در لار.

يوقاريدا كورسەتكەنلەرم حال حاضردا (مەن اوز يورتمدەن قاچقونچاغا قادار) اوزبيكستانگ شهر وە قيشلاقلارندا ايشلەمەكده ايديلەر. بونلاردان باشقا 7 يوزگه قادار زبده ضيالىلارنگ ماسكاو تورمالاريغا، اوزاق سيبريانگ هجراكوشەلەريگه سورولگەنلكلەرى نظرده توتولسون. بيگيتلەريمز روسلارنك سيقيشى، قاماشلاريغا قاراماسدان علمگه جانلارى وە كوگوللەرى بلەن پاييشقانلار. تا شول واقتغاچا اوز تركستانلى اوقوچيلاريمزدان بر مكتبده صنفدەن-صنفگه اوتالماى، اوز صنفيده ايكى ييل قالغان بر اوقوچى دە ايسلەى آلمايمەن، ايشيتكەنم هەم يوق.

عالى تحصيل كورگەن بيگيتلەريمزنى بولشەويكلەر ممكن قادار اوزلەرينگكى قيليشغا، اوز خدمتچيلەرى قيليب يتكيزيشكه آرتق درجەده اهميت بيريب اورونەدرلەر. ايككەن توخوملارينگ بولشەويكلەر ايسته گەنچه كوكەروب، آرزوغا موافق حاصل بيرمه گەنى اولارنى جوده هەم غضبگه كيلتره در.

روسلارنگ آچيق قارشيلغى، ملتچيلگى كوپنچه بيگيتلەريمزنى چيتكه سوره در. اونلارنى ايشەن بيزديريش (بيقديريش)، توبەن ايشلەرگه يوباروب اوزاق قيشلاقلاردا آواره قيليش كەبى حالتلەر كورولوب توريلەدر. مثلا آلمانيادا اوقوب بارغان صالح محمدى ديگەن بر بيگيتنك يير ايشلەرى قوميسارلغندا ايشلەب تورغان وظيفه-

سندەن بوشاتوب، كەتته قورغان رايونلارينگ بريگه اينسترو كتور (رهبر) قيليب يوبارىليشى وە تورغون پولات كەبى روسيه حربى آقادەميسينگ بوتون بولوملارينى برنچيلك ايله بتيرگەن بريبگيتنك سيبسز قامالىشى — حالبوكه بو بيگيت اوچ قيزيل بايراق نشانيگه ايگه ايدى —، «محللى ملتچيلك»ده عيبلەش كەبى حاللار بيگيتلەريمزنك جوده هەم جانيغا تيككەن. پيچاق سويه ككه تاقالغان.

شو پيرده شونى هەم ئەيتب اوتوش كيرەك، كه اوزبيكستانده يتيشكەن معارف ايشچيلەريگه اوقوموشلو روسلار آينيقسا قوممونيستلار، عالى تحصيل كورگەن مدنيتلى «افنديلەر» كوب يامان كوز بلەن قارايدر-لار. بونلار تركستانلى معارف ايشچيلەرينك بارچاسيغاملتچى ديدرلەر.

بولشەويكلەر اوزلەريگه ساتيلغان ساتقين-آزغين ضيالىلارنى سيوەدرلەر، سيپەيدرلەر. مقصدغا موافق يتيشمه گەنلەرنى آياغ اوچى بلەن كورسەتەدرلەر.

اوزبيكستان معارف دائرەلەرينگ يوقارى باسقيچلاريغا قاراساگز، روسلارنگ آينيقسا قوممونيست روسلارنگ اوتورغانينى كورەسز، مثلا معارف قوميسارلغى وە باشقالار... رايون، شهر معارف-لەريده كوبچيلك تركستانليلار، بر قسم تاتار، آذربايجانلى لاردر.

معارف ايشچيلەرينگ خصوصاً معلملەرنگ آيلقلارينى 3-4 آى بيرمەى قويوشلارى، كوگوللەرينى ساووتوش، زاريقتريش وە معلملەرنى بيزديريش ايشلەرى قصداً كورولەدر. بو تورلو تو-سقونلقلارغا قارامای معارف ايشچيلەرى اوز ايشلەريگەچه كەموغداى محكم ياپيشيب، آچ، ياالاگناچ بولسالار هەم دوام ايته ياتر لار.

تركستانليلاردان معارف ايشلەرينگ يوقارى قسملارينى نقصانسز أداره ايته بيليشكه قادر لياقتلى ايشچيلەر بولسادا اولارنگ درجەلەريگه موافق ايش بيريلمه گەن، اولار پەستلەرده تينتره-يورادر لار. (دوامى كيلەجەك ساندا باسيلاجاقدر).

یه‌نه قازاق اوروغلاری حقنده

(عبدالقادر بیك جوابیغا جواب)

«یاش تورکستان»نگ 35 نچی ساندا قازاق اوروغلاری حقنده یازغان مقالهم عبدالقادر بیکنگ «آذربایجان یورت بیلگیسی» مجموعه‌سنده (10 نچی سان) غایت آجیقلی بر جوابینی موجب اولمشدر.

مه‌نم مقاله‌مده‌غی زکی بیکنگ یازدیقلارینگ علمگه خلاف ایکه‌نلگینی تثبیت ایته‌درگه‌ن اساس نقطه‌لارنی قازاق اوروغلاری حقنده زکی بیکده‌ن کوبره‌ك معلوماتلی بولنان عبدالقادر بیك رد ایتمه‌یدر. شوندای بولسا هم عبدالقادربیك مه‌نم یازدیقلاریمنی زکی بیك‌گه قارشی «معناسز هجوم» دیب آتایدر. او بو «معناسز هجوم»نی، زکی بیکنك «توکبولات» سوزینی اوزکتابنده یاکلیش یازماسینگ اونگ بو سوزنی روسلاردان کوچورگه‌ن‌لگنده‌ن کیلیب چیققانلغینی یازغانمدان چیقاریب اوتوروبدر. عبدالقادر بیکنگ یازغانیغا قاراغاندا، زکی بیك اوچون «نایمانلار» حقنده معلومات منبعی بولغان روس ئه‌تنوغرافلاری ایمه‌س، بالذات اوزی (عبدالقادر بیك)نگ 1922 نچی ییلدا یازوب توپلادیغی معلوماتدر وه او سوزنك توغروسی‌دا «توکبولات»در؛ بوکلمه‌نگ کتابده «توکبولات» شکلنده یاکلیش أفاده ایتلمه‌سی ایسه «مصر مطبعه‌لارندا «ڭ» (ساغر «ك») قوللانیلماسدان اونگ اورنیغا دائما عادی «ك» قوللانیلغانلغندان ایمش.

عبدالقادر بیکنگ حد ذاتنده توغرو بولغان بو تثبیتی موضوع بحث ایتدیگمز مسئله‌ده توغرو ایمه‌سدر. عبدالقادر بیك بالذات زکی بیك‌کتابینگ شو «توکبولات» کلمه‌سی یازیلغان 36 نچی صحیفه‌سینغا دقتله باقسین؛ اوراده عینی «ڭ» حرفینی طلب ایته‌درگه‌ن باشقا یه‌نه «قاکلی» وه «قوکرات» وه 37 نچی بیتده «چوکقارا» سوزلرینی کوره‌در. زکی بیك بو اوچ سوزنی یه‌ك توغرو اولاراق ایسکیده‌ن‌به‌ری یازیلاکیلدیگی وه ایندی‌ده قارت آداملاریمزنگ یازماقدا بولغانلاریده‌ك «ڭ» (ساغر «ك») اورنیغا «نک»نی قوللانوب «قانکلی»، «قونکرات»، «چونکقارا» شکلنده یازادردا «توکبولات»(؟)غا کیلگه‌نده باشقاچا «املا» قوللانادر. بوندان‌دا قیزیغی شوکه عبدالقادر بیکنگ تورك وه مصر مطبعه‌لنده یوقلغینی، اونگچون اونگ اورنیغا دائما عادی «ك» قوللانیلادرغانلغینی ادعا ایتدیکی «ڭ» (ساغر «ك»)نی زکی بیك کتابینگ 37 نچی بیتنده 8 نچی قاتاردا «کولده‌نه‌ڭ» سوزینده‌ده قوللانمشدر!

بونیکله مه‌ن عبدالقادر بیك «آذربایجان یورت بیلگیسی» مجموعه‌سینی وه اونگ اوقوچیلارینی آلداماقچی بولدی دیه آلایمه‌ن، فقط عبدالقادر بیك بونیکله اوزینگ مدافعه ایتمه‌ك ایسته‌دیگی اثرنی دقتله اوقوماسدان چیققانلغینی اثبات ایته‌در.

مه‌نه بو سبیده‌ن مه‌ن زکی بیکنگ علمگه خلاف اصولده روس ئه‌تنوغرافلارینی تعقیب ایتدیگنه بوتونلای قانعدرمه‌ن وه بعضی اوروغ اسمله‌رینی وه خصوصاً «توکبولات» اوروغینی روسلاردان کوچورگه‌نلگنده‌ن بحث ایتشده حقلیدرمه‌ن.

«نایمان» اوروغ وه آریسلارینگ اسمله‌رینی عبدالقادربیکنك بالذات اوزی یازوب آلغانلغنه اینانامه‌ن؛ لکن عبدالقادر بیك بونلارینگ بارچاسینی یالغز سیستهم جهتنده‌ن‌گنه ایمه‌س، حتی املا جهتنده‌ن‌ده توغرو یازوب آلغانلغینه مه‌نی قاندیرا آلمایدر. مثلا: «توکبولات» سوزنده‌ن سوڭ کتیریلگه‌ن «شوستان» سوزی — بو سوزده یتوشمه‌یدرگه‌ن حرف بارچا مسلمان مملکتله‌رینگ مطبعه‌سنده بولووی ضروری بولماقلار برابر — یه‌نه یاکلیشدر. اوروغ اسمله‌رینك مطبعه‌ده شو وه یا بو حرفنك یوقلغی بله‌ن ایضاح ایتله بیلمه‌یدرگه‌ن یاکلیشلقلاری زکی بیك کتابنده تولوب یاتوبدر. مه‌ن،

یوقاریدا کورسه‌تیلگه‌ن وه مسئولیتی عبدالقادر بیك اوستینه توشه‌درگه‌ن «توکبولات» وه «شوستان»دان باشقا یه‌نه بر نیچه مثال کتیره‌مه‌ن. مثلاً: «بوپتای»؛ «جیمیر»، «آدبان» (اولوغ یوزده)، «آتبغای»، «قانجاغالی» (آرغین» لاردا)، «جاسیکور» (*) «کوتکو-لاچ»، «قاراکیسه»، «سومروق»، «ایته‌مگه»، «رمضان» (کیچیك یوزده) وه باشقالار. بو اوروغ اسمله‌رینگ توغرو افاده‌له‌رینی بو بیرده کتیرمه‌یمه‌ن؛ بو وظیفه زکی ایله عبدالقادر بیکله‌رگه توشه‌در.

اصلنده بو قادار بله‌ن اکتفا ایتیشم لازم ایدی. لاکن عبدالقادر بیکنك بعضی اخطارلاری مه‌نی بو جوابمنی بر آزدا اوزاتماقغا مجبور ایته‌در. عبدالقادر بیك زکی بیکنگ تورکستان وه تورك تاریخی اوستندا 22 یللق علمی خدمتنده‌ن بحث ایته‌در. اگر زکی بیك یالغز ایسکی منبعله‌رنی تدقیق وه عصری معلوماتنی توغرو تثبیت ایتمه‌کله مشغول بولسایدی، اوگا لائق حرمتنی کورسه‌توچی-له‌رنگ ایگ باشندا مه‌ن تورار ایدم. فقط اورتادا باشقا بر زکی، «علمی» برکتابده شعورلی بر صورتده یالغانچیلق وه افترا سیاستی یوروتوچی بر زکی تورادر، که اونگ بو خیانتکارانه «قلیقلارینی» هیچ بر «علمی» پرده ایله «بورکه‌ش» یارامایدر.

مه‌ن، آنقارا تاریخ قونفره‌سنده زکی حقنده وه زکی علیهنده سویله‌نگه‌ن فکرله‌رگه تمامیله قوشولمایمه‌ن. لاکن برگنه خصوصده هیچ‌برکیمسه اعتراض ایته آلمایدر، که اوده، حاضرغی تورکیه‌معارف وکیلی دوقتور رشید غالب بیکنگ سویله‌دیگی کبی، زکی بیکنگ علمی مه‌تودولوژی بابنده بوتونلای نادان ایکه‌نلگیدر. زکی بیکنگ بوکه‌مچیلگی، غرب مفهومنده مضبوط مه‌تودی یوقلغی، خصوصنده اونگ آلمان دوستلارندان بری‌ده — بعضی آوروپا علمی

(*) آینیقسا شو سوزنی زکی ایله عبدالقادر بیکله‌رنك قالایچا سویله‌ر ایکه‌نلك-له‌رینی (افاده ایته‌درگه‌نلکله‌رینی) ایشیتسه‌یدم!

مؤسسه‌له‌ریگه یازغان مکتوبله‌رنده متمادیاً زکی‌نی: بارتولدنگ صادق شاگردی وه معاقبی، «تورك تاریخی بابنده حاضرغی تورك شوونیزمیغا» قارشو جسارتله باش‌کوته‌رگه‌ن، دیب ماقتاماق صورتیله — یازادر. زکی‌نگ علمی مه‌تودولوژی‌دان خبری یوقلغی، هیچ بر بیرده اونگ قازاق اوروغلاری حقنده یازدیقلارنداغی قادار آچیق کورونمه‌یدر.

مه‌نم مقاله‌منگ ماهیتی مه‌نه بوندان عبارتدر.

عبدالقادر بونی «معناسز» دیب تاپادر.

بو «معناسز» سوزینی عبدالقادر بیك نیچین آنقارا قورولتایندا زکی‌بیك‌گه قارشی چیققان کیشیله‌رگه قارشی قوللانمای قالدی؟

عبدالقادر بیك توغانم زکی بیك‌گه «ساغر «ك» اوستوندا کورسه‌تدیکی حسن نیت وه دوستلغینی، نهال بیکنگ «سارتلار» حقنده یازدیغی کوزنه‌تسوف فکرله‌ریگه زکی بیکنی «منبع» ایتب آلیشینی رد ایتمه‌کله کورسه‌تسه‌یدی، داها یاخشیراق بولماسمیدی؟

چوقای اوغلی مصطفی

* * *

فیلیپین استقلالیتی

آلمانیانك معتبر ده‌موقراتچی غازیتالارندان سانالغان «فوسسیشه تسایتونغ»نك اوتکه‌ن ده‌قابرنك 20 سنده چیققان ایرته‌له‌بکی ساتندا بو غازیتانك شمالی آمریقا برله‌شکه‌ن جمهوریتله‌ری حمایه‌سی آستندا بولغان فیلیپین آراللاریغا (آدالاریغا) یوللاغان مخصوص مخبرینك بو آراللار خلقینك استقلال مجادله‌سینی تصویر ایته‌درگه‌ن بر مقاله-سی یازیلیب چیقدی. غازیتانك بو مقاله باشندا یازغان مقدمه‌سینه نظراً «آمریقا قونغره‌سی (ملت مجلسی)، آمریقا سایه‌سنده بای‌بولغان

وه عینی زماندا آمریقا شرقی آسیا سیاستینگ آلغی قاراوولینی تشکیل ایتکه‌ن فیلیپینلیله‌رگه 8 وه یا 10 ییل ایچنده تولوق سیاسی استقلال بیریشگه حاضرلغینی بیلدیرمشدر».

اوزون زمانلاردان‌بری منحوس چار وه بولشه‌ویك روسیه‌سی بویوندوروغی آستندا ایزیایب کیلگه‌ن وه استقلال تشنه‌سی بولغان بزله‌ر اوچون غایت مهم بو معلوماتدان بر قسمینی توبه‌نده اقتباس ایله، بوگون بولشه‌ویکله‌ر طرفندان أڭ قهار وه ظالم دیب کور-سه‌تیلمه‌کده بولغان آمریقا قاپیتالیست دولتینگ اوز حمایه‌سی آستندا-غی فیلیپین خلقیغا نسبتاً یوروتدیگی سیاستی ایله، اوزینی «مظلوم ملتله‌ر حامیسی» دیب آتاغوچی روس بولشه‌ویك حکومتینك اوز استیلا پنجه‌سی آستنداغی «ملی جمهوریتله‌ر»گه قارشی یوروتدیگی ایکی ظالمانه مستملکه، استثمار وه آچلق سیاستی آراسنداغی تاغلار قادار بویوك فرقنی کورسه‌توب اوتمه‌کچی بولامز.

16 نچی عصرده‌نبه‌ری، کیچیك بر فاصله ایله، ایسپانیا قول آستندا بولوب کیلگه‌ن فیلیپین آراللاری 1899 نچی ییلدا —ایسپانیا آمریقا محاربه‌له‌ری نتیجه‌سنده عقد ایتلگه‌ن پاریس معاهده‌سی مو-جبنچه — آمریقا حامیلغینه (پروته‌کتوراتنه) اوتکه‌ن ایدی.

برکوب آیریم آراللاردان مرکب فیلیپین آرشیپه‌لی (آدالار توپلامی) شکر قامیشی، پرنج، که‌ندیر، قوقوس وه باشقالار یتوشدیره‌درگه‌ن غایت‌اونوملو توپراققا، کومور، تیمیر وه باشقامعدن کانله‌ریگه ایگه‌در. اونگ آمریقا اوچون حائز اولدیغی سیاسی أهمیتی ایسه یوقاریدا قید ایتلب اوتدی.

فقط بونگله برابر بو آراللار مملکتی آمریقا قولیغا اوتکه‌ندن سوڭ 1907 نچی ییلدا اوز قانون اساسیگه نائل بولدی. («بونگله برابر» دیمز، چونکه، بوندای قیمتلی بر أولکه روسیه قول آستیغا توشسه‌یدی اوده بزنك عاقبتمزغا یولوققان بولور ایدی.)

غازیتا مخبری اوز مقاله‌سنده آمریقا حاکمیتینك اوتوز ییل

ایچنده بو مملکتگه کوچلو بر یوکسه‌لیش کتیرگه‌نلگینی وه بونی فیلیپین استقلالی فکرینك أڭ رادیقال طرفدارلاری‌دا اعتراف وه تقدیر ایتمه‌کده اولدوقلارینی قید ایته‌رك یازادر: «خلق حفظ الصحه‌سینی (ساغلقنی ساقلاشنی) یاخشیلاشتریش وه بالالار أولو-مینی که‌مه‌یتریش یولی بله‌ن 1903 نچی ییلدا 6 میلیون 7 یوزمیگ بولغان مملکت نفوسی 1931 نچی ییلدا 13 میلیون 5 یوز میگگه چیقاریلمشدر. کوبده‌ن‌به‌ری دولت کیلیرینگ اوچده بری ($^1/_3$) مکتبله‌ر وه اونده بری ($^1/_{10}$)ده ساغلقنی ساقلاش ایشله‌ری اوچون صرف ایتلمه‌کده‌در.»

چار روسیه‌سنك تورکستان خلقیدان توپلانغان میلیونلارچا سوم دولت کیلیرنده‌ن — روسلاشترماقغا خدمت ایتکه‌ن مؤسسه‌له‌رنده‌ن باشقا — خلقیمزنك حقیقی مکتب وه معارف احتیاجلارینا وه‌حفظ الصحه‌سنه بر قاراچاقا هم صرف ایتمه‌گه‌نلگینی بر یاقدا قویایلق، فقط «أڭ توغرو ملی سیاست یوروتمه‌کده» اولدوقلارینی ادعاقیلیب بار-بار باقیریب تورغان حاضرغی قیزیل روس ایمپه‌ریالیستله‌رینك بو «ملی سیاست»له‌ری حقیقت حالدا نه درجه‌گه قادار «توغرو»در؟ تورکستان خلقی اوچون آچیلغان کمیتچه «سانسز» ساویت مکتب-له‌رینك یوزده قانچاسی کیفیتچه‌ده تورکستانداغی روسلار اوچون آچیلغان مکتبله‌رگه یتوشه‌آلادر؟ تورلو قیینلقلارله اورتا وه یوقاری اختصاص مکتبله‌ریگه کیرگه‌ن وه اونلارنی موفقیتله بتیره بیلگه‌ن تورکستانلیلارغا لائق اولدوقلاری اورونلارنی ایگه‌للهشکه یول بیر-یلمه‌ی تورغانلغی — بونلارنك بارچاسی اوقوچیلاریمزغا «یاش تورکستان» بیتله‌رنده ساویت منبعله‌رنده‌ن آلنوب کوب تاپقیریازیلغان معلوماتدان یته‌رلك قادار بیلگیلیدر.

فیلیپین خلقی کوبده‌ن اوز معظم وه مکمل دارالفنون، یوکسه‌ك ته‌خنیك وه اختصاص مکتبله‌ریگه ایگه بولغان. او مکتبله‌رده تحصیل کوروچیله‌ر فیلیپینلیله‌ردر. تورلو ساحه‌له‌رده میگله‌رچه یتوشمش

آداملاری بار. مملکتده یتوشه‌درگه‌ن خام محصولاتینی ایشله‌ب‌چیقاروچی تورلو فابریقالار تیکیلگه‌ن. بو پیرده یتوشکه‌ن وه ایشله‌ب چیقاریلغان شکر، که‌ندیر، قوقوس یاغی وه باشقا مالار بوگون آمریقانك اوزی اوچون قورقولو بر رقیب حالیغا کیلمشدر. چونکه فیلیپین اخراجاتینك یوزده سکسانی (80%) گومروکسز بر صورتده آمریقاغا کیره‌در. فیلیپین زراعت محصولاتینك آمریقا پیرلی محصولاتیغا رقابتی آمریقا شکر صنایعی تامانیدان حمایه ایتلگه‌ن آمریقا پیرلی مال حامیلارینی (پروته‌کسیونیسته‌رینی) آیاقلاندیرمشدر.

برده «یوز میکله‌رچه فیلیپین ایشچیسی هیچ بر قید وه شرط‌سز آمریقا مهاجرت قانون وه نظامنامه‌سنه — تابع توتولماسدان آمریقاغا کیتب، اوزله‌ریگه ایش تاپقانلار. بو جهتده‌ن فیلیپین‌لیله‌رنك سیاسی استقلال آرزوسینك آمریقا قونغره‌سنچه قبول ایتلمه‌سی، یالغز ملتله‌رگه تام حریت ته‌زینی اورتاغا آتوب کیتکه‌ن متوفی آمیریقا رئیس جمهوری ویلسون روحینگ خاطری اوچون بر ایدیئالیستلك فداکارلغی بولماسدان، حقیقی (ره‌آل) اقتصادی‌سبب‌له‌رده‌ن وه خصوصاً فیلیپینله‌ر اوچونده گومروك وه مهاجرت چیگه‌ره‌ری قورماق امکانی قازانماق ملاحظه‌سنده‌ن کیلیب چیققان بر نه‌رسه‌در.

تا ایسکیده‌ن چار روسیه‌سی اوز قول آستنداغی اُولکه‌له‌رگه قارشو بونك بوتونلای عکسی بر سیاست یوروتوب کیلگه‌ن ایدی. بولشه‌ویك روسیه‌سی ایسه عینی چار روسیه‌سینك بو مستملکه سیاستینی بر نیچه تاپقیر شدتیله دوام ایتدیرمه‌کده‌در.

«فیلیپینله‌ر تاریخنده ایسپانیوللارنك حرثی وه اقتصادی حاکمیتیگه قارشی آچیلغان انقلابی کوره‌شله‌ر دوری بار. بو مجادله‌له‌ر ژوزه ریزال (José Riza) نامندا بر حریت قهرمانی‌ده یاراتمشدر. بو استقلال قهرمانی اوزون بر سورگون حیاتندان سوك 1896 نچی

یلی 30 ده‌قابردا آتوب أولدورولمشدر. اونك أولومی، 1898 ده، ایسپانیا-آمریقا محاربه‌سنده مانیلا شهرینك آمریقا قوشونی تامانیدان آلنماسیلا بیتکه‌ن قانلی عصیانلارغا سبب اولمشدر.» «آمریقا دولتی ریزال‌نی حریت قهرمانی اولاراق تانیمش، حتی اونی أولدورولدیگی پیرده تیکدیگی معظم بر هیکل ایله خاطرلاماقدادر.»

بوندای بر حرکتنی روس بولشه‌ویکله‌رنده‌ن وه بوگونکی بولشه‌ویزمنك نشئت ایتدیگی روس ملتنده‌ن اوماق ممکنمیدر؟ هیهات!... موسقوا حکومتینك قاراسی‌دا، قیزیلی‌دا، اوز استیلا وه اسارتی آستیغا آلدیغی خلقلارنك ملی استقلال قهرمانلارینی تانیماق بر یاقدا تورسون، حتی او أولکه‌لرده «استقلال» سوزینك آغزغا آلنماسندان‌دا أجلده‌ن قورقاندای قورقادرلار.

فیلیپین خلقی بوکون اوز استقلالیت دعواسینی بورونغیدان داها کوچلو بر صورتده یوروتمه‌کده‌در. آمریقا حکومتی 1899 نچی یل 11 نچی آپریلده فیلیپین آراللارینی آمریقا حامیلغینه (پروته‌کتوراتنه) بیرگه‌ن پاریس معاهده‌سینی امضالارکه‌ن، یاقین بر مدت ایچنده فیلیپینلیله‌رگه تام‌استقلالیت بیریشنی وعدایتکه‌ن ایدی. بو وعده یرینه یتیریلمه‌گه‌ندن سوك فیلیپین خلقی اوزینی «مستقل جمهوریت» اعلان ایتکه‌ن وه نقط بو جمهوریت بر نیچه آی سوکرا آمریقا حکومتی تامانیدان تارقاتیلیب یوباریلگه‌ن ایدی. مه‌نه شو زماندانبه‌ری فیلیپین استقلال حرکتی هیچ توقاماسدان دوام ایتب کیلمه‌کده‌در. واشینغتون شهرینده بو حرکتنك «فیلیپین پروپاغاندا بیوروسی» نامنده قوتلی تشکیلاتی‌ده بار. بونك باشندا بیللاردانبه‌ری ایشله‌ب تورغان په‌درو سایدو (Pedro Sabido) وه فیلیپین سه‌ناتی رئیسی ل. که‌زون (L. Quezon) فیلیپین استقلال حرکتینك ایکی اودلو وه کوچلو باشلقلارندان سانالورلار. بونلار آمریقانك فیلیپین اوچون قیلغان بوتون فداکارلقلارینی، یاخشیلقلارینی تقدیر وه آمریقا ایله فیلیپین آراسنداغی سربست تجارتنك اوز وطنلاری او-

چون تأمین ایتدیکی اقتصادی فائده‌لرنی اعتراف ایتمه‌کله برابر یه‌نه — موقت اقتصادی قینلقلار بهاسنده اولسا — فیلیپین آراللاـ رینك آمریقادان بوتونلای آیریلیشینی وه مستقل بولووینی طلب ایتمه‌کده‌درلر.

1932 نچی یلی آپریل آیندا آمریقا پارلاماندا فیلیپین مسئلهـ سی قارالغان وقت اوزمانغی حکومت فیلیپینلیلرگه استقلالیت بیریشـ گه قارشو چیققان ایدی. 1932 نچی یل 14 نچی ده‌قابرده ایسه آمریقا سه‌ناتی‌ده — 19 غا قارشو 54 تاووش بله‌ن — پارلامان قراریغا قوشولدی؛ فقط بر نیچه ماده‌لك شرط قویدی: بوگا نظراً فیلیپین آراللاریغا 1945 نچی یلدا استقلالیت بیریلیر؛ اما بو «اوـ تکونچی‌مدت» ایچنده فیلیپینده‌ن آمریقاغا کیره‌درگه‌ن شکر، قوقوس یاغی که‌بی مالللار، چیت أولکه‌لرده‌ن کیره‌درگه‌ن مالللار قاتارندا «قونتینژان» (چیتده‌ن کیره‌درگه‌ن مالللارنی ویرگی ایله‌چیگه‌رهـ له‌ش) قانونیغا تابع قیلینادر.

فقط حال حاضرده، اوزاق شرقداغی بوکونکی سیاسی‌وضعیت سببیله، فیلیپین استقلالیتیگه طرفدار بولوب کیلگه‌ن آمریقا ده‌موقراـ تلاری‌دا فیلیپین مسئله‌سیگه باشقاچاراق قاری باشلادیلار. چونکه فیلیپین مسئله‌سی عینی زماندا هوللاندا، اینگلته‌ره، فرانسه وه یاپونیا دولتله‌رینی‌ده قیزیقترادر. یوقاریدا اسمی سویله‌نگه‌ن آلمان غازیتاـ سینك 1933 نچی یل 13 نچی یانواردا نیو-یورقدان خبر بیردیگنه قاراغاندا آمریقا رئیس جمهوری هووه‌ر فیلیپین استقلالیتی قانوـ نینی رد ایتمشدر. غازیتانك فکرنچه آمریقا پارلامانینك اوچده‌ایکی کوپچیلك ایله قانونك قبولیغا تاووش بیریشی ممکن کوروتمه‌ده، لاکن آمریقا سه‌ناتینك بوندای بر تاووش بیریشی غیر محتملدر.

بو قانون قبول ایتلگه‌ن تقدیرده هم آمریقانك 1945 نچی یلی اوزوعده‌سنده توروب تورماسلیغنی ایندیده‌ن بیلیب بولماسادا، پره‌نسیپ اعتباریله بوندای بر قانونك اهمیتی بویوکدر.

آمریقا اوز حمایه‌سی آستنداغی بو مملکتگه — تیز یاکیچ — هه‌رحالدا استقلالیت بیریشگه مجبوردر. بر آغزدان «بز بای، فقط اوزگه دولت تبعه‌سی بولماقدانسا یوقسول، اما حر بولونی ایستیمز» دیب تورغان 14 میلیونلق فیلیپین خلقی تام استقلالیت آلماسدان تینچیمه‌سه کیره‌ك.

چاغاتای

* * *

ساویتلار اتفاقنده

I — «پراودا» غازیتاسینك 30 نچی ده‌قابر نومروسنده‌کی «سوسیاـ لیست ساویت جمهوریتله‌ر اتفاقی»نك توزولگه‌نیگه اون بیل‌تولوشی مناسبتیله یازیلغان باش مقاله‌سنده ملتله‌ر مسئله‌سی حقنده توبه‌نده‌گی «خلاصه»نی کوره‌میز:

«بین‌الملل بایراغینی یاپینغان بویوك روسلق شووینیزمی فرقه‌نك ملی سیاستینی اوزگه‌رتیب، پرولەتاریات دیکتاتوراسینك اوزمملکتمزـ ده سوسیالیزم قوروش وه بین‌الملل انقلاب ظفری اوچون قوردیغمز ملی جمهوریتله‌رنی مطلقا یوقاتوب یوباریشغا حرکت ایتمه‌کده‌بولسا، بیرلی ملتچیکك‌ده بین‌الملل ایمپه‌ریالیزم کوچی قارشیسندا، ساویتلار اتفاقنده یاشاوچی خلقله‌رنك برلگینی قوتسزلاندریشقا خدمت ایتمهـ کده‌در...»

پرولەتاریات دیکتاتوراسینگ أك مهم تانیلغان غازیتاسینك تصویر ایتدیگی بو «خلاصه» ایکی مهم نقطه‌نی یه‌گیده‌ن کوز آلدیمزغا کتیرمه‌کده‌در: 1) بولشه‌ویك انقلابینگ روسیه ملی حدودیگه مخصوص پولوب قالمایدرغان بین‌الملل اختلال حرکتی ایکه‌نلیگی («استانبولداغی «جمهوریت» غازیتاسینك نظر دقتینه!)؛ 2) روس پرولەتاریات دیکتاتوراسی آستیغا قاراکوچ ایله توپلانغان غیری‌روس ملتله‌ر ایله روسلار آراسنداغی مناسبتله‌رنك ییتدیگی درجه‌ده کیرـ کینله‌شکه‌نلیگی.

بولشەویك انقلابینك 15 نچیەدن 16 نچی یاشیغا آیاق باسیب توردیغی زمان حاصل بولغان شو «خلاصه» هەرکیمنك خاطرندا ساقلانمالیدر.

II — دینگه قارشی «بیشییلق» پلان

اوتکەن مای آیینك 15 ندەن باشلاب کوچکه کیرگەن ساویت حکومتینگ دینگه قارشو «بیش ییللق» پلانی اساس نقطەلەری توبەندەکیلەردەن عبارتدر:

برنچی ییل ایچنده (یعنی 1933 نچی ییلنك یارمیسیغاچا) بوتون ساویتلار اتفاقنده دینی مکتبلەر قاپاتیلیب، روحانیلار هەر نەرسەدەن محروم ایتیلەچەك، عبادتخانەلەر قاپاتیلاچاقدر.

ایکنچی ییلی دینچیلەر هەر تورلو خدمتدەن هایدالیب، دینی اثرلەرنك نشر ایتلیشی وه مقدس نەرسەلەرنك قوللانیلیشی منع ایتیلەجەکدر. اوچنچی ییلی دینی وظیفەلەرندەن وازکیچمەگەن روحانیلارنی ساویتلار توپراغیدان هایداب چیقاراجاقلاردر.

خلاصه 1937 نچی ییلنك برنچی مایغا قادار ساویتلار اتفاقنده برگنه بولسون عبادتخانه (مسجد، کلیسا، سیناغوق)لەر هەمده دینی فکرلەر قالدیریلمایاجاق!

III — مجبوری پاسپورت

ساویت حکومتینك بویروغی بویونچا ساویت تبعەلگنده گی 16 یاشقا ییتکەنلەردەن باشلاب هەرکس پاسپورت آلماقا مجبوردر. بو، بولشەویك غازیتالارینك یازدیقلارینا کوره، ساویت أولکەلەزینده کوندەن کونگه کوچەیوب بارماقدا بولغان «صنفی دشمانلق»قا قارشو بر احتیاط تدبیرلەریدر. ساویت حکومتینك رسمی غازیتاسی بولغان «ایزوەستیا» 28 دەقابر نومروسنده «مجبوری پاسپورتدان مقصد، شهرلەرنی سوسیالیزم قورولوشیغا اوگنایسز تانیلغان کشیلەردەن،

پرولەتار مرکزلەرینی هەر تورلو صنفی دشمانلاردان، بوتون مملکتنی ایسکی رەژیم قالیقلارندان تازارتماقدان عبارتدر» دیب یازادر.

هەرکس اوزینك اوتوردیغی ییرندەن — شهر، محله، قیشلاق، آوولدان — باشقا بر اورونغا کیلدیگی زمان 24 ساعت ایچنده ییرلی میلیس أدارەسیغا پاسپورتینی کورسەتوب، اوزینی معلوم ایتمەلی‌در؛ عکسی تقدیرده 100سومچا جزا (اشتراف) تولەمەلیدر...

مجبوری پاسپورت برنچی گەلده موسقوا، لەنینغراد، خارکوف، کییف، اودەسا، مینسکی، راستوف-دون کەبی بویوك شهرلەر اهالیسی اوچون ییریلەجەکدر.

* * *

ایراندا

I — «اینگلتەره ایران اختلافی»

ایکی سوگنو وقتدا — دەقابر آیندا — ایران ایله اینگلتەره آراسندا بر اختلاف چیقیب قالدی. بوگا، ایران حکومتینك «اینگلتەره-ایران نەفت شرکتی» („Anglo-Persian Oil Co.") ایله باغلانغان بر معاهدەنی حکمدەن توشوروشگه قرار قیلووی سبب بولدی. مسئلەنك ماهیتی مەنه شوندەن عبارتدر:

1901 نچی ییلدا مظفرالدین شاه حکومتی ویلیام نوکس‌دارسی اسمنده بر اینگلیزگه ایرانن نەفت کانلارینك ایشلەتیلمه حقینی ییرگەن وه بوگا قارشو ایران حکومتی 100 میگ فرانق چاماسندا نقد آقچا آلغان ایدی. برده بونەفتدان کیلەدرگەن نوقول فائدەنك یوزده 16 (16%)سینی ایران‌حکومتیگه بیریشگه وعده قیلنغان ایدی. دارسی‌نك ایران نەفت منبعلەری ایوستندەگی بو حقی 1909 نچی ییلدا «اینگلتەره-ایران نەفت شرکتی»گه اوتادر. 1914 نچی ییلدا، بویوك جهان اوروشینك باشلانیشندان بر نیچەگنه هافتا اول، بو

شرکتگه اینگلتەره ده‌گیز ناظرلغی ایگه بولادر. شرکت امتیاز حقینك شامل اولدیغی «میدان نەفتون» («نەفت میدانلاری»)، ایران مملکتینك بیش شمالی ولایتلەرن — آذربایجان، گیلان، مازندران، آستراباد وه خوراسان‌دان — باشقا بوتون نەفتلی حصه‌لارینی اوز ایچیگه آلادر. «میدان نەفتون»نك کیکلگی آلمانیا وه فرانسه مملکتلەرینك مجموعی چاماسندادر.

ایران حکومتینك «نەفت شرکتیله» باغلانغان وه حقیقی مدتی آنجاق 1969 نچی یلدا بیتەدرگەن معاهده‌نی یوقا چیقارو توغرو-سنداغی قراریغا هەم اقتصادی، هەم سیاسی سببلەر باردر. شرکتنك ایران حکومتیگه نەفتدەن کیلگەن فائده‌دەن تولاب کیلدیگی % 16، اینگلیز لیراسینك اوز قیمتینی تام اوچده بر قادار یوقاتووی بلەن ایندیلکده فقط % 10. غا ئەیله‌نمشدر.

سیاسی سبب شوندەن عبارتدر، که ایران ایله «اینگلتەره-ایران نەفت شرکتی» آراسنداغی امتیاز معاهده‌سی، ایران دولتینك فعلاً عینی زماندا هەم اینگلتەره‌نك هەمده روسیه‌نك واسسالی بولغان چاغندا باغلانغان ایدی. بلکه ایران حکومتی اوچون «اینگلتەره-ایران نەفت شرکتی» یعنی اینگلیز حکومتی ایله بولغان بو معاهده‌نی بوتونلای آتوب تاشلاماق ایندیلك ممکن ایمەسدر. احتمال ایکی تامان‌دا ایران اوچون داها مقبول بر شرائط اوستنده کیلیشه‌جەك-لەردر. لاکن ایران حکومتینك ایران اوچون عدالتسزلق وه مادتاً غایت آز فائده‌لی بولغان بو معاهده‌نی بر طرفلی حکم ایله بوزوشقا قرار بیریشنده یه‌گلی بر دورنك — شرقدا ملی آزادلق انقلابینك — ترقی ایتووینی کورمەسلك ممکن ایمەسدر. هەمده وقتیله اوز ایسته-گینی مظفرالدین وه احمد شاه حکومتلەریگه اعلان ایتە بیلگەن اینگلتەره حکومتی ایندی ایران حکومتینك بو حرکتی یوزندەن ملتلەر جمعیتیگه شکایتله مراجعت ایتمەك مجبوریتنده قالوب اوتو-روبدر. بو مسئله‌نك یانواردا حل ایتله‌چه‌کی کوتولەدر.

II — شاه حضرتلەرینك بیاناتی

لوندون غازیتاسی «دەیلی مەیل» (Daily Mail)نك 5 نچی غینوار نومروسنده ایران شاهی رضا خان پهلوی حضرتلەرینك تو-بەنده‌گی مفهومده بر بیاناتی نشر ایتلمشدر:

«مملکتمیز اجنبیله‌ردەن قورتولاجاقدر. امید ایتەمەن، که بر نیچه ییل سوکرا ایران دولتی ایرانلیلاردان باشقا لارنك خدمتیگه هیچ محتاج بولمایاجاقدر. 1934 نچی یلدا بز زراعت وه صناعت ایشله-ریندەن باشقا مؤسسه‌لەرده اجنبیلەر پاردەمندەن قورتولاجاقمیز....

هەر ملتنك اوز مدنیتی باردر. مەن ایرانك آوروپانك یامان بر صورتی بولماسلغینی ایستەیمەن. ایران اوزیگه اوزی حاکمدر. ایران اوز مملکتینك بایلغینی اوزی یوزه‌گه چیقاریشغا هەمده اونی اوز کوچی ایله محافظه ایتیشکه حقلی‌در.»

III — اینگلیز تیلغراف آجانسینك طهراندان «رەیتەر» گه بیر-دیگی خبرغا کوره، ایران تجارلەری 1931 نچی ییلی اوقتوبرده ساویتلار ایله ایران آراسندا یاسالغان تجارت معاهده‌سندەن ناراضی اولاراق ساویتلار اتفاقندان کیلتریلگەن مالللارنی بایقوت ایته باشلا-غانلار وه حکومتدەن شو معاهده‌نك اوزگەرتیلیشینی طلب ایتکەنلەر.

ایران تجارلەرینك بو حرکتلەریگه سبب — ساویت حکو-متینك تجارت معاهده‌نامه شرطلاریغا رغماً ایرانك آذربایجان وه باشقا قاسپی دیکزی اطرافنداغی ولایتلەرینی حدسز تاشقاری آرزان بها روس توقوما مالللاریله تولدورا باشلاغانلاریدر. بولشەویکلەرنك بو حرکتلەری («دومپینغ») نتیجه‌سنده ایراندا بیرلی مالللارنگ ساتیلمای قالیب ایران توقوماچیلارینك آغیر ضربەغا اوچراغانلق-لاری سیزیلگەن.

باشقارمادان: بولشەویکلەرنك اوزلەریگه دوست برمملکتکه «بیش ییللق پلان»نك قسماً گنه به‌جەریله بیلگەنده کورسەته باشلاغانی بودر.

اگرده بو «بیش یللق پلان» تمامیله اورونغا کیلسه‌یدی، ساویت «دومینغی» یالغز ایرانغاغنا ایمه‌س، ساویتلار ایله چیگه‌ره‌له‌نگه‌ن باشقا «شرق دولتله‌ری» گه هم قانلی تیرناقلارینی باتیرار ایدی.

* * *

تأریخی بر قونفرانس

روس تأریخنده قالموقلارنگ رولی

روس حاکمیتی آستندا بولغان غیری روس ملتله‌رنگ ملتچی-مهاجرلارینی وه بونلارنك ملی مفکوره‌له‌رینی بر دوست کوزیله کوروچی بعضی منور فینله‌رنك قاتناشماسیله هه‌لسینغفورس‌دا بر نیچه آی ایلگه‌ری علمی-اجتماعی بر قلوب قورولمشدر. روسیه‌ده کی محکوم ماتله‌رنك ملی-مدنی حرکتله‌ریله محیطنی تانیشدیرماق‌مقصدیله مذکور تشکیلات طرفندان قونفرانسلار وه مصاحبه‌لر ترتیب ایتلمه-کده‌در. او جمله‌ده‌ن اوتکه‌ن ایکنچی تشرین (نویابر) توپلانیشندا آتاقلی تورکولوغ پروفه‌سور غ. ی. رامستید جنوبی روسیه‌ده بیر-له‌شمش اویرات قالموقلارنگ تأریخندان پهك قیمتلی بر قونفرانس بیردی.

تیکله‌وچیله‌رگه کوب یه‌کی تأریخی معلوماتلار بیرگه‌ن بو قو-نفرانسدان آگلاشیلدیغنا کوره قالموقلارنگ بو بیرده وجودگه کیلتردیکله‌ری کوچلو بر خاندانلق روسیه‌نك اولغاییشندا بویوك رواللار اوینامش وه مهم خدمتلر ایتمشدر.

پروفه‌سور رامستیدنك اوز علمی تیکشروله‌ری وه معتبر منبعله‌رده‌ن توپلادیغی معلوماته کوره قالموق خاندانلغی روسیه‌نگ دائمی وه صداقتلی متفقی بولمش وه روسیه ایله همحدود بولغان باشقا تورك اوروغلاریغا آغیر وه اهانتکار ضربه‌لر اورمشدر؛ باشقوردستانه قادار آقینلار قیلمشلاردر. چار پهترونك آوروپاغا سیاحتی اثناسنده روسیه-نگ شرق وه جنوب چیگه‌ره‌له‌رینی قالموقلار قورومشلاردر...

مشهور پولتاوامحاربه‌سنده(*) اسوه‌چ قرالی ده‌میرباش 12 نچی شارل-نگ مغلوبیتنی‌ده روس عسکرله‌رینگ ایمه‌س، قالموقلار باشلوغی Ayuka لخانگ آتلی فرقه‌سینگ هجوم وه تاکتیك حرکتله‌ری اثریدر. بو قالموقلار قیریم خانلغینگ وه قافقاسیانك روسلار طر-فندان استیلاسی چاغندادا اوك آیاق بولمش وه روسلارغا بویوك یارارلقلار کورسه‌تمشله‌ردر. فقط روس چارلغی اونلارنگ بونچا خدمت وه یارارلقلاریغا قارشی مکافات اولاراق قالموق خانلغینی اورتادان قالدیریب، اونلارنی کیچیك کیچیك قبیله‌لرگه بولوب، بو صورتله اونلارنك ملی مدنیتله‌رینی بوغمش، محو ایتمشدر. روس-لارنك بو وحشتله‌ری قالموقلارنك بویوك بر قسمینی آنا یورتیگه قایتماقغا مجبور ایتمشدر. بو صورتله قالموقلار ملی مدنیتله‌رینی یه‌گیده‌ن جانلاندیرماق امکانینی یوقاتمشلاردر. اویرات-قالموق نسلی بوسبوتون پارچالانمش، بر قسمی جنوبی روسیه‌ده، بر قسمی‌ده موغولستاندا وه قتاینك تورلو پیرله‌رنده یاشاماقدالار. نفوس اعتباریله سایلاری بر میلیونی کیچمه‌ز.

تورانچی

هه‌لسینغفورس — فینلاندیا.

تورکه «سارت» دیه کسوب آتانه وطنداشلارا

به‌نی بیلمه‌یه‌ن یاووم بگا سه‌ن سارتسگ دیمش.
دوغرولقدان آیریلمش بیلمییورم نه‌یمش.
سه‌نده یاگیلیب، عرقداش، چوق کیتمه ایله‌ری‌یه
تورکی کهسوب آتمایی چه‌ویریرم گه‌ری‌یه
تورکستانده اوتوشه‌ن تورك دیلینی قونوشان
اواگا سارتسگ دیه‌مه‌ز دوغرولقله گوروشه‌ن.
تورکی تورکده‌ن آییرماق دوغرومودر وطنداش؟
بدوشمانلار سوزی ایله قارداشگه آتما تاش.

(*) 1709 نچی ییلی.

به‌ن تورکچه قونوشورکه‌ن سه‌ن یوزیمه باقارسگ
سوگرا بگا نه دیه تورلو آدی تاقارسگ.
باق بگا، به‌گزه‌رمی‌یم هند، عجم بوزمه‌سنه
سه‌گا به‌گزه‌رسگ دیمه‌م روم ایلی توزمه‌سنه
سارت دیمه سارسیلیرم، سه‌نگله تارتیلیرم،
تورکلگگ تارتیسندا سه‌نده‌ن آغیر گه‌لیرم.
تورك ایسه‌ك تورکه آتما، بیلگی‌یی بگا ساتما،
سویوگدان پارچا که‌سوب، باشقا کولتوره قاتما.
به‌ن سارت‌دا سه‌ن تورك ایسه‌ك چیق قارشیما آرقاداش
اوگره‌نده گه‌ل اوز دیلی ایله ایده‌لم ساواش.

احمد خاکی

تورکستاندن خبرلری

40 قاداق پاختا اوچون: تاشکند یاندا‌غی که‌له‌س‌ده تورغوچی دانا بیك ایله عبدالکریم دیگه‌نله‌رنگ خاتونلاری 17 کیلوغرام (تخمیناً 40 قاداق) پاختا «اوغورلاغانلاری» اوچون بریسی ایکی ییل، او بریسی‌ده بر یاریم ییل قاماتقا حکم قیلنغانلار.

(«سوسیالدی قازاغستان» 32 .X .24).

بو «اوغورلادی» دیگه‌ن 40 قاداق پاختانی بایاقیش خاتونلار شبهه‌سز اوز بالاچاقالارینی قیشغی ساووقدان ساقلاماق اوچون کورپه (یورغان) وه ییلی چاپانلارغا آتاب قوللارندا توتوب قالغانلار.

اوتوراقلاشترو مسئله‌سی «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسینگ 32 .X .27ده چیققان ساندا باسیلغان معلوماته کوره 1930-1931 ایچنده تورکستانك قازاغستان بولومندا بوتونیسی 143 میگ اوی (عائله) اوتوراقلاشتریلمش وه بولارنگ بارچاسی‌دا قوللەکتیف خوجالقا تارتیلمشلاردر.

ییرلیله‌شتریش مسئله‌سی. بولشه‌ویکله‌رنگ باقیریب، چاقیریشلارینه‌کوره «له‌نین سیاستینگ أگ مهم اوستونی» ییرلیله‌شتریش یعنی دولت مؤسسه‌له‌رینی وه خوجالق آپاراتلارینی ییرلی خلق قولیغا بوتونلای اوتقوزوش بولماسا هم — شوگا یاقینلاشدیرشدر. بو ایشنگ 1932 ییل سوگیناچا بوتونلای به‌جه‌ریلیشی کیره‌ك ایدی. ساویت حکومتینگ 15 نچی ییل دونومی آلدندا «ییرلیله‌شتریش» مسئله‌سیگه تاغین بر تاپقیر تیکیلیب اوتکه‌ن بولشه‌ویك مفتشلارینگ «کوردیگی وه بیلدیکله‌ری» بو ایشنگ آلغا ایمه‌س، آرقاغا تامان بارا یاتقانینی کورسه‌تدر.

«تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسینگ 1932 نچی ییل 2 نچی اوقتوبر ساندا توبه‌نده‌گی معلوماتنی کوره‌مز:

عشق آباد توقوما فابریقاسندا ایشله‌وچی تورکمه‌ن ایشچیله‌ری 1931 نچی ییلی یوزده 49 ایکه‌ن 1932 نچی ییلی آزایب یوزده 29,9 غا توشوب قالغان (پلان بویونچا یوزده 70 بولمالی ایدی)؛ ایپه‌ك فابریقاسندا ایشله‌وچی تورکمه‌نله‌ر 1931 نچی ییلی یوزده 63 ایکه‌ن 1932 ده یوزده 30,5 گه توشکه‌ن (پلان بویونچا یوزده 71 بولمالی ایدی)؛ ئه‌کمه‌ك فابریقاسندا ایسه پلان بویونچا 52 تورکمه‌ن ایشچیسی بولمالی ایدی. حالبوکه 20 گنه تورکمه‌ن ایشله‌ب تورادر. بو تورکمه‌نله‌رنك بریسی‌ده فابریقا یاندا‌غی قوارتیرغا ایگه ایمه‌س.

بر فابریقاغا «ییرلیله‌شتریش قانونی» بویونچا اونلارچا تورکمه‌ن اورنیغا براگنه تورکمه‌ن خاتونینی آلوب، اوئی‌ده کیر یووچی (چماشیرچی) قیلیب قویغانلار ایمش.

تورکمه‌نستان دولت مطبعه‌سنده 509 ایشله‌وچیله‌ر بولوب، اونلارنگ 252 سی تورکمه‌نله‌رده‌ن بولمالی ایدی. فقط اورادە 1932 نچی ییل برنچی یانواردا 76، برنچی آپریلدا 75، برنچی ایولده 62 تورکمه‌ن قالغان (بونلارنگ‌دا 47 سی ایشله‌شکه اور-

گه‌نیب یورغان شاگردلار ایمش). دیمه‌ك كوپه‌یش اورنیغا هه‌ر آی آزالماقدالار.

پاختا اونومینی تیریش وه تاپشیریش مسئله‌سی. «پراودا ووستوكا» غازیتاسینگ بیردیگی رسمی معلوماته كوره اوتكه‌ن ییل «ساوخوز» یعنی ساویت دولت خوجالقلاری حكومت طرفندان بیلگیله‌نگه‌ن پاختا مقدارینی توپلای آلماغانلار. مثلا عموم اورتا آسیا (تورکستان-نگ قازاغستان بولومندان باشقاسی) اوچون بیلگیله‌نگه‌ن 39 میگ 300 تونادان (بر تونا 62 پوتدر) اوقتوبرنگ 28 یگه قادار 12 میگ 144 تونناغنه توپلایا بیلگه‌نله‌ر. بو مقدار تورکستانگ آیریم بولوملاریغا توبه‌نده گیچه توشه‌در:

اوزبیکستان — 33 میگ تونا اورنیغا 10 میگ 784 تونا،
تورکمه‌نستان — 2 میگ 200 تونا اورنیغا 660 تونا،
تاجیکستان — 2 میگ 500 تونا اورنیغا 166 تونا،
قیرغیزستان بیلگیله‌نگه‌ن مقدارنك یوزده 30 ینی، قاراقالپاغستان یوزده 40 ینی توپلاغان. («پراودا ووستوكا» 1. XI. 32).

پاختا اونومینی حكومتكه تاپشیریش ایشی ایسه توبه‌نده‌گی رقمله‌ر ایله كورسه‌تیله‌در:

اوزبیکستان پلاندا بیلگیله‌نگه‌ن مقدارنگ یوزده 51,9 ینی،
تورکمه‌نستان « « « یوزده 44,5 ینی،
قیرغیزستان « « « یوزده 47,2 ینی،
تاجیکستان « « « یوزده 39 ینی،
قارا قالپاغستان « « یوزده 47,4 ینی تاپشیرمشدر.

حالبوكه حكومت پلانی بویونچا عموم اورتا آسیا اوقتوبر آیی ایچنده پلانگ یوزده 75 ینی تاپشیرمالی ایدی. فقط بو مقدار اورونغا كیلمه‌ی قالغان. نتیجه‌ده بولشه‌ویكله‌ر پاختا پلانیغا قارشو حركت كورسه‌تیب یورگه‌ن «صنفی دوشمانلار» ایله «قاچقین ملت-چیله‌ر آگه‌تله‌رینی» آختاریب، توتا باشلاغانلار.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

تورکستاندا قانچا قومونیست بار؟

«یاش تورکستان»نگ 35 نچی سانیدا قازاغستاندا 91 میگ 736 قومونیست بولوب، اونلاردان 51 میگ 143 ینگ فرقه نامزدی بولغانلارینی یازمشدق. ایمدی تورکستانتك باشقا بولوملاندا قانچا قومونیست بار ایكه‌نلیگینی كورسه‌تمه‌لیك.

1932 نچی ییل برنچی ایونغا قادار توپلانغان رسمی معلوماته كوره، ساویت اورتا آسیاسندا عموماً 127 میگ قادار قوممونیست بار ایمش. اونلارنگ 68 میگ 134 ی فرقه نامزدی، قالغانی یارمیسندان آزی فرقه‌غا حقیقی اعضا.

«پراودا ووستوكا»نگ (28. X. 32ده) یازدیغنه كوره فرقه اعضالاری ایچنده آینقسا نامزدلار آراسندا «قارا تانیمایدرغان» سوادسزله‌ر كوبدر. فرقه نامزدلارندان 27 میگ 93 ی یعنی یوزده 22,3 ی سوادسزمش. قارا قالپاق فرقه‌چیلاری آراسندا سوادسزلار یوزده 45نی تشكیل ایته‌ر ایمشله‌ر. تورکستانگ آك ترقی ایتمش جمهوریتی سانالغان اوزبیکستانگ 14 رایون فرقه اویوشمه‌له‌رنده سوادسزلار یوزده 40ده‌ن 60 قادارینی، اوچ رایوندا یوزده 60 ده‌ن 80 قادارینی تشكیل ایته‌ر ایكه‌نله‌ر.

اینگلته‌ره‌ده قانچا قومونیست بار؟

اینگلیز قوممونیست فرقه‌سینك ییل سوگندا تاراتدیغی استاتیستیك معلوماتیغا كوره، اینگلته‌ره‌ده قوممونیست فرقه‌سنی حفظنده یش میگ یش یوز گنه اعضا بارمیش. قوممونیستلار آك كوب بولغان 1931 نچی ییلی فرقه‌ده 6263 اعضا بار ایكه‌ن.

بو رقملارغا تیشلی بها بیره بیلمه‌ك اوچون ایكی نه‌رسه گه آیریچا نظر سالیش كیره‌ك: برنچیده‌ن — نیچه ییللاردان به‌ری چوزولوب كیله یاتقان ایشسیزلك طبیعی اولاراق اینگلیز ایشچیله‌ری آراسندا ناراضیلیق توغدورموشدر. ایكنچیده‌ن — آوروپانك دیه‌رلك هیچ بر مملكتی تورلو سیاسی حركتله‌ر اوچون اینگلته‌ره قادار آچیق یول بیرمه‌س.

Yach Turkestan

Janvier 1933 (Le jeune Turkestan) No. 38

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلەری :

بیللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2¼ دولار ، اوچ آیلغی 1½ دولار

استانبولداغی تورکستان تورك گەنچلەر برلگی 1933نچی ییل اوچون گوزەل

بر تقویم

چیقارمشدر. تقویم تورکستان ملی بایراغی ، ابن سینا وه نوایی رسملەریله بیزەنگەن. اصغری فیأتی 50 غروشدر. بو تقویمنك کیلیمی برلك فائدەسیغا صرف ایتلەجەکدەن حمیتلی دوست وه یورتداشلاریمزنك آرتقچا قوشومچالاری شکرانله قبول قیلینیر. آدرەس:

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعەمزکه تیبشلی هەر تورلو یوللاغمالار اوچون آدرەس :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری : چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابرندان چیقا باشلاغان | فیورال (شباط) 1933 | ساله 39

بوساندا :

1 — باسماچیلق ... [1933 20/II 1918] — باش مقاله
2 — باسماچیلار حقنده بر بولشەویك ادیبی (ترجمه) — صابر
3 — «اوتراقلاشتیرو» اطرافندا — تیمور اوغلی
4 — تورکچه آی آتلاری — «احمد احمدی»
5 — بر تأریخی افتراغا قارشی — مصطفی
6 — قازاچی مسئلەسی — (Игнат Билый) ایغنات بیلی
7 — روس ایچەریالیزمنه قارشی — «امل مجموعەسی» ندەن
8 — تورکیەده
9 — اینگلتەره-ایران اختلافی
10 — رومانیادا
11 — آلمانیادا
12 — مانجوریادا قانچا مسلمان بار؟ — «یەکی یاپون مخبری» ندەن
13 — بو کونکی تورکستان احوالندان .
14 — ییگیتلەر (شعر) — دوقتور ایلتەر
15 — پاریسدا تورکستان حقنده بر معروضه — * * *
16 — «زاپوروغلیلارنك تورك سلطانینا مکتوبی» — چوقای اوغلی مصطفی
17 — تورکستان خبرلەری

ساویت وثیقه‌لری ایشکه یارامادی

وقتیله «یاش تورکستان»نك 29 نجی سانیدا «بر تورکستانلی‌نك ثروتیگه خیانت...» باشلقلی مقاله‌ده بحث ایتدیگمز بوخارالی امینجان سلیمانتك ثروتی اوستنده‌کی ساویت مأموری پروفه‌سور یاشونسکی‌نك وکالت حقی ادعاسی اوزرینه به‌رلینده باشلانغان محاکمه سوك آیلار جیمجیت بولوب کیتکه‌ن ایدی. شو فیورال آیینك 7 سنده قایتادان قوزغاتیلغان بو دعوانك محاکمه‌سنده ساویت مأموری پروفه‌سور یاشونسکی امینجان سلیمانتك یاقیندا به‌رلین‌گه کیله‌جه‌گینی وه اونك کیلیشیگه مساعده ایتلیشی اوچون به‌رلین پولیس مدیریتنه مراجعت ایتلگه‌نلگینی بیلدیرمشدر. بوکونگه‌چه امینجان‌نك تیریکلگی وه اونك قایدا ایکه‌نلگی حقنده آچیق یاناتدان تارتینب، اوزینی امینجانتك «مختار وکیلی» قیلیب کورسه‌توب یورگه‌ن بو ساویت مأمورینك برده‌نبه‌رگه اورتاغا چیققان بو شایان دقت یاناتدان سوك آلمان محکمه‌سی

(21. Zivilkammer des Landgerichts I. Berlin)

محاکمه‌نی امینجانك بیرلینگه کیلیشیگه‌چه توختاتوب توروشغا قرار بیرمشدر.

ساویت وثیقه‌لری ایشکه یارامادی. امینجانتی آلمان محکمه‌سیگه کورسه‌تمه‌سه‌ده‌ن اونك ثروتیگه ایگه بو آلمایاجاقلاری آکلاشیلماقدادر.

☆

بیلك بریش: تورکستان ملی برلگی «تمب»نك آوروپا وکیلی وه «یاش تورکستان» باش محرری چوقای اوغلی مصطفی بیك شو فیورالنك 19 نده پاریسده‌کی «پرومه‌ته» أداره خانه‌سنده «تورکستاندا باسماچیلار حرکتی» حقنده بر معروضه سویله‌یه‌جه‌کدر.

☆

یه‌کی تورك اوپه‌را اثرله‌ری. رفیقمز «استقلال»نك 22 نجی سانیدا اوقودوغومزا کوره، بویوك صنعتکار عزیز بیك حاجی بیکلی «کور اوغلو» داستانینی بسته‌له‌یه‌رك اوپه‌را شکلیگه سالمشدر. عزیز بیك عینی زماندا «کاوه» اوپه‌راسینی‌دا بیرمشدر.

یاش تورکستان

تورکستانلق ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نجی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان	فیورال (شباط) 1933	ساله 39

باسماچیلق...

(1933 $\frac{20}{II}$ 1918)

«باسماچیلق» مسئله‌سی بوکونگه چاقلی‌دا ساویت مطبوعاتینی مشغول ایتمه‌کده‌در. بو مسئله‌گه برکوب غازیتا، مجموعه مقاله‌لاری وه آیریم یازولار حصر ایتلگه‌ن. بولشه‌ویکله‌رنگ «باسماچیلق»غا، اونك توغولوشی سببله‌ریگه وه اونگ کوچینی تشکیل هم حمایه ایتکه‌ن اجتماعی عنصرغا (یاخود قوتغا) قاراشلاری کوب تاپقیر اوزگه‌ردی. ساویت حکومتینگ تورکستاندا پیدا بولوونك برنجی دورنده‌کی بولشه‌ویك تاریخچیلاری، «باسماچیلق»نك توغولوشی سببله‌رینی وه اونك اجتماعی عنصرلارینی آنچاغنه توغرو بیلگیله‌یدرله‌ر. گه‌ئورگی سافاروف کتابلارندا، اسقالوفنك «ژیزن ناسیونالناسته‌ی («ملتله‌ر تورموشی») مجموعه‌سنده‌کی وه سولووه‌یچیك دیگه‌ن بریسینگ «نووی ووستوق»

مجموعه‌سنده‌گی مقاله‌لارندا ، تورار ریسقول اوغلی کتابنده ، هم‌ده 1918-1925 نچی یللارغا عائد باشقا کوب کتاب ، غازیتا وه مجموعه‌لرده ، «باسماچیلق» عاملارینی حقندا بزنك اوز فکریمزده‌ن آنچا فرقلی بولماغان کوب معلومات تاپارسز.

تورکستاندا «باسماچیلق» حرکاتی باشلانوونك 15 یللغی مناسبتیله بز بو یرده بو حرکاتنك ایلك دوری وقعه‌لارینی عمومی بر شکلده تورکستانلی اوقوچیلاریمزنك خاطرلارندا جانلاتروب اولتمه‌ك ایسته‌ر ایدك.

«باسماچیلق» آنق اولاراق قاچان باشلانمشدی ؟

آنق جواب بیریلیشی الازم بولغان برنچی سوراق مه‌نه بودر.

«قومونیستیچسکایا میسل» («قومونیست فکری») دیگه‌ن تاشکند مجموعه‌سی ، 1927 نچی یلغی 5 نچی سانینك «1918 نچی یل وقعه‌لاری شئونله‌ری (خرونیکی)» بحثنده ، بولشه‌ویکله‌رنك رسمی فکر تارقاتوچیسی بولغان «ناشا غازیتا» غازیتاسینگ 32 نچی سانندا (فیورال — 1918) یازیلغان خبرلارغا تایانوب توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌در:

«02 نچی فیورال. فه‌رغانه ولایتی. خوقندا مختاریت حکومتی بوتونلای تارقاتیلغان. خوقند مختاریت حکومتینی حمایه ایتکه‌ن قوشون قسماً قورالسزلاندیریلماقدا. اطرافغا قاچقان قسمی ایسه سیاسی باسماچیلققا نیگیز قورماقدادر».

مه‌نه شو تاریخنی آنق دیب تانیماق لازم. ایکنچی بر بولشه‌ویك شهادتی‌ده توبه‌نده کنده‌ن عبارتدر. گه‌ئورگی سافاروف یازادر: «باسماچیلق ، بر یاقدان «خوقند مختاریتی»نگ (بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان) تارومار ایتلمه‌سی وه بونی تعقیب ایتکه‌ن قولونیزاتورلق رذالتله‌ری نتیجه‌سی اولاراق ملی استقلال کوره‌شی نیگزنده کوتریلدی ایسه ، ایکنچی یاقدان فه‌رغانه پاختا خوجالغینی بوزغان

هم بونگله تورکستان بورژوآسینی بورونغو رفاهلی حالندان وه دهقان-ایشچی عامه‌سینی‌ده کونده‌لك قازانچندان محروم قیلغان اقتصادی بحران — یعنی آچلق نیگزنده ئوسدی.» (سافاروفنك «مستملکه انقلابی. تورکستان تجربه‌سی» دیگه‌ن کتابینك 90-91 نچی بیتله‌ریگه باقیلسین).

سافاروفنك بو شهادتی سوك درجه‌ده مهمدر. بوندان سز ، باسماچیلقنك ظهوری اثناسنده‌گی سبب وه اجتماعی عاملارنك بولشه‌ویکله‌رنك بوکون یازماقدا اولدقلارینا هیچ اوخشاماغانلغینی کوره‌سز. او سببله‌ر — «ملی استقلال اوچون کوره‌ش» ، بولشه‌ویکله‌رنگ «قولونیزاتورلق رذالتله‌ری»گه قارشو مجادله ، اقتصادی بوزغونلق وه هم نه‌رسه‌ده‌ن اول ساویت حکومتینك آچلق سیاستیدر. باسماچیلقنك اجتماعی قاپاغی ایسه — تورکستانگ بورژوآسی ، ئه‌کینچیسی ، قارا ایشچیسی — خلاصه ، بوتون‌خلقیدر.

تورار ریسقول اوغلی اوزینك «انقلاب وه تورکستانك توب خلقی» دیگه‌ن کتابینگ باشلانغچندا (بیت XII): «ایگ آتاقلی آوروپالی (یعنی روس بولشه‌ویك) خادملار او زمان بیرلی خلقنك انقلابداغی رولی وه اهمیتینی تقدیر ایتمه‌سلکده دوام قیلدیلار وه بو سببده‌ن اساسلی اختلافلار یوزه‌گه چیقدی. مثلا توبولین اورتاق تورکستان مرکزی اجرا قومیته‌سی مجلسله‌رنده‌ن برنده بو سطرلارنی یازوچی ایله قیلغان بر مناقشه‌سی اثناسنده توپیل-توغرو: مارقسیستلار باقیمندان اقتصاداً کوچسز بولغان قیرغزلار (قازاق تورکله‌ری) أولوب بیتمه‌ك مجبوریتنده‌درله‌ر. بو سببده‌ن وسائطنی آچلقفا قارشی کوره‌شکه ایمه‌س ، بلکه جبهه‌له‌رنی یاخشیراق ساقلاماقفا صرف ایتمه‌ك انقلاب اوچون داها مهمدر — دیمشدی» دیب یازادر.

توبولین تورکستان بولشه‌ویکله‌رینك باشلوغی ایدی وه له‌نین

ایله استالین‌نگ چیکسز اعتمادلارندان فائده‌له‌نیردی. اونگ «مارقسیستلار باقیمندان اقتصاداً کوچسز بولغانلقلاری سببلی أولوب یتوله‌ری لازم کیله‌درگه‌ن» تورکستانلیلارغا قاراشی ایسه تورکستانداغی ساویت حکومتینك بزنك خلقیمزغا قارشی رسمی نقطهٔ نظرندان عبارت ایدی. تورالر ریسقول اوغلینك: «بو سببدن اساسلی اختلافلار یوزه گه چیقدی» دیگه‌ن احتیاطلی اخطارینك معناسی‌دا:

«آتاقلی روس بولشه‌ویکله‌رینك تورکستانلیلارغا مه‌نه شوندای قولونیزاتورچاسیغا قاراشلارندان تورکستانلی قومونیستلار ایله روس قوممونیستلاری آراسندا اساسلی اختلافلار یوزه گه چیقدی» دیمه‌ك‌در؛ بوتون تورکستاندا «باسماچیلق احوالی روحیه‌سینی» تربیه ایتب کوچه‌تترکه‌ن، ملی جبهه برلگینی یارابقان نه‌رسه مه‌نه شو اختلاف‌لار ایدی.

آتاقلی بولشه‌ویکله‌رده‌ن بولوب تانیلغان اسقالوف «ژیزن ناسیونالناسته‌ی» مجموعه‌سینگ 1923 نچی یلغی 3-4 نچی نسخه‌سنده «باسماچیلق تورکستاندا اجنبیله‌ر حاکمیتیگه قارشی عموم تورکستان خلقینك ملی عصیانی صفتنده یوزه گه چیقدی» دیب، باسماچیلقلا «آوروپالیچا» (یعنی بر صنفی حرکت دیب — باشقارما) قاراشی کیشینی یاکیلتماق دیمه‌ك» دیدر.

بو جهتده‌ن، بولشه‌ویکله‌رنگ سوگرادان «باسماچیلق»نی ساویت حکومتینك تیشقی دوشمانلاری (قسماً اینگلته‌ره) تامانیدان یاراتیلغان یالغز صنفی (بورژوآزی) بر حرکت دیب تعریف‌ایتشله‌ری بوتونلای اساسسزدر وه بولشه‌ویکله‌رنك اوزله‌رینی آقلاماق اوچون اویلاب چیقارغان اویدورمالاریدر.

باسماچیلق، عمومی-ملی بر حرکت، ملی استقلال اوچون کوره‌ش، ساویت حکومتینگ تورکستانداغی قولونیزاتورلق رذالت‌له‌ریگه قارشی مجادله اولاراق توغولموشدر.

اگر بزنك خلقیمز بر جبهه حالندا موسقوا قولونیزاتورلاریغا

قارشی قوزغالماغان وه آج یالانغاچ هم قورالسزدا بولسا اوز حق، حقوقی اوچون کوره‌ش آچماغان بولسایدی، کیله‌چه‌کده اوز بووونیگ (نسلینك) نفرتینی قازاناجاقدی.

توغرودر، باسماچیلق حرکتنده یاگلیشلقلار، که‌مچیلکله‌ر، هه‌مده بویوك یاگلیشلق وه که‌مچیلکله‌ر بار ایدی. لاکن بونلار، بزنی معارف وه مدنیت ایشیغندان محروم توتقان روسیه قولونیزاتورلق سیاستی نتیجه‌سیدر. انقلابقا بز اوزون دوام ایتکه‌ن روسیه تضییقی آغیر خاستالغی سوگندا بوتونلای کوچسزله‌نگه‌ن بر وجودله اویغانوب کیردك. بز داها آیاقلاریمز اوستندا محکم توروب آلماغان ایدك. قوللاریمز داها کوچسز ایدی. بز داها قورالدان فائده‌له‌نیشنی دا اورگه‌نوب آلماغان ایدك. حتی او زمان بزنك قورالمزدا یوق ایدی...

باسماچیلق ساویت حکومتیگه قارشو کوره‌شنده موفقیتسزلقلا اوچرادی. اونك ته‌خنیکی وه تشکیلات-سیاسی ماهیتده بر کوب سببله‌ری بار ایدی.

لاکن باسماچیلقنك موسقوا قولونیزاتورلق رذالتله‌ریگه قارشی وه ملی استقلال اوچون کوره‌شینك عموم خلق حرکتی بولوب توغولغانلغینی بو موفقیتسزلق وه یاگلیشلقلار بزنك فکر وه ملاحظه‌مزده‌ن هیچ قاچیرالمایدر.

بو ملی استقلال بایراغی آستندا شهید توشکه‌ن مجاهدله‌ریمزگه تاگری رحمتی!

بو بایراقفا صادق قالغانلارغا میگ رحمت!

— * —

باسماچیلار حقندا بر بولشه‌ویك أدیبی

[بولشه‌ویك أدیبی نیقولای تیخونوفنگ «کوچه‌به‌له‌ر» اسملی أثرنده‌ن (1)]

جنیدنك قارداشی عائله‌سی (بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان) اسیر آلندیغی زمان، اونگ آلتی یاشلی قارداشی اوغلی تویه (ده‌وه)

(1) Н.Тихонов, „Кочевники“, Москва 1931

اوستندا اوتوروب، اونکله سویله‌شمه‌ك ایچین یانیغا کیلگه‌ن قیزیل عسکرله‌رده‌ن یوزینی أوگورور وه یومروقلارینی سیقیب هیچ سویله‌شمه‌ك ایسته‌مه‌س ایدی. آناسی تویه‌نگ یانندا یورومه‌کده‌ن تالوب قالدیغی وقت تویه‌ده‌ن سه‌کره‌ب توشوب ییرینی آناسینا بیره‌ر وه‌کیچیك، فقط وقارلی هم عنادلی وجودیله قوجامان حیوانتگ یانندا تاوشسز، یاواش-یاواش آدیملاردی...

باشقا بر بالادا قورباشی آتابالانگ اوغلو ایدی. آتا بالا (قیزیل عسکرله‌ر اوقندان) آغیر صورتده یارالاندی. باسماچیلار قیزیل عسکرله‌رده‌ن قاچماق مجبوریتنده قالدیقلاری زمان آتابالا‌نگ تیزده‌ن أوله‌جه‌گینی اویلاب اونی قوتقاروغا وقت یوقاتشنگ فائده‌سز ایکه‌نلگینه حکم ایتدیله‌ر؛ فقط اوگا تینچ بر أولوم تأمین ایتمه‌ك ایچین یارالی، خاستا وجودینی قوم ته‌په‌له‌ری آرقاسیغا أیلتب، یانیغا بر آز سو، یمه‌ك وه برده اون ایکی یاشلی اوغلینی قویوب کیتدیله‌ر.

بو بالا هر کون آتاسینگ یارالارینی باغلاب، بویوك بر باشلق بله‌ن سه‌کیز کیلومه‌تر اوزاقلقدا تاقردا بولغان بر آوولدان سو تاشوب کیتریر ایدی. آتاسی برآز توزه‌لوب، یاراسی حیاتی ایچین قورقوسز بر حالغا کیلگونچه هر کون قویاشنگ جهنمی قیزغینلغی آستندا 16 کیلومه‌تر یول یوروب سو، ئه‌کمه‌ك وه یمه‌ك تاشیردی.

شو ییرده اونلار برکون بزنك قاراغوللاریمز تامانیدان اوشلا‌ندیلار. چال آتابالانی عشق آباد خسته‌خانه‌سینه کتیردیله‌ر. بالادا آتاسیله برابر کیلدی. او، دائما آتاسینك یاتاغی یانندا تیرمولوب اوتورور وه کوزله‌رینی هیچ یارالیدان آییرماس ایدی. اوگا: — کیت، برآز کیز، اوینا. آتاگ اویقولا یاتور. سه‌ن اوگا کیره‌ك ایمه‌س سه‌ن. اوگا بیدیره‌رله‌ر، ایچیره‌رله‌ر وه باقارلار... دیدیك‌له‌ری وقت بالا.

— کیتمه‌یمه‌ن. اگر مه‌ن بو ییرده‌ن کیتسه‌م سز آتامنی أولدو‌رورسز، آغولارسز، دیر ایدی.

بالا، (بولشه‌ویکله‌رگه قارشو) بویوك بر باسماچی قادار ترحیمسز ایدی!

باسماچی أولومده‌ن قورقماس وه دوشمانینی‌ده هیچ بر زمان آیاماس. بر قیشلاقنگ تارکوچه‌له‌رنده (دوشمانلارنگ کوچلی قوتینه قارشو آغیر وضعیتده قالدیقلاری وقت) باسماچیلار بعضاً تو‌په‌نده گیچه حرکت قیلادرلار: آرقاداغیلار، اوستلارندان بوتون قوراللارینی چیقاروب، قیزیل عسکرله‌ر قولیغا توشمه‌سین ایچین، اوزله‌رنده‌ن آلداغیلارغا اوزاتورلار. آلداغیلار قاچوب هم قورال‌لارنی هم اوزله‌رینی قوتقارورلار. آقاداغیلار ایسه بوتونلای قو‌رالسز، یاخود یالغز برگنه پیچاق بله‌ن، هم اوز آرقاداشلاریغا فرصت قازاندیرماق، هم‌ده دوشمانلاریله اوروشوب أولمه‌ك ایچین قووالاوچیلار اوستینا هجوم ایته‌رله‌ر...

*

بولشه‌ویك ادیبی تیخونوفنك اوز اثرنده کتیردیگی بو مثالله‌ر، باسماچیلق حرکتینگ، یعنی تورکستاندا روس پرولەتاریات دیکتا‌تورلاسیغا قارشو کوره‌شنك تورکستان خلقی روحنده نه قادار تیره‌ن بر صورتده پیرله‌شکه‌نلگینی وه باسماچیلارنك بوکوره‌شده قاندای بویوك قهرمانلق وه فداکارلقلار کورسه‌تمه‌کده بولغانلقلارینی تصویر ایته‌رلك جانلی نمونه‌لردر، دیسه‌ك یاگلیش سویله‌گه‌ن بولمایمز.

ترجمه ایتوچی: صابر

* * *

«اوتراقلاشترو» اطرافندا

روسیه‌نك تورکستاندا یوروتوب کیلمه‌کده بولغان مستملکه سیاستی سلسله‌سینك بر قولینی‌دا شبهه‌سز تورکستانك کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به اهالیسینی اوتراقلاشتریش مسئله‌سنده‌گی اویونلار تشکیل ایته‌در. بر طرفدان اوتراقلاشما أمکانلارینی بتیرمه‌ك، ایکنچی طرف دان اوتراقلاشما اوچون زور لاماق ستالیپین-قریووشاین حکومتله‌

رینك تطبیق ایتدیکله‌ری مه‌تود ایدی. بر طرفدان چوللەرده کی او-
توراق حیات وه زراعت خوجالیغنه مساعد بیرله‌رنی روس مهاجرلا-
ریغا بیریب حتی یتمی سوده یوز میکله‌رچه اوتوراق حیات وه
اینته‌نزیف خوجالق سیستەمیکه کوبده‌ن کیچمش قازاقلارنگ بیر
وه ملکله‌رینی قوللارندان تارتوب آلوب روس قازاچی وه موژیق-
لارینه پایلاشتروب ایکنچی طرفدان قیرغز-قازاقلارنی ایکینچیلك
یارامایدرغان بیرله‌رگه اوتوروشغا مجبور ایتشنگ فضیلتنده‌ن بحث
ایتوچی مه‌نه شو ستالیپین حکومتی ایدی.

چارلق روسیه‌سی میراثی باشنه قونوب آلغان قیزیل روسلاردا
وه بر نیچه ییل اول اوزله‌رینك تحقیر ایتدیکله‌ری عینی سیاستنی
تطبیقده، دوام ایتدیرمه‌کده هیچ بر تورلو اویات وه هیچ بر تورلو
وجدانی عذاب حس ایتمه‌یدرله‌ر. اونلاردا بر طرفدان مملکتنك
ایشکه یارارلق قسمینی روس مهاجرلاری بله‌ن تولدوروب(*)
کیره‌ك!» دیب باقیریشادرلار. بوکون‌ده نه اوتراقلاندیریلیشی لازم
بولغان اهالی طبقه‌سینك اشغال ایتشی ایچین خوجالق جهتنده‌ن
موافق بیرکورسه‌توچی، نه‌ده اوکا ایکینچیلك‌ده اینته‌نزیف مالدارلق
خوجالیققا کیچه بیلیش وسائط وه امکانی بیروچی بار.

ایسکیده‌نبه‌ری ملتچی تورکستانلیلارنك کوره‌شوب کیلدیکله‌ری
بو میدانغا بوکون بیرلی ملی قومونیستدا توشمشدر. بو بیرلی قومو-
نیستلاردا ملتچی یورتداشلاری که‌بی بوکیتشده اوزخلقلاری‌عاقبتنده‌ن
قورقماقدا وه اونگچون‌ده قوللاریغا توشکه‌ن هه‌ر فرصتده بو
ایکنچی طرفدان «کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به‌له‌رنی اوتراقلاشتریش
استقامتده بر تجربه آدیمی آتوب قالماقدالار(**). فقط قیزیل روس

(*) بوراده «تورکستان-سیبیریا» تیمر یولی بویغا 4 یوز مینگ روس مهاجر-
ینی کتیرتیب بیرله‌شتریلگه‌نلگینی ایسله‌تیب اوتوش کیره‌ك.

(**) بز قازاق قومونیستلارینك وقتیله موسقوادا ساقلانغان آتاقلی تورکستان
ملتچیسی علی خان بوکه‌ی‌خاننی یاشیرینچا کوروب، اونیگله ساویت حکومتینك تورکستا-
ندا‌غی بیر وه اوتراقلاشترو پروژه‌لەری اوستنده مذاکره‌له‌ر ایتب یورغانلارینی‌دا
تورکستان ساویت مطبوعاتندان بیله‌مز.

ایمپه‌ریالیزمینك قهار سیاستی وه بو عنصرله‌رنی أمانسز صورتده تعقیب
ایتوب چینه‌ب ایزمه‌کده. وقتیله بیر اصلاحاتی کیچیرمه‌ك تشبثنه
کیریشکه‌ن تورکستانلی قوممونیستلارنگ اکثریتی بوکون یا سور-
گونده دربدر بولوب یورادرلار وه یاده قاراگلق چه‌قا زندانلارندا
چورومه‌کده‌له‌ر. بو مسئله اوستنده آیریم بیرلی قومونیستلارنك فکر-
له‌ری گنه ایمه‌س بو «مستقل»، «مختار» جمهوریتله‌رنك قوهٔتشریعیه
وه اجرائیه‌له‌ری طرفدان برلکده بیریلگه‌ن قرارلاردا موسقوا
آگه‌تینك بر «کیچمه‌س!»ی قارشوسندا سوگه‌توشوب کیتمه‌کده‌در.
حقیقی وضعیت بوندان گنه عبارت بولسادا ساویت روسیه آگه‌تورا‌سی
نشریاتندا بر قانچا «لاشترو»، «لاندیرو»لار قاناریدا برده بر
اوتراقلاشترو مسئله‌سی تورادر.

تورکستان خلقی ملی منافعی نقطهٔ نظرنده‌ن مهم بر معنا أفاده
ایتمه‌گه‌ن، صرف ساویت روسیه مستملکه سیاستی ایجابی اولاراق
یوروتولمه‌کده بولغان بو اوتراقلاندرو ایشله‌رینك بو شکلنده بولسادا
باریشی ساویت مطبوعاتندا قیزیق بر منظره عرض ایتمه‌کده‌در.

بو اوتراقلاندیرو مسئله‌سنده‌ن بحث ایتوچی «سوسیالدی قازا-
غستان» غازیتاسی (24. 9. 32) «ره‌سپوبلیکالیك اوتراقچیلاندیرو
قومیته‌ینگ سوگنی خابارینا قاراغاندا اوتراقچیلاندیرو جومیسی
اوبلاستتاردیگ قایسیسندا بولسادا ناچار جوروب جاتقان کورونه‌دی.
تیستی مینده‌تن اورونداب اوتورغان برده بر اوبلاست جوق. بوغان
باستی سبب اوتراقچیلاندیروجومیسنه تولوق کوگل بولماغاندق» دیدر.

تورکستانك دیگر بر بورچنده، قیرغزستان وه عمومیتله اورتا
آسیادا بو مسئله‌نك باریشندان بحث ایتوچی «پراودا ووستوکا»
غازیتاسی بو مسئله بله‌ن توغرودان توغرو علاقه‌دار بولغان بعضی
بر أداره‌له‌رنك بو مسئله‌نك سیاسی اهمیتینی اوزلی آلادیقلارینی،
کوب بیرله‌رده اوتورتما وه بیرکورسه‌تمه ایشله‌رینك سوك درجه‌ده
غیرموافق یوروتیلغانلیغینی، اوتورتولاجاق خلق کتله‌سینك اشتراکیسز

حتی اکثریتله اونلارنك رأیی قارشوسندا قرارلار بیریلیب ایش کو-
رولدیگینی یازادر. عینی غازیتا بو صورتله آلوب باریلغان اوتراق-
چیلاندرو سیاستینك ساویت حکومتینك غایه‌سی بولغان قوللەقتیفله-
شتریش ایشی نقطهٔ نظرنده‌ن هیچ بر تورلو فائده کتیره آلماسدان
بالعکس صرف بایلار وه اونلارنك آگه‌توراسی اوچون فائده‌لی
بولاجاغینی یازادر. عینی محرر گه کوره قیرغزستاندا اوتراقچی-
لاندیریلماقدا بولغان اهالینك حرثی-حیاتی وضعیتله‌ری‌ده سوك
درجه‌ده آغیر ایمش. (10. 10. 32)

قازاغستانتك بیدی غربی آوداندا اوتراقچیلاندیرما پلانینك
به‌جه‌ریلیشی حقنده خبر بیروچی «سوسیالدی قازاغستان» غازیتا-
سندا شو فقره‌نی کوره‌مز. (16. 9. 32)

«اوتراقچیلاناتن چاروا‌چیلاردیڭ سانی 9000، سالناتن اوی
1352، آت قورا — 46، استق ساقتایتن اسکلاد — 35، سامان
ساقتایتن سرای — 42، مونچا — 34، سیر قوراسی — 46،
قوی قوراسی — 28. بونلاردی سالو اوچون کورسه‌تیلگه‌ن آقچادا
5 میلیون 310 میڭ 372 سوم بولغان.

مه‌نه شو یتی آودان (قصبه) اوچون کورسه‌تیلگه‌ن پلاندان
بیلنڭ 10 آوغوستنه قادار شو نسبتده ایش کورولگه‌ن بولغان:

اوی سالو پلانی یوزده 5، آت قوراسی یوزده 8,7، مونچا
یوزده 6,3، قوی قوراسی یوزده 7,1، آشلق دوکانلاری یوزده
14,3، سامان سرایی یوزده 9,5، سیر قوراسی یوزده 50(!)، آشلق
ساقلایتن اسکلاد یوزده 71,4 (!!)

عینی غازیتانك معلوماتیغا کوره بوتون آوداندا پلانتی به‌جه-
ریش ایشی جوده ضعیف ایمش. وظیفه‌سینك آڭ کوب قسمینی
به‌جه‌رگه‌ن بر آوداندا پلان یوزده 29,6 به‌جه‌ریلگه‌ن ایمش. بو گا

مقابل پلانتی یوزده 0,6 گنه به‌جه‌روچی آودانلاردا بار ایمش(*).

«پراودا ووستوکا» غازیتاسنا کوره قیرغزستاندا بر قانچا را-
یونلاردا اوتراقلاندیرو پلانی یالغز یوزده 25، اطرافندا به‌جه‌ریلد-
یگی که‌بی اساس اوتراقچیلاندیرو رایونی سانالغان ستالین وه
کیتمان تیپه رایونلارندا به‌جه‌ریش نسبتی بوگا هم یتمه‌س ایمش.

مه‌نه بوساویت روسیه مستملکه‌سیاستی ئه‌قس‌په‌ره‌مه‌تی (تجربه‌سی)
اوزی بوحالدا ایکه‌ن بواوتراقچیلاندیرو رایونلاری اهالیسی، ایسکی
حیات منبعنده‌ن، مشغولیتنده‌ن محروم ایتیلگه‌ن. اوگا بو واقیده نه
بر واسطه وه نه‌ده بر امکان قالدیریلغان. مجبور ایتیلدیکی یه گی
ساحه اوچون نه درجه‌ده حاضرلق وه نه درجه‌ده امکان بیریلمه کده
بولغانلیغینی‌دا یوقاریغی ساویت غازیتالاری یازولارندا کوروب تو-
رامز. بو یوزده‌ن بو کون تورکستان کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به‌اهالیسی
محیطنده فجیع بر صحنه اورتاغا چیقغان. بو حالنی کورگه‌ن وه بو
وضعیتنك عاقبتینی روس مستملکه سیاستی تأریخنده کی مثاللاردان
پهك اعلا بیلگه‌ن تورکستان بیرلی ملی قومونیستی‌دا «مه‌ن قومونیست
مه‌ن. اما ملیت وه حیثیتمنی روسغا ساتقان قومونیست ایمه‌سمه‌ن!»
دیب کوره‌ش میدانیغا آتیلماقدادر. هه‌رکون بر آزدا کوچه‌یمه کده
بولغان تورکستانلی وه روس ایمپه‌ریالیزمی کوره‌شی کورونوشله‌ر-
نده‌ن بری‌ده مه‌نه بو وادیدادر. تورکستان ملتچیسی «تورکستان
تورکستانلیلاریڭدر» دیرکه‌ن تورکستان ملی قومونیستی‌دا «تور-
کستاندا یاشاش حقی ایلك سیرادا تورکستانلینڭدر» دیدر. بو
افاده‌له‌رنك هه‌ر ایکیسینك‌ده هدفی تورکستانداغی روس مستملکه
وه مهاجرت سیاستیگه مقاومتدر. تیمور اوغلی

(*) بوندان کورونه‌درکه «یاش تورکستان» نڭ 38 نچی سانندا «سوسیالدی
قازاغستان»دان آلیب کیتردیگمر «اوتراقلاشترو»غا عائد بولشه‌ویك معلوماتی بوش
رقملاردان گنه عبارتدر. باشقارما.

تورکچه آی آتلاری

بولتور سه‌نتابر آخرلارندا استانبولده بولوب اوتکه‌ن «تورك تیلی قورولتایی» تیلیمیزنگ اوز قاناغینگ یه‌گیده‌ن آچیلیشیغا یول بیردی. شو قورولتایدان سوڭ بورون قوللانیلمای، اونوتولماق اوزره بولغان سوزلەر تورك غازیتالاری بیتله‌رنده اوچراتیلا باشلا‌ندی. بو تورلو اورونوش اوز تورکچه‌مزگه سیق باغلانغان بز تورکستان تورکله‌رینی آیریچا قوانترماقدادر... «تیل انقلابی» — «آتاما» (اصطلاح) لارنگ اوزگه‌ریلیشینی آلغا قویماقدادر. شو مناسبتله بز، 1926 نچی ییلی مارت آیندا سمرقنده‌ده چیققان «معارف وه اوقوتغوچی» مجموعه‌سنده‌ن «تورکچه آی آتلاری» باشلوقلو مقاله‌نی توبه‌نده باسماقدامز.

بونیگله «یاش تورکستان» بو «آی آتلاری»نی قبول ایتدیر‌مەك نیتنده ایمەس، آنجاق اولارنی ایسکه‌رتیب، تورك تیلی یولوندا ایشله‌وچیله‌رنگ نظر دقتله‌رینی جلب ایتمه‌کنی گنه ایسته‌یدر.

«تورکچه آی آتلاری»نی اوقورکه‌ن اختیارسز فرانسز بویوك انقلابی «تقویم»ینی (Calendrier) ایسلەمه‌ی اوته آلمایسز. معلوم که 1793 نچی ییلی 24 نویابر (ایکنچی تشرین)ده فرانسز انقلابی ملت مجلسی (Convention Nationale) «تقویم»نی هەمده آی آت‌لارینی اوزگه‌رتیشکه قارار بیرگه‌ن ایدی. بو قارار بویونچا، خرستیان عالمنده قبول ایتلگه‌ن «میلادی تأریخ» اورنیغا «جمهوریت تأریخی» آلینب، بو «تأریخ» 1793 ییل 22 سه‌نتابر (ایلول)دان باشلانغان ایدی. یه‌گلی آی آتلاری ایسه ییل موسمله‌ریگه قاراب قویولغان ایدی.

مثلا، کوز آیلاری: Vendémiaire (معناسی بزنگچه «خرمان» دیمه‌کدر)، Brumaire (تومان، تومانلو)، Frimaire (قراو، قیراغی).

قیش آیلاری: Nivôse (قارلی، آقپان)، Pluviôse (یاغمورلو)، Ventôse (یەل، یه‌للی).

کوکلەم آیلاری: Gemrinal (اوسوم، کوکه‌ریش، چیمله‌نمه)، Floréal (چیچه‌ك، چیچه‌کلی)، Prairial (کوك دالا، چمنزار).

یاز آیلاری: Messidor (اوراق آیی، تیریم آیی، اونوم آیی)، Thermidor (ایسیقلق آیی «چیللە»)، Fructidor (ییمیش آیی، میوه‌لی).

کورونورکه ییلنی موسیمگه کوره بولوب، آی آتلارینی موسیمگه کوره آتاش طبیعی بر نەرسه‌در. انقلابنك بورجی هەر نەرسه‌نی طبیعتگه یاقینلاشتریش، ملی انقلاب — هەر نەرسه‌نی ملی طبیعتگه یاناشترماقدان عبارتدر.

توبه‌نده باسیلماقدا بولغان «تورکچه آی آتلاری» تورك وه تورکچیلك بیلگیچله‌رینگ (عالملارینگ) کوزله‌ریگه توشوب، اونلارنی «یه‌گی تورك آی آتلاری»نی آختترماقغا قوزغاتسا، بز کوب قووانار ایدیك. «یاش تورکستان» باشقارماسی.

تورکچه آی آتلاری

آز، اوت یاقماس، کوکوك، چیللە، سارچا، قیر کویه‌ك، میزام، قاراچا، قازان، قاکتار، آقپان، نوروز.

یاز سوزنده‌کی «یا» «آ» آلماشینب «آز» بولغاندا یاز موسیمینگ باشلانغیچی بولغان مارت‌گه خاصلانیب ٔه‌یتلگه‌ن. مه‌قال: «آز بوللای یاز بوللاس؛ یاز بوللای ماز(1) (اوت) بوللاس». آپریل کیرگه‌نده‌ن سوڭ کونله‌ر یلقیب اویله‌رده اوت یاقیلماغانیدان «اوت یاقماس» دیگه‌نله‌ر. مای آیینگ باشیدا کوکوك قوشی کیلیب سایرای باشلایدر. شول مناسبت بله‌ن مای آیغا «کوکوك» دیله‌در.

(1) «ماز» «مه‌ز» — قازاق شیوه‌سنده «راحت» «قووانچ» «سه‌وینچ» دیمه‌کدر. باشقارما.

کوکلەم بلەن یاز موسمی ایکەوی آلتی آی بر طبیعتده بولوب، شو آلتی آینگ اورتاسی مای‌نگ توگه‌گەن وقتیدر. اورتا اورون، اورتا زمانغا اسکی تورکچەده «چیللە» دیلەدر. شونگ اوچون ایکی موسمنگ آراسیدا بولوش مناسبتی بلەن ایون آیغا «چیلده» یاکه «چیللە» دیلەدر. یاشیللق توگه‌یدر. یر یوزیده هەر نەرسه سارغایا باشلایدر. شول مناسبت بلەن ایول آیغا «سارچا» دیلەدر.

آوغوست آیندا قوی، ایچکیلەر قاچسا قیش کونیده بالالاوغا توغرو کیلەدر. آوغوست آیندا قوی‌لار، ایچکیلەرنی کوپلەو (قاچیرو)دەن ساقلاش اوچون قوچقار تەکەلەرنگ بیلیگه کیگیزدەن کویەك (توسقان) باغلانادر. (اول کویەك اوقتوبرده آچیلیب قاچیریشغا ایرك بیریلەدر). مەنه شو قوچقار تەکەلەرگه قیردا یورغانلاریدا کویەك باغلاش مناسبتی بلەن آوغوست آیغا «قیر کویەك» دیلەدر. مەقال: «قیر کویەك (آوغوست) توسەر، قیرغی بالاپانین (قوشنگ جوجەسی) اوچورار.»

سەنتابر آیندا بعضی چوپلەرنگ باشیدا مامیق — پاختاغا اوخشاغان آق بر نەرسه — اوچوب یرنی آق نەرسه باسادر. شونگه ایسکی تورکچەده «میزام» دیلگەنیدەن سەنتابر آیغا هەم «میزام» دیلەدر. «م»، «ن» آلماشتریلیب «میزان» هەم دیلەدر.

اوقتوبر توشسه قیردا یورانتورغان قاراچا، قوانگز بر نیچه کونلەر کون‌تون قاتیب ایسیق یاقفا کوچوب کیتەدر. شول مناسبت بلەن اوقتوبر گه «قاراچا» دیلەدر. مەقال: 1 — قاراچانگ قاری تورماس؛ 2 — قاراچانگ توخومدای قاری یاغسا، آلتی آیلق یولغا چیق.

ایسکی تورکلەرنگ یازغی آوقاتی قاتیق، سوت (آق) بولادر. نویابر آیندا سیغیرلەر سوتدەن قالیب (آق) توگه‌یدر وه

قازان آسیلا باشلایدر. قازان آشی کیریشی مناسبتی ایله نویابر آیغا «قازان» دیلەدر.

تیرلەب کیلگەن آتنی چوپ بیدیرمەی تاك آشیزیب قویوشغا ایسکی تورکچەده «قاکتاریب قویوش» دیلەدر(2). دیقابر آیندا قاتیق ساووق بولوب آدەم کوب یورمەی حیوانلارنی‌دا قولدان بیدیرەدر. دالانگ چوپلەرندەن قاکتاریلادر. شول مناسبت ایله دیقابر آیغا «قاکتار» دیلەدر. مەقال: «قاکتاردا قارغا آدیمندای کون اوزایدی» یعنی کوتنك اوزونلغی قارغانگ قدمیدیك بولوب قالدی.

یانوار آیندا قار کوب یاغیب بوتون ییرده قارا ییر قالماسدان آقاریب کیتەدر. شول مناسبتله یانوار آیغا «آقپان» دیلەدر. مەقال: «آقپاندادا آت آدیمندای کون اوزایدی».

چوپچەك: آقپان — آقپان آلتی کون —
آی های سەنگ قاتووك
أولچەب آسقان ئیتیگه —
قوناق کیلسه قاتی کون.

فیورال آیغا «نوروز» دیلەدر، که فارسینگ «نوروز»یدەن آلنغان بولوب، ایسکی ایران تیلیده مارتنگ آتی ایدی.

ایندی کوکلەم (بهار) آیلاری: آز، اوت جاقماس، کوکوك؛
یاز آیلاری: چیللە، سارچا، قیر کویەك؛
کوز آیلاری: میزام، قاراچا، قازان؛
قیش آیلاری: قاکتار، آقپان، نوروزدر.

بو تورت موسمنك تعریفی شوندایدر: یاپیلغان، قیسیلغان، قاپلانغان، سیقیلغان کبی حاللاردا بولغان نەرسەلەرنی آچیب، یاپیب کینگه‌یتب یوباریشغا تورکی تیلده یازماق (یاپماق) دیلەدر. مارت،

(2) «قاکتارماق» آتنی بر مدت (ساووغونچا) بیدیرمەی قویماق، «تاك آشیرماق» ایسه تون بویونچا قاکتارماق‌در. ؛ شقارما.

آپریل ، مای آیلارندا دونیا یلینب بیرده کوك چیقیب ، مال بالالاب هم نه‌رسه‌نگ یاپیلغان ، قیسیلغان حالیدان کینگه‌یش وقتی کو- کلەمده بولادر. شول مناسبتله بو میزگل-موسمگه «کوکلەم» دیيلەدر.

ایسکی تورکلەرده یل باشی کوکلەمنگ برنچی آیندان شانالور ایدی.

تورکلەر ایسکی زمانلاردا چاروا باقیب ، چاروا اوسدورگەن ایدیلەر. چاروانی اوتلادیغی تامانغا ایرکنلەتیب یوباریشغا «جایو» دیيلەدر. هەمده اوتلاق بیرلەرگه «جایلاو» (یایلاو) دیيلەدر. ایشسز بیکار یوروشغا هەم «جای یوروش» دیيلگه‌نیده‌ن ایون ، ایول ، آوغوست آیلاری جای یورولا تورغان وقت بولوب بو آیلاردا تاغلارغا چیقیلیب چاروا باقیلغانیدان بو اوچ آیغا «جای» یاکه «یاز» دیيلەدر. قازاق ، قیرغیز ، تاتارلار «جای ، جایو ، جایلیب ، جایلاو ، جایماق» اوزبیکلەر «یاز ، یایو ، یاییلیب ، یایلاو ، یایماق» دیب قوللانادر لار.

قویلارنگ یونینی مای ایچنده آلیشغا-قیرقو ، آوغوستنگ آخری وه سەنتابر باشلارندا آلیشغا «کوزەو» دیرلەر. سەنتابر ، اوقتوبر وه نویابر آیلاریغا هەم شو مناسبتله «کوز» دیرلەر.

نویابردان سوك ساووق بولوب ایرکچیلك ، کیگچیلکلەر کەمیب یورت-روزغار قیسیلادر. شو مناسبتله دیقابر ، یانوار ، فیورال آیلاریغا «قیس» دیيلەدر. قازاقدان باشقالار «س» اورنیغا «ش» کیلتریب «قیش» دیب یورگوزەدرلەر.

آلتی آی یاز ، آلتی آی قیش یوروتولەدر. مەقال: یاز یازیل ، قیش قیسیل.

حاضردا اوشبو تورکی آیلار قازاقلار آراسندا هەم ادبیات وه هەم خلق تیلیده ساقلانیب وه ایشلەنیب کیلەدر.

احمد احمدی.

بر تاریخی افتراغا قارشی

اسلامیت تاریخینه عائد بوتون آوروپا درسلك کتابلەرنده خلیفه عمرنگ قاندای قیلیب «مشهور اسکندریه کتبخانەسینی یاندیرتغان» - لغی حقنده حکایه کتیریلەدر. بو حکایه مەنه شوندەن عبارت: خلیفه عمر اسکندریەنی فتح ایتدیگی زمان دونیانگ ایگ بای کتبخانەسی بولغان مشهور اسکندریه کتبخانەسینی: «اگر بو کتبخانەده کی کتابلەر ایچنده‌ده قرآندا یازیلغان نەرسەلەرگنه یازیلغان بولسا ، بو کتابلەر آرتقچادر ؛ اگر اونلارنگ ایچنده قرآندا یازیلماغان نەرسەلەر هەم بار بولسا او زمان او کتابلەر ضررلیدر. اونگچون بو کتبخانەنی یوق قیلماق لازمدر» دیمش وه یاندیرماقنی امر ایتکەن ایمش. تاریخ درس کتابلەری بوگا برده «مەنه شوندای قیلیب ، متعصب باربار مسلمانلار یوزوندەن دونیانگ ایگ بای علم خزینەسی محو بولدی» جملەسینی قوشادر لار.

«اسکندریه کتبخانەسینگ خلیفه عمر تامانیدان یاندیریلیشی» حقندەغی بو حکایه آینقسا روسلارنگ خوشنه کیلەدر: روس مکتب- لەرنده اوقوغان بز مسلمانلارنی دائما مەنه شو حکایه بلەن زیرکتیر- لەر ایدی. «مسلمانلار باربار در لار» — مەنه ، بو حکایەنگ داها مکتب سیرالارندا ایکەن پاش مکتبلیلەرنگ میيەسیگه سوققان فکری. مبالغەسز سویلەمەك ممکندر ، که «خلیفه عمر تامانیدان اسکندریه کتبخانەسینك یاندیرتیلماسی» ایسکی روسیەنك مسلمانلقا قارشو سیاستینگ اساسلارندأن بری ایدی. میسیونەر اوستروئوموف هیچ بر زمان — «متعصب باربار عمرنگ جنایتی»نی ایسلەتمەسدەن کیچه آلماس ایدی. روس غازیتالاری حاضردا هەم بزگه قارشو بو «حجت»نی قوللانونی سەوەرلەر. 1923 نچی ، یاخود 1924 نچی یلدا (آنق ایسمده ایمەس) بولشەویکلەر مسلمانلارنگ باربار بولغا- نلقلارینی کورسەتمەك مقصدیله اوفا مسلمان روحانیلارینگ قورولتا-

یندا خلیفه عمر گه وه عمومیتله مسلمان عالمیگه قارشو قویولغان بو ایسکی افترانی قورولتای قرارنامه‌سیغا کوچله‌ب کیریتکه‌نله‌رایدی.

عینی افترانی بز ایندی تاشکند غازیتاسی «پراودا ووستوکا»نك بولتور اوقتوبرنگ 30 نده چیققان سانتدادا اوقوب اوتوروبمز. بو سفر اسکندریه کتبخانه‌سینگ «خلیفه عمر تامانیدان یاندیرتیلغان» لغینی یازماقنی موسقوا بولشه‌ویکله‌ری ایران، تورکیه وه آفغانستان خلقینی «متعصب وه باربار» قیلیب کورسه‌تمك اوچون لازم تاپقانلار. بو قاریداغی غازیتا اینانديرادر که «تورکیه‌ده (هم ایران وه افغانستا‌ندا) بوندان میگ ییل ایلگه‌ری ئه‌لله قاندای مدینه وه مکه علما لا‌رینگ مناقشه ایتدیکله‌ری نه‌رسه‌له‌رده‌ن بحث ایتوچی قویوق دیندار غازیتالار باردر»... بو «تورك متعصبلغی»نك سببی، موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ فکرنچه، «اسکندریه کتبخانه‌سینی یاندیرتقان» وه بو‌نگله تورکله‌رنگ دینی تعصبینی الی الابد کوچه‌یترگه‌ن خلیفه عمر اورنه گنده آقتاریلمالیدر.

تورکیه‌لی قارداشلاریمزنگ بولشه‌ویگ دوستلاریغا بو توغرو‌دا بر جواب بیریب بیرمه‌سلکله‌رینی وه نیمه جواب بیره‌چه کله‌رینی بز بیلمه‌یمز. فقط بز اوز تامانیمزدان توبه‌نده گیله‌رنی ئه‌یتوب اوتونی لازم دیب بیله‌مز:

اسکندریه کتبخانه‌سینگ خلیفه عمر تامانیدان یاندیرتیلغانلغی حقنداغی حکایه‌ده برکلمه هم حقیقت یوقدر. فرانسه آقاده‌میسی („Académie des inscriptions et belles-lettres“) نگ 1923 نچی ییلی 30 نچی مارتدا چیقغان «تان» غازیتاسندا باسیلغان راپورندا سویله‌ندیگنه کوره «بو (اسکندریه کتبخانه‌سینگ حضرت عمر بویرو‌غیله عربله‌ر طرفندان یاندیریلماسی) ماصالی برنچی دور تاریخچی‌لاریغا معلوم بولماغان وه یالغز 12 نچی عصر اورتاسندا غنه توغولغان ایدی.» شونیگ اوچون «بوتونلای یالغان بولغان بو ماصال

آتیلمالیدر»(*).

عجبا اسکندریه کتبخانه‌سینی کیم وه قاچان یاندیرمشدر؟

روسچه بروقهاوز-ئه‌فرون قاموس الاعلامنده (1891 نچی ییلغی چاپی) دیله‌درکه: «... اسکندریه کتبخانه‌سینگ بوتون روم، یونان، هند وه مصر ادبیاتینی اوز ایچیگه آلغان بویوك قسمی میلاد‌دان بورون 48 نچی وه 47 نچی ییلدا یولیئوس سه‌زار ایله‌مصرلیلار آراسندا واقع بولغان شدتلی سوغوش چاغندا یانمشدر...

ایکنچی قسمده‌ن عبارت وه 2 نچی پتولومه‌ئوس زماندا توپلا‌نغان کیچیك کتبخانه ایسه بویوك ته‌ئودوسیوس دوریگه قادارساقلانغان وه اونگ حکمرانلغی اثناسنده سه‌راپیس (قدیم مصر الهلارندان بری) گه عبادت ایتونگ دوام قیلووندان غضبلانغان وه پاتریئارخ ته‌ئوفیل تشویقی آستندا (کتبخانه‌نك بولوندوغی) سه‌راپیون محله‌سیگه هجوم ایتکه‌ن متعصب خریستیانلار تامانیدان (341 نچی ییلدا) داغتیلمشدر. مشهور علم خزینه‌سی، عمر دورنده کی عربلارنگ اسکندریه‌نی آلولاری چاغندا (642 نچی ییلدا) ایمه‌س، مه‌نه بو وقعه اثناسنده خراب بولمشدر.»

کوردیگگز وجهله، اسکندریه کتبخانه‌سی اسکندریه شهرینگ عربلار تامانیدان فتحندان 301 ییل ایلگه‌ری «باشدا پاتریئارخ ته‌ئو‌فیل ایله برابر متعصب خریستیانلار» طرفندان خراب قیلنغان. ایندی فرانسه آقاده‌میسینگ یوقاریدا کتیردیگم «اسکندریه کتبخانه‌سینگ عربلار تامانیدان یاندیریلماسی حقنداغی ماصال 12 نچی عصرنگ

(*) („L'incendie de la bibliothèque d'Alexandrie. M. Casanova fait une communication sur l'incendie de la bibliothèque d'Alexandrie par les arabes. Cette légende inconnue des premiers historiens a pris naissance au milieu du XII siècle . . . Il convient de la rejeter comme entièrement apocryphe.“)

اورتالارندا توغولغان» دیگه‌ن بیاناتینی بر ایسکه‌ریگز. او دورده نه‌لر بولوب اوتکه‌ن ایدی؟ اورتا مکتب قورصینی کیچکه‌ن هر بر انسان سزگه 11 نچی وه 12 نچی عصرلار آراسندا خریستیان غربینگ اسلام شرقیغا قارشو «اهل صلیب محاربه‌لری» بولوب اوتکه‌نلگینی سویله‌یه آلادر. 12 نچی عصر اورتاسی دیمه‌ك، 2 نچی صلیب محاربه‌سینگ سوگی وه بو محاربه ایله 3 نچی صلیب محاربه‌سی آراسندا اوتکه‌ن زمان دیمه‌کدر. 2 نچی صلیب محاربه‌سی خریستیان آوروپاسی اوچون موفقیتسزلقله بیتدی. اهل صلیبلار دمشقنی محاصره آلتنه آلدیلار وه موفقیتسزلقا اوچراغاندان سوگ کیری قایتوغا مجبور بولدیلار ایدی. ۴نه شو چاغدا خریستیانلارنك مسلمانلارغا قارشو دوشمانلغینی آرتدیرماق مقصدیله «اسکندریه کتب‌خانه‌سینك عمر تامانیدان یاندیریلووی» افتراسیگه لزوم کورولگه‌ن بولسا کیره‌ك.

اوز زمانندا معاصرلارندان «فاروق» لقبینی قازانغان خلیفه عمرنگ خاطره‌سی بزنگ مدافعه‌مزغا احتیاج حس ایتمه‌یدر.

بو چیرکین افترانی رد ایته‌ره‌ك بز عینی زماندا اونگ روس‌لار تامانیدان سیاسی غرضله قوللانوویغا پروته‌ست قیلامز.

بالذات مه‌نم خاطرمدا بو افترا ایله علاقه‌دار ایکی وقعه ساقلانوب قالمشدر. برنچیسی: 1911 نچی یلدا ایدی. تاشکنده بر نیچه آدامدان عبارت کیچیك بر مجلسده مشهور اوستروئوموف مسلمانلار حقنده مصاحبه قیلار ایکه‌ن سوز آراسندا «اسکندریه کتبخانه‌سینگ عربلار تامانیدان یاندیریلغانلغینی» سویله‌گه‌ن ایدی. بو خصوصده‌غی حقیقتنی مه‌ن روسچه بروقهاوز-ئه‌فرون قاموس‌الاعلامنده‌ن بیلیرایدم. اوستروئوموفگه بونی سویله‌دیگم زمان او، ساووق قانلیلق بله‌ن: «قاموس‌الاعلام نه ایسته‌رسه اونی یازا بیلیر، فقط بز اسکندریه کتبخانه‌سینك مسلمانلار تامانیدان یاندیریلغانلغینی سویله‌مه‌کده دوام ایته‌مز» دیب جواب بیرگه‌ن ایدی.

ایکینچی وقعه ایسه آرتق مهاجرتده بولوب اوتکه‌ن ایدی. «پوسله‌دنی‌یه نووستی» غازیتاسینگ 1923 نچی یل 10 نچی مارت ساننداغی باش مقاله‌ده‌ده بو افترا حقنده ایسله‌تیلیب اوتولگه‌ن ایدی. مه‌ن بروقهاوز-ئه‌فرون‌دان اقتباس ایله غازیتا باشقارماسیغا بر مکتوب یازوب پوباردم. غازیتا مه‌نم مکتوبمنی باسوب چیقاردی وه فقط اوگا أداره‌سی تامانیدان بر اخطار قوشوب قویدی. اخطارده او جمله‌ده‌ن عیناً شوندای‌دا دیلگه‌ن ایدی.

«مصطفی چوقای اوغلی حقلی‌در... فقط... عمر حقنده دوران ایتوب یورگه‌ن ماصالدان بز فقط اوز فکریمزنی دااها آچیق افاده ایتوده اجتماعی بر سیمبول بولغانیچون استفاده ایتکه‌ن وه بونگله تورانچیلارنگ وطنپرورلك حسیغا توقونونی قطعیاً اویلاماغان‌ایدك».

(«پوسله‌دنی‌یه نووستی»نگ 1923 نچی یل 15 نچی مارت سانیغا باقیلسین).

خلیفه عمر قایدا — تورانچیلار قایدا!

هه‌مده بو، ایگ معروف روس سیاسی خادمی وه ایگ بویوك تأریخ عالملارندان سانالغان میلیوکوفنگ اوزی تامانیدان یازیلغان ایدی. بوندان سوگ بولشه‌ویکله‌رنگ نادانلقلاریغا کوز یوموب اوتمه‌گده ممکن‌در...

درحقیقه، بولشه‌ویکله‌ر «تورك غازیتالارینگ دینی تعصبینی» قای یرده کورگه‌ن ایکه‌نله‌ر؟

قازاچی مسئله‌سی („Казачий вопрос“)

باشقارمادان: توبه‌نده باسدیغمز مقاله «آزاد قازاچی» مجموعه‌سینگ مدیری وه باش محرری ایغنات بیلی افندی طرفندان کوندەریلمشدر. قازاچی مسئله‌سنده بزنك نظردقتمزنی هه‌مده سیمپاتیمزنی جلب ایته‌درگه‌ن اساس

نقطه‌ـ قازاچیلارنك اوزله‌رینی روسلاردان بوتونلاری باشقا بر ملت دیب تانولاری هم‌ده روسیه‌ده‌ن آیریلیب اوز آلدیلارینا مستقل بر دولت قورو کوره‌شیگه کیریشوله‌ری‌در. بوراده شونی‌ده ثبیت اوتوشیمز کیره‌ك، که قازاچیلارنگ بزله‌رگه (یعنی قافقاسیا ایله تورکستانغا) قاراغان چیگه‌ره چیزیقله‌ری اوستنده بر آز آگلاشیلماوچیلقلا اورون بیره‌درگه‌ن بیرله‌ری‌ده یوق ایمه‌س. لاکین بز، اوزیمز وه قازاچیلار اوچون‌ده آگ بویوك دوشمان بولغان روسیه ایمپریالیزمندان قورتولوب آلغاندان سوگ بوچیگه‌ره مسئله‌سینگ «آربیتراژ» آرقالی دوستلق ایله یشیله‌جه‌گیگه اینانامز.

*

قازاچیلار، شرقی آوروپا سلاویان (ایسلاو) خلقلارینگ آیریم بر تارماغی بولوب، بوندان ایکی یوز وه داها کوب ییل ایلگه‌ری بر نیچه آیریم جمهوریتله‌ر قوروب مستقل دولت حیاتی یاشاغانلار ایدی.

روس استیلا کوچله‌ری تضیقی آستندا قالغان قازاچیلار برنچی پەتر وه 2 نچی یەقاترینا روسیه‌سیله قیلغان محاربه‌له‌رنده یه‌گیلیب قالوب اوز استقلالیتله‌رنده‌ن آیریلدیلار.

قازاچیلار بورونغو ایمپه‌راتورلق وه ایندیگی ساویت روسیه‌سی ترکیبنده‌ده اوز تاریخی یورتلارینگ توب خلقی بولوب، آتا-بابالارندان قالغان بیرله‌رده یاشاب کیلمشله‌ر وه یاشاماقدادرلار.

اوللەری شرقی آوروپانگ جنوب-شرقیسینی ایگه‌للەگه‌ن قازاچیلار آقرین-آقرین روسیه ایمپه‌راتورلغی ایچنده 12 ولایت تشکیل ایتدیله‌ر. بونلاردان آلتیسی، قالموق خلقی بیرله‌ریله برابر، دون نهری (اوقراینا چیگه‌ره‌سی)، آزاق وه قارا دەگیزله‌ر، قافقاس تاغلاری، قاسپی (حزر) دەگیزی هم اورال تاغلارینگ جنوب ایته‌کله‌ری آراسنداغی توتاش بر کیگلکنی ایگه‌للەیدر. اوچ قازاچی ولایتی سیبیریاده، اوچی‌ده اوزاق شرقده — بایقال کولی آرتندادر.

بورونغو روسیه دولتی قازاچیلارغا برگنه رول یوکله‌تکه‌ن ایدی. او هم بولسا — آغیر بر عسکری مکلفیت، روسیه دولتی

ایچنده دائمی عسکری خدمت ایدی. قازاچیلار بو شرائط ایچنده‌ده اوز قازاچیلق خصوصیتله‌رینی، ملی شعورله‌رینی، عصرلاردان به‌ری یاشاب کیلگه‌ن خصوصی قازاچیلق حیاتله‌ریگه محبت وه باغلیقلارینی ساقلاب کیلدیله‌ر. اونلار اجتماعی وه سیاسی وضعیتله‌ری اعتباریله‌ده اوزله‌رینی بورونغو ایمپه‌راتورلق دولت حیاتنده آیریم بر بولەك دیب حس ایته‌رله‌ردی وه ایتمه‌لیدرله‌ردی‌ده. بو حال بالخاصه روسیه ایمپه‌راتورلق رەژیمیگه وه اونگ دولت ترتیبله‌ریگه خیر خواهلق قیلوویغا هیچ سبب بولماغان قازاچی کتله‌سنده داها کوب مشاهده ایتلیردی.

قازاچیلارنگ 6 ولایتده‌ن عبارت «آوروپا قسمی» شرقی آوروپانگ طبیعی بایلقلارغا ایگه بولغان 800 میگ مربع کیلومه‌ترلك بر یرینی احاطه قیلادر. اوتکه‌ن عصرنگ ایکنچی یارمیسندان اعتباراً بو قازاچی بیرله‌ریگه روس حکومتینگ حمایه‌سی وه تشویقی آستندا — بو محصولدار قازاچی بیرله‌رینی تارتوب آلماق وه طبیعی بایلقلارینی ایگه‌للەمەك اوچون — روسیه‌ده‌ن قولونیزه ایتوچی روس مهاجرلاری آقماقغا باشلامشدر. «اینوغورودنی‌له‌ر» («یاتلار») دیب آتالغان بوکیلمه‌له‌ر وه اونلارنگ نسلله‌ری آقرین-آقرین بعضی بیرله‌رده حقیقی قازاچیلار سانی بله‌ن تیگله‌شتره‌رلك درجه‌ده کوپه‌یدیله‌ر.

قازاچیلار 1917 نچی ییلدا اوز مستقل دولت حیاتلارینی قورماقغا باشلاب استقلالیت اعلان ایتدیله‌ر. بولشه‌ویکله‌ر بوگا راضی بولمادیلار وه آرادا اوروش باشلاندی. اوچ ییل قادار اوزاغان بو اوروش أیگ دهشتلی وه بولشه‌ویکله‌رنگ قیلغان محاربه‌لاری ایچنده ایگ قانلی بر محاربه بولغان ایدی. لاکن تأسفکه قارشو یالغز اوز ایچکی یاگلیشلقلار وه ده‌نیکین، ورانگه‌ل کبی روس گینیرالارینگ عکس‌الانقلابی حرکتله‌ری نتیجه‌سنده حاصل بولغان قینلقلار یوزنده‌ن گنه ایمه‌س، بعضی آوروپا دولتله‌رینگ

قازاچیلارغا قارشو یوروتکه‌ن یاگلیش سیاستله‌ری نتیجه‌سنده قازاچیلار روس بولشه‌ویکله‌ریله قیلغان بو محاربه‌له‌رنده یه‌گیلدیله‌ر.

قازاچی أولکه‌له‌رینی قاپلاغان حاضرغی بولشه‌ویك اشغال قوه‌سینگ وظیفه‌سی قازاچی خلقینی «ملیتسزله‌شترمه‌ك» («ده‌ناسیونالیزاسیون») — یعنی بوتون قازاچی تشکیلاتینی توبنده‌ن قورو- تماق، بویون سونماغان قازاچیلارنی شمالده‌گی آرخانگه‌ل اور- مانلاریغا، سولوفکی وه سیبیریاگه محقق أولومگه سورمه‌کله بتیر- مه‌کدر.

بولشه‌ویکله‌ر قازاچیلقغا قارشو قیلغان کوره‌شله‌رنده حتی «قازاچی» نامینی‌ده اورتادان وه قوللانودان چیقارماقغا تریشیب، بونی نفوس ساناماق چاغندا هم رسماً هم‌ده فعلاً تطبیق ایتدیله‌ر.

لاکن ملی روح، خصوصاً کوچلی قازاچی روحی أولدوروله بیلمه‌س. قازاچیلار هم توختاوسز وه اصرار بله‌ن، فرصت کیله‌- کیلمه‌س اوز آنا یورتلارندا کیچک بر نه‌ده‌راسیون اساسیغا قورو- لغان، آیریم ولایتله‌رنگ سیاسی مختاریتنی وه بر سیاسی ملت اولاراق برله‌شکه‌ن بوتون وطنداشلارنگ بارچا مدنی وطنداشلق حریتینی تأمین ایته‌درگه‌ن «مستقل قازاچیا دولتینی» قورماق مسئله- سینی آلدیلاریغا قویماقدادرلار.

قازاچیلار آلدندا — غایه‌وی وه سیاسی — یالغز برگنه یول باردرکه اوده: ایریشیله‌جه‌گی محقق کیله‌چه‌کنگ محکم اساسینی قویماقدر. اهالیسینگ سانی، بیرینگ کیچکلگی هم اویغون جغرافی وضعیتی وه طبیعی بایلقلاری، بونلارنگ همه‌سی بویوك هم کوچلی بر دولت قورماق اوچون اویغون شرطلاردر. بو دولت اوچون لازم بولغان معنوی اساس اولاراقده قازاچی ملتینگ روحی باردر.

قازاچیلار برلگی فکری قازاچیلار آراسندا هر زمان بار بولغان. بو فکر فرصت تاپیلیر-تاپیلماس تحقق ایتمه‌کگه باشلامشدر.

1917 نچی ییلنگ کوکله‌منده، روس چاری تختندان توشورو- لگه‌چ درحال بر نیچه قازاچی جمهوریتله‌ری قورولوب، بونلار اوشه‌ل ییلنگ کوز موسمنده یاق کیله‌چه‌ك قازاچیانگ سیاسی پیرنده بولغان «جنوب-شرق اتفاقی»نی توزدیله‌ر.

بولشه‌ویك محاربه‌له‌ری قازاچی خلقینگ بو دولت قورولو- شیغا توسقونلق قیلدی ایسه‌ده، قازاچیلار برلگی فکری قازاچیلار یوره‌گنده تیره‌ن بر صورتده پیرله‌شوب قالدی. 1920 نچی ییلدا «یه‌قاتیه‌رینودار» شهرنده برنچی قازاچی قونغره‌سی — دون، قوبان وه ته‌رەك بویوك ملی پارلامانی — چاقیریلدیغی زمان بو فکر قازاچیلارنگ اوز آنا یورتلارندا یه‌نه بر دفعه قوزغالدی.

قازاچیلارنگ بو ملی آزادلق فکری، وقتیله یوقاتیلغان اوز قازاچیا دولتله‌رینی یه‌گیده‌ن قورماق حرکتله‌ری، ایندی مهاجرتده «آزاد قازاچیلق» شکلنده یه‌گیده‌ن توغمشدر. مهاجر قازاچیلارنگ بوتون متفکر قسمینی قاپلاغان وه بولشه‌ویکله‌ر قول آستنداغی قازاچیلارچادا مطلوب بولغان بو حرکت اصلا یه‌گیده‌ن اویلاب چیقاریلغان بر نه‌رسه ایمه‌س. بو حرکت یالغز قازاچیلاردا موجود اخلاقی، سیاسی، سیاسی-جغرافی هم اقتصادی ماهیتده‌کی عصری دلیللەرگه‌گنه ایمه‌س، عینی زماندا قازاچی خلقینگ روس رسمی تأریخی ذهنیتینگ قالین طبقه‌سی آستندان «قازوب» چیقارماقغا موفق اولدوغی اوز حقیقی قازاچی تاریخینه أساسلانغان مستقل دولت حیاتی قورماق فکر وه اراده‌سینگ بر افاده‌سی وه «نشانه‌سی»در.

قازاچی ملتی اوزون زمانلاردان به‌ری قویولوب کیلگه‌ن ایسکی أساسله‌رگه بناءً یاشاب کیلمه‌کده‌در. بو أساسله‌ر 1917 نچی وه اوندان سوگنو ییللاردا آشکار بر صورتده یوزه‌گه چیقدی. ایندی قازاچی ملتی کیله‌چه‌کده اوز آنا یورتنده، بو توپراق بله‌ن مدنی جهتده‌ن باغلی بولغان باشقا خلقلارله برلکده، بویوك مدنی،

سیاسی بر ملت یاراتماق اوچون بو أساسلەردەن فائدەلەنمەلیدر.

آزاد قازاچی حرکتی، قازاچی عنصرلارینگ وە عمومی هەم خصوصی حقوقلاردا وە دولتگە قارشو وظیفەلاردا برابر کو-رولگەن باشقا وطنداشلارنگ مدنی کوچلەرینگ برلەشدیگی قازا-چی وطنینگ سعادتینی مەنە بو شکللدە تصور ایتەدر.

ایغنات بیلی (Игнат Билый)

* * *

روس ایمپەریالیزمنە قارشی

سوگ چاغلار مهاجر روس غازیتالاری، آینیقسا میلیوقوف غازیتاسی «پوسلەدنییە نووستی» طرفندان دیدانە آتیلمش استقلالچیلارا قارشی روسلار برلگی جبهەسی شعاری قافقاسیا، اوقراینا، قریم، ایدیل-اورال استقلالچیلاری آراسندا مهم قیمیلدانما (حرکت) توغدوردی. بو قیمیلدانما آینیقسا بزیم تورک جبهەسندە قانات یایماقدادر. رفیقمز «استقلال» ایلە «یاگنا ملی یول» بو مسئلە اوستندە شایان دقت مقالە-لەر باسدیلار.

«یاش توركستان» بوندان اولگی سانداغی «روسلارنگ «تورک-لە خاستالعی» باشلقلی باش مقالەسندە بو خصوصدەغی فکرینی بیلدیرمشدر. بو کون بز بوراده رفیقمز «امل مجموعەسی» نگ سوگنچی 1 نچی شباط (فیورال) نومروسنداغی دوستمز قریملی جعفر سید احمد بیکنگ «روس ایمپەریالیستلاری تلاشدە» باشلقلی مقالەسینگ توبەندەگی خلاصەسینی کیتەمز.

«یولمزگ، دعوامزگ بر اولدوغینی وە بر بریمیزە صمیمی ئەل ویردیگیمزی یالگز کندیمز بیلمەمز کافی دەگیلدر. دعوامز بوتون دنیا قارشیسندا کوکس گەریلەرەگ جانلە، باشلە مدافعە ایدیلەجەگ أگ مقدس تأریخی دعوالەردەندر. برلیگمز روس ایمپەریالیزمی کبی وارلغمزی کومەگە عزم ایدەن بر قوت قارشیسندا البتە سارسیلاماز. بونگ هەمز

ایچین بر فلاکت اولاجاغی البتدە پەگ آشکاردر. فقط بوتون بونلاری جهان سیاستنە بویوگ بر قونغرەدە تام بر اتفاقلە ایشیتدیرمەمزگ هەمز ایچین ویرەجەگی مثبت نتیجەلەر البتدە چوق وە هەدە پەگ چوقدر. بونی یاپماق چوق لزوملو بر ایشدی. بو کون ایسە بونگ یاپیلماسی ضروری وە فرض اولدی. چونکە تهلکە بوروسینی چالماقدا اولان روس ایمپەریالیزمی هەر جبهەدەن بزی اورماغا وە هەر جبهەمزدەن بزی پارچالاماغا قالقیشیور. بونگچون بوتون آق، قیزیل روس ایمپەریا-لیزمنە قارشی استقلالچیلار اتفاقی...

بونی بزدەن تأریخ ایستیور. بونی بزدەن قربان توشمش مبارک شهیدلەریمز ایستیور. بونی بزدەن حق وە عدالت ایستیور. بونی بزدەن تاریخگ تانیمادیغی أگ قورقونج بر جهنمدەن جانینی قورتارماق ایچین چیرپینان ملتلەریمزگ قورتاریلماسی وە استقلاللارینگ ابدیاً مصون قالماسی ایستیور.

محکوم‌ملتلەر اتفاقی روس ایمپەریالیزمنە قارشی أگ طبیعی وە أگ ساغلام سیغورطەمز اولاجاقدر. وە بزە جهان سیاستندە ملی حقلا-ریمز، منفعتلەریمز وە شرفلەریمزلە متناسب بر وضعیت قازاندیراجاقدر. روس ایمپەریالیزمنە وە اونلارگ وعدلەرینە ویریلەجەگ أگ تأریخی وە أگ گوزەل جواب آنجاق وە آنجاق محکوم ملتلەر اتفاقیدر...»

* * *

تورکیەدە

بر تورک دیپلوماتینگ «ئەرمەنی مسئلەسی» حقندەغی بیاناتی

استانبولنگ کوندەلگ غازیتالارندان بولغان «جمهوریت»نگ 14. I. 33 دە چیققان سانداء پاریسدا منتشر «غاوروش» نام ئەرمەنی غازیتاسندان آلناراق بر تورک دیپلوماتینگ «ئەرمەنی دعوا-سی» حقندە توبەندەگی بیاناتی باسیلغان:

«بز سزگ ئەرمەنی دعواسی دیدیگگز شیئگ علیهندەیز. بویلە

بر دعوا یوقدر، اولماسنادا احتمال یوقدر. بزچه، ساده‌جه تورك تابعیتینی حائز ئه‌رمه‌نیله‌ر واردر، که مختلف سیاسی احوال وه شرائط تأثیریله پاساپورتسز اولاراق وطنلارندان اوزاقلاشمشلاردر. بونلار وطنلارینا دوندوکله‌ری زمان بالطبع براقدیقلاری املاکه تکرار صاحب اولاجاقلار، یاخود بدلله‌رینی آلاجاقلاردر.

سزك أڭ بویوك خطاگز لوزانا گه‌لیب بزله‌ره تکلیفله‌رده بولونماگز اولمشدر.

تورکیه‌که بوتون دوشمانلارینا غلبه چالمشدی. تکلیفله‌ر وه شرطلار دیکله‌مه‌ك ایچین ده‌گیل، آنجاق کندی شرط وه تکلیف‌له‌رینی قابول ایتدیرمه‌ك ایچین لوزانا گه‌لمشدی. ئه‌رمه‌نی مثلله‌رینك لوزاندا نه دیدیگینی خاطرلارمیسگز؟ «یا بزه سزك توپراقگزدا بر اوجاق ویریرسگز؛ یوقسا بزده دعوامیزی آوروپا دولتله‌رینه براقیرز». بونك‌دا جوابی قیساجا وه منطقی اولاراق شو اولدی: «ایسته‌دیگگز یره مراجعت ایدگز».

«ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی» حقنده «یاش تورکستان»نگ کیله‌جه‌ك سانتدا آیریجا مقاله باسیلاجاقدر.

ساویت روسیه‌سیله تورکیه آراسندا

«جمهوریت» غازیتاسینك 24. I. 33 سانتدا باسدیغی بر خبر- گه‌گوره، تورکیه صنایع عمومی مدیری شریف بیك ریاستنده‌تورکیه مهندسله‌رندن مرکب بر هیئت شباط (فیورال) ایچنده موسقواغا گیته‌جه‌کدر. تورك مهندسله‌ری موسقوادا روس متخصصلاریله برلیکده چالیشاراق آناتولودا قورولاجاق فابریقالارغا عائد پلان وه پروژه‌لرنی حاضرلایاجاقلار وه اوندان سوگرا روس مهندسله‌ری ایله برلیکده آنقاراغا گیله‌جه‌کله‌ردر.

کابل‌دا تورکیه‌نك یه‌ڭی بویوك ایلچیسی

آناتولو آژانسی (A. A.)نگ یانوارنگ 24 نده آنقارادان

«جمهوریت» غازیتاسیغا بیلدیردیگی بر خبر گه‌گوره، کابل بویوك ایلچیلگنه تورکیه‌نك بورونغو طهران بویوك ایلچیسی ممدوح شوکت بیکنك بیلگیله‌ندیگی اجرا وکیلله‌ری هیئتنجه قارارلاشتریلمش وه رئیس جمهور حضرتله‌رینك تصدیقنه عرض ایدیلمشدر.

ممدوح شوکت بیك تورکستان (وه قافقاسیا)نك بوگونکی احوالندان خبردار، معلوماتلی بر دیپلومات وه تجربه‌لی بر تورك دولت آده‌میدر. بو سایغیلی ذاتنگ تورکیه-آفغانستان دوستلق مناسبتله‌رینی بوگونگی‌ده‌نده آرتدیریب، ایکی دوست وه قارده‌ش که‌بی دولت اوچون بویوك خدمت کورسه‌ته‌جه‌کنه بز یوره‌کده‌ن اینانامز.

* * *

اینگلته‌ره-ایران اختلافی

«یاش تورکستان»نك اوتکه‌ن سانتدا اینگلته‌ره-ایران آراسندا ایران نه‌فتی اوستونده توغولغان اختلاف حقنده یازیب اوتکه‌ن ایدیك. اینگلته‌ره حکومتی آرزوسیله بو اختلافنك حل ایتیلیشی ملتله‌ر اویوشمه‌سیگه تاپشیریلغان ایدی. ملتله‌ر اویوشمه‌سی شورا- سینك 3 نچی فیورالده قبول ایتدیگی قاراری بویونچا بو مسئله‌نك تولوقجاسیغا قارالیشی شو یلنگ مای آیینا قالدیریلغان. شو مدت ایچنده مسئله‌نگ حل ایتلیشی یولینی تاپماق‌اوچون ایران حکومتیله «اینگلته‌ره-ایران نه‌فت شرکتی» آراسندا مذاکرات یورگوزوله- جه‌کدر. شونی هم ئه‌یتب اوتوش کیره‌ك، که ایران حکومتینك أڭ باشدان طلبی هم شو ایدی.

* * *

رومانیادا. شو فیورال آیینگ باشلارندا رومانیا حکومتی مملکتنده عرفی أداره اعلان ایتدی. بو مهم وه آغیر تدبیرگه رومانیا حکومتینی مجبور ایتکه‌ن سببله‌ر، «تاگ» غازیتاسینگ 7-6 نچی فیورالداغی باش

مقاله‌سنه کوره(*) رومانیانگ پوسته-تەلغراف-تەلەفون، نەفت، ئەله-کتریك وه تیمیر یوللاری أداره‌سنده‌کی مأمور هەم ایشچیلەر آراسندا موسقوا آگەنتله‌رینگ، کیگ صورتده، بولشه‌ویزم فائده‌سنه جاسو-سلق حرکتی یورگوزه بیلگه‌نله‌ری‌در. بو خبرنی بیرگەن فرانسز غازیتا-سی حقلی اولاراق اوز تامانیدان:

«موقتی بحراندان استفاده ایتب، باشقا دولتله‌رنگ. هەر تورلو ایچکی قیینلقلارندان دائما اوز فائده‌سی اوچون اورونوش.. اوچونچی (قومونیست) اینته‌ر ناسیونالنگ توب مقصدی بولغان دنیا انقلابینی تیز-رەك ایشکه آشیریش یولوندا قوللانادرغان اصولی ایکەنلگی آید-یندر» دیدر.

آلمانیادا: جهان اوروشی چاغی شرقی پروسیادا روسلارغا بیردیگی بویوك ضربه‌لەریله مشهور وه ایمدیکی آلمانیا رئیس جمهوری فیلدمار-شال فون هیندەنبورغ آلمان فاشیستلارینگ باشلوغی هیتله‌رنگ حکومت باشیغا کیلیشیگه کوندی وه یانوارنك 30 نده آلمان ملی-سوسیالیست فرقه‌سی رهبری هیتله‌ر ریاستنده توزولگەن قابینه‌نی تصدیق ایتدی. آلمانیادا ملی-سوسیالیست فرقه‌سینك ایش باشیغا کیلیشی بوکونکی آوروپانك أك مهم وقعه‌له‌رنده‌ندر.

مانجوریادا قانچا مسلمان بار؟

توکیودا منتشر «یه‌گی یاپون مخبری» دیگەن تورکچه آیلق مجموعه، 32 .XII .25 ده چیققان برنچی سانداغی «مانجوریا مسلمانلارینك اانتباهی» باشلقلی مقاله‌سنده مانجوریا غازیتالارندان اقتباس ایته‌رەك مانجوریا مسلمانلاری سانینك ایکی میلیون قادار ایکەنلگینی، بولارنك مانجوریانك 164 شهرنده یاشایدرغانلقلارینی وه 300 دەن آرتق مسجده‌لری بار ایکەنلگینی یازادر.

(*) «تاك» غازیتاسینگ باش مقاله‌سی دائما فرانسه حکومتینگ تیشقی سیاستداغی فکر وه باقیمینی بیلدیریب تورەدر.

بوکونکی تورکستان احوالندان

(باشی اوتکەن ساندا)

تورکستانلیلاردان علمنك تورلو بوتاقلارندا یتیشیب چیققان پروفەسور، دوسه‌نتله‌رده‌ن بعضی برله‌رینگ اسمله‌ری (اوزم تانیغان وه ایسیمده قالغانلاری):

1 — پروفەسور رحمت‌الله خالموراد — فیزیکچی، فیلو-سوف. روس، تورکستان، آلمان، اینگلیز مطبوعاتلارندا «ر.مه‌للین» امضاسیله مشهور. ماسکاو مهندس آقاده‌میاسینی برنچیلك بله‌ن بتیریب چیققان. حاضر تعلیم-تربیه آقاده‌میاسینك فیزیك پروفەسوری. 28 یاشندادر. 2 — پروفەسور عبدالرؤف — فطرت — (ادیباتچی)، 3 — ظریفه سید ناصر (تورکستانلو سید ناصر میر جلیلنگ قیزی) (کیمیا دوسه‌نتی)، 4 — پروفەسور سید عالم شرف‌الدین، باکو عالی پەداغوژی اینستیتوتینی بتیرگەن (ادیباتچی، تاشکندلی بیش آغاچلق)، 5 — غازی عالم یونس (لسانیات پروفەسوری)، 6 — عبدالله اولانی (لسانیات پروفەسوری تاشکندلی)، 7 — قیوم رمضانی (لسانیات پروفەسوری، تاشکندلی)، 8 — پروفەسور دادا رجب (سیاسی اقتصاد پروفەسوری، خوجندلك)، 9 — دوسه‌نت عبدالله (دوقتور، ایچکی خاستالقلار متخصصی)، 10 — پروفەسور حکمت فیض‌الله (مارقسزم-له‌نینزم پروفەسوری)، 11 — شریفه سیدناصر (تورکستانلو سیدناصر میرجلیل‌نك قیزی، موزیکا دوسه-نتی)، 12 — آی بیك (شاعر)، سیاسی اقتصاد دوسه‌نتی، 13 — منظوره صابر قاری قیزی، (ادبیات دوسه‌نتی، تاشکندلی)، 14 — پروفەسور پولات سالی (تأریخ پروفەسوری، آینیقسا اورتا آسیا تأریخی. بر قاتار اثرله‌ری بار)، 15 — پروفەسور قاری نیازی (ریاضیاتچی)، 16 _ پروفەسور سلطان سیگیزبای (فلسفه‌چی)، 17 — عثمان خان ایشانخوجا (فلسفه پروفەسوری)، 18 — عباس

علی (فلسفه پروفه‌سوری)، 19 — آتاجان هاشم (ادبیات دوسه‌تی)، 20 — شاکر سلیمان (شاعر، ادبیات دوسه‌تی).

بونلاردان باشقا کیمیا، فیزیك، ریاضیات، په‌داغوژی پروفه‌سورلاری، دوتسه‌تله‌ری بولسادا اونلارنگ آتلاری ایسیمده‌ن چیقدی. هه‌ر حالدا کوزگه‌کیره‌رلك آنچاغنه اوقوموشلو آداملاریمز یتیشیب قالغانی آنیقدر.

II — تورکستانك اوزبیکستان بولومنده توبه‌نده‌کی عالی مکتبله‌ر بار:

1 — اوزبیکستان عالی تعلیم-تربیه آقاده‌میاسی، سمرقنده‌در. درسله‌ر اوزبیك تیلیده یوروتوله‌در. 2 — پاختاچیلق اینستیتوتی سمرقنده 3 — قولخوزچیلق وه یر توزولوشی اینستیتوتی، سمرقنده؛ 4 — آفتو-یول اینستیتوتی، سمرقنده؛ 5 — اوزبیکستان عالی طب اینستیتوتی (سمرقنده)؛ 6 — سو خوجالغی اینستیتوتی، سمرقنده؛ 7 — آسپیرانتلار اینستیتوتی، سمرقنده (350 آسپیرانت دوسه‌تی بار)؛ 8 — اوزبیکستان علمی تدقیقات اینستیتوتی، تاشکنده‌در. بوراده عالملار اوز اختصاصلارینی آشیرادرلار، علمی تیکشیریشله‌ر قیلیب اثرله‌ر یاراتادرلار. آسپیرانت، دوسه‌تله‌ر حاضرلایدرلار. بواینستیتو-تنگ تأریخ، ادبیات، لسانیات، طب، قیشلاق خوجالغی، فلسفه، په‌داغوژی که‌بی مهم بولوملاری بار. 9 — اوزبیکستان موزیکا علمی تیکشیریش اینستیتوتی (سمرقنده)؛ 10 — اوزبیکستان عالی صنعت وه ته‌خنیکه اینستیتوتی، تاشکنده؛ 11 — اوزبیکستان قومو-نیستلار دارالفنونی، سمرقنده؛ 12 — اورتا آسیا قومونیستلار دارالفنونی (ساکو)، تاشکنده؛ 13 — اورتا آسیا دولت دار-الفنونی (ساگو) تاشکنده؛ 14 — بوخارا تعلیم-تربیه اینستیتوتی؛ 15 — فه‌رغانه تعلیم-تربیه اینستیتوتی؛ 16 — اوزبیکستان تأمینات دارالفنونی، سمرقنده.

III — حربی دائره‌له‌رده: اوزبیکله‌رنك سمرقنده ایکی، تاشکنده بر، تاجیکله‌رنگ دوشه‌نبه‌ده بر — باریسی 4 پولك

(بولوك) عسکرله‌ری بار. بونلارنگ یوزده 88 قوماندانلاری تورکستانلیلار، برقسم تاتار، برقسم روسلاردر. 150 گه یاقین اوزبیك قوماندانلارینی تانیمان. بونلارنك 92,5 – 93 فائض اورتا تحصیلی، ساووق قانلق، خوش خویلوق باتر یگیتله‌ردر. آتلارینی ایسله‌ی آلغانلارم: 1 — حسن اوغلو (نامانگانلك)، 2 — مشرب اوغلو (قوقانلق)، 3 — اوزبیکبای اوغلو (اندیجانلق)، 4 — برات آدینای (مه‌چچالك-په‌لغه‌ر)، 5 — غنی جان (مه‌رغیلانلق)، 6 — رسول خان (تاشکندلك)، 7 — محمد قول اوغلو (سمرقندلك)، 8 — جلیل اوغلو (سمرقندلك)، 9 — پاچچا اوغلو (خوجند-لك)، 10 — آتابای اوغلو (خیوه‌لك).

عالی تحصیل کورگه‌ن یگیتله‌ریمز:

1 — میر شرف اوغلو (اوزبیکستان بوتون حربی کوچله‌رینگ بریغادا قوماندانی وه قومیساری. س. س. س. ر. حربی آقاده‌میا-سینی بتیرگه‌ن. نامانگانلك. ابراهیم بیك لاقایلی بله‌ن بولغان محا-ربه‌ده مشهور دیه‌نکو (اورتا آسیا حربی انقلابی قومیته‌سینك رئیسی) «حیف سه‌ن» آلدی، میرشرق اوغلو ایسه قیزیل بایراق نشانی آلدی).

2 — یعقوب اوغلو (قوقانلق. حربی آقاده‌میانی بتیرگه‌ن. اورتا آسیا حربی انقلابی شوراسندا ایشله‌یدر).

3 — تورغون پولات (نامانگانلك. حربی آقاده‌میانك بوتون ساحه‌له‌رینی برنچیلك ایله بتیریب چیققان. اورتا آسیا حربی انقلابی قومیته‌سنده ایشله‌ر ایدی. ملتچیلکده عیبله‌نب 1930 نچی یلنگ سوگلارندا قامالغان ایدی. نیمه بولغانی معلوم ایمه‌س).

بونلاردان باشقا 4 اوزبیك یگیتی حربی آقاده‌میادا اوقویدی. حربی آقاده‌میاغا کیریش اوچون بر نیچه یل حربی تجربه کورگه‌ن سینه‌لگه‌ن کیشی بولوش کیره‌ك. توزوك گنه علمگه ایگه بولوش طلب قیلینادر. شول سببه‌ن او یرگه کیره بیلیش اوچون کوب قینلق بار.

تاشکنده اوزبیکله‌ر اوچون بر حربی اورتا مکتب بار.

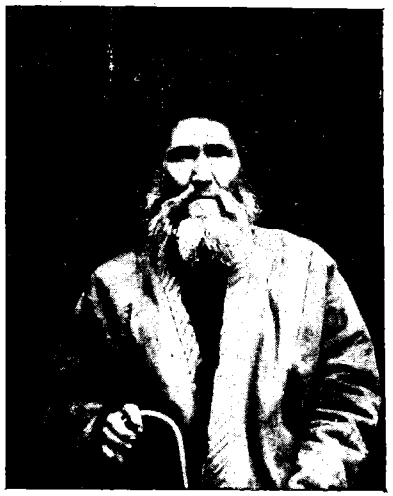

اوزون ییللار بولشه‌ویك
قیناولاریغا معروض قالیب،
نهایت تورلو قییینلقلار
ایچنده تورکستاندان قاچیب
چیققان تورکستان استقلا-
لچیلارندان 62 یاشلق ملاقوت
آدینه قوربان اوغلی.

ییگتله‌ر:

ایرك میدانیده آتلار اویناتب
شان تاریخیغا قانیلا یازیب
کیتدی ده‌ده‌مز میراث قالدریب
استقلاللی یورت بزگه ییگتله‌ر!

— * —

میراثیمزنی زور ایله آلغان،
«سر» گنی ناحق قانغا بویاغان،
ایرك اوغریسی وحشی قارتالدان
اوچ آلماق اوچون یورو ییگتله‌ر!

— * —

بیش آتارگنی اوقلا تولدریب،
به‌یزه قلیچنی قنده‌ن چیقاریب،
سه‌مه‌ن آتگنی صفده اویناتب
او استقلالنی قوتقار ییگتله‌ر!

مینلك که‌رنه‌یی چالندی یورتنگ؛
عرفه‌سیدور بو، عید ملینگ.
پرپره‌غوسی بایراغی یورتنگ
آتنی قامچیلا تیمور ییگتله‌ر!

— * —

کورسی، چروانغا جان آتقانلارنی،
روسله برله‌شیب قان ایمگه‌نله‌رنی،
او ناموس فروش آتاسزلارنی
کیسیب پارچالا ده گه‌ر ییگتله‌ر!

تموز — 1932 — استانبول
دوقتور ایلته‌ر.

توزه‌تیش: «یاش تورکستان» سان: 5-6 ده (سورگون اورتاغیمغا) شعریمنگ 3 نچی مصرعنده‌کی (کشه‌نینی) کلمه‌سینك (کشه‌نلی)، 4 نچی مصرعنده‌کی (ییلمه‌ی) کلمه‌سینك (ییلمه‌س)؛ سان: 11 ده (تورکستان قورباشیلاریغا) نام شعریمنگ 4 نچی مصرعنده (مغرز) کلمه‌سینك (معزز)، عینی مصرعده (او) کلمه‌سینك (اولوغ) وه 14 نچی مصرعده (بز اوگا) ایمه‌س (اوگا بز)، سان: 30 ده («اوله‌سی آی»غا) نام شعریمنگ 16 نچی مصرعنده‌گی (کولدورمه‌دیکچه) کلمه‌سینك (کولدورمه‌کچون) دیب توزه‌تیلیشینی رجا قیلامه‌ن. ایلته‌ر.

* * *

پاریسدا تورکستان حقنده بر معروضه

ده‌قابرنگ 23 نده پاریسدا «پرومه‌ته» مجموعه‌سی أداره‌خانه‌سنده «تورکستان ملی برلگی» («تمب») نگ آوروپا ممثلی وه «یاش تورکستان» باش محرری چوقای اوغلی مصطفی بیك «**تورکستاندا اوقتو بر انقلابی**» حقنده معروضه سویله‌دی.

بولتور 26 نچی مارتدا «پرومه‌ته» مجلسنده اوقولغان «**تورکستاندا فیودال انقلابی**» موضوعلو معروضه‌نگ دوامی بولغان بو

سوگنو معروضه، یورتمزده انقلاب دورینك قاندای کیچکه‌تلگی، تورکستان خلقینك انقلاب چاغلارنداغی ملی وه سیاسی حرکتله‌ری وه روس انقلابچیلاری ایله تورکستانلیلار آراسندا باشلانغان یاقینلاشمانك نیمه سببه‌ن کوتولگه‌ن نتیجه‌لر بیرالماغانلغیلا تانیشماق اوچون، شبهه‌سز، کوب خدمت ایته‌جه‌کدر.

معروضه ته‌زله‌ری توبه‌نده گیله‌رده‌ن عبارت ایدی:

1) روسیه موقت حکومتیله بولشه‌ویکلهر آراسندا کوره‌ش باشلاندیغی چاغدا تورکستانلیلار مطلق بیطرفلقنی ساقلاب قالدیلار.

2) بونگ سببله‌ری، برنچیده‌ن — کوره‌شکه‌ن روس انقلابچیلار جبهه‌سینك ایکی قاناتینك‌دا تورکستانلیلار اوچون یات (یابانچی) کوچ بولوب کورونگه‌نلگی، ایکنچیده‌ن — تورکستانلیلارنك اوز آلدیغا آیریچا بر حرکت کورسه‌تیشله‌ری اوچون او وقت قوراللی کوچکه ایگه بولماغانلقلاریدر.

3) بولشه‌ویکلهر ایش باشیغا کیله‌رکه‌ن «تورکستانلیلارنی مملکت وه دولت ایشله‌ریگه قاتناشترماسلق حقنده» قارار چیقاردیلار.

4) تاشکند «علما جمعیتی»، باشقا ملی تشکیلاتلارنگ رأیینی آلماسدان، بولشه‌ویکلهرگه «اونلارله برله‌شیب تورکستان حکومتی» قورماق حقنده تکلیف کونده‌ردی.

5) اوچ هافتا قادار چوزولگه‌ن سمرقند، فه‌رغانه وه تاشکند شهرله‌رنده بولوب اوتکه‌ن مصاحبه‌لهر نتیجه‌سنده تاشکند «علما جمعیتی» ایله کیلیشیب، برده‌ن ساویت حکومتیگه بیریلیب کیتمه‌گه‌ن روسلار جبهه‌سینی تورکستان ملی حرکتیگه (پروژه‌ده بولغان «تورکستان مختاریتی» ایدی) خیرخواهلی بیطرف حالغا کتیره بلیندی.

6) 27 نچی نویابر (10 نچی ده‌قابر)ده خوقنده تورتونچی تورکستان فوق‌العاده قورولتایی تورکستانی مختار مملکت دیب اعلان ایتدی.

7) ساویت حکومتینگ باشلانغیچ دورنده‌نبه‌ری تورکستاندا یورگوزوب کیلدیگی مستملکه سیاستی.

یوقاریدا درج ایتدیگمز نقطه‌لهرنگ هه‌ر قایسینی مصطفی بیك اوز خاطره‌لاریله تأریخی وثیقه‌لارغا اساسلانوب تصویر ایتدی.

معروضه‌نی وه معروضه‌چیگه قویولغان سوراقلارغا معروضه‌چی تاماندان قایتاریلغان جوابله‌رنی تیکله‌وچیله‌ر اوزون آلقیشلارله قارشیلادیلار.

بو معروضه‌نك قیسقاچا مفهومی «پرومه‌ته» مجموعه‌سینك سوك (غینوار) نومروسنده وه «استقلال» غازیتاسینگ 26 نچی سانتدا باسیلیب چیقدی.

* * *

«زاپوروغلیلارنك تورك سلطانیغا مکتوبی»

(ادبسز بر یازی مناسبتیله)

«یاش تورکستان»نك 37 نچی سانتدا «مرحوم «آتسز مجموعه» مدیری نهال بیکنك اویاتسز چیقیشیغا قارشو جوابم» باشلقلی مقاله‌ده نهال بیکنك «سارتلار»غا وه قسماً مه‌نم اوزومگه قارشی یازدیقلاریندك منطقسز وه مطبوعاتدا قوللانیلمایدرغان اویاتسزلق ایکه‌نلگینی کورسه‌توب، «نهال بیك مه‌نم «یه‌کی تورکستان» وه فرانسزچه «اوریاك-ئه-اوقسیداك» مجموعه‌سنده یازغان مقاله‌لریمده‌ن بحث ایته‌رکه‌ن اویاتسز ساخته‌کارلق ایتدیگینی رد ایته آلیرمی؟» دیب سؤال قویغان ایدیم. نهال بیکنگ شوگا جواباً یازغان «سارت باشینا جواب» باشلقلی یازیسی اویاتسزلقنگ أك اوچیگه چیققانی دیب تانیلسا کیره‌ك... بو یازی یازیلدیغی اصول وه قوللاندیغی تعبیریله روس رسامی ره‌پین‌نگ «زاپوروغلیلارنگ تورك سلطانیغا مکتوبی» دیگه‌ن بوتون دونیاغا معلوم بر رسمی (تابلوسی)نی ایسله‌تدی. ره‌پین تابلوسی توبه‌نده گیده‌ن عبارتدر: بر غروپ زاپوروغلیلار(*)

(*) «زاپوروغلیلار» دیب ایسکیده «دنیه پر» نهرینگ آراللاریغا قاچیب چیققان اوقراینا قاچقینلارینی آتار ایدیله‌ر؛ بونلار روس حکومتیگه دوشمان بولغانلاری کبی تورکله‌رگه هه‌م- «دینی دوشمان» کوزیله قاراب کوب دوشمانلق ایته‌ر ایدیله‌ر.

تورك سلطانینی سوکوش قصدیله اوکا «مکتوب» یوبارماقچی بولا-
درلاردا آرالاریندان یازو بیله‌درگه‌ن بریسینی («پیسار») بویوك بر
ماصا آرقاسیغا اوتورتوب، آغزلاریغا کیلگه‌ن هه‌ر تورلو افلاس
سوزله‌رنی سویله‌یه‌ره‌ك بر حقارتنامه یازدیرادرلار. تورك سلطانیغا
قارشی قوللاندیقلاری تعبیر نه قادار بولغانچ، سویسز کورونسه،
یازوچی-«پیسار»نگ یانیغا توپلانغان زاپوروغلیلاردا شو قادار ذوقلا-
نماقدا وه قووانماقدالار. تابلودا زاپوروغلیلارنگ کوزله‌ری یاشغا
تولغونچا، آزولاری قولاقلاریغا یتکونچه قاقیللاب، شادلانیب
کولوب تورغانلقلارینی کوره‌سز...

مه‌نه ایمدی تورکستان تورکله‌ری برلگنه قارشی، آینیقسا
شخصاً مه‌نی «بولغاماق» نیتیله یاپیلغان یه‌گی بر «تابلو»دا زاپوروغ-
لیلار «پیسار»ی رولینی تورکیات اینستیتوسی آسیستانی نهال‌بیك اوز
بوینوغا آلغان! اوکا ادبسز، سویسز وه هه‌ر تورلو هرزه‌له‌رنی
ئه‌یتب، یازدیریب تورغانلارنی بز یاخشی‌گنه بیله‌مز... بو طرز
حرکت یازی صاحبینگ وه اونگ آرقاسندا تورغوچیلارنگ تو-
ندوقلاری جبهه وه فکرله‌رینی لایق بر طرزده مدافعه ایتیشگه
یتەرلك قادار دلیلله‌ری بولماغانینی گنه کورسه‌ته‌در...

وقتیله زکی ایله آرامیزدا آکلاشیلماسلیق چیقدیغی زمان مه‌ن
توغرودان توغرو زکی‌نك اوزیگه، سوگراق آذری توغانلاریمز
واسطه‌سیله «زکی اوزینك ایسته‌دیگی بر آذری یا بر تورکیه‌لی
تورکنی، یا ایسه باشقا بریسینی «حکم» (آربیتر) سایلاسین، اوز
انصافینی شاهد ایتب شو حکم آلدیندا مه‌نم اونك (زکی‌نك) «حر-
کتله‌ریگه» قارشی یازدیقلاریمنی رد ایتسین، مه‌ن زکی‌نك اوزی
سایلاغان شو حکم‌نك چیقاردیغی هه‌ر نه قارارینی سوزسز قبول ایته-
مه‌ن دیگه‌ن ایدیم. بو طرزده آکلاشماقنی زکی — اوز آرا
داخلی مناسبتمیز (ایشله‌ریمز) گه اجنبیله‌رنی قاتشتریب بولمایدر —
دیب رد ایتدی. زکی رد ایتمه‌سه‌ن مه‌نم بو تکلیفمنی قبول ایتسه-

ایدی، او وقت نهال هه‌م حکم بولوب چیقا بیلیر ایدی! لکن اونی
(نهال‌نی، تورکیه‌لی بولدیغی اوچون، طبیعی) زکی «اجنبی» دیب
ایسته‌مه‌دی. ایمدی بوکون اوزینك «اجنبی» دیب حکملك‌گه لایق
کورمه‌دیگی برکشیگه زکی 2-3 سنه‌ده‌نبه‌رلی او طرافقا بو طرافقا
«سبرلاب» ئه‌یتب یورگان سویسز اوسه‌کله‌رینی یازیب تاراتادرغان
«پیسارلك» رولینی یوکله‌تکه‌ن...

زکی‌نك نهال‌غا بیریب اوتورغان «بهاسی» مه‌نه بودر!...

نهال‌غا زکی‌نك بیردیگنده‌ن آرتیق «بها» بیریشگه بزنگ
حقیمز هه‌م یوق!

جورالماس اوسال آدام اوسه‌ك آیتبای
اوسه‌کده‌ن اوسال أولەر به‌تی قایتبای
اویات، انصاف اوسالغا جولداس ایمه‌س
تورالماید(ی) کورونگه‌ندی بویتب چاتبای.

چوقای اوغلی صبغ

تورکستان خبرله‌ری

1 — پاختا اونومینی تیریب بتیریش سوروگی بوتون‌تورکستان
اوچون 20 نچی‌ده قابردیب بیلگیله‌نگه‌ن ایدی. بو پلان به‌جه‌ریلمه‌سده‌ن
قالغان. «پراودا ووستوکا»نگ 26. XII. 32 سانداغی استاتیستیك
معلوماتدا، تورکستانگ قازاغستان بولومنده‌ن باشقا قسملەرنده پاختا
اونومینك یوزده سه‌کسان ایکی یاریمدان آرتغراق (82,6%)
تیریلگه‌نلگی کورسه‌تیلمشدر. شو مسئله‌گه عائد یازیلغان باش مقاله-
سنده «پراودا ووستوکا» صنفی دوشمانلار وه آینیقسا صنفی دوشما-
نلار رأینه بیریلیب، پرولەتاریات صنفی‌روحینی یوقاتقان «سجیه‌سز»،
«وجدانسز» فرقه اعضالاریغا قارشی اوتلو سوزلەر وه آغولو دوقلار
آتماقدادر. مقاله‌نك بر بیرنده «بز میگ-میگ قولخوزلار توزدوك،

لاکن بو قولخوزلارنی اوزیمزگه یارارلق قیلالمادق» دیب شکایت ایتله‌در. بو بولشه‌ویك غازیتاسی هیجانلی سوزله‌رله «که‌سه‌به‌له‌ر اتفاقی (پروفسایوزلار) قایدا قالدی، مسئول فرقه اعضالاری، قولخوز باشلوقلاری، مخصوص بریغادالار، تیکشیرو قومیسیونلا‌ری، یرلی فرقه قومیته‌له‌ری نیچین اوخلاب یاتدیلار» دیب باقیریب چاقیرماقدادر... پاختا تیریش سفربرلگنده غیرت کورسه‌تمه‌گه‌ن برنیچه «ساوخوز» (حکومت خوجالقلاری) «قارا تاختا»غا یازیلماقدا. مثلا اوزبیکستاندا «بالتا بای»، «نارپای»؛ تاجیکستاندا «واخش»، «کافرنهان»، «شهر نو»، «جیلی کول»؛ قیرغزستاندا «نایمان» وه باشقا ساوخوزلار.

بولشه‌ویکله‌رچه «قارا تاختا»غا یازیلماق دیمه‌ك، هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن غه‌لله وه باشقا تورلو بیمه‌ك نه‌رسه‌له‌رنده‌ن، فابریقا ماللارندان محروم ایتلیب، ساوخوزغا تارتیلغان عائله‌له‌رنگ تورغان یرله‌رنده‌ن قو‌لایشلاری دیمه‌کدر.

2 — تورکستانلیلارغا یامان معامله. «پراودا ووستوکا» غازیتاسی 32 .XII .2 ساندا تاشکنداغی «قیزیل شرق» آتلی تیمیر یول ایشخانه‌سنده ایشله‌وچی 163 تورکستانلی (تورك) ایشچیله‌رینك روس ایشچیله‌ری وه ایشخانه باشلوقلارندان کورمه‌کده بولغان یامان معامله‌لر حقنده شکایتله‌ر ایتب تورغانلارینی یازادر. روس ایشچیله‌ری تورکستانلیلارغا قارشی «ملی بویوکلوك» کورسه‌ته‌رمشله‌در. ایشخانه قومیته باشلوغی استروغانوف دیگه‌ن بر روس قوممونیستی اوزیگه اوروتباسار ایتلیب بیلگیله‌نگه‌ن تورسون بای اوغلی نامندا بر تورکستانلی قوممونیستنی یانیغا یولاتماسدان، اوز بیوروسندان هایداب چیقارار ایکه‌ن.

مه‌نه روس بولشه‌ویکله‌رینك تورکستانداغی «بین‌الملل برادرلغی»!

(خبرله‌رنك دوامی قاپاقنك 2 وه 3 نچی بیتله‌رنده‌در).

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

3 — یه‌نه پاختا اطرافندا: «پراودا ووستوکا» غازیتاسی 2 نچی ده‌قابر ساندا «پاختا اوچون کوره‌ش، موشتومزورلارغا قارشی صنفی کوره‌ش» باشلقلی اوزون مقاله‌سنده فه‌رغانه‌ده‌ کی آینیقسا مه‌ر‌غیلان اطرافندا ساویت حکومتینگ پاختا سیاستیگه قارشی خلق تاماندان یورگوزولمه‌کده بولغان کوره‌شله‌ن بحث ایتمشدر. له‌نگه‌ر قیشلاغندا «قیزیل غیرت» قولخوزیغا قاراشلی 7 تاناب پاختالق یرگه، پاختا اونومی آلنماسدان بورون بوغدای ایکیب قویغانلار.

«شاه مرزا»، «اورتاقلار» قولخوزلارندا عموماً مه‌رغیلان اطرافندا آز وقت ایچنده 11 تاپقیر پاختا حزمانلاریغا اوت قویغانلار.

4 — «لاتین-عرب» مجادله‌سی

عربچه‌ده‌ن قول ئوزگیسی که‌لمه‌گه‌ن جاگا «الیف»دینگ جاولارینا آیاو یولماسین» باشلقلی مقاله‌سنده «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسی 16 نچی ده‌قابر ساندا توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌در:

«یاگا (لاتین) حرفله‌رینگ جاولاری هه‌لی هم‌کوب. گاه بر جوابنی (مسئول) خدمتده‌گی قوممونیستلاردا همان عرب حرفین قولدانوله‌که‌له‌دی. شهرله‌رده قازاق خدمتچیله‌ریله استودینتله‌ری (عالی تحصیلده‌گی طلبه‌لاری) کوپچیلیگینگ قازاق غازیتین مطلقا اوقومایدرغانلاری پایقالادی...

ولایت، آودان (قصبه)، آوواللاردا حکومت ایشله‌ری همان یاگا (لاتین) حرفیگه کوچورولمه‌سده‌ن کیله‌دی...

قاراتال آودانینگ فرقه اجرا قومیته‌سی ایسکی عرب حرفین یوقالتو اورنیغا اونی قصداً قولدانوب بوتون آودانغا نمونه کور‌سه‌توب اوتوروبدر.

«قیزیل تو» ایله «کورجیم» آودانلاریدا هم شو حال. یاگا حرف جاولاری أولکه‌لك (مرکزی) أداره‌له‌رده هم‌کوب. بو أداره‌له‌رنگ کوپچیلگی حکومت ایشله‌رینده یاگا حرفله‌رنی قولدا‌نمای اوتوروبدر. قازاغستان اوقو قومیساریاتی یانداغی یاگا حرف قومیته‌سی یوقا آینالیب، جانسز قاراقچی بولوب قالماقدادر...».

Yach Turkestan

Fevrier 1933 (Le jeune Turkestan) No. 39

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنڭ بیتلەری آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلەری :

بیللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2¼ دولار ، اوچ آیلغی 1½ دولار

استانبولداغی تورکستان تورك گەنچلەر برلگی

1933نچی ییل اوچون گوزەل بر تقویم

چیقارمشدر. تقویم تورکستان ملی بایراغی ، ابن سینا وه نوایی رسملەریله بیزەنگەن. اصغری فیأتی 50 غروشدر. بو تقویمنك کیلیمی برلك فائدەسیغا صرف ایتلەجەگندەن حمیتلی دوست وه یورتداشلاریمزنك آرتقچا قوشومچالاری شکرانله قبول قیلینیر. آدرەس:

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعەمزگه تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محررى : چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابرندان چیقا باشلاغان	مارت 1933	ساده 40

بوسانذا:

1 —	کەمچیلگیمزنی بتیرمەك غالبیت یولیغا توشمەك دیمەکدر	باش مقاله
2 —	یەنه پاختا اطرافندا	تیمور اوغلی
3 —	تورکستان دهقانی ایشلەسەده تیشلەمەی یاتیر	چاغاتای
4 —	ئەرمەنی مسئلەسی(I)	چوقای اوغلی مصطفی
5 —	تورك غازیتاچیلغی (IX)	توقتامش اوغلی
6 —	یاپونیانك ملتلەر ئویوشمەسندەن چیکیلیشی	م.
7 —	تورکیەده	
8 —	ساویت روسیەسنده	
9 —	بر توزەتیش	مصطفی
10 —	قطعه (شعر)	احمد خاکی
11 —	بر یاش آذری تورك هیکلتراشی	« یاش تورکستان »
12 —	تورکستان خبرلەری	

قارا قومدا باسماچیلق حرکاتی

(اوز مخبریمزدەن) مشهد — 12 فیورال

اوچ کون ایلگەری بو یرگه بر غروپ تورکستان مهاجرلاری کیلدیلەر. بونلار بوندان 15 کون اول قارا قومدان آجرالیب چیققان یورتداشلاریمزدرلار. بو تورکستانلیلارنك کیلتردیکلەری خبرگه قاراغاندا اوتکەن ییللاردا چاچیلیب، تارالوب کیتکەن مجاهدلەر قارا قومدا قایتادان توپلانوب، اوقتوبر آیینك باشندان بەری حرکتگه باشلامشدر. آتا، یاموت وه تەکه تورکمەن اوروغلارندان توپلانغان بو مجاهدلەرنك باشلوغی دوردی موروت ناملی بر باتر ایمش. مجاهدلەرنك قیزیل آروات اطرافندا بولشەویك عسکرلەریله بولغان توقناشمالارندا بولشەویك عسکرلەری کوب تلفات بیریب، تارالمش وه قاچمشلاردر.

مجاهدلەر کوك‌تپه اوباسندان 150 تویه بوغدای، توتلو اوباسندان 200 تویه بوغدای ایله گەزلەمه (مەتە) وه چای آلیب کیتکەنلەر. بو مالللارنی مجاهدلەر قوئوپەراتیفلاردان آلغانلار. یارچین استاسیوندان 200 تویه بوغدای، چای، گەزلەمه آلوب کیتب 2 کون توی قیلغانلار. ارحمان اوباسیله استاسیوندا‌غی قوئوپەراتیفلارنك‌دا آزوق-آوقات نەرسەلەرینی توپلاب وه 300 تویه‌گه آرتوب اوردوگاهه کوتورمشلەردر. مجاهدلەر بوتون آزوق-آوقات-لارینی قوئوپەراتیفلارنی مصادره یولیله تدارك ایتمه‌کده ایمشلەر.

اوردوگاه کوب یاشیرین وه احتیاطلی توتولماقدا ایمش. مجاهدلەر اوردوگاهیگه عمومیتله مجاهدلەر محیطیگه تاشقاریدان کیلگەنلەرنی یاناشترماسلار ایمش. حتی تویەچیلەرده مجاهدلەر اوچون تاشیدیقلاری یوکلەرنی اوردوگاهدان بر نیچه چاقیرم اوزاقدا بوشاتارلار ایکەن.

اوتکەن ییل مشهدگه کیلگەن، فقط اونلارنك بو یرده تورولشلەریگه رخصت ایتلمه‌گەن 14 تورکستان مهاجرینگ هەم بابا بیکانچالی اوغلی ریاستنده قارا قومداغی مجاهدلەرگه قوشولغان-لقلاری سویلەنمه‌کده‌در.

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	صارت 1933	ساده 40

کەمچیلیگمزنی بتیرمەك غالبیت یولیغا توشمەك دیمەکدر

نیچین باسماچیلق موفقیتسزلققا اوچرادی؟ مەنه بو سؤالغا بز تورکستانلیلار اعتدال بلەن جواب بیرمەلیدرمز. موفقیتسزلغیمزنگ سببلەرینی بیلمەك هەر نەرسەدەن اول کیلەچه‌کده کیچمشنگ یاگلیشلقلارینی تکرار ایتمەسلککه یاردەم ایتەدر.

بوتون ساویت اتفاقی مملکتنده تورکستان «باسماچیلغی»ندان داها کیچگ وه عموم خلق حرکتی ماهیتنده بر حرکت بولماغان. ایندی بز بوتون بولشەویك علیهداری حرکتلەرنك تاریخیله آز-کوب مفصل تانیشدرمز. مبالغەسز دیمەك ممکندرکه او حرکتلەرنگ هیچ بریسی «باسماچیلق» قادار — بالذات بولشەویك منبعلەرینك توصیف ایتدیکلەری وجهله — «اجنبیلەر حاکمیتیگه قارشو عموم ملت

کوره‌شی» ماهیتنی حائز بولماغان («یاش تورکستان»نگ بوندان اولگی سانیغا باقیلسین). سقالوف دیگه‌ن بر بولشه‌ویك اوزینگ «تورکستان شرائطنده صنفی طبقه‌لاش تجربه‌سی» نام مراقلی بر مقاله‌سنده ساویت حکومتینك تورکستاندا «باسماچیلق» تهدیدی آستندا مجبور قالدیغی گذشته‌لرنی ساناب اوته‌در. بو گذشته‌لر مه‌نه شونلاردان عبارت ایدی: محاکمه‌نگ شریعت بویونچا اجراسی؛ وقفلارنك مسلمان روحانیلاریغا قایتاریلماسی؛ (ملی بورژوآ ضیالی‌لاری ایچنده‌ن) نفوذلی شخصلارنك حکومت ایشله‌ریگه تارتیلیشی؛ یير اصلاحاتینك تطبیقندان واز کیچمه‌ك («ژیزن ناسیونالنوستی» — «ملیته‌لر تورموشی» — مجموعه‌سینك 2 نچی کتابینی قاراگز).

بو «گذشته‌لر» اوستنده بر ملاحظه یوروتسه‌گز بونگ ساویت حکومتینك تورکستاندا بوتون «اوقتوبر انقلابی ایده‌آلوژیسی»ندن واز کیچمه‌سی دیمه‌ك بولغانلغینی آگلارسز. بوتون ساویت اتفاقندا هیچ بر زمان، حتی روس آق قوشونلاری موسقوا وه پەترسبورغ قاپولارینه قادار کیلدیکله‌ری چاغدا هم، بولشه‌ویکله‌ر بونداى گذشته‌رگه راضی بولماغانلار ایدی. اوز ملی استقلالیته‌ری ایچین قهرمانچاسنا کوره‌شکه‌ن نه اوقراینا، نه‌ده قافقاسیا بولشه‌ویکله‌رنی بونداى «اوقتوبر ایده‌آلوژیسی»ندان صرف نظر ایتدیره آلدیلار ایدی.

بونگله برابر بز مغلوب بولوب چیقدق. سبب نه‌در؟ «اوقتوبر ایده‌آلوژیسی»گه قارشو بونداى آشکار بر صورتده غلبه چالدیقدان سوگرادا مغلوب بولوویمزنی نه ایله ایضاح ایتمه‌لیدر؟

مغلوبیتمزنگ سببله‌ری ایکی تورلودر: 1) بزده‌ن آسیلی بولماغان تیشقی سببله‌ر؛ 2) برطرف ایتلیشی بزده‌ن آسیلی بولغان، فقط اوزکه‌مچیلکله‌ریمزنی بتیره آلماق اقتدارنده بولماغانمزدان بر طرف ایتشنك عهده‌سنده‌ن کیلالمادیغمز ایچکی سببله‌ر.

تیشقی سببله‌ر: برنچی — بزده قطعیاً عسکری عنصرلار بولماغانلغی. بزنك اوزیمزده‌ن حربی ایشله‌رنی آگلایدرغان نه بر ضابط، نه‌ده بر عسکریمز بار ایدی. ایکنچی — هیچ بر تورلو قورالمز یوق ایدی وه هیچ بر یرده‌ن قورال تدارك ایتمه‌ك امکانی‌ده بولمادی. خوقند حکومتینگ قافقاس جبهه‌سنده‌ن قایتوب کیله یاتقان قازاچی قوشون حصه‌لارندان کلیتلی مقداره قورال ساتوب آلماق پروژه‌سی‌ده ایشکه آشیریلیشی آلدندا هیچکه چیقدی... اوچنچی — بوتون نقلیات وه مخابرات واسطه‌لاری — تیمر یوللار، واپورلار، ته‌لغراف، ته‌لفون — تماماً دوشمانلاریمز قولندا ایدی. بو جهتده‌ن تیز حرکت ایته بیلیش، حربی کوچله‌رنی تورلو جبهه‌له‌رگه وقتلی وقتنده یتکزیب مناسب صورتده قوللانا بیلیش خصوصندا غی بوتون قولایلق وه اوستونلکله‌ر یالغز دوشمانلاریمزغا منحصر ایدی. تورتنچی سبب — آچلق وه بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان تورکستان خلینك آچلق محاصره‌سی آستیغا آلنغانلغیدر. بشنچی — بز، تورکستان تاشقاریسنداغی بولشه‌ویکگه قارشو بوتون کوره‌ش جبهه‌له‌رنده‌ن اوزولوب قالغان ایدیك. خصوصاً حسابغا آلوویمز لازم کیلگه‌ن اوره‌نبورغ جبهه‌سینك یاردامینی تأمین ایته آلمادق. 1918-1919 نچی یللاری قیش اورتاسندا اوره‌نبورغ حربی کوچله‌رینی اوره‌نبورغ قازاچیلاری قوماندا هیئتنده عسکری بر انقلاب اجراسی یولیله بولسادا اوز طرفیمزغا قاراتماق یولنداکی تشبثیمز بر خیانت یوزنده‌ن عقیم قالدی... بو خیانتنك اوز (تورك) محیطمزدان قیلنغان ایکه‌نلگینی بز یالغز مهاجرتده، اوره‌نبورغ قازاچی گه‌نه‌رالی آقولینین‌نگ خاطره‌لارندان بیلیب آلدق.

ساویت حکومتی طرفندان قورالاندیریلغان روس ایشچیله‌ری وه روس کره‌ستیانلاریله تقویه ایتلگه‌ن 75 مینگ کیشیلك روس قوشونیغا قارشو کوره‌شیمزده مغلوبیتمزنی ایضاح ایتمه‌ك ایچین یوقا-

ریداغی سببله‌رنك هم بری اوز باشیغا یته‌رلك ایمه‌سمی ؟ لاکن بوتون بو اوستونلکله‌ریگه رغماً دوشمانمز بزگه قارشی اوقتوبر انقلابی تاریخنده اصلا کورولمه‌گه‌ن «گذشتله‌ر»ده بولونماق مجبوریتنده قالمشدی. گرچه بونك سببینی تورکستاندا اوقتوبر انقلابی ایده‌آلوژیسی ایچین «ملی اساس» بولماغانلقدا آقتارماق ممکن ایسه‌ده دوشمان طرفندان قویوب کیتلگه‌ن موقعلارنك یه‌نه‌ده‌ن قولدان چیقاریلغانلغینه اوزکه‌مچیلکله‌ریمزنك سبب بولغانلغینی کورمه‌سلك ممکن ایمه‌س.

مغلوبیتمزنك ایچکی سببله‌ری بولغان بوکه‌مچیلکله‌ر نیمه‌لر‌ده‌ن عبارت ایدی ؟ بو خصوصده آچیق سویله‌شیمز کیره‌ك. قارشیمزدا اوزون وه کسکین برکوره‌ش تورادر. بزگه تاشقاریدان هیچ بر کیمسه حریت وه استقلالیت آلیب بیرمه‌یدر. بونلارنی بز اوزیمز کوره‌شوب آلمالی وه قولیمزدا محکم ساقلایا بیلمه‌لیدرمز. یاقین کیله‌چه‌کده کی کوره‌شیمزده کیچمشنك یاکلیشلقلارینی تکرار ایتمه‌سلك ایچین اوکه‌مچیلك وه یاکلیشلقلارنك نیمه‌ده‌ن عبارت بولغانلغینی بیلیشمز کیره‌ك.

خوقند شهری ایچنده یوروتولدیگی مدتچه کوره‌شیمزنك کوزگه کورونورلك بر هدفی بار ایدی: عصیانچیلار خوقند حکومتی ایچین کوره‌شمه‌کده ایدیله‌ر. حکومتنك بیقیلیشی وه خوقند شهرینك دوشمان طرفندان ضبطی بله‌ن برابر بوکورونوب تورغان هدف‌ده یوقالدی. حکومتنی یه‌گیده‌ن قورماق امکانی یوق ایدی. مختاریتلی حکومتده‌ن بحث ایتوب‌ده، بولشه‌ویکله‌رگه قارشی عموم خلق عصیانینك هدفینی مختاریت ایله چیگه‌ره‌له‌ب قویماق ایسه سیاستاً موافق بولماس ایدی. لاکن قوزغالغان خلقنك باشندا تورغان «رهبرله‌ر» — ایرگه‌ش وه محمد امین قورباشیلار — ملی کوره‌ش هدفینی یاخشی آکلاب یتمه‌گه‌نله‌ر ایدی. بولشه‌ویکله‌رگه قارشی

سوك درجه غضبلانغان خلق‌دا محکم بر سیاسی یول بیلگیله‌مه‌سده‌ن بونلارنك آرقاسندان کیتدی. بزنك اساس که‌مچیلگیمز مه‌نه بوندان — بزنك سیاسی خاملغمزدان، ملی شعوریمزنك سیاسی نقطهٔ نظرده‌ن کوچسزلگنده‌ن عبارت ایدی. مغلوبیتمزنك بوتون باشقا سببله‌رینك‌ده منبعی مه‌نه شو اساس که‌مچیلیگیمزدر.

ساویت حکومتینك یوقاریدا کتیریلگه‌ن — محاکمه ایشله‌رنده شریعت بویونچا محکمه یوروتولوشی، وقفلارنك مسلمان روحانیلاریغا قایتاریلیشی، نفوذلی شخصلارنك حکومت ایشله‌ریگه تارتیلیشی وه یر اصلاحاتینك تطبیقندان وازکیچیش که‌بی — «گذشت»له‌ریگه بر دقت ایتکز. ساویت حکومتینی بو گذشتله‌رگه مجاهدله‌رنك طلبی مجبور ایتکه‌ن ایدی.

دیمه‌ك خلق أراده‌سینچه مملکتنی یاتلار بویونتوروغندان بوتونلای قوتقاریشدان عبارت بولغان کوره‌شنك هدفی محمد امین وه ایرگه‌ش که‌بی باش قورباشیلارنگ سیاسی خاملغی یوزنده‌ن بو اجنبی حاکمیتینی خلقنك ایسته‌مه‌دیگی بعضی بر انقلابی اصلاحات‌فکرنده‌ن واز کیچترمه‌کله‌گنه چیگه‌ره‌له‌نب قالدی.

بولشه‌ویکله‌رگه قارشو کوره‌شیمزنك ایگ قیزغین بر چاغندا عصیانچیلار مرکزی بولغان فه‌رغانه‌نگ هم بری اوز «قورباشی»سی تامانیدان أداره ایتلگه‌ن آیریم مستقل رایونلارغا بولونگه‌ن بولووی‌دا بزده‌کی یتیشمه‌گه‌نلك بله‌ن‌گنه ایضاح ایتله بیلیر. حرکتده أداره برلگی یوق ایدی. بوتون حرکتیمز ایچین برسیاسی مرکز یاراتالماغانلغیمزنك‌دا عاملی ملی شعوریمزنك کوچسز بولغانلغیدر. «سیاسی مرکزله‌ر» سوگرادان هم‌ده تورلو شهرله‌رده تورلوچه وجودگه کیلمشدر. به‌رلینده، اوتکه‌ن یلنك اوقتوبرنده عثمان بیك تامانیدان تورکستانلیلار قارشیسندا سویله‌نگه‌ن معروضه‌دان تاشکند «مرکز»ینك بوخارادا کی مرکزله رابطه‌سینك قاندای

بر وضعیتده ایکه‌نلگی خاطر لاریمزدادر.

فه‌رغانه‌ده حکم سورگه‌ن باشباشتاقلق — اونگ آیریم «قور-باشی»لار حاکمیتی آستندا آیریم مستقل منطقه‌لارغا بولونگه‌نلگی — ایسه عموم تورکستان اولچوسنده‌ده حاکم ایدی. بوخارا، خیوه تورکمه‌ن وه باشقا منطقه‌لارداغی مجاهدلهر آراسندا رابطه یوق ایدی. عمومی-ملی کوره‌شده بوتون تورکستان‌نگ برلگی لازم ایکه‌نلگینه خلقیمز او زمان یته‌رلك درجه‌ده محکم شعور بله‌ن قناعت حاصل ایتمه‌گه‌ن ایدی. آیریم منطقه‌لارنك قهرمان مجاهد-له‌ری یالغز اوز منطقه‌لاری اوچون کوره‌شمشلهر ایدی. اونلار اوز فکری ساحه‌لارندا ملی اولاراق بر تورکستان تصور ایتمه‌گه‌نلهر ایدی. بو شعور خیلی کیچ — 1922 نچی ییلدا — مجادله‌مرکزی تورکستانك اوزاق چیتیگه کوچورولدیگی زمان اویغانمشدر(*).

بز شدتلی بر مجادله آلدیندا توروبمز. او مجادله‌گه حاضر بولوب توروویمز کیره‌ك. سیعیندیمز پیرده‌ن بز مملکتمیزگه قورتو-لوش کتیره آلمایاجاقمز. لاکن فکرله‌زیمزنی ایسکی یاکلیشلق وه شاشقینلقلار تأثیرنده‌ن قوتقاروومز لازم. یالغز تورکستان ملی برلگینی کوچلو صورتده آکلایا بیلدیگمز وه ایشکه آشیرا آلدیغمز تقدیر-ده‌غنه بز اوزکوره‌شمزده غالب کیله بیلیر وه حریت، استقلالیمزنی آلا بیلیرمز. ملی برلك، سیاسی وه عسکری رهبرلکله‌رنك‌ده برلگینی طلب قیلادر. هه‌ر بریمز — هه‌م آیریم-آیریم، هه‌م بارچامز برابرلکده — اوز شخصی فائده‌مزنی عمومی-ملی منافعمزگه تابع ایته بیلیشکه مجبوردرمز.

نه مهندس، نه دوقتور، نه عالم، نه حقوقچی باشقا هیچ بر تورلو اختصاص بزگه حریت وه استقلالیت بیره آلمایدر، بلکه یالغز

(*) بوکا شاهد اولاراق «یاش تورکستان»نك اوتکه‌ن یيل آپریل آیندا چیققان 29 نچی سه‌نه‌ا باسیلغان «بر تاریخی وثیقه»غا باقیلسین. باشقارما.

اوز تورکستانلیلغمزنك اوتکور وه چوقور بر تویغوسی، بر وه ملی تورکستانك وجودگه‌کتیریلیشی یولندا هه‌ر تورلو قوربانغا حاضر بولوغنه بزنی استقلالیتگه ایریشدیره بیلیر. بزنك ملی قورتولوشمز مه‌نه شوندا غنه‌در. کیچمشده بزده بو شعور یا آز بولغان، یاخود هیچ بولماغان ایدی.

بزنی ملی فاجعه‌غا سوروکله‌گه‌ن وه وقتیله ینگمه‌ك اقتدارنده بولالمادیغمز، فقط حر وه مستقل بر ملت حیاتی یاشاماق ایسته‌سه‌ك بهمه حال ینگمه‌گیمز لازم کیله‌درگه‌ن اساس که‌مچیلگیمز مه‌نه بودر.

* * *

یه‌نه پاختا آطرافندا

«یاش تورکستان»نگ 37 نچی سانندا «پاختا آطرافندا» دیگه‌ن مقاله‌ده ساویت روسیه‌نك تورکستانداغی پاختا پلانینك بوزولا باشلاغانلیغنی سویله‌گه‌ن ایدك. بزنگ او زمان تورکستاندا ساویت پاختا سیاستینی یوروتوچیلار حرکتنده کورولمه‌کده بولغان شاشقین آدیملاردان چیقاریب اورتاغا قویدیغمز بو مسئله بوکون بوتون شمولی بله‌ن اوزینی کورسه‌توب تورادر.

تورکستان پاختا اونومینی توپلاش ایشله‌ری بیتدی. نتیجه وه بو نتیجه‌نك ساویت روسیه طرفندان قاندای قبول ایتیلگه‌نلگی‌ده قولدا تورادر. پاختا تیرم ایشله‌رینی بوتونلای بتیریش اوچون قو-یولغان سوك مهلت 20 نچی ده‌قابر ایدی. بو تأریخکه قادار أك کوب فعالیت کورسه‌توچی رایونلار ایشله‌رینی یوزده 80-82 به‌جه‌ر-گه‌نله‌ر. 60 حتی 50-40 دا قالغان مؤسسه، دائره، رایونلاردا کوبدر.

مثلینی دنیا تأریخینك فرعونلار دوریغا دائر حکایه‌له‌رنده‌گنه اوقودیغمز ساویتلار روسیه‌سی استثمار سیاستیگه قارشی یالغز تور-

کستان اهالیسی، تورکستان دهقانی گنه ایمه‌س تورکستان توپرا-
غی‌دا عصیان ایتمه‌کده‌در. بو استثمار سیاستی یالغز تورکستان
خلقینك اجتماعی قورولوشی وه اقتصادی منافعی بله‌ن گنه ایمه‌س،
مملکتنك طبیعی شرائطی وه موجود أمکانلاری بله‌نده قارشی
قارشیغا کیتمه‌کده‌در. مسئله‌گه احتراصسز باقوچی متخصص کوز-
له‌رینك کوبده‌ن کوروب، بیطرف تیکشیروچی عالمله‌رنك کوبده‌ن
سویله‌دیکله‌ری بو نقطه بوکون قیزیل روس ایمپه‌ریالیستلارنك‌دا
کوزله‌رینه کیره باشلادی. بونگله برابر اونلار بو أوز غیرطبیعی
سیاستله‌رینك طبیعی وه اقتصادی قانونلارله ضدیتینده‌ن توقفان مانع-
لارغا قارشی کوره‌شمه‌کچی بولادرلار. بر طرفدان تورکستان
خلقینگ اجتماعی وه اقتصادی حیاتی طلبیله تورکستان
دهقانی طرفدان ساویت روسیه پاختا سیاستیگه قارشی کورسه-
تیلمه‌کده بولغان مقاومتنی زور بله‌ن، ایکنچی طرفدان تورکستان
توپراغینك، طبیعی شرائطنك کورسه‌تدیگی مقاومتنی تورلو علمی
حیله‌لار بله‌ن یینگمه‌کچی بولادرلار.

تورکستان پاختا ایکیننده‌گی اونوم آزالووینك مونوکولتور-
چیلق نتیجه‌سنده توپراق ترکیبنك بوزولووی، کوچسزلانووی
آرقاسندا چیققان بر حادثه بولغانلیغی، بو توپراقغا پاختا ایکینینگ
تارتوب آلدیغی ماده‌لارنی قایتاروب بیریب بیر طبیعی یوللیه کو-
چه‌یتریلمه‌گونچه پاختا اونومینك اساسلی صورتده آرتیریلیشی ممکن
بولماغانلیغی‌دا نهایت قیزیل روس متخصصلاریغادا آگلاشیلدی،
آخردا ایشنك بو جهتینك زور بله‌ن بارمایدرغانلیغی قناعتی اونلار-
دادا حاصل بولدی. اونگچون‌ده بوکون بر نیچه آی اولنه قادار
ساویت غازیتالاری یتله‌رینی بیزه‌ب کیلگه‌ن «پاختادان باشقا ایکین
بتیریلسین» شعارینك بیرینی «ایکین جنسله‌رینك آلماشنووی پاختا
اونومینی آرتیریشنك أساس عاملیدر» دیگه‌ن فکرلر توتا باشلاغان.
ایسکیده‌گی قایسی ایکننی قودوروب بیریگه پاختا ایکدیریش وه بو

صورتله پاختا میدانینی کیگه‌یتش ممکن بولور، دیگه‌ن سؤالنگ
بیرینی‌ده قایسی بر ایکین جنسی پاختا بله‌ن آلماشنودا دها فائده‌لیراق
بولور ایکه‌ن، قایسی ایکین جنسی پاختانك بیرده‌ن تارتوب آلدیغی
ماده‌له‌رنی بیرگه بیریب اونی کوچه‌یتریشگه کوبره‌ك یارار ایکه‌ن؟
دیگه‌ن سورغولار توتقان.

بولشه‌ویك روسلار بوکون یالغز طبیعی شرائط نقطهٔ نظرنده‌ن
بوندای یوللار قیدیریش مجبوریتینی حس ایتمه‌کده بولسالاردا
أولکه خلقی اقتصادی وه حیاتی منافعینك ایجاب ایتدیردیکی بر قانچا
نقطه‌له‌رنی زور بله‌ن یینگه آلوویغا حالادا أینانوب حرکتله‌رینی
او استقامتده آلوب بارماقدا. بزچه بو حرکتله‌ر عبثدر. چونکه
خوجالقنك طبیعی قانونلاریغا اویمه‌گه‌ن هیچ بر نه‌رسه زور بله‌ن
کیچیب نیگیزلی بر صورتده اورناشا آلمایدر. اوکیچ وه تیز عقیم
قالماق مجبوریتنده‌در. مه‌نه زور بله‌ن یوروتولوب کیلگه‌ن برخوجالق
سیاستینك نتیجه‌سی‌ده قولدا تورادر.

اورتا آسیا بیوروسی 23 نچی ده‌قابرداغی توپلانیشندا بو بیلغی
پاختا ایکین وه بیغینی نتیجه‌سینی مذاکره ایتوب بو حقده قرارلار
بیرگه‌ن. بو قرارلار اوستندا یوزه‌گی‌گنه برکوزکیزدیریش اوزی
تورکستانداغی ساویت روسیه زورلاما پاختا سیاستینك قاندای
وضعیتده بیقیلغانلیغینی بوتون آچیقلیغی بله‌ن کورسه‌توب بیره‌در.

توپلانیش اورتا آسیا جمهوریتله‌رنده‌ن هه‌ر بری اوستندا
آیریچا توختاب او بیرده‌کی پاختا اونوم-تیریمی ایشله‌رینك حسابینی
کورگه‌ن.

اورتا آسیا بیوروسی ساویتلار روسیه‌سینك آساس پاختاچی
مستملکه‌سی سانالغان اوزبیکستانگ اوتکه‌ن بیلغا قاراغاندا آرتیقراق
پاختا چیقارغانلیغنی قبول ایتسه‌ده اونگ بو بیل‌اوچون کورسه‌تیلگه‌ن
پلانینی به‌جه‌ره آلماغانلغندان شکایت ایته‌در. پاختا ایکین بیرنده‌کی
اوسوش نسبتی ایله اونومده‌کی آرتقنی قارشیلاشترغانداغنا بو پلانتی

به‌جه‌ره آلماغانلقنگ نه دیمه‌ك بولغانلیغی آگلاشیلادر.

اوزبیکستاندان یوقاری چیرچیق، شهر سبز، آق دریا، قوا رایونلاری قارا تاختاغا یازیلغان.

اورتا آسیا بیوروسی قراری عمومیتله تورکمه‌نستانداغی پاختا توپلاش ایشله‌رینی حتی اوتکه‌ن ییلغا نسبتاً آرقادا تاپادر. تورکمه‌نستان 15 ده‌قابرغا قادار پاختا توپلاش ایشینی یوزده 64,7 گنه بتیرگه‌ن بولغان.

تورکمه‌نستانتك چارجوی، ده‌ناو، سایات وه فاراب رایونلاری قارا تاختاغا یازیلغان. بوندان تاشقاری داش حاوز اوکروغی وه که‌رکی آطرافنداغی پاختا رایونلاری وه یول آتان رایونینك کوب آرقادا قالغانلیغی آیریچا قید ایتیلگه‌ن.

تاجیکستان‌دا اوز وظیفه‌سینی اوتکه‌ن ییلغیسندان‌دا آز به‌جه‌ریب اورتا آسیا بیوروسنی ناراضی قیلمشدر. پاختا تاییارلاش ایشینك سوك مهلتی بولغان 20 ده‌قابرغاچا پاختا تاییارلاش ایشی یوزده 80,6 به‌جه‌ریلگه‌ن.

تاجیکستان قیزیل مازار وه آرال رایونلاری قارا تاختاغا یازیلغان. جیلی‌کول، باومان آباد، قورغان تیپه، کان بادام وه نوخوجند رایونلارینك‌ده ایشله‌رینی قناعتلانیرلق درجه‌ده به‌جه‌رمه‌گه‌نلکله‌ری کورسه‌تیله‌در.

قرغیزستاندا اوزگند، قارا قالپاقستاندا چیمبای رایونلاری قارا تاختاغا یازیلغان.

قارا تاختاغا یازیلغان رایونلار غه‌لله وه فابریقات که‌بی حیاتی احتیاج ماده‌له‌ری بله‌ن تأمین ایتشنی توختاتش بله‌ن تهدید ایتیله‌درله‌ر. مه‌نه ساویت مونوکولتور پاختا سیاستینك تورکستان خلقی نقطهٔ نظرنده‌ن حقیقی کورونوشی وه تورکستان خلقی، دهقانینك جان چیکیب کورسه‌تدیگی مقاومتنك اصل حکمتی. ایجاب ایتدیکی زمان بو تدبیرنی بوتون تورکستان خلقیغا قارشی تطبیق ایتمه‌یه‌جه‌کله‌رینی

هیچ کیم تأمین ایته آلمایدر. بوکون بر قاتار رایونلار اهالیسینی ایسته‌میکله‌ری که‌بی قوللق قیلماغانی اوچون درحال آچ، یالانغاچ قالدیریشقا کیریشمه‌کنی توشونگه‌ن قانلی روس ایمپه‌ریالیستلاری بر نیچه سنه اول عینی مه‌تود بله‌ن بوتون تورکستان خلقینی آچ قالدیریب میلیوندان آرتیق تورکستانلینك باشینی بیرکه‌ن ذره قادار وجدانی عذاب، انسانی اویات تویغوسی کورسه‌تمه‌گه‌ن ایدیله‌ر. اونلاردا نه بوکون وه نه‌ده کیله‌جه‌کده بوندای بر انسانی اخلاقنك توغوویغا اینانوب‌دا بولمایدر. بونی جوده یاخشی بیلگه‌ن تورکستان دهقانی أك آغیر ظلمله‌رگه قاتلانو صورتیله بولسادا هیچ بولماغاندا اوز حیاتی امکانینی ساقلاب قالیشقا اورونه‌در.

اورتا آسیا بیوروسی قاراری ایشینی تولوق به‌جه‌رمه‌گه‌ن رایونلارغا قالغان پاختانی، کوسه‌کنی توپلاب سرانجام ایتمه‌گه‌نله‌ری تقدیرده اونلارنك‌دا قارا تاختاغا یازیلغانلار معامله‌سی کوره‌جه‌که‌له‌رینی بیلدیره‌در.

اورتا آسیا بیوروسی پاختا بله‌ن ساتیش ایتوچیله‌ر، پاختانی یاشیریب قالوچیلارغا قارشی شدتلی تدبیرله‌رکورمه‌ك وه بوندایلار حقنده محاکمه‌له‌ر قیلیب عیبدارلارنی جزالاندیرماق ایشینی ملی جمهوریتله‌رنك فرقه مرکزله‌ریگه تاپشیرادر.

بر وقتله‌ر ساویت حکومتی تورکستاندا قولخوز وه ساوخوزلار تشکیلینی قیشلاق خوجالیغینی سوسیالیزه ایتش ایشی بله‌ن بر قاتاردا پاختا مسئله‌سینی‌ده اساسه‌ن حل ایتشکه یارایدرغانینی توشونار وه امید ایته‌ر ایدی. بوکونکی نتیجه‌له‌ر بو امیدنك تام تیسکه‌ریسینی کورسه‌توب تورادر. بو شکللله‌ر بوکون پاختاچیلق ایشله‌رینك أك کیریده قالغان نقطه‌له‌رینی تشکیل ایته‌درله‌ر. مه‌نه بو حالدان شکایت ایتوچی «پراودا ووستوکا» غازیتاسی «بز میکله‌رچه قولخوزلار توزدوك فقط اونلارنی اوز ایش وه منافعمزغا یارارلق بر حالغا قویا آلمادق» دیدیکی که‌بی اورتا آسیا بیوروسی‌ده بو تشکللەرنگ

یه‌گیده‌ن تیکشیریلیب، اونلارنی بایلار، موشتومزورلار منافعینه آلت قیلوچی عنصرلارنك اوزاقلاشتریلیشی لزومنده‌ن، او ییرده‌کی أداره، فرقه وه همکارلار اتفاقی تشکیلاتلارینی مقصدغا موافق، ایشچه‌ن بر حالغا قویوش کیره‌کلگنده‌ن بحث ایته‌در.

ایسته‌ر «پراودا ووستوکا»، ایسته‌رده اورتا آسیا بیوروسی ایسکیده‌کی که‌بی موشتومزورلار، بایلار، تورکستان ملتچیسنده‌ن ایمه‌س اونلارنك منفعت وه کورسه‌تیشله‌ریگه اویوب کیتکه‌ن «وجدانسز»، «ناموسسز» فرقه اعضالاری بریغاداچیلاردان بحث ایته‌درله‌ر. اونلارنی عیبلایدرلار. قولخوز تشکیلاتی، أداره‌سی، قیشلاق وه رایون شورالاری وه او دائره‌له‌رده‌کی فرقه هه‌م همکارلار اتفاقلاری تیکشیریلیب ضررلی عنصرلاردان تازالانماقچی وه عیبدارلارنی مسئولیتگه تارتماقچی بولادرلار.

بو موفقیتسزلقنك أڭ شدتلی ییری دهقانلارنك برله‌شتریلمه‌سنده‌ن توققان قولخوزلار بولماسدان ساویت حکومتینك اوزلندا بر ساویت دولت مؤسسه‌سی حالندا أداره ایتیلمه‌کده بولغان ساوخوزلار (دولت خوجالقلاری)دا یه‌نه‌ده یامانراقدر.

تورکستاننك بولشه‌ویك روسلار طرفندان اورتا آسیا دیب آتالغان قسمنده آلتی بویوك ساوخوز قارا تاختاغا یازیلغان. بو ساوخوزلارنك باشلوقلاری مسئولیتگه تارتیلیب، أداری، فرقه وه صنفی تشکیلاتلارینی تفتیش وه تنسیق ایتش قاراری بیریلمشدر.

مه‌نه ساویت روسیه‌نك تورکستاندا پاختا سیاستی آطرافندا یوروتقان اقتصادی وه سیاسی تجربه‌له‌رینك ایشده‌کی نتیجه‌سی. بو یوکنگ‌ده أڭ آغیر قسمی تورکستان خلقی، دهقانینگ اوموزیغا توشوب تورادر. بوکونگه‌چه ساویت روسیه پاختا پلانی اوچون اوز غه‌لله‌سنده‌ن محروم ایتیلیب کیلگه‌ن تورکستان دهقانی ایمدی آچ وه یالانغاچ قالدیریلماقچی یعنی بر دها 1918 نچی ییلی آچلیغی قارشیسندا تورادر.

فقط قیزیل روس ایمپه‌ریالیستلاری آچیق بیلمه‌لیدرله‌رکه پاختا سیاستینك بو قسمی‌ده زور بله‌ن یورومایدر. نهایت بو جهتده‌ده اقتصادنك کوچلو قانونلاریغا بویون سینمه‌ك مجبوریتنده قالاجاقلاردر. بوکوره‌شکه حیاتی منفعتی بله‌ن باغلانغان تورکستان خلقی، تورکستان دهقانی بوندای تهدیدله‌ر بله‌ن حیاتی یولندان، ملی وظیفه‌سنده‌ن، پاختاغا قارشی کوره‌شنده‌ن تایمایدر. او بو کوره‌شنی ملی ظفرینك سوڭ مزگلیگه‌چه آلیب باراجاقدر. تیمور اوغلی

* * *

تورکستان دهقانی ایشله‌سه‌ده تیشله‌مه‌ی یاتیر

تورکستان ساویت غازیتالارندا باسیلیب تورغان بعضی خبر وه مقاله‌لاردان ساویت حکومتینك تورکستانداغی استثمار سیاستی‌نگ بارغان‌ساری اویاتسزلقنك سوڭ حدیگه یتمه‌کده بولغانلغی کورونوب تورادر.

موسقوا بولشه‌ویکله‌ری «پاختا استقلالیتی»گه ایریشمه‌ك، یعنی روسیه‌نی چیت أولکه‌له‌رده‌ن پاختا ساتوب آلماق مجبوریتنده‌ن قورتارماق مقصدیله ییللاردان‌به‌ری تورکستان دهقانیغا پاختادان باشقا نه‌رسه ایکیشنی یاساق قیلیب اوڭا زور بله‌ن پاختا ایکترمه‌کده، پاختا محصولاتینی هیچ بهاسنه، بر توته‌مینی‌ده قویماسدان روسیه‌گه تاشیماقدادر. تورکستان خلقینك اوز ماڭلای تیریله یتوشدیریب هه‌ر ییل میلیونلارچا تونلاب ساویت حکومتیگه تاپشورماق مجبوریتنده قالدیغی پاختاسندان غایت جزئی بر قسمینی‌ده اوز احتیاجیگه صرف ایتش حقندان محروم ایتلدیگی «یاش تورکستان»نك بولتورغی سانلارندا یازیلیب اوتکه‌ن ایدی.

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینك 1932 نچی ییل 30 نچی ده‌قابر سانندان ساویت حکومتینك بونك که‌بی مسخره‌لقلارنی هه‌لی هه‌م دوام ایتدیریب تورغانلغی کورونه‌در. غازیتالاردان آڭلاشیلغانیغا

قاراغاندا تورکستاندان پاختا توپلاماق ایچین ساویت حکومتی توسل ایتمه‌دیگی چاره قالدیرمامشدر. پاختانی «نابود» قیلوچیلارغا قارشو کوره‌شکه بوتون حکومت وه فرقه آپاراتی، مطبوعاتی سفربرلککه آلنغان. حتی کوچه‌له‌رگه خصوصی سه‌به‌تله‌ر قویدورلغان. یولاوچیلار یولدا کوزله‌ریگه کورونگه‌ن پاختا توکونتوله‌رینی بو سه‌به‌تله‌رگه توپلاماقغا مجبور ایتلگه‌نله‌ر.

یوقاریدا کورسه‌تیلگه‌ن غازیتادا بو غازیتانك بر مخبری رایونلاردا «پاختالارنك چوکوشی وه یوقالیشیغا قارشی مطلقا کوره‌ش یوق»لغندان، «قومسومول تشکیلاتینك اوزینی بو جبهه‌ده سفربر اعلان قیلماغان»لغندان، «اویلاردا پاختالارنك هه‌ر بر نه‌رسه‌گه استعمال قیلینشی»ندان، «پاختانی دیوارلارغا آسوب نابود قیلیش که‌بی احواللار» دوام‌ایتمه‌کده اولدوغندان، «دیوارلارغا آسیلغان پاختالار رایقوم، رایقومسومول وه باشقا تشکیلاتلاردا هه‌م بار» ایکه‌نلگنده‌ن، یانوب یاقیلیب شکایتله بحث ایته‌رکه‌ن، «حتی خان آباد قیشلاغنداغی بدل اوغلی دیگه‌ن سرتراش چیگیتلی خام‌پاختانی ساچ‌ساقال قرغانیدا ایشله‌ته‌دی. اوندا چیگیتلی پاختالار تاپوب آلندی.» «...توکولگه‌ن پاختالارنی ییرده‌ن تیریب آلیش ایچین تیارلانغان یه‌شیکله‌ر مطلقا پاختا کورمه‌یدر. قومسومول وه پیونه‌رله‌ر توده‌سی فرقه مرکزقومینك پاختانابودچیلغیغا قارشی کوره‌شوحقیداغی قراریدان مطلقا اوزاقدا تورادرلار» دییه‌ره‌ك بوتون ساویت تشکیلاتلارینی «پاختانی اوزکیره‌کله‌ری اوچون ایشله‌توچیله‌رگه قارشو چاره» کوروشگه چاقرادر.

پاختا توپلاماق خصوصنده تورکستان خلقینی بو درجه ته‌نگه کتیرگه‌ن، اوکا بو قادار آغیر یوکله‌ر یوکله‌گه‌ن ساویت حکومتی او خلققا قارشی اوز وعدینی، بورجنی قای نسبتده اوته‌مه‌کده، اوکا نیمه بیرمه‌کده‌در؟ بر دفعه، بوتون تورکستان خلقی یالغز

موسقوا بولشه‌ویکله‌رینك تورکستانغا کتیریب بیره‌چه‌کله‌ری ارزاقغا قاراب قالغان. چونکه او، اوزیگه‌کیره‌کلی ارزاقنی یتشدیرمه‌ك حقندان محروم قیلنغان.

ساویت غازیتالاریغا قاراساکز موسقوا بولشه‌ویکله‌رینك «پاختا استقلالیتی»گه ایریشوده یگانه استناد ایتدیکله‌ری تورکستان پاختاچی قولخوزلاری، پاختاچی دهقانلارینك‌دا آزوق‌ـآوقات وه باشقا ضروری بویوملەر ایله تأمین ایتلمه‌ی یاتقانلقلارینی کوره‌سز. موسقوا بولشه‌ویکله‌ری تورکستان خلقیغا امکان خارجنده طلبله‌ر یوکله‌توب اوز بویونلاریغا توشکه‌ن وظیفه‌نی هیچ به‌جه‌رمه‌یدیله‌ر حتی ایسله‌مه‌یدیله‌رده.

«قزیل اوزبیکستان»نك عینی سانندا دهقانلارغا آزوق‌ـآوقات وه باشقا تیریکچیلك اوچون ضرور نه‌رسه‌له‌ر بیریلمه‌ی یاتقانلغندان شکایت ایتله‌در. «باومان رایونیداغی پاختاچی قولخوزلار اوچون ایگ ضرور بولغان 30 میگ 26 کیلوغرام یاغ اورنیغا فقط 6762 کیلوغرام بیریلدی. 92 میگ 660 کیلوغرام قند حسابیدان 3 آیدان به‌ری بر غرام هه‌م بیریلمه‌دی. شو قاتاردا 7 میگ 702 کیلوغرام چای هه‌م یوق بولوب کیتدی.» دییله‌در. «مطلوبات قوئوپراسیه‌لارینك هه‌ممه تارماقلاریدا VKP(b) (عموم ساویتلار اتفاقی قوممونیست فرقه‌سی) مرکزی قومیته‌سینك سینتابر پله‌نومی قرارلاری ایشگه آشیریلماغان.» «حتی اتفاق تشکیلاتی هه‌م سودا شعبه مدیری: قوئوپراسیا سیسته‌میده پله‌نوم قرارلاری ایشله‌ندیمی؟ دیگه‌ن سوراققا «مه‌ن اونی بیلمه‌یمه‌ن، چونکه خبرم یوق. مه‌نده‌ن فقط سودا ایشله‌رینی سوراش کیره‌ك» دیب جواب بیرگه‌ن ایمش. غازیتا مخبری یوقاریداغی شعبه مدیرینك بر عادی فرقه اعضاسی ایمه‌س، حتی فرقه مرکزینك بیورو نامزدی بولا توروب‌ده بوندای جواب بیرگه‌نلگینه آچیغلانادر. لاکن او شعبه مدیری باشقا تورلو مثبت جواب بیریش اقتدارنده بولماغانلغینی یاخشی بیلسه‌کیره‌ك. چونکه ایش

باشندان بوزوق. تورکستان قوئوپیراتیفله‌ریگه موسقوابولشه‌ویکله‌ری یئته‌رلك قادار مال بوراقماغاندان سوڭ تورکستانداغی شعبه مدیری‌ده نه قادار فرقه‌چی بولسا بولسون بوندان باشقا جواب بیره آلمایدر.

چاغاتای

* * *

ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی

I.

«یاش تورکستان»نك اوتکه‌ن سانندا استانبول غازیتاسی «جمهوریت»ده‌ن آلوب یازدیغمز بر تورك دیپلوماتینك «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی» حقنداغی بیاناتی، برده، «پوسله‌دنیه نووستی» غازیتاسینك (15 فیورال سانندا) «ئه‌رمه‌نی دائره‌له‌ری»نك قافقاس استقلالچیلاری بله‌ن یاقینلاشوغا تابا «قیمیلدانما»سی حقنداغی خبری وه بونی متعاقب ایکی بویوك ئه‌رمه‌نی سیاسی لیده‌رله‌رنده‌ن بری بولغان خاتیسوفنك بوگا جواب اولاراق بیرگه‌ن ایضاحاتی («پوسله‌دنیه نووستی» غازیتاسینك 19 فیورال سانیغا باقیلسین) — بونلارنگ باریسی «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»نی بر درجه‌گه قادار جانلی بر حالغا کتیره‌در. بو سبیده‌ن «یاش تورکستان» صحیفه‌لارندا بز تورکستان‌لیلارنك بو مسئله‌گه قاراشیمزنی یازوب اوتمه‌ك ایسته‌ر ایدم.

بزده تورکستاندا ئه‌رمه‌نیله‌ر پەك آزدر. انقلابغا قادار اونلارنك سانی تورکستاندا یالغز بر نیچه اون میکده‌ن‌گنه عبارت بولوب، اونلارنك‌دا کوپی تورکستانتك تورکمه‌نستان قسمنده یاشار ایدی. بزده ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی یوق ایدی؛ حاضر هم یوق وه بولا آلمایدر‌دا. بونگله برابر بو مسئله اوستندا یازیشنی لازم دیب تاپوومنك سببی، بو ئه‌رمه‌نی مسئله‌سینك، اونگ ایکی بویوك تلقین ایتوچیسی سانالادرغان روسیه‌نك تورکیه‌گه وه عموماً تورکله‌رگه قارشی سیاست قوراللارندان بری بولوویدر. حتی ساویت حکومتی‌ده ئه‌رمه‌

نیله‌رده‌ن وه اونلارنك «تورککه قارشو غضب»لارندان 1918 — 1919 نچی ییللاردا بزنك تورکستاندا تورکستان تورکله‌ریگه قارشی استفاده ایتشگه اورونمشدر!... ایسکی روسیه‌نك مهاجرتده‌کی روسلار شکلنده‌کی قالدیقلاری (بقیه‌سی) ایسه بو «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»نده‌ن، اصلا کوره آلمادیقلاری «تورکچیلك»گه قارشی استفاده ایتشده‌ن هه‌لی هم وازکیچمه‌مشله‌ردر. زاره‌واندا دیگه‌ن برئه‌رمه‌نینك «تورکیه وه پان تورانیزم»(*) (پاریس، 1930) اسملی یالغانچیلق وه پرووواقاتورلق‌ده‌ن عبارت کتابچه‌سینك روس مهاجرلاری مطبوعاتی طرفندان قاندای قارشو آلندیغی بوگا آچیق دلیلدر... بو وقعه‌لار بز تورکستانلیلارنك «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»گه، هیچ بر محلی منفعتله‌ریمزنی قاتماسدان، عموم-تورکلك باقیم نقطه‌سندان کیریشمه‌گیمز اوچون یته‌رلك قادار اساس بولا آلادر. ایسته‌ر «وولنی غوره‌تس» («آزاد تاغلی») صحیفه‌لارندا (1919-1921 نچی ییل-لاردا، تیفلیسده)، ایسته‌ر اوز طرفمدان أداره ایتلگه‌ن تورکچه «شفق» غازیتاسندا (1920-1921 ییللاردا، تیفلیسده)، ایسته‌ر «غورتسی قافقازا» («قافقاس تاغلیلاری») مجموعه‌سنده (پاریس، 2 نچی وه 3 نچی سانلاری) هم‌ده فرانسوزچه «اوریان-ئه-او-قسیدان» مجموعه‌سندا (1922 نچی ییل آپریلده‌گی 4 نچی سانی ایله 1923 نچی ییل یانواردا‌غی 13 نچی سانیغا باقیلسین) «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی» حقندا یازارکه‌نده مه‌ن بو مسئله‌گه عینی عموم-تورکلك نقطهٔ نظرندان یاناشقان ایدم.

اوز ایچنده هیچ بر تورلو «ملی مسئله»گه تحمل ایتمه‌گه‌ن، فینلاندا مختاریتینی یاواش-یاواش یوق قیلغان، اوقرایناندا اوقرایینچا شرقی سویله‌شنی یاساق قیلغان، روسیه‌ده‌ن داها کوب مدنی بر

(*) بو کتابنك تنقیدینی وه زاره‌واندا یالغانلارینك یوزه‌گه چیقاریلیشینی محمد امین رسولزاده‌نك روسچه «پان تورانیزم حقندا» اسملی رساله‌سنده (پاریس، 1930) وه مه‌نم «دنی» باشقارماسنا مکتوب»مده (26 یانوار 1930 نچی ییل، 73 ساندا) باقیلسین.

مملکت بولغان له‌هستان اوچون (قافقاسیا وه تورکستان خصوصندا سویله‌مه‌ك‌ده آرتقچادر) «مختاریت» سوزینی ایشیتمه‌ك‌ده ایسته‌مه‌گه‌ن ایسکی ایمپه‌راتورلق روسیه‌سی، بویوك جهان محاربه‌سی باشلانما‌دان اول اوزون زمان‌دان به‌ری «تورکیه چیگه‌ره‌له‌ری ایچنده مختاریتلی ئه‌رمه‌نستان» پروژه‌سینی تاشوب یورگه‌ن ایدی.

1913 نچی ییلدا روسیه تشبثی بله‌ن روسیه، ایتالیا، آوستریا‌ـ مجارستان، فرانسه وه اینگلتره وکیللره‌ندن مرکب آیریم بر قو‌ـ میسیون وجودگه‌کتیریلگه‌ن ایدی. بو قومیسیون روسیه‌نك تکلیف ایتدیگی — ارضروم، وان، بتلیس، دیاربکر، خارپوت وه سیواس ولایتله‌رنده‌ن‌عبارت — «مختار ئه‌رمه‌نستان»پروژه‌سینی قبول‌ایتمشدی.

بو پروژه‌گه نظراً «مختار ئه‌رمه‌نستان أولکه‌سی» بر خریستیان عمومی والی (گه‌نه‌رال غوبه‌رناتور) تامانیدان أداره ایتلمه‌لی، تورك محکمه‌سنده‌ن آیریم اوزیگه مخصوص بر محکمه‌گه، آوروپالی ضابطلار قوماندانسندا پولیس وه ژاندارما تشکیلاتیگه ایگه بولمالی ایدی. ایتالیا ایله بولغان طرابلس وه بالقان محاربه‌لاریله چارچاغان ایسکی تورکیه یش بویوك دولتنك بو تضییقنه قارشو تورالماغان وه 1914 نچی ییلنك 8 نچی فیورالنده بو پروژه‌نی قبول ایتمه‌ك مجبو‌ـ ریتنده قالوب اونك آستیغا اوز امضاسینی قویغان ایدی. روسیه‌نك تورکیه‌نی بوله‌ك بابنده غرب‌دولتله‌ری حمایه‌سیله قوردیغی بوپلاینینك ایشکه آشیریلیشیغا یالغز عینی ییلدا باشلانغان بویوك جهان محاربه‌سی‌ـ گنه مانع بولمشدر. روسیه‌نك اصلا ئه‌رمه‌نیله‌رنگ «ملی منافعی»نی اویلاماغانلغی وه «مختار ئه‌رمه‌نستان» مسئله‌سینك ایسه محض روسیه‌ـ نك تورکیه حسابنه تاشیدیغی جهانگیرلك أمللرینی أورتمه‌ك اوچون قوللاندیغی بر أورتوك بولغانلغی بویوك محاربه اثناسنده یاق میدانگه چیقمشدر. «غورتسی قافقازا» مجموعه‌سینك 2 نچی وه 3 نچی سانلارندا (فیورال 1929 نچی ییل) «تای میرزا» امضاسیله باسیلغان

«روسیه‌نك ئه‌رمه‌نی سیاستی» نام مقاله‌مده مه‌ن بو مسئله‌نی، ساویت حکومتی تامانیدان نشر ایتلگه‌ن بورونغو روسیه خارجیه نظارتی گیزلی وثیقه‌لاریغا استناداً، کیچیك بر مجموعه مقاله‌سنه سیغدیریلا بیله‌جه‌ك درجه‌ده مفصل بر صورتده تحلیل ایتکه‌ن ایدم. مجموعه‌مزنك حجمی بو اهمیتلی، مراقلی تفصیلاتنی بو ییرده تکرار ایتیشگه مساعد ایمه‌س. مسئله قیسقاچا مه‌نه شونده‌ن عبارت: محاربه اثناسنده «روسیه‌نگ ئه‌رمه‌نی سیاستی»، ئه‌رمه‌نیله‌رنگ «ملی طلبلاری»غا یوقاریدا آتالغان آلتی تورك ولایتنده‌ن باشقا برده کیلیکیه‌نك‌ده الحاقی مسئله‌سیله باشلانمشدر... لاکن روس قوشونلاری تامانیدان ارضروم وه باشقا بعضی آنادولو ولایتله‌رینك اشغالی ایله برابرروسیه‌ـ نگ «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»گه قاراشی‌دا بوتونلای اوزگه‌ردر. قافقاس نائبی بولوب تورغان بویوك قیناز (شاهزاده) نیقولای نیقولایه‌ویچ: بوندان سوك قطعیاً «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»نی خاطرلاتماسلقنی امر ایته‌در. روس زراعت ناظری قریووشه‌یین تیزلکله «تورکیه ئه‌رمه‌ـ نستانی»غا روس مهاجرله‌رینك اوتورتولماسی پلانینی حاضرلایدر. ئه‌رمه‌نیله‌ر طرفندان «ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی»نگ ایگ صمیمی دوستی دیب تانیلغان وه ایندیگه‌چه تانیلماقدا بولغان بورونغو روس خارجیه ناظری سازونوف قافقاس نائبینه بیلدیرمشدرکه، «ئه‌رمه‌نی ملتچیله‌ـ رینك روسیه حمایه‌سی آستندا مختاریتگه اورونوشلاری... روسیه‌نك دولت منفعتلاریغا قطعیاً اویمایدر...». «ئه‌رمه‌نیله‌رگه (بویبرده‌موضوع بحث «تورکیه ئه‌رمه‌نیله‌ری» ایکه‌نلگی آشکاردر) کیگ مختاریت بیریلیشی خصوصیغا کیلگه‌نده، شونی اونوتماسلق کیره‌ك، که بویوك ئه‌رمه‌نستاندا ئه‌رمه‌نیله‌ر هیچ بر زمان کوپچیلك تشکیل ایتمه‌گه‌نله‌ر.» (سازونوفنك 1916 نچی ییل 28 نچی ایبونده قافقاس نائبنه یازغان مکتوبنه باقیلسین).

هیچ اونوتماسلق کیره‌ك، که بو آدام 1914 نچی ییل باشندا تورکیه‌نك بوینوغا آرتیلغان «مختار ئه‌رمه‌نستان» پروژه‌سینی

(بو خصوصدا یوقاریغا باقیلسین) ترتیب ایتکەن سازونوفنك اوزگنەسیدر. او زمان سازونوف‌ده، روسیه حکومتینك بوتونیسی‌ده، «روسیه افکار عامەسی»ده بر آغزدان «ئەرمەنی کوپچیلگی»ندەن بحث ایتەرلەردی وه روسیەنك «مختار ئەرمەنستان» حقنداغی طلبی‌ده بوگا اساسلانتریلمش ایدی.

ایندی، یوقاریدا آتالغان وه روسیه پروژەسی موجبنچه «مختار ئەرمەنستان» أولکەسینی تشکیل ایتمەسی لازم کیلگەن آلتی آنادولو ولایتندەگی تورك وه ئەرمەنی اهالینك ایستاتیستیك سانلاریغا بر دقت ایتەیلك. بو رقملارنك شهادتی توبەندەگیچەدر:

	تورکلەر:	ئەرمەنیلەر:
ارضروم ولایتنده	500.718	134.967
وان »	241.000	79.998
بتلیس »	254.372	131.390
دیار بکر »	328.644	79.129
خارپوت »	650.496	69.718
سیواس »	839.514	170.433

شونی‌ده علاوه ایتمەك کیرەك، که بو معلومات 1898 نچی ییلدا نشر ایتلمشدی(*) وه او زماندان تورکیەنك جهان سوغوشیغا قاتناشوویغا قادار اهالی سانینك نسبتی، بالخاصه بر یاریم میلیون تورك اهالینك بالقانلاردان آنادولوغا مهاجرتی یوزندەن، تورکلەر فائدەسیگه اوزگەرمشدر. روسیه حکومتی بو حقیقتنی کوب یاخشی بیلدیکی حالدا اوگا کوز یوموب میلیونلارچا تورك اهالیسینگ عاقبتینی یاریم میلیون چاماسندا ئەرمەنیلەر قولیغا تابشورماق ایستەر

(*) بو استاتیستیك معلومات فرانسز وئیتال کینه (Vital Cuinet)نك تورکیەده آوروپالیلار تامانیدان تأسیس ایتلمش "Dette Publique Ottomane" أدارەسی حمایەسی آستندا 1898 نچی ییلی نشر ایتلگەن «آسیالی تورکیه» "La Turquie d'Asie" نام اثرندەن آلینمشدر. دیمەك بو معلوماتدا خطا اولا بیلیرسه او هەر حالدا تورکلەر فائدەسینه ایمەسدر.

ایدی. لاکن «تورکیهٔ ئەرمەنستانی»گه موقتاًده بولسا ایگه بولماق روسیەنك اوزیگه میسر بولور-بولماس روسیه بوتونلای باشقا تیل بلەن سویلی باشلادی. روسیه زراعت ناظرینك، خارجیه ناظرینك وه قافقاس نائبینك بیاناتلارندان «مختار ئەرمەنستان» دیدیکلەری مسئلەنگ ئەرمەنی ملی منفعتلارینی تأمین مقصدینی ایمەس، بلکه یالغز وه یالغز روسیەنك کندی «دولت منافعی»نی تعقیب ایتدیگی آپ-آچیق کورونوب تورادر...

ئەرمەنی سیاسی خادملاری بونی ایندی یاخشی‌غنه بیلدیکلەری حالدا اونلار یەنەده اوزلەرینك ایسکی روسیه سیاستیگه خیرخواهلقدان عبارت بورونغو خط حرکتلەرینی دوام ایتدیرمەکدەدرلەر؛ یعنی اونلار هەلی هەم تورکیەدەن، بورونغو روس خارجیه ناظری سازونوفنك‌ده شهادتی بوینچا، ئەرمەنیلەرنك «هیچ بر زمان کوپچیلك تشکیل ایتمەدیکلەری» ولایتلەرنی آیریب آلماق خلیاسندادرلار. خاتیسوفنك «پوسلەدنییه نوووستی» غازیتاسینگ 19 نچی فیورال سانداغی «تورکلەر طرفندان ئەرمەنیلەرگه عائد ییرلەرنك قایتاریلماسی»ندان بحث ایتەدرگەن ایضاحات مکتوبی بوگا آچیق بڑ دلیلدر. (دوامی بار)

چوقای ارغلی مصطفی

تورك غازیتاچیلغی (*)

IX.

اوتکەن عصرنك اوچنچی ربعنده جوغرافی ساحەسینی شرقه تامان کیگەیتریب باکوغاچا ایلدیز آتا آلغان تورك غازیتاچیلغی مەنه شو چاغدان باشلاب سیاسی وه اجتماعی جهتلەردەن بربریگه اوخشاماغان ایکی تورلو محیط ایچنده، پەك آغیر شرائط آستندا، یوکسەلیشکه طرف یوز توتمشدی. بو ایکی محیطنك بری عثمانلی ایمپەرا-

(*) «یاش تورکستان»نك 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35 وه 37نچی سانلارندان دوام.

تورلغی حاکمیتی آستداغی تورك-اسلام مملکتی، دیگری‌ده روسیه ایمپه‌ریالیزمی اسارتی قفسیغا سالنغان تورك أولکه‌لریدر. عثمانلی ایمپه‌راتورلغی توپراغندا استبداد أداره‌سی کون کوندەن تورك غازیتا-چیلغینی سیقیشتریب، اونی ممکن قادار سوندورمه‌ککه تیریشدی. اونکچون 1875 دەن 1908 گه‌چه، یعنی بورونغو عثمانلی مملکتنده استبداد أداره‌سی سارسیلغونچا وه مشروطیت اعلان ایتلگونچه، تورك غازیتاچیلغی پەك سونوك بر دور کیچیرمشدر.

روسیه بویوندوروغی آستداغی تورك أولکه‌لرنده ایسه تورك غازیتاچیلغی چار استبداد أداره‌سینك شدتلی تدبیرلەریگه معروض قالغانیدان وه 1905 روس اختلالی آلدندا مدهش بر سانسور دوری کیچیرگەنیدەن کوکولده گیدیك یوکسه‌له‌مه‌مشدر.

بوندان اولکی مقاله‌ده 1875 ده استانبولده چیقان غازیتالارله زردابلی ملك زاده حسن بیکنك باکوده چیقاردیغی «اکینجی» غازیتاسندان بحث ایتلمشدی. بو مقاله‌ده ایسه روسیه تورکله‌رینگ روس-یاپون سوغوشی نتیجه‌سنده روسیه‌ده یوز بیرگەن 1905 اختلالیغا چیقاردیقلاری غازیتالار حقنده یوزه‌کی صورتده معلومات بیریله‌جه‌کدر.

زردابلی حسن بیکنگ «اکینجی»سی قاپاتیلغاندان بر یاریم یيل اوتکه‌ندەن سوڭ تیفلیس‌ده بر تورکچه غازیتا چیقاریلدی. اسمی «ضیاء» در. بو غازیتانی شیرواندا غی شماخی شهری قاضیسی انسی زاده سعید افندی ایله قارداشی جلال بیك چیقارمشلاردر. جلال بیك روس شهر مکتبله‌رندەن برنده اوقوغانیدان روس تیلینی‌ده یاخشی بیلیردی.

«ضیاء»نك ایلك نومروسی 1879 نچی یيلنك غینوارنده چیقمش وه 77 نچی سانتدان باشلاب «ضیای قافقاس» نامینی آلوب 1884 نچی یيلنك ایون آیغاچا دوام ایتمشدر. 104 نسخه‌سی چیققان

بو غازیتانگ «ضیاء» نامیله باسیلغان نومروله‌ری تاش باسمادا وه «ضیای قافقاس»اسمیله چیققان‌سانلاری توکمه حرفله‌رله باسیلمشدر. «ضیاء» وه بونگ دوامی بولغان «ضیای قافقاس» بوتون دنیا وقعه-له‌ری وه تورك-اسلام أولکه‌له‌ری احوالیغا دائر یازیلارله حرفله‌رنی اصلاح مسئله‌له‌ریگه عائد قیمتلی مقاله‌لەر باسمشدر.

انسی زاده قارداشلاری «ضیای قافقاس»غا 1883ده بر هافتالق مجموعه‌ده قوشدیلار. «کشکول» نامینی تاشیغان بو مجموعه 30-40 صحیفه اولاراق چیقیب 1891 غاچا دوام ایتمشدر. «کشکول»گه تورکستان، تورکیه، ایدیل-اورال، ایران، هندستان وه شمالی قافقاسیادان‌دا یازیچیلار قاتناشغانلار. تورك غازیتاچیلغندا اسمی کوب ذکر ایتله‌درگەن ابوالضیاء توفیق بیك‌ده «کشکول»گه مقاله‌لەر کوندەریرمش؛ بو مجموعه‌ده او زمانله‌ر ایرانتك تیفلیس باش شهبندری بولغان پرنس ارفع‌الدوله‌نك‌ده یازیلاری باسیلیرمش.

«کشکول» آذری، چاغاتای، عثمانلی شیوه‌له‌رنده تورکچه مقاله‌له‌رله عربچه هەم فارسیچا یازیلار باسیب، بو مجموعه‌نك بوتون تورك-اسلام أولکه‌له‌رنده یاییلیشی وه اوقولوشینی تأمین ایتمشدی. مؤسسله‌رندەن جلال بیك انسی زاده‌نك ادعاسنه‌کوره «کشکول»نك چار حکومتی تاماندان قاپاتیلیب، محرر‌له‌رینگ توتولوب مسئو-لیتگه تارتیلیشلاریغا سبب، بو مجموعه‌نك آذری تورکچه‌سینی استانبول تورکچه‌سیگه یاقینلاشترو یولنداغی اورونوشله‌ری‌بولمشدر. «کشکول» چار أداره‌سی طرفندان توختاتیلغاچ انسی زاده قارداش-لاری قافقاسیانی تاشلاب تورکیه‌گه سیغینماق مجبوریتینی تویموشله‌ر-در. تورك اوجاقلاری مرکز هیئتی تاماندان 1928 نچی سنه‌سی اوچون چیقاریلغان «تورك یيلی»نگ 336 نچی یيتنده انسی زاده قارداشلاری حقنده آقچورا اوغلو یوسف بیك شو سوزله‌رنی یازمشدر: «سعید افندی وه جلال بیك بالاخره قافقاسیادان ممالك عثمانیه‌یه التجا ایتمشله‌ردر. علمادان حاجی سعید افندی، مجلس

کبیر معارف وه مجلس تدقیقاته اعضا تعیین ایدیلمشدی؛ 1912 سنه‌سنده وفات ایتدی. جلال بیك مطبوعات وه خارجیه مأمورلقلارندا بولونمش وه غازیتاچیلق ایتمشدر؛ سوكڭ سنه‌لر آنقارا مطبوعات أداره‌سنده، یاشینك ایله‌رولەمەسنه رغماً برگنج کبی انتظام وەشطارتله چالیشدی. آرا-سیرا جدی وه مزاحی شعرله‌رده یازاردی. بو-کون متقاعددر».

1883 نجی ییل ایسه تورك غازیتاچیلغی تأریخندا مهم براورون توتقان وه روسیه اسارتنده‌کی تورك أولکه‌لرنده چیققان تورك غازیتالارینڭ أڭ اوزون عمرلیسی بولغان «ترجمان»نك چیقدیغی ییلدر. «ترجمان»نك چیقدیغی یبر باغچا سرای‌در وه بو مهم غازیتانی چیقارغان وه اونی یاشاتغان ذاتڭ تورك غازیتاچیلغی وه تورکچیلك تأریخندا دائما حرمتله ایسله‌نوچی **غاسپرالی اسماعیل بیك** ایکه‌نلگی هەرکسچه معلوم بولساکیره‌ك. مکمل تورکچه‌سیله روس وه فرانسز تیللەریگه تولوقچا واقف بولغان اسماعیل بیك «ترجمان»نی چیقا-رارکەن 32 یاشندا ایدی. فقط اونڭ محررلگی داها اولدەن یعنی اسماعیل بیك استانبولده ایکەن باشلار(*).

«ترجمان»نڭ ایلك نسخەسی 1883 نجی ییلنڭ 10 نجی آپریلندا چیقمشدر. 1903 نجی ییلغاچا هافتادا بر تاپقیر، سوکرا هافتادا 2-3 تاپقیر وه 1912 نجی ییلنڭ سەتابرندان کونده‌لك اولا-راق چیقمشدر. غازیتا 35 یاشیغا کیریب، 1918 نجی ییلی توقتاتیلمشدر.

غاسپرالی اسماعیل بیکنڭ «ترجمان»ی مندرجەسی، تیلی وه

(*) اسماعیل بیك استانبولغا بارماسدان ایلگەری ایکی ییل پاریسدا یاشاب، اورادا آوروپا تورموشینك ایچ وه تیش یوزیله تانیشیب، سوکرا 1874 ده تورك غازیتاچیلغینك بیشگی بولغان استانبولغا کیلیب بر ییل تورك مطبوعاتینی منتظم مطالعه ایتمش وه برادان موسقوا هەم پەترسبورغداغی بعضی روس غازیتالارینا مکتوبلەر کوندەروب باسترتمشدر.

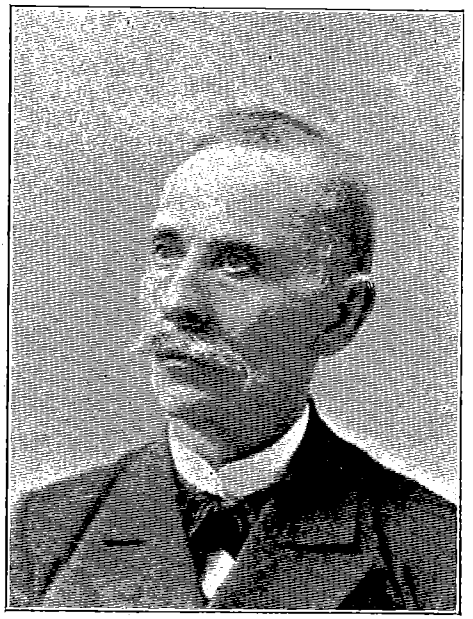

غاسپرالی اسماعیل بیك

باشقا جهتله‌رده‌ن زمانینڭ أڭ مهم بر تورك غازیتاسیدر. قریم، ایدیل-اورال، تورکستان وه قافقاسیا تورك-اسلامله‌ری آراسندا «اصول جدید» وه «جدیدچیلك» آقیملارینك کوکله‌شمەسیگه خدمت ایتمش «ترجمان»، مسلمان (تورك) خاتون-قیزلارینڭ ایرکه‌کله‌رله‌تیڭ حقوقده بولووی غایەسینی آلغا سورگەن وه مسلمانلار آراسنداغی مذهب اختلافلارینڭ یوقاتیلیشی کیره‌کلگی یولندا کوب تیریشقان وه بو ساحه‌لەرده اولوغ موفقیتله‌رگه ایریشگەن بر غازیتادر. «ترجمان» تورك تیلینڭ یات سوزله‌رده‌ن تازه‌لەنیشینی یعنی تصفیه-چیلك آقیمینی آلغا سورمشدر. مدرسه‌لەرنڭ اصلاحی، «اصول جدید» مکتبله‌ری توزوش وه پروغراملاری حقنده ده‌گەرلی یازیلار تارقاتغان «ترجمان» باشلانغیچ مکتبله‌رده ایلك اوچ ییللق تدریسات-نڭ ییرلی تورك شیوه‌سنده اوندان سوکراغی تدریساتنك عمومی تورك أدبی تیلنده بولوشی فکرینی یایمشدر. «ترجمان»نڭ یعنی

اسماعیل بیکنگ «أدبی تیل» یاخود «عمومی تورك تیلی» آتادیغی تیل یات سوزله‌ردەن قوتقاریلمش استانبول تورکچه‌سی ایدی. روسیه‌ده یوز بیرگەن 1905 اختلالندان سوڭ مطبوعات آزغنه حریتگه ایریشکه‌چ «ترجمان» غازیتاسی «تیلده، فکرده، ایشده برلك» دستورینی اورتاغا آتوب ملی، سیاسی، اجتماعی عمده‌له‌رنی تبلر ایتدیرمشدر.

اسماعیل بیك 1914 نچی ییلی سه‌نتابرنگ 11 نده ایرته‌له‌ب ساعت یدی‌ده باغچا سرای‌ده «ترجمان» مطبعه‌سیگه یاپیشیق اوز اوینده 64 یاشندا ایکەن جیگەر خاستالغندان أولمشدر. اسماعیل بیکنك أولومندەن سوڭ «ترجمان»نگ محررلگینی حسن صبری آیواز أیفا ایتمشدر. ناشری غاسپرالی رفعت بیك ایدی.

«ترجمان»دەن سوڭ چیققان تورکچه غازیتا «**شرق-روس**» در. بو غازیتانی 1903 ده، تیفلیسده، محمد آغا شاهتختلی چیقارمشدر. ایلك سنه‌سنده هافتادا 3 تاپقیر، 1904 نچی ییلنگ ایوننده‌ن گونده‌لك اولاراق چیقمشدر. کینچه‌لك باکوغا کوچکه‌ن بو غازیتاغا آذری محرره‌رندەن میرزا جلیل محمد قولی زاده وه ایدیل-اورالی یازیچیلاردان عبدالرشید، فاتح، رضا قاضی، نیاز محمد سلیمانی‌له‌ر قاتناشغانلار. «شرق-روس»نگ أڭ کوب اهمیت بیرگەن نه‌رسه‌سی خاتون-قیزلار ایله حرفله‌ر مسئله‌سی ایدی.

(بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

قوشوجا: بیری ایکەن توبه‌نده گیله‌رنی‌ده ایسله‌تیب اوتوش آرتقچا بولماسا کیره‌ك؛ پروفه‌سور واسیلییف دیگەن بر روس عالمی روسیه‌نك أڭ ایسکی بیلیم اوچاقلارندان بری سانالغان قازان دارالفنونی آرخیفلارینی قاریشتیرکەن بونلار آراسندا بر وثیقه اوچراتقان. بو وثیقه — اوزون یازما — 1834 نچی ییلی کونچیقیش تیل-ادبیات بولومی طلبه‌سی مارکیل نیکولسکی دیگەن بریسی طرفندان او زمانلار معارف امینی بولوب تورغان موسین-پوشکین‌گه بیریلگەن ایکەن. بو یازماسندا مارکیل نیکولسکی تاتارلار اوچون «بحر الاخبار» اسمنده بر غازیتا چیقارو ایشنده موسین-پوشکین‌نك یارده‌مینی سوراب، اوراده اوزینك علمی خدمتله‌رینی («اسلام وه

کیشیلك دنیاسی» دیگەن اثرینی) کورسه‌توب، اوزینی تاتارلاشقان بر کیشی دیب آتاب، تاتارلار اوچون بر غازیتا نشر ایتونك کیره‌کلگینی آلغا سورمش وه چیقاریلیشی تیمشیلی غازیتانگ کیگ پروغرامینی‌دا تقدیم ایتمشدر. چیقاریلاجاغی کوزده توتولغان بو غازیتانك اسلام روحیگه اویغون یازیلار تارقاتاجاغی آڭلاشیلغانیدان بو ایشکه روس اورتودوقس روحانیلارینك مانع بولغانلقلاری تخمین ایتله‌در («واقتلی تاتار مطبوعاتی» قازان. 1926. ص. 201).

تورك غازیتاچیلغینك 1905 اختلالیغاچا کیچیردیگی ماجرانك بر قسمینی کورسه‌تمه‌ك اوچون، یه‌نه ساویت نشریاتینك معلوماتنا تایانوب، قویوداغیلارنی یازوب اوته‌ی: یه‌ته‌رسبورغ آخوندی عطاءالله بایزیدنك 1886 ده «هفته»، «یولدوز» نامندا غازیتالار چیقارو وه قیوم ناصرینك 1896 ده قازاندا «طاڭ ییلدیزی» اسمنده بر هافتالق غازیتا نشر ایتو توغروسندا حکومتکه قیلغان مراجعتلاری رد ایتلمشدی. هادی مقصودی‌نك 1903/4 نچی ییللارندا «یولدوز» اسمنده بر هافتالق غازیتا چیقارو اوچون قیلغان مراجعتینی ایسه «سزگه غازیتا کیره‌ك ایمه‌س، دینگزگه توقونمایدرلار، تینچکنه یورا بیرگز» دیب قارشیلامشلاردی.

بحثیمز تورکچه غازیتالار اوستنده بولغانیدان، مقاله‌ده مشهور تورك بایلاردان حاجی زین‌العابدین تقی زاده طرفندان 1895 ده باکوده چیقاریلیب، علی مردان بیك توپچیباشی محررلگی آستندا دوام ایتکەن روسچه «قاسپی» غازیتاسی حقنده آیریجا بحث ایتله‌دی.

ت.

* * *

یاپونیانك ملتله‌ر أویوشمه‌سنده‌ن چیکیلیشی

یاپونیا ایله ختای آراسندا مانجوریا یوزنده‌ن چیققان اختلاف یاپونیا ایله ملتله‌ر ئویوشمه‌سی (جمعیت اقوام) آراسینك بوزولماسنه سبب بولدی. هه‌ر ایکی طرف بربرنده‌ن اساس اعتباریله مانجوریا مسئله‌سی یوزنده‌ن اوزاقلاشدی. یاپونیا مانجوکو استقلالیتینك تانیلماسی لزومنده اصرار قیلدی؛ ملتله‌ر ئویوشمه‌سی ایسه ختاینك ملکی مصونیتی وه اونك مانجوریا اوستنداغی هه‌که‌مونیسی‌نك تانیلیشینی یاقلادی. هه‌ر ایکی طرفنی کیلیشترمه‌ك، هه‌م یاپونیانی هه‌مده ملتله‌ر ئویوشمه‌سینك بو مسئله‌ده طرفینی یاقلادیغی ختاینی ممنون ایتەدرگەن بر چاره تاپماق خصوصنده‌غی بوتون تشبثله‌ر هیچ بر نتیجه بیرمه‌دی

وه نهایت ، 24 نچی فیورالدا ، ملتلهر ئویوشمه‌سینك عمومی مجلسی تامانیدان مانجوریا مسئله‌سنده یاپونیا حرکتینی محکوم ایتمه‌ك قراری قبول قیلنغاندان سوڭ یاپون مرخصلاری ملتلهر ئویوشمه‌سی مجلسینی تاشلاب چیقیب کیتدیله‌ر. شوندای قیلیب یاپونیا ، ایچنده اهمیتلی بر رول اویناديغی ملتلهر ئویوشمه‌سنده‌ن چیکیلگه‌ن بولدی.

ملتلهر ئویوشمه‌سی نظامنامه‌سی موجبنجه یاپونیانك ئویوشمه هیئتنده‌ن أوزول-کیسیل چیقیب کیتیشی ، یاپونیا حکومتی تامانیدان بو حقده رسماً اعلان ایتلگه‌نده‌ن ایکی ییل سوڭراغنه واقع بولا آلور. لاکن قاندای‌دا بولسا ، یاپونیانك بوگونکی ملتلهر ئویوشمه‌سیله بوزوشماسی ، اونسزده یامان چاتاقلاشقان بین‌الملل وضعیتنی داهادا قیینلاشترادر.

یاپونیانك مانجوریاده‌کی حرکتینی محکوم ایتمه‌کله برابر ملتلهر ئویوشمه‌سی اوزاق شرقدا صلح برپا ایته بیلمه‌دی؛ بوکونکی شرائط آستندا طبیعی ایته آلایدردا. ملتلهر ئویوشمه‌سی تامانیدان ختاینك مانجوریااوستنداغی حقینك تانیلیشی یالغز آغزاکی بر «حرکت» ده‌ن‌گنه عبارت بولوب عمله ختای‌اوچون هیچ بر فائده بیرمه‌یدر. اوزا شرق مسئله‌لریله ایڭ کوب علاقه لانادرغان ساویت روسیه ایله شمالی آمریقا ایسه ، بحرانغا اوچراغانلقلارندان ، یاپونیاغا وه اونڭ مانجوریادا هه‌که‌مونی قوروب آلیشیغا قارشی هیچ بر تورلو تدبیر کورمه‌ك اقتدارندا ایمه‌سله‌ر. بوگا کوره‌ده یاپونیا ، بوتون ملتلهر ئویوشمه‌سینڭ اوگا قارشی دوشمانانه بر وضعیتده بولوویغا قارا-ماسدان مانجوریاداغی سیاستینی تایماسدان وه قطعی روشده دوام ایتدیرمه‌کده‌در. بو سیاستنك سوڭ مرحله‌سی ژه‌هول (یاخود ژه‌هی) ولایتینك مانجوکوغا قوشوب آلنیشیدر. ژه‌هول ولایتی ایلگه‌ری ایچکی موغولستانتك 3 ولایتندان (ژه‌هول — Jehol، چابار — Chabar ، سوئی-یوآن — Suiyouan) بری سانالور ایدی؛ لاکن 1927 نچی ییلدا مانجوریاغا قوشوب آلنوب ، او زماندان به‌ری بو

أولکه‌نك آیریلماس بر پارچاسی بولوب کیلمه‌کده ایدی. مانجوریا استقلالیتنك اعلانی چاغندا یاق — 1932 نچی ییلنك برنچی مارتندا مانجوکو خارجیه ناظری سی-چییه‌شی (Hsieh-Chieh-Shih) ژه‌هول ولایتنك‌ده مانجوریانڭ اوچ تاریخی ولایتی (فه‌نغ‌تیه‌ن ، کیرین ، هایلونغ کیپه‌نغ — Fengtien, Kirin, Heilongkgian) ایله برلکده یه‌گی مانجوکو دولتی ایچیگه کیریشینی بیلدیرگه‌ن ایدی. ژه‌هول ایچکی موغولستانتڭ ایڭ کوب نفوسلو وه ایڭ بای بر بوله‌گیدر. بو ولایتده بیش میلیونغا یاقین (یعنی بوتون ایچکی موغو-لستان اهالیسینك یارمیسندان کوب) اهالی یاشایدر. ژه‌هولنك‌أوزول-کیسیل قیلیب مانجوکوغا قاراتوب آلنیشی بو دولتنی کوب کوچه-یتروب یوبارادر... م.

***

تورکیه ده:

صدنیت بولوندا بویوك هرکتلر

آنقارادا اوچ بویوك عرفان مؤسسه‌سی

(«جمهوریت» 11. II. 933)

آنقارا — معارف وکالتی آنقارادا تأسیسه قارار ویردیکی ملی موزه ، ملی کتبخانه وه علمله‌ر وه صنعتلار آقاده‌میسنه عائد تدقیقات وه حاضرلقلارله مشغولدر.

وکالت بو اوچ بویوك ملی عرفان مؤسسه‌سی ایچین لازم گه‌له‌ن تخصیصاتی مجلس تعطیل ایدیلیرکه‌ن قبول ایدیله‌ن بر قانونله تأمین ایتمش بولونماقدادر. خصوصی أداره‌لرڭ اولجه موجود اولان بر قانون موجبنجه بیش سنه ظرفندا معارف وکالتنه ویرمه‌گه مجبور اولدوقلاری یوزده اونلارڭ بقیه‌سی اولان پاره‌لار-دان ایکی میلیون لیرا بو مؤسسه‌لرڭ تأسیسنه وه دیگر بعضی ایشله‌ره صرف ایدیله‌جه‌کدر.

موزه ، کتبخانه وه آقاده‌مینك بر چاتی آلتندا انشاسی قارار-
لاشتریلمش وه بنانگ پیری‌ده تعیین ایدیلمشدر. بنا چاکقیری
جاده‌سی اوزرنده یاپیلاجاقدر.

ملی موزه. آنقارا بوکون بیله هیتیت اثرلەری اعتباریله زنگینلکنك وه
اهمیتده برنجی گەلەن بر شهردر. موزه بناسی یابیلدیقدان سوکرا
استانبول ، ملاطیه ، ماراش ، قیصری کبی مختلف شهرلەرده کی کلیتلی
هیتیت اثرلەری آنقارایا نقل ایدیلەجه کدر.

ملی موزه بو اثرلەرله بویوك بر اهمیت آلاجاق وه آنقارا هیتیت
تأریخی تدقیقاتی ایچین دنیانك أڭ مهم علم مرکزی اولاجاقدر.

موزه‌نك اوچ بویوك سالونی اولاجاقدر. بونلاردان برنده
مختلف هیتیت یازیلاری ، ایکنجیسنده مونومەنتال ، آبده طرزنده کی
هیتیت اثرلەری ، اوچنچیسنده چاناق ، چوملەك وه سائر سەرامیك
(Seramik) اثرلەر تشهیر ایدیلەجه کدر. بو اوچ سالوندان باشقا
ایکی سالون داها واردرکه ، بونلار آنادولو تأریخینی تاملاماق
ایچین وجوده گتیریلەجه کلەردر. برنجیسی هیتیت دورنده‌ن بوگونه
قادار اولان زمانه ، ایکنجیسی‌ده یونتماتاش دورینه عائد اثرلەری
احتوا ایده‌جه کدر.

ملی کتبخانه بر میلیون کتابلق اولاجاقدر. شیمدیلك یالکز
500 بیك کتابلق تخصیصات یاپیلاجاق ، باالاخره بوکافی گەلەدیکی
تقدیرده ایکنجی 500 بیك تخصیصاتی تاملاناجاقدر.

ملی کتبخانه أڭ عصری بر شکلده یاپیلاجاقدر. عمومەمخصوص
بویوك بر مطالعه سالونی ، علم اربابینك آیریجا چالیشا بیله‌جه کلەری
کوچوك اودالار ، سیغارا ایچیله بیله‌جەك محللەر بولوناجاقدر.
کتبخانه‌نك کتاب دائرەلەری ایله قاتالوغ دائرەلەری هەر تورلو
یانغین تهلکەسنه قارشی تأمیناتلی وه محفوظ اولاجاقدر.

عملەر وه صنعتلار آقاده‌میسی. وکالت تورکیه‌ده علمك وه

گوزەل صنعتلارڭ جدی بر صورتده انکشافی ، بو یولداکی مساعینك
دولتچه مکافاتلاندیریلماسی وه تشویقی صورتیله ممکن اولا بیله‌جه-
گی قناعتنده بولوندوغوندان آقاده‌مینك تأسیسینی چوق لزوملو
گورمه کده‌در.

آقاده‌مینك توقوز شعبه‌سی اولاجاقدر. آقاده‌می اعضالارینك
ناصل انتخاب ایدیلەجه‌گی هنوز تعیین ایدیلمه‌مشدر. وکالت بو
خصوصده تدقیقاتدا بولونماقدادر.

آقاده‌می اعضالارینك هەر حالدا چالیشدیغی اختصاص شعبه-
سنده علمی قدرت وه قابلیتینی تانیتمش ، اوریژینال اثرلەر وجوده
گتیرمش ذوات اولماسنا دقت ایدیلەجه کدر. آقاده‌مینك مساعی
طرزینه وه تشکیلاتنه گەلینجه بو خصوصده باشقا مملکتلەرڭ تجربه-
لەرنده‌ن استفاده ایدیلمەك اوزره تدقیقات یاپیلماقدادر. وکالت
کندی تدقیقاتینی تعمیق ایچین آوروپاداکی طلبه مفتشلەرینی بولو-
ندوقلاری مملکتلەرده کی آقاده‌میلەرڭ تشکیلات وه مساعی طرزلا-
ری اطرافندا معلومات استحصالنه مأمور ایتمشدر.

بو تدقیقات بیتدیکده‌ن سوکرا آقاده‌می تشکیلاتی حقنده بر
قانون لایحه‌سی حاضرلاناجاقدر.

ملی موزه وه کتبخانه بناسی ایچنده برده آرخه‌ئولوژی اینستیتو-
سی بولوناجاقدر. بو اینستیتو بالخاصه هیتیت تأریخی اطرافندا
تحریات ، تدقیقات وه تدریساتله مشغول اولاجاقدر.

ملی موزه وه کتبخانه بناسینك قطعی پروژەلەری بو خصوصده
آوروپادا اوچ هافتالق بر تدقیق سیاحتنه چیقان وکالت معماری
پروفەسور Egli گەلدیدکده‌ن سوکرا یاپیلاجاقدر. بنانك موده‌رن
بر اسلوبده وه تخصیص ایدیلەجه‌گی مختلف ایشلەرڭ طلب ایتدیگی
أڭ عصری تأسیساتی محتوی اولاراق یاپیلماسی ایسته‌ندیگنده‌ن
پروفەسور Egli موزه وه کتبخانه انشاسینك أڭ سوك شکللەری حقنده
محلاً تدقیقاتدا وه بین‌الملل بویوك معماری مسابقه‌لارینی قازانمش

معروف بر پروفه‌سورله استشاره‌ده بولوناجاقدر.

بنانك بر بوچوق (1½) میلیون لیرایا چیقاجاغی امید ایدیلیور. انشاآت حزیراندا مناقصه‌یه قوناجاقدر.

تورکیه ایله آفغانستان آراسندا

آفغانستان حکومتی بر معارف پروغرامی حاضرلاماق اوزره تورکیه‌دن بر متخصص ایسته‌مش وه حکومتچه بو وظیفه‌یه تأریخ معلمی امین عالی بیك سیچیلمشدر. کندیسی بر قاچ گونه قادار کابله حرکت ایده‌جه‌ك، باالاخره بر قاچ معلم داها گونده‌ریله‌جه‌کدر.

(«جمهوریت» 31. I. 33).

روسیه‌یه 40 طلبه گونده‌ریله‌جه‌ك. آیدین وه نازللی‌ده تدقیقات یاپدیقلاری سیرادا، آیدین صنعتلار مکتبی مأذونلارندان 40 قادار افندینك ایشسز وه بوش قالدیقلاری اقتصاد وکیلی جلال‌بیك‌افندینك نظر دقتینی جلب ایتمشدر.

سنه‌له‌رجه صنعت تحصیل ایتمش وطن چوجوقلارینك مملکتده ایش بولامامالاری وکیل بیك افندی‌یی چوق متأثر ایتمش وه بو افندیله‌رك یاقیندا آچیلاجاق یه‌کی منسوجات فابریقالارندا قوللا-نیلماق اوزره، شیمدیده‌ن روسیه‌یه ستاژ ایچین گونده‌ریلمه‌له‌رینی فائده‌لی بولمشدر. («جمهوریت» 16. II. 33).

بورسه حادثه‌سی. فیورالنك برنده بورسه‌ده اذان وه قامتنك تورکچه اوقولوشیغا قارشیلق کورسه‌توچیله‌ر کورونوب قالمشدی. بو حادثه یوزونده‌ن 24 کیشی توتولوب قامالدی. بونلارنك ایشله‌ری بورسه آغیر جزا محکمه‌سنده کوروله‌جه‌کدر.

ساویت روسیه‌سنده

موسقوا غازیتالارینك بیردیگی خبرله‌ره کوره زراعت قومیسا-ری اورونباساری فه‌ئودور قونار ایله شو قومیساریاتنك بویوك مأمور-

لارندان بر نیچه کیشی قاماققا آلینمشلاردر. بونلارنك عیبی، زراعت ایشله‌ریگه هه‌ر تورلو زیان کتیریش مقصدیله عکس‌الانقلابی حرکت-له‌رده بولغانلقلاری ایمش.

عینی غازیتالار اوقراینا، آق روسیه وه شمالی قافقاسیا ساو-خوزلاری (دولت خوجالقلاری) وه تجربه اوچون قورولغان‌زراعت میدانلارندا 75 «زیانچی»نك توتولوب قاماققا آلینغانلارینی وه بونلاردان 35 کیشینك أولوم جزاسیغا وه 40 کیشینك اوزون ییللق زندان جزاسیغا محکوم ایتلگه‌نلکله‌رینی یازماقدالار...

بو خبر «بیش ییللق پلان»نك موفقیتسزلققا اوچراغانینی وه بونکچون عیبلیله‌ر تاپیلغانلغینی کورسه‌تور ایکه‌ن بولشه‌ویکله‌رنك «بیش ییللق پلان موفقیتله به‌جه‌ریلدی» دیب باقیریب، چاقیریب یورگانلاری قایدا قالدی؟

***

بر توزه‌تیسه

«یاش تورکستان»نك 39 نچی سانندا «بر تاریخی افتراغا قارشی» باشلقلی مقاله‌ده مه‌ن «1923 نچی یاخود 1924 نچی ییلدا (آنق ایسمده ایمه‌س) بولشه‌ویکله‌ر مسلمانلارنك باربار بولغانلقلا-رینی کورسه‌تمه‌ك مقصدیله اوفا مسلمان روحانلارینك قورولتایندا خلیفه عمرگه وه عمومیتله مسلمان عالمیگه قارشی قویولغان بو («مصرده اسکندریه کتبخانه‌سینی یاندردی» دیگه‌ن) ایسکی افترانی قورولتای قرارنامه‌سیغا کوچله‌ب کیریتکه‌نله‌ر ایدی» دیگه‌ن ایدم. مه‌نم بو یازغانلاریمغا قارشی محترم موسی جارالله افندی طرفندان باشقارمامیزغا بر مکتوب کیلدی.

بو مکتوبنك فایده‌سز مناقشه‌غا سبب بولوب کیته تورغان ییر-له‌رینی چیقاریب (بونکچون محترم موسی افندینك عفوینی اوتو-

نەمەن) یالغز یوقاریدا کتیریلگەن نقطەغا عائد جملەلەرینی گنه باسماـ
قچیمز. موسی افندی «... دەگل اسلامگ أگ بویوك سیماسی خلیفه
امام فاروق حضرتلەری حقنده، حتی أگ عادی آدام حقنده بیله،
اوفاق بویوك افترالەرگ برینی قرارلەرینه درج ایتمەك قدر دون بر
سویەده روسیه مسلمانلاری هیچ بر وقت بولونمادیلار. اوفاق، بویوك
افترالەرگ برینی قرارمزه درج ایتدرمەك حقنده اویله بر تکلیف هیچ
بر آدام طرفندان بزه هیچ بر وقت عرض قیلنمادی.» دیب مکتوـ
بینی «رجا ایدەرم، روسیه مسلمانلارینك دینی حرمتلەری خاطرینه،
حکایه گزی برآز تصحیح قیلگز» جملەسیله بتیرمشدر.

طبیعی، بز موسی افندی گەبی اسلام عالمینك آتاقلی عالملاـ
ریندان سانالغان بر ذاتنك شهادتیغا اینانامیز؛ حضرت عمر حقندەغی
بویوك افترانی اوفا قورولتایی نامندان «بوتون اسلام عالمیغا» دیب
یازیلغان وثیقەده بیز اوزگوزلەریمزله موسقوانك «پراودا» غازیتاسندا
اوقوغان ایدیك. بوگەبی «شیطانلق»نی «قورولتای نامندان» ایتب
بولشەویکلەرنك اوزلەری طرفندان قوشولوب یوباریلغانلغی دامکندر.
موسی افندینك قطعی شهادتیغا کوره ایش یوقاریداغیچا بولغاندر.

محترم موسی افندینك مکتوبی نتیجەسنده گلیب چیققان بو
توزەتیشنی بز ممنونیتله باسماقدا ایکەنلیگمزنی ده آیریچا بیلدیریب
اوتەمیز.

قطعه

یوردومگ یولوندا دوگولسه قانم
ملتم اوغروندا چیقسادا جانم
دونەمەم یولومدان بودر ایمانم!
یوردوملە ملتم أگ بویوك شأنم.

تورکستانلی احمد خاکی.

بر یاش آذری تورك هیکلتراشی

تیموچین حاجی بیکلی

حاجی بیکلی‌نك کیچیك اوغلودر. 9 نچی مارت 1920 نچی یلدا
توغولمشدر. دیمەك شو آینك باشندا اون اوچ یاشغا کیردی. شو
کیچیك تیموچین‌نك ایشلەدیگی هیکللەرگوب تقدیر ایتلمه گدەدر.
تیموچین‌نك یاساغان هیکللەرندەن بوراده «قافقاسیا آتلی باترلاـ
ری»، «خنچرلی چەرگەس دانسچیلاری»، «بر آذری قیز دانسـ
چیسی»نی ئەیتب اوتەمز.

اوتکەن دەقابر آیندا پاریسده «فرانس-اوریاگ» جمعیتی طرـ
فندان یاسالغان «اوقراینا وه قافقاسیا بایرامگونی»نده تیموچین‌نك
ایشلەدیگی هیکللەری سەرگی گه قویولوب، بایرامغا قاتناشغانلار
تامانندان کوب آلقیشلانمشدی. («فرانس-اوریاگ» مجموعەسینگ
1932 نچی ییل دەقابر سانیغا باقیلسین).

یاش اینیمز تیموچین گه اوزون عمر، یەنه کوب موفقیتلەر وه

اونك يورتى مستقل ، حر آذربايجانغا فائده‌لى خادم بولووينى تيله‌يمز.

«ياشِ تورکستان»

اوزون ييللار تورکستاندا ساويت أداره‌لەرنده خدمت ايتب نهايت ملتچى‌لكده عيبله‌نيب سالوفكى وه باشقا سورگون ييرله‌رنده اوزونچا زمان سوروب يورغاندان سوڭ تورلو آغيرلقلار ايچنده خارجغا قاچيب چيققان تورکستانلى

فرندیم خانه

تورکستانه خبرلەرى

قازاغستاندا: «سوسيالدى قازاغستان»نك 3 نچى فيورال ساندا بيريلگه‌ن بر خبرگه كوره كوب ييللاردانبەرى قازاغستان قوموئيست فرقه‌سينك باش كاتبى بولوب تورغان فيليپ غالاشچوكين (يهودى) استعفا ايتمش وه اونك اورنيغا ايسكيده آذربايجان قوموئيست فرقه‌سينك كاتبى بولغان له‌وون ميرزويان (ئەرمەنى) تعيين ايتلمشدر.

بو «بويوك اوزگەريلىش» مناسبتيله شونى ئەيتب اوتوش كيرەك كه ايسته‌ر عموم تورکستان ، ايسته‌ر تورکستانك آيريم «ملى أولكه‌لەرى»نك باشندا تورادرغان ساويتلار اتفاقينك قوموئيست فرقه بيورو وه قوميته‌لەرى باشنداغى باش كاتبلك وظيفه‌سيغا هيچ وقت

تورکستانليلاردان تعيين ايتلمه‌يدر. فرقه باشندا ئەرمەنى ميرزويان‌مى ، يوقسا تورکستانلى بر «آتكيلتير»مى تورادر — بزنك اوچون بارى بردر. لاكن تورکستانليلارنى بوندای وظيفه‌لەرگه تعيين ايتمه‌سلك طرز حركتله‌ريله موسقواليلار تورکستانليلارغا اينانمايدرغانلارينى آچيقدان آچيق كورسه‌تمه‌كده‌لەر.

2 — **قازاغستاندا غازيتا وه مجموعه‌لەر.** قازاغستاندا چيقادرغان 120 غازيتادان 62 سى ، 9 مجموعه‌دان 6 سى قازاق شيوه‌سنده ايكەن.

3 — **معارف.** تورکستانڭ باشقا بولومله‌رنده بولغانيديك قازاغستاندادا شو ييل «يالپيسيغا اوقو» ايشى اورونغا كتيرىلمه‌لى ايدى. شونى كوزده توتوب بيلگيله‌نگه‌ن حكومت پلانى بوينچا باشلانغيچ مكتبله‌رگه 8-11 ياشلق 721 ميڭ بالا وه بونڭ اوستيگه 11-15 ياشلق 170 ميڭ 212 بالا آلينمالى ايدى. آرتوب قالغان 90 ميڭ بالا ايسه فابريك-زاوود وه قولخوزچى ياشلاريغا مخصوص مكتبله‌رگه الينمالى ايدى.

«سوسيالدى قازاغستان» غازيتاسينڭ 5 وه 23 نچى‌ده قابر سانلاريندا بيريلگه‌ن معلوماته كوره حكومت پلانينڭ ايشكه آشيريلماغانلغى بر طرفدا تورسون ، حتى پلاندا بيلگيله‌نگه‌ن رقملارنڭ ياڭليش كورسه‌تيلگه‌نلگى آڭلاشيلمشدر. «سوسيالدى‌قازاغستان» نك 5 نچى‌ده‌قابر سانندا قازاغستانڭ آلتى ولايتنده‌ن توپلانغان استاتستيك معلوماتدا مكتبگه آلينماجاق 8-11 ياشلق بالالارنڭ سانى 401 ميڭ 891 ديب كورسه‌تيلگه‌ن. بونلارنڭ 317 ميڭ 75 گنه‌سى مكتبگه آلنغان. ديمەك ولايتله‌رنڭ بيرگه‌ن رسمى حسابندان 84 ميڭ 816 بالا مكتبله‌رگه كيره آلماى قالغان. حكومت طرفندان بيلگيله‌نگه‌ن 721 ميڭ‌نى كوزده توتساق بو «كه‌مچيلك» 403 ميڭ 925 گه باريب ييته‌در.

قازاغستان فرقه قوميته‌سينڭ 5 نچى پله‌نومنده [يالپى توپلانيشندا]

سویله‌نگه‌ن رسمی رقملارنی نظرده توتساق، قازاغستاندا مکتب یاشنداغی بالالارنڭ سانی 628 میڭ بولوب (دیمه‌ك حکومت پلانندا‌غیدان 93 میڭ آز!)، اونلارنڭ 525 میڭی مکتبله‌رگه آلنغانمش («سوسیالدی قازاغستان» 23. XII. 32). دیمه‌ك ولایتله‌رنڭ کورسه‌تدیکی رسمی استاتستیك رقمغا (628 میڭ) کو ه، 103 میڭ وه حکومتنڭ بیلگیله‌دیگی رسمی رقمغا کوره 196 میڭ یاش بالالار مکتبله‌رگه کیره آلمای قالغانلار...

سایغیلی اوقوچیلاریمزنڭ نظر دقتله‌رینی اوشبو رقملارغا تارتیب اوتمه کچیمز:

حکومتنڭ تصدیق ایتدیکی پلان بویونچا 721 میڭ یاش بالا اوقوتولمالی ایدی. «سوسیالدی قازاغستان» 32 .XII .5 سانندا ولایتله‌ر‌ده‌ن آلنغان معلوماتلار‌نی توپلاب اوقو یاشنداغی بالالار سانینی 721 میڭ ایمه‌س، 401 میڭ 891 دیب کورسه‌ته‌در.

7 نچی ده‌قابرده یعنی آ ادا بر کونگنه اوتکوزوب، فرقه پله‌نومی بالالار سانینی 628 میڭ ایکه‌نلگینی بیلدیره‌در.

بو رقملارنڭ قایسیسی توغرو؟

«سوسیالدی قازاغستان» 32 .XII .5 ده مکتبله‌رگه آلنغان بالالارنڭ سانینی 317 میڭ 75 دیسه، آرادا بر کون اوتکه‌چ 5 نچی فرقه پله‌نومی مکتبله‌رگه آلنغان بالالارنڭ سانینی 525 میڭ دیدر.

بو ایکی حسابنڭ قایسی بری توغرو؟

بو سوراقلارغا بز جواب بیره آلمایمز. لاکن برگنه توغرو نه‌رسه باربواسا، او هم حکومتنڭ بیلگیله‌ب تصدیق ایتدیکی «پالپیسیغا اوقو» پلانینڭ ایشکه آشیریلماغانلغیدر.

تاغین بر سوراق بار؛ بوڭا بولشه‌ویکله‌رنڭ اوزله‌ری‌ده جواب بیره آلماسالار کیره‌ك: قازاغستاندا بولماغان 721 میڭ 8-11 یاشلق بالانی بولشه‌ویك حکومتی قایدان آلیب پلانیغا یازیب اوتوروبدر؟

بولشه‌ویك پلانلاری دائما شوندایدر

4 — مکتبله‌ر حالیغا «سوسیالدی قازاغستان» (23. XII. 32)

تعبیرنچه «مکتبله‌رسان-صفتی» غا کیلسه‌ك، بولشه‌ویك معارف پلانینڭ وه او پلانی یوزه‌گه چیقاریشداغی حرکتله‌رنڭ «لاف سوز» (قازاقچا-سی «ده‌سین‌گه» گنه) ایکه‌نلگی آپ آچیق کورونه‌در.

یوقاریدا دیدیکمز قازاغستان فرقه یالپی توپلانیشندا سعدوقاص اوغلی جانایدارنڭ اوقودیغی معروضه‌سنده توبه‌نده‌گی معلوماتلارنی کوره‌مز:

«مکتبله ده سوبا، ته‌ره‌زه، ایشیك بولماغانیدان تالای مکتبله‌ر جابولی قالیب، اوقوتوویڭ بولمای قالاتین فاقتلاری تولوب جاتر...».

سعدوقاص اوغلی جانایدار باترسوزیگه دوام ایتب «مین عموم قازاغستان اوچون اولگولو (اورنه‌ك) دیگه‌ن 12 نچی مکتبنی باریب کوردم... درسخانه‌ده بالالار کیمنی اوتورار ایکه‌نله‌ر... آوولدان جاڭاغنه کیلگه‌ن 8-9 جاسار بالالار: «جاتاقخانه‌مز سوومدوق سووق، ایت بایلاسا تورغوسز» دیب شو وایته توستی» دیدر.

«ایت بایلاسا تورغوسز!» — مه‌نه بولشه‌ویکله‌رنڭ تورکستان خلقینڭ پولیغا تورکستان یاش بالالاریغا مخصوص سالغان «آڭ اولگولو» مکتبی! شونی هم ئه‌یتیش کیره‌ك، که شو «ایت بایلاسا تورغوسز اولگولو» مکتب قازاغستان پایتختی آلما-آتا شهرنده وه معارف قومیسارینڭ بلاواسطه «قاراووندا‌غی» بر مکتبدر!

«اولگولو» وه معارف قومیسارینڭ اوز قاراووندا بولماغان آوول مکتبله‌رینڭ «صفتی» حقنده سویله‌ب اوتوروش هم آرتیقچادر. بو مکتبله‌ر توغرالی سوزنی تاغین شو سعدوقاص اوغلی جانایدار باترغا بیره‌یلیك:

«قولداغی مکتب اویله‌رینڭ سان-صفتی بیرده‌ی. ناچار؛ مکتب قورولوسینڭ جوسپاری (پلانی) ایلغی (هیچ) اوروندالمای که‌لده‌دی. 1932 نچی جیلی 490 مکتب سالینباق ایدی؛ اونان 133 ی

سالندی ، سالینب جاتقانی 180. آل سول سالینغانلاردیگ قادیمگی (نورمال) مکتب قاتارینا قوسولغان هیچ بری جوق. اوتکه‌نی ایسیگی ، ته‌ره‌زه‌سی ، تاغی تالای سول سیقلداری جوق...»

5— «سوسیالدی قازاغستان»دان اوزگه‌رتمه‌سده‌ن کوچوردیگمز یوقاریداغی معلوماتغا توبه‌نده گیله‌رنی‌ده قوشومچا ایتمه کچیمز:

حاضردا قازاغستاندا -12- یوکسه‌ك درجه‌لی مکتب بارمش. بونلاردا اوقوچی 3900 طلبه‌نك 2000 ی قازاق طلبه‌له‌ری ایمش. 106 ته‌خنیکوم وه یوموشچی فاکولته‌له‌ری (اورتا درجه‌لی مکتب‌له‌ر) بولوب ، بونلاردا اوقوچی 58822 طلبه‌نك 15میگی قازاقلار ایمش. ته‌خنیکومله‌رده‌ن 12 سی معلمله‌ر ته‌خنیکومی.

6 — اوتراقلاشترو مسئله‌سی . «سوسیالدی قازاغستان» غازیتا‌سینك 32 .XII .9 ده‌گی ساندا باسیلغان معلوماتغا کوره ، 1933 نچی یيل ایچنده 120 میگ اوی (عائله) اوتراقلاشتریلاجاقمش. بونگ 70میگ اویی اوتکه‌ن یللار حسابندان بولوب ، 50 میگی یه‌گیده‌ن قوشولاچاقدر.

بختلی بر أوله‌نمه

شو یيل 15 نچی مارتدا به‌رلینده یاشاب تورغان یورتداشلا‌ریمزدان دوقتور اسحاق اوغلی عبدالوهاب (اوقتای)بیك بله‌ن به‌رلین دارالفنونی طبیعیات شعبه‌سی دوقتورانتلارندان سعیده شیر احمد خانمنك تویله‌ری بولوب نکاحلاری اوقولدی.

«یاش تورکستان» هه‌ر ایکی یورتداشمزگه بختلی اوزون عمرله‌ر تیله‌یدر وه غربتده قورولغان بو یاش تورکستان عائله‌سیگه حر وه مستقل تورکستاندا مسعود بر یووا تمنی ایته‌در.

(خبرله‌رنك دوامی قاپاقنك 2 وه 3 نچی بیتله‌رنده‌در).

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

موسقوا «پراودا» مخبرینك شکایتی

موسقوا «پراودا»سینك 7 مارت تأریخلی نومروسندا تورکستا‌نداغی ملتچیلکله‌رده‌ن شکایت ایتله‌در. «پراودا» مخبری‌اوزغازیتاسیغا «اوزبیکستان وه تورکمه‌نستاندا بورژوآ ملتچیله‌رله بایلارنك شدتلی مقاومتله‌ری کورونمه‌کده» دیب بیلدیره‌در. مخبر بورژوآ ملتچی عنصرلارنك ساویت آپاراتیغا — معارف وه زراعت أداره‌لریگه «بیرله‌شمه‌کده» حتی قسماً فرقه‌غا سوقولماقدا بولغانلقلارندان شکایت ایته‌در. رشتان رایونتدا «موشتومزورلارنی قولاش پرده‌سی آستندا قولخوزلاردان که‌مبه‌غل-باتراقلارنی چیقاردیلار» دیدر. پروکورور محمد اوغلی کولاکلارنی جزاده‌ن قوتقاروب که‌مبه‌غل‌له‌رنی جزالاندیرمش. رایون فرقه کاتبی کولاك وه ملتچیله‌رگه فرقه بیله‌تی بیرمش. پاختا حصاردا ملتچی عنصرلار قولخوزلارنك مالارینی تالاب اوزله‌رینی بوزوب یوبارغانلار ایمش.

مخبر سمرقنده‌کی پاختاچیلق اینستیتوتی مدیرینك اوزبیك بولماغان اوقوچیلارغا تأمینات بیریشده‌ن باش تارتوب ، «باری بر بونلار اوزبیکستاندا ایشله‌مه‌یدرله‌ر. او وقت نیمه اوچون اونلارغا تأمینات بیریب اوتوروش کیره‌ك؟» دیگه‌نینی یازادر.

«پراودا» مخبرینك یازووینا قاراغاندا ، اورتا آسیا پاختا اینستیتوتنده درس بیروچی بورژوآ ملتچیله‌ر «همان استقلالدان بحث ایتلیب تورسه‌ده بونلار بوش سوزده‌ن‌گنه عبارتدر. حقیقتده ایسه بوتون بو خلقلارنك حیاتینی روسلار اوز قوللاریدا اویون قیلماقدا‌لار» دیگه‌ن فکرله‌رنی سویله‌گه‌نله‌ر.

تورکمه‌نستان فرقه تشکیلاتلاری بیرلی ملتچیلکگه کوز یو‌موب اونلارنی کورمه‌سلیکگه سالنغانلار ایمش.

Yach Turkestan

Mars 1933 (Le jeune Turkestan) No. 40

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنڭ بیتله‌ری آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطله‌ری :

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2¼ دولار ، اوچ آیلغی 1½ دولار

استانبولداغی تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی

1933نچی ییل اوچون گوزه‌ل بر تقویم

چیقارمشدر. تقویم تورکستان ملی بایراغی ، ابن سینا وه نوایی رسم‌له‌ریله بیزه‌نگه‌ن. اصغری فیأتی 50 غروشدر. بو تقویمنك کیلیمی برلك فائده‌سیغا صرف ایتله‌جه‌گنده‌ن حمیتلی دوست وه یورتداشلاریمزنك آرتقچا قوشومچالاری شکرانله قبول قیلینیر. آدره‌س:

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعه‌مزگه تیعلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانڭ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

ساله 41	آپریل (نیسان) 1933	1929نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان

بوسانداء:

1 —	بحران	باش مقاله
2 —	تورکستان « یاسماچیلق » حرکتی دورنده‌ن بر خاطره	میرزا عزمی
3 —	غاسپرالی اسماعیل بیك (« ترجمان » نك چیقیشغا 50 ییل تولووی مناسبتیله)	یاش تورکستانلی
4 —	قورامس اوغلی آزموقان نطقی	تیمور اوغلی
5 —	ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی (II)	چوقای اوغلی مصطفی
6 —	تورکستانڭ مسجد وه مدرسه‌له‌ری حالندان	(مشهد مخبریمزده‌ن)
7 —	یارالی آرسلان (شعر)	صنعان .
8 —	تورکیه‌ده	
9 —	ساویت اتفاقندا آچلق	
10 —	ساویت حکومتی وه اینگلته‌ره	
11 —	فرانسوز مهندسله‌ری روسیه‌ده‌ن کیری چاغیریلماقدالار	
12 —	جبهه‌داش مطبوعاتدا	چاغاتای
13 —	خبرله‌ر	

لوندوندا تورکستان حقنده بر معروضه

لوندون «بین‌الملل مسئله‌لر اینستیتوسی»نك تلغرافله بولغان‌دعوتی اوزه‌رینه «یاش تورکستان» باش محرری وه تورکستان ملی برلگی آوروپا وکیلی چوقای اوغلی مصطفی بیك 23 نچی مارتدا لوندونغا باروب، او یرده 27 نچی مارتدا «بین‌الملل مسئله‌لر اینستیتوسی»نده „Royal Institute of International Affairs“ «ساویت اتفاقی وه شرقی تورکستان» موضوعنده؛ 29 نچی مارتدادا «اورتا آسیا جمعیتی»نده („Royal Central Asian Society“) «تورکستاندا 15 یل بولشه‌ویك دیکتاتوراسی یکونله‌ری» حقندا ایکی معروضه اوقو‌دیلار. «تمب» وکیلینك لوندوندا اوقودیغی هر ایکی معروضه‌سی‌ده بویوك موفقیت قازاندی. مصطفی بیکنك «تورکستاندا اون بیش یل بولشه‌ویك دیکتاتوراسی یکونله‌ری» حقنداغی معروضه‌سی «اورتا آسیا جمعیتی» مجموعه‌سنده باسیلیب چیقاجاقدر.

مصطفی‌بیك تورکستان حقنداغی معروضه‌سنه باشلامادان آول ایسکی چارلق روسیه‌سینك مملکتمزده یوروتکه‌ن سیاستی حقندا قیسقا بر معلومات بیریب اوتدی. ایسکی روسیه‌نك تورکستاندا «سیاسی» وه مدنی خیرلی ایشله‌ر» قیلغانلغی حقندا روسلار تامانیدان اینگلیزلر آراسندا تارقاتیلغان یالغان وه یاکلیش تصورلارنی داغیتماق ایچین بوندای بر معلومات بیریب اوتوشکه لزوم کورولمش‌در. چارلق روسیه‌سینك تورکستاندا ئیمه قیلغانلغی تورکستانلی اوقو‌چیلاریمزغا معلوم بولماقلا برابر بز «تمب» وکیلینك روسیه سیاستی حقنداغی بیاناتینك بر قسمینی «یاش تورکستان»نك کیله‌جك سانی لوندون «اورتا آسیا جمعیتی»نده‌کی معروضه‌سنده سویله‌نگه‌ن شکلنده باساجاقمز.

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی یلنك ده‌قابر‌ندان چیقا باشلاغان	آپریل (نیسان) 1933	ساده 41

بحران

جهان بحرانی بارغان ساری تیره‌نله‌شمه‌کده‌در. اقتصادی بحران. مالی بحران. تورلو مملکتله‌رده تورلو توسده یوز بیره یاتقان سیاسی بحران. بین‌الملل مناسباتداغی اعتماد بحرانی وه بونلارنك بارچاسندان‌دا اوستدا — اخلاق بحرانی.

سیاسی بحران آینقسا بویوك جهان اوروشندان ینکیلیب چیققان مملکتله‌رده قاتنغ تویولماقدا ایسه، اقتصادی وه مالی بحرانلارنی بوتون مملکتله‌ر، دییه‌رلك، عینی درجه‌ده کیچیردیله‌ر وه کیچیرمه‌کده‌له‌ر. بویوك جهان اوروشنده ینکیلیب چیققان، دونیانگ ایکی کوچلو دولتله‌ری سانالغان اینگلتره ایله آمریقا جهان اقتصادی بحرانینی برنچی گه‌لده کیچیره باشلادیلار، دیمك یاکلیشقان بولمایمز. اینگلتره آرتق کوبکنه یللاردان‌بری ایشسیزلکده‌ن قینالماقدادر؛ او یرده‌کی ایشسزله‌ر سانی ایکی یاریم میلیوندان توبه‌ن

توشمه‌ی تورادر. اوزه‌رنده بوتون دونیا تجارتینك اوچده‌ن ایکی (2/3) حصه‌سی یوروتولوب کیلگه‌ن اینگلیز لیراسینك قورسی بوندان بر یاریم پیل ایلگه‌ری اوز نورمال قیمتینك اوچده‌ن برینی یوقاتدی. بویوك محاربه‌ده‌ن سوڭ، دیمه‌رلك، بوتون دونیاگه حکمینی یورگوزه باشلاغان ایڭ مقتدر دولت سانالغان شمالی آمریقادا ایسه ایشسزله‌ر سانی اون میلیوندان‌دا آرتماقدادر. بین‌الملل آقچا سانالغان آمریقا دوللاری کیچه‌گنه، اوتکه‌ن مارت آیندا، بر نیچه کون بورسه (بیرژه)له‌رده قید ایتلمه‌ی قالدی. آمریقا دوللارینك بر نیچه کون ایچین هم بولسا قیمتده‌ن توشمه‌سی، هم آمریقا قدرتیغا هم‌ده آمریقا بانقا سیستمه‌سیگه بولغان ایشانچنی آنچاغنه سارسیتدی.

آلمانیاداغی بحران ناسیونال-سوسیالیست (ملی-سوسیالیست) انقلابینی یاراتدی. آدولف هیتله‌ر باشدا اولماق اوزره، ناسیونال-سوسیالیست فرقه‌سینك حکومت باشیغا کیلیشی اوز اهمیتی جهتیده‌ن آلمانیا چیگه‌ره‌له‌رینی‌ده آشوب کیتکه‌ن بر حادثه‌در. آوروپادا آلمانیانڭ رولی او قادار مهمدرکه، بر قانچا مسئله‌له‌رنڭ پیشیلیش توسی اونك تیشقی سیاست باغیتیغا (استقامتنه) باغلیدر، دیمه‌ك اولغایتوب سویله‌گه‌ن بولمایمز. وه‌رسای صلح معاهده‌سی وه اونڭ یه‌گیده‌ن تیکشیریلمه‌سی مسئله‌سی شو چاقدا بوتون مملکتله‌ر سیاسی دائره‌له‌رنده أڭ قیزغین مذاکره‌له‌ر موضوعی بولوب تورادر. وه‌رسای صلح معاهده‌سینك یه‌گیده‌ن تیکشیریلیشینك قاندای نتیجه‌له‌ر بیره آلاجاغینی تصور ایته بیلمه‌ك ایچین اولا او صلح معاهده‌سینك اوروشدان‌سوڭکو آوروپا ایچین نیمه دیمه‌ك بولغانینی بیلمه‌ك لازمدر. وه‌رسای صلح‌معاهده‌سی — اوروشدان سوڭکو آوروپا خریطه‌سی دیمه‌کدر. او، له‌هستان، چه‌خو-سلوواقیانك، یوگو-سلاویا قراللغینك یاراتیلیشی وه رومانیانك اولغایتریلیشندا اساس قیلنب آلنغان... بز بو بیرده یالغز یه‌گی ملی دولتله‌رنك یاراتیلیشی بیله‌ن علاقه‌دار بولغان وه یه‌گیده‌ن تیکشیریلیشینك ساده‌جا ایسله‌تیلمه‌سی‌ده بو منفعتدار یاش دولتله‌رنك

کوچلو قارشیلقلارینی موجب بولادرغان ایڭ مهم نقطه‌لارغاغنه اشارت ایتمه‌کده‌مز.

بین‌الملل مناسباتداغی بحرانتك ایڭ کوزگه کورونه‌رلك مثالی اولاراق یاپونیانك ملتله‌ر ئویوشمه‌سنده‌ن چیقماسینی آلکز. بو حادثه‌نڭ بارچا عاقبتلارینی ساناب اوتوش آنچا قیندر. اوزینك مانجوریا مسئله‌سنده توتقان سیاستیگه قارشی ملتله‌ر ئویوشمه‌سینڭ آلغان وضعیتنده‌ن ناراضی قالغان یاپونیا بو ئویوشمه‌ده‌ن چیقماقله‌گنه قالمادی. او، عینی زماندا ئویوشمه‌نك اوزاق شرقداغی عمومی وضعیتنی‌ده، اوزینڭ او بیرده‌کی صلح ساقلاوچی رولینی‌دا آکلاماغانلغینی بیلدیریب اوتدی.

یاپونیانك ملتله‌ر ئویوشمه‌سنده‌ن چیقووندان سوکرا اوزاق شرقدا قاندای وضعیت توغولادر؟ برنچیده‌ن — ملتله‌ر ئویوشمه‌سی نظامنامه‌سی بویونچا، یاپونیانك ملتله‌ر ئویوشمه‌سنده‌ن چیقوونی اعلاننداں اوچ آی اوتکه‌نده‌ن سوڭ ختای — اگر یاپونیا بله‌ن کیلیشه آلماسا — یاپونیاغا قارشی اوروش اعلان قیلماق حقینه ایگه بولادر وه او زمان ئویوشمه اعضاسی دولتله‌ر ختایغا یاردەم بیرمه‌ك مجبورینده‌درله‌ر. ختای ایله یاپونیا آراسندا کیلیشونك هیچ امکانی یوقدر. فقط، ختای یاپونیاغا قارشی اوروش اعلان قیلورمی؟ بوکا کوبچیلکنك شبهه‌سی بار. چونکه ختای اوز باشیغا یاپونیا بله‌ن اوروشه بیله‌جه‌ك بر حال وه قوتده ایمه‌س؛ آوروپا ایله آمریقا ایسه اوزله‌ری کوچلو بحران ایچنده بولغانلقلارندان ختایغا یاردەم بیره بیله‌جه‌ك بر وضعیتده ایمه‌سدر. آوروپانك اوزاق شرق مسئله‌سنده منفعتدار وه ختایغا یاردەم بیره بیله‌جه‌ك وضعیتده‌کی دولتله‌ری بولغان اینگلتره ایله فرانسه ایسه حقیقتده یاپونیانك قوتلانیشینی یوره‌کده‌ن ایسته‌یدرله‌ر. چونکه یاپونیانك بو قوتلانیشی ختاینك ساویتلاشتریلماسینا وه شمالی آمریقانك بویوك محیط ده‌کزی بویلارینی اوز هه‌گه‌مونیسی آستیغا آلوویغا توسوق بولادر.

اوروش بولوب-بولماياچاغندان قطع نظر، بوكون اوزاق‌شرقدا تام معناسيله بر «بحرانلى وضعيت» يارانماقدادر. اوزاق شرق مسئله‌لەريله ايڭ ياقيندان علاقەدار بولغان اوچ بويوك دولت — ياپونيا، روسيه وه شمالى آمريقا — ملتلەر ئويوشمەسندەن تاشقاريدا تورادر. لار. بو وضعيت ايچنده صلح مسئله‌سينك قولايلاشاچاغينى اميد ايتش كوب قيندر.

بين‌الملل مناسباتداغى بحرانك نيگزنده بوكون بوتون مملكت‌لەرده حس ايتليب تورغان اخلاق بحرانى تورادر. بويوك جهان اوروشى ايسكى غايه‌لارنى أولدوردى. اوروشدان سوڭغو بووون (نسل) بر يه‌ڭيلك آڤتارادر. اقتصاديات ملتلەر اورتاسنداغى چيگه‌ره‌لەرنى يوق قيلماققا تريشار ايكەن، كوندەن كونگه أوسمه‌كده بولغان ملى تويغو ملتله‌رنك «حاكم» وه «محكوم»لەرگه بولونووى ايله اصلا باريشالماى تورادر. ايتاليا فاشيزمى وه آلمانيا ناسيونال‌سوسياليزمى آوروپا بويوك ملتلەرنده‌گى، يالغز ايچكى مسئله‌لەرنڭ ايمەس، حتى تيشقى، جهان مقياسنداغى مسئله‌لەرنك‌ده حلينى ملى ديكتاتورادا آڤتاروچى ايڭ شدتلى، مفرط ملتچيلكنك ايڭ قوتلو علامتلەريدر.

باشقا بر افراطنى ايسه يير يوزينك آلتيدان بر قسمينى، 160 ميليون نفوسيله برابر، ايگه‌للەب تورغان ساويت روسيه‌سى تشكيل ايتمه‌كده‌در. بو يبرده موهوم بين‌المللچيلك، جهان پرولەتار انقلابى ئامنه بوتون ملى تورموش، بوتون ملى تويغو أولدورولمه‌كده‌در. عملده ايسه بونلار ساويت اتفاقى ايچنده‌كى بوتون ملى أولكەلەرنى بولشەويك انقلابى منفعتلارينا وه انقلابچى روسيه‌نڭ دولت منافعينه بويون سوندورماقدادر. بز قافقاس، اوقراينا، تركستان، ايديل-اورال قريم و. ب. خلقلارينڭ بالذات توغرودان توغرو معروض قالديغمز وه بوتون دونياداغى ملى خصوصيتلارنى قورقو

آستيغا آلغان «روس تهلكه‌سى» دوام ايتديكچه يير يوزنده صلح يير له‌شمه‌يدر وه يير له‌شه آلمايدر.

ساويت روسيه‌سنده‌ن كيليب تورغان اخلاق دوشمانلغى قورتى (ميقروبى) ياشاديغى مدتچه اخلاقى ساغلاملاشو حاصل بولالمايدر. اخلاق بحرانينى ينگمه‌ده‌ن هيچ بر بحراندان قورتولوش چاره‌سى يوقدر.

* * *

تركستان «باسماچيلق» حركتى دورنده‌ن بر خاطره

(قورباشى محمد امين بيك قانداى قيليب أولدورولگه‌ن؟)

باشقارمادار: تويه‌نده باسديغمز مقاله ايگه‌سى تركستان ملى حركتيگه كوبده‌ن قاتناشيب كيلگه‌ن وطنداشلاريمزدان‌در. «ميرزا عزمى» اونك مستعار اسمى‌در. حقيقى اسمى باشقارماغا معلوم. بو مقاله ميرزا عزمى بيكنك «ياش تركستان» غا كونده‌رگه‌ن اوزون خاطره‌لارينداں آلينغ ن بر پارچادر. بو خاطره‌لاردا آغير حقيقتلار كوب، لكن تورلو سببله‌ردەن اونلارنى بيز بوتونيسيله باسالماديق هەم باسالمايمزدا. بو سببله‌رنى ميرزا عزمى بيك توغانمزنك اوزى هەم آڭلايدر ديب بيله‌ميز. ميرزا عزمى بيكنك يازيب يوبارغان شو يازيسينى «ياش تركستان» نك 40 نچى سانندا باسيلغان «به‌مچيليگمزنى بتيرمه‌ك غاليت يوليغا توشمه‌ك ديمه‌كدر» باشلقلى مقاله ايله ساليشتريب قاراساڭزلار، او مقاله‌ده كورسه‌تيب اوتديگمز «ايچكى كەمچيلكله‌ريمز» نك تاغين باشقا بر رنگينى داها آيدينراق كورورسزله‌ر. ايركەش، محمد امين، خالخواجه... بونلار أولوب كيتكه‌ن كيشيله‌ر. تركستان باسماچيلق حركتينك اولگى دورله‌رى بوكيشيله‌رنك آتلاريله سيقى باغليدر. بونلارنك خطالارى اوزله‌ريگه‌گنه مخصوص بولماسدان، خلقيمزنك كوبچيليگى بوينوندا غى كەمچيلكله‌ردەن تو‌غولغان خطالار ايدى. او خطالارنى كورسه‌تمەك، يازماقله بيز ايركەش، محمد امين، خالخواجه وه باشقا او دورده‌گى قورباشيلارنى كەمسيتمه‌كچى، اونلارنى «گناهكار» قيليب كورسه‌تمه‌كچى ايمه‌سميز؛ ميرزا عزمى بيك‌نك هەم بو فكرده ايمه‌س ايكه‌نليگى ياز‌ديقلاريندان كورونوب تورولدر. ميرزا عزمى بيك مقاله‌سينى باسماقله بيز اوتكەن دورده‌گى باش خطا وه كەمچيلكله‌ريمزنى تاغين بر دفعه كوز آلديمزدان كيچيريب او‌تەكچى بولاميز؛ كيچه‌كى خطا وه كەمچيلكله‌رنى كوز آلديمزغا كەتيرمەك - اونلارنى يوقاتيشغا يه‌ڭيده‌ن تكرارلاماسليققا توغرو يول آچادر.

بولشەويكله‌ر تركستانى استيلا ايتديكله‌رى زمان دونيادا بار وحشيانه ظلملارنى قيلماقدان تارتينماديلار. تركيه‌ده يونانلارنڭ

قیلغان ظلملاری بو خبیثلارنك قیلغان ظلملاریغا قاراغاندا حلوا بو-
لوب قالدی. بو بولشەویکلەرنگ وحشیلقلاریغا چیدایالمای، بیرلی
خلق هەر طرفدان قوزغالوب بولشەویکلەرگه عصیان قیلدی. بر
بیرده اسباب (قورال) خبرینی تاپسا باروب باسوب آلوب بو قوراللار
واسطەسیله بو انسانیت ایلدیزیگه توشکەن قورتلارغا اوروش آچدی؛
بوتون شهر وه قیشلاقلار بولشەویکلەر تامانیدان تالان وه تاراج
آستیدا قالدی. خلقنك باشیغا أولدورول، قیریل، آتیل بلالاری
ایندی؛ خلقمزنگ بو ظلملاردان باش کوتەره آلمای کورگەن
کونلەرینی ایتلەرکورمەدی؛ رب السموات والارض‌دان باشقا داد-
وای لاریغا یتەدرگەن کیشی تاپیلماس ایدی.

ایکٔ اول ایرگەش قورباشی، محمد امین بیك، خال خواجه،
محکم حاجی، بونلار آرقاسندان شیر محمد قورباشی، فرفی قور-
باشی، آمان پهلوان، رحمان قولی پهلوان (عشاوەلیك)، اسلام قور-
باشی، ایش محمد قورباشی، آخوندجان قورباشیلار باش کوتەر-
دیلەر. بوتون فەرغانه أولکەسی پارتیزان محاربەسی میدانیغا ئەیلەندی.

ایکٔ اول ایرگەش قورباشی باش کوتەروب اوزینی
فەرغانەغه خان اعلان قیلدی؛ اوزینی «امیرالمسلمین» دیب آتادی...
شوکونلەرده مەن صوفی قیشلاقدا ایدم. محمد امین بیك، محکم
حاجی، خال خواجه لار باشقا بر توب بولوب آغز حسابیغا قاراغاندا
700 چه یگیت قیلیشیب اوچەولەری اوز یگیتلەری بلەن قارا سوغا
توپلانوب ایدیلەر. مەن اوشەل کون پویزددا (اوت آراباسندا) ماندا-
تسز یوروب بولماغانی ایچین پیاده لاب خوقندغه کیلدم.

خوقندغه باروب بالاچاقالارمنی کورگەندەن کیین، اوزیگه
امیرالمسلمین لقبینی بیرگەن ایرگەش قورباشینی کورمەك، حالیدان
خبردار بولماق ایچین اوچ-تورت کیشی بلەن آرابا کیره قیلیب
توغرو یەگی قورغان آتلق قیشلاقغا چیقدق. اوندان توغرو ایر-
گەش قورباشی اولتورغان خان آباد قیشلاغیغا باروب اوزمزنگ

کیلگەنمزدەن خبر بیریب کیشی کیرگیزیب ایدیك، کوروشکەنی
قبول قیلیب اوز یانیدان بیر بیریب بزلەرگه کوب واخورچیلك(؟)
قیلیب مسجددەن خجره تعیین قیلدی. اوندا توروب هەرکونی ایرته
بلەن عسکرلەر برابرنده سلاملقا حاضر بولوب، چای ایچیب
همصحبت بولور ایدیك. آنچامونچه صحبت قیلغانیمزدان کیین کتاب
اوقوب بیریشکه بویوردی. کتاب هەم اوقوب بیریب اولتوروب اور-
تادا اوز طرفمدان قوشوب، کتاب اوقوغاندای بولوب بعضی لازم
بولغان نصیحتلارنی قیلیب اوتدم. او، کوزلەریدەن یاشلار آقوب
بیغلاب هەم آلدی. سوگرا، ایرته گه حضرت شاه (خوقددا مشهور
بر مزار) گه باروب اون بیر قوی سویوب عقیقه تویی قیلماقچی‌مز،
شوندا بزلەر برله برابر باروب عسکرلەرگه وعظ ایتب بیریگ دیب
حکم قیلدی. مەن هەم قبول قیلیب برگه باروب، ئەیتکەندیك بر
یاریم ساعتچا دوام ایتب، اول وعظده: پلید بولشەویکلەرگه مقابله
قیلیب محاربه آچماق بز تورکستانلیلارغا ایکٔ برنچی وظیفه ایکەن-
لگینی، هەم بو توغرودا جانی باریچا اورونماق هەر بر مسلمانگ
مقدس وظیفەسی ایکەنلگینی بیلدیریب همەلەریدەن رحمت دیگەن
سوزلەرینی ایشیتدیك.

بو آرادا او محمد امین بیك، خال خواجه، محکم حاجیلار برله
اورتالاریدا اتفاقسزلق بار ایکەنلگیدەن برآز سوز آچوب محمد امین
بیکدەن شکایت قیلیب ایدی. مەن شکایتنك حقسز ایکەنلگینی، بلکه
همەلەرینك بر بولماقلاری لازم ایکەنلگینی بر-بر بیان قیلیب،
«عکسی تقدیرده اویلاغان ایشلەریگز وجودگه چیقیش اورنیدا
بربرلەریگز برله اوروشوب، قیلغان محنتلەریگز بیکار بولوب،
توپلاغان میلتق وه اوق-دارولاریگز دوشمانلارغا صرف بولمای اوز
اورتالاریگزدا صرف بولوب، اوزیگزده مسخره بولورسز؛ وطننی
دوشماندان قوتقارماق ایچین همه بر وه بر آغز بولوب بر یاقادان
باش چیقارماق کیرەك» دیگەنمده «انشاء الله اورتامزدا اتفاق بولوب

قالور ، بربریمز برله اوروشماسمز » دیب جواب بیردی. لاکن مه‌نگه «سز شونده توروك ملالاردان بر دسته تیارلاب شولارغا سزنی باش قیلیب قویای » دیدی. مه‌ن قبول قیلماقدا برآز اویلاب تورسام براق (برده‌ن) ، «شونچه سوزنی بیلگه‌ن کیشی‌نگ البته تورتونچی (جدیدچی) بولوشی کیره‌ك » دیگه‌ن آواز ایشیتیب قالدم. بو سوزنی ایشیتکه‌نده‌ن کیین ، ایرگه‌شنك آلدندا تورماقنی مناسب کورمه‌ی ، «بر اویگه باروب اوینی تینچیتب قایتوب کیله‌مه‌ن » دیب جواب آلوب بدر کیتدم. آخر اورتالارندا اتفاق حاصل بولای محمد امین بیك ، شیر محمد بیك برطرف ، ایرگه‌ش برطرف بولوشوب ، رجب گردی نام جایدا اوروشتیلار ؛ آرقالاریدان بولشه‌ویکله‌ر چیقیب محمد امین بیك برله شیر محمد بیکگه قارشی توب قویغانی توردیلار. چونکه ایرگه‌ش اوزی بولاردان قاچوب ایسپره یولی برله مه‌چاغا قاراب بدر کیتدی. دیمه‌ك ، بولارنك اورتالارندا صلح قیلماقغا البته خال خواجه برله محمد امین بیك راضی بولماغان بولسالار کیره‌ك.

بولارنك اورتالارندا اختلاف بولماقنگ باعثی نیمه‌دور ؟ محمد امین بیکنی حال خواجه نیمه‌گه أولدوردی ؟

اوزوم بیلگه‌ن وه حقیقت دیب فهمله‌گه‌ن نه‌رسه‌له‌رمنی برآز بیان قیلای.

خال خواجه «اوش»لیك بولوب اوزینك اخلاقی جهتده‌ن بوزوق بولغانی سبیده‌ن أولومگه محکوم قیلنغان ایدی. 1918 نچی یلدا اوش تورماسیدان تورما باشلقلارینی أولدوروب ، قوللاریدان قوراللارینی تارتوب آلوب تورمادا محبوس آداملارغا تقسیم قیلیب بیریب ، تورما ایچیده‌ن تاشقاریدان پایلاب تورغان ساقچیلار برله آتیشیب اوزی اوچون یول آچیب ، تورمادان قاچوب چیقیب ، منك (مه‌نه‌ك ؟)نگ کون یوروشیده واقع امام آتا نام تاغ ایچیده‌گی قدرتی کریپوست (قلعه قدرتنده) بولغان جایدا توپلاندی. روسلار اوزله‌رینی چاغلاب توروب تورت طرفدان هجوم قیلغانلاریدا او

یرده‌ن قاچوب توغرو ایرگه‌شنك آلدیغا باروب قوشولادی. ایرگه‌ش برآز پیرگه قول بیرگه‌ن بولوب زنا ، شرابخورلقدان پرهیز قیلور ایدی. خال خواجه اوزی برآز بیباك ، خاتون‌باز ، شراب‌خور بولوب حرام ایشله‌رگه کوبره‌ك آرالاشور ایدی. ایرگه‌شنك آلدیدا هم اوشل ایلگه‌ریگدیك فساد ایشله‌ری دوام ایته بیرگه‌نی وه آغزاکی ایتکه‌نگه قولاق سالا بیرمه‌گه‌نی ایچین (بو خیل آداملارنك ملی مجاهدله‌ر ایچنده کوب بولووی خلق آلدندا بولارنك اعتبارینی کیتکیزیب یامان کوز برله قاراماقغا سبب بولوب بو مجاهدله‌رنی ، ملت آلدیدا اعتباردان توشوردی) قوراللارینی آلوب اوزینی بند قیلماقغا قصد قیلغانیدا خبردار بولوب قاچیب «زادیان»غه بارغانیدا اول طرفدان محمد امین بیك کیلیب قالغان ؛ ایرگه‌شنی یامانلاب محمد امین بیك برله محکم حاجی‌نی قایتاروب اوچاولاری بر بولوب ایرگه‌شده‌ن باشقا ایش توتوب کیتب ، اورتالاریداغی عداوت بارا بارا زورایب کیتدی. محمد امین بیك ، شیر محمد بیك فرقی قورباشی لار همیشه بولشه‌ویکله‌رگه قارشی اوروشوب یورگه‌نله‌ریده ایرگه‌ش قورباشی آرام برله خان آباد ، حضرت شاه طرفلاریدا امیرالمسلمین بولوب اوزینی باقوب یاتماقدا ایدی. شونك ایچین اوکا قاراشلق کوب قورباشیلار محمد امین بیك طرفیغا اوتوب کیتدیله‌ر ؛ اونگچون او بارغان ساری قوتی آزایب اوزینی اوزی اپلاب آلالمای قالدی. شونداغ بولسا هم ایکی اول بولشه‌ویکله‌رگه مقابل کوکره‌ك بیریب اوروشقان کیشی بولغانی اوچون برآز حرمت قیلور ایدیله‌ر.

محمد امین بیك‌نی جانی خال خواجه نیمه ایچین أولدوردی ؟

بو خال خواجه بارغان بیرینده خاتون آلا بیرگه‌نی ، آداملاری باسقینچیلق قیلیب یورتنی تینچسز قیلا بیرگه‌نی اوچون محمد امین بیك خفه بولوب قورال وه اسبابلارینی آلوب اوزینی تورت آیچا بندی قیلیب قیلیب آلوب یوروب سوگرادان توبه قیلدیریب یه‌نه قوراللارینی قایتا-

ریب بیرگه‌ن ایدی. بو توغرودان خال خواجه ایچیده‌کین ساقلاب یورگه‌ن ایدی. سوگرا محمد امین بیك برله شیر محمد بیك‌له‌رنگ محاربه‌لاری جوده زورایب کیتدی. بو اوروشلاردا قورالسز هم بولسا بعضی وقتلاردا آرالاشیب قالغان کونله‌رم هم بولغان. بعضی بیلگه‌ن نصیحتمزنی خیرخواهلك طریقه‌ده قیلیب مکتوبله‌رکونده‌روب تورغانلغیمز آز بولمادی. شونداغ بولوب تورغان وقتدا او زمان حکومت ایچیده یورگه‌ن ملتچی یاشلاریمزنك مخفی تکلیفله‌ری بویونچا حکومت برله یاراشیب توروب ایش یوروتمه‌کنی زیاده مناسب کوروب بولشه‌ویك حکومتی برله بر قانچا ماده‌دان عبارت شرطلارله محمد امین بیك یاراشدی.

اوکونله‌رده مه‌ن خوقنده ایدم. ملی استقلالچیلار برله خوقنده‌غی تاتار بریغاداسی باشلوغیله تانیشیب نیچه‌کره باردی-کیلدیله‌ر قیلیب ایدیك. اوزومز خوقنده اصلاح طریقه‌سنده یه‌گی ترتیبده بر مدرسه آچیب ایدیك. مذکور کیشی کیلیب اشتراك ایتب ایدی. اولارنك مقصدلاری: هر طریقه‌ده بولسون تورکستان خلقی آرا-سندا قورال-اسباب تارقاتماق ایدی. شونك ایچین محمد امین بیکگه یاراشماقنی تکلیف قیلغان ایدیله‌ر. حقیقتدان خبردار بولغان محمد امین بیك قبول قیلیب یاراشقان ایدی. محمد امین بیکگه شیر محمد بیکنی هم یاراشترماق وظیفه‌سینی یوکله‌گه‌ن ایدیله‌ر. اول هم شیر محمد بیکگه، اوزینك توغرولغی جهتیده‌ن، اعتماد قیلغانیدان مه‌نم سوزمده‌ن چیقماس دیب اوز ذمه‌سیگه آلادوردا یاراشقاندان کیین تورادورغان جایی حاضرغی آتی فرغانه بولغان یه‌گی مرغینان‌غا کیلیب، او یرده‌ن شیر محمد بیك آلدیغا چیقماققا حرکت قیلیب جونایدر. بول طرفدان روسلار محمد امین بیکنگ یاراشماسیغا ایچی پوشوب تیزلیك برله محمد امین بیکنی أولدوروب یوباریشغا یول آقاروب قالادرلار. طبیعی، یول هم ناپادرلار؛ اول

یول شودر: بر آفغانستانلق کیشینی ساتوب آلوب، تیزلیك برله شیر محمد بیکگه باروب آفغانستان امیری تیلیده‌ن خبر یتکیزیب، «محمد امین بیك سینی بولشه‌ویکله‌رگه توتوب بیرمه‌کچی بولوب کیتبدی. بولشه‌ویکله‌ر برله یاراشترامه‌ن دیب آلداب توتوب بیریب، اوزی خاطر جمعلکده ایش قیلور. البته محمد امین بیك سوزیگه کیرمه‌ی، بلکه اونك اوز سزاسینی بیرمه‌ك لازمدر» دیب ایتکیل دیب بویو-رادر. شوندای هم بولادر. اول وقت محمد امین بیکنك اختیارینی اوزیگه آلوب قالماق اوچون خال خواجه تریشادر. حقیقتده بر دسیسه ایکه‌نلکنده‌ن خبرسز شیر محمد بیك بو سوزگه ایشانیب خال خواجه‌نی بو توغرودا صاحب اختیار قیلیب قویادوردا خال خواجه حریف، محمد امین بیك چیققاندا (یالغوز اوزی بارغان ایدی) واق! ایتب أولدوروب قویادور.

بولشه‌ویکله‌ر عادتاً بو ملی استقلالچی مجاهدله‌رنگ اورتالا-ریدا عداوت اوروغی ساچماق اوچون کوب اوروندیلار، آخردا موفق هم بولدیلار. دیمه‌ك، اورتادا کوتولمه‌سده‌ن چیقیب قالوب اوزله‌ریگه ضربه بیرگه‌ن موفقیتسزلق بزنك بیلدیگیمزچه شولاردان عبارتدر.

محمد امین بیك‌نی أولدورمه‌ك خصوصنداغی سوزنك اصلینی اوزوم خان آبادده (آفغانستانداغی خان آباد) شیر محمد بیك پولیموتچیسی مهاجرله‌ر وکیلی یعقوب جان آلدیدا اوشه‌ل آفغانستان-لقنك آغزیدان برآز تغیر بله‌ن ایشیتدم. میرزا عزمی

مکهٔ مکرمه، شوال ۱۵، ۱۳۵۱.
(11 فیورال 1933)

باشقارمادان

تورکستانلی قارداشلاریمزله تورکستان استقلالی دوستلارینگ تورکستانگ برگنه ملی نشریاتی بولغان «یاش تورکستان»غا آبونه یازیلیب مفکوره‌مزنگ تارالیشیغا وه ملی نشریاتیمزنگ کوچه‌یوویگه یاردام ایتوله‌رینی اوتونه‌مز.

غاسپرالی اسماعیل بیك

(«ترجمان» غازیتاسینك چیقیشیغا 50 ییل تولووی مناسبتیله)

اسماعیل بیك . . .

بو اسمنی ایلك دفعه اولاراق ایشیتەرکەن ایندی گنه مکتب یاشیغا آیاق باسغان یدی یاشلق کیچیك گنه بر بالا ایدم. بوتون کون بالاجاقلاری اوچون قایغیرغان آتام کیچ یورغون بر حالدا اوییمز-گه قایتقاندا مەنی تیزەسینك بر تامانیغا اوتقوزوب یوزومگه قاراب «اوغلوم آرتق گەتە گنه بالا بولوب قالدك. سەنی مکتبگه آبارووب قویای...» دیردی. مەن ایسەم اوزمان آنچاغنه آریق بولغان گەودەمگه قاراغاندا آغیرراق کورونگەن باشیمنی لیقیللاتیب «یوق آتا، مەن مکتبگه بارمایمەن. داملا اورادر...» دیب مکتبگه بارودان تارتینار ایدم. آتام مەنی اونەتیشکه اورونوب، «اوغلوم سەنی قارا توتدەکی مکتبکه ایمەس، شیخاوند طهورده کی منور قاری‌نك یەکی اسماعیل بیك مکتبی گه قویامەن. او مکتبده بالالارنی کەلتەك-لەمەسلەر...» دیردی.

بر نیچه آی اوتکەچ... آغام مەنی شیخاوند طهورده کی شو مکتبگه کتیریب قویدی. بر نیچه کون کیچدی... یاش بالالارنی کەلته کلەمەیدرگەن بو مکتبنك «اسماعیل بیك مکتبی» ایمەس، «نمونه مکتبی» ایکەنلگینی بیلیب حیران بولوب قالغان ایدم. آتامەی یاکلیشقان ایدی؟ یاخود مدیریمز منور قاری‌نك شیخاوند طهورده «اسماعیل بیك مکتبی» دیگەن باشقا بر مکتبی‌ده بارمی ایدی؟ یاخود آغام مەنی منور قاری‌نك «اسماعیل بیك» دیگەن مکتبیگه آلیب بارو اورنیغا یاکلیشیب، اونگ «نمونه» دیگەن مکتبیگەمی کیلتریب قویغان ایدی؟ مەنه اوز اوزومگه بیرگەن بو سوراقلارم باشیمنی کوب گنه آغریتار ایدی.

معلمەریمز چینده‌ن‌ده یاخشی وه یومشاق سوزلو، کولەریوزلو

یگیتلەر ایدیلەر. بونلارنگ هیچ بری مەنم آغالارم وه مەندەن یاشلیراق قاریناشلارم اوقیدرغان قارا توت مکتبنده کی یوغان تایاقلی داملاغا اوخشاماسلار ایدی. بوتون مکتبلیلەر معلمەریمزنی کوب سیوەر ایدك. معلمەریمزده یاقیملی قیلیق وه تاتلی سوزلەریله بزنك بارچامزنی اوزلەریگه ایسیندیریب آلغانلار ایدی. یالغزغنه یوقاری صنفلەرده قرآن وه تجوید قواعدی درسی بیروچی عبد السمیع قاری‌نگ اوتکور قاراشلاری بارچامزنی قورقوتاردی.

برکون درسده‌ن سوك شاکردلەرله برابر مکتب حولیسیده‌ن چیقیب کیته یاتقان بر یاش معلمیمز گه تامان یوروب بارارکەن او مەنی کورگەچ توختادی وه یانیغا یاقینلاشغانمدا باشینی تا قیسقا بو-یومغاچا ایگیب، ساغ قولاغینی آغزیمغا قادارکتیرمشدی. سیکین گنه: — افندم بزنگ مکتب «نمونه مکتبی» توغرومو؟

— توغرو. بونی بوکونگەچه بیلمەسمیدك؟

— بیلەردم... فقط بزنك باش معلمیمز منور قاری‌نك «اسماعیل بیك» دیگەن مکتبی قایدا؟

مکتب حولیسیده‌ن تا شیخاوند طهور مسجدینك زینەسنه قادار سوبلەشیب کیلدك. بز بو زینه قارشیسنداغی تراموای توختایدرغان بیرگه کیلگونچه یاش معلم تورکستان بالالاریغا تیز یازو وەتیز اوقو-نی اورگەتەدرگەن یەکی مکتبلەر آچماق فکرینی تاراتقان ذاتنگ اسماعیل‌بیك نامندا اولوغ بر معلم بولغانلغینی آکلاتمش وه غازیتا او-قیدرغان کیشیلەرنك بزنك مکتبگه اوخشاش یەکی مکتبلەرگه کوپنچه «اسماعیل بیك مکتبی» دیب ئەیتەدرغانلارینی سویلەمشدی. مەن معلمیمنك سوزلەرینی تیکلەب، آتامنك یاکلیشماغانلغی قناعتیغا کیلگه-نده‌ن سوك سیونیب، معلمیمنی سلاملاغاندان کین آیریلدم. بوندان سوکرا مەن هەم آتامغا اوخشاب بزنك «نمونه مکتبی»نی کوپینچه «اسماعیل بیك مکتبی» دیب آتاب یوردم.

*

1914 نچی یلنك یاز موسمی. مکتبمزنك تورتنچی صنفنده اوقوردم. اون یاشندایم. سه‌تابر آینك ایسیق کونله‌رنده‌ن بری — شنبه کونی ایدی. قاریناشلاریمزنك باغدان کیچره‌ك قایتقانمدان مکتبگه وقتنده بارالمایدرغانمنی اویلاب اوکغایسزلق سیزمه کده‌ایدم. تاشکندنك تیکیس بولماغان کوچه‌لرنده یوگوره-یوگوره کیته‌رکه‌ن یولدا او زمانغی صنف مبصریمز اوتکور باقیشلی عبدالسمیع قاری‌نك باقیریشلارینی اویلاب یوره‌گیمنی قورقو باسمشدی. نهایت تیرله‌ب، پیشیب مکتبمزنك حولیسیگه یتیشکه‌نیمده قیزیق بر منظره قارشیسندا قالمشدم. بوتون اوقوچیلار مکتبمزنك حولیسنده کی میوه آغاچلاری وه سوریله‌ری آستیغا یاییلمشلاردی. معلمله‌ریمزده حولینك بر چیتنده دائره حالندا توروب سویله‌شمه کده ایدیله‌ر. «نیمه گپ؟» سؤالیمگه صنفداشلاریمدان بری «بر معلم أولگه‌نمش. اونکچون درسکه باشلامادیلار» دیدی. کوزله‌رم درحال معلمله‌ریمز توپلانغان تامانغا تیکلدی. اونلار آراسندا منور قاری‌نی کورمه‌گه‌چ نیمه قیلیشیمنی بیلمه‌ی بوزرایوب قالمشدم. شو آغیر دقیقه‌نی یاشارکه‌ن تاشقاریدان منور قاری کیریب کیلدی. برآز اوزیمگه کیلدم. دیمه‌ك أولگه‌ن باشقا بر معلم ایدی.

مدیریمز منور قاری معلمله‌ر بله‌ن کوروشوب، اونلارله قیسقا-غنه سویله‌شکه‌نده‌ن سوڭ طلبه‌لریگه قاراب: «سیوگیلی عزیز یاش مکتبلیله‌ر! کیچه‌گی جمعه کونی بایرامکزنی سیزله‌ر هر تامانداا اویناب، کولوب اوتقوزورکه‌ن بز ماتم ایچنده کیچیردك. کیچه‌بز سزگه اوخشاش مسلمان بالالاریغا تیزگنه یازونی، تیزگنه اوقونی اورگه‌ته‌درگه‌ن یه‌گی مکتبله‌رنك پروغراملارینی یاساغان، بونلارنی اوز غازیتاسی آرقالی بارچا مسلمان أولکه‌لریگه تارقاتوب، ملتینك اویغانووی وه یاروغلقفا چیقووی یولوندا کته خدمتله‌ر قیلیب کیلگه‌ن اولوغ معلم، بویوك محرر اسماعیل بیك‌نك أولگه‌نلگی

خبرینی ایشیتدك(*)... بو ماتمنی آرتق سیزله‌ر بله‌ن برگه دوام ایتدیرورمز...»

اوکون درس اورنیغا منور قارینك ماتم مناسبتیله سویله‌دیگی سوزله‌رینی تیکله‌ب اوییمزگه قایتارکه‌ن حه‌دره‌ده کی «روسکو-تو-زه‌منی» آتالغان مکتب یانیغا بارغاندا بو مکتبده اوقیدرغان بالالارنك

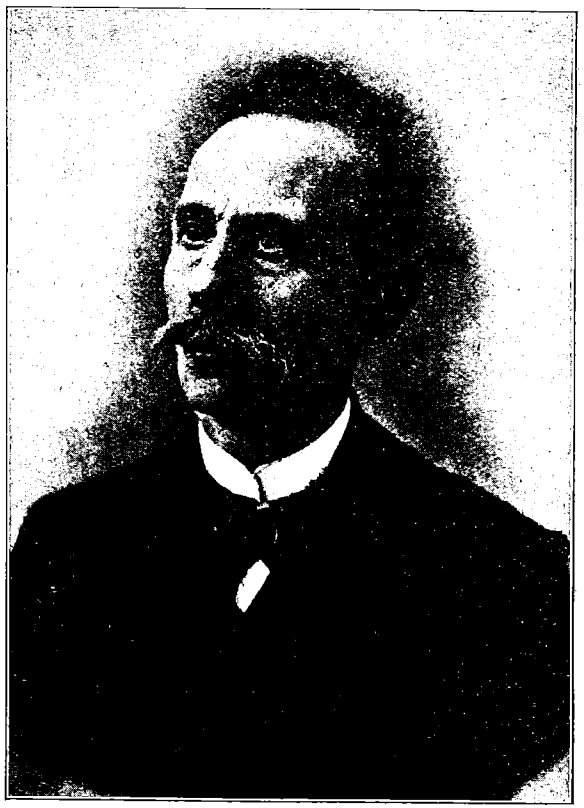

غاسپرالی اسماعیل بیك (1851—1914)

یوکسه‌ك تاووشله روسچه بر نه‌رسه اوقوغانلارینی ایشیتب، بو «یه‌گی» مکتبنك «جدید» مکتبی بولماغانلغینی‌دا ئه‌نه اوزمان‌سیزمشدم بزنك منور قاری قاراماغنداغی «نمونه مکتبی» ایله شونگه

(*) اسماعیل بیك 1914 نچی یلنك 11 نچی سه‌نتابرنده أولمشدر.

اوخشاش «جدید مکتبله‌ری» اسماعیل بیکنك دونیاغا کوزله‌رینی یومماسینی ایکی کون ماتم ایتمشله‌ردی. معلمله‌ر، یاش فکرلی علما‌له‌ر وه «جدید مکتبله‌ری»نك یوقاری صنف طلبه‌له‌ری ایسه، آنچا‌غنه زمان کوکسله‌رنده ماتم بیلگیله‌ری تاقیب یوردیلار. تورکستانلی ضیا سعید مطبوعات حقنده یازدیغی بر اثرنده تورکستانتی روسلاشترو یولندا کوب تیریشقان میسیونه‌ر آستروئوموفنك تورکستان جدید‌چیله‌رینك کوزله‌رینی آچقان «ترجمان» وه «حیات» (باکوده آغا اوغلو احمد بیك وه علی بیك حسین زاده‌له‌ر طرفندان‌چیقاریلمشدر) غازیتالاریغا قارشی قاندای هجوم ایتکه‌نده‌ن بحث ایته‌رکه‌ن تور‌کستان جدیدچیله‌رینك «ترجمان»نی کوب سیویب اوقوغانلقلارینی وه محرری اسماعیل بیك‌گه که‌تته محبتله‌ری بار ایکه‌نلگینی حتی اسماعیل بیك أولگه‌نده جدیدچیله‌رده‌ن بر مونچه‌سینك 30 کونگه‌چه اوزکوکره کله‌رینی ماتم بیلگیله‌ری بله‌ن بیزه‌ب یورگه‌نله‌رینی‌ده یاز‌مشدر. («اوزبیك واقتلی مطبوعاتی تأریخیگه ماتیریاللار» تاشکند، 1927 ص. 14).

*

مرحوم اسماعیل بیکنك فکرله‌رینی تارقاتوچی «ترجمان»نگ تورکستانتی آقارتو وه یاروغلاتو یولوندا قاندای بویوك خدمت قیلغانلغی حقنده عمومی بر قناعت حاصل ایتمك اوچون تورکستان جدیدچیله‌رینك باشلوغی وه بویوك جماعت خادمی سایغیلی منور قاری‌نی تیکلمه‌مك کیره‌ك. بوندان اون بر ییل ایلگه‌ری منور قاری طرفندان «انقلابغاچا تورکستان مکتبله‌ری» باشلغی ایله یازیلغان بو یازینك مفهومی «ترجمان»نك تورکستانتك اویغانیش حرکتنده وه یه‌گی اصولده مکتبله‌رگه ایگه بولوشندا قاندای مهم رول اویناغانینی کورسه‌ته‌درگه‌نیده‌ن بو مهم وثیقه توبه‌نده اوزیچه باسیلماقدادر:

«1900 ییللاردا تورکستاندا اصول جدیده مکتبله‌ریده‌ن هیچ بر خبر وه اثر یوق ایدی. ابتدائی مکتبله‌ری ایسکی مکتبله‌ر، اورتا

وه عالی مکتبله‌ری ایسه مدرسه‌له‌ر ایدی. خارجغا چیقیب اوقوچیلار اوچون بوخارای شریف‌ده‌ن یاخشی اورون یوق، عربچه ایله دین درسله‌ریده‌ن باشقا دونیادا هیچ بر فن یوق، روسچه اوقوچیلار ایسه کافر ایدی. فقط «ترجمان» غازیتاسینی اوقوچیلار ایچکی روسیه مسلمانلاری آراسنداغی اصول جدیده مکتبله‌ری توغروسندا بر قادار خبرله‌ر اوقوسالار هم بولارنك سانلاری بوتون تور‌کستاندا 6-5 ده‌ن آشماس ایدی. مه‌نه شول واقتلاردا یتی سو ویلا‌یتینك توقماق شهریده بر نوغای داملا چیقیب، بالالارغا یه‌گی اصولده اعتقادات هم تجوید علمله‌ری اوقوتارمش دیگه‌ن بر خبر تارقالدی. تاشکندیمزنك سوداگرله‌ریده‌ن بر نیچه‌کیشی اوز آرا پول یغیشیب مناف قاری دیگه‌ن برکیشینی اوشال علمله‌رنی اور‌گه‌نیب کیلمه‌ك اوچون توقماقا یوباردیلار. مناف قاری توقماقا باروب بر آی قادار توروب آنداغی یه‌گی علمله‌رنی بوتون اورگه‌نوب قایتدی. تاشکندگه کیلگه‌چ مناف قارینی هه‌لیگی سوداگرله‌ر بر قادار معاش تعیین ایتب، تاشکندنك تورت ده‌سیده‌ن تورتته ایسکی مکتبگه سیار معلم ایتب تعیین قیلدیلار. مناف قاری اول مکتبله‌رنك هه‌ر بریگه نوبت ایله برکون باروب اورگه‌نیب کیلگه‌ن یه‌گی علمله‌رینی شاگردله‌رگه اوقوتا باشلادی. مین (منور قاری) اول زماندا «ترجمان» اوقوچیلاریدان بولوب اصول جدیده مکتب‌له‌ری توغروسیدا بر قادار معلومات هه‌مده بر قادار یه‌گی چیققان دینی وه فه‌نتی رساله‌له‌ر، الفبا وه اوقوش کتابلاری یغقان ایدم. اصول جدیده توغروسنده‌کی خبر وه مقاله‌له‌رنی هه‌ر وقت تعقیب ایتب باردار ایدم. شول سببلی مناف قارینك اوقوتیشینی کورمه‌ك وه اوزی ایله سویله‌شمه‌ك هوسیگه توشدم. مناف قارینك بارادرغان تورت مکتبده‌ن بری مینم آغام اعظم خان داملانك مکتبی ایدی.

1901 نچی ییل 15 نچی یانواردە اول مکتبگه باروب مناف قارینك درسینی ایشیتدم. مناف قاری بر جماعه بالاغا بر ساعت «اوقو

قرآن یاخشیلاب» دیگه‌ن بر شرقی اوقوتدی. 2 نچی ساعتده: «خدا ربم به‌نم حه‌قفا» دیگه‌ن بر شرقی اوقوتدی. 3 نچی ساعتده ایسه عربچه بر قصیده‌نی عرب آهنگیده بر شرقی قیلیب اوقوتدی. شونك ایله درس بیتدی. 2 نچی نوبتده باروب کوردم، یه‌نه شول. 3 نچی نوبت باردم، یه‌نه شول شرقیلاردان باشقا بر نه‌رسه کورمه‌دم. فقط شرقی آراسیدا شعرله‌رنك معناسیده‌ن چیقاریب بر قادار تجوید قاعده‌لارین وه اعتقادات مسئله‌لرین بیان قیلدی. اوزی ایله سویله‌شدم. او «اورگه‌نیب کیلگه‌ن یه‌گی علمله‌رم شول» دیدی.

مه‌نه تورکستانغا برنچی مرتبه کیرگه‌ن اصول جدیده مناف قارینك شول شرقیلاریدان عبارت ایدی.

باشدا خلق بو شرقیلارغا قیزیقیب هه‌لیگی تورت مکتبنی بالا ایله تولاتسه هم سوگراق بارب «بو یه‌گی مکتبله‌رده قلندرلکده‌ن باشقا نه‌رسه اورگه‌تیلمه‌س ایکه‌ن» دیب یه‌گی اصولده‌ن قایتا باشلا‌دی. سوداگرله‌ر هم بیره تورغان معاشلارین کیسدیله‌ر. شونك ایله اصول جدیده‌نك برنچی دوره‌سی تاشکنده تمام بولادر.

مین (منور قاری) بو وه‌قتله‌رده «ترجمان»دا قاندای بر یه‌گی کتابنك اعلانینی کورسه‌م آنی پوچته ایله آلدیریب مطالعه قیلیشغا باشلادم. فقط الفبانی قایو طریقه‌ده اوقوتوشنی بیلمه‌یمه‌ن. حسابنی ایسکی اصولده بیله‌مه‌ن. 1901 نچی یيل فیورال آخریدا یه‌گی شهرده میرآباد دیگه‌ن بر پیرگه امام بولوب باردم. هم شونده بر ئه‌رمه‌نی تاپیب روسچه اوقی باشلادم. ایکی هفته ایچیده روس حرفینی تمام بیلیب بربریگه قوشوب اوقوماقنی اورگه‌ندم. حسابنی یه‌گی یولغا سالیش توغروسندا آندان معلومات آلدم. تورکچه حرفله‌رنی هم روسچه‌گه اوخشاتوب صوتی اصول ایله اوقوتقاندا یه‌گیل بولیشینی آگلادم. شول کونله‌رده باغچه سرایدا یه‌گی آچیلغان بر اصول جدیده مکتبینك پروغرامی «ترجمان»دا باسیلدی. آنی اوقودم. مه‌نه شول کونده‌ن باشلاب مینده منتظم بر اصول جدیده

مکتبی آچماق فکری توغولدی. بو خصوصده محله خلقی آراسندا تشویقات یوروتوب اولارنی هم قابول ایتدیردم. هفته‌ده 12 ساعت تورکچه، 5 ساعت حساب، 2 ساعت جوغرافیا، 5 ساعت دینی درسله‌ر قیلیب 24 ساعتلك بر پروغرام حاضرلادم. لازمی اورونلار‌دا هه‌لیگی ئه‌رمه‌نی داملادان معلومات آلدم. محله خلقیدان یگرمه ایکی بالا یازیلدی. ایندی هه‌ر نه‌رسه حاضر. بر قارا ته‌خته‌گنه کیره‌ك. آنی هم یاساتدم. پارتا (سیرا) اورنیغا ایسکیچه ایشه‌کله‌ر یاساتدم. 1901 نچی یيل 3 نچی ایونده محله خلقیدان اوتوزکیشی وه 22 بالانی یيغیب مکتبنك رسم‌کشادینی قیلدق. مه‌نه شولکونده‌ن باشلاب هه‌لیگی پروغرام ایله شاگرده‌رنی 2 صنفگه آییریب یالغوز اوزوم اوقوتا باشلادم. بو مکتب حاضرغاچا دوام ایته‌در. تورکستاندا منتظم‌راق بر پروغرام ایله آچیلغان برنچی اصول جدیده مکتبی اوشبو مکتب‌در.

شولکونده‌ن باشلاب اصول جدیده‌نك 2 نچی دوری کیریب کونده‌ن کونگه ترقی ایته‌-ایته حاضرغی حالغا کیلدی. مکتب بر یيل قادار دوام ایتکه‌چ محلی تیلده درس کتابلاریغا احتیاج سیزیلدی.

1903 نچی یيلدا بر الفبا ترتیب ایتب شاگرده‌رگه آندان اوقوتا باشلادم. بر قادار تجربه‌ده‌ن کیچگه‌چ باسدیریشغا موفق بولدم. نامینی «ادیب اول» قویدم. تورکستاندا اصول صوتیه ایله ترتیب‌ایتلیب باسیلغان برنچی مکتب کتابی مه‌نه شول «ادیب اول» کتابی ایدی.

امضا (منور قاری)»

روس بویونتوروغی آستنداغی بوتون تورکله‌ر او جمله‌ده‌ن بز تورکستان تورکله‌ری ملی اویغانیشمزدا بویوك عامل بولغان اصول جدید حرکتینی «ترجمان» مؤسسی غاسپرالی اسماعیل بیك‌گه مدیونمدرمز.

خلقیغا نجات یولی کورسه‌تکه‌ن اولوغ معلم وه بویوك محرر

اسماعیل بیك همر دائم ملتینگ عزیزلەری سیراسندا آگیلاجاقدر.

یاشن تورکستانلی!

* * *

قورامس اوغلی آزموقان نطقی

آلماتا شهر شوراسی توپلانیشندا قورامس اوغلی آزموقان قازاغستانك 12 یللغی مناسبتیله اوزون بر بیانات بیرگەن. قورامس اوغلی بو نطقندا قازاغستانك روس انقلابی، بولشەویك روس حکمرانلیغی، لەنین ملی سیاستی سایەسنده ایریشکەن «یوتوقلارینی» ساناب چیققان.

قورامس اوغلی قازاغستانك یەگی تیمیر یوللارندان، فابریق، زاوود، قومبیناتلارندان بحث ایتوب بوکون قازاغستاندا یاریم‌میلیون ایشچی بارلیغینی سویلەیدر.

قازاغستاندا تیمیر یول دیرکەن او تیمیر یوللارنك قازاغستانغا کتیرگەن «هدیەلەرینی»ده اونوتماسلق کیرەك. أك بویوك تیمر یول «تورك-سیب»نی آلساق اونك قازاق خلقی اوچون نیمەلەر کتیرگەنینی‌ده بیلیشمز کیرەك. قازاغستانتك اورتاسندان او یولنی کیچیرگەن ساویت روسیەسی بو یولنیگ کیچیشی بلەن دهقانچیلق اوچون آچیلغان 10-12 میلیون هەکتار بیرنی روس مهاجرینا تخصیص ایتوب، او بیرلەرگه مهاجرکیتروب بیرلەشتریشنی‌ده اونوتمادی. قازاق خلقی بو دائرەدەن‌ده سیقیشتریلیب چیقاریلدی. مملکتنك مساعد بیرلەری بو صورتله ایگەللەنگەندەن سوك ایشکه یاراقسز دائرەگه چیکیلگەن قازاقنی او بیرلەرده اوتوروشقا مجبور ایتدیلەر. قازاق خلقی حتی انصافینی یوقالتماغان قازاق قومونیستی بو حقسزلقدان شکایت ایتدی. طبیعی موسقوا جلادلاری تیزگنه بو شکایتچیلەرنی سوستوروب بر نیچه ساتیلغان آگەتلەرینی اورتاغا سالدیلار. روس مهاجری‌دا قازاق بیری مسئلەسی اوستندا قازاغستان فرقه قونغرەسی، فرقه قومیتەسی، اجراقوم وه حکومتی بلەن روسیه نماینده‌لیگی آراسندا بولوب اوتقان اویونینی او زمانلار روس موژیقنك «مدنیت کیتروندان»(!) بحث ایتوب چیقوچیلارنك بری بولغان قورامس اوغلی‌دا اونوتماغان بولسا کیرەك. ایمدی بو موژیق مدنیتنك قازاق خلقی حیاتنداغی تأثیر وه ایزلەری آچیق تورادر. مهاجرت سیاستی‌ده همان تیمر یول سیاستی بلەن موازی یوروتولوب کیلمه‌کده. تیمر یوللاردان بحث ایتوچی آزموقان باتر اونك یولداشی بولغان مەنه بو مهاجرت سیاستی وه اونك نتیجەسی حقنده‌ده بر نیچه سوز سویلەسەیدی اوز خلقی اوچون‌ده برآز انصافلی کورونگەن بولور ایدی.

قورامس اوغلی فابریق، قومبیناتلاردان دەم اورادر. او بو فابریق وه قومبیناتلارنك قاندای قاراقتەر تاشیغانی، اونلارنك قازاق خلقی خوجالیغی بلەن بولغان باغلانیش وه علاقەسی حقنده‌ده بر نیچه سوز ئەیتسەیدی یاخشی بولور ایدی. او یاریم میلیون ایشچی بارلیغنی گنه سویلەب کیچەدر. بو ایشچیلەردەن نه قدرینك کیملەر بولغانینی، کیملەرنك قاندای ایشلەرده ایشلەتیلمه‌کده بولغانینی، بالخاصه بو ایشچیلەرنك حیاتی شرائطلارینی برآز ایضاح ایتمەلی ایدی. او طبیعی بونلارنگ هیچ بریسنی ایشلەمەیدر. یالغز بوکون یاریم میلیون ایشچیمز بار دیب گنه کیچەدر.

قازاق ایشچیسینك قاندای ایشلەرده ایشلەتیلمه‌کده بولغانلیغنی، قازاق ایشچیسینك تیمر یول، فابریق، زاوودلارداغی قارا ایشکەده قاندای آغیرلق، خورلقلار بلەن‌کیرمه‌کده بولغانلیغینی، قازاق ایشچیسینك حق وه حقوقچاده مادی تأمیناتچەده روس ایشچیسندەن آرقادا توتولدیغینی، قازاق ایشچیسیگه عینی ایشده‌کی روس ایشچیسندەن آز حق، تأمینات بیریلیب آرتیق ایشلەتیلدیگینی، قازاق ایشچیسینك روس ایشچیسی یاشاغان صحی، منتظم اویلەرگه قویماسدان اونی اوتاو، چادیر وه تیلیك-تیشیك، یاقیلماغان، غیر صحی

باراقلاردا یاشاشقا مجبور ایتیلمه‌کده بولغانلیغنی ، بو قدر خورلق ، زخمتکه قاتلاندیغی حالدادا اونك تایاقلانوب ، دوپپاسلانوب یرنده‌ن قوولماقدا بولغانلیغنی شو آزموقان مرزانگ نطقینی نشر ایتوچی ساویت قازاغستانی غازیتالاری یازوب اوتورادرلار. ایمدی قورامس اوغلی بونلارنی قاندای قیلیب سویله‌سین ؟! اونگ اوچون یاریم میلیون ایشچیمز بار دیب کیچیب کیتش أگ قولای ایدی.

آزموقان میرزا معارف ساحه‌سنداغی یوتوقلاردان بحث ایته‌در. عجبا بو یوتوقلار ساویت حکومتینك 15 نچی ییلندادا قازاق آوولندا 2 صنفده‌ن آرتیق مکتب قورولا آلماغانیمی ؟ یوقسا بو ایکی صنفلی مکتبنك‌ده اکثریتله پیرسز ، یورتسز ، أوسز «آتی بار اوزی یوق» بولغانلیغیمی ؟ یوقسا ساویت حکومتینك 15 نچی ییلندادا قازاق مکتبنده‌گی معلم کوپچیلگینك چه‌له سوادلیلاردان عبارت بولغانلیغی‌می ؟ یوقسا نهایت‌النهایه 1932 نچی ییلی گنه 7 صنفلی ابتدائی مکتب‌ده‌ن چیقاریلا ییلگه‌ن 400 بالامیدر ؟ مه‌نه ساویت قازاغستان مطبوعاتندان او پیرده‌کی ساویت معارفی حقندا آلدیغمز معلومات(*).

قورامس اوغلی نطقینك بویوك بر قسمینی «جولداسی» غولوشچوکین‌گه آتاغان. شو غولوشچوکین وقتیله قازاغستاندا «قیزیل گوبه‌رناتور» دیب آتالوب یورار ایدی. قازاغستان ایسکی معارف قومیساری اسماعیل سعد وقاص طرفندان قولونیزاتورلق بله‌ن عیبلانوب یورگه‌ن غولوشچوکین قوممونیست فرقه‌سی ایسکی رهبرلرنده‌ن 3 نچی اینته‌رناسیونالنك سابق رئیسی زینوویه‌ف طرفندان «چوللار فرعونی» دیب آتالغان ایدی. ایمدی آزموقان باتر اونگه قازاغستانداغی خدمتی اوچون تشکر ایته‌در.

قورامس اوغلی غولوشچوکین‌نك قازاق خلقنه خدمتی دیرگه‌ن ، اونك همتی بله‌ن قازاغستانتی تولدورغان روس مهاجرینی‌

(*) قازاغستاندا ساویت مکتبله‌ری وه عموماً معارف ایشله‌ری حقنده «یاش تورکستان»نك اوتکه‌ن 40 نچی سانیغا باقیلسین.

می ؟ یوقسا یاشاب کیلدیگی یرنده‌ن قووولوب یاشاماق امکانندان محروم ایتیلمه‌کله سفالتکه اوچراتیلغان قازاق مظلوملارینی‌می ؟ یوقسا اونك وقتیله قازاغستان فرقه‌سی ، اجراقومی وه حکومتی طرفندان قازاق پیری وه مهاجر مسئله‌سی اوستندا بیریلگه‌ن قرارغا توکورگه‌نینی‌می کورسه‌ته‌در ؟

«له‌نین ملی سیاستی» وه اونك توغرو تطبیق ایتیلووی آرقاسندا‌غی یوتوقلار دیرکه‌ن قورامس اوغلی میلیوندان زیاده گناهسز تورکستانلی-قازاقنك باشینی ییگه‌ن 1918 نچی ییلی آچلیغینی‌می ، یوقسا ساویت قازاغستانتگ 12 نچی ییلندا ایکنچی دفعه کیلیب معصوم خلقنی توت‌که‌بی توکمه‌کده بولغان بوکونگی آچلیقنی‌می سویله‌مه‌کچی بولادر ؟

قازاق خلقینك بار یوغندان آیریلیب 15 ییل ایچنده ایکی دفعه آچلق قیرغینی کیچیرمش اولماقدان ، دونیادا انسان بالاسینك تصور ایته آلمادیغی سفالت ، ذلت خورلقلارغا توشکه‌ن بولوشدان باشقا نیمه یوتوغی بار ایکه‌ن ؟

بو فجیع وضعیت قارشیسندا تورکستان قازاغی وه او خلقنی توشونوچی انصافینی یوقالتماغان هه‌ر بر انسان نقطهٔ نظرنده‌ن نه غولوشچوکین ، نه‌ده اونی یوباروچی روسیه بولشه‌ویك حکومتی وه نه‌ده او ملی سیاستنك بانیسی له‌نین‌نك لعنتدان باشقا قازاناجاقلاری یوقدر.

تیمور اوغلی

* * *

ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی

II.

1917 انقلابی ایله ئه‌رمه‌نیله‌رنگ ایگ قدرتلی حامیسی وه ایگ کوچلو تایانچیغی بولغان روسیه قولادی. قافقاسیادا تورك قوشونلاری پیدا بولدی. برەست-لیتووسك معاهده‌سی (1918 نچی

یل 3 نچی مارت) موجبنچه ساویت حکومتی قارس، آرداهان، باتوم ولایتله‌رینی تورکیه‌گه بوراقادی. آرتق یه‌گی وه داها مهم بوتون بر «ماورای قافقاس» مسئله‌سی توغولوب، «مستقل ئه‌رمه‌ن‌ستان» مسئله‌سی یوقالادر. روسیه موقت حکومتی اوروندان توشکه‌ندن سوڭ توزولگه‌ن «ماورای قافقاس سه‌یمی» (پارلامانی) اوزون تردد‌له‌ر سوگندا، تورك کوچله‌ری تأثیری آستندا — 1918 نچی یل 22 نچی آپریلدا — ماورای قافقاس استقلالیتنی اعلان ایته‌در. لاکن بر آی سوگرا یاق، ماورای قافقاس اوچ قسمغا بولونه‌در: 26 نچی مایدا گورجستان، 28 نچی مایدادا آذربایجان وه ئه‌رمه‌ن‌ستان اوز استقلالیتله‌رینی اعلان قیلادرلار...

بویوك جهان محاربه‌سندان یه‌گیلیب چیققان تورکیه ماورای قافقاسنی بوراقادردا «ئه‌رمه‌نستان مسئله‌سی» اوزینك ایسکی شکلنده، بلکه داها بویوك بر طالعله یه‌گیده‌ن فعالیت ساحه‌سیغا چیقادر. بر تصور قیلگ: تورکیه پارچالانوب، اونگ مستقل‌دولت اولاراق موجودیتی‌ده شبهه آستندا قالمش ایدی... ئه‌رمه‌نی امیدله‌رینی بارلقا چیقاریش وظیفه‌سینی آمریقا رئیس جمهوری ویلسون اوز بوینیغا آلادردا تورکیه‌نك وان، بتلیس ولایتله‌رینگ بوتونوسینی وه ارضروم، ترابزون ولایتله‌رینگ بر قسمینی‌ده کیریته‌رەك «مستقل بویوك ئه‌رمه‌نستان» دولتینگ چیگه‌رله‌رینی چیزه‌در. استانبول هم تورکیه‌نگ بوتون آوروپا قسمی غالب آتاتانگ قولندا، ازمیرگه یونانلار کیرمه‌کده ایدی...

ئه‌رمه‌نیله‌ر امیدینگ یوزه‌گه چیقاریلماسی حقیقتاًدا یاقینلاشقان ایدی!

مه‌نه شو چاغدا آنادولودا تورکیه‌نی سوڭ امحادان قورتقارو مقصدیله ملی حرکات باشلانادر. آنادولو تورکله‌رنده‌ن باشقا هیچ برکیمسه بو حرکتنك موفقیتنه اینانمایدر ایدی. «کمالچیله‌ر»نگ دوشمانلاری آرتق درجه‌ده کوچلو بولغانلغندان ئه‌رمه‌نیله‌ر بوتون

دونیاغا قارشو غیرمساوی برکوچله یوروتولگه‌ن بو محاربه‌نگ تورکله‌ر اوچون وخیم بر صورتده نتیجه‌له‌نه‌چه‌گینه اصلا شبهه قیلماغانلار ایدی.

روسیه تامانیدان ئه‌رمه‌نیله‌رگه روس عکس‌الانقلابچی آق قوشونلاری باشلوغی گه‌نه‌رال ده‌نیکین‌نك اوزی حامیلق قیلماقدا ایدی. آوروپا طرفندان ایسه — ماورای قافقاسغا آنتانتا عالی شوراسی وکیلی اولاراق کیلگه‌ن آمریقالی میرآلای هاسکه‌ل ایریواندا ئه‌رمه‌نی پارلامانتدا، ئه‌رمه‌نیله‌رگه بارماق اوچیله‌ده اولسا تیکمه‌ك فکرنده بولوچی یالغز آذربایجان تورکله‌رینی ایمه‌س، حتی آنادولو تورك‌له‌رینی‌ده قصد ایتب، هده‌له‌رله تولوق بر نطق سویله‌گه‌ن ایدی.

بو نطقنگ تأثیری آستندا ئه‌رمه‌نیله‌ر هر قاندای توغرو فکر وه تویغولارینی یوقاتادرلار؛ حتی بوتون دونیاداغی ئه‌رمه‌نیله‌رنی توپلاب کتیرگه‌ن تقدیرده سانچا، آنادولو تورکله‌ری بر یاقدا تورسون، آذری تورکله‌رنده‌نده آز بولادرغانلقلارینی اونوتورلار. ئه‌رمه‌نی جماعت خادملاری، «ویلسون ئه‌رمه‌نستانی»نگ مستقل بر دولت اولاراق فقط تورکیه‌گه وه عمومیتله تورکله‌رگه آچیقدان آچیق دوشمان بر دولتنگ دائمی وه سیقی حمایه‌سی آستنداغنه تینچ یاشاب، انکشاف ایته بیله‌درگه‌نلگینه کوز یومادرلار. ئه‌رمه‌نی خادملاری بو «نیکبینچه» («اوپتیمیستچا») امیدله‌رنده‌ن جمهوررئیسی ویلسون‌نك ئه‌رمه‌نستان ماندا‌تینی قبول ایتمه‌ك حقنده‌غی تکلیفی آمریقا سه‌ناتی تامانتدان رد ایتلگه‌نده‌ن سوڭدا وازکیچمه‌دیله‌ر. ئه‌رمه‌نستان ماندا‌تندان — دیمه‌ك، ئه‌رمه‌نستانی حمایه ایتش وظیفه‌سنده‌ن باشقا دولتله‌رده باش تارتدیلار.

ئه‌رمه‌نیله‌ر فائده‌سیگه محاربه‌ده‌ن آولده، سوگرادا بو قادار کوب سویله‌گه‌ن وه ایشله‌گه‌ن بو ئه‌رمه‌نی دوستلاری نیچین ئه‌رمه‌نستان ماندا‌تینی رد ایتدیله‌ر؟... اوستندا ملاحظه یوروتولماسی لازم کیلگه‌ن مسئله مه‌نه بودر. بو رد ایتمه وه باش تارتمانگ معناسینی

تورکلك ده‌گیزی ایچنده بر سیقیم ئەرمەنینگ نورمال بر دولت حیاتی یاشایاآلماسلغینك وه بوندای بر ئەرمەنی دولتینك حیاتینی تأمین ایتمەك ایچین تورکله‌راه دائمی محاربه‌ده بولونماق ایجاب ایته‌چه‌گینك هرکیمگه آشکار بولغانلغندا آراماق لازم کیله‌در.

آمریقا وه آوروپا ئەرمەنستان ماندا‌تندان تورکیه وه تورکله‌رنگ قارا کوزله‌ری خاطری ایچین ایمه‌س، بالذات «ویلسون ئەرمەنستانی» پروژه‌سینگ ایشکه آشیریلیشینگ امکانسز ایکه‌نلگینگ آپ-آچیق کورونوب تورغانلغی ایچین باش تارتدیلار ایدی...

1920 نچی یلینك 10 نچی آوغوستندا آنتانتا استانبول حکومتینی سه‌ور معاهده نامه‌سینی امضالاماقغا مجبور ایتدی. بو مناسبتله ئەرمەنیله‌ر اوزله‌رینی «غالب» بیرنده حس ایتدیله‌ر... فقط عینی یلینگ سوگندا آنادولو ملی اوردوسی ئەرمەنستانغا قارشی ئەرمەنستانك بوتونلای امحاسیله نتیجه‌له‌نگه‌ن سفرینی آچیش مجبوریتنده قالدی. ئەرمەنی حامیسی بولغان دولتله‌رده‌ن هیچ بریسی ئەرمەنیله‌رگه یاردەم نامنه بارماغینی‌دا قیمیللاتمادی.

«ئەرمەنی مسئله‌سی»نك ئەرمەنی دوست وه حامیلارندان هیچ بریسی ایچین اونك اوز حقیقی مفهومنده بر أهمیتی بولماغانلغی وه یالغز تورکیه علیهدارلغی سیاستینگ بر قورالی‌غنه بولغانلغی هر کیمگه معلوم وه آشکار بولدی. فرانسه دولتی سوریه وه کیلیکیه ایله، اینگلتەره عراق وه موصول ایله مشغول ایدی. بورونغو روسیه ایسه آرتق میداندا قالماغان ایدی؛ یاشادیغی تقدیرده هم او یالغز روس کره‌ستیانلارینی ئەرمەنستانغا کوچورمه کله مشغول بولاچاق‌ایدی

ئەرمەنی جماعت خادملاری بو آچچغ تجربه‌له‌رنی کوروب آگلامادیلار. اونلار بو «اجنبی کوچله‌رگه سویانو» سیاسته‌رینی سوگرالاری هم دوام ایتدیردیله‌ر. اونلارنگ بو حرکتله‌ری لوزان قونفرانسی چاغندا (1922-1923 نچی یللاردا) یه‌گیده‌ن سیزیله‌مه‌کده ایدی. حتی ئەرمەنی جماعت خادملاری اوز لیده‌رله‌ری

آغارونیان شخصندان، گویا «هندستان، قافقاس وه تورکستان(!!) مسلمانلاری وکیللەری‌نگ، سه‌ور معاهده‌سی موجبنچه تورکیه‌گه قارشی ئەرمەنیله‌ر حقوقینی مدافعه ایتوب چیقاجاقلاری» حقندا اویدورما یاپماقدان‌دا کیری تورمادیلار. (بو خصوصده «تاك» — „Le Temps“ — غازیتاسینگ 26. 3. 1922 سانیغا باقیلسین).

آغارونیان‌نگ هندستان مسلمانلاری خصوصنده نه درجه‌ده حقلی ایکه‌نلگینی مەن بیلمه‌یمه‌ن. لاکن بز — قافقاسلیلار، ایدیل-اورالیلار، قریملیلار وه تورکستاندان بالذات مەن — عینی 1922 نچی یلینك 22 نچی مارتندا سه‌ور معاهده نامه‌سینگ فسخی لزومی حقندا مخطره (مه‌موراندوم) بیرگه‌ن وه بو مخطره‌نك اصلینی پاریسدا فرانسه خارجیه نظارتنه عیاض اسحاقی بیکله بالذات مەن آلوب باروب تابشورغان ایدك.(*)

1922 نچی یلنك سوگندا لوزان قونفرانسی توپلاندی. تورکله‌ر بو قونفرانسغا غالب صفتیله کیتدیله‌ر. «ئەرمەنی مسئله‌سی»نگ آرتق میداندا یوق ایکه‌نلگی هرکسچه معلوم ایدی. بو مسئله‌نی یه‌گیده‌ن اورتاغا قویماق، تورکله‌رله یه‌گیده‌ن محاربه‌گه کیریشمه‌ك دیمه‌ك بولور ایدی. 1920 نچی یلدا، تورکیه ایله محارب حالندا بولغان وه آنقارا حکومتینی تانیماغان چاغندا ئەرمەنیله‌رگه یاردەم قیلالماغان آوروپانك تورکله‌رله ایندی، اونلارنگ غالبیتیله بیتکه‌ن آنادولو ملی استقلال محاربه‌له‌رنده‌ن سوگرا، اوروش باشلایاچاغینی اویلاماق — هر قاندای ساغلام تویغوسینی یوقاتماق دیمه‌ك بولور ایدی. ئەرمەنی جماعت خادملاری بونی‌ده آگلامادیلار وه همان تورکیه‌ده‌ن ئەرمەنی اهالیسی بولغان ولایته‌رنی بوتونلای آجراتوب آلماقنی بولماسادا، هیچ بولماغاندا تورکیه توپراغندا «ئەرمەنی ملی اوجاغی» قوروب بیریلیشینی ایسکیسی کەبی طلب ایتوده اصرار

(1) آغارونیان‌نك بیاناتی مناسبتیله یازغان تکذیبنامه‌م «اوریان-ئه-اوقسیدان» مجموعه‌سینك 1922 نچی یلی آپریلندا چیققان 4 نچی سانندا باسیلیب چیققان ایدی.

قیلا بیردیله‌ر...

بو پلانتگ ایشکه آشیریلا آلمایدرغانلغینی وه ئه‌رمه‌نیله‌رنی تور-
کیه ایچنده تورکله‌رله یاقینلاشترماق چاره‌سینی آقتارماق لزومینی
کورسه‌تمه‌ککه اوروپوب قاراغانلارنك بارچاسی «پان تورکیست»،
حتی آز قالا بوتون «ماورای قافقاسنی اشغال ایتشده تورکله‌رنگ
متفقی» دیب آتالدیلار. «پوسله‌دنیه نووستی» غازیتاسی 1922 نچی
یل 29 نچی دیقابر ساندا غی باش مقاله‌سنده «توپچیباشی وه
مصطفی چوقای بیکله‌رنك عصمت پاشا ایله گیزلی مذاکره-
له‌ری(؟!)»ندن بحث ایتدی وه اصلا واقع بولماغان بو «مذاکره-
له‌ر»نی «تورکله‌رنك ماورای قافقاسغا حرکت، گورجستانتی او-
توش وه ئه‌رمه‌نستانتی ضبط ایتش پلانی(؟!)» ایله صیقی صورتده
باغلادی. بو مقاله‌نك معناسی وه بیرمه‌ك ایسته‌دیگی قناعتی بوتونلای
آیدیندر: لوزاندا ئه‌رمه‌نستانغا قارشی پان-تورکلك پلانی حاضر-
لانماقدا...

کوره‌سزکه ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی یه‌نه روسلارنك تورکیه علیهدار-
لغی سیاسته‌ریگه قورال حالیغا ئه‌یله‌نمه‌کده‌در...

لوزان قونفرانسی ئه‌رمه‌نیله‌رنك تورکیه ولایته‌ری اوستنداغی
طلبله‌رینی یرینه یتیرمه‌سده‌ن بیتدی.

بونیکله ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی یه‌کیده‌ن عموم قافقاس مسئله‌سی
ایچیگه کیریتیلگه‌ن بولدی. (یتمه‌دی)

چوقای (علی صبح)

* * *

تورکستانك مسجد وه مدرسه‌لری حالندان

(مشهد مخبریمزدن)

ئوزبیکستاندا موجود مسجد وه مدرسه‌لرنك دیمه‌رلك % 80ی
یاپیلغان. ایشنك کتیشیگه قاراغاندا قالغانلارینك هم شو یاقین یل-

لاردا یاپیلاجاغی احتمالدان اوزاق ایمه‌س. یاپیلغان مسجد وه
مدرسه‌لرنك بناسی مکتب، قولوب، سینه‌ماتوغراف، موزه‌خانه وه
تیاترو بناسیگه ئه‌یله‌تریلگه‌ن.

مکتبگه ئه‌یله‌تریلگه‌ن مسجد وه مدرسه‌لرنك دیوارله‌ریگه
بولشه‌ویك رهبرله‌رینك رسمله‌ری یرله‌شتریله‌در؛ یاخوده مکتب
بالالارینا یاتاقخانه قیلینادر. قولوب قیلینغان بولسا: محرابغا له‌نین
هیکلی قویولوب، هیکل آلدنداغی ماساغا له‌نین‌نك حیات وه فعا-
لیتیگه عائد رسمله‌ر، کتابلار قویولادر. بو یرنك آتیغا «له‌نین
بورچه‌گی» دیله‌در.

مسجدنك دیوارله‌ریگه: له‌نین، ستالین، کالینین، وورو-
شیلوف، مارکس، ئه‌نگه‌لس، فیض الله خواجه، آخون بابا اوغلی
که‌بیله‌رنك صورتلاری یاپیشتریلادر. اورتاغا قویولغان که‌تته ماسانك
اوستیغا تورلو موضوعداغی کتابلار، اویون اسبابلاری، غازیتالار
قویولادر.

بو مسجدنك اطرافیدا یاشاوچی محله خلقینك هوسکار ایر-
که‌گی، خاتون-قیزلاریدان عبارت تیاترو هم موسیقی توده‌سی
تشکیل قیلنیب هر نیچه‌کونده بر دفعه محله خلقینا تماشا قویولوب
بیریله‌در. محله خلقینك هر تورلو مجلسله‌ری هم شو یرده بولادر.

مه‌نگه آنق معلوم بولغان مسجد وه مدرسه‌لرنك بوکونگی
حالینی توبه‌نده گیچه کورسه‌تیب اوته‌مه‌ن:

بوخارادا 1) مسجد خاصهٔ امیر (ابن سینا آتیغا آچیلغان عمو-
می خلق کتبخانه‌سی)؛ 2) محلهٔ باده مسجدی ایله 3) لب حوض
مسجدی (مشکافلارنك یازغی قولوبی هم اورتا آسیا سینه‌ماتوغراف
جمعیتنك شعبه‌سیدر). 4) میر روستم مدرسه‌سی(شیخ‌سعدی آتیغا آچیلغان
کتبخانه)؛ 5) میرخان حوض بلند مسجدی (محله قولوبی)؛
6) مسجد جامع — قولوب؛ 7) روضه خانی مسجدی — خاتون-
قزلار آرتیلی هم مه‌یده ملتله‌ر قولوبی؛ 8) دیوان بیگی مسجدی—

ئوزبیکستان صنایع اتفاقی قولوبی؛ 9) ریگستان مسجدی — ساویت لار اتفاقی اجراء قومیته‌سی رئیسی «کالینین» قولوبی؛ 10) بازار نو مسجدی — موسیقی مکتبی.

11) میر عرب مدرسه‌سی؛ 12) کوکه‌کتاش مدرسه‌سی؛ 13) دیوان بیگی مدرسه‌سی؛ 14) قوش مدرسه 15) زرگران مدرسه‌سی (بونلار اورتا آسیا آثار عتیقه جمعیتی اختیاریداغی موزه‌خانه لاردر.) 16) گاوکشان مدرسه‌سی — تورکستانك تورلو شهرله‌رنده‌ن سورگون قیلنغانلار شو یرگه قاما لادر لار. 17) غازیان مدرسه‌سی — «اخلاق توزه‌تو» قاماقخانه‌سی؛ 18) دیگریزی مدرسه‌سی (یاخود «عبدالعزیز خان») بو هم قاماقخانه‌در. 19) نقیب مدرسه‌سی؛ 20) چور محله مدرسه‌سی؛ 21) گوشنده مدرسه‌سی؛ 22) آفاق مدرسه‌سی وه 23) جویبار اسمله‌رنده‌کی 5 مدرسه بوزدوروروب تاشلانغان وه حاضر نشانه‌له‌ری‌ده قالماغان.

بوخارادا 360 مسجد بار ایدی. (هر محله‌ده بره‌ر مسجد) 1928 نچی یلنك سوگنداغی حسابغا قاراغاندا بو رقم 60 غه توشورولگه‌ن ایدی.

سمرقنده‌ده: 1) شیردار مدرسه‌سی — بوگون ئوزبیکستان موسیقی علمی تیکشیریش اینستیتوسینك درسخانه وه یاتاقخانه‌سیدر. 2) اولوغ بیك مدرسه‌سی — آثار عتیقه هم ئه‌تنوغراف موزه خانه‌سی؛ 3) تیللاکار مدرسه‌سی — هر شهرده‌ن کیلوچی سیاحلار اداره‌سی. 4) ملا دوست بیك مدرسه‌سی — طب ته‌خنیقومی یاتاقخانه‌سی. 5) خواجه احرار مدرسه‌سی — قولخوز یاشلار مکتبی یاتاق خانه‌سی. 6) سوزنگران مسجدی — قزیل چایخانه هم «قلارا تسه‌تکین»(*) قولوبی. 7) مخدوم خوارزمی مسجدی — «روزا لوکسه‌مبورغ»(*) قولوبی وه باشقالار.

تاشکنده‌ده: 1) شیخاوند طهور — ئوزبیکستان حکومت سینه‌

(*) قلارا تسه‌تکین وه روزا لوکسه‌مبورغ آلمان قومونیست خاتونلاری.

ماتوغراف فابریقاسی. 2) کوکلتاش مدرسه‌سی — ئوزبیك درام تیاتروسینك یازلق بناسی.

بو یوقاریدا کتیریلگه‌ن معلوماتلار 1928 نچی یلنگ آخرلاریغا توغروکیله‌در. تورکستانتگ باشقا یرله‌رنده‌کی مسجد وه مدرسه‌له‌رنك حالی هم شونك که‌بی‌در.

* * *

یارالی آرسلانه

ووروولمش کوکسنده‌ن؛ خائن آوجینك
قیزیل قورشونیله آچیلان یارا
او قادار درین که... اضطرابینك
آجیسی یایلمش ایمسز تاغلارا.

*

صیجاق یاراسندان سوزولوب قایان
قیپ قیزیل قانلاری أموب یالایور..
قانلی کوزلریله کوکله‌رده یانان
ییلدیزلارا باقوب خومور دانیور...

*

چالمشلار اینده‌ن یاوروولارینی.
شو یارالی آرسلان به‌کله‌ر یارینی؛
قارانلق سیلینیب آچینجا سحر:
بیقاجاق قره‌ملین دیوارلارینی.
صنعان. هه‌لسینغفورس.

* * *

تورکیه‌ده:

استانبولدا «توران» وه «تورکستان» کیچه‌له‌ری

«توران نشر ومعارف وه یاردم جمعیتی» طرفدان 9 نچی

مارتدا استانبولداکی شهزاده باشی فرح تیاتروسندا ترتیب اولونان «توران گیجه‌سی» غایت موفقیتلی وه پارلاق اولمش، توران ایللهـ رینك تورلو قیافتلهری ایله ایسکی وه یه‌کی بر چوق تورك موسیقی پارچالاری چالینمش وه تغنی ایدیلمشدر. مسامره باشلانمازدان بر ساعت اول تیاترولیق دولمشدر. ملی مارش چالیندیقدان سوکرا «توران نشر ومعارف وه یاردم جمعیتی»نك رئیسی وه «جمهوریت» غازیتاسینك سیاسی ستونی محررلهرندهن محرم فیضی بیك بر نطق ایراد ایده‌رهك جمعیتك قورولوشندان مقصد، خارجدا تورکلهرك ساکن بولوندوغی مملکتلهردهن تورکیه‌یه گه‌لهن طلبه، مهاجر وه ملتجیلهره مادتاً وه معناً یاردم ایتمهك، عینی زماندا تورك گه‌نجلهری آراسندا چوق زنگین اولان تورك موسیقیسی وه دانسلارینا هوس اویاندیرماق اولدوغینی سویله‌دیکدهن سوکرا بو غیرتلهرك ایلك محصولی اولاراق «توران کیجه‌سی»نك ترتیب ایدیلدیکینی سویله‌مشدر.

نطقدان سوکرا آنادولو، تورکستان، ایدیل-اورال، آذربایجان وه قرم لهجه‌لهرنده شعرلهر اوقونمش زه‌یبهك وه ارضروم بارلاری، قریم تورکلهرینك قارا دکز، ایکی چوماق وه باشقا شرقیلاری وه چوبان اویونی، باغچا سرای قایتارماسی یعنی دونه‌ـ دونه یاپیلان قریم دانسی وه آلتای-توران تورکیسی چالینمش وه اوینانمشدر.

آذربایجان تورکلهری ملی مارشی، یه‌کی تورك بایراغی وه مصطفی کمال پاشا شرقیسینی اوقومشلار، شیخ شامل وه افشران دانسلارینی اوینامشلاردر.

ایدیل-اورال تورکلهری طرفندان‌دا مشهور قارا اورمان، ته‌فتیله‌و وه زیله‌یلوك که‌بی مشهور هوالار چالینمش وه سویله‌نمشدر.

تورکستان گه‌نجلهری طرفندان ملی مارش، وقت، اویناك

یار، سرواز، بزیم باغدا آچیلدی آق لاله اویونلاری وه هوالاری اوینانمش وه چالینمشدر.

نوقول ملی اولان بو هوالار وه دانسلار منحصراً تورك آماتور گه‌نجلهر طرفندان بویوك بر مهارت وه موفقیتله چالینمش، اوینانمش وه بارچالاری‌دا چوق آلقیشلانمشلاردر.

بو کیجه‌ده آذربایجان، ایدیل-اورال، تورکستان، قریم، اوقراینا، شمالی قافقاسیالیلارله برابر استانبولك بر چوق معروف سیمالاری، منورگه‌نجلك وه دارالفنون طلبه‌لری حاضر بولونمشلار.

استانبولداکی «تورکستان تورك گه‌نجلهر برلگی» مارتك 23 نده عیاث پاشاده‌کی پارق اوتهلینك سالونلارندا بر «تورکستان کیچه‌سی» ترتیب ایتمشدر. استانبولداکی تورکستان گه‌نجلهری بو ملی کیچه‌ده تورکستانك ملی موسیقی هوالارینی، تأریخی وه یه‌کی دانسلارینی ملی قیافتده تورکستان چالغیلاریله چالمش، اوینامش وه چوق آلقیشلانمشلاردر.

«یاش تورکستان» گه‌نج قارداشلاریمزك «توران» وه «تورـ کستان» کیچه‌له‌رنده کوسته‌ردیکلهری موفقیتله‌رینی یوره‌کدهن قوتلولار.

تورکیه‌ده یاشایان عربلارك بر تشبثی

استانبول غازیتالارینك یازدیغنا گوره، ماندا، حمایه، اشغال کبی اجنبی أداره‌له‌رنده بولونان عرب مملکتله‌رینه منسوب اولوب سیاسی محذورلار وه یا تجاری احتیاجلار دولاییسیله مملکتله‌رینه دونه‌مه‌یهن وه تورکیه‌ده یاشیان عربلارك ایله‌ری گه‌له‌نله‌ری بر جمعیت تشکیلنه وه اجنبی أداره‌له‌رینك منفی تأثیرله‌رندهن بحث ایتمهك وه کندی استقلاللارینی تأمینه چالیشماق اوزره، عربچا وه فرانسوزچا بر غازیتا چیقارماغا قرار ویرمشلهر وه تورکیه حکومتنه مراجعت ایتمشلهردر.

معارفه عائد رقملار: تورکیه‌ده ایلك تدریسات معلمه‌رینك سانی 16.336 ؛ اورتا تدریسات معلمه‌رینك سانی 2.411 ، یوکسه‌ك تدریسات معلمه‌رینك سانی 515 در.

ایلك تدریسات طلبه‌سی 497.330 ؛ اورتا تدریسات طلبه‌سی 32.836 ؛ یوکسه‌ك تدریسات طلبه‌سی 4.429 در.

534.595 ه بالغ اولان بویکونگ 347.972 سی ایرکه‌ك ؛ 187.623 ی قیزدر.

ملت مکتبله‌رنده‌ن 185.855 طلبه مأذون اولمشدر.

ایلك مکتبله‌رك سانی 6.629 ، اورتا مکتبله‌رك سانی 148 ، یوکسه‌ك مکتبله‌رك سانی 19 در.

بویوك حرث آداملاریمزك هیکلله‌ری

حقوق فاکولته‌سی طلبه اویوشمه‌سی استانبول دارالفنونی باغچاسنه بویوك حرث آداملاریمزك هیکلله‌رینی دیکمه‌گه قرار ویرمشدر. بو هیکلله‌ر مسابقه ایله تورك صنعتکارلارینا یاپدیریلاجاقدر. طلبه اویوشمه‌سی اولا غازی حضرتله‌رینگ هیکلله‌ری ایله ایشه باشلیاجاقدر. بونی ضیاء گوك آلپك هیکلی تعقیب ایده‌جه‌کدر. هیکلله‌ر تماماً طلبه پاره‌سیله یاپدیریلاجاقدر. طلبه اویوشمه‌سی بو ایش ایچین 15-20 گونه قادار فعالیته کیچمه‌گه قرار ویرمشدر. («جمهوریت» .33 .III .10).

* * *

ساویت اتفاقنده آچلق

سوك آیلار ایچنده ساویت روسیه‌سنده بولغان اجنبیله‌رنگ باریسی بر آغزدان او مملکتده آچلق حکم سورمه‌کده ایکه‌نلگینی تصدیق قیلماقدادرلار. ساویت اتفاقینك پایتختی بولغان موسقوا کوچه‌له‌رنده کوب انسانلار تیله‌نچیلکله مشغول. اوقراینادا ، شمالی

قافقاسدا ارزاق یوق. بزنك تورکستاندا آچلق داهادا قورقونچلو بر حالدا. خصوصاً قازاغستاندا احوال یاماندر. بز ، بو یاقیندا تورکستان نگ قازاغستان قسمنده بولوب قایتقان شخصلار بله‌ن کوروشدوك. اونلار توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیردیله‌ر: «بز بوتون تورك-سیب تیمر یول ساحه‌سنده‌ن کیچدك وه هر یرده آچلقنك قورقونچ صحنه‌سینی کوردك. قازاغستانك آرزاق آمباری سانالادرغان سیمه‌ی (سیمیپالات) ولایتنده آچلقدان أولوشنك کوبلگی مدهش درجه‌ده‌در. کوپنچه قازاقلار أوله‌که‌له‌ر. آرزاق یغو ایشله‌ری وکیللله‌رنده‌ن بریسی بر اجنبی سیاحنك حکومتنك آچلق ایله مجادله چاره‌له‌ری حقنداغی سؤالیغا جواب اولاراق هیچ بر مجادله یوقلغینی ، ارزاق یغو أداره‌سینك وظیفه‌سی آچلقدا قالا یاتقان اهالینی ارزاقله تأمین ایتمه‌ك بولمای ، تیسکه‌ریسنچه ، اهالینك بوتون ارزاقینی قولدان تارتوب آلوب قیزیل اوردونی وه صنایع مرکزله‌رنده کی ایشچیله‌رنی زورغا باقوب تورغان حکومتگه تاپشورماقدان عبارت ایکه‌نلگینی سویله‌مشدر... تورکستاندا ، آینقسا اونك قازاغستان بولونده‌بوغدای ایکه‌درگه‌ن خصوصی دهقان خواجه‌لغی یوق حکمنده‌در. بوتون خواجه‌لقلار قوللهکتیفله‌شتریلگه‌ن. قولخوز وه ساوخوزلارنك بوتون محصولاتی دولت مالی سانالادر وه اهالی بونلاردان یالغز حکومت تامانیدان بیلگیله‌نگه‌ن وه اذن بیریلگه‌ن أولچه‌وده‌گنه فائده‌له‌نه آلادر. بوتون حیوانلاردا «مالدارچیلق ساوخوزلاری»غا آلنغان وه یا قولخوزلاشتریلغان.»

اجنبی سیاحینك: «اهالی ساویت حکومتیگه قاندای قارایدر؟» دیگه‌ن سؤالیغا جواب اولاراق ، ارزاق یغو وکیلی:

— اهالینی آچ حالندا ساقلاب تورغان حکومتکه قاندای قاراشلاری لازم کیلسه شوندای قارایدرلار — دیمشدر.

ساویت حکومتی وه اینگلتەره

ساویت حکومتی ایله اینگلتەره آراسندا، ایکی دولت آرا-سنداغی مناسباتنك کیسیلیشی بله‌ن نتیجه‌له‌نه‌درغان بر اختلاف‌چیقدی. بو اختلافغا ساویت فابریقالارندا اینگلیز فیرماسندان ساتوب آلنغان ماشینالارنی قوروب بیرو ایشله‌ریله مشغول بولغان 5 اینگلیز مهندسی-نگ گ. پ. او. (چیکه) تامانیدان «زیانچیلق» ایله قارالانوب قاماقغا آلنماسی سبب بولمشدر. اینگلتەره حکومتی بو ایشله‌علاقه‌دار بوتون وثیقه‌لارنی آیریم بر «آق کتاب» حالندا نشر ایتدی.(*)

بولشه‌ویکله‌رنك بو مهندسله‌رنك «زیانچیلق ایشله‌ری» حقندا-غی ادعاسینه اینگلتەره حکومتینك قطعیا اینانمایتورغانلغنی بو کتابده-کی وثیقه‌لاردان آچیق کورونوب تورادر. موسقواداغی اینگلیز ایلچیسی کیری چاقریب آلنغان. اینگلتەره حکومتی ساویت مالالا-رینك اینگلتەره گه کیریتیلیشینی منع ایتشگه حق قازاندی. حتی سوروگی (مدتی) 17 نچی آپریلدا بیته‌درگه‌ن ایسکی تجارت معاهده نامه‌سینی یه‌گیله‌مه‌ك خصوصنده یوروتولوب تورغان مذاکره-له‌رنك کیسیلمه‌ك احتمالنی‌ده سویله‌مه‌کده‌درله‌ر.

ساویت ایشله‌رنده‌ن خبردار آداملارنك سویله‌وله‌رینه کوره اینگلیز مهندسله‌رینی قاماش وه اونلارنی قارالاشنك حقیقی سببی، بولشه‌ویکله‌رنك بو مهندسله‌رنك وکالت ایتدیکله‌ری اینگلیز فیرما-سیغا بولغان بویوك مقداردا (تخمیناً بر یاریم میلیون اینگلیز لیراسی) قرضلارندان بو یول بله‌ن قوتولماق ایسته‌مه‌کله‌ریدر. بولشه‌ویکله‌ر بو مهندسله‌رنی عیبله‌ب حکم قیلاجاقلار وه اونلارنی بویوك مقداردا، تخمیناً اینگلیز فیرماسیغا بولغان قرضلاری قادار، گه‌ره‌و قارشولغینه اینگلتەره گه کیتشله‌ریگه راضی بولاجاقلار. بو ممکن‌میدر؟

— البته، ممکندر.

(*) هر بر حکومت آیریم بر مسئله‌گه عائد دیپلوماتیك وثیقه‌لارنی عادتده بر رنگلی کتاب، مثلا آق کتاب، ساری کتاب... شکلنده نشر ایتەر.

فرانسوز مهندسله‌ری روسیه‌ده‌ن کیری چاقیریلماقدالار.

«تاك» غازیتاسینك 9 نچی آپریل سانندا بیرگه‌ن خبریغا قارا-غاندا روسیه‌ده ایشله‌ب تورغان فرانسوز مهندسله‌رنده‌ن اون تورت کیشی (باش مهندسله‌ر) فرانسه تامانیدان کیری چاقیریب آلنماقدادر.

بوندان بر نیچه ییل ایلگه‌ری ساویت حکومتیله فرانسوز صنایع-چیله‌رنده‌ن مرکب بر جمعیت آراسندا ساویت آغیر صنایعینه یاردەم بیریش اوستندا بر معاهده باغلانغان ایدی. ساویت حکومتی شرطنامه بوینچه تولاشی لازم بولغان آقچالارنی تولایالمای قالغانی سببلی بو فرانسوز جمعیتی بولشه‌ویکله‌رنك اینگلیز مهندسله‌ریگه قارشی قیلیب تورغان معامله‌سنده‌ن هورکوب وقتیله ساویت روسیه‌گه یوللا-غان بو 14 باش مهندسینی چاقریب آلیشنی موافق تاپمشدر.

* * *

جبهه‌داش مطبوعاتدا

«**استقلال**» غازیتاسی 31 نچی سانندا «آذربایجاندا عسکری حیات» باشلقلی یازیسندا، او یرده بوگون عسکری حیاتنك نه حالدا ایکه‌نلگینی تصویر ایتمه‌ك ایچین حاضرغی «آذربایجان دیویزیه‌سی قوماندیری (فرقه قوماندانی) غ. وزیروف ایله عینی فرقه‌نك سیاسی ایشله‌ر باشلوغی ج. علییه‌ف‌نك برابرلکده باکو «قومونیست» غازیتاسینك 23 نچی فیورال 1933 سانندا «آذ دیویزیه قزیل سرحدله‌ر قاراوولندا» دیب یازغان معلوماتلارندان توبه‌نده کیله‌رنی نقل ایتەدر:

«... 1931 ده عسکرگه آلنغانلارنك 41.5% ی قومونیست ایکه‌ن، 1932 ده عسکرگه آلنغان یاشلارنك سیماسی بوتونلای اوزگه‌رمشدر؛ قومونیستلارنك نسبتی 53,2% گه یاقینلاشمشدر.

دیویزیوننك قومونیست هیئتی 1931 ده 56,8% ایکه‌ن، 1932 ده 75,1% بولوبدر. 1931 ده قومونیست فرقه‌سیغه 1091 عسکر قبول قیلنغان ایکه‌ن، 1932 ده

قومونیست فرقه‌سنه کیرگه‌نله‌رنك مقداری 1921 کیشی بولوبدر.
دیویزیونونك یاش قومونیستلار تشکیلاتیگه 1931 نچی ییلدا 456، 1932 نچی ییلدا ایسه 529 عسکر کیرمشدر.»

«استقلال»نك یازوویغا قاراغاندا:

«اوتکه‌ن ییل دیویزیوندا «تازالاش» قیلنیب میکله‌رله «پرو-له‌تار بولماغان قورقولو عنصرلار» قوشوندان آتیلمشدر. عینی صورتله قوماندا هیئتنده‌ده «تازالاش» اجرا ایتلمش وه «ضررلی ضابطلار» قووولمشلار. بوتون بو «تازالاش»لار نتیجه‌سنده اوردو تمامیله «پرولەتارلاشمش» وه «قوممونیست فرقه‌سینگ ایشانچلی بر قوتی» اولمشدر.»

«فقط یازینگ باشلغینه باقیلماسین. بو دیویزیون حدودله‌رنی محافظه ایچین ایمه‌سدر. بونگ ایچین آذربایجان ساویت حکومتی تامانیدان «اولادلقا آلنغان» قزیل روس اوردوسی باردر. آذر-بایجان عسکرله‌رینك اصل وظیفه‌سی باردر. وزیروف ایله علیه‌ف گه کوره بو وظیفه:

«آذربایجان دیویزیونی برنچی درجه‌لی سیاسی مکتب وظیفه-سینی موفقیتله یرینه یتیرمه‌کده‌در. قیشلاقلار ایچین ییلدان ییلغا داها کوب بولشه‌ویك یتشدیرمه‌کده‌در. بو سایه‌ده آذربایجان پاختا وه نه‌فت پروغراملارینی موفقیتله یرینه یتیره بیله‌جه‌کدر.»

(استقلال): «مه‌نه، آذربایجان دیویزیونینك اصل وظیفه‌سی بودر. بر بولشه‌ویك پروپاغاندا مکتبی. اونگچین‌ده تورکله‌رگه قو-رال، فلان بیریلمه‌یدر. آذربایجاندا ملی بر اوردو موجود ایمه‌سدر. موجود بولغانلاردا قومونیست فرقه‌سیغه منسوب بولغان اعضالاردر. موسقوا آذربایجانتی ملی قوراللی برکوچه‌ن محروم ایتمشدر.»

«استقلال»نك یازوویغا قاراغاندا «استقلال» دورنده ملی آذر-بایجان حکومتی کوب بویوك محرومیتله‌رگه قارامای حربیه مکتب-له‌ری یاراتمش وه آز زماندا 30 میگگه یاقین منتظم بر ملی اوردو وجودگه کتیرمشدر.»

«یاگا ملی یول» مجموعه‌سینك 4 نچی (آپریل) سانی، «ترجمان» غازیتاسینك چیقاریلا باشلانغانینا 50 ییل وه ایدیل-اورال خلق شاعری مرحوم عبدالله توقای‌نك أولگه‌نینه 20 ییل تولووینه آتاب چیقاریلمش وه بو مناسبتله بویوك استاذ مرحوم غاسپرالی اسماعیل بیك ایله شاعر عبدالله توقای‌نك حیات وه فعالیتله‌رنده‌ن بحث ایتوچی تورلو مقاله‌له‌رنی احتوا ایتمه‌کده‌در.

«قافقاسیا داغلیلاری» شمالی قافقاسیا استقلال دعواسینی تمثیل ایتب 1932 نچی ییلنگ سوگنه قادار «غورتسی قاوقازا» اسمیله یالغز روس تیلنده نشر ایتلیب کیلگه‌ن بو مجموعه، بو ییلنك باشندان — 35/36 نچی (یانوار-فیورال) سانندان اعتباراً عینی زماندا تورك تیلنده — یه‌گی تورکچه (لاتین) حرفله‌ریله، استانبول شیوه‌سنده — ده مقاله‌له‌ر باسا باشلامشدر.

بو سانینك تورکچه یازیلارندان بریسینی تشکیل ایتکه‌ن باش مقاله‌سنده از جمله: «... تکامل یولندا آتیلان آدیملاردان بری‌ده مجموعه‌مزك اوشبو نسخه‌سنده یاپیلان یه‌گیلکدر.» دیگه‌نده‌ن وه بو یه‌گیلککه لزوم کورسه‌تکه‌ن عامله‌رنی ایضاح ایتکه‌نده‌ن سوك:

— ایشته بوتون بونلاری دوشوندیگمز ایچیندرکه ملی اورغا-نمزك بر قسمینی تورکچه اولاراق نشر ایتمه‌گه قرار ویردك.»

«... بو صورتله بوتون یاقین شرق بویونچه ایکینچی وطن دیه ییرله-شه‌ن یوز بیگله‌رچه عرقداشلاریمزه خطاب ایتمه‌ك امکانینی داخی ئه‌لده ایتمش اولویورز» دیدر وه سوزینی:

«... اورغانمزی گه‌نیشله‌تمه‌ك وه اوگا یه‌گی بر شکل ویر-مه‌کله ملتمزك دوستلار دائره‌سینی داها فضله گه‌نیشله‌تمه‌ك وه قوتمزی بر قات داها آرترماق أملنده‌یز.» جمله‌سیله بتیره‌در.

«قافقاسیا داغلیلاری»نك ایسته‌ر بو، ایسته‌ر سوگنو، 37 نچی (مارت) نسخه‌سنده بر قانچا مهم وه قیمتلی مقاله‌له‌ر بار.

«یاش تورکستان» بو مسلکداشینگ بو یه‌گی آدیمینی بویوك سه‌وینجله‌رله قارشی آلوب اونی آلقیشلار وه اوگا چین کوگلنده‌ن موفقیتله‌ر تیله‌یدر.

چاغاتای

به‌رلینده توقای کیچه‌سی

آپریل (نیسان) آیینك 15 نده خلق شاعری عبدالله توقای‌نك أولووینه 20 ییل تولو مناسبتیله به‌رلین‌ده توقای‌نی ایسله‌و کیچه‌سی یاسالدی. به‌رلین‌ده یاشاب تورغان ایدیل-اورالیلار، آذربایجانلی وه تورکستانلیلار قاتناشغان بو ایسله‌و کیچه‌سی ایدیل-اورال استقلال حرکتی باشلوغی وه رفیقمز «یاگا ملی یول» باش محرری عیاض اسحاقی بیکنك مرحوم شاعرنك ترجمهٔ حالی، ادبیاتداغی رولی وه خلقنه قیلغان أدبی خدمتی حقنده سویله‌دیگی اوزون نطقیله باشلاندی. بو مهم نطقنی دوقتور رشید رحمتی بیکنك شاعرنك أولومینی ایسکه آلو مناسبتیله سویله‌دیگی چوقور تأثراتی وه مرحوم شاعرنك شعرله‌رنده‌ن سایلاب اوقودیغی ادبی پارچالار تعقیب ایتدی. اوندان کیین حاضروندان خانم وه یگیتله‌رده‌ن عبارت بر غروپ توقای شعرله‌رینك بعضیلارینی، أك سوگدا شاعرنك «وصیت» باشلقلی بر شعرینی، خور حالندا اوقودیلار. توقای‌نی ایسله‌و کیچه‌سینك رسمی بولومی مرحوم شاعرنك روحنه فاتحه ایله بتیریلدی.

تورکستاندا کوچلو بر نه‌فت فواره‌سی

ساویت غازیتالارینك خبر بیروویگه‌کوره، تورکستانك تورکمه‌نستان قسمنداغی «نه‌فته داغ» معدنله‌رنده‌ن بو ییل 31 نچی یانواردا یه‌ك قوتلی نه‌فت (یر مایی) فونتانی آتیلا باشلاغان. کونده 8 میلیون تونا قادار یر مایی فیشقرتماقدا بولغان بو «نه‌فته‌داغ» معدنله‌ری اورتا آسیا تیمر یولنداغی «جبل» ایساسیوتندان 30 کیلومه‌ترو چاماسندا اوزاقلقدادر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

«شورالار تورکمه‌نستانی» نك شکایتی

چارشانغی رایون، تاش رابات اوبا مطلوبات جمعیتی باشلوغی آرلوف، بو اوباداغی مطلوبات دوکاننده ایشله‌ب یورگه‌ن ایکی تورکمه‌نی هیچ سببسز ایشده‌ن چیقاریب، اورونلاریغا اوز قارینداش وه دوستلاری بولغان روسلارنی قویمشدر. بوروسلار برآغزهم‌ییرلی تیل بیلمه‌گه‌نلکله‌رنده‌ن قوئوپیراتیف دوکانیگه اشیا آلماقفا کیلگه‌ن قولخوزچی وه آیریم دهقانلار اوز مقصدلارینی آگلاتا بیلمه‌ی، ایسته‌گه‌ن نه‌رسه‌له‌رینی‌ده ساتوب آلالمای بوش قایتوب کیتمه‌کده‌درله‌ر. («شورالار تورکمه‌نستانی» 3. 2. 23 سانی)

آذربایجان تأریخی

آذربایجان ساویت حکومتی، آذربایجان تأریخی یازیلماسی ایچین، حاضرلغا باشلامشدر. یازیلاجاق تأریخ ایکی جلده‌ن عبارت اولوب، آذربایجانگ ایسکی وه یه‌گی دورله‌رینی احتوا ایده‌جه‌ك، مارقسیست-له‌نینست بر مه‌تودله وه نوقول صنف کوره‌شی تأریخندان عبارت اولاجاقدر. مکتبله‌ریمزده اوقوتولاجاق بو «تأریخ»ك یه‌گی بوغون (نسل) ایچین نه قادار ضرر‌لی اولاجاغنه سوز یوقدر.
(«استقلال» 15 نیسان 1933 سان 32)

حفریات

آذربایجانگ میل چولنده داشبورون استاسیونی یانیدا بولونان بر شهر آرخه‌ئولوغلار طرفندان تیکشیریلمشدر. شهر وقتیله Câvur-Arh قانالی احاطه ایدیورمش. حفریات چاغی 13 وه 14 نچی عصره عائد چاقالار (سکه‌لر) بولونمشدر. انقاض ایچه‌ریسنده 10.000.000 ساغلام قالمش توغلا بولوندیغی معلوم اولمشدر. کوگلمده آقادمیك مه‌چانیوفگ أداره‌سنده بر هیئت حفریاته دوام ایده‌جه‌کدر. («استقلال» سان 32).

Yach Turkestan

Avril 1933 (Le jeune Turkestan) No. 41

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokāï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطله‌ری :

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2¼ دولار ، اوچ آیلغی 1½ دولار

تورکستان خریطه‌سی

استانبولداغی « تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی »

قارت-پوستال شکلنده ، 13 X 18 بویوکلگنده ، تورت توسلو تورکچه بر تورکستان خریطه‌سی چیقارمشدر . ده‌گه‌ری 10 غروشدر .

آدره‌س :

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعه‌مزگه تییشلی هر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری : چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1933	ساله 42

بوسانداء :

1 — تورکستان «ایکینچی بیش ییللق پلان» آلدیندا باش مقاله
2 — 28 مایس — مصطفی
3 — کوکلهم ایکیشی آلدیندا — تیمور اوغلی
4 — ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی (III) — چوقای اوغلی مصطفی
5 — تورك غازیتاچیلغی (X.) — توقتامش اوغلی
6 — استانبولدا برنچی تاپقیر یاسالغان «تورکستان کیچه‌سی» — دوقتور ایلته‌ر
7 — کوسته‌نجه‌ده غاسپرالی اسماعیل بیك کونی
8 — ساویت روسیه‌سنده م..
9 — تورکستانگ بوکونکی کورونوشله‌ری چاغاتای
10 — شرقی تورکستاندا
11 — خبرله‌ر

تورکستان خبرلەری

آتیب أولدورولگەنلەر: 1) آوول ساویت باشلوغی ـ باترشاه اوغلی ذوالفقار؛ 2) قولخوز باشلوغی ایلوبای اوغلی؛ 3) سناماى (؟) اوغلی؛ 4) مولان اوغلی؛ 5) بیردی علی اوغلی؛ 6) قارت علی اوغلی؛ 7) آقپای اوغلی؛ 8) قاسم اوغلی؛ 9) ایس محمد اوغلی؛ 10) جاریقبیك اوغلی؛ 11) اسپانقل اوغلی؛ 12) آریس اوغلی [«قازاغستانسکایا پراودا» هەم «سوسیالدی قازاغستان» 17 نچی فیورال.]

بونلارنگ «عیبی» بای، ملا، آتقا مینەر بالالاری بولا توروب، آوول ساویت وە قولخوزلاردا یوقاری اورون توتقانلاریدر.

یەنە شو «عیب» ایلەگنا هلانغان 1) نورمحمد اوغلی؛ 2) میرزا اوغلی؛ 3) محمدقل اوغلی؛ 4) بایمەن اوغلی؛ 5) نادرخان اوغلی لارینگ هەر بری 10 ییلدان قاماققا حکم ایتلمشلەردر.

«تاگریسزلار دارالفنونی»

شو آینگ باشندا، برنچی مایدا، ایچکی روسیەدەکی ویاتکا شهرندە «تاگریسزلار دارالفنونی» آچیلمشدر. بو «تاگریسزلار دارالفنونی»ندا ساویت حکومتینگ تأمینایله 400 کیشی اوقوتولاجاق وە بونلار دیئلەرکه قارشی کورەش میداندا چالیشدیرماق اوچون یتیشتریلەجه کلەردر.

بەرلین‌دە «اسماعیل بیك کیچەسی»

بەرلین‌دە یاشاب تورغان آذربایجان، ایدیل‌ـاورال، وە تورکستان تورکلەری «ترجمان»نگ 50 ییللغی مناسبتیله 17 نچی مایدا «اسماعیل بیك کیچەسی» یاسادیلار. کیچەگه ایران وە تورکیەلی یاش توغانلاریمزدانده قاتناشغانلار بولدی. بوتون تورك أولکەلەری بایراغینا بورونگەن اسماعیل بیك رسمیله بەزەنگەن بر سالوندا ترتیب ایتلگەن بو ملی کیچه تورکستانلی دوقتور طاهر بیکنك اسماعیل بیك حیات وە فعالیتی حقنده کی قونفرانسیله طنطنەلی صورتده کیچدی.

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی فورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك دەقابرندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1933	ساله 42

تورکستان «ایکنچی بیش ییللق پلان» آلدندا

عادتده فیورال‌ـمارت آیلاری هەر تورلو فرقه تشکیلاتلاری پلەنوملارینگ «ملی جمهوریتلەر» مرکزی اجرائیه قومیته سەسیەلەرینگ توپلانو زمانلاریدر. او توپلانمالاردا اوتکەن ییلنگ نتیجەلەری وە ایندیگی ییل اوچون کوزده توتولغان پلانلار حقندامعروضەلار سویلەنەدر. بو ییلغی پلەنوم وە سەسیەلەر، برنچی بیش ییللق‌نگ یکونلەری کتیریلگەنلگندەن وە بو برنچی بیش ییللق پلانتنگ بیرگەن ثمرەلەرندەن کیلەچەك اوچونده مطالعه یوروتوب بر حکم بیره بیلەجه گیمزدەن آیریم اهمیتکه ایگەدر. ایسزکه بو دور — فیورال‌ـمارت — ده چیققان تورکستان غازیتالاری بیزگه آنچا کیچیکیب کیلدی. تورکستانداغی فرقه پلەنوملەرنده وە «ملی جمهوریتلەر» مرکزی اجرا قوملارندا فیورال‌ـمارت آیلارندا سویلەنگەن سوزلەر بزگه ایندیگنه — مای آیندا معلوم بولماقدادر؛ بونگچوندە

بز اوز اوقوچیلارمزنی مملکتمزده گی حقیقی وضعیت بلەن، عینیله بولشەویك حکمدارلارینگ اوز نطق وه معروضه لارندا کورسه‌تیلگەن توسده تانیشترماقدا بونچاکوب کیچیکمەك مجبوریتنده قالدق.

آیریم مسئله‌لەر حقندا داها مفصل معلوماتنی اوقوچیلاریمز توبەنده باسیلغان آیریم مقاله‌لەرده وه «تورکستان خبرلاری» بولومنده تاپادرلار. بو یرده بز یالغز تورکستانگ 2 نچی بیش یللق پلان باشلانغچنداغی عمومی کورونوشینی تصویر ایتمه کله گنه اکتفاقیلورمز.

تورکستاندا برنچی بیش یللقنگ أڭ بویوك وظیفەسی نیمەدەن عبارت ایدی؟ بو سوراغنگ جوابینی بز قازاغستان خلق قومیسارلار شوراسی رئیسی عیسی اوغلو اورازنگ نطقندا تاپامز («سوسیالدی قازاغستان»نگ 21 نچی فیورال 1933 سانیغا باقیلسین). او، برنچی بیش یللقنگ وظیفه‌لەرینی 4 توب (اساس) نقطەغا بولەدر: 1) صناعتلاشتریش وه ملی پرولەتاریات یاراتیش؛ 2) کیریده قالغان دهقان وه کوچەبه مالدار خوجالقلارینی سوسیالیستیك اساسده یەکیدەن قوروش. 3) «شکلجه ملی، معناجه سوسیالیستیك مدنیت» یاراتماق وه 4) اوروغ-اویماق تشکیلاتی وه فەئوداللق حاکمیتنی، موشتومزورلار صنفینی یوق قیلماق.

عیسی اوغلونگ بو تورت مادەسی تورلو توسله‌رده تورکستان‌نگ بوتون باشقا «ملی جمهوریت»له‌رنده‌ده تکرار ایتلمه کده‌در. ئوزبەکستاندا أڭ بویوك کوچ، برنچی بیش یللقنگ باش وظیفەسی بولغان پاختاچیلقفا صرف ایتله‌در. بوتون بولشەویك ناطقلاری بیش یللقنگ موفقیتله‌رینی ماقتاو ایله باشلایدرلار وه «فرقەنگ باش چیزیغی» آلدندا باش ایگیب ستالین گه تاپینادرلار. بوندان سوڭ بر «اما، اورتاقلار!» باشلانادر وه بو «اما»نگ سوگندا تورکستان «ملی جمهوریت»له‌رینگ صناعتلاشدیریلیشینگ یالغز سوزله‌رده، «بیش یللق پلان»نگ چیزیلدیگی کاغدلارداغنه قالغانلغینی کورەسز. ایشده ایسه، ساویت «گیگانت»لاری — چمکند قورغاشین

زاووتی، بالخاش، آق توبه وه آلتای قومبیناتلاری، چیرچیق-سترووی، قارا دریا، وحش-سترووی وه باشقالاری —نگ بارچاسی هەلی کیله‌چه کده گنه ایشله‌نمه کچی. اونلارنگ «موفقیت» رقملاری هەلی ایکنچی بیش یللق پلاندادر. قاراغاندی (تاش کومور گیگانتی) وه ئەمبه-نەفت 1933 نچی یلدا «1932 نچی یلداغندان ایکی قات آرتق محصولات بیرمەلی»مش... دانگغی بوتون دنیاغا یایلغان وه بوتون تورکستانی سیبریا ارزاق وه آغاچلاریله تولدوروووی لازم کیلگەن «تورك-سیب» یوزده 40 نسبتنده (40%) آز ایش به‌جه‌رگەن. («قازاقستانسکایا پراودا» غازیتاسینگ 4 نچی مارت سانیغا باقیلسین).

پاختا خصوصیغا کیله‌یلك. بولشەویك کارنایلارینگ 1932 نچی یلغی پاختا سیاستی «یوتوق»لاری حقندا قاندای باقیرغانلقلارینی ایسله‌سه گز کیره‌ك. تورکستان بولشەویکله‌ری اوتکەن یلنگ اورتالارندا یاق: «بزنگ پاختاچیلقدا ایریشکەن موفقیتله‌ریمزغا فقط بیش یللق پلان سایه‌سنده، فرقه باش چیزیغینگ توغرولغی وه ستالین‌نگ داهیانه رهبرلگی آرقاسنداغنه ایریشمەك ممکن‌در» دیب یازغان ایدیله‌ر. عینی غازیتالارنی ایندی‌ده برکره اوقوب‌ده، عینی فرقه رهبرله‌رینگ «برنچی بیش یللق پلان سیاستی‌نگ یوتوقلاری» حقندا نه‌له‌ر سویله‌دیکله‌رینی وه نه‌له‌ر یازدیقلارینی ایشیتگز. یوقاری أداره باشنداغیلار اوزله‌رندەن توبەنگی أداره‌له‌رنی قارالاب سوکمه-کده‌له‌ر وه بو بختسزله‌رده اوزگناهکارلکله‌ری اوچون پشیمان قیلیب ایندیگی یلدا «کیچمیشنگ یاگلیشلقلارینی بتیره‌جه کله‌ری»-گه آند ایچمه کده‌له‌ر.

پاختا بیش یللق پلانینگ ایشکه آشیریلالماغانلغینی کورسه-تورلك ایگ یاخشی دلیل، ستالین ایله مولوتوف‌نگ 16 نچی مارتدا اورتا آسیا بیوروسنه وه بوتون ملی ساوناروملارغا، ملی قوممونیست فرقه‌لەری مرکزی قومیته لارینغا یوللاغان تلغراملاری‌در.

بو تلغراملارغا نظراً «ئوزبه‌کستان پلاندا کورسه‌تیلگه‌ن مقداردان اون میکله‌رچه تونا آز پاختا بیرمشدر.» «تورکمه‌نستان پاختا پلانینی فقط یوزده 69 نسبتنده (69%) به‌جه‌رمشدر». تاجیکستان توغرو- سندا ستالین ایله مولوتوف: «بولتورغی پاختاچیلق ایشله‌ری رذیلانه بوزغونلقلارغا یولوقمشدر؛ تاجیکستان 1931 نچی یللداغیدان% 20 آز پاختا بیرمشدر.» دیب یازادرلار. («پراودا ووستوکا»نگ 21 23 نچی مارت وه «تورکمه‌نسکایا ایسکرا»نگ 22 نچی مارت سانلارینا باقیلسین). قازاقستان ایله قاراقالپاغستان‌دا پاختا پروغرا- مینی او برله‌رنده‌ن توزوکره‌ك به‌جه‌رمه‌گه‌نله‌ر. بولشه‌ویکله‌رنگ آند ایچیب ایناندیردیقلارینا کوره تورکستان احتیاجینی اوده‌مه‌سی لازم‌کیلگه‌ن توقوماچیلق وه ایپه‌کچیلك صناعتی‌ده «تورت آیاقلاب آقساماقدادر.» فه‌رغانه توقوما فابریقاسی هه‌لیگه‌چه هه‌م تیکیلیب بیتمه‌گه‌ن (بو فابریقا 1927 نچی یللدا تیکیلیب بیتکه‌ن بولمالی ایدی!) حالبوکه بولشه‌ویکله‌ر بو فابریقا حقندا کوبده‌ن خالص بر چوپچه‌ك (ایرتەك) توزگه‌نله‌ر ایدی. تورکستاندا ایکنچی بر توقوما فابریقاسی‌دا آلماتا شهرنده‌در. بو فابریقا بر یللدا 340 میگ مه‌تره گه‌زله‌مه ایشله‌ب چیقارادر. عیسی اوغلو بو فابریقا توغروسندا وه عمومیتله قازاغستان صنایعی حقندا توبه‌نده‌گیله‌رنی سویله‌یدر: «بزنك برده‌نبر ماهوت فابریقامز، برکیچیك آیاق قابی فابریقامز وه بر نیچه تیری وه پیما (نه‌مه‌ت) زاووتلاریمز بار...» عیسی اوغلو سوزینی دوام ایتدیریب دیدر: «بز، طبیعی، اساس اعتباریله أولکه‌نگ اوز چیگه‌ره‌لری ایچنده قاپلانوب قالووینه قارشیدرمز. بارچاگز بیلیرسز که قاپالی چیگه‌ره‌لر ایچنده صناعتلاشتریش سیاستینی ملتچیله‌ر ترغیب ایتەرلەر. بو سیاستنی وقتیله بزنگ ملتچی-آغماچیلاریمزدا ترغیب ایتکه‌نله‌ر ایدی. الاکن بز اوز طرفمزدان بر خصوصدا آشکار بر اویغونسزلق وه اقتصادی معناسزلق بار ایکه‌نلگینی کور- سه‌تدیگمز زمان اوز پرینسیپمزگه قارشی هیچ برگناه ایشله‌گه‌ن

بولمایمز. حقیقتاً، قازاغستاندان، عینی قازاغستانغا حاضر مال حالندا قایتوب کیره‌درگه‌ن نه‌رسه‌له‌رنی خام مال شکلنده چیقارماقدا نه لزوم بار؟» بارك الله، اوراز باتر، پەك حقلیسیگ! بو، تورکستاندابرنچی دفعه سعد وقاص اوغلو اسماعیل تامانیدان آلغا سورولگه‌ن نقطهٔ نظرنگ اوزگنه‌سیدر. فقط عیسی اوغلو اسمله‌رینی آتاماسدان اسما- عیل وه باشقا ملتچیله‌رنی گویا تورکستانگ اوز چیگه‌ره‌لری ایچنده اقتصادی قاپالیلغینی ترغیب ایتدیکله‌ری بله‌ن قارالاودا حقسزدر. اونلار خودده شو «تورکستاندان، اونگ اوزیگه ایشله- نگه‌ن مال حالندا قایتوب کیله‌درگه‌ن نه‌رسه‌له‌رنگ خام مال شکلنده چیقاریلیشی»نگ «اقتصادی اویغونسزلق وه خواجالقچا معناسزلق» ایکه‌نلکله‌رینی کورسه‌تکه‌نله‌ر ایدی. اونلار، اسماعیل سعد وقاص اوغلو باشدا بولغانی حالدا، تورکستان پاختاسینگ، تورکستان یو- کینگ، تیریسینگ وه باشقا خام مالللارینگ اوز اهالیسینگ احتیا- جیگه بیتەرلك مقدارداغنه بولسادا تورکستانگ اوزگنه‌سنده ایشله‌ب چیقاریلماسینی طلب ایتکه‌نله‌ر ایدی. فقط بو فکرگه قیزیل موسقو- فیلار وه اونلارنگ یرلی آگه‌نتلاری (او جمله‌ده‌ن عیسی اوغلو- نگ اوزی‌ده) قارشی توردیلار؛ چونکه بو «اقتصادی معناسزلق»نی موسقووا سیاستی لازم‌کورمشدی. حتی موسقوا امرله‌رینگ ایگ صادق آگه‌نتی بولغان عیسی اوغلو اورازنگ‌دا اسماعیل سعد وقاص اوغلو تیلی بیله‌ن سویله‌شنده‌ن، موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ یاراتدیقلاری بو «اقتصادی معناسزلق»قا قارشی ناراضیلقنگ عمومی ماهیتده ایکه‌نلگی آگلاشیلادر.

ملی صناعت بولماغان بر یرده «ملی سوسیالیستیك پرولەتار- یات» قایدان تاپیلسین؟ تورکستانداغی «ملی جمهوریت»له‌رده‌گی «پرولەتاریات» عجبا اوز مملکتنده — قاندای بولسا بولسون — بر رول اوینارموکه‌ن؟

«ایسته‌ر تورك-سیب تیمر یول ایستاسیونلارنداغی، ایسته‌ر سامار-

ژلاتوئوست (یعنی تاشکند-اورینبورغ) تیمر یولنداغی وه عمومیتله قازاغستاندان اوته‌درگه‌ن باشقا یوللارداغی ایشله‌رنی آلگز، یاکه ایسته‌دیگگز پوچته-تلغراف أداره‌سینی آلگز، — بونلارنگ هیچ بریسنده روس تیلینی بیلمه‌یدرگه‌ن بر قازاقفا قازاق تیلنده جواب بیریلدیگینی. یا بر قازاقنگ اوز آنا تیلنده ایسته‌دیگینی سوراب، آگلادیغی تیلده معنالی بر جواب آلا بیلدیگینی کورمه‌سسز.»

بوکتیریلگه‌ن سوزله‌ر میرزویان‌نگ آلماتا شهر فرقه قومیته‌سی پله‌نومنده سویله‌گه‌ن نطقندان آلینمشدر («قازاقستانسکایا پراودا»نك 4 نچی مارت سانیغا باقیلسین.) بو بیرده «قازاغستان» وه «قازاق تیلی» سوزله‌رینگ بیریگه بوگا مطابق «ئوزبه‌کستان،» «تورکمه‌نستان»...، «ئوزبه‌ك تیلی»، «تورکمه‌ن تیلی» که‌بی سوزله‌رینی قویساگز یه‌نه عینی جوابنی آلا بیلیرسز...

«صنایع»ده حقیقی تورکستانلی ایشچیله‌رنگ سانی توغروسندا بر تصور حاصل قیلماقچی بولساگز تورکمه‌نستانغا عائد مه‌نه شو رقملار اوستندا بر کوز یوروتگز.

14 میگ بناکار ایشچیله‌رنده‌ن 1440 ی تورکمه‌ن، 15 میگ 430 ساودا وه عمومی تأمینات ایشچیسنده‌ن 6600 ی تورکمه‌ن 12 میگ 800 ساوخوز وه موتور-تراقتور استاسیونی ایشچیسنده‌ن 4940 ی تورکمه‌ن 13 میگ 790 تیمر یول ایشچیسنده‌ن 2770 ی تورکمه‌ن.

بو رقملار تورکمه‌نستان حکومت باشلوغی آتابای اوغلی تامانیدان تورکمه‌نستان مرکزی اجرا قومیته‌سینگ 3 نچی سه‌سیه‌سنده بلدیریلمشدر. («تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 20 نچی فیورال سانی) لاکن آتا بای اوغلی بو ایشچیله‌رنگ قاندای ایشچیله‌ر ایکه‌نلکله‌رینی کورسه‌تمه‌یدر. فقط بز، اونگ کورسه‌تو‌یگه احتیاج کورمه‌ده‌ن‌ده تورکمه‌ن وه عمومیتله بوتون تورکستانلی ایشچیله‌رنك ایگ توبه‌ن ایشله‌رده ایشله‌تیلدیکله‌رینی وه روسلارغا قاراغاندا قات-قات آز ایش حقی آلدیقلارینی بیله‌مز.

بیش بیللق پلان موجبنجه قولخوزلار دهقان صنفینگ اختیاری صورتده برله‌شمه‌سینی تشکیل ایتمه‌لی، مملکتده ساویت حکومتینگ سویانچیغی بولمالی، بوتون اهالینی وه مملکتنی قیشلاق خوجالغی محصولاتیله تأمین ایتمه‌ك صورتیله بایتمالی ایدیله‌ر. فقط بو شرط-لارنگ هیچ بریسی اورونغا کتیریلمه‌مشدر. دهقانلار قولخوزلارغا کوچ بله‌ن هایداب کیرتیلگه‌نله‌ر. قولخوز خوجالقلاری دورنده خلق هیچ کورولمه‌گه‌ن بر صورتده آچلق چیکمه‌کده‌در. ساویت حکومتینگ سویانچیغی بولووی اویلانغان قولخوزلار بوکون او حکومتنگ گور قازوچیسی بیرنده‌در. ساویت حکومتینگ «قولخوزلارنی ضررلی عنصرلاردان تازالاش» کوره‌شووی مه‌نه بو سببه‌ن یوز بیرمشدر. «قولخوزلارنی تازالاش» مجادله‌سی آینقسا تورکستاندا کوب که‌سکین بر شکل آلمشدر. تورکستانگ یالغز تورکمه‌نستان بوله‌گینگ اوزنده بو بیلنگ اولگی ایکی آیی ایچنده 3 میگ 957 خوجالق «تازالانمش»، یعنی قولخوزلاردان چیقاریلمشدر. برده، قولخوزلاردان: 158 رئیس وه کاتب، 159 حسابچی وه خوجالق مدیرله‌ری، 111 فرقه اعضاسی، 173 بریغاده‌چیلار، 99 قوممونیست یاشلاری (قومسومول) چیقاریب آتیلمشدر. بو «چیقاریب آتیلغانلار»نگ گناهلاری نیمه‌ده‌ن عبارت ایکه‌ن؟ بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان «موشتومزور» دیب آتالغان بو آداملارنگ گناهلاری «صنف اولاراق» أولمه‌گه‌نلکله‌ری وه اوز اختیارلاری بیله‌ن أولمه‌ك ایسته‌مه‌گه‌نلکله‌ریدر...

ایکنچی بیش بیللق پلان باشلانغچندا تورکستان تورموشینگ بوتون تارماقلارندا توقتاب اوتوشکه، تأسفکه قارشی، پیریمزنگ آزلغی یول بیرمه‌یدر. قیسقا که‌سمه‌ك لازم کیله‌در. اونگچون‌ده بر کوب جهتله‌رنی بر یاقدا قویوب توروب، ساویت بیش بیللغینگ تورکستانگ دالا قسمینه عائد مهم بر نقطه‌سی تانیلغان «کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به اهالینگ اوتوراقلاشتیلووی»غا توقتایمن. «یاش تور-

کستان» بولشه‌ویکله‌رنگ بو مسئله‌ده کی یالغانچیلقلارینی قات‌ـقات یوزه‌گه چیقارمشدر. ایندی آلدیمزدا بولشه‌ویك غازیتالارینگ گواهلکله‌ری تورادر: «قازاقستانسکایا پراودا» ایله «سوسیالدی قازاغستان» برده‌ن «یه‌گیده‌ن اوتوراقلاشتریلغان خوجالقلارنگ کوچوب کیتوله‌ری»نده‌ن بحث ایته باشلادیلار. قازاغستانگ بر قاچا منطقه‌لارندا وقتیله اوتوراقلاشقان قازاقلار قاچا باشلا‌ـمشلاردر. بونگ‌دا سببی، ساویت حکومتینگ اونلارغا نه ارزاق جهتده‌ن بر یاردەم، نه ایکین اوروغی، نه‌ده اوی تیکیش ایچین ماته‌ریال بیرمه‌گه‌نلگیدر. اونلارنی ساده‌جه «اونوتمشلار»در. چونکه موسقوا آگه‌نتلاری روس مهاجرلارینی بیرله‌شترمه‌ك فکریله مشغول ایکه‌نله‌ر. «سوسیالدی قازاغستان» «اوتراقلاشترو» ایشنده‌گی رذا‌ـلتله‌ر توغروسندا توقتاماسدان یازوب توردی؛ فقط بوگا هیچ بر کیمسه بر اهمیت بیرمه‌دی. یالغز ایندی قازاقلارنگ یوزله‌ب، میکله‌ب، آچلق یوزنده‌ن یالپیسیغا أولمه‌ك تهلکه‌سی آستندا ساویت حکومتی تامایدان کوچله‌ب کیریتلدیکله‌ری قولخوزلارنی تاشلاماقغا باشلادیقلاری وه یه‌نه‌ده‌ن کوچه‌به‌لك تورموشیغا قایتدیقلاری زمان‌غنه موسقوا بولشه‌ویکله‌ری اوز امرله‌رینی کور‌ـکورینه وه بویوك اعتنا ایله یرینه یتکورگه‌ن رایون قومیته کاتبی که‌بی کیچیك مأمورله‌رنی قاماقغا آلا باشلامشلاردر...

ایکنچی بیش یللق پلان باشلانغچندا تورکستانگ عمومی کورونوشی مه‌نه بو توسده‌در.

* * *

28 مایس

آذربایجان ملی استقلال بایرامینی بز 14 نچی دفعه اولاراق یات ایللەرده قارشی آلماقدامز. مه‌ن بو یرده بز تورکستانلیلارنگ سه‌وینچمیزنگ آذری قارداشلاریمزنگ بو استقلال کونیله باغلی اوز

سه‌وینچله‌ریله بز درجه‌ده ایکه‌نلگینی کورسه‌تمه‌ك وه تأکید ایتمه‌ك اوچون مخصوص «بز» دیمه‌ن.

روسیه قول آستنداغی تورك اوروغلارینگ سیاسی حیات تأریخنده اوزون دورله‌رده‌ن به‌ری بو تأریخی 28 مایس قادار بزنگ اوچون قیمتلی، اوز آرامزداغی عموم‌ـتورکلك ملی تساندیمزنی کورسه‌تیشکه یارارلق فرصت سانالیشغا حقلی بر تأریخی کون کیچمه‌ـمشدر. سیاسی کوره‌شیمز دورنده اوته یاتقان هەر بر ییل، هەر بر آی بزنگ ایگ سیقی بر صورتده برابر ایشله‌شیمزنگ وه اوز آرا ایگ یاقیندان برله‌شوویمزنگ کیره‌ك ایکه‌نلگینی کورسه‌ته‌در. بزنك کوچسزلك قیلیب قالغانلغیمزنگ وه ایندی‌ده کوچسزلك کورسه‌توب تورووویمزنگ سببی — بزده بارکوچنگ اهمیتینی اوزیمز بیلمه‌ـگه‌نلگیمزدر. حالبوکه بزکوب بویوك بر کوچکه ایگه‌مز. بو کوچ تورك برلگی، یاخود، تورك جبهه‌سی برلگیدر؛ یالغز سوزده گنه ایمه‌س، ایشده‌ده برلك‌در...

یهودیلار «وارشاودا بر یهودینگ تیشی آغریسا بو آغریدان آمریقاداغی یهودی‌ده ایگله‌یدر» دیرله‌ر. بونگ که‌بی بزده: «بر تورك اوروغی عذاب چیکسه بوتون تورکله‌ر عذاب چیکه‌رله‌ر» دیمه‌ـلیمز. بو، هیچ بولماغاندا ساویت قول آستنداغی تورکله‌رده شوندای بولمالیدر.

بو فکرنی بز هەر قایسیمز اوز توغانلاریمز آراسندا هەر بر آیریم تورك أولکه‌سنده یایوب یرله‌شترمه‌لیدرمز.

بزده، «یاش تورکستان» تیوه‌ره گنده وه تورکستان ملی بر‌ـلگیمز آراسندا بونگ که‌بی حرکتله‌رده هیچ بر زمان که‌چیلك بولما‌ـغان. حتی بز تاماندان هەم آذری؛ هەم ایدیل‌ـاورال تورکله‌ریله أك سیقی مفهومده سیاسی ایش برلگینی ایشده‌ده عملگه آشیریش یولندا حرکت قیلنغان ایدی.

1927 نچی یلدا آلمانیاداغی بر غروپ یاش تورکستانلیلار ایله برلکده مەن استانبولداغی آذری توغانلاریمزله برابر ایشلەش لایحەسینی ایشلەب چیقارغان ایدك. بو لایحه یالغز برگنه کشینك قطعی پروتەستوسی یوزندەن ایشکه آشیریلالمای قالدی. بو شخصنك پروتەستوسیغا قولاق سالغانلغمنی مەن، خیلی اوزون یللاردان بەری دوام ایتب کیله یاتقان فعالیتم چاغندا کیچیرگەن یاکلیشلقلاریمدان (یاکلیشلقلارم البته آز بولماسا کیرەك) بری دیب بیلەمەن. بو یاکلیشلقدان بو یرده بحث ایتوومنك سببی: اگر مەن او زمان بو «پروتەستانت»نی تیکلەمەسەدەن آذری قارداشلاریمز بیلەن سیقی صورتده برابر ایشلەشنك عملگه قویولوونداا اصرار قیلغان بولسایدم، بلکه، ایندیلکده اوندا-موندا بالذات مەنم حقمده وه حتی عمومیتله بزنك ملی برلگیمز توغروسندا حقیقتنك تیسکەریسینچه اولاراق سویلەنوب یورگەن سوزلەرگه اورون قالماغان بولور ایدی...

بزنك هەر زمان «آوول سیاستی»ندەن برآز یوقاری بولغا-نمزنی کورسەتمەك اوچون بو یاقین کیچمیشگه مخصوص 28 مایسله علاقەدار اولاراق قاراب اوتمه کدەمەن.

فقط، هەلی بو آزدر. بوتون تورك عالمنده برنجی جمهوریتنك توغولدیغی بو تاریخی کون، فکریمزچه، روسیه قول آستنداغی بز تورکلەرنك بارچاسی اوچون عمومی بایرام بولمالیدر. بو 28 مایس کوتنده بز اوز برلگیمزنی یالغز عمومی دوشمانمز قارشیسنداغنه ایمەس، عینی زماندا بزنك کورەشیمزنی خیرخواهلقله تعقیب ایتب تورغان دوستلاریمز قارشیسندادا، تاریخ قارشیسندادا وه أوسوب کیله یاتقان تورك بوغوتنه نمونه اولاراق نمایش ایتدیرمه-لیدرمز. ایسیزکه بز کوب داغنیق بر حالدا یاشاب تورامز. مادی وضعیتمزده بر یرده توپلانیشقا یول بیرمەیدر. فقط مەنچه بز — آذریلەر، ایدیل-اورالیلار، قریملیلار، تورکستانلیلار — یالغز تیشقی نمایش اوچون گنه ایمەس، بلکه بزنك بارچامز اوچون

مشترك بولغان خط حرکت وه فعالیت مسئلەلەرینی قاراماق اوچون یلدا بر قات بر یرده توپلانا بیلیرمز وه توپلانمالیدرمز.

وه بزنك توپلانمامز اوچون ایك موافق کونده آذربایجان ملی استقلال بایرامی — 28 مایس کونی بولور ایدی.

آذربایجان اوز سیاسی یتوشکەنلگینی باشقا تورك أولکەلەر-ندەن داها اول کورسەتدی وه اصول بوینچه باشقالاریغا نسبتاً سیاسی بویوکلکده اوکا تیبوشلیدر. بو جهتدەن آذربایجان استقلالیتنك توغولوکونی بارچامز چادا آلدا توتولمالیدر وه روسیه قول آستنداغی تورك اوروغلارینك سیاسی ملی توغولوشینك باشلانغیچی سانالمالیدر.

آذری قارداشلاریمزغا وه اونلارله برلکده بزنك اوزیمزگه ده، کیلەچەك 28 مایسنی قورتولغان وه اوز ملی استقلالیتینی یەکیدەن بوتونلای قولغا آلغان آذربایجاندا بایرام ایتشنك میسر بولووینی تیلیمز.

* * *

کوکلەم ایکیشی آلدیندا

تورکستاندا اوتکەن یل پاختاسی توپلانوب، اونك حسابی کورولوب بیتمەسەدەن آق، تورکستان دهقانی بوتون یللق زحمتینك آچیغینی اونوتوب، ماکلایینك تیرینی قوروتوب بتیریشکه اولکور-ماسداناق یەکی ایکین ییلی فعالیتی کیلیب چیقدی. بوتون یل ایشلەب قارنینی تویدورارلق ایکمەك قازانا آلماغان، اوز غداسینی ایکیب حاضر لاشدان محروم ایتیلگەن تورکستان دهقانی آچ-یالانغاچ یەکی یل ایکینیگه سوروکلەنمه کده. تورکستانك سوغاریلغان یری اکثریتی پاختاغا آیریلغان. او یرلەرگه پاختادان باشقا بر نەرسه ایکیش قطعیاً ممنوع. بوتون أولکه اهالیسی حتی دهقانك اوزی تیشلەشکه بر نەرسه تاپالمای یاتقانی حالدا پاختا ایکیشی مجبوریدر.

آزمازغنه بولسادا بوغدای وه باشقا پیمەك مادەلەری ایکیب ، اوز عائلەسینی آچلقدان ساقلاونی اویلاوچی دهقانتی شدتلی جزالار کوتادر.

اوزبیکستاندا 808 میڭ هەکتار ، تورکمەنساندا 160 میڭ هەکتار ، قازاغستاندا 127,5 میڭ هەکتار ، تاجیکستاندا 102 میڭ هەکتار وه ب.. سوغاریلغان یر پاختاغا آیریلغان. پلان بوینچه ایستەنیلگەن پاختانی بیره بیلیش اوچون یریگەکوره استحصال نسبتینڭ یوزده 10 دەن 20 گەچه کوتاریلیشی کیرەك ایمش.

ساویتلار مطبوعاتنداغی بعضی بر معلومات یرلی جمهوریت أدارەلەری وه یا بو پاختا پلانینی ایشکه آشیریش وظیفەسیله مکلف وه نتیجەدەن مسئول دائره وەکیشیلەر آراسندا پلان طلبینڭ اولدوقچا آغیر بولغانلیغی اویی بارلیغینی کورسەتەدر. تورکمەنستان فرقەسی کاتبی پوپوك (Попок) پلانینی اوزگەرتیش ، طلبنی آزالتش دان سوز آچیش قطعیاً ممکن بولماغانلیغنی وه هەر حالدا شووظیفەنی بەجەریش اوچون کورەش یوروتو مجبوریتی بارلیغنی سویلەیدر. ایستەر ستالین وه مولوتوف طرفندان اورتا آسیا بیوروسی یرلی فرقەکاتبلەری وه حکومت رئیسلەری اسمیگه یوباریلغان بویوروق ، ایستەرده بو مناسبتله اورتا آسیا بیوروسی طرفندان چیقاریلغان تعلیماتنامه مفهوملاری ، بو حقده آچیق سویلەنمەگەن بولسادا ، بوندای بر فکرنڭ بارلیغینی کورسەتوب تورادر. بونلار هەمەسی قیزیل ماسا باشندا اوتوروب پلان قوروچی ، امر بیروچیلەر وه اونلارنڭ محللەردەکی آگەنتلاری آراسندا. بس حقیقی وضعیت نیمەنی کورسەتەدر ؟

ساویت خوجالق پلان سیاستنده ، بالخاصه تورکستان شراٸطندا‌غی پاختاچیلقدا ایکین ایشلەری «شرطلەش» دیگەن بر عملیه بلەن موازی باشلانادر. بو پیلنڭ پلانی بوینچه «شرطلەش »ایشینڭ 20 نچی مارتقا قادار بتیریلگەن بولوشی تیش ایدی. 15 نچی مارتقا

قادار شرطلەش ایشی ، بوتون اورتا آسیا برلکده ، ایکین بیری جهتندەن یوزده 21,1 مخصول جهتندەن یوزده 19,5 گنه بەجەریلگەن. بونی تورلو جمهوریتلەر دائرەسیغا آیریب قاراساق وضعیت یەنەده آچیقراق کورونەدر :

	ایکین بیری	اونوم
اوزبیکستان	یوزده 13,00 ،	13,2
تورکمەنستان	یوزده 44,9 ،	47,1
تاجیکستان	یوزده 31,8 ،	36,1
قیرغزستان	یوزده 27,4 ،	25,9
قارا قالپاق	یوزده 43,8 ،	37,5

(«پراودا ووستوکا» 33 .3 .21)

بو رقملار اوستندا کوزکیزدیریرکەن اساس پاختا منبعی سانالغان اوزبیکستانڭ توقان بیرینی کوزدەن قاچیرماسلیغمز کیرەك. هەله بر آزدا ایلەری کیتیب اوزبیکستانیده اوز رایونلارینا آیریب قاراماقچی بولساق أڭ آرقادا قالغان رایونلارنڭ ایسکیدەن بیری پاختا کانی سانالوب کیلمه کده بولغان فەرغانەغا توشکەنینی کورەمز. فەرغانەده 15 مارت تأریخیگەچه شرطلەش پلانینی یوزده 0,3 ، 0,7 نسبتندەن آرتیرا آلماغان دائرەلەر بار.

ساویتلار مملکتنده دهقان خوجالیغی ماکینه لاشتریلغان سانالادر. کوب بیرلەرده بالخاصه پاختاچی رایونلاردا یر هایداش ایشی تراقتورلار بلەن گنه یوروتولوشکه تیش. ذاتاً او بیرلەرده ایش حیوانی عنقانڭ توخومی کەبی بر نەرسه بولوب قالغان. تاپیلغاندادا دهقان اوچون ایش حیوانینی ساقلاش قولای بر ایش ایمەس. اونڭچون دهقان ، بالخاصه قولخوز خوجالقلاری اوز دائرەلەریگه توشکەن ماکینه‌تراقتور استاسیونی (MTS) أدارەسی بلەن معاهده یاساب بیرلەرینی هایداش وقتی وه قاتارینی بیلگیلەمەلی ایدیلەر. فقط ساویت مطبوعاتیغا قاراغاندا قولخوزلارنڭ کوپچیلگی بوندای

بر ایشنگ بارلغندان‌دا خبرسز اوتورادرلار ایمش. (M T S) أداره‌له‌رینگ‌ده اوز قوللارنداغی تراقتورلارنی باقوب، توزه‌توب کوبده‌ن ایشکه چیقیشقا حاضر بر حالغا قویغان بولوشلاری کیره‌ك ایدی. ایکین ایشی باشلانارکه‌ن بو وادیده جزئی گنه بر ایش کو- رولگه‌ن بولغان. تورلو یارده‌مچی تدبیرله‌ر وه تهدیدله‌ر بیله‌ن 15 مارت تأریخنه تراقتورلارنگ یوزده 70-80 ی توزه‌تیلوب اولکور- گه‌ن. تجربه‌نگ کورسه‌تو‌یگه قاراغاندا مسئولیت قورقوسی، تهدیدله‌ر آستندا یوروتولغان بو توزه‌تیشله‌رنگ کوپسی یوزه‌کی یاماب یاسقاشدان‌غنه عبارت بولغان. اونگچون بو توزوك دیب قاتارغا قویولغان تراقتورلاردان مهم بر قسمی پیرنده‌ن قیمیللی آلمای درغان بررکورگه‌زمه مالی بولوب قالماقدادر. مه‌نه بوندای حاللار تأثیری آستندا پیر هایداو ایشی‌ده پلان وه ایکینگ طلبی نسبتنده آلنوب باریلا آلمای یاتادر. (MTS) لار پلان بوینچه 861 میگ هه‌کتار هایداب اولکورماله‌ری لازم بولغان بر مدتده اونگ یالغز یوزده 42,5 ینی یعنی 479 میگ هه‌کتار پیرنی گنه هایداب اولگورمشله‌ردر.

پاختا کانی فه‌رغانه‌نگ برکوب رایونلارندا 15 مارتقا قادار پیر هایداش ایشی یالغز یوزده 3 نسبتنده به‌جه‌ریلمشدر.

بو یوزده‌ن توغادرغان آغیرلقنگ درجه‌سینی آگلاماق اوچون شونی‌ده بیلیشمز کیره‌ك، که او تأریخده‌ن سوڭ هایداش اوچون یه‌نه 10-15 کون گنه وقت قالمشدر. بو قیسقا مدت ایچنده پاختا پیرینگ 2-3 دفعه هایدالوب اولکورمه‌سی لازمدر. پیر هایداش ایشینگ کمیت اعتباریله بو قادار آرقادا بولغانلیغی بر طرفدا تورسون ساویت غازیتالاری محلله‌رده‌ن پیر هایداش کیفیتنگ یه‌نه‌ده یامانراق بولغانلیغینی، کوب پیرله‌رده کوز کورسون اوچون یوزه‌ده‌ن گنه هایداب چیقیلماقدا بولغانلیغی خبرینی بیره‌درله‌ر. عینی غازیتالارنگ خبریغا قاراغاندا ساویت سو أداره‌له‌ری‌ده اوز ایشله‌رینی پلان وه

ایکین ایشله‌رینگ طلبی نسبتنده حاضرلاب اولکوره آلماغانلار.

مادی حاضرلیغی جهتنده‌ن بوندای فجیع بر حالدا بولغان ساویت پاختا ایکین پلانی یه‌نه بر باشقا جهتده‌ن بوندان‌دا آغیرراق بر وضعیتده‌در. هه‌ر بر اقتصادی تشبثده موفقیتنگ أڭ مهم بر شرطی تشبثنی أداره ایتوچی، ایشنی ایشله‌وچینگ یوروتدیغی ایشیگه قارشو روحی باغلیلغی مسئله‌سیدر. تورکستان شرائطندا دهقانچیلق، ایکین- چیلك بالخاصه پاختا که‌بی نازیك اوسملکله‌ن سوڭ درجه‌ده اعتنا وه سه‌وگی بله‌ن یوروتولگه‌ن بر باقم وه ایش ایسته‌یدر. بوکونکی شرائط آستندا نه ساویت ساوخوز وه قولخوزلارینی أداره ایتوچی قیزیل دیره‌کتورلاردا، نه‌ده او پیرله‌رده‌گی ایشله‌رده رهبرلك ایتووی توشونولگه‌ن متخصص، «ضربدار»، «بریغادیر» لاردا وه نه‌ده ایشنگ وه اونده‌کی موفقیتنگ أڭ مهم عاملی بولغان دهقان خلق کتله‌سنده بو وصفنی کورمه‌ك ممکندر.

تا ایسکیده‌ده تورکستان پاختاچیلغی تورکستان دهقانینگ اوز خوجالغی، اوز ایشینه قارشی کورسه‌تدیگی نهایتسز سه‌وگی‌سایه‌سنده یورومشدر. او اوز ایشینی موفقیتلی چیقارماقله بر آزدا آرتیق قازانمش وه بو صورتله عائله‌سی حیاتینی بر آزدا تولوقلاشترغان، خوجالیغینی بر آزدا کیگه‌یتکه‌ن بولوشی نیتی ایله کیچه کوندوز تینمه‌ی ایشله‌ردی. ذاتاً اونگ بو سایه‌ده زراعت فنی متخصص- لارینی خیرتده قالدیرغان مکمل بر زراعی کولتور یاراتدیغی وه حیرت آمیز موفقیتله‌ر ٭له‌ده ایتدیکی معلوم بر نه‌رسه‌در. او زمان اونی بو وظیفه‌سنه باغلاغان بر مادی وه بر معنوی عامل بار ایدی. بوکون ایسه اونلارنگ ایکیسی‌ده اورتادا یوقدر. اونگچون 1925 نچی ییلدان‌به‌ری برکره‌ده بولسا موفقیتله بیتمه‌مش بولغان ساویت روسیه پاختا پلانینگ بو ییل موفقیتلی چیقاجاغینی تأمین ایته‌جه‌ك بر عامل اورتادا کورونمه‌یدر. بالعکس یوقاریدا کوردیگمز قاریشیق وضعیت بو ییل موفقیتسزلقنگ یه‌نه‌ده کیگره‌ك بولووی احتمالینی کورسه‌تمه‌کده‌در.

ایشله‌رنگ بوندای قیریق قوروق باشلانیشی ساویت روس ایمپه‌ریالیزمی باشلوقلارینی جوده قورقوتوب یوبارمشدر. موسقوادان تورلو استقامتله‌رده یوباریلماقدا بولغان شدتلی حتی تهدیدکار أمر-له‌ر، اورتا آسیا بیوروسی طرفدان چیقاریلماقدا بولغان تورلو قرار، تعلیماتنامه‌له‌ر، تورلو أداره، خوجالق باشلقلارینا قارشی مسئولیت تهدیدلاری که‌بی بر سورو حادثه‌له‌ر تلاشنگ درجه‌سینی‌ده آچیق کورسه‌توب تورادر. کورولگه‌ن تدبیرله‌ر قورقوتمالاردان عبارت. بو ایشله علاقه‌دار مأمورله‌ر اوچون یبرنده‌ن قوورلماق، محکمه‌گه بیریلمه‌ك قورقوسی بولسا تورکستان دهقانی اوچون قولخوزلاردان آتیلماق، پایوگی بتیریلیب بوتونلای آچ قالماق تهلکه‌سی تورادر. عجبا بو شرائط آستندا بوندای زورلاما بله‌ن‌گنه بر اقتصادی پلانتی ایشکه آشیریب تحقق ایتدیریب بولورمو؟ هم‌ر بر عقل سلیم ایگه‌سی اوچون بو سؤالنگ جوابی آچیقدر. چونکه بو ایشده مسئولیتده‌ن قورققان ساویت دیره‌کتوری، بریغادیری هم‌ده آچلقدان قورققان مظلوم تورکستان دهقاندان باشقا روز بیله‌ن یوروماینورغان، فرعون-لارنی‌دا اوزیگه بویسینیشغا مجبور ایتکه‌ن اقتصادی حیات قانونی، طبیعی شرائطنگ‌ده مهم رولی باردر.

تیمور اوغلی

* * *

ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی

III.

ئه‌رمه‌نی مسئله‌سی حقنداغی بوندان اولگی مقاله‌منی، بو مسئله-نگ لوزان قونفرانسندان سوڭ یه‌گیده‌ن عموم قافقاس مسئله‌سی شکلیگه کیریب کیتکه‌نده‌ی کورونديگینی بیلدیرمه‌کله بتیرگه‌ن ایدم. محاربه چاغندا ئه‌رمه‌نیله‌رنی روسلار آلداب یورگه‌ن ایدیسه، لوزان قونفرانسی اونلارنگ آوروپا یارده‌میگه باغلاغان امیدله‌رینگ توغرو ایمه‌س ایکه‌نلگینی کورسه‌تو بیله‌ن نتیجه‌له‌ندی. اگر ئه‌رمه‌نستان

استقلالی حقنداغی سوزله‌ر جدی بر ماهیتده بولوب، ئه‌رمه‌نیله‌ر حقیقتاًدا ملی استقلال حقندا اویلاغانلار ایدیسه اونلار اوچون قافقاس قوئولیسیونینه کیرمه‌ك، قافقاسنگ باشقا خلقلاریله برلکده عمومی بر جبهه‌ده تورماق وه اونلارله برلکده اوز وطنلارینی هم‌ر بر ملی ایشنگ ایگ امانسز وه ملعون دوشمانی بولغان عمومی دوشماندان قوتقاروکوره‌شیگه کیریشمه‌کده‌ن عبارت برگنه توغرو یول قالغان ایدی. لاکن ئه‌رمه‌نیله‌ر اوزله‌رینگ برله‌شکه‌ن قافقاس جبهه‌سیگه کیروله‌ری اوچون باشقا قافقاس خلقلارینگ هیچ بریسی-نگ قبول ایتمه‌سی ممکن بولماغان شرطلار قویدیلار. ئه‌رمه‌نیله‌ر قافقاسلیلاردان، اوز قولندا بوتون قافقاسنی اسیر قیلیب آلوب تورغان روسیه‌گه قارشی ایمه‌س، چیگه‌ره‌له‌ری ایچنده جزئی مقدار-دا ئه‌رمه‌نی خلقی بولغان تورکیه‌گه قارشی کوره‌شمه‌کنی تعهد ایتشنی طلب قیلدیلار.

بوندان شو چیقادر، که بوتونلای روسیه ایمپه‌ریالیزمی آستندا ایکللمه‌کده بولغان شمالی قافقاسلیلار، گورجوله‌ر، آذری تورك-له‌ری-ئه‌رمه‌نیله‌رنی ملی قورتولوش حرکتی قوچاغنه آلماق اوچون تورکیه‌گه قارشی اوروش اعلان ایتمه‌لیدرله‌ر. قایسی بر باقم نقطه-سندان قاراساڭدا ئه‌رمه‌نیله‌رنگ آلغان بو وضعیتله‌ری هیچ بر تنقیدغا آرزیمایدر. ئه‌رمه‌نیله‌رنگ تورکیه ولایتله‌رنده هیچ بر زمان کوب-چیلك تشکیل ایتمه‌گه‌نلکله‌رنده‌ن باشلایلق. بو بزنگ خیالدان چیقا-ریب اوتورغانیمز ایمه‌س، بلکه «تورکچیلك» شبهه‌سی آستیغا آلوب بولمایدرغان فرانسز ویتال کینه‌نگ ایستاتیستیك گواهلگیدر وه، خصوصاً شایان قیددر، ئه‌رمه‌نیله‌رنگ حقیقی دوست دیب‌تانیدیقلاری وه تورکیه‌نگ وه تورکله‌رنگ امانسز دوشمانی بولغان روسیه ایمپه‌راتورلق حکومتینگ‌ده گواهلگی بونی کورسه‌ته‌در. («یاش تورکستان»نگ 40 نچی سانیغا باقیلسین.) بوکونکی روسیه ره‌ژیمنده‌ن ئه‌رمه‌نیله‌رنگ‌ده باشقا قافقاس خلقلاریله بر درجه‌ده

قینالماقدا ایکه‌نلکله‌رینی اویلیمز. شو حالدا، بوتون قافقاس خلقلاری اوچون مشترك بولغان ملی دوشمانغا قارشی کوره‌شمه‌یتورغان ئه‌رمه‌نیله‌رنگ شمالی قافقاسلیلار، گورجو وه آذربله‌ردن بونلارغا هیچ دوشمان بولماغان تورکیه‌گه قارشی ئه‌رمه‌نیله‌ر ناراضی بولغان سببلی، اوروش اعلان ایتوله‌رینی طلب قیلولارینی قاندای آکلامالیدر؟ مسئله‌نی ئه‌رمه‌نیله‌رکه‌بی قویماق، بوتون قافقاس خلقلارینگ ملی استقلال مجادله‌سینی یوقفا چیقارماق وه قافقاس مسئله‌سینگ اوزینی‌ده بوتونلای باشقا بر آقیمغا سالوب یوبارماق دیمه‌کدر.

ئه‌رمه‌نی خادملاری هیچ کیمسه‌نگ قبول ایتشی ممکن بولماغان بوندای بر وضعیت آلوب توروب قافقاس خلقلارینگ (هه‌مده بزنگ) ملی حرکتینی هه‌ر بر غایه‌وی اساسدان محروم قیلادر لار وه بو حرکتنی یالغز «روس دوشمانلغی» وه «تورك دوستلغندان» باشقا بر نه‌رسه ایمه‌سدر دیب سانایدر لار. عمومیتله، قافقاسلیلارنی وه بزنی «تورك دوستلغی» بله‌ن «قارالاماق»، ئه‌رمه‌نی جماعت خادملارینگ ایکی سه‌ودیکله‌ری بر ایشدر. کره‌نسکی‌نگ «دنی» غازیتاسندا کوینچه مقاله یازوب توروچی بر ئه‌رمه‌نی‌نگ بزنی — آذربایجان، ایدیل-اورال وه تورکستان تورکله‌ری وکیلله‌ری محمد امین بیك رسولزاده‌نی، عباضی بیك اسحاقی‌نی وه مه‌نی — «پرومه‌ته» صحیفه‌لارندا کوردله‌رنی تورکیه‌گه قارشی مدافعه ایتوب مقاله یازماغانمز اوچون تورکیه حکومتینگ ساتقین آگه‌نتلاری دیب آتاغان مقاله‌سی هه‌لی هه‌م ایسله‌ریمزده‌در.

ئه‌رمه‌نی خادملاری اوزله‌ری قافقاسلیلارنگ روسیه‌گه قارشی ملی استقلال مجادله‌سیگه قاتناشمادیقلاری حالدا بز تورکله‌رنی کورد استقلالی یولندا تورکیه‌گه قارشی مجادله یوروتمه‌دیگمز وه یوروتمه‌سلگیمز اوچون «خائنلق» بله‌ن عیبلایدر لار... بوندان‌دا اویغونسز بر «قارالاو» تصور ایتله بیلیرمی!

فقط، بعضاً بز ئه‌رمه‌نیله‌رنگ قافقاس جبهه‌سیگه کیرمه‌ك فکرنده

ایکه‌نلکله‌رینی ایشیته‌مز. بعضی بر ئه‌رمه‌نی خادملارینگ بو بیلنگ باشندا پاریسداغی «قافقاسنی تدقیق قلوبی»نده، گویا، «ئه‌رمه‌نیله‌ر آراسندا روسیه‌گه امید باغلاوچی هیچ بر سیاسی غروپ بولماغانلغی» بوتون ئه‌رمه‌نیله‌ر، آینقسا داشناقلارنگ ایندی «قافقاس وطنپروری» بولوب قافقاس خلقلاریله برلکده قافقاسنگ روسیه‌ده‌ن قوتقاریلیشی یولندا کوره‌شوگه حاضر ایکه‌نلکله‌ری حقندا سویله‌گه‌ن بیاناتی قافقاس استقلالی دوستلارینگ وه دوشمانلارینگ‌دا نظر دقتینی اوزیگه تارتقان ایدی. بو بیاناتغا بز شبهه ایله قاراغان وه آغارونیان، خاتیسیان که‌بی بویوك داشناقلار تامانیدان سویله‌نگه‌ن بوندای بیانات‌لارنگ قافقاسلیلار آراسیغا بر اختلاف سالماق مقصدیله قیلنغان مانه‌ورادان‌گنه عبارت بولاجاغینی تخمین ایتکه‌ن ایدیك. بزنی، ئه‌رمه‌نی خادملارینگ صوك درجه صمیمی ایکه‌نلکله‌رینی، حقیقتده‌ده اونلارنگ مناسبتله‌رنده روسیه‌گه‌کوره منفی وه تورکیه‌گه‌کوره مثبت بر صورتده بویوك بر اوزگه‌ریش حاصل بولغانلغینه اینانتروب سویله‌وچی گورجولەر وه شمالی قافقاسلیلاردا بولدی. بو آداملار بزنی، ئه‌رمه‌نیله‌رنگ ملی سیاستله‌رنده‌گی بو أوزگه‌ریشنگ ایندیگه قادار بیلنمه‌ی قالغانلغینگ عیبی خصوصاً آذربایجان مساواتچیلارینگ سیاستله‌رنده ایکه‌نلگینه اینانترماقغادا اوروندیلار ایدی... لاکن «پوسله‌دنیه نووستی» غازیتاسندا آغارونیان وه خاتیسیانگ بو بیاناتی حقندا خبر یازیلیر یازیلماس خاتیسیان درحال روسلارغا ئه‌رمه‌نیله‌رنگ روسیه‌گه قارشی چوقور سیمپاتیسی بار ایکه‌نلگینه اینانتر‌ماقغا وه ئه‌رمه‌نی ملی پروغرامینگ باش ماده‌سینگ — تورکیه‌ده‌ن ئه‌رمه‌نیله‌رله مسکون ولایتله‌رنگ آیریب آلینماسی —ده‌ن عبارت ایکه‌نلگینی بر داها آچیقچاسنه تأکید ایتمه‌ککه آشیقدی. مارت آیندا پاریسده توپلانغان «داشناق» فرقه‌سی قونغره‌سی ئه‌رمه‌نیله‌رنگ روسیه طرفداری ایکه‌نلگینی تاکید ایته‌درگه‌ن بر قرار چیقارمشدر. فقط، ئه‌رمه‌نیله‌رنگ ملی-سیاسی احوال روحیه‌سینی بیلگیله‌مك ایچین همه‌

دەنده مهم ماتەریال اولاراق خوندکاریان دیگەن بر ئەرمەنینگ کەرەنسکی مجموعەسی «دنی»ده (23 نچی آپریلدا چیققان 171 نچی سانیغا باقیلسین) یازغان «ئەرمەنیلەر وە «پرومەتە» باشلقلی مقالەسی سانالمالیدر. بزگە ئەرمەنیلەرنگ روسیە وە تورکیەگە قارشی وضعیتلەرینگ اوزگەردیگی حقنداغی فکرنگ اساسسز ایکەنلگینی کورسەتەدرگەن قوتلی دلیل بیرگەنی اوچون خوندکاریاندان منتدار بولوش کیرەك. خوندکاریان افندی «آیرەنیك»، «نور اور»، «آراچ»، «اوسابەر» دیگەن داشناق غازیتالاریغا اساسلانوب ئەرمەنیلەرنگ «برلەشکەن ئەرمەنستان» اوچون کورەشدەن عبارت بورونغو وضعیتلەرنده قالاجاقلارینی تأکید ایتەدر. بو «برلەشکەن ئەرمەنستان»دان مقصد — قافقاس ئەرمەنستانیلە ئەرمەنی اهالیسینی حاوی تورکیە ولایتلارندان مرکب وە اونی یاراتوچیلارنگ فکرنچە بر مختاریتلی قسم حالندا روسیەگە کیریشی لازم بولغان همان اوشەل «بویوك ئەرمەنستان»نگ اوزگنەسیدر.

«دنی» مجموعەسندەن مەن، خوندکاریانگ آتادینی ایگ نفوذلی ئەرمەنی غازیتاسی «آیرەنیك»نگ، ئەرمەنیلەرنگ قافقاس استقلالیتنە وە روسیەگە قاراشلاری حقندا گواهلق بیروچی سوزلەرینی کتیرەمەن: — «قافقاسلی قومشولاریمزنگ وە روسلارنگدا ایستەر عمومیتلە ئەرمەنیلەرنگ، ایستەر «داشناق تسوتیون» فرقەسینگ قافقاس استقلالیتی حقنداغی قاراشلارینی اوزگەرتدیکلەرینی اویلاشلاری یبرسزدر.»... «بز اوز حیاتمزنی ساقلاب قالا بیلمەك اوچون یاردەمیگە کوب محتاج اولدیغمز روسیەگە ایسکیدە بولغانی کەبی ایندیدە ئەرمەنی خلقینگ دوستی دیب قارایمز.»

ایندی برکرە «اوسابەر» غازیتاسینی تیکلەگز: «اگر بوتون دنیا مملکتلەری ئەرمەنی مسئلەسینگ حلیگە طرفدار بولوب‌دا یالغز روسیە اوگا قارشی بولسا بزنگ مسئلەمز حل ایتلگەن بولمایدر. وە

تەرسینچە، بوتون دنیا قارشی بولوب‌دا یالغز روسیە طرفدار بولسا او زمان بزنگ مسئلەمز محقق صورتدە حل ایتلگەن بولور.» («دنی»نگ 171 نچی سانی).

بو ایکی بویوك داشناق رسمی غازیتاسینگ سوزلەری ئەرمەنیلەرنگ هیچ بر زمان قافقاسیانگ روسیەدەن قورتولووی یولنداغی عموم قافقاس جبهەسیگە کیرمەیدرگەنلکلەرینی آپ-آچق کورسەتمەکدەدر. ئەرمەنیلەرنگ قافقاسیا استقلالی یولندا کورەشوچی مجاهدلەر قاتارندا تورولاریغا آذربایجان مساواتچیلاری مانع ایمەس؛ بالذات ئەرمەنی داشناقلارینگ روسغا دوستلق، تورککە دوشمانلق سیاستی اونلارنگ بوتون قافقاسیانی روس ایمپەریالیزمندان قوتقارماق یولندا کورەشوچیلەر برلە بر جبهەدە بولوغا یول بیرمەیدر. داشناقلارنگ بو سیاستی ئەرمەنی مسئلەسینی اوز طبیعی مجراسندان — یالغز قافقاسیادا روس حاکمیتیگە قارشی کورەش بلەن گنە ایریشیلە بیلەدرگەن عموم قافقاس استقلالیتندان آیریب تاشلاماقدادر.

حوقای (علی مصطفی)

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

X.

تورك أولکەلەرینگ أڭ اولوغی بولغان تورکستاندا 1905 اختلالیغاچا تورکچە یالغز برگنە غازیتا چیقیب تورار ایدی. اسمی «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» (بوکونگی املا ایلە «تورکستان ولایتی غازیتاسی») بولغان بو رسمی غازیتا تورکستان گەنەرال گوبەرناتوری فون‌کائوفمانگ بویروغیلە وە حکومتنگ مادی

(*) «یاش تورکستان» نك 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35، 37 وە 40 نچی سانلارندان دوام.

یاردامیله تاشکنده چیقاریلیب ، 1870 ده‌ن 1917 نچی ییلغاچا دوام ایتمش یعنی 47 ییل یاشامشدر. بو غازیتا تاشکنده‌کی «لاختینه» مطبعه‌سنده باسیلار ایدی. بر آرالق (1872/73 ده) په‌ترسبورغده‌کی ایمپه‌راتورلق آقاده‌میسی وه خلق حربیه أداره‌سی مطبعه‌لارندا هم باسیلمشدر.

بو غازیتا تورکستانداغی روس والیسینگ فکر تارقاتوچیسی ایدی. والینگ تورلو بویروقلارینی یایمش وه تورکستاندا روس حاکمیتینی یرله‌شترمك ، تورکستانلیلارنی روسلاشترماق وه تورکستان خلقینی اوخلاتماق یولندا کوب تریشمش ، هه‌مده تورکستان تورکله‌ری آراسیغا نفاق سالیش ، آینیقسا تورکستانلیلار ایله تاتارلاز آراسینی بوزوش اوچون کوب کوچ صرف ایتمش تورکچه بر روس غازیتاسیدر. شو سببلی بو غازیتا تورکستانلیلار آراسندا رغبت قازانمامامشدر. خصوصی کیشیله‌ر بو غازیتانی اوقوماسلار ایدی. یالغز حکومت أداره‌له‌ری ایله عملدارلاریغا مجبوری صورتده ساتیلیر‌دی. بونلاردا آنداغی بویروق وه یارلقلاردان باشقا یرله‌رینی اوقوماسلار ایکه‌ن.

بو رسمی غازیتاغا باشلانغیچ دوره‌ده شاه‌مردان ابراهیم اسمنده بر مأمور محرر اولاراق بیلگیله‌نمش وه بو کیشی کوبکنه خدمت قیلیب میدالار قازانمشدر. تورکستانلیلارنگ باشقورت توغانلارندان بولغان بو روس حکومتی مأموری روسیه‌نگ قولونیزاتورلق سیاستیگه کورسه‌تدیگی خدمتینگ «مکافاتی اولاراق» سوگرادان عربستانگ جده شهرنده روس قونسولی تعیین ایتلمشدر(*). شاه مردان‌دان صوگ بو غازیتاغا حسن چانیش محررلك ایتمشدر.

تورکستانغا 1884 ده روزینباخ باش والی اولاراق بیلگیله‌ندی. بو والی میسیونه‌ر وه بویوك تورك-اسلام دوشمانی مشهور

(*) یاکیلماساق چار زمانندا اسلام اهالیسندان یالغز شوکشی‌گنه قونسوللق منصبینی قازاتقان بولساکیره‌ك.

آستروئوموف‌نی «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» گه مسئول محرر قیلیب قویدی. آستروئوموف وظیفه باشیغا کیلگه‌نده‌ن سوك غازیتانگ بر تامانی بوتونلای روسچه گه ئه‌یله‌تریلدی (1885 ده) وه تورکچه بولومینگ باشلقلاری‌دا روسچه قویولدی. تورکستاندا «روسکو-توزه‌منی» مکتبله‌ری آچیش وه تورکستاندا روس تیلینی عمومیله‌شتریش کیره‌کلگی حقندا یازیلار تارقاتیلا باشلاندی.

آستروئوموف «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» یتله‌رنده قافقاسیا وه قریمده چیقیب تورکستان تورکله‌ری آراسندا یایلیب خلقمزنگ رغبتینی قازانا باشلاغان تورکچه غازیتالارغا ، آینیقسا باغچه سراینگ «ترجمان» وه باکونگ «حیات» هم «ارشاد» ناملی غازیتالاریغا قارشی شدتلی هجوملەر ایتمشدر.

«ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» گه باشلانغیچدا یالغز والی اداره‌سنده خدمت قیلوچیلار قاتناشمشلاردی. بارا-بارا بو غازیتاغا چیتده‌نده یاناشغانلار بولدی. 1905 اختلالندان سوگرا سمرقندلی شاعر داملا وصلی ، محمود خواجه بهبودی وه باشقا جدیدچیله‌ر مستعار اسمله‌رله شعر وه مقاله‌لار یازمشلاردر. ابن یمین بیك خدایار خان هم بو غازیتادا بر قانچا وقت محررلك ایتمشدر.

ایچکی روسیه‌ده یوز بیرگه‌ن 1905 اختلالندان سوگراغی وضعیت اوزگه‌ریشنده‌ن تورکستانلیلار هم اوز حاضرلقلاری درجه‌سیگه لائق صورتده فائده‌له‌نوغا تریشدیلار. معلم وه ترقیپرورله‌رده‌ن عبارت بر نیچه کیشی توپلانوب بر غازیتا چیقارماق جرکتیگه کیریشدیله‌ر. بونلار منور قاری نامیدان حکومتگه مراجعت ایتب «خورشید» اسملی بر غازیتا چیقاریشغا رخصت سورامشلاردی. حکومت تورکستانلیلارنگ بو مراجعتینی «روسچه بیلمه‌گه‌ن کیشیگه غازیتا چیقارماق ممکن ایمه‌س» دیگه‌ن جواب بیله‌ن رد ایتب ، اوز مأمور-

له‌رنده‌ن ایوان گه‌یه‌ر (Иван Гейер) دیگه‌ن کیشیگه «اورته ازیه‌نینك عمرگزرلیغی گزیتی ترقی» نامندا بر غازیتاغا رخصت بیریب، منور قاری‌نی شوگا یازیچیلقفا چاقیرمشدی. منور قاری بو دعوتنی قابول ایتمه‌مشدر. اونگچون ایوان گه‌یه‌رنگ غازیتاسی «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» یازیچیلارندان ملا عالم قاضی‌نگ محررلگی آستندا چیقمشدی. 1905 نچی یلنگ سوگللارندا تاشکنده چیقا باشلاغان بو غازیتا یاریم رسمی بولغانیدان مندرجه‌سی اعتباریله «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی»نده‌ن فرقسز ایدی. اونگ‌چون خلقنگ رغبتینی قازانالمای، 8 نچی نومروسنده مشتریسز‌لکده‌ن توختاماق مجبوریتنده قالمشدر.

تورکستان یاشلاری اوز باشلاریغا بر غازیتا چیقارو یولندا باشلاغان حرکتله‌رینی توختاتمای دوام ایتدیردیله‌ر. بو خصوصده کوب اورونوب، نهایت ایوان گه‌یه‌رنگ مشتریله‌ریگه غازیتا بیرمه‌ك شرطیله اونگ توختاب قالغان «اورته ازیه عمرگزارلیغی گزیتی ترقی» آتلق غازیتاسینگ اسمینی قیسقارتیب «ترقی» اسمیله اسماعیل عابد دیگه‌ن بر استوده‌نت نامیغا اوتقوزوشغا موفق بولدیلار. ایوان گه‌یه‌ر اوز مشتریله‌رنده‌ن قورتولماق اوچون غازیتاسینگ تورکستان یاشلاری قولیغا اوتوشیگه کوب سیوینیب بو حقده اونلارغا آنچاغنه یاردام هم بیرمشدر. حتی اونگ شو فرصتده قیلغان یاردامی آرقاسندا اولچه رد قیلنغان «خورشید» غازیتاسیغادا منور قاری نامیغا روسچه بیلمه‌سه هم رخصت آلماق ممکن بولمشدی. شو صورتله تورکستان یاشلاری باشدا منور قاری‌نگ تشبثی وه اسماعیل عابدنگ مسئول محررلگی ایله 1906نچی یلنگ باشلارندا تاشکنده «ترقی» غازیتاسینی چیقار‌دیلار. بو غازیتا برنچی سانداں باشلایاراق بر یاقدان حکومتنگ سیاستیگه، ایکنچی یاقدان «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» یازیچیلا‌ریغا قارشی قاتنغ هجوم ایتمشدر. اونگچون تیز فرصتده خلقنگ

رغبت وه محبتینی قازانوب ایکی میگ‌گه یاقین مشتریگه ایگه بولمشدی. «ترقی» 20 نچی سانغا یتکه‌نده حکومت تاماندان توختا‌تیلوب مسئول محرری اسماعیل عابد قاماقفا آلینمشدر.

«ترقی» هافتادا ایکی تاپقیر چیقیب 2½ آی دوام ایتمشدر. بو غازیتاغا منور قاری، شاکر مختاری، اسماعیل علی، عبدالصفی خان‌لار ایله روسلاردان «سوسیال ده‌موقرات» نالیفکین قاتناشغان‌لار. «ترقی» یازیچیلارینگ کوبره‌گی سوسیال ره‌وولوسیونه‌ر فرقه‌سنه منسوب کیشیله‌ر بولغانلارندان بو غازیتا زماندا‌غی تورکچه غازیتا لارنگ آڭ سوللارندان سانالور ایدی.

«ترقی» مسئول محرری اسماعیل عابدنگ قامالیشی وه باشقا یازیچیلارینگ حکومت تاماندان تعقیبات آستیغا آلینو حادثه‌لری بعضی بر یاشلارنگ غازیتا ایشله‌رنده‌ن چیتکه تارتینیشلاریغا سبب بولغان بولسادا غازیتا چیقاریش فکریگه چین کوگولده‌ن بیریلگه‌ن یاشلاردان 3-4 کیشی حکومتنگ تعقیباتندان قورقمای منور قاری‌نگ اطرافیغا توپلانوب، اونگ مسئول محررلگی آستندا «خورشید» غازیتاسینی چیقارا باشلادیلار.

1906 نچی یلنگ 16 نچی سه‌تابرنده‌ن باشلاب تاشکنده چیقاریلغان «خورشید» تورکستان یاشلارینگ نوقول اوز مصارف وه اوز قلم‌کوچله‌ریله چیقارغان ایلك غازیتاسیدر. بو، اوز سوز‌له‌ریله ئه‌یتکه‌نده «علمی، سیاسی، ادبی، معاشی ترکچه جریدهٔ اسلامیه» ایدی. بو غازیتا 2 نچی سانداغی «سبب طلوع خورشید» باشلقلی مقاله‌سنده دونیا مسلمانلارینی بربرله‌ریله تانیشتریب توراجا‌غینی، یه‌گی مکتب وه مدرسه‌لرنی اصلاح یولندا رهبرلك قیلاجا‌غینی، بوتون تورکله‌ر اوچون یالپی یازی تیلی توزوش ساحه‌سنده‌ده خدمت ایته‌جه‌گینی و. ب. لارنی یازمشدر.

«خورشید» ملتینگ اقتصادی جهتده‌ن یوکسه‌لیشی اوچون‌ده

منور قاری

تریشمش وه بو حقده قیمتلی یازیلار تارقاتمشدر. 5 نچی سانندا باسدیغی بر مقاله‌سنده هم بر مسلمانلنگ اوز مسلمان قارداشندان مال آلیشینی حرارتله توصیه ایتمدر، که بو تورلو اقتصادی کورهش سوگ زمانلار آوروپا وه آسیانگ ممتاز مملکتله‌رنده آینیقسا آلمانیادا هیتله‌رچیله‌ر وه هندستاندا غاندیچیلار آراسندا پهك مقبول کورولمه‌کده‌در.

«خورشید»ایسکی مکتب وه مدرسه‌لرنی، بونلرنگ اوستنده تورغان متعصب ملا، ایشان وه بایلارنی کوب تنقید ایتمش وه آستروئوموف ایله اونگ توگه‌ره گیگه توپلانغانلارغا هممده حکومت وه اونگ عملدارلاریغا قارشی کوب چیقیشلار قیلیب، اولارغا آنچاغنه توقو- نمشدر. شول سببدن اوزون یاشایامادی وه 11 نچی سانی چیقار آلدیدا حکومت تاماندان توختاتیلوب، بوتون نومروله‌ری مصادره ایتلدی. «خورشید» خلق تاماندان کوب سیویلیب اوقولغان بر غازیتا بولوب اوچ میگ‌گه یاقین تارقالار ایدی. بیللغی 3 سوم، آلتی آیلغی بر سوم 50 تیین، اوچ آیلغی بر سوم ایدی. ایکی آی‌غنه عمر سورموشدر. مندرجه‌سی اعتباریله پهك مهم بر غازیتادر.

«خورشید»نگ مسئول محرری منور قاری عبدالرشید خان یاقینداغنه حکومت تاماندان توختاتیلغان «ترقی» غازیتاسینگ ایشچه‌ن متشبثله‌رندن و. باش یازیچیلارندان ایدی. اونگچون «خورشید»- نگ‌ده تیز توختاتیلاجاغی کوز آلدیدا توتولغان وه اوگا کوره اولدن چاره کورولگه‌ن ایدی. احتیاط یوزه‌سیدن عبدالله اولانی نامیغا «شهرت»، احمد جان بیکتیمر نامیغا «آزیا»، مجید خان

جلیل نامیغا «حقیقت» دیگه‌ن غازیتالار اوچون حکومتدن رخصت آلنیب قویولغان ایدی. (بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

* * *

استانبولده برنچی تاپقیر یاسالغان «تورکستان کیچه‌سی»

(تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگینگ بویوك موفقیتی)

1933 – 23 مارت پنجشنبه کونی کیچه‌سی استانبولده برنچی تاپقیر اولاراق «پارق اوتل» سالونیدا «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» تامانیدان بر تورکستان کیچه‌سی یاسالدی. بو کیچه‌نگ بر قاچ نقطه‌دن اهمیتی بار. آنی ایشیتیلیب اوزی کورولمه‌گه‌ن تور- کستانگ ملی چالغی وه ئه‌شوله‌له‌ری ایله اویونلاری. ایکینچی نقطه تورکستان ملی اویون وه ئه‌شوله‌له‌رینگ روس تأثیری ته‌گیده قالما- غانی. اوچنچی نقطه‌سی ایسه استانبولده تورکستان یاشلارینگ بار- لغینی وه اونلارنگ تاووشسز قاندای ایشله‌ب کیله یاتقانلغینی تورکیه منورله‌ریگه کورسه‌تیشیدر.

بو کیچه‌دن اول «توران کیچه‌سی» گه قوشولغان یاشلاریمزنگ قاندای آلقیشلانغانلقلارینی استانبول مطبوعاتی یازدی. شونی شول بیرده یازیب اوته‌یکه، «تورکستان کیچه‌سی» 2 نچی مارتده بولاتور- غان ایدی؛ فقط «توران نشر معارف وه یاردیم جمعیتی» 2 نچی مارتدا «توران کیچه‌سی» یاساشغا قرار بیردی. بز 9 نچی مارتغا کیچیکتردك. بو دفعه «توران کیچه‌سی» 9 نچی مارتدا بولاتورغان بولوب قالغاندان کیین، بز یه‌گی تشکل ایتکه‌ن «توران نشر معارف وه یاردیم جمعیتی» خاطری اوچون یه‌نه کیچیکتردك. 16 مارتدا ایسه استانبولنگ ماتملی قارا کونی بولغانیدان اول کونگه حرمت قیلیب «تورکستان کیچه‌سی»نی 23نچی مارتدا یاساشغا قرار بیریلدی.

چالغیچی وه اویونچیلاریمز ملی کییمله‌رینی کییکه‌ن ایدیله‌ر. بوتون تورکستان یاشلاری کییم تاپا آلماسالار هم، یاشلاریدا توپی

کوکره کله‌ریده تورکستانگ ملی بایراغینی ، قیزلاریمزدا باشلا-
ریدا توپی وه قیرنچانیغا تورکستان بایراغینی تاقیب مهماندارلق
قیلماقدا ایدیله‌ر.

کیچه‌ده استانبولنگ مشهور تورکچی سیمالاری ایله ، خلق
فرقه‌سی رئیسی ، والی اوروناساری ، قول اوردودان ، انور پاشانگ
اوکه‌سی نوری پاشا ، ضیا پاشالار ، ژاپون وه دانیمارقا سفارتنده‌ن
قوناقلار ایله روسیه‌ده‌ن آیریلاجاق ملتله‌رنگ ممثله‌ری وه تور-
کستانلی عائله‌له‌ر بار ایدیله‌ر.

بو کیچه‌نگ خاطره‌سی اوچون قارت-پوستال شکلنده باسیلغان
تورکستان خریطه‌سی «تورکستان تورك که‌نچله‌ر برلگی »نك 2 نچی
نشریاتی اولاراق تارقاتیلدی. بو خریطه سیاسی بولماسدان شرقی
وه غربی تورکستان یاشلارینگ «برلك» بایراغی ته‌گیده طوپلانغان-
لقلارینی کورسه‌تیش وه «برلك»نگ حرثی ، علمی ، اجتماعی وظیفه-
سینگ هه‌ر ایکی تورکستان پارچاسیغا شامل بولغانلغینی کورسه‌ته‌در.

تورکستان کیچه‌سینگ پروغرامی شوندای ایدی:

I — بولوم: 1 — مارشیمز. غروپ ، ملی چالغیلارله؛ 2 — سرواز
(موزیق) چالغیلار. 3 — فابریقا (ئه‌شوله) غروپ‌وه چالغیلارله.
4 — شعر ، ضیا اوزقاناق بیك. 5 — آه بو سوقاقلار ،مونولوغ ،
خیریه خانم.

یاریم ساعت دانس.

مارشیمز مهمانلاریمز تامانیدان آیاقدا توروب تیکله‌ندی.

بوتون آلقیشلارنی آیری-آیری یازیشغا ممکن بولماغانیدان
پروغرام بیتکه‌ندن کیین آیریجا یازامه‌ن. بو بولومده کیچیك خیریه-
نگ موفقیتینی یازماسدان اوته آلمایمه‌ن...

II — بولوم: 1 — عیش قیلامز ، (ئه‌شوله) ، غروپ ، چالغی-
لارله؛ 2 — شاهم ، شاهم (اویون) ، معلم تورغون وه شاذیه خانم.
چالغی ایله؛ 3 — اورتاقلار ، (ئه‌شوله) ، غروپ ، چالغیلارله؛

4 — تورکستان (شعر) دوقتور صالح جان بیك؛ 5 — اویانیغا
تاشلاب اویناسین (له‌په‌ر ـ اوپه‌ره‌ت ـ اویون) دوقتور صالح جان ،
نریمان خانم ، غروپ ، چالغیلارله؛ 6 — یارا (شعر) ، ناجی بیك.

یاریم ساعت دانس.

III — بولوم: 1 — ای گوزه‌ل فرغانه ، (ئه‌شوله) ، راحت خانم.
2 — تورکستانگ تاغلاری ، (ئه‌شوله‌ـاویون) ، دوقتور صالح
جان. غروپ ، چالغیلارله؛ 3 — قازاقچا ، (ئه‌شوله) ، دوقتور مجد

«تورکستان کیچه‌سی» نده‌ن بر کورونوش.

الدین بیك ، چالغی ایله. 4 — بابام طوپچی ، (شعر) ، کیچیك
شریف. 5 — اویناك یار ، (له‌په‌ر ـ اوپه‌ره‌ت ـ اویون) دوقتور صالح
جان ، نریمان خانم ، غروپ ، چالغیلارله.

دانس.

پروغرامداغی اویون قسمنده اسمله‌ری یازیلغانلار اویون اوینا-
دیلار. تورکستان اویون وه ئه‌شوله‌له‌ری قوناقلارغا شوندای یاقیب
کیتدیکه ، یاریم ساعتلق دانس زمانی کوب اوزون کورونده‌ی.

قوناقلار:

— شو دانس بیتسه‌ده تورکستانگ اویون وه شرقیله‌رینی کورسه‌ك، دیب آشقیقماقدا ایدیله‌ر.

اویون، ئه‌شوله وه چالغیلاریمزنگ قاندای آلقیشلانقانلقلاری شوندان آگلاشیلسا ،کیره‌ك: پروغرام ساعت (کیچه) 10,30 ده باشلاب ساعت 12,30 ده بیتیش کیره‌ك ایدی؛ فقط قوناقلاریمزنگ آرزولاری ایله اویون وه ئه‌شوله‌لریمز ایکی حتی اوچ تاپقیردان اوینالب ئه‌تیلدی. اونگ اوچون رسمی قسم کیچه ساعت 2ده بیتدی.

بو پیرده «تورکستان» شعرینگ هه‌ر مصرعینگ آیری-آیری آلقیشلانغانینی وه کیچیك شریفنگ‌ده کوب آلقیشلانغانینی یازماسدان اوته آلمایمه‌ن.

«اورتاقلار» ئه‌شوله‌سی دوقتور مجدالدین بیك تامانیدان باشلانب نقراتی غروپ تامانیدان اوقولغاندان کیین، همشهری خانملار آراسیدان راحت آی قایتاردی (نقرات غروپ تامانیدان) اونگه‌ده همشهری ایرکه کله‌ر آراسیدان دوقتور صالح‌جان قایتاردی. کوب آلقشلاندیلار.

کیچه‌نگ رسمی قسمی بیتکه‌نده‌ن کیین بر آز دانسدان سوك قوناقلار:

— تورکستانگ شرقیسینی، اویونینی ایسته‌رز! ایسته‌رز! دیب باغردیلار: جمعه کونی تاك چاغی ساعت 6 یاریمغا قادار اوینالدی، آشوله ئه‌تیلدی چالندی... بو وقتغاچا سالون خنجا خنج تولوایدی. هیچ کیم کیتمه‌ك ایسته‌مه‌دی. قوناقلار «اویناك یار» ایله تورکستانگ تاغلاری ئه‌شوله‌سینی قوشولوب ئه‌یتدیله‌ر. بو حال کوروله تورغان منظره ایدی. کیچه‌مز مه‌نه شوندای تأثیر قیلدی.

یر قالماغانلغیدان کوب قوناقلار قایتوب کیتدیله‌ر.

بوندان کیین «برلك» برکوب یرله‌رگه چاقریلماقدادر. مثلا 20 نیسانده استانبول تیاتروسی (دارالبدایع) سالونیدا «تورك ملی

طلبه برلگی» تامانیدان استانبولگه کیلگه‌ن رومه‌ن وه یونان طلبه‌لاری شرفیگه بر «تورك طلبه کیچه‌سی» ترتیب قیلندی. بز اونگه یوقارینگ آرزوسی ایله چاقیریلدق. کیتدك. موفقیت قازاندق. یه‌نه 2 نچی مایدا (مایس) «ملك سینه‌ماسی» سالونیدا بیریله تورغان مسامره اوچون استانبول والیسیدان رخصت سوراغانلاریدا «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نگ‌ده قوشولوشینی والی بیك ایسته‌گه‌نله‌ر. مه‌نه بونلار «تورکستان کیچه‌سی»نگ بیرگه‌ن موفقیتلی نتیجه‌له‌ریدر. دوقتور ایلته‌ر. استانبول.

* * *

کوسته‌نجه‌ده غاسپرالی اسماعیل بیك کونی

23 نیسانده «ترجمان» غازیتاسینگ چیقاریلماغا باشلادیغنگ 50 یله دولماسی مناسبتیله کوسته‌نجه‌ده ملی بر مسامره یاپیلمشدر. کوسته‌نجه‌نگ بویوك سینه‌مالارندان بریسی اولان (ره‌غال)ه بوتون دوبریجا قصبه لارندان وه بر چوق کویله‌رنده‌ن گه‌له‌ن منور، کویلی، کنج اختیارله دولمشدی. بو تاریخی کونه گه‌له‌نله‌رك سایسی ایکی بیگ بیشیوزی کیچیوردی. پازارجقدا چیقان «امل مجموعه‌سی»نگ مدیری قیمتلی قارداشلاریمزدان مستجب فاضل بیگگ تکلیفیله مجلس ریاستنه کوسته‌نجه اسلام جماعتی رئیسی سابق مبعوثله‌رده‌ن آووقات سالم عبدالحکیم افندی رئیس سه‌چیلمشدر. دوبریجا منوره‌رینگ برله‌شمه‌سنده وه خلقمزك ملی قایغیلارینگ حلنده مهم خدمتله‌ری دوقونمش اولان سالم افندی غاسپرالی اسماعیل بیك حقنده قونفرانس ویرمه گه‌گه‌لش اولان قریملی جعفر سید احمد بیگی مجلس وه خلقمز نامنه سلاملایاراق مجلسگ هیجانلی آلقیشلاری آراسندا کندیسنه سوز ویرمشدر.

اسماعیل بیگگ حیاتی، اثرله‌ری، سیاسی فکرله‌ری وه تورك-اسلام عالمنده یاپدیغی ایشله‌ری حقنده ایکی ساعتدان اوزون سوز

سویله‌یه‌ن جعفر بیگگ نطقی بویوك دقت وه علاقه ایله دیکله‌نمشدر.
اسماعیل بیگگ 1881 ده نشر ایتدیکی (طونغوج)دان باشلایاراق 1914 ده واقع ارتحالنه قادار غازیتاجیلق حیاتی وه 1883 ده نشر ایتدیکی «روسیه مسلمانلری» اثریله «دار الراحت مسلمانلری»، «فرنکستان مکتوبلری»، «کون دوغدی» حکایه‌سی، «آق گل دسته‌سی»، «آوروپا مدنیتنه بر نظر موازنه»، «تورکستان عاللری» الخ... اثرله‌رنده‌کی مهم فکرله‌رنده‌ن بعضیله‌ری ایضاح ایدیلمش کندیسینگ تاریخی دستوری اولان (دیلده، فکرده، ایشده برلك) شعاری اطرافلی اولاراق تحلیل اولونمشدر. تورك قبیله‌له‌رینگ هه‌پسینگ تورك ملتنه منسوب اولدیغی وه دیلمزگ ساده‌له‌شدیریلمه‌سی لزومی اسماعیل بیگگ (طونغوج)دان باشلایاراق حیاتینگ سوگنه قادار مدافعه ایتدیکی أگ مهم اساسله‌ری بر طرفدان قریمده‌ن چین تورکستانی‌یه دیگر طرفدان‌دا بالقانلارا قادار اوقونان «ترجمان» کندی ساده دیلیله اولدوقجا بو ایشه موفق اولمشدی. اسماعیل بیگگ «غفلت صحراسنده سه‌ریلوب قالمش اولان ملتمزی آیاغا تورغوزماق» اوچون مراجعت ایتدیکی ایکنجی بر اساسی غازیتا وه مطبوعاتدان سوگرا «مکتب»دی. «اصول جدید» دیدیکله‌ری مکتب آگیلیر آگیلماز اسماعیل بیگگ عقله گه‌لمه‌مه‌سی قابل ده‌گیلدر. مکتبله‌ریمزگ اصلاحنه‌ده اسماعیل بیگ 1883 ده قریمده باغچاسرایده قایتماز آغا محله‌سنده آچدیغی برنجی یه‌گی مکتبله باشلامشدی.

بو مکتبگ الفباسینی کندیسی یازدیغی کبی ایلك معلمی اولان بکر امکدار مرحومی‌ده کندیسی یتیشدیرمشدی. مدرسه‌مزگ اصلاحنده‌ده تجدد طرفداری علمایی بالخاصه قازاندا عالم جان بارودی، قریمده حبیب‌الله افندیله‌ری أگ چوق تشویق وه مدافعه ایده‌ن اسماعیل بیگ اولمشدی. اسماعیل بیگگ مهم ایشله‌رنده‌ن بریسی‌ده اجتماعی تساندی تأمین وه بالخاصه یوقسول چوجوقلاریمزی غیمنازیالاردا وه دارالفنونلاردا اوقوتا بیلمه‌گه یاردیم ایچین جمعیت

خیریه‌له‌ر آچیلماسی فکرینی ایله‌ری سوره‌رك بو خصوصده اسلام دنیاسینگ کیری قالماسی وه بونگ سببله‌ری مسئله‌سی اسماعیل بیگی 1890 ده «ترجمان»ده نشر ایتدیکی «نه دیملی؟» مقاله‌سیله باشلامش وه بو مسئله ایله‌ده أولومنه قادار اوغراشمشدر. بو مسئله‌یی توضیح وه بوتون مسلمانلارگ تجدده وه غرب مدنیتنه قولایلقله کیره بیلمه‌له‌رینی تأمین اوچون اسماعیل بیگ 1907 ده مصرده قونتینه‌تال اوته‌لنده توپلادیغی اوچیوزی متجاوز منوره بر مسلمان قونغره‌سی توپلانماسی لزومینی ایضاحه چالیشمشدی.

هندستانی یاقیندان تدقیق مقصدیله 1910 ده اورایا کیتمیش وه بومبای‌دا ایلك اصول جدید مکتبینی آچمیشدی. تورکیایی سیاسی مدافعه یولندا وه تورکیانگ مدنی یوله کیرمه‌سینی تشویقده‌ده اسماعیل بیگ روس حکومتینگ بوتون دشمنلغنه رغماً سارسیلمادان حیاتینگ سوگنه قادار متانتله یورومشدر.

اسماعیل بیگ یالگز غازیتاسی، نشریاتی وه مخابراتیله ده‌گیل تورك-اسلام دنیاسنده بالخاصه روسیه تورکله‌رینگ مهم مرکزله‌رنده بر چوق سیاحتلار یاپاراق مدنی اصلاحات جریانینی قوتلندیرمه‌گه چالیشمشدر.

جعفر بیگ قونفرانسلردان سوگرا وارشووا، استانبول وه سائر محلله‌رده‌ن آذربایجان، ایدیل-اورال، شمالی قافقاسیا وه تورکستان کبی تورك-اسلام ملی تشکیلاتلاریله خصوصی اهمیتلی شخصیتله‌رده‌ن کورجی، اوقراینالی آرقاداشلاریمز وه «پرومه‌ته» برلگی نامندان کونده‌ریلمش یکرمی‌یی متجاوز تلغرافی آلقیشلار آراسندا اوقومش وه تورکیه جمهور رئیسی اولو غازی ایله عصمت پاشا حضرتله‌رینه وه رومانیا قرالیله باش وکیلنه مجلس نامنه تلغرافلار کونده‌ریلمه‌سی متفقاً هیجانلی آلقیشلار آراسندا قبول ایدیله‌رك مسامره‌نگ قونفرانس قسمنه نهایت ویریلمشدر.

بونی متعاقب دوبریجا کنجله‌ری ملی دانسلاری، بالخاصه

زیه‌ك اویوتی موفقیتله اوینامشلار وه خورله ملی هوالاری سویله‌مشله‌ر وه مجلس طرفدان جوشقونلقله آلقیشلانمشلاردر. اوندان سوکرا بوتون تورك لهجه‌له‌رنده اسماعیل بیك مرحوم حقنده یازیلمش شعرلەر بویوك قدرت وه هیجانله مختلف کنجله‌ریمز طرفدان اوقونمشدر. بونی متعاقب دوبریجانگ عذابلار کوینده‌ن ایکی کوزنده‌ن محروم یونس افندی باشدان باشا قریم یورد آجیسینگ فریادی اولان ایکی شعرینی مجلسگ بویوك قسمنگ کوز یاشلاری آراسندا اوقودی. مسامره‌ده‌ن سوکرا جعفر بیك شرفینه 100 کشیلك بر بانکەت ویریلمش. کیره‌ك بوراده وه کیره کسه «دوبریجا مدرسه مأذونین جمعیتی»نگ یللیق عمومی اجتماعنده نطقلار سویله‌نه‌ره‌ك بو تاریخی کون بتیریلمشدر. رومه‌ن مطبوعاتندان کوسته‌نجه‌ده چیقان "Pressa" غازیتاسی 26، 27 نیسان تاریخلی نسخه‌لارندا ایکی مقاله نشر ایده‌ره‌ك اسماعیل بیگگ رسمینی باساراق بو بویوك ملی کونگ اهمیتنده‌ن تقدیرله بحث ایتمشدر. بکرشده چیقان "Curentul" وه "Demineata" غازیتالاری‌دا 28 نیسان تاریخلی نسخه‌لارندا بوکونه دائر مقاله‌لەر نشر ایتمشله‌ر وه دوبریجادا بویله ملی بر کونگ برنجی دفعه یاشادیغینی قید ایتمشله‌ردر.

جعفر بیك کوسته‌نجه‌ده‌ن عزیمتنده‌ن اول کوسته‌نجه والیسیله پولیس مدیرینه تشکرده بولونمش وه کندیله‌ری بو ملی وه مدنی آدیمیمزی تبریك ایتمشله‌ر وه بو یولدا هەر زمان تشویق اکوره‌جه‌گیمزی بیلدیرمشله‌ردر.

* * *

ساویت روسیه‌سنده

I — ساویت روسیه‌سینگ تیشقی وضعیتی پەك اوکفایسز بر حالغا کیره یاتیر. برنجی سیرادا ساویت روسیه‌سیله مانجوکو آراسنداغی جانجالنی قید ایتمەك ایستیمز. بو جانجال بولشه‌ویکله‌رنگ شمالی

مانجوریا (شرقی ختای) تیمر یولیغا قاراشلی 102 لوقوموتیف (پاراووز)نی، 990 پاسساژیر وه 4000 یوك واغونلارینی مانجوریا چیگه‌ره‌سنده‌ن چیقاریب ترانس‌بایقال وه اوسسوری تیمریوللارینا آلوب کیتوله‌ری ایله باشلاندی. مانجوکو حکومتی بو نەرسه‌له‌رنگ بارچاسینگ قایتاریب بیریلیشینی طلب قیلدی. بولشه‌ویکله‌ر چارلق روسیه‌سی تامانیدان وجودگه کتیریلگه‌ن («چارلق میراثی!») بو مانجوریا تیمر یولینی روسیه‌نگ خصوصی ملکی ساناب مانجوکو حکومتینگ بو طلبینی اورونغاکتیریشده‌ن باش تارتماقدادرلار. مانجوکو حکومتی پەك حقلی اولاراق وه بولشه‌ویکله‌رنگ اوزله‌ری طرفدان اعلان قیلنغان پرینسیپله‌رگه تمامیله اویغون بر صورتده، یه‌گی ملی مانجوکو حکومتینگ چار روسیه‌سی تامانیدان کوچسز ختای حکومتیگه کوچله‌ب قبول ایتدیریلگه‌ن «غیر مساوی معاهده‌له‌ر» حکمینی تانیمایدرغانلغینی بیلدیریب بولشه‌ویکله‌رنگ مانجوریا تیمر یولی اوستوندا گی حرکتینی توختاتوب قویدی. ساویت حکومتی 1929 نچی ییلدا بوندان داها اهمیتسز جانجال یوزنده‌ن ختای حکومتیگه قارشی اوروش باشلاغان ایدی. ایندی ایسه بولشه‌ویکله‌ر مانجوکو ایله قوراللی توقناشودان قورقماقدالار؛ چونکه مانجوکونگ آرقاسندا کوچلی یاپونیا تورادر. بوتون آوروپا مطبوعاتی — اوگی‌دا سولی‌دا — ساویت روسیه ایله یاپونیا آراسندا بر محاربه بولمای قالمایدرغانلغینی بیلدیرمه کده‌در.

بولشه‌ویکله‌ر بو وضعیتده‌ن قورقوب غربدا سوك درجه صلح‌پرور بولا باشلادیلار وه هەر تامانغا قورقو ایله باقوب تورادرلار. اینگلیز مهندسله‌رینگ محاکمه‌سی یوزنده‌ن چیقاریلغان حکم بوکونکی احوال ایچین سوك درجه بارز بر علامت‌در. اقتصادی جاسوسلق وه زیانچیلق بله‌ن عیبلانغان 6 اینگلیز مهندسی پەك ینگیل بو صورتده چیقدیلار: اونلاردان یالغز ایکیسی (2 وه 3 یللق قاماق بله‌ن) جزالاندیلار. حالبوکه بوندای محاکمه‌لرده ساویت محکمه‌سی هەر

زمان أولوم جزاسیگه حکم ایتەر ایدی. موسقوا حاکملاری بو دفعه قورقدیلار. اوز تبعه‌لەری اوستندەن بولغان بو محاکمه‌گه جواب اولاراق اینگلتەره حکومتی بولشەویکله‌رله یه‌کی تجارت معاهده‌سی باغلاش توغروسندا یوروتوب تورغان مذاکره‌لەرینی توقتاتدی وه روسیه‌دەن بعضی مالالرنگ کیرتیلیشینی یاساق قیلدی. بو تدبیر بولشەویکله‌رنگ تیشقی سوداسیغا پەك آغیر تأثیر ایتەبیله‌جەك وه ساویت روسیه‌گه میلیونلارچا ضرر کتیره بیله‌جەك بر استعداددادر.

اینگلیز مهندسله‌رینگ محاکمه قیلینووی بولشەویکله‌رگه باشقا بر جهتده‌ن‌ده ضرر بیردی. سوك وقتلاردا، یه‌کی آمریقا جمهور رئیسی روزوەلت‌نگ حکومت باشیغا کیلووی سوگندا ساویت حکومتینگ آمریقا تانیدان رسمی صورتده تانیلماسی حقندا سویله‌نه باشلانغان ایدی. حتی بولشەویکله‌ر بو خصوصده أمین ایدیله‌ر. ایندی، اینگلیز مهندسله‌رینگ محاکمه‌سندەن سوك آمریقانگ ساویت حکومتینی تانیماق مسئله‌سی نامعلوم اوزون بر وقت اوچون اورتادان کوتەریلدی.

آلمانیادا ناسیونال-سوسیالیست هیتله‌ر حکومتینگ ایش باشیغا کیلیشی کوب آداملارچا آلمانیا ایله ساویت حکومتی آراسینگ بوزولووی باشلانغیچی بولوب کوروندی. هیتله‌ر حکومتی تانیدان یالغز بولشەویکله‌رنگ ایمه‌س، عمومیتله مارقسیستلارنگ امانسز بر صورتده تعقیب ایتلیشی، نورمال منطق بوینچا، مناسبتنی شوندای بر بوزولوشغا کتیریب چیقارمالی ایدی. لاکن بو حال واقع بولمادی. هیتله‌ر حکومتینگ یهودیلارنی تعقیب سیاستی هەم آوروپادا هەم آمریقادا آلمانیاغا قارشی منفی بر وضعیت یاراتدی. وەرسای معاهده‌نامه‌سینگ بعض ماده‌لەرینی لغو ایتمەك، بعضی ماده‌لەرینی‌ده آلمانیا فائده‌سیگه اولاراق ینگیلله‌شترمەك صورتیله اوزگەرتیلمه‌سینگ بر قانچا طرفدارلاری ایندی اوز نقطهٔ نظرلارینی ده‌گیشدیرمشله‌ردر. آلمانیانگ بولشەویك روسیه‌سیگه قارشی احتیاطلی تاورانماسینگ سببله‌ر-

ندەن بری‌ده مەنه شو تیشقی وضعیتنگ آلمانیا اوچون بوندای اوگایسز بر صورتده انکشاف ایته یاتقانلغی بولسا کیرەك. بولشەویك‌له‌رنگ آلمانیا بیله‌ن بوزوشماق احتمالندان کیلگەن قورقولاری آرتق کیچدی. آلمانیا مطبوعاتینگ سوك زمانلاردا هیتله‌ر حکومتینگ ساویت روسیه‌سیله آلمانیا آراسندا ایندیگه قادار دوام ایتب کیلگەن دوستلق مناسباتنی اوزگەرتمەك فکرنده ایمه‌س ایکه‌نلگی حقنداغی بیاناتی موسقوا بولشەویکله‌رینی خیلی تینچیتدی. بونگله برابر، ایرته‌گی کون اوچون کوب‌ده أمین بولماغان بولشەویکله‌ر له‌هستانله یاقینلاشماق یولی بیله‌ن اوزله‌ری اوچون امنیت تدارك ایتمه‌کچی بولادرلار. موسقوا حکومتینگ له‌هستانگه قاراشی سوك وقتلاردا کوب خصوصلاردا یاخشیلققا تابا اوزگەرمشدر.

ساویت حکومتینگ کیچیك آنتانتا یعنی چه‌خوسلوواقیا، یوگوسلاویا وه رومانیا دولتله‌ریگه قاراشی‌دا کوب اوزگەرمشدر. بو وقتقا قادار بولشەویکله‌ر کیچیك آنتانتانگ قورولوشینی‌دا ساویت روسیه‌گه هجوم ایتمەك مقصدیله مخصوص اویلانغان دوشمنانه بر حرکت دیب سانار ایدیله‌ر. ایندی موسقوانگ اوزی بو کیچیك آنتانتا بیله‌ن یاقینلاشو یولینی ایزله‌مه‌کده وه غازیتا خبرلاریغا قاراغاندا، ساویت حکومتی تشبثی بیله‌ن کیچیك آنتانتا اعضاسی بولغان دولتله‌ر ایله موسقوا آراسندا بربریگه هجوم ایتمەسلك وه رسماً تانیماق توغروسندا مذاکره‌له‌ر یوروتولمه‌کده‌در.

فوشومچا اولاراق شونی‌ده سویله‌مەك آرتقچا بولماسا کیرەك: آلمانیا ایله ساویت روسیه آراسنداغی دیپلوماتیك دوستلقنگ باش سببی، بو ایکی دولتنگ‌ده وەرسای معاهده‌نامه‌سیغا دوشمان بولغانلغی ایدی. آلمانیا وەرسای معاهده‌نامه‌سینگ یالغز اونگ اوزینی گنه علاقه‌دار ایتکه‌ن ماده‌لەرینگ اوزگەرتیلمه‌سینی ایسته‌دیگی حالدا بولشەویکله‌ر، طبیعتیله، ایندیگی آوروپا وه قسماً بوتون دونیا وضعیتینگ اساسی دیب بیلدیکله‌ری بو معاهده‌نگ بوتونلای یوق

قیلینوویتی ایسته‌رله‌ر ایدی. وه‌رسای معاهده‌نامه‌سینگ بوتون قالو-
وینگ باش مدافعه‌چیلاری فرانسه، له‌هستان وه‌کیچیك آنتانتا
(چه‌خوسلوواقیا، یوگوسلاویا، رومانیا) دولتله‌ریدر. ساویت حکو-
متینگ قاندای قینلق ایچینده ایکه‌نلگینی سز اونگ بو قادار
دوشمانلق به‌سله‌دیگی وه‌رسای معاهده‌سینگ مدافعلاری بله‌ن یاقینلا-
شو یولینی ایزله‌مه‌سنده‌ن وه اونلارنگ دوستلغینی تأمین ایتمه‌سنده‌ن
تخمین ایته بیلرسز...

II — اگر ساویت روسیه‌سینگ ایچکی وضعیتی بولشه‌ویکله‌ر
اوچون ایگ بویوك قورقو توغدورا یاتقان بولماسایدی، اونلار بو
درجه صلحپرور بولماسلار وه اوزله‌رینگ ایگ منفور دوشمانلاری
دیب ساناديقلاری دولتله‌ر بله‌ن بوندای چوچوك تیل بله‌ن سویله-
شمه‌سله‌ر ایدی. آوروپا مطبوعاتندا، آینقسا ساویت روسیه‌ده‌گی
احوال بیله‌ن داها یاخشی تانیش بولغان آلمان مطبوعاتندا ساویت
روسیه‌سینگ حدده‌ن تاشقاری قینلقلاری توغروسندا بارغان ساری
کوبره‌ك وه تیز-تیز خبرلار یازیلماقدادر. او یرده‌کی آچلقدان ایسه
همه یازایاتر. قیزیل قوشون ایچنده‌گی قاریشیقلقلار حقندادا خبرلار
کورونمه‌کده. ساویت غازیتالارینگ اوزنده‌ده اطراف غیری‌روس
أولکه‌له‌رده‌گی «ملتچیلك» علامتله‌رنده‌ن کوبره‌ك یازیلماقدادر.
آینقسا تورکستانداغی «ملتچیلك»ده‌ن کوب یازماقدالار.

«یاش تورکستان»دا یازدیغمز که‌بی، ساویت حکومتی تاما-
نیدان یالغز بعضی بویوك شهرله‌رده‌گنه تطبیق ایتلگه‌ن پاسپورت
سیسته‌می ایندی بوتون ساویت اتفاقی اوچون تشمیل ایتلمشدر.

موسقوا «ایزوه‌ستیه»سینگ خبر بیریشیگه قاراغاندا، پاسپورت
سیسته‌می بوتون شهرله‌رنگ ایشچی شهرچه‌له‌رینگ، رایون مرکز-
له‌رینگ بوتون اهالیسی اوچون برده بوتون بنالاردا، مؤسسه‌له‌رده،
ترانسپورتدا (نقلیاتدا)، ساوخوزلاردا، تراقتور ایستاسیونی بولغان
اهالیلی یرله‌رده وه ساویت اتفاقینگ غربی-آوروپا چیگه‌ره ساحه-

له‌رینگ 100 کیلومترلغنداغی مسکون بیرله‌رده تطبیق ایتله‌چه‌کدر.
پاسپورت آلیش حقندان محروم کشیله‌ر ساویت اتفاقینگ 25 شهرنده
(بونلارنگ ایچنده برگنه‌ده تورکستان شهری یوق)، روسیه ایله
غربی-آوروپا چیگه‌ره‌سینگ 100 کیلومه‌ترلغندا، موسقوادا، په‌ترس-
بورغدا، خارقوفدا، موسقوا وه په‌ترسبورغ توگه‌ره‌گنده 100 کیلو-
مه‌ترلق ساحه‌ده، خارقوف توگه‌ره‌گنده 50 کیلومه‌ترلق ساحه
ایچنده یاشاش حقندان‌دا محرومدرلار. تاریخده مثلی کورولمه‌گه‌ن
بو تدبیرله‌رگه سبب اولاراق ساویت حکومتی اوزیگه دوشمان
عنصرلار بیله‌ن کوره‌شمه‌ك لزومینی آلغا سورادر.

بوتون مملکت اهالیسینی «تازالاش»غا لزوم کورولوشنده‌ن
بولشه‌ویك حاکمیتیگه دوشمان عنصرلارنگ حدده‌ن آرتق کوب
ایکه‌نلگی آگلاشیلادر.

تورکستاننك بوکونکی کورونوشله‌ری
(„IMAGES DU TURKESTAN")

پاریسدا چیقادرغان «تاش» غازیتاسندا بو باشلق آستندا قلارا
قاندیانی خانمنگ سلسله‌لی یازیلاری باسیلا باشلادی. یازیلار باسیلیب
بیتکه‌نده‌ن سوگ بز او توغرودا تیوشلی مطالعه‌مزنی بیلدیره‌مز. حاضر-
چالق قاندیانی خانمنگ بوخارادا کورگه‌نله‌رنده‌ن بر ییرینی بو ییرده
کتیره‌مز («تاش» غازیتاسینگ 3 نچی مای، 26.181 نچی سانی)

« .... بوخارانگ مسجدله‌ری یاپیلغان؛ مدرسه‌له‌ری بوزولغان؛ عاللاری
أولوب بیتکه‌ن... بوخارادا انسانغا ئیگ کیره‌کلی نه‌رسه‌له‌ر تاپیلمایدر.
بوتون شهر تیله‌نچیلکده... ئوزبه‌کستانگ ایك بویوك بازارلاردان
سانالغان بوخارا بازاری تورتده‌ن اوچ نسبتنده بوم بوش یاتادر...
بوخارانگ اوزنده شهرتی بوتون دونیانی قاپلاغان بوخارا گیله‌مینی
ساتب آلیش ممکن ایمه‌ش... ذاتاً په‌ك قناعتکار اوزبه‌کله‌ر (بوخار اخلقی)
ایسه آچلق بلاسی ایچینده‌درله‌ر.

قاآن — یه‌گی بوخارا — ایستاسیونی فجیع بر منظره عرض ایته‌در.
بو ییرده بویوك قاچقینلار توده‌سی یینغیلمشدر. ایستاسیون په‌ررونداء،

حولیسنده، دیوارلارتیگنده، برتولالاردا، خلاصه هر یرده توده‌له‌ب قاچقینلار یاماقدادرلار. اوست-باشلاری یریق، یرتیق، آچلقدان به‌کزله‌ری سولوق، ساووقدان قاقشاغان بو قاچقینلار کوپ کونله‌ردەن به‌ری بو یرده درله‌ر. اونلار بر تورلو انسان تاشلانتیسی حالیغا کیلمشله‌ر. اونلار اوچون هیچ کیم قایغیرمایدر. اونلار آرتق فائده‌سز بر کومه بولوب قالمشلاردر.»

بو کیمسه‌کیره‌ك بولماغان، انسان تاشلانتیسیغا ئه‌یله‌نگه‌ن، آچ، یالانغاچ قاچقینلار کیمدرله‌ر؟

قلارا قاندیانی خانمنگ توبه‌نده‌گی سطرلارندان اونلارنگ بزنگ تورکستانلیلار ایکه‌نلگینی کورورسز.

قاندیانی خانم یازادر:

— بو یرده کوزگه ایلیشکه‌ن بر نیچه روسلارنگ بارچاسی‌دا یاخشی کینگه‌ن، تویوب یب-ایچکه‌ن‌در، چونکه بو روسلارنگ کوپی حکومت آداملاریدر. اونلار شهر أداره‌سینگ خدمتچیله‌ری، تورلو مؤسسه‌له‌رنگ مدیرله‌ری. گ.پ.او. مأمورله‌ری‌وه باشقالاردر.»

ایندیگی ساویت تورکستانینگ قلارا قاندیانی خانمنگ مدقق نظرلاریغا چارپقان کورونوشله‌رنده‌ن بری، دیمه‌ك، مه‌نه بوندایدر:

آچلقدان أوله یاتقان تورکستانلیلار وه توق قارینلی، یوزنده‌ن مای چیقغان سیمز روسلار. ترجمه‌چی: چاغاتای

شرقی تورکستاندا

آلمانیا غازیتالارینگ ایشانچلی منبعله‌رده‌ن آلوب باسقان خبر-له‌ریگه کوره شرقی تورکستاندا مسلمان اهالینگ قتای حکومتیگه قارشی باشلاغان قوزغالیشی کون اوتکه‌ن ساری جدی بر توس آلماقدادر. قوراللی قوزغالانچیلار شرقی تورکستانگ مهم یرله-رینی اشغال ایتب، قتای مأمورله‌رینی قاماقا آلمشلاردر. قتای حاکمیتی شرقی تورکستاندا بوتونلای یقیتیلماق اوزره‌در. شرقی تورکستان والیسی مملکتنده یوز بیرگه‌ن مسلمانلار قوزغالانینی باستراجاق یته‌رلك عسکری کوچکه ایگه بولماغاندان نانکین‌گه مراجعت ایتمش وه او یرده‌ن عسکری کوچ سورامشدر.

توکیودان بیریلگه‌ن بر خبرده اورومچی شهرینگ‌ده قوزغا-لانچی مسلمانلار تاماندان آلنغانلغی بیلدیریلمه‌کده‌در. شهر قوزغا-لانچیلار تاماندان آلینرکه‌ن یوزده‌ن آرتق قتای أولمش وه یارالانمشدر. („Angriff“ 26. IV. 33.)

قوزغالانچی مسلمانلار حرکتی شرقی تورکستانگ شمال هم جنوب چیگه‌ره‌له‌زیگه‌چه یاییلمشدر. موغولستان وه تیبت اسلام-له‌ری شرقی تورکستان مسلمانلارینگ قتای حکومتیگه قارشی قوزغالیشینی یاخشی قارشیلامشلار. („Köln. Volkszeit.“ 10. V. 33.)

قوزغالانچی مسلمانلار هدفینگ شرقی تورکستاندا قتای حاکمیتینی قولاتاراق وضعیت‌گه بوتونلای حاکم بولوب «مستقل شرقی تورکستان اسلام دولتی» قورماق وه ایلك سیرادا تیبت ایله سیاسی، اقتصادی مناسبت باغلاماق بولغانلغی موسقوادا عصبیت تو-غدورمشدر. آلمان غازیتالاری موسقوا ساویت آگه‌نتوراسینگ تارقا-تقان خبرنده‌ن اقتباس ایتب، ساویت حکومتینگ شرقی تورکستاندا «بر ایمپه‌ریالیست دولتنگ حمایه‌سیله مانجوکو حکومتیگه‌اوخشاغان بر حکومت قوروب، بونیگله ساویتلارغا قاتنغ ضربه بیرمه‌ك پلانی بارلغندان» قورقوغا توشکه‌نلگینی یازماقدالار.

ایشانچلی منبعده‌ن اورگه‌نگه‌نیمزگه کوره ساویت حکومتی شرقی تورکستانداغی مسلمانلارنگ قتای حاکمیتیگه قارشی کو-ته‌رگه‌ن قوزغالانینی یاتیرماق ایشیگه یاردام ایته باشلامشدر. شول سببلی ساویت حکومتی وقتیله مانجوریادا آغیر موفقیتسزلققا اوچرا-غانلقدان روسیه‌گه سیغینغان قتای گه‌نه‌رالی مانگ بر نیچه میگ عسکرینی قوراللاتروب شرقی تورکستانغا جونا‌تمشدر. بونلارنگ قتای حاکمیتنی اوز اوستندان آتماقچی بولغان قوزغالانچی مسلما-نلار بیله‌ن کوره‌شوب، اورومچی‌گه تامان ایله‌ریله‌مه‌کده بولغانلغی سویله‌نمه‌کده‌در.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Yach Turkestan

Mai 1933 (Le jeune Turkestan) No. 42

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokāï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنڭ بیتلەری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلەری:

ییللغی 4 دولار، آلتی آیلغی 2¼ دولار، اوچ آیلغی 1½ دولار

باشقارمادان: عبدالله بطال بیك تامانندان آنقارا خلق ئەونده — 3. IV. ده — «فین ایلی وه فین دیلی» حقنده بیریلگەن قونفرانسنڭ کتابچا شکلنده باسیلیب چیققان نسخەسی باشقارمامزغا کیلدی.

تورکستان خریطەسی

استانبولداغی «تورکستان تورك گەنچلەر برلگی»

قارت-پوستال شکلنده، 13 X 18 بویوکلگنده، تورت توسلو تورکچه بر تورکستان خریطەسی چیقارمشدر. دەگەری 10 غروشدر.

آدرەس: **Türküstan Türk Gençler Birligi**
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعەمزگه تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

باش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابرندان چیقا باشلاغان | ایون (حزیران) 1933 | سان 43

بوساندا:

1 — «پەتلیوراچیلار، چوقای اوغلولار، رامز، کاملی وه باشقالار...» باش مقاله
2 — روس مهاجرت سیاستی تهلکەسی — یاش تورکستانلی
3 — ییرلیلەشتریش — تاشبالتا
4 — شرقی تورکستان — تاڭری بیردی
5 — تورك غازیتاچیلغی (XI) — توقتامش اوغلی
6 — استانبولداکی تورکستانلیلارنڭ بر جمعەسی — دوقتور ایلتەر
7 — تورکستاننك انقلاب آلدینداغی وضعیتی
8 — کتابیات: «ساویت روسیەسینك ایکینچیلك خوجالغی تجربەلەری» — دوقتور طاهر شاکر
9 — پاریسدا قافقاسیالیلار ملی استقلالی بایرامی — چاغاتای
10 — ساویت روسیەسنده — م.
11 — اوزاق شرقدا — م.
12 — شرقی تورکستاندا
13 — قطعه (شعر) — تورکستانلی احمد خاکی
14 — تورکستان خبرلەری
15 — ملی آذربایجان مرکزینك بر مراجعتی

باش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	ایون (حزیران) 1933	سان 43

«په‌تلیوراچیلار، چوقای اوغلولار، رامز، کاملی وه باشقالار.»

اوقراینادا «په‌تلیوراچیلار»، تورکستاندا «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی بولشه‌ویکله‌ر دائما بو أولکه‌له‌رده ملی حرکت تولقونی کوته‌ریلدیگی حس ایتلدیگی زمان قوللانورلار. بولشه‌ویکله‌رنگ اوقراینادا وه تورکستانداکی احوال روحیه‌له‌رینگ ته‌رمومه‌ترنده (حرارت أولچوسنده) بو اسمله‌ر عادتا «قایناو نقطه‌سی» ییرنده‌در. بواسمله‌رنی قوللانولارندان «بورژوآ ملتچیلگی ایله پروله‌تار بین‌الملل‌چیلگی» آراسنداغی مجادله‌نگ قای درجه‌ده کیرکینله‌شدیگینی یاگیلماسدان تعیین ایتمه‌ك ممکندر. تورکستاندا برنچی دفعه تروتسکی‌چیله‌ر (تومایلوف، سمیرنوف وه باشقالار) چیقدیغی زمان اونلارغا درحال «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی تاقدیلار ایدی. سوگرا، موسقوا قولونیزاتورلق سیاستیگه قارشی برنچی دفعه اولاراق آچیق‌دان وه اساسلی بر صورتده حرکت باشلاغان اسماعیل سعدوقاص

وطن سه‌وه‌ر بوتون آذربایجانلیلارا

ملی آذربایجان مرکزینگ 28 مایس مناسبتیله بر مراجعتی

(«استقلال»گ 35 نچی سانندان)

وطنداشلار!

آذربایجان جمهوریتی استقلالینگ 15 ییللغی دولاییسیله یورت‌داشلارینی جاندان تبریك ایده‌ن ملی آذربایجان مرکزی، بو تأریخی کونده حریتله‌ریگ أڭ بویوگی بولونان بو استقلالگ اعلانی، کوکله‌شمه‌سی وه شیمدی‌ده‌گه‌ری آلینماس اوغروندا جانلارینی فدا ایده‌ن عزیز قهرمانلارڭ بویوك روحلاری قارشیسندا ئه‌گیلمه‌گی کندینه بورچ بیلیر!...

استقلال اویله بر پریدر، که وصالینی آنجاق کندی اوغروندا فدا اولماغا حاضر بولونان ملتله‌ره نصیب ایده‌ر. وه هه‌ر ملت اوگا آنجاق کندی عزم وه أراده‌سنده‌کی جدیت وه اصرار درجه‌سیله متناسب بر ئه‌مه‌ك نتیجه‌سنده ایره‌ر.

بوندان اون بیش ییل اول، چار بویوندوروغندان قورتولمش ایکه‌ن، بو دفعه قیزیل چارلقدان باشقا بر شیٔ اولمایان روس بولشه ویزمینگ اسیرلگنه دوشه‌ن یوردیمز، شیمدی اون اوچ ییلدر، که بر کره یوکسه‌له‌ن استقلال بایراغینگ تکرار وطنگ قلعه‌له‌ری اوستندا دالغالانماسی ایچین چارپیشیب دورویور. استقلال پریسینه قاووشماق اوزره آچدیغی سارپ قاوغادا ییلماز بر عزمله اصرار ایدیور.

وطنداشلار! بو تأریخی کونده کندیمزی یوقلایالم. ملی مجادله قارشیسندا قیزارماماق ایچین أڭ آز فداکارلغی یاپدی ایسه‌ك بو بویوك ییل دونومینی یوز سوی ایله آگمشز، دیمه‌کدر!

یاشاسین استقلال! یاشاسین ییلماق بیلمه‌یه‌ن استقلال قهرمانلاری!

م. آ. م. رئیسی: ا. رسول‌زاده

اوغلو آقیمی پیدا بولدی. اسماعیل سعدوقاص اوغلودا «چوقایچی-
لق» ایله قارالانغان ایدی. حتی سلطان‌بیك خوجان اوغلو، اسماعیل
سعد وقاص اوغلو وه باشقالارنگ رهبرلگی وه أداره‌سی آستندا
چیققان «آق جول»نی‌ده «چوقای اوغلو غازیتاسی» دیب آتاغان
ایدیله‌ر.(*) بر آزدان سوڭ موسقوا حکومتینگ أڭ صادق خادملارندان
بولغان رحیم انعام اوغلودا عصیان قیلیب چیقدی. اوگادا «چوقای
اوغلوچی» دیب باقا باشلادیلار. سعدالله قاسم اوغلو حقندا محا-
کمه‌ده، اونگ وه فکرداشلارینگ چوقای اوغلو وه چوقای‌اوغلو-
چیلار بویوروقلاری بویونچه حرکت ایتدیکله‌ری حقنده سویله‌دی-
له‌ر... رامز، باتو، خانسووار اوغلو... بونلارنگ باریسینگ «چو-
قای اوغلوچیلار» ایکه‌نلگی آگلاشیلیب قالغان. نیمه گه‌پ؟ تور-
کستاندا کی ساویت علیهنده مجادله‌له‌رگه او پیرده‌ن میکله‌رچه کیلو-
مه‌تر اوزاقلقدا اوتورغانی حالدا چوقای اوغلومو رهبرلك‌ایتمه کده،
اونلارغا بویوروقلار بیریب، بو بویوروقلارینی ایشکه آشیرتا آلماقدا-
در؟ البته، یوق. «چوقای اوغلو»، «چوقای اوغلوچیلار» بو سوز-
له‌ر یالغز بولشه‌ویکله‌ر اوچون تورکستانی روسیه‌ده‌ن آیریش یو-
لوندا غی ملی حرکتنی تعیین ایتشده قوللانادرغان بسیط بر دستور-
ده‌ن گنه عبارتدر. بولشه‌ویکله‌ر بو طرز افاده‌نی عادتده، تورکستان-
لیلارنگ موسقواغا قارشی کوره‌شله‌ری شده‌تله‌نیب یوزه گه چیقدی-
غی چاقلاردا قوللانورلار. بولشه‌ویکله‌رنگ برنچی بیش یللق پلان-
نگ «موفقیتله» بتیریلدیگی، هم‌ر تورلو «بورژوآ ملتچیلگی»
ایزینگ بوتونلای یوق قیلنغانلغی وه تورکستاندا وجودگه کیل-
گه‌ن(؟) «بین‌الملل قارداشلق» حقنداغی هیجانلی نطقلارینی یازغان
قارالار (مرکبله‌ر) داها قوروب بیتمه‌ده‌ن عینی ساویت غازیتالاری
یه‌گی «چوقای اوغلوچیلار» تهلکه‌سی حقندا فریاد قیلماقدالار.
بوگا اسمینی بز برنچی دفعه اولاراق ایشیتوب توردیغمز کاملی نام

(*) «آگبه‌کچی فازاق» غازیتاسینك 1930نچی یيل 3نچی اوقتوبر سانیغا باقیلسین.

بر تورکستانلینگ حرکتی سبب بولغان. بوکاملی تاجیکستان دولت
پلان أداره‌سی‌باشلوغی‌ایمش. بواورون هم‌بر قومونیستغامیسر بولمای-
دورغان پك مهم بر مقام‌در. دیمه‌ك، کاملی بویوك بر فرقه ستاژیگه
ایگه بولغان، معلوماتلی بر آدام، میگ تورلو «سیاسی امتحانلار» وه
فرقه تازالاشلارینگ «ایگنه تیشیگنده‌ن» اونکه‌ن بر ایشچیدر. فقط،
قاندای قیلیب اونگ اسمی «لینین ملی سیاستی»نگ أڭ باریشماس
دوشمانلاری بولغان پەتلیورا وه چوقای اوغلو لارله بر قاتارغا قویو-
لوب قالدی؟ کاملی‌دا اوز سلفله‌ری بولغان رامز، باتو، خانسووار
اوغلو، انعام اوغلو، سعدوقاص اوغلو وه باشقالارنگ عاقبتینا یو-
لوقمشدر. تاجیکستان بولشه‌ویك فرقه مرکزی قومیته‌سینگ وه
مرکزی تفتیش قومیته‌سینگ برله‌شکه‌ن فیورال توپلانیشندا کاملی
«لینین ملی سیاستی»نگ تاجیکستانداکی یوتوقلاری خلاصه ایتلگه‌ن
بر نطق سویله گه‌ن. کاملی گوسپلان (دولت پلان أداره‌سی) رئیسی
بولغانی اوچون، طبیعی، بوتون معلومات وه رقملارغا ایگه ایدی؛
وه بوتون «یوتوقلار»نگ حقیقی بهاسینی بیلیر ایدی.
ساویت غازیتالاری کاملی نطقینگ تولوق متنینی یاشیردیلار. اونگ
ماهیتی حقندا بز یالغز تورلو قرارلار وه کاملی گه تارشی سویله‌نگه‌ن
نطقلارغا قاراب گنه بر حکم بیره آلورمز. مه‌نه، تاجیکستان فرقه
مرکزی قومیته‌سی بیوروسینگ وه مرکزی تفتیش قومیته هیئتینگ
10 نچی آپریلدا کاملی توغروسندا چیقارغان قرارندان بر پارچا:

«کاملی، آچیق صورتده ایمپه‌ریالیزم سیاستینی ساویت سیسته-
مده‌ن اوستون کوروب وه ساویت تاجیکستانداغی سوسیالیزم قورو-
لوشینگ اولوغ یوتوقلارینی انکار ایتب ایمپه‌ریالیزمنگ شرقداغی
مستملکه وه یاریم مستملکه أولکه‌لرده کی سیاستینی اوز حمایه‌سی
آستیغا آلماقلا او اوزینگ ایمپه‌ریالیزمنگ وه بورژوآ ملتچیلگینگ
بر آگه‌نتی ایکه‌نلگینی میدانغا چیقاریب بیردی. کاملی، «معناچه
سوسیالیستیك، شکلچه ملی» کولتورنگ انکشافی لزومینی انکار

ایتمه کله بورژوآ ضیالیلارینگ ساویتلارغا قارشی ملتچی عنصر-
لارینی وه بورژوآ-موشتومزور کولتورینی اوز حمایه‌سی آستیغا آلدی.
کاملی، تاجیکستان قومونیست فرقه‌سینگ ضیالیلارنگ بزگه‌دوشمان
بورژوآ-موشتومزور طبقه‌سیله وه فرقه صفنداغی ملتچی-آغماچیلار
ایله کوره‌شنده کی انقلابی اویانیقلغینی بتیریشکه تریشدی».
(«پراودا ووستوکا» .33 .4 .18)

دقت ایتگز: کاملی‌نگ بولشه‌ویکله‌رنی هیجانغا کتیرگه‌ن
چیقیشی (نطقی) فیورالدا بولغان ایدی؛ حالبوکه تاجیکستان فرقه
مرکزی قومیته‌سی بیوروسی وه مرکزی تفتیش قومیسیونی بو حقده
آپریلدا قرار چیقاردی. تاجیکستان عالی تفتیش هیئتله‌رینگ اویا-
نیقلقلاری هه‌م کوب‌ده آرتق ایمه‌س!

بو قرارنامه‌ده کورسه‌تیلگه‌ن قارالاو ماده‌لارینگ حقیقتده
کاملی تامانیدان سویله‌نگه‌ن «گناه»له‌رگه قای درجه‌ده اویغون
ایکه‌نلگینی بز بیلمه‌یمز. لاکن کاملی‌گه اسناد ایتلگه‌ن بو فکرله-
نگ کوپینی، یالغز بعضی بر فرقه مأمورله‌ری گنه مستثنا اولماق اوزره،
گیزلی صورتده وه قسماً‌ده آچیقچاسنا دیه‌رلك بوتون تور-
کستانلی قوممونیستلارنگ تاشیماقدا ایکه‌نلکله‌ری شبهه‌سزدر. اگر
باشقا تورلو بولسایدی، کاملی «حقیقی ستالینچیلار» آراسندا اوزینی
یالغز حس ایتسه‌یدی او، گوسپلان رئیسی بولوب توروب‌بونگ کبی
چیقیشلارغا جسارت قیلالماس ایدی. ذاتاً، اونی قارالاب چیقاریلغان
قرارنامه‌نگ ایکی آیدان سوگ‌غنه پیدا بولوشی حقیقتی‌ده کاملی‌نگ
آیاق باسدیغی زمیننگ آنچاغنه ساغلام بولغانینی کورسه‌تمه‌یدرمی؟
اورتا آسیا بیوروسی کاتبی شادونس‌نگ تاجیکستان فرقه مرکزی قو-
میته‌سی وه مرکزی تفتیش قومیسیونینگ برله‌شکه‌ن توپلانیشندا کی
سوزلرندن («پراودا ووستوکا» .33 .4 .15) وه «پراودا ووستو-
کا»نگ 18 نچی آپریلداغی مقاله‌سنده‌ن کوره‌مزکه بر قانچا فرقه
تشکیلاتلاری وه حکومت مؤسسه‌لری کاملی نطقینی محاکمه قیلیش

وه کاملینی محکوم ایتش حقنداغی تکلیفگه سکوت بیله‌ن جواب بیر-
مشله‌ردر. «ایندیه‌مسلك — راضیلق علامتیدر» مقالینگ اورنی مه‌نه
بورادادر. تاجیکستان فرقه تشکیلاتلارندا اوزله‌ریگه سویانچوق تاپا
آلماغان موسقوا بولشه‌ویکله‌ری اوزله‌رینگ تورکستانداغی أڭ یوقا-
ری آگه‌تووراسی بولغان اورتا آسیا بیوروسی آرقالی تأثیر ایتـه
باشلادیلار. کاملی فرقه‌دان هایدالنان وه اونی سوگراق فرقه محکمه-
سیله حکم قیلاجاقلار. اونی تورکستاندان هایداب یوبارارلار. بلکه
اونگ عاقبتی داهادا یامان بولور. کاملی‌نی، باشقا تورکستانلی «بور-
ژوآ ملتچیله‌ری» کیبی، بین‌الملل ایمپه‌ریالیزم آگه‌تی، شرقداغی
مستملکه وه یاریم مستملکه أولکه‌لرده ایمپه‌ریالیزم سیاستینی حمایه
ایتوچی دیب قارالاماقلاری عادی بولشه‌ویك یالغانی‌در.

کورونورکه، بولشه‌ویك قارالاولارندان قورتولماق اوچون
بولشه‌ویکله‌رنگ ختایداغی وه مانجوریا تیمر یولنداغی سیاستله‌رینی
ماقتاماق، شرقی تورکستانگ بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان استیلاایتیلشیگه
سه‌وینمه‌ك، بولشه‌ویك «ده‌مپینگ»له‌ریله ایران تاجرلارینگ محو
ایتلیشنده‌ن قووانماق، بولشه‌ویکله‌رله برلکده کالچیلکنی عکس-
الانقلابی ملی اصلاحاتچیلق دیب ساناماق، تورکیه‌ده قومونیزم بو-
لوشینی ایسته‌مه‌ك وه اوگا حاضرلق کورمه‌ك لازم‌کیله‌ر ایدی...

کاملی‌گه آرتیلغان گناهلارنگ أڭ آغر نقطه‌سی، اونگ گویا
تورکستاندا «شکلچه ملی، معناچه سوسیالیستیك» کولتورنگ انکشافی
لزومینی انکار ایتیشی»در. بولشه‌ویکله‌رنگ اوز اعتراف-
لاری بوینچا هه‌لی هه‌م حقیقی معناسندا «ملی پرولەتاریاتی» بولماغان
تورکستاندا ستالین تامانیدان اویلاب چیقاریلغان بو «شکلچه ملی،
معناچه سوسیالیستیك کولتور» دوستوری بولشه‌ویك انقلابینگ حاضر-
غی مرحله‌سنده تورکستاندا نه معنا افاده ایته‌در؟ اونگ معناسی،
تورکستاندا سوسیالیستیك مدنیتنی ملی شکللەرده اوزی یاریم باربار
وه مدنیتسز بولغان روس پرولەتاریاتی قورادر، دیمه‌کدر... بالذات

ساویت غازیتالاری تینمه‌سده‌ن ، «انقلابنگ حاضرغی مرحله‌سنده أڭ بویوك قورقو تشکیل ایتکه‌ن نه‌رسه — بویوك روس شووینیزمیدر» دیب یازماقدالار. بو بویوك روس شووینیزمینی کیم یوروتمه کده‌در ؟ روس پرولەتاریاتی ، روس کره‌ستیانلاری ، روس ساویت ضیالی طبقه‌سی... ستالین‌نگ شیطانی نظریه‌سنه کوره‌ده عینی گروهلار تورکستاندا «ملی شکللەرده بین‌الملل ، سوسیالیستیك» مدنیتی‌نی قوروچی لار بولمالیدرلار! بو دوستور تورکستانداغی ساویت سیاستینگ بوتون تارماقلارینی احتوا ایتمه کده‌در. بو دوستور آستندا بولشه‌ویکلەر بورونغو چار مهاجرت سیاستینی دوام ایتدیرمه کده‌لەر. «سوسیالیستیك کولتور» قوروش پرده‌سی آستندا اونلار تورکستاندا ملی تورموشنك بوتون مایه‌لەرینی أولدورمه کده وه قوروتماقدادرلار. بو سیاستنگ نتیجه‌لەری میداندادر. محرریمز چاغاتای بیك ، فرانسوز غازیتاچیسی قلارا قاندیانی خانمنگ «تورکستان کورونوشلەری» دیگه‌ن یازیسنداتصویر ایتدیکی منظره‌سنده‌ن کیچیك بر پارچانی «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانتدا پەك پیرنده اولاراق کتیردی ایدی. قاندیانی خانمنگ نظر دقتینی «آچ ، هەر پیرده‌ن یومالانوب یاتقان ، هیچ کیمگه کیرەك‌سز بولوب قالغان وه انسان تاشلانتیسی حالیغا ئەیلەنگه‌ن» تورکستان‌لیلار وه بونلارله بر قاتاردا گوزەل کینگه‌ن ، یاخشی باقیلغان ، مایلی یوزلو روسلار جلب ایتمشدر... مه‌نه «لینین ملی سیاستی»نگ نتیجه‌لەری ؛ مه‌نه ، موسقوا بولشه‌ویکلەرینگ تورکستاندا «شکلچه ملی ، معناچه سوسیالیستیك کولتور» دیدیکلەری نه‌رسه!...

کاملی بوندای برکولتورنگ کیره کلگینی انکار ایتەدر. بو یوزده‌ن او «پەتلیوراچیلار ، چوقای اوغلوچیلار» قاتاریغا سانالغان.

ئەوەت ، بز ، تورکستاندا «لینین ملی سیاستی»نگ أڭ باریشماس دوشمانلاریدرمز. بز ، ستالین‌نگ «شکلچه ملی ، معناچه سوسیالیستیك کولتوری»نگ آپ آچیق دوشمانلاریدرمز. بز ، موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ تورکستانی روسیه‌گه باغلادیقلاری زنجرله‌رینی اوزوب تاشلاشغا تریشامز...

گوسپلان رئیسلگی اورتندان «پەتلیوراچیلار ، چوقای اوغلوچیلار» قاتاریغا توشمەك اوچون بوتون آغرلقلارنی ، بونچا یللار‌دان‌بەری تورکستان اوستندا ساوروولوب تورغان بولشەویك ظلم وه وحشتینگ ألمله‌رینی سیزیب کورمەك لازمدر. کاملی وه اونگ فکرداشلارینگ کوزله‌ری بر آز کیچرەك آچیلمشدر. فقط کیچ‌ده بولسا آچیلمشدر. کاملی‌نگ چیقیشی ، تورکستانداغی بولشەویك سیاستیگه ایگ آغیر بر ضربه‌در...

* * *

روس مهاجرت سیاستی تهلکه‌سی

ساویت حکومتینگ تورکستاندا یوروتوب تورغان مستملکه سیاستینگ مهم بر تارماغینی مهاجرت سیاستی تشکیل ایتەدر. ملی تورکستان اوچون أڭ بویوك فلاکت سانالاتورغان بو مهاجرت سیاستی ایچکی روسیه‌ده‌ن کیلتریلگه‌ن روس موژیقلارینی تورکستانگ ای‌کینچیلکگه یارار سمتله‌ریگه یرلەشترمەك وه ایچکی روسیه‌ده ضرر‌لی سانالاتورغان بارچا عنصرلارنی بزنگ یورتمزگه جوناتوب دولت آپاراتیغا اوتورتماق وه بو صورتله تورکستاندا روس حاکمیتی‌نگ کیله‌جه‌گینی تأمین ایتمه کده‌ن عبارتدر. روسیه‌نگ بو ملعون سیاستی بزنگ تورکستاندا اوتکه‌ن عصرنگ سوگلارندان باشلاب تطبیق ایتلگه‌ن بولسادا انقلابغا قادار قورقولو بر شکل آلالمای کیلگه‌ن ایدی. 1917/18 نچی یللارغاچا تورکستان اهالیسینگ 96%ینی اوز تورك‌-اسلام خلقمز تشکیل ایتەردی. فقط تورکستان‌داغی باسماچیلق حرکاتی باستریلغاچ پلانی وه تطبیقاتی چارلق‌چاغندا باشلانغان مهاجرت سیاستی ساویت حکومتی قارشیسیغا کونده‌لك مسئله بولوب چیقدی. روس بولشه‌ویکله‌ری تورکستاندا روس کتله‌سی

سی‌سز اوز حاکمیتله‌رینی ساقلاب تورالمایاجاقلاری قناعتیغا کیلیب قالدیلار. اونگچون حکومتنگ مادی وه أداری یارده‌میله تورکستانغا روس مهاجرلاری کیلتریب پیرله‌شتره باشلادیلار وه ایلك سیرادا تورکستانك قازاغستان‌بولومیگه میگله‌رچه‌روس‌موژیقی‌عائله‌سی کیلتریلدیلر. ساویت حکومتینگ بو ایشله‌ری روس مهاجرت سیاستینگ فلاکتینی آکلاغان تورکستان خلقندا چوقور ناراضیلق توغدوردی. حتی تورکستاندا بولشه‌ویك انقلابی یاساماق خلیاسینی تاشیب یورگان پیرلی قوممونیستلاردا بو مهاجرت سیاستیگه قارشی چیقیشلار قیلدیلار. ساویت حکومتینگ قازاغستانداغی نائبی، «چوللهر فرعونی» آتالغان غالاشچوکین‌نگ تورکستانلی قوممونیستلارغا، موسقوانگ مهاجرت سیاستیگه قارشیلق کورسه‌تکه‌له‌ری اوچون سویله‌گه‌ن دوقلو سوزله‌رینی «یاش تورکستان» اوقوچیلاری ایسله‌سه‌له‌ر کیره‌ك. مهاجرت سیاستینگ فجاعتینی آکلاغان تورکستان قوممونیستلارندان حدیر علی اوغلی ایسه چیدی آلمای اوز اوزینی أولدوروب، أولوم یاتاغندا تاشلاب کیتکه‌ن وصیتنامه‌سنده «یورتیمز روسلار ایله تولدورولمه‌کده...» عباره‌له‌رینی یازوب قالدیرغان.

تورکستاندا حاکم بولوب آلغان روس بولشه‌ویکله‌ری نه خلقمزنگ وه نه‌ده مسلکداشلاری پیرلی قوممونیستلارنگ ناراضیلقلاریغا، پروته‌ستلاریغا اهمیت بیردیله‌ر. اونلار تورکستان ایله روسیه‌نی باغلاوچی ایپ یاراتماق، تورکستانی صنایعلاشترماق، تورکستاندا «پرولەتار مدنیتی» یاراتماق وه تورکستانلیلار ایله روسلار آراسندا «دوستلق» حصوله کتیرمه‌ك کیبی تورلو کوزه‌کده تورمای تورغان بهانه‌له‌ر ایله تورکستانی روسلار ایله تولدورا باشلادیلار. «تورك-سیب» یتمه‌سده‌ناق بو تیمیر یول اطرافندا 400 میگ روس مهاجری پیرله‌شترمه‌ك اوچون أڭ منبت پیرله‌رنی روسلار اوچون آییردیلار. تورکستانی صنایعلاشتریش پلانی قورولور قورولماس میگله‌رچه روس ایشچیسینی تورکستانغا تامان آقیزدیلار. تورکستان-

دا بیش یللق پلانتی ایشکه آشیرو اوچون «بیله‌رمه‌نله‌ر» صفتیله میگله‌رچه روس یاشلارینی تورکستانداغی «ملی» جمهوریت مرکزله‌ریگه جوناتدیلار...

یورتینگ وه خلقینگ مقدراتیله علاقه‌دار هه‌ر تورکستانلو توبه‌نده‌کی رقملار اوستندا توشونمه‌ك مجبوریتنده‌در:

تورکستانگ قازاغستان بولومنده‌کی کومورکانلاریله مشهور قاراغاندی‌دا 1930 نچی یللدا 5 میگ اهالی بار ایکه‌ن ایمدی یوز میگ‌گه یتمشدر. قازاغستانگ مرکزی آلماتا شهرنده 1929 نچی یللی 50000 اهالی یاشار ایکه‌ن بو سان 1931 نچی یللی 150000 گه چیقمشدر. بوتون تورکستانگ مرکزی سانالغان تاشکندنگ 1926 نچی یلغی نفوس تحریری بویونچا 323 میگ اهالیسی بار ایکه‌ن بو سان 1930 نچی یللی 430 میگگه یتکه‌ن ایدی. («پراودا ووستوکا»نگ 1930 نچی یل 23 نچی ده‌قابر سانیغا باقیلسین). تاشکند شهر شوراسینگ سوگنو معلوماتیغا قاراغاندا، ایمدی تاشکندنگ نفوسی 500 میگ بولوب، اهالیسینگ سانی اعتباریله بوتون اتفاقدا 7 نچی اورونتی وه کیگلگی بویونچا ایکنچی اورونتی تودر(*) («قیزیل اوزبیکستان» 4 نچی فیورال 1933).

هه‌ر پیرده اهالینی ساناقسز «ملیت»له‌رگه بولوب پوروننی کوب یاقتراتورغان بولشه‌ویکله‌ر یوقاریداغی رقملارنی اعلان ایته‌رله‌رکه‌ن بو دفعه قصداً بوندای بر حرکتده‌ن تارتینمشلاردر. ساویت منبعله‌رینگ بو حرکتله‌رنده‌کی حکمتنی بز یاخشی بیله‌مز. اونلار تورکستان شهرله‌رنده‌کی اهالینگ اوسوشینی اعلان ایته‌رکه‌ن بیله توروب روسلارنگ مقدارینی کورسه‌تمه‌یدرله‌ر وه کورسه‌تسه‌له‌ر تورکستانلیلارنگ هیجانینی قات-قات کوچه‌یتره‌جه کله‌رینی بیلیرله‌ر وه بوندان قورقورلار.

بز اونسزده بولشه‌ویکله‌رنگ مهاجرت سیاستینگ کون اوتکه‌ن

(*) بوکونکی تاشکند 20 میگ هه‌کتار، موسقوا 23 میگ هه‌کتار کیگلگنده‌در.

ساری تورکستاندا قانداى توسکه کیرمه کده ایکه‌نلگینی وه شهرله‌ریمزنگ کوبره‌ك ایچکی روسیه‌ده‌ن کیلگه‌ن وه یا کیلتریلگه‌ن‌روس‌لار حسابیغا وه تورکستانلیلار ضرریغا کیکه‌یب بویومه کده‌لگینی کوب یاخشی بیله‌مز.

بولشه‌ویکله‌ر ایچکی روسیه‌ده تطبیق ایته باشلادیقلاری پاسا‌پورت اصولیله‌ده یه‌نه میکله‌رچه مضر عنصرلارنی تورکستانغا آقیتا‌جاقلار. بونلار ایچکی روسیه‌ده ضررلی عنصر سانالدیقلاری حالدا بزنگ تورکستاندا ساویت حکومتینگ کوچلو تایانچیقلاری رولینی اویناشغا تریشاجاقلاردر.

ساویت حکومتینگ مهاجرت سیاستی وه بو سیاست آرقاسندا یوز بیرگه‌ن ملی دوشمانلق وه اقتصادی تضاد سوڭ درجه‌سیگه ایریشمشدر. موسقوا تورکستانغا کیلتردیگی روس مهاجرلاری ئه‌لیله تورکستانلیلارنگ ملی بارلغینی کومه‌ك اوچون گورله‌ر قازیماقدادر.

فقط تورکستان تورکله‌رینگ «براوگه چوقور قازیساڭ اوزیگ توشه‌رسه‌ن» دیگه‌نله‌رینی اونوتمایلق... یاش تورکستانلی

* * *

بیرلیله‌شتریش

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن یل ایون نومروسنده تورکستان جمهوریتله‌رنده أداره‌له‌رنی ملیله‌شتریش ایشله‌رینگ حال وه شکلینی تیکشیریب، تا موسقوا مرکزله‌رنده‌ن توتمش محلی حکومت وه فرقه أداره‌له‌ریگه قادار تورلو بیرله‌رده‌ن چیقاریلغان قرارلارنی کورسه‌توب اوتکه‌ن ایدیك. او قرارلارغا کوره بوتون تورکستان جمهوریتله‌رنده أداره‌له‌رنگ بیرلیله‌شتریلیشی یعنی بیرلی تیلده یورتولوشی ایشینگ اکثریته 1932 یل ایچنده، أڭ سوڭ قالغان قسمینگ‌ده 1933 یلنگ آپریلیغا قادار بوتونلای بیرلیله‌شوب بتیریلیشی کیره‌ك ایدی. بو قرارلار قطعی وه سوگنچی ایدی.

بو سوڭ کونله‌رده قولیمزغا کیلگه‌ن ساویت غازیتالاری بو مسئله‌نگ ایمدی قانداى شکل آلغانلیغینی کورسه‌ته تورغان کوب معلومات کتیریب اوتورادر.

اوزبیکستان فرقه مرکزی ایشچی‌-دهقان مفتشلگی طرفدان یوروتولغان تیکشیروگه سویکه‌نوب زراعت قومیسارلغندا بیرلیله‌شترو ایشینگ 1932 نچی یلی آپریلندان، 1933 نچی یلی فیرالنه قادار یالغز یوزده 21,5 ده‌ن یوزده 29,5 گه کوته‌ریلگه‌نلیگنی تثبیت ایتوب زراعت قومیسارلغینگ فرقه مرکزی قارارینی ایشکه‌آشیرودا کوردیگی بو ایشنگ قطعیاً قناعتبخش بولماغانلیغنی قرارلاشترادر. بو فرقه مرکزی قارارینه کوره نه اجنبی ایشچیله‌رگه اوزبیکچه اورگه‌تو وه نه‌ده بیرلی خلق افرادندان متخصص ایشچی، خده‌تچیله‌ر حاضرلاو ایشینگ یولندا بولغانلیغی آڭلاشیلادر. فرقه مرکزی اوزینگ اوتکه‌ن یل 4 یانوار تأریخلی قارارینی ایشکه آشریش اوچون قومیسارلقا 15 نچی آپریلغا قدر مهلت بیره‌در.

یه‌نه عینی قرار بر قانچا مرکزی أداره‌له‌رده‌ده اوتکه‌ن یلغی 4 یانوار قارارینگ ایشکه آشیریلماغانلیغنی قیدله ایشچی‌-دهقان مفتشلگنده‌ن درحال تیکشیروگه باشلاب مرکزقومغا معلومات بیروینی تکلیف ایته‌در. («پراودا ووستوکا» 10. 3. 33).

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ بو یل 6 آپریل نومروسنده تاشکند تیمر یول أداره‌له‌رینگ برنده‌کی ملیله‌شتریش ایشینگ باریشی وه بو ایش اطرافنداغی تارتیشمالار حقنداغی یازیسی مسئله‌نگ فجاعتینی یه‌نه‌ده آچیقراق کورسه‌تمه‌کده. شونی‌ده ئه‌یتب اوتوش کیره‌ك که بو تارتیشمادا بر طرفدا آزچیلقدا، سوزی کیچمه‌یتورغان بر وضعیتده هه‌مده هه‌ر دقیقه‌ده ملتچیلك، تیسکه‌ریچیلك ایله عیبله‌نوقورقوسی آستندا بولغان تورکستانلی ایشچی؛ ایکنچی طرفدادا أداره مدیرله‌ری، فرقه وه باشقا تشکیلاتلار باشندا اوتوروچی روس‌لار باشدا بولغانی حالدا روس مأمور وه ایشچیله‌ری تورادرلار.

قازاغستاندا یرلیله‌شترو ایشینگ قاندای حالدا بولغانلیغینی قازاغستان ساویت غازیتالارینگ اوزندان تیکله‌یلوك.

«سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسی بو یرلیله‌شتریش ایشیگه حصر ایتدیکی یازولارنگ برنده (18. 2. 33) «1932 نچی ییلی ریجه‌سی بوینچا بوینمزگه توشکه‌ن وظیفه‌نی به‌جه‌ره‌آلمادق» دیدیگی که‌بی بعضی بر أداره‌له‌رده‌کی یرلیله‌شترو ایشنگ وضعیتینی قویوداغی رقملار ایله آگلاتادر: مملکت پلان قومیسیاسی — 1,3 فائض، تاماکی شرکتی — 1,6 فائض، آغیر هنرلی کسب قومیسارلغی — 7,5 فائض، جابدقتاو قومیسارلغی — 13,1، تیشقی سودا قومیسارلغی — 9,9، جیگل هنرلی کسب قومیسارلغی — 12,2 ...»

بعضی بر أداره‌له‌رده قازاقلانذیرو پلانی هیچ یوق ایمش. عینی مقاله‌نگ بیرگه‌ن معلوماتیغا قاراغاندا کوب أداره‌له‌رنگ باشلوقلاری قازاقچا اورگه‌تو قورسلارینی تارقاتوب یوبارغانلار. ایشچی-دهقان مفتشلگی بولسا بو مسئله اطرافندا هیچ بر تورلو تیکشیرو یوروتماغان، 1932 یيل ایچنده هیچ بر أداره‌نی، هیچ بر شخصنی بو مسئله یوزنده‌ن جوابگرلککه تارتماغانی بر طرفدا تورسون هیچ بر تنبیه‌ده ایتمه‌گه‌ن.

قازاغستان فرقه باش کاتبی میزوریان کوب أداره، مؤسسه‌له‌رده حالادا یرلیله‌شترو پره‌نسیپی یرنده روس شووینیزمی، مستملکه‌چیلك، قازاقنی کمسیتو احوال روحیه‌سینگ حاکم بولغانلیغنی، یوقسول قازاقنگ‌دا هیچ بر یرگه کیتیب اوز تیلنده دردینی آگلاتوب اوزی آگلاب، قانیقیب جواب آلالمادیغینی سویله‌یدر. (4.3.33.)

1933 نچی یيلنگ آپریلندا بوتون أداره‌له‌رنی ملیله‌شمش حالدا کورمه‌ك ایسته‌گه‌ن وه بو مفهومده قطعی قرارلار چیقاریب یورگه‌ن حکومت وه فرقه مرکزله‌ری یه‌گیده‌ن قرار چیقارا باشلادیلار. او جمله‌ده‌ن قازاغستان فرقه مرکزی 4 آپریلدا یرگه‌ن قراراندا بر قسم أداره‌له‌رنی 33 نچی یيل ایچنده بوتونلای، بعضیله‌رینی قسماً، بعضی

برله‌رینی‌ده ایکی تیلده (قازاقچادروسچه) ایش یوروتا تورغان بر حالغا قویماق قارارینی چیقاردی.

بو قرار بیلمه‌یمه‌ن بو بایاقیش مسئله اوستندا بیریلگه‌ن‌نیچه‌نچی قطعی قراردر! اساس اعتباریله آلاجاق بولساق بوکونگه قادار ملیله‌شترش مفهومنده هیچ برتورلو ایش کورولمه‌گه‌ن. ذاتاً او محیطده بوکون حاکم بولغان شرائط آستندا بوگا امکان‌دا یوق. ساویت مفهومنده بولسادا یرلیله‌شتره بیلمه‌ك اوچون هر نه‌رسه‌ده‌ن اول او یرلیله‌شتریله‌جه‌ك أداره‌له‌رده‌ن روسلق، روسچیلق، روسنی تورکستانلیدان آرتیق کورو که‌بی نظریه، احوال روحیه‌نگ اورتادان کوتریلگه‌ن بولیشی کیره‌ك که بونی ساویت حکومتی ایشله‌مه‌یدر. ذاتاً بو ساویت حکومتی طرفندان بوکونگه‌چه یوروتولوب کیلمه کده بولغان سیاست وه مخصوص تدبیرگه قارشی‌در. ساویت حکومتی «کورونوشچه ملی، مفهومچه سوسیالیستیك» سیاستی بایراغی آستندا هر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکستانغا روس عنصری سوقماق، هم‌ده روسیه‌ده ایشنه یاراماغان عنصرلارنی تورکستانغا کیتریب او یرده اوز منفعتیغا چالیشترماق ایسته‌یدر. بونلارنی چیقاریب قویوب یرگه تورکستانلینی اوتورتماق ساویت حکومتینگ‌ده ایشنه کیلمه‌یدر. أداره‌ده‌ن روسلق روحی چیقیب یرینی تورکستانلیلق روحی توتمه گونچه أداره‌له‌رنی هر قاندای بر مفهومده یرلیله‌شترمه‌ك، ملیله‌شترمه‌ك ممکن ایمه‌س. اونگچون بوکون بیریلگه‌ن قرارلارنگ‌دا عاقبتی تأریخقا قاریشقان یوزله‌رچه قرارلارنگ بریسی بولاچاقدر. بونلارنگ یگانه بر خدمتی بولسا اوده ساویت روسیه‌سینگ کوز یویاچیلق، نیرنگبازلق اویونلاریغا واسطه بولوویدر. تاشبالتا

شرقی تورکستانده

سوك آیلار ایچنده بوتون مملکتله‌رنگ غازیتالاری شرقی تورکستان وقعه‌لاریغا آیریم اهمیت بیره باشلادی وه، دییه‌رلك، اونو-

تولوب قالغان بو مملکت، بوتون دونیا نظر دقتینی اوزیگه جلب ایتمه‌کده‌در. شرقی تورکستانگ عاقبتی بز تورکستانلیلارنی همه‌ده‌نده آرتق قیزیقترمالیدر. تورتده‌ن اوچ نسبتنده تورکله‌رله مسکون بولغان شرقی تورکستان، جغرافی یاقدان‌دا بزنگ وطنمز — غربی تورکستانگ توغرودان توغرو دوامیدر. مه‌نه بونگچون بز تورکستانلیلار بو أولکه ایله تانیشمالیدرمز. بز بو یرده، قسقا بر مجموعه مقاله‌سنده، شرقی تورکستان حقنده کیچیك بر تاریخی وه سیاسی معلومات بیریب اوتوشگه تریشامز.

شرقی تورکستانگ تاریخی — بوتون مملکتله‌ر وه ملتله‌ر تاریخنده کورولگه‌ن ایگ فجیع تأریخله‌رده‌ن بریدر. تأریخچیلارنك بلدیریشیگه کوره شرقی تورکستان ختای ایمپه‌راتورلغی قول آستیغا برنچی دفعه اولاراق میلاددان بورون 39 نچی یللدا توشکه‌ن. ایکنچی عصرده او ختای قول آستندان چیقیب، ختای استیلاسندان بورون‌دا بولغانی که‌بی، 30 آیریم بوله‌کله‌رگه بولونه‌در. بوندان سوڭ شرقی تورکستان تاریخی تا 7 نچی عصرغا داوور نامعلوم بر حالدا قالادر. 7 نچی عصرنگ اورتالارندا او یرده یه‌گیده‌ن ختای حاکمیتی پیدا بولادر. بو عصرنگ 2 نچی یاریمنده (670 نچی یللدا) شرقی تورکستان تیبه‌تلیله‌ر قول آستیغا اوته‌در. 692 نچی یللدا او یه‌نه ختای استیلاسی آستیغا توشه‌در. 9 نچی عصر اورتالارندا (840 نچی یللاردا) شرقی تورکستاندا حاکمیت قیسقا بر زمان قرغزلار قولیغا اوته‌در. بو عصرنگ 2 نچی یاریمندان 12 نچی عصرغاچا، چینگیز خانگ میدانغا چیقیشیغاچا، شرقی تورکستاندا «خای‌خه» (اویغورلار؟) دیگه‌ن بر خلق حکم سوره‌در.

چینگیز خانگ أولومنده‌ن سوڭ شرقی تورکستان چاغاتای قول آستیغا کیره‌در وه تا 1514 نچی یلغا داوور فاصله‌لر ایله بولسادا چاغاتایلیلار حکمرانلغی آستیدا ساقلانادر. بوندان سوڭ یه‌گیده‌ن فاجعه سلسله‌سی دوری باشلانادر. 17 نچی عصرنگ اورتا-

لاریغا داوور بو أولکه‌ده قالموقلار حکم سورورله‌ر. سوگراحاکمیت یه‌نه ختایلار قولیغا اوته‌در وه 1826 نچی یلیغاچا شرقی تورکستان نسبی تینچلك دوری یاشایدر.

بو یلی (1826) تورك-مسلمانلار جهانشیرخان باشچیلغی آستندا ختایغا قارشی عصیان کوته‌ره‌درله‌ر. عصیانچیلار ختای حکومت‌عسکر-له‌رینی أولدوره‌درله‌ر؛ فقط اونلارنگ حاکمیتی 2 یل‌غنه دوام قیلا آلادر؛ 1828 نچی یلدا شرقی تورکستان یه‌نه ختایلیلار حاکمیتی آستیغا توشوب قالادر. لاکن 1830 نچی یلدا یه‌گیده‌ن عصیان چیقادر. ختای حکومتی بر عصیانتی باستروب بتیرمه‌سده‌ن ایکنچیسی باشلانادر. مثلا: 1845، 1855، 1856، 1857 نچی یللارندا بره‌ر عصیان کوته‌ریلمشدر. 1860 نچی یلدا، دیه‌رلك، بوتون شرقی تورکستان اوستندا دونگه‌ن حاکمیتنگ توزولوشی ایله نتیجه‌له‌ن-گه‌ن مشهور دونگه‌ن عصیانی قوزغالمشدر. بوندان برآز سوڭ، دونگه‌ن حاکمیتی آستندا یاشاشنی اوزیگه مناسب کورمه‌گه‌ن یعقوب بیك عصیانی کوته‌ریلمشدر. یعقوب بیك 1872 نچی یلدا، دیه‌رلك، بوتون شرقی تورکستانتی اوز حاکمیتی آستندا برله‌شتریشگه موفق بولمشدی. بونگ حاکمیتی 1874 نچی یلغا قادار، اونگ، اوز رقیبی نیاز حکیم بیك تامانیدان یوللانغان قاتل تامانیدان أولدوروه-لوشیگه داوور دوام ایتمشدر...

شرقی تورکستان تاریخنده بولوب اوتکه‌ن وقعه‌لارنگ ایگ بویوکله‌ری قیسقاچا مه‌نه بولاردر. قانچا عصیانلار! قانچا تورلو-تورلو حاکمیتله‌ر! شرقی تورکستانداغی هه‌ر بر عصیانگ یاتیری-لیشی، ختایلار تامانیدان هه‌ر بر استیلا ایتلیشی سانسز قوربانلارنی موجب بولمشدر. انسان قانی هه‌مده ایگ کوب تورك قانی نهرکیبی آقمشدر. قاندای دهشتلی فاجعه!

شرقی تورکستان ختایچا «چگ-جاڭ»، یعنی «یه‌گی ولایت» دیب آتالادر. (آوروپالیلار یاگلیش اولاراق «سین-تزیان»، بعضاًدا

«سی-کیانغ» شکلنده سویله‌رله‌ر). بو قوجامان أولکه بر میلیون 871میگ مربع کیلومه‌ترکیکلگنده (آلمانیا ایله فرانسه مملکتله‌رینگ ایکیسینی برابر آلغانداادا بویوك!)در. فقط بو ساحه‌نگ یالغز 30-40 فائضی گنه ایکینچیلکله یارایدر. مشهور «غوبی»نگ بر بولومی بولغان «تاقلی مکان» چولینگ اوزگنه‌سی یاریم میلیون قادار(455 میگ) مربع کیلومه‌ترلو بر یر آلادر. بو یرده نهر آزدر. موجود نهرله‌رده‌ن یالغز اوچ بویوك نهرنی آتایا بیله‌مز: «تاریم» (یاکه «یارکند دریا»)، «ایلی» وه «قارا ایرتیش».

شرقی تورکستان اهالیسی 5 میلیون چاماسندا دیب کورسه‌تیله‌در؛ اونگ یوزده 75 (75%)نده‌ن آرتقراغی تورکستان (مثلا: فه‌رغانه وه بیدی سو) لهجه‌سنده سویله‌شه‌درگه‌ن تورکله‌ردر. تورك بولماغان اهالینگ بویوك قسمینی قالموقلار — 230 میگ چاماسندا، سوگرا دونگه‌نله‌ر — 160 میگ چاماسندا — تشکیل ایته‌رله‌ر. بوتون شرقی تورکستان دولت أداره‌سینی قوللارندا ساقلاب تورغان ختایلار ایسه یالغز 50-60 میگ قادارردر.(*).

تیان-شان تاغلاری شرقی تورکستانتی شمالدا جونغاریا، جنوب ده کاشغاریادان عبارت ایکی پارچاغا بوله‌در. (کوپنچه «شرقی تورکستان» دیگه‌نده تورك اهالینگ بویوك قسمی یاشاب تورغان «کاشغاریا» مراد ایتله‌در.)

شرقی تورکستان أداری جهته‌ن 8 ولایتگه بولونه‌در. بوتون شرقی تورکستانگ أداره‌سی باشندا مرکزی ختای حکومتی تاماندان تعیین ایتله‌درگه‌ن والی — «جیگ-شوژه‌ك» تورادر. او 8 ولایت مه‌نه شوله‌رده‌ن عبارت‌در: اورومچی، چوگوچه‌ك، غولجا، قارا شهر، آلتای، کاشغار، آق سو وه خوته‌ن. هه‌ر ولایتنگ باشندا بر سیویل والی — «تائو-ئین»(Tao-Yn) تورادر. هه‌ر بر

(*) شرقی تورکستاندا موغول نسلنده‌ن بولوبدا تیلی تورکچه نفوسی 40 میگ قادار «دولوم» آتلی بر خلق‌دا بار.

ولایته‌ده بر نیچه قانتونلارغا بولونوب، بونلارنگ باشندا بره‌ر «چه‌ك-جانع» تورادر. بو اورونلارنگ بارچاسندا ختایلار اوتورالار...

ختای انقلابندان‌به‌ری، آرتق 20 یلدرکه شرقی تورکستان، دائما آنارشی حالندا بولغان اصل ختای ایله رابطه‌سز بر صورته یاشاب کیله‌در. «جمهوریتنگ 12 نچی ییلینگ 10 نچی آیی وه 10 نچی کونده (یعنی 1923 نچی ییلنگ 10 نچی اوقتوبرنده) اعلان ایتلگه‌ن وه حاضرغی زماندا جاری بولوب تورغان ختای جمهوریتی قانون اساسیسی شرقی تورکستان اوچون جانسز بر حرفدان گنه عبارت بولوب کیلمشدر وه بوندای‌دا قالاجاقدر. شرقی تورکستانگ مرکزی ختای ایله دولتی علاقه‌سی یالغز اونگ مرکزی ختای حکومتینی رسماً تانشندان گنه عبارت بولوب قالماقدادر. اعتراف ایتمه‌ك لازمدرکه بو وضعیته‌ن شرقی تورکستان اوچون هیچ بر یامانلق یوقدر.

«ختای انقلابینگ آتاسی» سون-یات-سه‌نگ توزدیگی پلان موفقیت قازاندیغی تقدیرده شرقی تورکستان تاندای بر عاقبتنا او-چرار ایدی؟ بو حقدا اونگ حاضرلادیغی «ختاینگ بین‌الخلق انکشافی پلانی»غا قاراب تیوشلی بر حکم بیریش ممکندر. سون-یات-سه‌نگ مه‌نه شو آتادیغمز یالپی اسم آستندا برله‌شتریلگه‌ن آلتی بو-یوك پروغرامی بار ایدی. بو پلانتی اونگ «ختاینگ قاپیتالیستچاسنه انکشافی» دیگه‌ن (اینگلیزچه وه روسچه‌سی‌ده بار) کتابندا تاپماق ممکن. بز تورکستانلیلار او پلانتگ ایشکه آشیریلالمای قالغانلغی او-چون سه‌وینمه‌لیدرمز. وه بوندان سوك‌دا هیچ بر زمان ایشکه آشیریل-مای قالیشینی امید ایته‌مز. سون-یات-سه‌ن، یوزله‌رچه میلیون ختای اهالیسینی اصل ختای مملکتینی تشکیل ایتکه‌ن 18 أولکه‌نگ تاشقا-ریسینه یایوب یرله‌شترمه‌ك فکرینی تاشیماقدا ایدی. سون-یات-سه‌ن پروژه‌سی بوینچه ختای مهاجرله‌رینگ کلیتلی بر قسمی «چگ-

جاك»، یعنی شرقی تورکستانغا یبرله‌شتریلمه‌لی ایدی. اما، سون‌یات‌سه‌ن‌نگ بو پروغرامی اونگ سیاسی وارثلاری مییه‌سنده یاشاماقدادر؛ یالغز توگه‌نمه‌ی یاتقان آنارشی اونلارنگ بو پروغرامینی تطبیق ایتشکه یول بیرمه‌ی تورادر. لاکن عینی ختای آنارشیسی شرقی تورکستاندا روسیه‌نگ اونسزده کوچلو بولغان وضعیتینی یه‌نه‌ده قوتلاترماقدادر.

شرقی تورکستان ختای أورسی ایله روس بالغاسی (چیکچی) آراسیغا توشوب قالمشدر. (سوگی بار) تاگری بیردی

*

تورك غازیتاچیلغی (*)

XI.

قیسقاغنه زمان ایچنده اوزیگه اوچ میگ‌گه یاقین مشتری قازانغان منور قاری‌نگ «خورشید»ی حکومت تامانیدان توختاتیلغاچ بو غازیتا توگه‌ره‌گیگه توپلانغان جدیدچی یازیچیلار عبدالله اولانی نامیغا آلنغان «شهرت»نی چیقارو تشبثیگه کیریشدیله‌ر. اوتکه‌ن مقاله‌ده یازیلدیغی کیبی «شهرت»نی چیقارو رخصتی اولده‌ن آلینب قویول‌غان ایدی. بونیگله برابر بو غازیتانی دنیا یوزیگه چیقارماق اوچون تاشکند یاشلاری، باشدا منور قاری بولغانی حالدا، اوچ آی اورون‌دیله‌ر. نهایت 1907 نچی ییلنگ برنچی ده‌قابرنده تاشکنده «شهرت»نگ ایلك سانینی چیقاردیلار. حقیقتده «خورشید»نگ دوامی بولغان بو غازیتا سلفینگ مسلکینی تعقیب ایتمش وه تیلی هم املاسی جهتنده‌ن‌ده «خورشید»ده‌ن فرقسزدر. اوز سوزله‌ریله ئه‌یتکه‌نده بو «هفته‌ده بر تیزده‌ن 2 مرتبه چیقادرگان ملی، ادبی، فنی، معاشی و سیاسی غزیتهٔ ترکیه‌دور». تیزده‌ن هافتادا ایکی تاپقیر چیقاریلیشی

(*) «یاش تورکستان»نك 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35، 37، 40 وه 42 نچی سانلارندان دوام.

یولندا چالیشیلغان بو غازیتا اوزون پاشایالمای، ایکی یاریم آی قادار دوام ایتب، 10 نچی سانی چیققاندان سوڭ حکومت تامانیدان توختاتیلمشدر. «شهرت» غازیتاسی‌دا خلق طرفندان کوب سیویلیب اوقولوردی. بو غازیتا «خورشید» مشتریله‌ریگه تارقاتیلمشدر. «شهرت» یتله‌رنده عبدالله اولانی، منور قاری، محمود خواجه بهبودی، تورسون خواجه حامد خواجه اوغلی لارینگ ده‌گه‌رلی یازیلاریله تاشکندلی شاعر ملا قوشاق (تخلصی «مسکین»)نگ شعرله‌رینی اوچراتاسز. «شهرت»ده «طاگچیلار»دان (قازاندا چیققان «طاڭ یلدیزی» ایله «طاڭ مجموعه‌سی» یازیچیلارینی مطبوعاتدا وه خلق آغزندا «طاگچیلار» دیب آتارلاردی) رفیق صبیر هم ایشله‌مشدر.

تاشکند بایلارندان سید کریم بای سید عظیم بای‌نگ «**تجار**» دیگه‌ن غازیتاسی‌دا 1907 نچی ییلی تاشکنده چیقمشدر. بو غازیتانی تاشکندلی ملا هاشم داملا أداره ایتمشدر. «تجار»نگ مسلکی جدیدچی یاشلارنگ هیچ برینی قیزیقترماغان. اونگچون بو غازیتاغاذهنی وه قلمی کوچلو تورکستانلیلار آرالاشماغانلار. شول سببلی «تجار» کون‌کونده‌ن مشتریله‌رینی یوقاتوب اوز اوزنده‌ن توختاب قالغان. «تجار»نگ خلق نظرنده‌ن توشمه‌سیگه سبب بولغان عاملارنگ بریسی‌ده بو غازیتانگ اوز صحیفه‌له‌رنده کوبره‌ك شخصی مسئله‌له‌رگه اورون بیرگه‌نلگی ایدی. «تجار»نگ 36 سانی چیقمشدر.

تورکستانلیلارنگ 1907 نچی ییلی چیقارغان غازیتالارندان بری‌ده «**قازاق غزیتی**»در. ترویسکی‌ده باسیلغان «قازاق غزیتی»نگ یالغز برگنه نسخه‌سی دنیا یوزیگه چیقمشدر. ناشرلاری جیتپس بای آندریف ایله ایش محمد امامبای اوغلی ایدیله‌ر.

1908 ده بوتون تورکستاندا یالغز ایکی گنه غازیتا چیقاریلا بیلمشدر. ایکیسی‌ده قیسقا عمرلودر. بونلارنگ بری «**مجموعهٔ ماورای بحر خزر**» نامیله تورکچه-فارسچا اولاراق عشق آبادا چیقاریلمشدر.

هافتادا بر تاپقیر چیقیب تورغان بو غازیتانگ مؤسسی سید مهدی قاسم‌در. «مجموعهٔ ماورای بحر حزر»نگ 15 نومروسی چیقیب توختالدی.

کوبده‌ن، تا «خورشید» یاشاغان چاغدا، احمدجان بیکتیمر نامیغا رخصت آلینب قویولغان «آزیا» غازیتاسینگ ایلك نومروسینی 1908 نچی ییلنگ 9 نچی آپریل کونی چیقارا بیلمشله‌ردی. بوغازیتا‌نی «شهرت» توقتاتیلغاچ تیز دنیا یوزیگه چیقارماق‌ایسته‌گه‌ن بولسا‌لاردا بر تورلو موفق بولالمای‌کیلمشله‌ردی. «آزیا» غازیتاسی «شهرت»نگ سرمایه‌سیله چیقاریلیب، کوبره‌ك «خورشید» ایله «شهرت»نگ مشتریله‌ریگه تارقاتیلمشدر. حکومتنگ جدیدچیله‌ر چیقارغان غازیتالارنی تیز-تیز توختاتوب مصادره قیلیب تورغانلغی سببلی «آزیا»غا مشتری یازیلوچیلار آز بولدی. هافتادا ایکی تاپقیر چیقاریلغان «آزیا» تیلی، املاسی وه مسلکی اعتباریله «خورشید» وه «شهرت»نگ اوزیگنه‌سیدر. یه‌نه‌ده آیدینراق قیلیب ئه‌یتسه‌ك تاشکند‌ده چیقاریلغان بو اوچ غازیتا بربرینگ دوامی وه باشندادا منور قاری بولغان عینی هیئتنگ ایش ثمره‌سیدر. «آزیا»نگ عمری اوزینگ مرحوم قارداشلارندان قیسقادر. 6 نچی سانی چیقار آلدیدا حکومت تاماندان مصادره ایتلیب، محرره‌ری قاتتغ تعقیبات آستیغا آلیندیلار. «آزیا» توختاتیلغاچ آرتق بو غازیتا توگه‌ره‌گیگه توپلانغان جدیدچی‌له‌رگه حکومت تامانیدان غازیتا چیقارو رخصتی بیریلمه‌ی قویولدی. بو صورتله منور قاری اطرافداغی تاشکند یاشلاری اوزونچه زمان غازیتا ایشله‌رنده‌ن محروم ایتلدیله‌ر. چار حکومتینگ بوندای آغیر تدبیری نتیجه‌سنده تورکستانلیلار اوز یورتله‌رنده 3 ییل غازیتا چیقارالمای قالدیلار.

مشهور تورك-اسلام دوشمانی میسیونه‌ر آسترو‌ئوموفنگ محرر‌لگی آستندا چیقیب تورغان حکومتنگ رسمی «تورکستان ولایتی-

نینك گزیتی» ایسه توختامای دوام ایتب توردی ایسه‌ده تورکستانلیلار بو غازیتانی سیومه‌سله‌ر وه اوقوماسلار ایدی. بو رسمی غازیتانی حکومت مأمورله‌ری آلیب اوقوشغا مجبور قیلنغانلارندان بونلاردا یالغز حکومت بویروقلارینی‌غنه کوزده‌ن کیچیریردیله‌ر. جدیدچیله‌ر‌نگ غازیتالارینی اوقوب مطبوعاتغا هوسی اویغانغان تورکستانلیلار ایسه یوز، میگله‌رچه کیلومه‌تر اوزاقلقدا بولغان اورنبورغ، قازان، باغچا سرای، باکو، تیفلیس کیبی شهرله‌رده چیقیب تورغان غازیتا وه مجموعه‌له‌رنی اوقورلاردی. حتی مکه‌ده‌ن استانبول آرقالی یورتله‌ریگه قایتقان میگله‌رچه حاجیلاریمز کورپه، یاسدیق، کیگ چاپان وه قالین بیل باغلاری آراسیغا تورکیه غازیتالاری یاشیریب کیلتیریله‌ردی. بو صورتله تورکستانغا کیتریلگه‌ن استانبول غازیتا‌لاری پارچالاری خلقمز تاماندان کوزگه سورتولوب اوقولوردی.

(بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

*

استانبولداکی تورکستانلیلارنك بر جمعه‌سی

«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ بر مقصدی‌ده خاتون-ایرکه‌ك، بویوك-کیچیك تورکستانلیلارنی بربریله تانیشترماق، تور‌کستان حقیده معلوماتلار بیریب، آینوقسا اوسپورونلارغا تورکستان مفکوره‌سینی اورگه‌تمه‌کدر. بو مقصد ایله بو ییل کوکلم مناسبتی ایله 12 نچی مایس جمعه کونی اسکدارده‌کی تکیه‌مزنگ باغچاسیغا چیقیب بر تورکستان کونی یاشادق. بربری ایله تانیشماغان همشهری عائله‌له‌رینی تانیشتردق.

اویونلاریمز، چالغیلاریمز وه ئه‌شوله‌له‌ریمز یالغز تورکستانگ اوزینکی؛ بیمه کله‌ریمز تورکستان بیمه کله‌ری (پلاو، قاوورما، حه‌لوه‌یته‌ر) ایدی. استانبولده توغوب بویوگه‌ن همشهری قیز بالا‌لاری «شوندای تاتلی آشلاریمز بار ایکه‌ن» دیب تورکستاندا تاغین

نیمه‌لەر بار بولغانینی سوراماقدا ایدیله‌ر.

ئەشوله وه اویونلاریمزنگ پروغرامینی یازوب اولتورماقنی آرتقچا بولدم. اونگ اوچون یالغز بر «تورکستان کونی» یاشالغانینی یازوب اوتەمین. «مارشیمز» سویله‌نب چالنغانیدا هەمه گوروللەب آیاققا توروب تیکله‌دیله‌ر.

اوزاق یاقین ییرله‌رده‌ن کوب همشهریلریمز کیلدیله‌ر. کیله آلماغان همشهریله‌ریمز عفو تیلەب خط ایله «پرلگیمزگه یەگی یه‌گی موفقیت یورتیمزگه نجات تیله‌یمز» دیب دعالارینی بیلدیرمه‌کده ایدیله‌ر.

«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ 12 مای جمعه کونگی بایرامیغا قاتناشغانلاردان بر غروپ

«برلك» اوز منفعتیگه بر پیانقو یاساغان ایدی. پیانقو مالاری ایچیده هەر تورلو بالالار اویونچاغی وه شیرینلکله‌ر بولغانی کبی آینوقسا «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنگ پولونوشی آیریچا کوزگه کورونمه‌کده ایدی. «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنگ أك اول عثمان بیك افندیگه چیققانی زمان همه آلقیشلادی. یاش اورتاقلاردان بریسی آیاققا توروب:

— یاشاسون تورکستان وه اونگ یاش تورکستانلیلاری! دیدی.

شوندای قیلیب کیچگنه بالالاریمز شعرلەر اوقودیلار.

آکیچقورون پلاو ییگه‌نده‌ن کیین برلکنگ رئیسی دوقتور صالح جان بر نطق سویله‌دی:

«کوب عزیز همشهریله‌رم!

سزله‌رنگ بو ییرگه کیلیب یاشلارنی حمایه قیلیشگزنی کورسه‌تکه‌نگز اوچون ایگیلیب قوللوق قیلامه‌ن.

برلك بو ییرده اویناب کولگه‌ن برکون یاشاتماق ایله هەم سویونه‌دی، هەم قان ییغلایدی. سویونه‌دی؛ چونکه تورکستانلو وه اونگ یاش اوغوللاریغا بر تورکستان کونی یاشاتماق ایله برابر

بو رسم «تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ اسکداردەکی باغچه‌سنده، 12 مای جمعه کونی، تورکستان ملی بایراغینی کیگه‌ن نریمان خانمله دوقتور صالح جان «اویانیغا تاشلاب اویناسین» اویونینی اویناریلارکه‌ن آلینمشدر.

«برلك» بایراغی ته‌گیده ییغیلش اوچون حاضرلقلاردان بری بولغان تیله‌کی تحقق ایتدی. بو تیله‌کنگ پایدیواری 5 ییلدان‌بەری ایشله‌نب کیلمه‌کده. مه‌نه بو حالنگ 5 ییللق ماکللای ترینگ تورکستان اوچون مثبت بر ایش بولغانیدا هیچ شك شبهه یوقدر.

قان ییغلایدی؛ چونکه بز بو ییرده یاغلی پالاولارنی ییب

اویناب کوله‌ر ایکه‌ن تورکستانده‌کی آتا-آنا وه ئه‌که-اوکه‌له‌ریمز ئه‌کمه‌ك اوواغینی هم‌م بولآلماماقدالار! اوسپورونلاریمزعلم، عرفان وه ملی نجات سووینگ بر تاملاسیغا محتاجلار! اونگ بو تور-موشلاری یوره‌ك باغریمزنی یاقماقدادر!

تورکستان چیگه‌ره‌له‌ری تاشقاریسیدا، آینوقسا تورکیه‌نگ مشفق قوچاغیدا بز ایرکین یاشاماقدامز. آفغانستاندادا. مه‌نه مونگ اوچون بو ایکی (بری عرقداش، او بری دینداش بولغان)حکومتکه بو یبرده منتدارچیلغمزنی ئه‌یتمه‌سده‌ن اوته آلایمه‌ن.

«برلك» تورکستان چیگه‌ره‌له‌ری تاشقاریسیغا چیققان یاشلارغا توغری وه یورتغا فائده‌لی بولوب یتیشمه‌ك یولینی حاضرلاماق ایله تسلی بولادر.

5 یلدان‌به‌رلی کیچه‌سینی کوندوزگه، کوندوزینی کیچه‌گه ئه‌یله‌تریب خصوصی برایشله مشغول قالماقنی اوزیگه‌حرام قیلیب آچ، یالانغاچ یالغز برلکنی توشونوب اونی بوحالغاکیلترگه‌ن ده‌گه‌رلی بورونغو رئیس دوقتور مجدالدین بیکنی بو یبرده حرمت ایله ایسلهب اونگ سلاملارینی سزله‌رگه بیلدیره‌مه‌ن. بز بر زمان بو غیرتلی فدا-کار تورکستان بیگتیگه «قولکدا قیمتلی هنر بار. نیمه‌گه او هنرنی ایشله‌تمه‌یسین» دیگه‌نیمزده او «توغری. بو هنرگه اورونوب کیتسه‌م برلك ایشله‌ری چه‌له قالادی» دیب ئه‌یتکه‌ن ایدی.

ده‌گه‌رلی یاشی تورکستانلیلار!

بو بزگه بر نمونه بولیشی کیره‌ك. بز تورکیه‌گه تورموشیمزنی یاخشیلاب یاشاماق اوچون ایمه‌س، وطن وه ملت یولیدا ایرکین ایشله‌ش اوچون کیلگه‌نمز! ئه‌کمه‌ك دیب ملی ایشله‌رده‌ن اوزاق تورماق بزگه یاراشماس!

یاشاسون تورکستان وه تورکستانلیلار!

دوقتور صالح‌جان نطقینی بترگه‌ندن کیین بوتون همشهریله‌ر اوزون اوزون آلقیشلادیلار. همشهریله‌ر نامینا غیور وطنپرور یاشلا-

ریمزدان عارف حکمت بیك جواب بیردی:

— جاندان عزیز برلکیمزنگ هیئت أداره‌سی وه رئیسی دوقتور بیکله‌ر.

بوکونتی حاضرلاغانگز اوچون همشهریله‌رم نامینا تشکر ایته‌مه‌ن. برلگیمزده‌ن بوندان هم بویوك ایشله‌رکوته‌مز. اوکوت-دیگمز ایشله‌رنی‌ده موفقیتله به‌جه‌ره‌چه‌گگزگه امینمز! برلك اوچون حیاتینی استحقار ایتکه‌ن یاش غیور سابق رئیسمز دوقتور مجدالدین بیك‌گه بزده‌ن صمیمی سلامله‌ریمزنی سویله‌رسگز!

بوندان کیین وقت کیچ بولغانی اوچون تارقانیلدی.

باریمزنگ بر جمعه‌سینی تورکستان کونی اولاراق کیچردك.

دوقتور ایلته‌ر.

* * *

تورکستانگ انقلاب آلدینداغی وضعیتی

تورکستان ملی برلگی آوروپا وکیلی وه مجموعه‌مز باش محرری سایغیلی چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ 29 نچی مارتدا لوندوندا غی «اورتا آسیا جمعیتی»نده (Royal Central Asian Society) تورکستان حقندا اوقوغان معروضه‌سینگ چارلق روسیه‌سینگ تورکستاندا یوروتدیگی سیاستیگه قاراشلی بولومی توبه‌نده‌گیچه‌در:

«... روسیه‌ده بر انقلاب بولووینی جاندان ایسته‌دیگمزنی مه‌ن هیچ یاشیرمایمه‌ن. او مملکتده تبعه‌له‌رنی یوکسه‌ك وه توبه‌ن، برنچی وه ایکنچی درجه‌گه بولمه‌یدرگه‌ن بر ده‌موقرات ره‌ژیمینك برپا بولوشینی بز یوره‌کده‌ن ایسته‌گه‌ن وه بوگا کوب مشتاق ایدك. لاکن بوندای بر ره‌ژیمگه نورمال بر تکامل یوللیه‌کیچیش امکانیگه امید قالماغان ایدی.

ستالیپین‌نك «3 نچی ایبون قانونی» (1907 نچی یلغی)، بز تورکستانلیلارنی دولت دوماسیغا سایلاش حقندان محروم ایتدی. بزنگ تورکستاندا روسیه ایچنده بولغانی‌کبی خلق طرفندان سایلا-نغان محلی أداره (زه‌مستووو) یوق ایدی. حتی، تاشکند ایله آلماتا

شهرله‌رینی استثنا قیلساق، تورکستان شهرله‌رنده بلدیه أداره‌سی‌ده یوق ایدی. تاشکنده‌ده، آلماتادا هم اصل تورکستان خلقی بلدیه سایلاوی حقوقنچه روسلارله تنگ ایمه‌س ایدی. مکتب مسئله‌سنه کیلگه‌نده: 1917 روس انقلابی باشلانغچینا قادار بوتون تورکستاندا کوب بولسا فقط 20 چاماسنداغنه یوکسه‌ك تحصیللی آدم بولغانلغینی سویله‌مه‌ك کافیدر. هیچ بر تورلو مطبوعاتیمز یوق ایدی. روس حکومتی بزنك نشریاتیمزنی یوزه‌گه چیقار آلدندا یاق یوق قیلار ایدی. تاشکنده‌ده تورکستان عمومی والیسی أداره خانه‌سی تامانیدان تورکستان خلقی ایچین چیقاریلیب تورغان وه «تورکستان ولایتینگ گه‌زیتی» آتالغان برده‌نبر غازیتادا ایسه، هر نسخه‌سنده باسیلیب تورغان هندستان خبرلارینی ساناماساق، یالغز معاصر تورموش بله‌ن علاقه‌سی بولماغان نه‌رسه‌له‌رگنه یازیلیب تورار ایدی. روس حکومتینگ ایگ یاخشی اونوملو یرله‌ریمزنی خلقیمز قولندان تارتوب آلوب روس کره‌ستیانلارینا بیرگه‌ن وه دالا خلقیمزنی یا کوچه‌به تورموشیغا أوتوشگه، یاخوددا ایکینچیلکله یارامایدرغان یرله‌رده اوتوروشقا مجبور ایتکه‌ن «مهاجرت سیاستی»نگ خلقیمز ایچین قاندای بر بلا بولغانلغینی آوروپالیلار هیچ تصورده ایته آلماسلار. آوروپالیلار یالغز روسلارنك تورکستاندا تیمر یوللار قوردیغینی‌غنه ایشیتیر وه کورورله‌ر؛ لاکن او تیمر یوللاردا هیچ بر زمان بر تورکستانلینك ایشچی وه یا مأمور صفتنده ایشله‌تیلمه‌گه‌نلگینی بیلمه‌سله‌ر. روسلار تورکستانلیلارنی تیمر یول ایشله‌ریگه آلماسلار ایدی.. فقط، فلاکت بونگله‌ده بیتمه‌گه‌ن. تورکستانتی اورونبورغ وه سامار آرقالی روسیه بله‌ن باغلاغان تاشکند تیمر یولینك سالنماسیله تورکستانك بو تیمیر یولغا یاقین یرله‌رنده کوچه‌به‌له‌ر سانی آرتمشدر. بوگا بو تیمیر یولینك سالنماسیله روسیه‌ده‌ن تورکستانغا مهاجرت حرکتینك آرتماسی وه ایکین ایچین یارارلق یرله‌رنك تورکستان یرلی خلقندان تارتوب آلینب روس کره‌ستیانلارینا بیریلمه‌سی سبب بولش-

در. روس حکومتینك خلق طرفندان فائده‌لانیلمای بوش یاتقان یر-له‌رنی گنه آلغانلغینی اویلاماگزلار. تورکستان أولکه‌سینی «فرمان عالی موجبنجه» تقتیش ایتکه‌ن سه‌ناتور غراف پاله‌ن (гр. Пален) نگ شهادتینه کوره «اون یللاردان‌به‌ری تورکستانلیلار تامانیدان ایشله‌نیب ایکیلیب کیلمه‌کده بولغان یرله‌رکوچله‌ب روس مهاجر-لارینا آلوب بیریلمه‌کده؛ بر نیچه میگ روس مهاجرلارینی یرله-شترمه‌ك ایچین اون میگله‌رچه یرلی اوتوراق خوجالقلاری بوزوب یوباریلماقدا...» ایدی.

آوروپالیلار تورکستان آریقلارینی روس حکومتی اثری دیب اویلایدرلار. حالبوکه بو توغرو ایمه‌س. بو خصوصده مه‌ن بورونغو روسیه زراعت نظارتی مأموری وه تورکستان حقندا روس تیلنده یازیلغان برده‌نبر مهم کتاب بولغان «تورکستان أولکه‌سی» («تور-کستانسکی کرای»)نگ مؤلفی کنیاز ماسالسکی‌نی شاهد کتیره‌مه‌ن. ماسالسکی اوزکتابینك 423 نچی بیتنده شوندای یازادر:

«تورکستانگ، دیه‌رلك، بوتون آریقلاری یرلی خلق طر-فندان قازیلغان وه اونلارنك کوپی آنچا ایسکیده‌ن، بر نیچه یوز یيل وه حتی داها ایلگه‌ری یاراتیلغان... بو آریقلارنك بعضیلاری کوب بویوکدر. اونلارچا چاقریم(*) اوزاقلقلارغا حیات منبعی-سوکتیریب تورغان بو آریقلارغا باقدیغگ زمان ایسته‌ر-ایسته‌مه‌س، اوزینك په‌ك آز ته‌قنیك بیلگیسیله، قورالیله تورکستان قویاشینگ یاندیروچی شعله‌لری آستندا اولچه‌وسز کوب ئه‌مه‌ك وه مشقتلار بهاسینه بوتون أولکه‌نی آریقلار توری بله‌ن تأمین ایتکه‌ن بو خلققا قارشی چوقور بر حرمت تویغوسیله ایگیلمه‌ك لزومینی حس ایته‌سه‌ن.»

عقللاریگزگه، عجبا روس حکومتی تورکستاندا سوغارو ساحه‌سنده هیچ بر ایش کورمه‌دیمی، دیگه‌ن بر سورغوکیله بیلیر. مه‌ن بوگادا شو، اوزینك رسمی موقعی جهتنده‌ن‌ده بزنك خلقیمزغا

(*) بر چاقریم = بر کیلومه‌تر چاماسنداردر.

قارشی حددەن تاشقاری سیمپاتیسی باردر دیب شبهه آستیغا آلنیشی ممکن بولماغان کنیاز ماسالسکی‌نك اعتباریغا تایانوب جواب بیرەمەن.

کنیاز ماسالسکی گه‌کوره: روس حکومتی سوغارو ایشله‌ری ایچین آنجاق 1895 نچی ییلداغنه ایلك تدقیقاته باشلامشدر. بونك نتیجه‌سنده 1900 نچی ییلدا 209 میڭ 750 دەسانین (هه‌کتار) دولت ییرینی سوغاریش ایچین 8 پروژه حاضرلانمش ایدی. بو ییرده سوزنگ یالغز دولت ییرله‌ری، دیمه‌ك، تورکستان ییرلی خلقینك استفاده ایتشی ممکن بولماغان ییرلەر اوستندا بارا یاتقانینی اونوتماگزلار. بو 8 پروژەدەن یالغز بریسی — میرزا چولی (غولودنی ستەپ)نك شمال-شرقی قسمنده 45 میڭ دەسانین ییرنی سوغارو پروژەسی — نگ گنه برنچی گەلده ایشکه آشیریلیشی لازم دیب تاپیلدی. 37 چاقریم اوزونلغندا بولادرغان بو آریقنك ٥ ییل ایچنده — دیمه‌ك، 1905 نچی ییلدا — قازیلیب بتیریلیشی کوزده توتولغان ایدی؛ حالبوکه 1913 نچی ییلدا — کنیاز ماسالسکی‌نك بو کتابی باسیلیب چیقارکەن — بو آریق داها بیتمه‌گەن ایدی. بالاخر آریق بیتدی. فقط بو آریقدان سوغاریلغان ییرلەردەن فائده‌له‌نشگه یالغز خریستیان اورتودوقس دینینده بولغانلارنگ گنه حقلاری بار ایدی...

بو آریق، قازیلیشندا ته‌قنیك که‌مچیلکله‌ری بولغان سببلی تیز زماندا بوزولوب، سوغاریلغان ییرلەر فائده‌له‌نوب بولمایدرغان سازلقلارغا ئەیله‌نه باشلادی. مالاریا خاستالغی پیدا بولدی. روس مهاجرلەرینك کوپی اوزله‌ریگه بیریلگەن ییرلەرنی تاشلاب کیتدی. روس حکومتی تامانیدان سوغاریلغان ییرلەرگه ییرلی خلق یالغز مەنه شوندان، یعنی او ییرلەر مالاریا یاتاغنه ئەیله‌نگەندەن، سوڭغنه کیلیب ییرلەشه بیلدی. فقط بوده انقلابدەن سوڭ!...

روس حکومتی تامانیدان سوغاریلغان باشقا بر ییر هەم بار. بو، بایرام علیداغی (حاضرغی تورکمەنستان ایچنده) بورونغو چار ملکیدر.

بوتون باشقا آریقلار تورکستان خلقینك اوزی تامانیدان قازیلغان وه اوز آقچاسی بلەن ساقلانغان.

بو مهاجرت وه سوغارو مسئله‌لەرنده برآز کوب توقتاب اوتومنك سببی، بزنك خلقیمز ایچین سوڭ درجەده مهم وه حیاتی بولغان بو مسئله‌لەر حقندا آوروپادا هیچ بر حقیقتغا اویماغان وه بوتون یاڭلیش تصورلارنگ تارقاتیلغانلغیدر.

خلاصه، تورکستان 1917 انقلابیغا سیاسی حقوقدان محروم، مکتبسز، مطبوعاتسز وه حتی اوز بالالارینك ماڭلای تیری وه قانیله سوغاریلغان ییرلەردەن فائده‌له‌نمه‌ك حقندان‌دا محروم بر مملکت حالیندا کیرمشدر.

بونلارنك اوستنه برده، دونیادا مثلی کورولمه‌گەن روس أداره بوزغونلغینی، حکومت آدامللارینگ تورکستانلیلارنی هیچ بر سبب کورسه‌تمه‌سده‌ن قاماققا آلو حقینی(*)، اونلارنك خلقیمز آراسندا «اوروسقا آقچا بیرده آتاسینی أولدور» دیگەن خلق سوزینك توغولیشیغا سبب بولغان وه دونیادا ایشیتلمه‌گەن پاراخورلقلارینی قوشساڭز تورکستانلیلارنك نیمه ایچین انقلاب ایسته‌گه‌نلکله‌ری قولایچا آڭلاشیلیر.»

* * *

کتابیات: «ساویت روسیه‌سینگ ایکینچیلك خوجالغی تجربه‌له‌ری»

آوروپادا ساویت روسیه‌سی شرائط حیاتیه‌سی وه وضعیتی اوستندا یازیلغان أثرلەرنگ کوبچیلگی ساویت پروپاغاندا ماته‌ریاللارندان متأثر بولوب ساویتلار مملکتنده‌گی حقیقی وضعیتنی کورسه‌تشده‌ن اوزاق قالوب کیلمه‌کده بولسالاردا آرادا جدی مدققلار طرفندان اوز کورو، تیکشیرولاری نتیجه‌سنده اورتاغا قویولغان، حقیقی وضعیتنی آچیق قیلیب کورسه‌توب بیروچی قیمتلی اثرلەرده اوچراتیلمایدر ایمه‌س. بز «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی مەنه شوندای بیطرف کوروچی عالملەرنگ کوروش وه قاراشلاری ایله تانیشتریب باریشنی

(*) «تورکستان ولایتی أداره قانونی» نك 64 نچی ماده‌سیگه باقیلسین.

فائده‌سز تاپمایمز.

بوکون ساویت روسیه خوجالق سیاستنده أك مهم اورون توتمقان قیشلاقدا سوسیالیزم خوجالیغی قوروش، قیشلاق خوجالیغینی عمومی ساویت پلان سیستەمیگه باغلاش مسئله‌سینگ، بونگله باغلی‌لقدا عموم ساویت خوجالغینگ آلدینی شکلینی بو استقامتده یوروب بارارکەن سوك کیلیب توختالغان مزگیلینی کورسه‌توچی بر نیچه‌یه گلی اثرلەر میدانغا چیقدی. بو مهم اثرلەرنگ بریسی‌ده برلین زراعت آقادەمیسی مدرسلەرندەن پروفەسور دوقتور H. ZÖRNER نگ (*)„Das Agrarexperiment Sowjet-Russlands“ ناملی کیچیك بر کتابچاسیدر. حجمینگ کوب کیچیك بولوویغا رغماً، کوب مسئله‌لەرنی اشاره ایتوب گنه کیچدیکی حالدا اورتاغا قویدیغی مسئله اوستندا اولدوقچا آچیق وه آیدین بر تصور بیره بیلمه کده‌در.

مقدمه‌سنده ساویت روسیه‌سی قیشلاق خوجالیغی سیاستینگ سوك آلدینی شکل وه بیره بیلدیگی نتیجه حقندا قطعی برفکر سویله‌مه بیله‌جهك بر وضعیت توغدیغینی اشاره ایتکەندەن سوك ساویت زمامدارلارینی بو یولنی تعقیب ایتشکه سوق وه مجبور ایتکەن عامل وه توشونچه‌لەرنی ایضاح ایتشکه اورونادر.

هەر نەرسه‌دەن اول کوزگه ایلینه تورغان نقطه‌لەرنگ بری ساویت زمامدارلارینگ مملکت اهالی طبقه‌لەری آراسندا کوب آز-چیلقدا قالغان صنایع ایشچیله‌رینگ ساویت سیستەمیگه دائمی تایانچق بولوب، او بویوك أولکەده بو سیستەمنی توتوب توروش اوچون کوب ضعیف بولغانلیغی، اونگچون‌ده قیشلاق خوجالیغینی‌دا باشقا بر قاراقته‌رده تشکیل ایتو یولی ایله او دائره‌ده داها کرچلواجتماعی بر آرقا تایانچی یاراتیش لزومی اویغا توشوب قالغانلقلاری حقنداغی نظریه‌در.

(*) بو اثر، Berlin SW 11, Hedemannstrasse 28-29 آدریسدا „Paul Parey“ مطبعه‌سندا چیقمشدر.

قیشلاق خوجالیغنی پلان سیستەمیگه کیرتیش‌اوچون کورولگەن برنچی تدبیرله‌رنگ بری بولغان «رایونلاشتریش» مسئله‌سنده‌ن بحث ایتەرکەن پروفەسور تسورنەرنگ تورکستان وه قافقاسیانگ بر قسمینی پاختا رایونی اولاراق آیریلیشندا رول اویناغان عامل حقندا-غی فکری بالخاصه شایان دقتدر. اوکیشی بو بیرله‌رنگ بوکونکی شکلنده پاختا رایونیغا آیلانتریلیشندا یالغز اقتصادی کوروش گنه ایمەس بالعکس او أولکه‌لەرنی روسیه‌غا باغلاش کەبی صرف سیاسی توشونچه‌لەرنگ دها زیاده مؤثر بولغانلیغنی سویله‌یدر.

قیشلاق خوجالیغینی سوسیالیزا یولندا آتیلغان آدملارنگ أك مهمله‌رنده‌ن بری شبهه‌سز «ساوخوز» خوجالقلارینگ قورولوشی مسئله‌سیدر. بو تشکلده‌ن بحث ایتەرکەن آلمان عالمی بو تشبثگ، بر اقتصادی تشبث اولاراق تمامیله موفقیتسز چیقدیغنی سویله‌یدر. بو موفقیتسزلکنگ اساس عاملاری اولاراق خوجالقلارنگ أداره‌سی ممکن اولمایاجاق درجه‌ده بویوك مقیاسدا آلینماسی هەم محلی طبیعی، اجتماعی، حرثی شرائطنی نظرده توتماسدان کورکورینه آمریقانی تقلید ایتشکه قالقیب خوجالقنگ حدنده‌ن زیاده ماکینه‌له-شتریلوب یوباریلیشی وه بو یه‌گی قورولغان شکلده ایش یوروتولا آلماغانلیغی، قیشلاق خوجالیغینی صنایع خوجالیغی قاراقته‌رینه کیریتش فکری ایله اینجه‌ده‌ن اینجه‌گه اختصاص خوجالیغی شکلنه قویوب یوبارغانلق کەبی بر قانچا نقطه‌لەرکورسه‌ته‌در.

ایکنچی بر خوجالق تیپی اولاراق اورتاغا قویولغان قولخوز-لار بحثنه کیچه‌رەك پروفەسور تسورنەر بو نقطه‌ده‌ده پلان نظریه‌لەری قورولارکەن موفقیت عاملی اولاراق توشونولگەن نقطه‌لەرنگ تأثیرسز، خوجالق نقطهٔ نظرنده‌ن، اصل مهم بولغان نقطه‌لەرنگ بولسا پلان ایشله‌نیرکەن قطعیاً نظر اعتبارغا آلینماسدان قالدیریلغان-لیغنی، نتیجه‌ده بو خوجالق تیپینگ‌ده مثبت بر نتیجه بیرمه‌دیگینی،

آرالقدا بو ایکی خوجالق تپنی یاراتیش اوچون ایسکیده‌ن کیلمه کده بولغان خوجالق وه بونگله برابر کوب بایلق محو ایتیلب قیشلاق خوجالغینگ ضعفی انتاج ایتیلگه‌نلگنی سویله‌یدر.

بو وضعیت قیشلاق خوجالیغی اونومینگ ییلدان ییلغا آزالو-وینی توغدورادر. بو صورتله اوتکه‌ن ییلدایاق بوتون مملکتده بر آرزاق قطلیغی حتی کوب قسملارندا آچلق حکم سورا باشلایدر.

ساویت روسیه‌سی قیشلاق خوجالیغی حسابنه مملکتنی صناعت-له‌ندیرش سیاستی تعقیب ایتدی. کوروب توروب قیشلاق خوجالیغی منافعینی فدا ایته کیلدی. ایشنگ سوگندا قیشلاق خوجالیغی بوتونلای جانسز لانوب یارده‌مغا محتاج بر حالغا کیلگه‌نده بو یه‌گی قورولغان صنایعنگ اوگا یارده‌مچی بولووی توشونولار ایدی. بو امیده توغرو چیقمادی. بوکون قیشلاق خوجالیغی قانینی-جانینی یوقاتوب أولوم یاتاغیغا توشکه‌ن حالدا اونی بو حالغا کتیریشکه سبب بولغان صنایع‌ده اوگا یاردام ایته ییلیش درجه‌سنده‌ن کوب اوزاقدا قالغان. او اوزی یه‌نه اوزونچا بر زمان باشقا طرفنگ یارده‌یگه محتاج بر حالدا قالیش مجبوریتنده‌در.

قیشلاق خوجالیغی بوکونگه‌چه روس خوجالق حیاتینگ اساس منبعی سانالوب کیلمه کده بولغان بر ساحه‌در. اونگ اوچرادیغی بوفجیع وضعیت أولکه‌خوجالق سیسته‌مینگ باشقا ساحه‌له‌رینه وه‌عمومی شکلنه تأثیرسز قالا آلماس ایدی. کوب اوزاماسدان بوده اوزینی کورسه‌تدی. یالغز خوجالق ساحه‌سینی گنه ایمه‌س، بوتون اجتماعی، حرثی، أداری خلاصه بوتون ساویت پلان سیسته‌مینی شدتلی بر بحران آتشی قاپلادی.

بو آغیرلق آقچا سیسته‌منه‌ده تأثیر ایتوب چه‌روونتسنگ توشو حرکتینی کوچه‌یتوب حقیقی بر اینفیلاسیون (کاغذ آقچانگ حدده‌ن تاشقاری کوپه‌یشی وه بو یوزده‌ن پولنگ قیمتنده‌ن توشووی) شکلیگه کیریتوب یوباردی. (پروفه‌سور تسورنه‌ر

1932 نچی ییل کوزنده کی بهاده‌ن بر نیچه مثال آلوب داخلی بازاردا چه‌روونتس قیمتینی کورسه‌تمه کچی بولادر. بر تاقیم کییم 1000_1500 سوم، بر چفت آیاق قابی — 300-350 سوم، آچیق بازاردا ساری ماینگ کیلوسی 30-40 سوم و. ب.)

پروفه‌سور تسورنه‌رنگ چیقاردیغی نتیجه‌نی خلاصه ایته‌جه‌ك بولساق روسیه پلان خوجالیغی موفقیتسز نتیجه‌له‌نمش، ییقیلمشدر. بو موفقیتسزلك یالغز پلانتی ایشکه آشیرلشدا کیچیریلگه‌ن ته‌خنیکی خطالارنگ گنه ایمه‌س، دها زیاده بو سیاست نظریه‌سنده اقتصادی حیات اوستندا حاکم طبیعی قانونلارغا قارشیلق که‌بی اساس خطالار نتیجه‌سیدر.

یورتمز وه خلقمز اوستیغا چوککه‌ن قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمی اقتصادی وضعیتنی قیسقا فقط آچیق‌وه آیدین تصویر ایتوچی بو 30 ییللك کیچیك کتابچانی آلمانچا ییله‌درگه‌ن بوتون اوقوچیلاریمزغا توصیه ایته‌مز.

دوقتور طاهر شاکر

* * *

پاریسدا قافقاسلیلار ملی استقلالی بایرامی

پاریس «پرومه‌ته» هیئتی تامانیدان، 27 نچی مایس آقشامی قافقاس ملی جمهوریتله‌رینگ استقلال اعلان ایتدیکله‌رینه 15 ییل تولو مناسبتیله بویوك بر قونفرانس مجلسی ترتیب ایتلدی. مجلسده گورجیله‌ر، آذریله‌ر، شمالی قافقاسلیلار، اوقراینالیلار، تورکستانلیلار، استقلالچی قازاقیلار، قالموقلار وه باشقالاردان عبارت 100 چاقلی آدام بار ایدی.

«پرومه‌ته» هیئتی رئیسی مجلسنی آچوب اوکونگ معنا وه اهمیتینی قیسقاچا آکلاتقاندان سوك سوزنی آذربایجان ملی قومیته‌سی وکیلی دوقتور میر یعقوب بیکه ییردی. دوقتور میریعقوب بیك، پهك آچیق، آیدین وه مضبوط بر صورتده سویله‌دیگی معروضه‌سنده

آذری تورکله‌رینگ روس ایمپه‌ریالیزمیگه قارشی، روس استیلا-
سینگ تا باشندان استقلال اعلانته قادار ملی، مدنی وه سیاسی ساحه-
له‌رده یوروتدیکله‌ری مجادله‌له‌ری وه خصوصاً 1904 انقلابندان
باشلاب توغولغان آذری فرقه‌له‌ری وه اونلارنگ فعالیتله‌ری حقندا
معلومات بیریب، او فرقه‌لارنگ عقیده‌له‌ری تورلوچه بولماقله برابر
باریسینگ‌دا آذربایجان وطنپرورلگی وه استقلالی یولندا برله‌شمش
بر حالدا حرکت ایتدیگینی آکلاتوب اوتدی. معروضه‌کوب اعتنا
ایله تیکله‌ندی وه معروضه‌چی اوزون آلقیشلاندی.

بوندان سوك شمالی قافقاس استقلالچیلاری نامندان ابراهیم
چولیك بیك معروضه سویله‌ب شمالی قافقاس خلقینگ وه آینوقسا
شیخ شاملنگ روسیه ایمپه‌ریالیزمیگه قارشی قاندای مردلك وه قهر-
مانلقلارله کوره‌شکه‌نلگینی وه امام شاملنگ بو مجادله‌له‌رینی ادعا
ایتلدیگی کیبی، یالغز دینی تعصب سوقیله ایمه‌س، آینوقسا قافقاسنك
آزادلغی مقصدیله یوروتکه‌نلگینی روس منبعلاریغا استناداً آکلاتدی
وه کوب آلقیشلاندی.

گورجو استقلالچیلاری نامنه مجلس رئیسی موسیو «گوازاوا»
قیسقا بر سوز سویله‌ب گورجی خلقی وه سیاسی تشکللە‌رینگ استقلال
یولنداغی مجادله‌له‌رنده‌ن بحث ایتدی.

بونگله معروضه‌لار بیتدی. اوقراینالیلار نامندان موسیو قوسه‌ن-
قو، آزاد قازاچیلار نامندان میرآلای ژوکوف، قالموق خلقی نام-
ندان موسیو بالینوف، تورکستان استقلالچیلاری نامنه‌ده باش محرر-
یمز مصطفی بیك قافقاس استقلالچیلارینی بوگونکی بایرام ایله‌تبریك
ایتدیله‌ر وه کیله‌چه‌ك یللی بو بایرامنی استقلالیتنی یه‌گیده‌ن قازانا-
جاقلاری اوز ملی أولکه‌له‌رنده اوتقوزولاری توغروسندا تیله‌کله-
رینی بیلدیردیله‌ر. چوقای اوغلو مصطفی بیك اوز تبریك نطقندا بو-
تون استقلالچی خلقلارنگ وه آینوقسا قافقاس خلقلارینگ استقلال
مجادله‌سنده اوز آرا یاقیندان برله‌شمه‌له‌ری لزومینی دلیللە‌ری ایله

کورسه‌توب، بو یولداکوبده‌ن فکر برلگی حاصل بولغان بولسادا
بوکونکی مراسمنگ او برلکنگ برنچی عملی نتیجه‌سی، برنچی
دفعه برله‌شیب ترتیب ایتلگه‌ن بایرامی ایکه‌نلگینه مجلس اهلینگ
نظر دقتینی جلب ایتدی. بونگله مجلس بیتدی. چاغاتای.

***

ساویت روسیه‌ده

I — لوندون غازیتاسی «ده‌یلی ئه‌کسپره‌س»نگ خبر بیریشیگه
قاراغاندا ساویت حکومتی کلی مقداردا قانادا بوغدایی ساتیب آلمشدر.
بولشه‌ویکله‌ر بوندان ایلگه‌ری فرانسه‌ده هم بویوك مقداردە آرگه‌تین
بوغدایی ساتیب آلمشدیلار. عینی غازیتانگ یازووینه‌کوره ساویت
حکومتی شمالی آمریقا برله‌شیك دولتله‌رنده‌ده بوغدای ساتیب آلو
توغروسندا مذاکره‌له‌ر یوروتمه‌کده‌در.

بو حاللارغا رغماً بولشه‌ویکله‌ر وه آگه‌نتلاری گویا قولخوز-
لار ساویت حکومتی تامانیدان ساویت مملکتله‌رنده آچلق یاراتماق
ایچین تشکیل ایتلگه‌نده‌ك، هه‌لی هم تینمه‌سده‌ن، قولخوز سیاستی
موفقیتله‌ری حقندا باقرماقدالار.

II — «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانندا قیسقاچا خبر بیر-
دیگیمز ساویت روسیه-مانجوکو اختلافی، ساویت حکومتی ایچین
هیچ کوتولمه‌گه‌ن بر توسده نتیجه‌له‌نمه‌کده‌در. یاپونیاغا تایانماقدا
بولغان مانجوکو دولتی اوز طلبله‌رنده ختای حکومتنده‌ن داها متاتلی
بولوب چیقدی وه بولشه‌ویکله‌رنی اوزاق شرقداغی روس پیرله‌ری
ایچین آنچاغنه قورقولو آدیملار آتیشغا مجبور ایتدی. ساویت حکو-
متی، مانجوکو ایله اوز آراسنداغی اختلافنگ یاپونیا ایله توقناشو-
وینه سبب بولو احتمالندان قورقوب شمالی مانجوریا (شرقی ختای)
تیمر یولینی مانجوکوگه ساتیشغا قرار بیردی. ایسکی روسیه ایله
ختای آراسندا باغلانغان وه ساویت حکومتینگ مانجوریا تیمر یولینه

ایگه بولوونده حکمندان استفاده قیلنغان بر معاهده بوینچا ختای دولتی بو تیمر یولنی 1938 نچی ییلدا ساتیب آلیشغا حقلی بولوب، 1969 نچی ییلدا تیمر یول بوتونلای ختای مالی وه ملکی سانالمالی ایدی. (شونی ده دیمه‌ك لازم، که چارلق روسیه‌سی دوام ایتسه‌یدی، باری بر، مانجوریا تیمر یولی قیامتغا داوور روسیه قولندا قالار ایدی) ایندی ایسه، چارلق ایمپه‌ریالیزمینگ بو میراثینی ده قوللارندا قاتنغ اوشلاب کیلگه‌ن بولشه‌ویکله‌ر، یاپونیا ایله توقناشماق قورقوسی آستندا، ختای حکومتینگ پروته‌ستولارینه ده قاراماسدان اوزینگ بو تیمر یول اوزه‌رنده کی حقلارندان مانجوکو فائده‌سیگه «اختیاری» صورتده وازکیچیب اوتوروبدر. حاضر مسئله تیمر یولنگ بهاسی اوستنداغنه‌در. حتی ساویت حکومتی مانجوکونگ تیمر یول أداره اصولینی روس تأثیرینی آزالتماق وه مانجور تأثیرینی کوچه‌یت‌مه‌ك مفهومنده اوزگه‌رتیلمه‌سی حقنداغی تکلیفینی ده قبول ایتمشدر.

۴.

اوزاق شرقدا

مانجوکو اوستنداغی یاپونیا-ختای توقناشماسی یاپونلارنگ ایسته‌دیگی توسده نتیجه‌له‌نمه کده‌در. ختای، اوز باشیغا یاپونیاغا قارشی اوروشماقدا کوچسز کورونوب قالدی وه اونگ ملتله‌ر ئویوشمه‌سی یارده‌میگه باغلاغان امیدله‌ری بوشغا چیقدی. مسئله شونده‌در که، ملتله‌ر ئویوشمه‌سی بوینچا ختای 24 نچی مایدا یاپونیاغا قارشی رسماً اوروش اعلان قیلماق حقینه ایگه بولغان ایدی؛ اوزینگ فیورالی قرارندا یاپونیانگ ختایغا قارشی قیلغان معامله وه خط حرکتینی حقسز دیب تاپقان ملتله‌ر ئویوشمه‌سی ده، ختای یاپونیاغا قارشی اوروش اعلان ایتدیگی تقدیرده، ختایغا یارده‌م بیرمه‌لی ایدی. لکن وضعیت ختایلیلارنگ وه صمیمی بولماغان دوستلارینگ اویلاغانلارندان باشقا برتوسده اوزگه‌ردی. یاپونلار محاربه‌نی ختاینگ کوچسزلگینی وه یالغز

باشیغا یاپونیاغا قارشی کوره‌شه آلمایدرغانلغینی بوتون دونیاغا کورسه‌ته درگه‌ن بر توسده یوروتدیله‌ر. یاپونیا قوشونلاری تیه‌ن-تزین وه‌په کین نی تهلکه آستندا قویدیلار... آمریقا وه آوروپاداغی ایچکی سیاسی قینلقلار وه اقتصادی بحران، ختایغا، بو مملکتگه بولغان محبتنده‌ن ایمه‌س، یاپونیانگ اوزاق شرقدا کوچه‌یب کیتشنده‌ن قورقمقانیدان، یارده‌م ایتمه‌ك اقتدارندا وه آرزوسندا بولغان دولتله‌رنگ آیاق‌لاقول-لارینی باغلاب قویدی. آینقسا شمالی آمریقا برله‌شیك جمهوریتله‌ری وه موسقوا بولشه‌ویکله‌ری ختایغا یارده‌م بیرشنی ایسته‌رله‌ر ایدی... نتیجه‌ده ختای اوچون یاپونیا ایله توغرودان توغرو صلح‌مذاکره‌سیگه کیریشمه کده‌ن باشقا چاره قالمادی. حالبوکه بونی کوبده‌ن یاپونیا آرزو ایتمه کده ایدیسه‌ده ختایلار بوگا قطعیاً یاقینلاشمای کیله یاتقان-لار ایدی. ایندی یاپونیا ایله ختای آراسندا صلح مناسباتی حاصل بولدی. ختای، مانجوریادا یاراتیلغان حاضرغی وضعیتنی تانیماقغا مجبور بولغان.

لکن یاپونیا ایله باغلانغان بو صلح، ختایدا یه‌گیده‌ن آنارشی طوفانی توغدوردی. قانتوندا غی «ختای ساویت حکومتی» نانکین مرکزی حکومتینگ صلحجویانه حرکتیگه قارشی پروته‌ستو بیان قیلدی. صحنه‌ده موسقوا بولشه‌ویکله‌رینگ بورونغو دوستی خریستیان گه‌نه‌رال فه‌نگ-یو-سه‌نگ کورونوب قالدی؛ بو گه‌نه‌رال نانکین حکومتیگه قارشی کوره‌شمه ککه عزم ایتمشدر.

بو مسئله‌ده ساویت حکومتینگ طورو حرکتی بالخاصه شایان قیددر. یاپونیا ایمپه‌ریالیستلارینی مانجوریادان قوماق لزومی حقندا همه‌ده‌ن کوب موسقوا بولشه‌ویکله‌ری باغیردیلار ایدی وه اوز فرقه مطبوعاتلارندا بو خصوصدا هه‌لی هم باغیرماقدا دوام ایته‌درله‌ر. ایسکی روسیه ایمپه‌ریالیزمندان میراث قالغان روسیه‌نگ ختایداغی حقوقینی قوللارندا محکم ساقلاب کیلدیکله‌رینه قاراماسدان، روسیه بولشه‌ویکله‌رینگ أڭ یاخشی کورگه‌ن شعارلاری «ختایدان قولگ-

نی تارت!» شعاریدر. ساویت تیشقی ایشلەر قومیساری لیتوینوف ملتلەر ئویوشمەسنده ختای اوچون «ختای حقوقی» اوچون همەدەن کوب چیقیشدا بولدی. لکن ختاینگ یاپونیاغا قارشی یالغز باشیغا محاربه قیلیشی ممکن ایمەسلگی وه اوگا تاشقاریدان هیچ بر دولت-نگ یاردەم بیرمەسلگی بیلینگەچ ختایغا برنچی اولاراق موسقوا بولشەویکلەری «خیانت» قیلدیلار وه ختای منافعینی برنچی اولاراق اونلار قوربان قیلدیلار. یاپونیا ایله اوز آرالارندا بر اختلاف چیقی-شندان قورقوب موسقوا بولشەویکلەری درحال، نانکین حکومتینگ پروتەستولارینه باقماسدان، مانجوریا تیمر یولینی مانجوکوغا ساتیش تکلیفنده بولوندیلار. ۴

شرقی تورکستاندا

«یاش تورکستان»نگ اوتکەن سانتدا خبر بیردیگمز شرقی تورکستان قوزغالیشلاری حقندا تورلو خبرلار کیلمه کدەدر. او بیرنگ اوزندان آنق معلومات یوقدر. آوروپا غازیتالاری بو حقداغی معلوماتلارینی یان یوللار ایله آلماقدالار وه اونلارنگ خبر منبعلاری کوپنچه ساویت بیلدیریشلەریدر. آوروپاغازیتالارینگ سوگنو خبرلارینه کوره عصیانچیلار (مسلمانلار)نگ اوز آرالارندادا قانلی توقناشمالارغا سبب بولغان اختلافلار پیدا بولمشدر. اگر بو خبرلار توغرو بولسا او زمان شرقی تورکستانداغی بعضیلارنگ امید باغلا-دیقلاری حاضرغی استقلال مجادلەسندەن اساسلی بر نتیجه چیقمایا-جاقدر...

قطعه

آغلاما گوزەل یوردم قانلی گوزلەرگلی سیل
اوزاق دەگیل قورتولوش کونی یاقین گەلدی بیل!
یرت، آت قیزیل پردەیی خرچینلی قوتگله
باق یوردیگه نه یاپدی یولداش دەنیلەن سفیل!
تورکستانلی احمد خاکی

تورکستاندن خبرلەری

عمومی وضعیت: آپریل وه مای آیلارینداً چیققان تورکستان غازیتا-لارینداکوزگه أگ کوب ایلینه تورغان یازولار ــ کوکلەم ایکین پلا-نینگ اورونغا کیلمەسدەن قالیشی حقندەدر. مملکتنگ کوب ولایت-لەرنده، آینیقسا تورکمەنستاندا، پاختا اوچون آیریلیبدا پاختا ایکیلدی دیب کورسەتیلگەن یرلەرگه بوغدای سەپیلگەنی معلوم بو-لوب قالدی. ایکنچی یاقدان، آچلقدان أولمه کده بولغان خلق او-روغ اوچون بیریلگەن غەللەلەرنی قسماً ییب قویغان.

بو وضعیت آلدینداً ساویت حکومتی شدتلی تدبیرلەر قوللان-ماقدادر. آیریم مسئول خادملەرنی اورونلاریدان چیقاریش (مثلا: تورکستاندا موسقوا حکومتینگ أگ صادق مأمورلەرندەن بولغان قازاغستان قوممونیستی قورامیس اوغلی آزموقان آلما-آتا ولایت فرقه قومیتەسینگ باش کاتبلیگندەن توشورولگەن)، فرقه قومیته-لەرینی تارقاتیش (مثلا: قارا قالپاق فرقه قومیتەسی «باشدان آیاق-قاچاتازالانغان»)؛ آتیب أولدوروش (مثلا: قازاغستاندا اون اوچ کیشی آتیب أولدورولگەن. بونلارنگ اسملەری توبەنده کیلتریلمش-در) و. سائره...

بو چارەلەرنی‌ده یتەرلك دیب بیلمەسدەن ساویت حکومتی تورکستانگ آیریم ولایتلەرینده «قورقوتو محکمەلەری» توزمەك-گه کیریشکەندر. بونلار آراسندا تورکمەنستان «عدلیه قومیساریاتینك بویوك خادملەری محکمەسی» آیریچا اورون توتماقدادر. عدلیه قو-میسارینگ اوزی ــ تورکمەن قوممونیستلاریندان اوراشەف اور-نداں هایدالیب، تورکمەنستان عالی محکمه رئیسی ــ عاشر نفس اوغلی، عالی محکمه رئیسی اورونباساری خدای‌نظر بایرام‌اوغلی، عالی محکمه پروکوروری اورونباساری مختار رجب اوغلی ایله سایات رایونی حاکمی سلیم اوغلی‌لاری «ملتچی عکس‌الانقلاب» وه «زیانچیلق» ایله عیبلانیب ساویت اتفاقلارینگ عالی محکمەسیگه

تابشریلغانلار. بونلارنگ ایشلەری آپریلنگ 16 سنده باشلانمش وه باشقارمامیزغا کیلگەن تورکمەنستان غازیتالارینگ 16 نچی مای نومروسنده باسیلغان محکمه مضبطه لارینا کوره 17-18 مایداغنه بیته‌جه کدر. موسقوادان بیلگیلەنیب کیلگەن قارالاوچی قاتانیان هەمده تورکمەنستان حکومتی طرفندان قویولغان قارالاوچی تاشلی آتنا مراد اوغلی — عیبلیلەرنگ باشلارینی طلب ایتمه کده‌در.

بو مسئله حقنده «یاش تورکستان»نگ کیله‌جەك ساتدا تولوق معلومات بیره‌جه کمز.

آتیب أولدورولگەنلەر: 1) آدامبای اوغلی جمعه علی، 2) موکبای اوغلی مەروبای، 3) باتیبای اوغلی احمد، 4) بایلیبای اوغلی آمانجول، 5) ایسەن اوغلی عبدالله، 6) سارسەنبای اوغلی جمعەدیل، 7) محمد جان اوغلی سلیم، 8) چەگەنجان اوغلی قاسمجان، 9) تیمور بای اوغلی خودابای، 10) اصلبەك اوغلی صادق، 11) قاسم خان اوغلی خودای بیرگەن، 12) تاتیمبای اوغلی اورالخان هەم 13) میکدیبای اوغلی صاغندیق — جمعاً اون اوچ کیشی قازاغستان گه. په. ئو. (چەقا)سی طرفندان آتیب أولدورولگەنلەر. بونلارنگ «عیبی» ایسکیده «بایلاردان» بولغانلاری حالدا، ساویت ارزاق مؤسسەلەرینده‌ن بوغدای آلیب یورگەنلەریدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 21. 4. 33.)

أولدوروش: 13 نچی آپریلدا قازاغستاندا عمر اوغلی میرزابای آتلی بر «قومسومول» أولدورولگەن. بو قومسومول میرزابای فعال قالخوزچیلاردان بولوب بر نیچه «ایسکی بایلارنی» قالخوزدان هایداب چیقارغانمیش. شو قالخوزدان قوولغان «بایلار» — قورال تاج‌الدین اوغلی، تویچی قورال اوغلی، جاقسلیق تاجه‌ی اوغلی، کمال ارسالی اوغلی، بەرکیمبای هەم توروسبەك توله اوغلی لاری وه تاغین بر نیچەلەری قومسومول میرزابانینی أولدورو حقنده عیبلانیب محکمه گه بیریلگەنلەر. («سوسیالدی قازاغستان» 24نچی آپریل).

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

دوقتور مجدالدین احمد بیك آوروپا سیاحتنده

تورکستان ملی برلگی «تمب» مرکزینگ باش کاتبی دوقتور مجدالدین احمدبیك اوتکەن مای آیینگ باشلارندانبەری آوروپا سیاحتنده‌در. دوقتور مجدالدین‌بیك بو سیاحتی اثناسنده باشلیجا تورکستانلیلارله جبهه‌داشلاریمز یاشاب تورغان آوروپا مرکزلەرنده قوناجاق وه فرانسه آرقالی تورکیه‌گه قایتاجاقدر.

«تمب» مرکزی باش کاتبی‌نگ بو مهم سیاحتی آینقسا آوروپادا ایشلەب تورغان تورکستان ملی برلگی اعضالاریله جبهه‌داشلاریمز آراسندا بویوك قووانچلار توغدورمشدر.

«یاش تورکستان» تورکستانگ بو یاش وه یوموشچه‌ن‌خادمی دوقتور مجدالدین احمدبیك‌نگ آوروپا سیاحتنده کی ایشلەرنده‌ده بویوك موفقیتلەرینی تیلەیدر.

بەرلین‌ده «ساویت روسیه‌ده آچلق» کورگەزمەسی

شو آینگ 7 سنده بەرلین (Belle-Alliance-Platz 6a)ده ساویت روسیه‌ده‌ن کیلگەن مکتوبلەرنگ سەرگیسی آچیلدی. بو یازولاردا «پرولەتار جنتی»نده کی آچلق وه سفالت تصویر ایتلمشدر. بونلاردان باشقا بو سەرگیده ساویت روسیه‌ده یلیب تورغان ئه کمەكلەرده‌ن پارچالار کیلتریلیب قویولغان. آچلارغا عائد تورلو رسملەرده کورسەتیلەدر. بو سەرگیده ساویت روسیه‌ده اوزون زمان یاشاب، او طرفلارنگ احوالیغا یاقیندان تانیش بولغان برکیشی اوز کوزلەریله گورگەن وه بیلگەنلەریده‌ن ایسته گەنلەرگه کیگ معلومات هەم بیره‌در.

بلیدیریش: «یاش تورکستان» باشقارماسی حاضرلاماقدا بولغان تورکستان خریطەسینی یاقیندا باستریب ساتیشغا چیقاراجاقدر.

Yach Turkestan

Juin 1933 (Le jeune Turkestan) No. 43

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلەری :

بیللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2¼ دولار ، اوچ آیلغی 1½ دولار

«**قافقاسیا مسئلەسی**» ملی آذربایجان مرکزی‌نگ پاریس مرخصی دوقتور میر یعقوب بیکنگ یاقپندا «قافقاسیا مسئلەسی» („Problème du Caucase") نام فرانسزچا بر اثری چیقاجاقدر.

آذربایجان استقلالچیلارینگ فکر تارقاتوچیسی

«**استقلال**»نگ

28 مایدا چیققان 35نچی سانی آذربایجان جمهوریتی استقلالینگ 15 بیللغی مناسبتیله 8 بیتلی بولوب ، کوب دەگەرلی مقاله ، شعر وه تأریخی هەم اهمیتلی رسملەرله بزەنمشدر. «استقلال»نگ بوساندا بزنگ تورکستانلیلاردان «تورکستان ملی برلگی» باش کاتبی دوقتور م. احمد ، طاهر شاکر وه اسحاق اوغلو عبدالوهاب بیکلەرنگ‌دە امضالارینی کوردوك.

مجموعەمزگه تیبشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس :

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	ایول (تموز) 1933	ساله 44

بوساندا :

1 — ملی غایه قوربانلاری	باش مقاله
2 — دیلەك (شعر)	تورکستانلی احمد خاکی
3 — تورکستاندا معارف ایشلەرینگ باریشی	تیمور اوغلی
4 — شرقی تورکستان (II)	تاگری بیردی
5 — شرقی تورکستان کوتەریلیشی	«یاگا ملی یول» دان
6 — روسلقفا قارشی تورکستان یاشلاری	یاش تورکستانلی
7 — کون ئەتەکله یاشیریلاماس	چاغاتای
8 — بر «اینتوریست»نگ تورکستان تأثراتی	م.
9 — قانداش وه ملتداش قایغیسی	ایسەن تورسون
10 — تورك غازیتاچیلغی (XII)	توقتامش اوغلی
11 — بالیق باشیدان چیریدی	صابر
11 — تورکستان خبرلەری	
12 — جهان اقتصاد قونفرانسی	

جهان اقتصاد قونفرانسی. حاضرغی جهان بحرانی بوکونگی اقتصادیاتنگ شکل وه انکشافی ، دولتله‌رآراسنداغی ملی وه سیاسی چیگه‌ره‌له‌رنك آرتق درجه‌ده آشوب کیتکه‌نلکنده‌ن‌توغولغان. حاضر هیچ بردولت اقتصاداً شو وه یا بو صورتله باشقا دولتله‌رگه مربوط بولماقسزین یاشایاآلمای در. بو حقیقتنی کوب کیشیله‌ر اعتراف ایتسه‌له‌رده ، اوندان لازم کیله‌تورغان نتیجه‌نی چیقارمایدرلار. بوگا أڭ آچیق دلیل اولاراق 67 دولتنگ اشتراکی ایله اوتکه‌ن ایون آینگ 12سنده‌ن باشلاب لوندوندا دوام ایتب کیلگه‌ن جهان اقتصادی قونفرانسینی کورسه‌ته بیلیرمز. شمالی‌آمریقا وه اینگلته‌ره کبی بحراندان أڭ کوب ضرر کوروب تورغان وه جهان اقتصادیاتندا أڭ بویوك رول اویناوچی دولتله‌ر عینی زماندا «اقتصادی‌خودبینلك» (ئه‌غوئیزم)نگ‌ده أڭ قایتماس مدافعلاری بولوب چیقمادرلار. بو مملکتله‌ر آلتون‌آقچا اصولندان امتناع ایتمشله‌ردر وه اونلارنگ آقچالاری قیمتی بورسه (بیرژا)ده دائما اوزگه‌رمه‌کده‌در. بو حال آینقسا آمریقا دوللارندا کورولمه‌کده‌در. شونی‌ده دیمه‌ك لازم ، که آمریقا دوللارینگ قیمتی آمریقا ایچکی سیاستی ایجابی اولاراق صنعی صورتده توبه‌ن توشورولگه‌ن ایدی. عینی سببده‌ن آمریقا بوکون اوز آقچاسینگ قورسینی قارارلاشترماق (محکم حالینه قویماق) ایسته‌مه‌ی تورادر.

بو ایکی بویوك جهانشمول دولت‌آقچالارینگ قرارسزلغی بین‌الملل تجاری مناسباتدا انتظامسزلق توغدورا یاتور وه بونگ نتیجه‌سنده عموم جهان اقتصادی تورموشنداغی انتظامسزلق‌دا آرتماقدادر... مه‌نه بو شکلده ، عمومنگ غیرتی ایله جهان بحرانینی برطرف ایتمه‌ك ایچین چاقریلغان جهان اقتصادی قونفرانسی بعضی بویوك دولتله‌رنگ ملی خودبینلگنده‌ن وه اونلارنگ اوز ایچکی ملی سیاسته‌رینی قسماً ده بولسا عموم جهان منافعینه تابع توتماقدان بویون قاچیریشلارندان کیلیب چیققان توسقونلارغا اوچراماقدادر.

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابرندان چیقا باشلاغان | ایول (تموز) 1933 | ساله 44

ملی غایه قوربانلاری

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن ساندا قیسقاچا معلومات بیردیگیمز تورت تورکستانلی بویوك محکمه ایشچیسی اوستونده‌گی محاکمه تورتینگ‌ده آتیب أولدوروولوشله‌ریله بیتدی. روس پرولەتاریاتی دیکتاتورا‌سینگ تورکستانداغی قانخور بوروولاری نفس اوغلی عاشور خواجه ، بایرام اوغلو خدای نظر ، رجب اوغلو مختار وه سلیم اوغلو عبدالشکورنی أولدورمه‌کله‌گنه قانیقماسلار. اونلارغا تاغین قوربانلار لازم‌در...

سعدالله قاسم اوغلو وه شمسی بدرالدین اوغلولارینگ محاکمه‌سنده‌ن سوڭ بو أولدورولگه‌ن تورت تورکمه‌ن محاکمه‌سی ، سوڭ یللار ایچنده تورکستاندا بولوب اوتکه‌ن سیاسی محاکمه‌له‌رنگ ایڭ بویوگی سانالادر. سعدالله قاسم اوغلو وه شمسی بدرالدین اوغلو کبی عشق آباددا أولدورولگه‌ن تورت تورکستانلی‌دا ساویت عالی محکمه‌سینگ بویوك ایشچیله‌رنده‌ن ایدیله‌ر. موسقوا دیکتاتوراسی بونلارنی‌دا ، سعدالله ایله

شمسی کیبی ، «محکمه‌نی اوز عکس‌الانقلابی مقصدلارینه قوللاندیقلاریله» عیبلەمه کده‌در.

محکمه‌نگ قارارینداً: «نفس اوغلو ، بایرام اوغلو ، رجب اوغلو وه سلیم اوغلو حد ذاتنده تورکمه‌نستان ملی عکس‌الانقلابچی غروپلارینگ آداملاری بولوب ، صنفی دوشمانگ یول-یوروقلارینی تارقاتوچی وه به‌جه‌روچیله‌ری ایدیله‌ر» دیله‌در. قارارنگ تاغین بر یرنده عیبلیله‌رنگ «ایرانغا قاچار ایکه‌ن چیگه‌ره‌ده قولغا توشوب انتخار ایتکه‌ن قول محمد اوغلو ایله 1932 نچی یلدا عکس‌الانقلابی حرکتله‌ری یوزنده‌ن حکم قیلنغان مراد اوغلو دونیا وه آتاقورد اوغلولار ایله وه تورکمه‌نستانداغی ینه باشقا عکس‌الانقلابچی تشکیلات باشلوقلاری ایله علاقه وه رابطه‌ده بولونغان» لقلاریندان بحث ایتلیب ، اونلارنگ ، یعنی نفس اوغلو ایله باشقا عیبلیله‌رنگ «فعالیتله‌ری ایشچی وه دهقان حاکمیتینی کوچسزله‌ترمه‌ك وه یقیتمافقا ، یومرولگه‌ن دوشمان صنفینگ قالدیقلارینی ساویتلار حاکمیتینی یقیتش مقصدی ایچین حاضرلاماق وه سفربر قیلماقفا وه بورژوآ هه‌م پاقیتالیستلار حاکمیتینی برپا ایتشکه حصر قیلنغان» دیگه‌ن نقطه‌له‌رنی اوقویمز.

بو عیبلەرنگ اوستیگا أولدورولگه‌نله‌رنگ مأموریت وظیفه‌له‌ری یوزنده‌ن اوتکوزگه‌ن بعضی گناهلاری‌دا قوشولماقدادر.

فرض ایته‌یلیك ، که شوندایدر ؛ أولدورولگه‌ن تورت تورکستانلی حقیقتاًدا ساویت دیکتاتوراسینگ عیبله‌دیگی بو سوگنو مسئله‌له‌رده «مقصر» درله‌ر. مقصرله‌ر علیهنده شوندای قارارلاولار بار ، که بو قارارلاولار اساسلی بولغان تقدیرده بز هه‌م اونلارنگ جزاله‌ندیریلولارینا رأی بیره‌ر ایدك. لاکن بز اونلارنی محاکمه ایته‌رکه‌ن ایگ اول ساویت ره‌ژیمینگ اوزینی دهادا شدتلی حکم ایته‌ر ایدك ، چونکه یالغز بو ساویت ره‌ژیمی آرقاسندا ، یالغز بو ره‌ژیم دورنده گنه اخلاقسز ، حریص آداملار عالی محکمه رئیسی وه مدعی عمومیلك کیبی یوکسه‌ك اورونلارغا چیقا بیلیرله‌ر. لاکن نفس اوغلو ، بایرام اوغلو ، رجب اوغلو وه سلیم اوغلولاری حاضرغی کونده حکومت باشندا تورغان بولشه‌ویکله‌رنگ کوبنده‌ن اخلاقسز ، یامان

وه توبه‌ن کورونمه‌یدرله‌ر. اونلارنگ‌دا نقصانلاری ساویت آجانلارینگ کوبچیلگنده بولغان نقصانلاردان عبارتدر.

تورکستانگ شو تورکمه‌نستان قسمنده ایگ مسئولیتلی اورونلاردا تورکستان اوچون تاریخده کورولمه‌گه‌ن جنایتلار قیلغان آداملار اوتوروبدرلار. مثال اولاراق بز عالی اقتصاد شوراسی رئیسی پاسقوتسکی‌نی آتایلق. مه‌نه ، شو پاسقوتسکی‌نگ بوینوندا 1923 نچی ییلی فرغانه‌ده آچلقدان أولگه‌ن 200 میگ تورکستانلی‌نگ گناهی بار.

پاسقوتسکی ، تورکستان خلق قومیسارلار شوراسی رئیسی اورونباساری بولوب توروب ، شو ییلی ایکین ایکیلمه‌ی قالغان فرغانه‌دان موسقوا حکومتی تامانیدان بیلگیله‌نگه‌ن مقداردان ایکی حصه آرتق سالوق توپلاتوب هه‌مده فرغانه‌ده تورغان قیزیل قوشونتی تأمین اوچون خلقنی قزل قوشونغا تالاتدریب بوتون فرغانه اهالیسینی آچلق أولومیگه سوروکله‌گه‌ن ایدی.

پاسقوتسکی‌نگ جنایتی وقتیله آشکار قیلنغان بولسادا او آتوب أولدورولوش یریگه موسقوادا یوقاری درجه‌لی اورونغا ایگه بولدی وه بر نیچه ییلدان سوگ یه‌نه تورکستانغا قایتب ، تورکمه‌نستان اقتصاد شوراسی رئیسی بولوشغا موفق بولدی. او ایمدی‌ده شوم‌هم‌اورونتی ایگه‌للەب‌اوتورادر.

نفس اوغلو ، بایرام اوغلو ، رجب اوغلو وه سلیم اوغلولاری ایسه پاسقوتسکی جنسنده‌ن ایمه‌سله‌ر ؛ اونلار تورکستانلیلاردر ؛ اونگچوندر ، که اونلارنگ «چیبین ده‌ك یاگلیشلاری فیلده‌ك جنایتلار» غا ئه‌یله‌نوب کیته‌در. اونلارنگ «چه‌له سوادلیلق وه سیاسی یتیشمه‌گه‌نلکله‌ری»(*) یوزنده‌ن خدمتده کورسه‌تکه‌ن قصورله‌ری بیلمایمز قایسی بر تورلو «عکس-الانقلابچیلق» غا ئه‌یله‌تریله‌در.

نفس اوغلو ، بایرام اوغلو ، رجب اوغلو وه سلیم اوغلولاری أولدو-

(*) تورکمه‌نستان عالی محکمه‌سی رئیسی‌نك اورونباساری بایرام اوغلی خدای نظر اوزینگ «چه‌له سوادلی بولوب سیاسی جهتده‌ن یتیشمه‌گه‌ن» لگینی سویله‌دی ؛ محکمه هه‌م بونی تصدیق ایتدی !

رولدیله‌ر. فقط بولشه‌ویکله‌رنگ اونلارنگ بویونلاریغا گناه قیلیب آرتقان تورکستان ملی غایه‌سی هیچ بر زمان أولدورولە بیلمه‌یدر.

سعدالله قاسم اوغلینگ وه فکرداشلارینگ موسقوا بولشه‌ویکله‌ری تاماندان أولدورولوشی شمسی بدرالدین اوغلو ایله آرقاداشلارینگ پیدا بولووینه مانع بولماغانی کیبی آتا قورد اوغلو وه قول محمد اوغلولارینگ أولدورولمه‌له‌ری‌ده ساویت ره‌ژیمینی قولاتماق یولنداگی ملی کوره‌شنی توقتاتالمادی وه ایندی گنه آتوب أولدورولگه‌نله‌رنگ یوزه گه چیقولاریغا توسقونلق قیلالمادی. کیم بیلیر داها کوب تورکستانلیلارنی سعدالله‌نگ، شمسی‌نگ، عاشور خواجه‌نگ، خدای نظر، مختارنگ وه‌عبدالشکورنگ قضاسی کوتوب تورغاندر. لاکن تورکستاندا موسقوا حاکمیتینی یقیتماق أملی، تورکستان ملی استقلال غایه‌سی — هیچ بر وقت أولمه‌یه‌جه‌کدر.

بو غایه ظفر قازاناچاقدر. بوگا بیز اینانامیز. بونی بیز بیله‌میز.

تورکستانلیلار! یورتیمز اوستوندا گی موسقوا دیکتاتوراسیغا قارشی کوره‌شده قوربان توشکه‌ن توغانلاریمزنگ روحی حضورنده باش ایگیگز.

محو اولسون موسقوا قانلی دیکتاتوراسی!

یاشاسون حر وه مستقل تورکستان!

* * *

دیدك

تاگری بزه یول ویرسه، یوقارلاردا اوچاردق
بولوتلارا قاتیلیر، قاناتلاری آچاردق
دولاشیردق دائما، یوردیمز کوکله‌رنده
قیزیللارا قار ده گیل، قیویلجیملار ساچاردق!

تورکستانلی احمد خاکی

تورکستاندا معارف ایشله‌رینك باریشی

تورکستان ساویت مطبوعاتینی تعقیب ایتوچیله‌ر عینی غازیتانگ بربرینی تعقیب ایتوچی نومرولارندا حتی بعضاً عینی غازیتانگ ایکی ستوندا بر-

برینی نقض ایتوچی فکر، خبر حتی استاتیستیقی معلوماتنگ تورغانینی کوب اوچراتارلار. برآز دقت ایله تیکشیرسه‌ك بونلاردان بریسینگ هەر قاندای بر سبب ایله توبه ایتوب، مدح وه تنا مجبوریتی حس ایتکه‌ن، یاخود بو جنسده‌ن یازولار حاضرلاش اوچون مخصوص اوتورتولوب قویولمش بر مأمورنگ اثری بولغانلیغنی، ایکنچیسنگ‌ده مملکتنگ هەر طرفینی، شهرینی، قصبه‌سینی، قیشلاق وه آوولینی کیزیب یوروچی بر مخبرنگ قارشیلاشدیغی بر صحنه‌ده‌ن آنی آلدیغی تأثیر آستندا بیردیگی بر خبر وه یاده اوزنده‌ن یوقاریدا اوتوروچیده‌ن تورتکوییش قورقوسی بولماغان بر شخصیت طرفندان «اوز اوزینی تنقید» پیرنده اورتاغاقویولغان فکر، سویله‌نگه‌ن سوزله‌رده‌ن عبارت بولغانلیغنی کوره‌مز.

بز «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی مجموعه‌مزنگ اوتکه‌ن سانلارندا بوندای متناقض فکر وه معلوماتلار ایله یته‌رلك درجه‌ده تانیشتریب کیله یاتقانمز فکرنده‌مز. (طبیعی مجموعه‌مزنگ حجمی مساعده ایتسه‌یدی بوتون ستونلاریمز که‌بی بو ساحه‌نی‌ده کوب گنه کیگه‌یته آلور ایدیك.) بز اوتکه‌ن سانلارنگ برنده تورکستانداغی معارف ایشله‌رینگ وضعیتینی کورسه‌تیش اوچون رسمی ساویت استاتیستیقلاری ایله حقیقی وضعیتنی کورسه‌توچی خبر وه بیاناتنی قارشیلاشتریب کورسه‌تمش ایدیك. او زمان «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسینگ «آوللاردا 4 صنفلی مکتبله‌ر قوروش ایشنده گی موفقیتسزلق»ده‌ن بحث ایتدیگینی‌ده نقل ایتمش ایدیك.

مه‌نه شو «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی اوزینگ ییل باشی نومروسندا (1. 1. 33.) تورکمه‌نستانگ معارف ساحه‌سنداغی یوتوقلاریغا قایتوب شونلارنی یازادر: تورکمه‌نستاندا 723 شهر، 3123 آوول مکتبی بولوب شهر مکتبله‌رنده 19921، آوول مکتبله‌رنده 131420 اوقوچی بار ایمش.

غازیتا سوادسزلقغا قارشی کوره‌ش مسئله‌سیگه کیچیب انقلابقا قادار تورکمه‌نستاندا یوزده 0,7 نسبتنده سوادلی بولغانلیغنی، 1932 نچی ییلی ایسه بو نسبتنگ یوزده 43,3 گه کوته‌ریلگه‌نلیگنی یازادر.

تورکمه‌نستانداغی معلمله‌رکوبچیلیگینگ بیلگیچه چه‌له سوادلیله‌ر مکتبی درجه‌سینی کیچه آلماغانلیغنی اعتراف ایتوچی بو غازیتا ایکنچی بیش یللقنگ برنچی یلی سانالغان 1933 نچی یلی معارف پلانیغا اوتوب «1933 نچی یلنگ سوسیالیزم قوروش یولندا آلگ بویوك مانع بولغان سواد-سزلق وه چه‌له سوادلیلقنی بیتریب تورکمه‌نستانی بوتون اهالیسی سوادلی بولغان بر جمهوریت حالیغا قویوش» یلی بولوشندان بحث ایته‌در.

دیمه‌گ بو حساب ایله 15 یلدا سواد نسبتینی یوزده 43,3 (؟) گه کو-ته‌ره بیلدیگینی ادعا ایتوچی ساویت آگه‌نتوراسی 1933 نچی یلی قالغان یوزده 56,7 نی سوادلاندیریشقا آتلانغان بولادر.

اولا شو «تورکمه‌نسکایا ایسکرا»نگ اوزگه‌سی برآز وقت اول اول 4 صنفلی آوول مکتبی قورولا آلماغانلغندان، تورکمه‌نستان معلمله‌ری کوبچیلیگینگ چه‌له سوادلی بولغانلغندان، مکتبله‌رده اوقوتو ایشله‌رینگ یولندا بارماغانلیغندان شکایت ایتمه‌کده ایمه‌سمی ایدی؟ مکتب یاشنداغی بالالارینی بوتونلای مکتبگه آلوب اولگوره آلماغان، معلمی چه‌له سوادلی بولغان بر پیرده 43 فائض سوادلینگ قانداى یول ایله یاراتیلغانلیغنی تعیین ایتش‌ده کوب قیین بر نه‌رسه ایمه‌س.

یه‌نه شو «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی 10 آپریل تاریخلی سانداا اورتا آسیا بیوروسینگ مکتبله‌ر اوستنداغی بر قارارینی نشر ایته‌در. بو قارارداا اورتا آسیا جمهوریتله‌رنده‌گی معارف ایشله‌رینگ سوگ اوقو یلی نتیجه‌سنده‌ن ناراضیلق بیلدیریله‌در. اورتا آسیا جمهوریتله‌رنده اوقو ایشله‌ری سوگ اوقو یلندادا موفقیتسز چیققان. تورکستانداغی هیچ بر جمهوریتنگ اوز پلان وظیفه‌سینی به‌جه‌ره آلماغانلیغینی حتی پلانداغی وظیفه‌نگ اوچده برینی گنه به‌جه‌رگه‌ن جمهوریتله‌ر بارلیغنی سویله‌یدر. بو موفقیتسزلقلارنگ سببی اولاراق معلمله‌رنگ بیلگیچه کوب آرقادا قالغان-لقلاری، اونلارنگ بیلگی سویه‌له‌رینی آرتیریش اوچون معارف قومیسار-لقلاری وه معارف أداره‌لری طرفندان هیچ بر تورلو جدی تدبیر کورول-

مه‌گه‌نلگی کورسه‌تیله‌در. مکتبله‌ر نه بناچا وه نه‌ده اوقو وسائطنچه کیره-گنچه تأمین اپتیلگه‌ن ایمش.

ایکنچی بر مثال:

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسینه 28. IV. 33 تأریخلی نومرو-سندا قازاغستان معارف قومیسارینگ معارف ایشچیله‌رینه بر مراجعتی نشر ایتیلگه‌ن. بو مراجعتنامه‌ده قازاغستانگ معارف ساحه‌سندا کوب یوتوقلارغا ایریشکه‌نلیگی سویله‌نوب انقلابغاچا قازاغستاندا اهالینگ یوزده 98 ی سوادسز بولغانلیغی، 1932 نچی یلغا قادار سواد نسبتینگ 65,5 (؟) گه کوتەریلگه‌نی کورسه‌تیله‌در.

انقلابدان سوگ قازاغستاندا 4 میلیون چاماسندا سوادسز، چه‌له سواد-لیلار آقارتیریلغانلار. بونگ‌ده 2 میلیونی سوگ ایکی یل ایچنده یتیشتر-یلگه‌ن ایمش.

معارف قومیساری حکومتنگ آلگ قیسقا بر زمان ایچنده یعنی اوکتوبر انقلابینگ XVI نچی یل دونومیغاچا قازاغستانتی یالپی سوادلی بر مملکت حالیغا قویوشغا قارار بیرگه‌نلیگینی سویله‌یدر وه بوتون معارف ایشچیله‌رینی یاردامغا چاقیرادر.

ایمدی یه‌نه شو قازاغستان ساویت مطبوعاتندان قازاغستان مکتبله-رینگ حالینی سورایلوق.

شو «قازاغستانسکایا پراودا»نگ یولداشی «سوسیا-لدی قازاغستان» اوزینگ 4 مای تأریخلی نسخه‌سنده معارف أداره‌له‌ری، قومیسارلیغی طرفندان مکتب وه معارف ایشله‌ری اوستندا بیریلگه‌ن معلومات، کورسه‌تیلگه‌ن رقملار اوستندا توختایدر.

معارف قومیسارلیغی اوتکه‌ن یل سوگندا بیرگه‌ن معلوماتندا قازا-غستاندا 8345 باشلانغیچ مکتب آچیلیب 540 میگ بالا بیرله‌شتریلگه‌ن-لگینی بیلدیرگه‌ن ایدی. مارت آیندا چیققان بر حسابدا بولسا یه‌نه شو قو-

میسارلق مکتبله‌رنگ 7875 بولغانلیغنی کورسه‌تەدر. ایمدی برآزدا ایلگه‌ریله‌سه‌ك بو سوڭ رقملارنگ‌دا نه ماهیتده بولغانلیغی آڭلاشیلیب قالادر. آلماتا ولایتی معارف أداره‌سی قول آستندا 1352 مکتب بارلیغی سویله‌نوب اوتورار ایکه‌ن حقیقتده مکتب سانینگ 882 گنه بولغانلیغی آڭلاشیلادر.

عینی غازیتانگ معلوماتنه‌کوره بو رسماً بارلیغی تصدیق ایتیلگه‌ن مکتبله‌رنگ کوبچیلگی ایشده یوق ایمش. آلماتانگ یاقینداغی بر آوولدا 3 مکتب کورسه‌تیله‌در. بو مکتبله‌رنگ بریسنده‌ده اوقو یوقمش. معلمله‌ری بوش، باشقا ایشلەر ایشله‌ب یورارلار ایمش.

آولیا آتا قضاسنداغی آقیر تپه ناحیه‌سنده 9 مکتب کورسه‌تیله‌در. بونلارنگ بریسنده‌ده اوقو یوق ایمش. حتی بوش یورگه‌ن معلمله‌رنگ بر قسمی باشقا طرفلارغا کیتب قالغان ایمشله‌ر.

بو معلوماتلارنی یازوچی «سوسیالدی قازاغستان» محرری بوحالنگ آیریم آوول، رایون، آودان، ولایتلارغا منحصر بولوب قالماسدان قازاغستانگ هەر طرفندا حاکم بولغانلیغینی سویله‌یدر وه معارف أداره‌لەری طرفندان چیقاریلغان حسابلاردا کورسه‌تیلگه‌ن سانلارنگ‌دا تصادفاً قلمنك تورتوب یوبارغانلیغینی اشاره ایته‌در.

مەنه تورکستانداغی مکتبله‌رنگ حقیقی حالی. ایمدی مکتبی بو حالدا، معلمی چەله سوادلی بولغان، کوب مکتبله‌رنده اوقو بولماغان، 15 یل ایچنده تولوق ابتدائی مکتب یاراتا آلماغان بر پیرده اهالینگ سواد نسبتینی 0,7 ده‌ن 43,3 گه، 2,0 ده‌ن 65,5 گه قالای چیقاریلغانلیغی اوزی بر مسئله. بونگ اوستیگا 1933 نچی ییلی بوتون تورکستان جمهوریتله‌رینی یالپی سوادلی قیلیش کەبی نەرسه‌له‌رده‌ن بحث ایتوب حتی بونی حکومت قاراری حالندا کورسه‌توب یورو ساویت مستملکه‌له‌رنده جدی ایشله‌رنگ‌ده ماسقاراچیلق حالیغا قویولغاندان باشقا بر نەرسه‌نی کورسه‌تمه‌یدر. ساویت غازیتالارندا بوندای تضاد معلوماتلار کوره‌کده تورماس ادعا وه پلان‌لار کوب‌گنه اوچراتیلادر. فقط بونیسی درجه‌سینی اوتوب کیتکه‌ن احقملقدر.

تیمور اوغلی

شرقی تورکستان
II.

یعقوب بیك آتالق غازی عصیانی — شرقی تورکستان تاریخینگ ایڭ پارلاق وه عینی زماندا ایڭ فجاعتلی صحیفه‌لارندان بریدر. یعقوب بیك آتالق غازی دیه‌رلك بوتون شرقی تورکستانی اوز حاکمیتی آستندا برله‌شتریشگه موفق بولغان ایدی؛ لاکن او زمانغی ایچکی هەم تیشقی وضعیتله‌ر اونگ پارلاق بر صورتده باشلاغان بو ایشینی سوگینه قادار یترمه‌سیگه امکان بیرمه‌دی.

ختای حاکمیتیگه قارشی قازانیلغان ظفر جبهه‌سی آرقاسندا شرقی تورکستان ایچنده‌کی آیریم قبیله باشلقلاری آراسندا نهایت یعقوب بیکنگ خائنانه بر شکلده أولدورولوشیگه‌ده سبب بولغان آڭلاشیلماس بر ایچکی مجادله دوام ایتمه‌کده ایدی. شرقی تورکستان هەم غربی تورکستان کیبی او زمان اوزینگ داها ملی برلك مفکوره‌سینی آڭلایاجاق درجه‌گه یتوشمه‌گه‌ن ایکه‌نلگینی کورسه‌تدی. حریصلق، شخصیت وه منفعتپرستلك روحیله تولغان آیریم شخصیتلار اوز شخصی منفعتلارینی عموم ملت وه وطن منفعتیگه تابع توتا بیلمه‌دیله‌ر وه توتماق‌دا ایسته‌مه‌دیله‌ر.

شرقی تورکستانگ تاشقاریدا هیچ بر دوستی یوق ایدی. یعقوب بیکنگ شرقی تورکستانی حمایه‌سی آستیغا بیرمەك ایسته‌دیگی تورکیه ایسه آنچا اوزاق ایدی. تورکیه‌ده‌ن امید ایتلگه‌ن یاردام ایسه سلطان عبدالعزیزنگ شرقی تورکستانغا بر عسکری هیئت یوللاشیندان‌گنه عبارت بولدی. روسیه او زمان غربی تورکستاندا اوز موقعینی محکمله‌مه‌کله مشغول بولوب، یعقوب بیکنگ موفقیتله‌رینی قورقو ایله تعقیب ایتمه‌کده ایدی. روس قوشونلاری غولجانی اشغال ایتدیله‌ر. بو حرکت هەم ختایغا هەم‌ده شرقی تورکستانغا قارشی بر تهدید ایدی. برآز اوتکه‌نده‌ن سوڭ، بر طرفدان اینگلته‌ره سیاستی‌نگ تضیقی، ایکنچی یاقدان حالا مجادله حالنده بولوب تورغان غربی تورکستاندا اوز وضعیتینگ قینلاشووی قورقوسی آستندا روسیه غولجانی ختایغا قایتاروب بیردی؛ لاکن بوگا مقابل

روسیه ختای مملکتینگ «سدچینی» آرقاسنداغی بوتون اولکه‌لرنده ویرگیسز تجارت قیلیش حقینی آلدی. روسیه بو حقندان، شرقی تورکستانی، موغولستانی وه مانجوریانی اوزینگ هم اقتصادی، هم سیاسی نفوذی آستیغا آلوب اعظمی درجه‌ده استفاده ایته بیلیشگه پهك قولای یول تاپدی. روسیه آینقسا شرقی تورکستانگ کاشغاریا قسمی خصوصنده تدریجی اشغال سیاستینی یوروته کیلمشدر. اوتکه‌ن عصرنگ اورتالارندا یاق روسیه حکومتی «کاشغاریادا روسیه حمایه‌سی آستندا مستقل خانلق یاراتماق» غایه‌سینی آلغا سورمشدی. بو سیاستنگ متشبثله‌رنده‌ن بری بولغان غربی سیبیریا گه‌نه‌رال گوبه‌رناتوری غاسفورت (Gasfort) 1857 نچی ییلدا: «بو صورتله بز بوتون اورتا آسیا حالاکمیتینی قولمزغا آلغان بولور وه کاشغاردان توروب باشقا خانلقلارنی ایسته گه‌نیمزچه تهدید ایته بیله‌چهك وه اوزیمز اوچون داها اوزاقلارغا یول آچاجاقمز» دیب یازغان ایدی.

ختای قول آستندان داها قورتولوب أولگوره‌لمه گه‌ن شرقی تورکستان، مه‌نه بو شکلده، روسیه‌نگ مستملکه‌سی حالیغا توشمهك قورقوسی آستندا تورغان ایدی. بو ایکی قاراکوچ آراسندا قالغان شرقی تورکستاندا ملی حرکت انکشافندان بحث ایتش آرتقچادر.

روسیه غربی تورکستانی ضبط ایتب، اوندا محکمله‌شوب آلغاندان سوك اینگلته‌ره ایله آچیقدان آچیق توقناشوب قالو احتمالندان قورقوب شرقی تورکستانغا آچیقدان آچیق آغیر پنجه‌سینی سالالمادی.

اینگلته‌ره ایله روسیه آراسندا، عمومیتله شرقی تورکستاندا وه آینقسا کاشغاریادا نفوذ قازانماق اوستونده، تیشقی دونیاچا هیچ سیزیل‌مه‌یتورغان بر توسده بر «دیپلوماتیك محاربه» توغدی. جغرافی موقع وه یوللارنگ قولایلیغی جهتنده‌ن اوستونلك روسیه طرفندا بولدی.

شرقی تورکستاندا روس سیاستی «یوتوقلاری»نی آگلاماق ایچین شرقی تورکستانی بر طرفدان بریتانیا هندستانی وه باشقا تاماندان غربی

تورکستان ایله باغلایتورغان یوللار ایله تانیشماقنگ بویوك اهمیتی باردر.

هندستان ایله شرقی تورکستان آراسندا اوچ گنه یول بار: 1) قاراغالق (کاشغاریادا) دان «لاداخ»ده کی «له‌خ» (کاشمیرده) تیمر یول ایستاسیونته قادار 735 کیلومه‌ترو اوزونلغنداغی یول. 2) «خوتان»دان «له‌خ»گه‌چه — 850 کیلومه‌ترو 3) «که‌ریه»دان «له‌خ»که بارا تورغان 990 کیلومه‌ترلق یول. بو یوللارنگ اوچی‌ده یوکسهك تاغلار اوزره کیچه تورغانیدان یورولمه‌سی کوب قیندر وه ییلدا یالغز بر نیچه آی مدتنده گنه استفاده ایتله بیلیر.

غربی تورکستان ایله شرقی تورکستان آراسندا 6 یول بار:

1) اندیجان—کاشغار («ایرکه‌شتام» اوزره) 554 کیلومه‌تر
2) پیشپهك—کاشغار (نارین اوستندان) 683 »
3) پیشپهك—آلماتا—غولجا (هورگوس اوستندان) 854 »
4) سیمه‌ی—چوگوچهك 640 »
5) زایسان—ساراسومبه (شه‌رسه‌مبه) 256 »
6) زایسان—چوگوچهك 256 »

شونی‌ده ایسله‌توب اوتمهك کیره‌ك، که بو ییرده سوز یالغز رسماً تانیلغان تجارت (کروان) یوللاری اوستندا بارا یاتور. بو یوللارنگ بارچاسی‌دا پهك قولای وه بوتون یيل آچیق یوللاردر. بوندان باشقا، شرقی وه غربی تورکستان آراسندا برده «ایلی» وه «قارا ایرتیش» سو یوللاری‌دا بار.

بو یوللار وه برده، یوقاریدا سویله‌دیگیمز کیبی، ویرگیسز تجارت قیلیش حقی روسیه‌نگ شرقی تورکستانی اقتصاداً ضبط ایتمه‌سینی پهك قولایلاشتردی. بو توغرودا شونی قید ایتمهك کافیدر، که روسیه ایله شرقی تورکستان آراسنداغی تجاری تحویلاتنگ عمومی یکونی 1913 نچی ییلدا 20 میلیون 312 میگ سوم ایدی. بو ایسه شرقی تورکستانگ بوتون تجاری تحویلاتینگ تورتدان اوچ (3/4) حصه‌سندان آرتقراغینی تشکیل ایته‌در. بو حساب بوینچا روسیه‌ده‌ن شرقی تورکستانغا 9 میلیون 396 میگ

سوملق مال کیریتیلگه‌ن ، شرقی‌تورکستاندان روسیه‌گه 10 میلیون 916 میگ سوملق مال چیقاریلغان ایدی.

روسیه حکومتی ختایغا قارشی محاربه اعلان ایتمه‌کسزین وه‌اینگلته‌ره ایله توغرودان توغرو توقناشوسز شرقی تورکستانی بالفعل وه بوتونلای اوزینگ اقتصادی اشغالی آستنه آلاجاغینه أمین ایدی وه بو یولدا قطعی آدیملار آتماقدا ایدی. بو تقدیرده اینگلته‌ره نهایت اوزینی «امر واقع» قارشیسندا کورمه‌ك مجبوریتنده‌گنه قالار ایدی. فقط ، بو آرادا باشلانغان جهان محاربه‌سی روسیه استیلا حرکتینی توقتاتوب قویدی.

بولشه‌ویکله‌رنگ حکومت باشیغا کیلیب قرار تاپووی ایله شرقی تورکستانی ضبط ایتمه‌ك سیاستی یه‌گیده‌ن باشلاندی. روس چار حکومتی ایله ختای حکومتی آراسنداغی «غیر مساوی» معاهده‌له‌رده‌ن وازکیچمه‌ك حقنداغی انقلابی نظریه‌سیگه رغماً ساویت حکومتی جهانگیرلك (ایمپه‌ریالیستلك) وه روسیه ایچین ایگ مساعد ایکی معاهده‌نی اوز قولندا ساقلاب قالدی: اوده مانجوریا تیمر یولی حقنداغی وه سدچینی تاشقاریسنداغی أولکه‌له‌رده ویرگیسز تجارت یوروتوش حقنداغی معاهده‌له‌ردر.

روسیه‌ده‌کی ایچکی محاربه‌لار (1918-1920) اثناسنده‌کی قیسقا فاصله‌دان سوڭ ساویت حکومتی شرقی تورکستانی ضبط ایتش یولنداغی أوزوك نقطه‌نی یه‌گیده‌ن توزه‌ته‌در. 1926-1927 نچی یللارندا ساویت روسیه‌نگ شرقی تورکستان ایله بولغان تجاری تحویلاتینگ یکونی 23 میلیون 519 میگ سومغا؛ دیمه‌ك ، 1913 نچی یلغی تجاری تحویلات یکونده‌ن کوب آرتق بر مقدارغا یتوشه‌در. «ختای اقتصادی مجموعه‌سی» („Chinese Economic ournal“) نگ 1932 نچی یل ایول سانداندان آلنغان معلوماتغا نظراً شرقی تورکستانله اونگ قومشو مملکته‌ری آراسنداغی سودا معاملاتی توبه‌نده‌کی رقملار ایله أفاده ایتله‌در:

شرقی تورکستاندان چیقاریلغان مالار:

ساویت روسیه‌سیگه	13 میلیون	528 میگ	سوملق

هندستانغا	2 میلیون	814 میگ	565 روپیه‌لك
ختایغا	—	737 میگ	250 روپیه‌لك
آفغانستانغا		547 میگ	540 روپیه‌لك

شرقی تورکستانغا کیریتیلگه‌ن مالار:

ساویت روسیه‌ده‌ن	10 میلیون	647 میگ	سوملق
ختایدان	1 میلیون	939 میگ	850 روپیه‌لك
هندستاندان	1 میلیون	186 میگ	848 روپیه‌لك
آفغانستاندان	—	830 میگ	500 روپیه‌لك

اگر بر روپیه‌نگ 70 تین چاماسندا ایکه‌نلگینی نظرغا آلساکز ، شرقی تورکستان ایله ساویت روسیه آراسنداغی ساودا معاملاتی یکونی ایله بو أولکه‌نگ دیگر قومشو دولته‌ری ایله قیلغان ساودا معاملاتی آراسنداغی بویوك فرقنی قولای‌غنه کوره بیلیرسز.

نورمال شرائط آستندا یوروتولگه‌ن مال مباده‌سنده چیقاریلغان مال‌نگ کیریتیلگه‌ن مالغا نظراً کوب بولووی مال چیقارغان مملکت ایچین بر فائده دیب حساب قیلنادر. لاکن بو تلقی طرزی شرقی تورکستان ایچین تطبیق ایتله آلمایدر. شرقی تورکستانگ ساویت روسیه ایله قیلغان ساودا‌سی اوچ مهم سببده‌ن مستثنا بر حال عرض ایته‌در: برنچی — ساویت روسیه‌سی شرقی تورکستاندان یالغز خام مال آلادر. بولشه‌ویکله‌ر بیرلی صنعتکارلار تامانیدان ایشله‌نگه‌ن هیچ بر تورلو حاضر مال آلمایدرلار. حتی شرقی تورکستانداغی یوڭ یووا تورغان ایشنگ اوزی‌ده ساویت تجارت آجانلاریغا قاراشلیدر. مه‌نه بو سببده‌ن شرقی تورکستان اهالیسینك بویوك بر قسمینگ مشغول بولدیغی وه آرقاسندا ئه‌کمه‌ك قازاندیغی بیرلی کسب وه صنعتلار بوکون یوق درجه‌سیگه کیلمشدر. ایکنچی — بولشه‌ویکله‌ر بیرلی سوداگرله‌رنگ هر قاندای واسطه‌چیلقلارینی سیقیب چیقاریب خام مال آلیشداغی بوتون معاملاتنی اوزتجارت مؤسسه‌له‌ری وه اوز سیار تجارت آجانلاری واسطه‌سیله به‌جه‌رمه‌کده‌له‌ر. بونگ نتیجه‌سنده

کیچیك هنرمندلەرله برلکده میکلەرچه اورتا وه بویوك سوداگرلەردەم بیتمه کده‌درلەر. اوچنچی — (بونی آینقسا ایسلەتوب اوتمەك کیرەك) بولشەویکلەر شرقی تورکستاندا ساتوب آلدیقلاری خام مالغا قارشی نقد آقچا ایمەس، بلکه دییەرلك یالغز ساویت محصولی مالللار بیرمه کده‌درلەر. خام مال ایچین پەك سیرەك حاللاردا آقچا بیردیکلەری زمان‌ده ساویت اتفاقی تاشقاریسندا بر چاقالق قیمتی بولماغان ساویت چەروونسی بیره‌در-لەر. روس بولشەویکلەرینگ بونگ کیبی تجارت سیستەملەری یوزنده‌ن شرقی تورکستان بویوك سوداگرلەرینگ کوپینگ اوز مملکتینی تاشلاب هندستانغا هجرت ایتمەك مجبوریتنده قالغانینی شرقی تورکستان تاشقا-ریسندا یاشاوچیلاردان بیله تورغانلار کوپمی ایکەن؟

ساویت روسیەسینگ بو اقتصاد سیستەمی شرقی تورکستاندا قسماً ختای مأمورلەرینگ ساتقینلغی سایەسنده قسماًده آچیقدان آچیق تەررور وەآیریم قبیله لارآراسندا —مثلا اویغورلارایله باشقا تورك اوروغلاری، دونگەنلەر ایله تورکلەر آراسندا — دوشمانلق توغدورماق یولی ایله دوام ایتدیریلمه کده‌در.

بو آرتق «شرقی تورکستاندا ساویت سیاستی» بحثینه عائد مسئله‌در؛ بو حقدا «یاش تورکستان»نگ کیلەجەك ساندا بحث ایتەچه کمز.

تاگری بیردی

باشقارمادان: «شرقی تورکستان» باشلقلی مقالەنك اوتکەن ساندا غی بولومنده «جهانگیرخان» یاگلیش اولاراق «جهانشیرخان» دیب یاسیلەمشدر. توزەتواوب اوقولوشی اوتونولور.

* * *

شرقی تورکستان کوتەریلیشی

(رفیقمز «یاگا ملی یول»نگ سوگنو 7 نچی سانندان قیسقارتیلیب آلندی)

شرقی تورکستان قانلی کوتەریلو ایچنده. ایکی یل ایلگەری قومول (حامی)دا قتایلارغا قارشی باشلانغان کوتەریلیش اوتکەن یلنگ آخرندان بەری بوتون ایلگه تارالدی. سوك خبرلەرگه کوره، عصیان کوتەرگەن

مسلمانلار آراسندان غنه 35 میگ کیشی قوربان بیریلگەن. بو سانتگ اوزی‌ده بوکوتەریلونگ آغرلغینی آگلاتو اوچون یتسه کیرەك.

بر تورك ایلنده بولوب تورغان بو آغیر وقعه لار بزنی سیرچی، مخبر-گنه ایتب قالدیراماس. او پیرده کی حاللارنی یاقیندان تیکشیریب بارو بزنگ وظیفەمزدر.

کوتەریلونگ باشی هەم تارالیشی

شرقی تورکستانداغی سوگنو وقعه لار 1931ده قومولدا باشلاندی. اورومجی حکومتی، ایسکیدەن قتای أداره‌سی وقتندادا یاشاب کیلگەن ایچکی آفتونومیالی واگلق (کیچگنه کنەزلك)لەرنی بترو سیاستینی تعقیب ایتب، 1930ده أولگەن قومول واگی شاه مقصود خواجەنگ اورنینا قتای مأمورلەری بیلگیلەدی. قتایلار ایله باغلانیشی باری بیلگیلی بر عسکر قویو-دانغا عبارت بولغان 7-8 میگ قومللولار اورومجیدەن یەگی بیلگیلەن-گەن قتای مأمورلەرینك تالاولارینی کوتەره آلمادیلار. کوچوب کیلگەن قتایلار تورکلەرنی «حیوان»، «آحماق» کیبی اسملەرایله آتاب، اولارغا کوب یوقاریدان قاراماتچی بولادرلار. قتای حکومتی تورکلەرنگ بیرلەریگه قتای مهاجرلەرینی اوتورتوب، تورکلەر قولنداغی کومور اوچاقلارینی آلوب، کومورگه آغیر سالیق سالادر. بونلارنگ اوستیگه اورومجیدەن کیلگەن عسکرنی خلقدان آسراتادر. قومللولار بو جبرلەرنی اورومجی حکومتنه 70ده‌ن آرتق عریضه بیریب آگلاتسالاردا سوزلەرینه قولاق سالین مادی. قتای عسکرلەرینگ جبری خاتون-قیزلارغا قول اوزاتوغاچا بیتکەچ، قومللولار بر تون قتایلارنی أولدوروب 7-8 یوز کیشی تاغلارغا چیقادرلار. بو پەك کیچیك بر عصیانتی اورومجی حکومتی نه قادار عسکر یوبارسادا باسدیرا آلمایدر. اوز تاغلارینی یاخشی تانیغان هەم پەك اوستا اوقچی بولغان قومللولار کیلگەن هەربر قتای عسکرینی چوبلەب أولدوره-درلەر. بر نیچه یوز کیشیلك قومللولارنی ینگه آلماسلق تورکلەر کوزنده قتای حکومتینگ اعتبارینی توشوره‌در. اونگ عسکری هیچ بر ایشکه یارامایدر. یکرمی یلدان‌بەری تینچسزلقنی کورمه گەن شرقی تورکستاندا

میلتق آتیشنی یتەرلك درجەده اورگەنگەن قتای عسکری تاپیلمایدر.

کوچ ایله ینگه آلماغاچ، جنگ-شوژەك قوموللولارغا بر نیچه اعتبارلی تورك ساوداگرلەرینی ایلچی ایتب یوللادی. قورالنی تاشلاسالار تیله کله-رینی قابول ایتمه کچی بولادر. قوموللولار قورالنی تاپشیرودان باشقا بو-تون شرطلارغا راضی بولادرلار. قوموللولارنگ باشلغی خواجه نیاز ایله کیلشو بولسادا، حکومت اوز سوزنده تورماغانیدان، کوتەریلو تاغین دوام ایتەدر.

1932ده قوموللولار تورفانلیلار ایله آگلاشدیلار وه اونلاردان‌دا عصیانچیلارغا قوشولوچیلار بولدی. دیقابردا حکومتنگ وضعیتی کوب قینلاشدی. تورکلەر قایتادان کیلیب قوشولغان دونگەنلەر ایله برلکده «پچەن»نی آلدیلار. اوز عسکری ایشکه یاراماغاچ، جنگ-شوژەك اورومجی هەم قولجاداغی قاچاق آق روسلاردان 2000لەب عسکر توزەدر. بو روسلار مسلمانلارغا قارشی سوغوشلاردا اوزلەرینگ پیرتقچلقلاری ایله شهرت قازانادرلار. بوگا باشداراق بولشەویك حکومتی قارشی کیلیب، قونسولی آرقالی پروتەست ایتسەده، تتای حکومتینگ اورتندا قالیشی او-نگ-ده منفعتی بولغانیدان، سوگراراق بر سوزده ئەیتمەدی. روس عسکر-لەری «پچەن»نی قایتاریب آلدیلار. 1933نگ غینوارندا تورفانلیلاردا عصیانغا قوشولدیلار. اولارنگ باشندا مقصود محیطی برادرلەری موصول هەم محمود تورادرلار. پچەندن باشلاب، اورومجیدەن 16 کیلومەتر اوزا-قلقدا بولغان چی-چی-ساوغا قادار بولغان یرلەر عصیانچیلار قولیغا کیر-دی. لاکن بوتون قورالاری حکومت عسکرندەن آلنغان غنیمت گنه بولغا-نیدان، قورالسزلق هەم باش بولورلق کیشیلەرنگ آزلغی، عصیانچیلارنی قاتلی سوغوشلاردان سوك چیکنیشکه مجبور ایتدی. حکومت عسکری اولارغا قارشی اوتوزلاب توپ هەم سوغوش آفتوموبیللەری ایله آیروپلان-لاردا قوللانادر. پچەن-تورفان توگەره گنده گی سوغوشلارداغنه 20 میگ لەب تورك شهید توشدی. بولارنگ کوپیسی حکومت عسکری طرفدان وحشیلەرچه أولدورولگەن خاتون-قیزلارله بالا-چاقالاردر.

فیورالدا جنگ-شوژەك بوتون عسکرینی اورومجی توگەره گیگه توپلا-ماقغا مجبور بولدی. تورفاندان چیکیلگەنده اولار تورکلەرنگ بوتون مالینی تالاب، آلیب کیته آلماغانلارینی یاندیریب کیتدیلەر. بوتالاو-یاندیروغا بر میکلەب روس عسکرلەری قاتناشدیلار. چیکیلیش آلدندان لوکچین‌ده شهید بولغان مقصود محیطی‌نگ باشینی قتایلار کیسیب تورفان بازارندا آسیب قویدیلار.

عصیان باشلقلاری -- تورکلەر هەم دونگەنلەر -- عصیان مرکزیگه ئەیلەنگەن قارا شهرگه یغیلدیلار. کوتەریلو یاواش-یاواش آلتی شهرگەده یایلدی. کوچار هەم مارالباشی عصیانچیلار قولیغا اوتدی. اورومجی توگەره گنده گومودی، فوکەن، سانجی، حوتوبی هەم ماناس لاردا قاتلی سوغوشلار بولوب، بو یرلەر خرابه حالنه کیلدی. بو یرلەرده‌ده حکومت عسکری هیچ برگناهی بولماغان تورك، مسلمان عائلەلەرینی قالدیرماسدان کیسدیلەر. مارت آخرندا بولشەویك حکومتی، مانجوریادا یاپون عسکرندەن قاچیب سیبریاغا قاچیب چیققان قتای گەنەرالاری ما هەم سولارنگ 7-8 میگلك عسکرینی چوگەچەك آرقالی شرقی تورکستانغا کیریتمشدر. بو، بین‌الملل قانونلارغا قارشی بولغان ایشلەری ایله بولشەویکلەر جنگ حکومتینگ اور-نندا قالیشیغا طرفدار ایکەنلکلەرینی کورسەتەدرلەر. بو عسکر اورومجی ایله چوگەچەك آراسینی عصیانچیلاردان ساقلاماقغا یاردەم ایتدی.

اورومجی‌ده جنگ گه قارشی انقلاب هەم یه گی حکومت

اورومجی‌ده کی قتایلار، چیکسز قان توکونگ اوزلەری اوچون یاخشی نتیجه ایله بیتمەیەجه گینی کورگەنلەریدەن آپریلنگ 12 سنده مانجوریادان کیلگەن عسکر هەم روس سالداتلارینگ قاتناشماسیله اورو-مجی‌ده جنگ گه قارشی انقلاب یاساب، اونی روسیه گه قاچمافقا مجبور ایتدیلەر. اونگ قاچیشیله اورتندا شو حکومتده اوتورغان قتایلار بریه گی موقت حکومت توزدیلەر. اولجه معارف وکیلی بولوب تورغان لیو-وك لوك ژوچی (حکومت رئیسی) بولدی. کوز بویاماق اوچون گویا حکو-مت ایشلەرینی تیکشیریب باروچی بر شورا توزولدی. بو شورانگ 24

اعضاسی قتای (دیپه‌رلك باریسی‌دا جگ حکومتنده‌ن بولغان کیشیله‌ر) بو-
لوب ، تورکله‌رده‌ن — 5، دونگه‌نله‌رده‌ن — 3، موغوللاردان — 1،
آق روسلاردان — 1 اعضا کیردی. یه‌گی حکومت اوزینك تیشقی سیاستی
وه مالیه ایشله‌رنده مرکزی قتای حکومتیگه تابع بولوب ، ایچکی أداره
ایشله‌رنده مختاردر.

یه‌گی اورومجی حکومتی معتبر ذاتلارنگ امضالاریله تاراتیلغان مرا-
جعتنامه‌له‌رنده خلقنی تینچلقفا چاقیردی. بوتون بلانگ‌سبیینی جگ-شوژه‌ك
نگ شخصی ایتب کورسه‌تیشگه تیریشیلدی. باش کوته‌روچیله‌رنك برقسمی
قورالنی قویوب ، اورومجی وکیللەری ایله مذاکره‌گه کیریشدیله‌ر.
اورومجی ، چوگه‌چه‌ك هەم قولجا طرفلاری یه‌گی حکومتنی تانیدیلار.

عصیانغا سوگراراق قوشولغان آلتای قازاقلاری حکومت وکیلله-
رینی قابول ایتمه‌ی تورادرلار. اولارنگ باشندا آلتای قازاق واگی ئه‌له‌ن
توره‌نگ اینیسی شریف‌الله خان تورادر. روس هەم قتای مکتبله‌رینی کو-
روب ، برآرا قتای حکومتنده مأموره بولوب تورغان شریف‌الله‌خان آغا-
سی واگنی عصیانغا قوشولوغا مجبور ایتمشدی. شه‌رسه‌نبه‌ده‌گی ساویت
قونسولی ، بوتون عصیان وقتندا هیچ بر یرده برگنه بولشه‌ویك مأموریگه
ضرر تیمه‌گه‌ن بولسادا ، اورینینی تاشلاب روسیه‌گه قاچدی. اهالیسی آز
بولسادا شرقی تورکستانگ أك بای ولایتله‌رنده‌ن بولغان وه اورومجی‌گه
یاقین بولغان آلتای ایندیگه‌چه یه‌گی حکومتنی تانیغانی یوق. آلتی شهر
هەم اورومجی حکومتینی تانیمادی. اول طرفدا دونگه‌ن آز بولسادا ،
آلتی شهرده‌گی حرکتده اولارنگ رولی زور. تورکله‌رده‌ن اولارغا
یارکند ، قاشغار یاغندا کوبره‌ك قیرغزلار قوشولسالاردا ، یولباشچیلارینك
دیپه‌رلك باریسی دونگه‌نله‌ر. آپریل اورتاسندا یارکند ، ماینگ 5 نده
قاشغار شهرله‌ری عصیانچیلار قولیغا کیردی. قاشغارنگ ایسکی دونگه‌ن
والیسی ما اینگلیز قونسولخانه‌سنه سیغینغاندان سونك ، أداره ایکنچی بر
دونگه‌ن ماشگ چگ‌نگ قولیغا اوتدی.

شوندای بولوب مای-ایون آیلارندا یه‌گی اورومجی حکومتینگ
حکمی ایندیلك اورومجی-چوگه‌چه‌ك-قولجا ولایتله‌رنده گنه یورادر. تیمر

روسلقفا قارشی تورکستان یاشلاری

بزنگ یورتداغی روسیه دوشمانلغی وه ساویت علیهدارلغی یالغزانقلا-
بدان بورون توغولوب اوسکه‌ن تورکستانلیلارغا منحصر ایمه‌سدر. بو
دوشمانلق انقلابدان سوگراغی نسلمزنگ‌ده روحنده ، قاندا بار وه بو
روسیه دوشمانلغی یاش بوغونغا آتا-آناسندان ، آنا-بی‌بی‌سنده‌ن ارثی صو-
رتده کیچمیشدر. کوب بولشه‌ویکله‌ر تورکستان بالالارنداغی بو ارثی
روسیه دوشمانلغینگ مکتبله‌ر آرقالی تبلر ایتدیریلگه‌نلگینی‌ده سویله‌رله‌ر.
اونلار تورکستان اوقوموشلولارینگ معلملك مسلکینی ترجیح ایتب ،
تورلو یوللار ایله ساویت مکتبله‌ریگه کیریب آلیب ، معارف جبهه‌سنده‌ن
ساویت وه روس علیهدارلغی یورگوزگه‌نلکله‌رینی آلغا سورمش وه اونلار-
غا قارشی بولشه‌ویکچه مجادله یوروتوب ، یورتمزده‌گی روسلق دوشمان-
لغینی تربیه آرقالی بوتونلای یوقاتماق ممکن بولاجاغی قناعتینی تاشیمش-
لاردی. حالبوکه یوز بیریب تورغان حادثه‌لەر بولشه‌ویکله‌رنگ بو ساحه-
ده‌گی امیدله‌رنده‌ده یاگیلغانلارینی هەم اوزله‌ریگه هەمده باشقالارغا کور-
سه‌توب توروبدر. چینده‌نده تورکستان مکتبله‌رنده‌گی کورونوشله‌ر وه
طلبه‌له‌رنگ ملی هیجانینی کورسه‌ته تورغان تورلو حادثه‌له‌رنگ ظهوری
بولشه‌ویکله‌رنگ اویقوسینی قاچیرمشدی. اونلار تهلکه‌نگ آلدینغا چیقماق
نیتیله 1927 نچی یلنگ اورتالارندا «ضیالی وه زیانلی مسئله‌سی»نی قوز-
غاتدیلار وه مکتب بالالارینگ ذهنله‌رینی ملی تربیه ایله «زهرله‌گه‌نله‌ر»-
نگ بارچاسی «زیانلی» تاپیلیب ، وظیفه‌له‌رنده‌ن قووولدیلار. بو مفکوره‌جی
«زیانچیلار» ساویت حکومتینگ «تیریکله‌رگوری» آتالغان چه‌قا زندانلا-
ریغا ، شمالنگ موزلو سورگون یرله‌ریگه آتیلدیلار. بعضیلارینی‌ده آتیب
أولدوردیله‌ر. مکتبله‌رده ایسه آنجاق فرقه ایشانچینی قازانا بیلگه‌ن معلمله‌ر،
فرقه چیزیغندان چیقماسلقفا وه فرقه پروغرامی بویونچا درس بیریب ،
تورکستان بالالارینی روس پرولەتاریاتی دوستی قیلیب یتشتریشکه سوز
بیرگه‌نله‌رگنه قالالغانلار ایدی. بولشه‌ویکله‌ر معلمله‌رنگ بالالارنی پرو-

له‌تاریات ذهنیتنده تربیه ایته‌جه‌کله‌ری حقندا ایچکه‌ن آندلاریله قانیقمای هه‌ر مکتبده فرقه اوزه‌گی قوروب، بو صورتله بارچا مکتبله‌رده فرقه قونترولینی تطبیق‌ایته باشلاغانلارایدی. فقط بومهم «اصلاحات»نگ تطبیق قیلنغانلغنه آلتی ییل بولغانی حالدا بولشه‌ویکله‌ر ایمدی یه‌نه یورتمزداغی ساویت مکتبله‌رنده‌ن تورکستان بالالارینگ روسلق دوشمانلغینی کورسه‌ته تورغان حادثه‌له‌ر قارشیسندا توروبدرله‌ر. سوگنو آیلارنگ تورکستان مطبوعاتینی کوزده‌ن کیچیرسه‌گز، ساویت مکتبله‌رنده‌کی تورکستان بالالارینگ عینیله بوندان آلتی-یدی ییل ایلگه‌ریگی حسیاتله مشبوع ایکه‌نلکله‌ریگه قانع بولورسز. حتی مطبوعات بیتله‌رنده‌کی بعضی مقاله وه خبرله‌ر روسلققا قارشی نفرت حسینگ اولگیسنه قاراغاندا کیسکینله‌شکه‌نلگینی کورسه‌تمه‌کده‌در. شایان دقتدر، که تورکستان بالالارینگ بو روسلق دوشمانلغی روس معلمله‌ری وه روس طلبه‌له‌ری بولغان تورکستان شهرله‌رنده‌کی ساویت مکتبله‌رنده داها زیاده کوزگه ایلینمه‌کده‌در. هه‌مده بو روسلق دوشمانلغی طلبه‌له‌رنگ بیلیم سویه‌سیگه وه یاشلاریغا کوره تورلو طرزده تظاهر ایتمه‌کده‌در. مثلا اورتا مکتبله‌رده‌کی تورکستانلی طلبه‌له‌ر اکثریا روس معلمله‌ریگه، روسچه درسله‌رگه قارشی پروته‌ست ایتدیکله‌ری حالدا، تاشکند دارالفنونده‌کی طلبه‌له‌ر روس دوشمانلغینی کوپینچه او ییرده‌کی روس طلبه‌له‌ریگه قارشی کورسه‌ته‌درله‌ر. اونلار اوزتا آسیا دارالفنونینگ تورکستانلیلارغا مخصوص بر بیلیم اوجاغی وه تورکستانداغی ملی جمهوریتله‌رگه تورلو ساحه‌له‌رده بیله‌رمه‌نله‌ر یتیشتروچی بر ییر بولغانلغینی سویله‌ب، روس طلبه‌له‌رینگ کوپلگنده‌ن وه بیرلیله‌رنگ آزلغندان شکایت ایتب، روس طلبه‌له‌ریگه آچیقدان آچیق قوپال سوزله‌ر ئه‌یته‌رله‌ر ایکه‌ن. یاقینلاردا آلمانیاغا کیلگه‌ن اوزتا آسیا دارالفنونی پروفه‌سورلارندان بولغان برآلمان اوزینگ تورکستانلی طلبه‌له‌ریله روس طلبه‌له‌ری آراسندا-غی توقناشولار حقنده غایت قیزیق حادثه‌له‌ر آگلاتیرکه‌ن یورتینگ دولتی ایشله‌رنده‌ن توتوب بارچا وظیفه‌له‌رنی اوز قولیغا آلماقتا تیریشقان تورکستان یاشلغینگ روس یاشلغیغا قارشی کورسه‌تیب تورغان «حقلی خصومتی»نده‌ن

وه «کوچلو قیسقانچ»یندان بحث ایتمه‌کده ایدی.

تاشکنده‌کی «شورا قورولوش وه حقوق اینستیتوتی»، اسمنده‌نده آگلاشیلدیغی وجهله، تورکستانغا شورا عدلیه خادملاری یتیشتره تورغان بر مکتبدر. بو مکتبده روسلار، تورکستانلیلار وه ییرلی یهودیله‌ر اوقیدرلار. بو اینستیتوت ایشانچلی معلمله‌ر وه فرقه ایشچیله‌ری قولیغا تاپشیریلغان بولوب هه‌ر جهتده‌ن فرقه‌نگ امید باغلاغان بر بیلیم اوچاغی سانالور. اوقوچیلارینگ‌دا باریسی قومسومو‌للاردر. بو اینستیتوتده‌ن یتشه‌جه‌ك تورکستانلیلار، روسلار وه ییرلی یهودیله‌ر قول قولغا بیریب «شورا قورولوشندا» مأثر بولاجاق أك بویوك تایانچلاردان سانالورلار. ایمدی شوندای مهم بر اینستیتوتنگ ایچکی احوالی، معلمله‌ر ایله طلبه‌له‌ر مناسباتی وه یاقین کیله‌جه‌کده دوستانه برگه‌له‌شیب شورا قورولوشی ایشله‌رنده چالیشاجاق طلبه‌له‌رنگ اوز آرا باردی-کیلدیله‌ری قاندای ایکه‌ن دیسه‌گز، بو سوراقلا «قیزیل اوزبیکستان»نگ سیاح یازیچیلارندان علی اوغلی کامل قانیقارلق جواب بیره آلیر. ساویت حکومتی نظرنده مهم بر اینستیتوت سانالغان بو «شورا قورولوش وه حقوق اینستیتوتی»نده ایچکی احوالدان بحث ایته‌رکه‌ن کامل اوغلی مقاله‌سینی «بالیق باشیدان چیریدی» مقالینگ معناسینی ایضاح‌ایله باشلاب، بومقالنگ شو اینستیتوت حالیغا کوب یاقیشاتورغانینی سویله‌یدر. کامل بو اینستیتوت اوزه‌گنده اوتورغان اوچ قومونیست یورتداشینك حرکتله‌رینی تنقید ایتکه‌ندن سوك، بونلارنك تربیه‌ایشله‌ریگه کیره‌گنچه اهمیت بیرمه‌گه‌نلکله‌رینی بولشه‌ویك یازیچیلاریغا مخصوص افاده‌له‌ر ایله سویله‌ب، سوزینی اینستیتوتده‌کی تورکستانلی یاشلارنگ روسلارغا قارشی مدهش نفرته‌ریگه اوتقوزوب، او خالق اوغلی همدم دیگه‌ن بر قومسومولنگ حرکته‌رنده‌ن مثاللار کیلتره‌در. بو تورکستانلی قومسومول اوز صنفداشلاری آراسندا «بزنگ أولکه‌ده‌کی اوقو یورتلاریدا روسچه درسله‌رگه، روس ادبیاتیغا، حتی روسلارنگ اوزله‌ریگه هه‌م هیچ قاندای احتیاج یوق» دیب تشویقات یورگوزوب، اینستیتوتنگ روس تیلی معلمی گه‌للهر ایله ریاضیات معلمی مه‌رکولوف گه قارشی چیقیشلار قیلمشدر.

قومسومول همدم بو فکرینی اوز صنفداشلاری آراسیغا یایماقلا قالماسدان او بونی اینستیتوت مدیرلگی ایله هیئت تعلمیه‌سیگه هم رسمی روشده اعلان ایتمشدر. «قیزیل اوزبیکستان» محررینگ یازغانیغا قاراغاندا بو قومسومول روسلارغا قارشی شوندای نفرت تاشیب یورارمش، که حتی او اوز اورتاقلاریله بولغان برگوروکده «مه‌ن روس تیله‌نچیله‌ریگه آقچا بیرگه‌نم حالدا، اوز خلقمدان تیله‌نچیله‌رکورسه‌م اولارنی کایب قویامه‌ن. بو روسلارغا خیرخواهلغمدان ایمه‌س، خیر بیریش تیله‌نچیله‌رنی کوپه‌ی‌ره‌در...» دیگه‌ن ایمش.

یه‌نه شو «شورا قورولوش وه حقوق اینستیتوتی» طلبه‌له‌رنده‌ن تورغون آی دیگه‌ن بر تورکستانلی قیز ایسه «اوز خلقندان باشقالارنگ بارچاسینی خصوصاً یهودیله‌رنی توبه‌ن آداملاردان سانار»مش. بو تورغون آی «اینستیتوتنگ یهودی قیزلارندان سارا باروخووا، راهیل اوبایدووا لارنی قیناب، اولارغا کون بیرمه‌س» ایمش. («قیزیل اوزبیکستان» 6. IV. 33 نومرو80)

مه‌نه تورکستانغا عدلیه خادملاری بولوب یتیشه‌جه‌ك یاشلارنگ اوز آرا معامله‌ری وه بالخاصه تورکستانلی قومسومو للارنگ روس معامله‌ریگه وه پرولەتاریات تیلی آتالماقدا بولغان روس تیلی، ادبیاتی اوه بونلارنگ ایگه‌سی روسلارغا قاراشلارندان بر منظره!...

مه‌ن ایسته‌رسه‌م بو پیرده تورکستانگ تورلو بویوك شهرله‌رنده‌کی ساویت مکتبله‌رنده اوقوماقدا بولغان تورکستان بالالارینگ روسلقغا قارشی قاندای ذهنیت تاشیب یورغانلارینی کورسه‌توچی یه‌نه کوب مثال‌لارنی ساویت منبعله‌ریده‌ن کیلتره بیلیردم. فقط مقاله‌نی اوزاتماسلق اوچون ایمدیلك شو مثالنگ اوزیله اکتفا ایته‌مه‌ن. چونکه فرقه قونترولیغا تابع توتولغان «شورا قورولوش وه حقوق اینستیتوتی»نده‌کی وقعه‌له‌رنگ اوزیده تورکستان بالالارینگ فرقه‌نگ مکتبله‌رده بیللاردانبه‌ری تطبیق ایته‌کیلگه‌ن تربیه‌سیگه قاندای مقاومت کورسه‌تکه‌نلکله‌رینی اثبات ایتمه‌ککة بیته‌رلکدر.

تورکستان بالالارینگ روحنده‌کی، قانداغی ارثی روس دوشمانلغینگ بولشه‌ویکله‌رنگ اوندای وه یا بوندای تربیه‌له‌ریگه معروض قالماقلا سونه‌جه‌گینی دوشمانلاریمز امید ایتکه‌ن بولسالار هم بز بوتونلای تیسکه‌ریسینی اویلاغان ایدك. حادثه‌له‌ر بزنگ یاکیلماغانلغمزنی وه تورکستان استقلالچیلارینگ یاش بوغونغا باغلاغان امیدله‌رینگ بوتونلای حقیقتغا گه‌یله‌نه‌جه‌گینی اثبات ایتمه‌کده‌در.

تورکستان استقلالچیلارینگ یاش بوغونغا باغلاب یورگه‌ن امیدله‌رینی تکرارلارکه‌ن اوزونچه زمان ساویت تورکستاندا یاشاب، یاقیندا آوروپاغا قایتب چیققان بر غربی آوروپالی خاتونگ تورکستانگ بوکونگی یاش نسلنده‌ن آلغان انطباعاتینی‌ده بو پیرده قید ایتب کیتمه‌ك آرتقچا بولماساکیره‌ك. آلمانیا مطبوعاتندا یورتمز حقنده مقاله‌له‌ری باسیلیب تورغان بو خاتونگ 14نچی مای 1933 ده چیققان ("Hamburger Nachrichten„) دیگه‌ن بر آلمان غازیتاسنداغی بر یازیسندا تورکستانگ بوکونگی یاشلغی حقنده‌ده شایان دقت سوزله‌ری بار. وقتیله یالغز تورکستانگ ایمه‌س، بوتون تورك-اسلام دنیاسینگ مدنی مرکزی بولغان بوخاراداغی انطباعاتینی آگلاتاراق آوروپانگ بو حساس خاتونی شوندای یازادر: «...هه‌راوروغ اوزینگ مخصوص باشلغیله تانیلیر: تاجیك ساریق (سه‌لله)، اوزبیك گوللو توپی، قیرغیز اوچ بورچه‌کلی تیلپه‌کله بیزه‌نگه‌ن... کیچه‌گی کونگ بو قیافتلی انسانلاری قاتارندا کیریلیب کولومسه‌گه‌ن یاش نسل یوره‌در، که بو یاش بوغون اوز خلقینگ دنیاغا باغیشلاغان آقساق تیمور وه یاخود چنگیز خانینی محقق قایتادان یتشتره‌جه‌گینی آگدیرادر» دیدر(*).

(*) „... hat ein jeder Volksstamm ein besonderes Erkennungszeichen in der ihm eigentümlichen Kopfbedeckung: den Tadschik ziert der Turban, den Usbeken eine gestickte Mütze, den Kirgisen eine Pelzmütze mit drei Ecken... Neben dieser Welt von gestern spaziert, siegreich lächelnd, die junge Generation, sicher einer Zukunft entgegen, in der ihr Volk wieder der Welt einen Tamerlan oder Dschingis-Chan schenken würde."
„Hamburger Nachrichten" vom 14. V. 1933

بو انطباع توپپا توغرو. فقط شونی‌ده ایسله‌توب کیتمه‌ك کیره‌ك، که تورکستانگ بوکونگی یاش بوغونی یالغز تیشقی کورونوشیله گنه‌ایمه‌س، تأریخی دوشمانمزنگ قهار، ملی به‌نلکنی أولدوروچی «پرولەتار تربیه‌سی» آتالغان زهریگه قارشی کورسه‌تیب کیلگه‌ن سونمه‌س، کوچلو ارتی ایمانیله‌ده اوزینگ چین تیمور اوغوللاری بولغانلغینی اثبات ایتمه کده‌در. بوندای بوغونغا ایانماق، بوندای بوغونغا تایانماق کیره‌ك. یاش تورکستانلی

* * *

کون ئه‌ته کله یاشییریلاماس

شو یلنگ مای آیندا پاریسنگ ییللق بازاری (پنایری) بولوب اوتدی. پەك بویوك أولچه‌وده قورولغان بو بازاردا، بالطبع، أڭ کوب فرانسه‌محصولاتی وه فرانسه صنایع معمولاتی تشهیر ایتلگه‌ن ایدیسه‌ده، اونگ بر قسمنده اجنبی مملکتله‌رنگ‌ده صنایع وه تجارت مؤسسه‌له‌ری اوز ملی محصولات وه معمولاتلارینگ أڭ مهمله‌رنده‌ن نمونه‌له‌ر کتیریب یایمشلار ایدی.

أداره وه استیلاسی آستیغا کیریتدیگی مملکتله‌رده وجودگه کتیردیگی خرابیلق، آچلق وه سفالتله‌رنی تیشقی دونیا کوزنده‌ن گیزله‌ب توب او یپر-له‌رده معمورلق، بوللق وه رفاهت حکم سورمه کده ایمش کیبی کورسه‌ت-مه کگه دائما اورونوچی وه یالغانچیلق ایچین میلیونلارچا آقچا صرف ایتب هەر بر واسطه‌دان فائده‌له‌نوچی ساویت حکومتی، طبیعتیله، بوندای مهم وه بویوك بر فرصته‌ن استفاده ایتمه‌ی قالماس ایدی. اودر، که اجنبی أولکه‌له‌ر بولومنده بر «ساویتلار اتفاقی پاویلیونی» ده کورونمه کده ایدی.

بوندان اوچ ییل اول آلمانیانگ «لایپسیغ» شهرنده بولغان «بین‌الملل کورك (موینه) سه‌رگیسی» نده‌ده بر «ساویتلار اتفاقی شعبه‌سی» بار ایدی. او یپرده موسقوا بولشه‌ویکله‌ری بزنگ مملکتمز محصولاتی ایله — آینقسا قاراکوللەریمز ایله — پەك طمطراقلی بر سه‌رگی قیلغانلار ایدی؛ یالغز قاراکول تیریله‌ری گنه ایمه‌س، عینی زماندا خالی-خالیچامز، ایپه-گیمز، ایپەك قوماشلاریمز، خلقیمزدان غصب ایتب آلدیقلاری کییم-کیچه-

کله‌ر، زینت اسبابلاری وه باشقالاردا «ساویت پاویلیونینی» بزه‌مه کده ایدی. بو دفعه هەم بولشه‌ویکله‌رنگ پاریس بازارینا کیتریب یایدیقلاری «ملی محصولات وه معمولات» لاری تورکستان پاختاسی، قاراکولی، ایپه-گی، خالی-خالیچاسی وه باشقالاری قاتارندا یەنه تورکستانگ تورلو قوروتولمش میوه‌له‌ری — تورشەك، آلما قاقیسی، مەیزی، حتی ده‌نەك مغزی (له‌پەسی)، دون حوضه‌سینگ کوموری، آذربایجانگ قارا مایی وه اوندان ایشله‌ب چیقاریلغان تورلو ماده‌له‌ر، کوریسی (خاویاری)، سیبریا اورمانلارینگ آغاچلاری وه اونلاردان ایشله‌نمش أشیالار، سیبریا موینه‌له‌ری وه باشقالاردان عبارت ایدی. حقیقی روس مالی نامنه یالغز له‌نین پورتره‌تنده‌ن باشقا کوزگه ایلینه‌رلك نەرسه یوقدی، دیلسه مبالغه قیلنغان بولمایدر. دیوارلاردا یوقاریدا سانالغان ماللارغا وه اونلارنگ اعمال وه استحصالنه دائر سانسز رسملەر تابلولار وه دیئوغرافلار قویولمشدر.

فقط، أڭ کوب نظر دقتنی جلب ایته‌تورغان نەرسه، ساویت پاویلیونی قارشیسندا بویوك أولچه‌وده ایشله‌نگه‌ن نظری بر خریطه‌در. بو خریطه‌ده ساویتلار اتفاقینی تشکیل ایتکه‌ن آیریم «ملی جمهوریتله‌ر» وه بو أولکه‌له‌رده استحصال ایتله‌تورغان ماللار کورسه‌تیلمشدر. أڭ قیزیغی شو که بولشه‌ویکله‌ر بو خریطه‌ده «اورتا آسیا» دیمه‌سده‌ن «**تورکستان**» اسمینی یازماق مجبوریتینی حس ایتمشله‌ردر. نه‌ده‌ن عجبا؟ چونکه اونلار بو یپرده سویله‌یه‌چەك یالغانچیلقلارندان اوزله‌ری ضرر کوره‌چه کله‌رینی یاخشی آگلارلار؛ چونکه فرانسوز خلقنچا اونلارنگ اختراغ ایتدیکله‌ری اسمله‌ر یابانچیدر؛ موسقوا بولشه‌ویکله‌ری مملکتده نه قادار منع ایتسه‌له‌ر، قانون چیقاریب استعمالدان تاشلاتسالاردا بوتون دونیا بزنگ یورتیمیزنی یالغز اوز حقیقی، تاریخی اسمی ایله «**تورکستان**» دیب تانیدر. آوروپاچا «اورتا آسیا» تعبیری‌ده باشقا، عمومی بر تعبیردر. بونی موسقوا بولشه‌ویکله‌ری غایت یاخشی بیلیر-له‌ر. محض بزنگ تورکلگیمزنی اونوتدیرماق، تورکلکگه بولغان مربوطیت وه علاقه‌مزنی کوچسزله‌ندیرمەك کیبی خام خیال وه چیرکین غرضلار

ایله سه‌وگیلی یورتیمزنگ اوز اسمینی خریطه یوزندان چیقاریب آتمشلاردر وه هه‌لی هه‌م آتماقدا تریشادرلار. لکن، پاریس بازارندا بالذات اونلارنگ اوزله‌ری‌ده تصدیق ایتدیله‌ر، که «**تورکستان**» سوزینی ساویتلار اتفاقدا جبراً قوللانماسالاردا او هیچ بر زمان خریطه یوزنده‌ن سیلینمه‌س وه قوللانودان قالماس. «**تورکستان**» قویاش کیبی آشکار بر حقیقتدر. اونی یوق قیلماق وه بیکیتمه‌ك، کونتی ئه‌ته‌ك ایله یاشیرماق دیمه‌کدر.

کون ئه‌ته‌کله یاشیریلاماس. چاغاتای

* * *

بر «اینتوریست(*)»نك تورکستان تأثراتی

شو یلنگ یاشلانمچندا تورکستانی ئه‌یله‌نوب کیلگه‌ن بر «اینتوریست» بزگه اوزینگ او یرده‌ن آلغان تأثراتینی آکلاتدی. بو کیشی مملکتمزنگ بوتون بویوك مرکزله‌رنده بولمشدر. روس تیلینی یاخشی‌غنه بیلووی، بزنگ تیلیمزگه‌ده یته‌رلك قادار آشنا بولووی آرقاسندا او عادتده بر اجنبیگه آکلاشیلمای قالا تورغان‌کوب نه‌رسه‌له‌رنی آکلاماقدا امکان تاپمشدر.

بیلگیلی سببله‌ر یوزنده‌ن بز بو «اینتوریست»نگ اسمینی آتاماق امکاندان محروم بولغانمزکیبی، اونگ تورکستان تأثراتی حقنده بزگه آکلاتدیقلارینگ‌دا بارچاسینی بو یرده درج ایته آلمایمز.

«اینتوریست» اوز سوزیگه شوندای باشلادی:

—«مه‌نم تورکستاندان آلغان تأثراتمچا: بوکون بوملکت برآچلق‌دیاریدر. هه‌ر یرده آچلق حکم سورمه‌کده‌در. اورتا آسیا تیمر یولی بوینچا، تورکسیب بوینچا، ایستاسیونلاردا، بویوك وه کیچیك شهرله‌رده — هه‌ر یرده آچلق‌تویور وه کورورسر. آچلققا معروض قالغان تورکستانگ یرلی خلقیدر.

(*) «اینتوریست» اجنبی یولاوچی [سیاح] دیمه‌کدر.

آچلقنگ سببی. مملکتنگ تورلو نقطه‌لارندا — قازاغستاندا، قرغزستاندا، أوزبه‌کستاندا وه تورکمه‌نستاندا بر قانچا تورکستانلیلارغا آچلقنك سببله‌ری حقندا بیرگه‌ن سورغوملارمغا دیه‌رلك دائما عینی جوابنی آلدم؛ حکومت وه فرقه‌نگ مسئول آداملاری آچلقنگ سببی حقندا معین بر جواب بیرمه‌سده‌ن تورکستانگ هه‌ر زمان حتی انقلابداندا اول متمادیاً آچلقدا بولغانلغینی سویله‌مه‌کله اکتفا قیلدیلار.

لاکن، تورکستان جمهوریتله‌رینگ نه حکومتله‌رنده، نه‌ده فرقه تشکیلاتلارندا مسئول اوروندا بولماغان باشقالاری ایسه آچلقنگ سببی مسئله‌سیگه جدی صورتده یاناشدیلار وه آچلقنگ سببینی مه‌نه شوندای ایضاح ایتدیله‌ر:

أوزبه‌کستاندا وه تورکمه‌نستاندا آچلقنگ ایگ بویوك سببی، سولی یرنگ بویوك قسمینگ مجبوری صورتده پاختا ایکینیگه آجراتیلغانلغی بولدی. آینقسا أوزبه‌کستان شدتلی صورتده کورونج (برنج) قیتلغی حس ایتمه‌کده‌در. اوزبه‌کستاندا شوندای رایونلار بارکه، اهالیسی کوبده‌نبه‌ری، مه‌نگه آکلاتدیقلارینه کوره، یرلی خلقنگ ایگ مهم وه باش آزوغی سانالغان کورونج یوزینی کورمه‌یدر.

آچلقنگ یوز بیرشنده قولخوزلارنگ بویوك رول اویناغانلغینی هیچ کیمسه انکار ایتمه‌یدر. لاکن حکومت اعضالاری وه فرقه تشکیلاتلارینگ باشلقلاری آچلققا سبب اولاراق قولخوزلارغا کیریب آلغان ساویت دوشمانی عنصرلارنگ حرکتله‌رینی کورسه‌تدیکله‌ری حالدا «عادی» قومونیستلار وه فرقه‌سز خادملار قولخوزلارنی حد ذاتنده آچلق توغدورا تورغان بر سیستهم دیب تاپادرلار. سمرقنده مشهور بر قومونیست مه‌نگه قولخوزلارنگ تورکستان شرائطیغا قطعیاً اویمایتورغانلغینی وه تورکستان خلقینگ بو «موسقوا اختراعی»ندان نفرت ایته تورغانلغینی سویله‌دی.

قازاغستان ایله قرغزستاندا آچلقنگ ایگ بویوك سببی اولاراق

قولخوزلاردان باشقا برده «اوتوراقلاشترو» سیاستینی کورسه‌تەدرلەر. اوز ایشلەری یوزیدەن قازاق وه قرغز آوواللاری ایله یاقیندان علاقەدار بولغان بعض قومونیستلار «اوتوراقلاشترو»نگ اهالی ایچین سوك درجەده اویغونسز شرائط ایچنده یوروتولمه کده ایکەنینی سویلەمه کده‌لەر. یه‌گی‌دەن اوتوراقلاشتریلاجاق حوجالقلار ایچین بیلگیله‌نگەن بیرنگ مقداری وه صفتی صوك درجەده محدوددر. چونکه، آگلاشیلغانته کوره، کوچەبه وه یاریم کوچەبه‌لەرنی اوتراقلاشترو ایله بر زماندا روس کره‌ستیانلاری‌ده کوچورولوب کتیریلمه کده‌در. روس کره‌ستیانلاری ایگ یاخشی بیرلەرگه اوتورتولادرلار وه اونلارغا حکومت بنا لوازمی جهتندەن یاردمده بیره‌در. یه‌گیدەن اوتوراقلاشتریلماقدا بولغان قازاق-قرغزلارغا ایسه نه بنا لوازمی وه نەده آزوق-آوقات بیریلگەن؛ بیریلگەن تقدیرده‌ده او قادار اهمیتسز بر مقداردە بیریلەر ایکەن که اوتوراقلاشماقدا بولغان قازاق-قرغزلار بالمجبور یه‌گیدەن اوزله‌رینگ عادت ایتدیکله‌ری کوچەبه مالدارچیلق خواجه‌لقلارینا قایتماقنی ترجیح ایتەدرلەر. آینقسا آولیا-آتا رایونتده‌کی قازاقلار آغر یوقسوللق ایچنده‌درلەر؛ بو بیرده کوب عائله‌لەر اوزله‌ریگه بیریلگەن بیرلەرنی تاشلاب یەنه کوچەبه‌للك وه مالدارچیلق تورموشلاریغا قایتمشلاردر. لاکن اونلارنگ، دییەرلك، بوتون مالاری قوللارندان آلنغان؛ حاضردا اونلار ایگ مدهش شرائط ایچنده یاشاماقدادرلار؛ اونلارنگ کوبی آچ‌لقدان أولەکده‌در.

تورکستان مکتبله‌ری بوتونلای تولغان. یالغز اوزبه کستان‌نگ اوزنده یوقاری مکتبله‌رده اون میگده‌ن آرتق اوزبەك طلبه‌سی بار ایکەنلیگنی سویله‌یدرلەر. سویله‌دیکله‌رینه کوره مکتب یتوشمه‌ی تورادر؛ تورکستانلیلار دان‌دا یتەرلك قادار معلم یوق؛ معلم قادروالاری حاضرلاو ایشی کوب ضعیف بارا یاتور؛ چونکه بولشەویکلەر حقیقی پەداغوقلاردان آرتق قومونیستلق غایه‌سینی تارقاتوچی پروپاغانداچیلار یتوشدیریشکه بویوك اهمیت بیره‌درلەر. مسئول معارف خادملارندان بریسیگه مەن: «نیچین سز پەداغوقلار یتوشدیرمەك ایچین تورکیه‌گه یاشلارنی یوللامایسز؛ ایندیگی تورکیه ساویت حکومتینگ دوستی وه مصطفی کمال ایسه اوز خلقینی هەم اجنبیله‌ردەن هەمده ایچکی ارتجاعدان قوتقارغان حقیقی انقلابچیدر کو؟» دیب سؤال بیردیگم زمان مەنه شوندای جواب آلدم:

— بز قوممونیستلار مصطفی کمالنی حقیقی انقلابچی دیب سانالمایمز. او فقط بر ملی اصلاحاتچی ("Национал-Реформист") در. بوگون‌گی تورکیەده بورژوآ مفکوره‌سی حکم سورمه کده‌در وه او بیرگه بز یاشلاریمزنی یوللاساق اونلارغا ملی مسئلەده بورژوآلق اساسینی آشیلاغان بولورمز. بز ملتچیلەر وه ملی ذهنیت خادملاری ایمەس، انقلابچیلار وه جهان پرولەتار انقلابی ایچین کوره‌شوچیلەر حاضرلایمز. کمال تورکیه‌سی تیشقی سیاستده ساویت اتفاقینگ دوستی ایسه‌ده، لاکن کمالیزم، ملی انقلابنگ اساسی اولماق اعتباریله بزگه بزنگ اوز ملی عکس‌الانقلابچیلاریمزدان داها آرتق درجەده دوشماندر؛ چونکه کمالیزم اوزینگ ظاهری انقلابچیلغیله خلقنی داها قولایچاسنا یولدان چیقارادر. کمالیزم یالغز تیشقی کورونوشنده گنه انقلابچی بولوب ایچ تاماندان پەك عکس‌الانقلابچیدر. بز ایسەك تمامیله بونگ تیسکه‌ریسنچه‌درمز: بز شکلجه گنه ملی، فقط معناجه سوسیالیستیك بر ره‌ژیم یاراتاجاقمز. مەنه بو جهتدەن کمالیزم بزم ایچین یالغز نامقبول‌غنه ایمەس، حتی دوشماندر.»

بز بو بیرده «اینتوریست»نگ باشقا معلوماتلارینی کتیریب اوتورمایمز. تورکستاندا نیمه‌لەر بولوب یاتقانینی آگلاماق ایچین بوکتیردیکله‌ریمزده یتەرلکدر دیب اویلیمز.

موسقوا بولشەویکله‌رینگ کمالیزم خصوصندا تورکستانلی شاگردلارینا آشیلادیقلاری بو نقطهٔ نظرلار توغروسندا تورکیه مطبوعاتی نیمه دیر ایکەن؟

م.

قانداش وه ملتداش قایغیسی

بوندان بر نیچه آی اول دنیانگ تورلو قسمله‌رنده، آوروپانگ تورلو مملکتله‌رنده اقلیت حالندا قالغان آلمانلارنگ مادی وه معنوی حیات

وه وضعیتله‌رینی تیکشیرو اوچون بیرلینده بر توپلانیش بولغان ایدی. کوب گنه رسمی کیشیله‌رنگ قاتناشدیغی بو توپلانیشدا تورلو پیرله‌رده‌کی آلمان‌لارنگ حال وه حیاتنی بیلوچیله‌ر بالخاصه اونلارنگ ایچنده‌ن کیلوچیله‌ر طرفندان بیریلگه‌ن معلوماتلار تیکله‌نگه‌نده‌ن سوڭ لازم وه لایق تاپیلغان قرارلار بیریلگه‌ن ایدی.

یغیلیشدا روسیه‌ده‌کی آلمانلارنگ وضعیتی حقندا پاپاس شلوینیگ (Schleuning) سویله‌یدر. قیسقاغنه بر مقدمه‌ده ساویت سیسته‌مینی تصویر ایتوب آکلاتقاندان سوڭ پاپاس شلوینیگ ساویتلارنگ ملی وه اقلیتله‌ر سیاستیگه کیچه‌در. اونگ ساویت حکومتی ملی سیاستی‌نگ روسیه قولی آستنداغی آیریم ملتله‌رگه اوز تیلله‌رینی قوللانوغا مساعده ایتمه‌سنه رغماً اونلارنگ ملی باغلارینی اوزوب اوصاف، عادات وه عنعناتینی بتیریب ملی بارلقلارینی محو ایتو یولندا قویولغان سیاست ایکه‌نی حقنداغی بیاناتی شایان قیددر. بوندان سوڭ اصل مقصدی بولغان روسیه آلمانلاری بحثنه کیچیب اونلارنگ معناً وه مادتاً بیتمه‌ك اوزره بولغانلیغی، هم‌ر طرفدا آچلق، سفالت حکم سورمه‌کده وه اهالینی توت‌که‌بی قیریب توکمه‌کده بولغانلیغنی، اون میکله‌رچه عائله‌نگ حیات امکانی، بر پارچا أکمه‌ك قیدیریب یوللاردا سورونوب قیریلماقدا، اونلارچا میگ آلمان دهقانلا‌رینگ سیبریا سورگونله‌رنده، مجبوری ایش دائره‌له‌رنده آغیر وضعیتده أولوب بیتمه‌کده بولغانینی خلاصه روسیه‌ده‌کی میلیوندان زیاده دیندا‌ش ملتداشلارینگ آچ، یالانغاچ قالغانلقلارینی، بو فجیع أولومده‌ن قورتولوب قالا بیلمه‌ك اوچون سوڭ وه برگنه چاره وه امید منبعی اولاراق آلمانیاداغی دینداش وه ملتداشلارینك توشوندیکله‌رینی سویله‌ب دنیانك هم‌ر طرفنداغی آلمانلارنی، آلمانیا خلق جمعیتی وه حکومتینی بو آچیندان أولمه‌کگه محکوم ایتیلگه‌ن قارداش یاردامیغا چاقیرادر.

بز بر نیچه ییل اول‌ده بر حادثه چیقیب روسیه‌ده‌کی آلمانلار آغیر وضعیته‌در دیگه‌ن تاوش ایشتیلیر. ایشتیلمه‌س باشلانغان حرکتنی اونگ نتیجه‌سینی یاخشی گنه ایسله‌یمز. او زمان بوتون مطبوعات سانسز جمعیت‌

له‌رنگ بو مسئله ایله مشغول بولووی یته‌رلك تاپیلماسدان حکومت‌ده میلیونلارچا تخصیصات وه رسمی آدیملاری ایله قاتناشقان ایدی. اونگچون بز بو مسئله آلمان محیطنه عکس ایته‌ر‌ایتمه‌س کوب اوزاماسدان بو ایشنگ او طرفداغی محتاج عرقداشلارینگ دردینه بر چاره بولورلق بر تشبث حالندا اورتاغا چیقاجاغینی اویلاب امید ایتکه‌ن ایدیك.

کوب اوزاماسدان مطبوعات صحیفه‌سنه کیچیب بوتون آلمان مطبو‌عاتندا «قارداش یوقلق ایچنده» (Bruder in Not) سرلوحه‌لی بر ستون شکلینی آلغان بو مسئله عینی مقصدغا خدمت ایچین عینی اسمده برتشکیلات حالندا اورتاغا چیقدی. هم‌ر طرفدا عینی اسمده شعبه‌له‌ری قورولوب فعالیت باشلاندی.

پروفه‌سور Auhagen، Geh imrat Cleinow، پروفه‌سور Salett که‌بی روسیه وه او پیرده‌کی آلمانلارنگ حالینی یاقیندان بیلوچی مشهور شخص‌لار تورلو پیرده سویله‌دیکله‌ری نطق، بیانات وه مصاحبه‌ری ایله یاردام ایتمه‌کده‌درله‌ر. «قارداش یوقلق ایچنده» اسملی، روسیه‌ده‌کی آلمانلارنگ حال وه وضعیته‌رینی تصویر ایتوچی، برکتاب‌ده چیقاریلیب هم‌ر طرفدا عینی یاردام تشبثی فائده‌سنه ساتیلماقدا.

شو آینگ 9 نده بوتون آلمانیادا «آچ قالغان قارداشغا یاردام کونی» یاسالدی. بو کونی بوتون کلیسالاردا روحانیلار بو آچلارنی ایسله‌ب اونلارغا یاردامنگ هم‌ر آلمان اوچون هم دینی هم ملی وظیفه بولغانلیغینی سویله‌ب، هم‌ر طرفدا آچلارغا یاردام توپلاندی.

«قارداش یوقلق ایچنده» اسمی آستندا آیرم بر فونده توزولمه‌گه باشلاندی. بو فوندغا ایلك 1000 مارقلق اعانه‌نی آلمان حکومتی باشلوغی، بوکونگی آلمان ملی آقیمینگ یول باشچیسی هیتلر بیردی.

یاردام هیئتی تورلو یوللاردا حرکتله‌ر یوروتماقدا، هم‌رکون بر تورلو مراجعت نشر ایتوب اهالینی یاردامغا چاقیرماقدا. هم‌ر آلمان قو‌لندان کیلگه‌نیچه یاردامنگ ملی وظیفه ایکه‌نینی بیلیب بویوك-کیچیك دیمه‌سده‌ن یاردامغا آشیقماقدا. بختلی انسانلار! هیچ بولماغاندا بوندای آغیر،

امیدسز حیات تارتیشماسندا فریادلارینگ بر طرفدان ایشیتیلیب یاردام قولی اوزاتیلماقدا بولغانینی کورمه کده‌لر. بو یاردام مادتاً بلکه‌ده او یبرده کی احتیاجنی بوتونلای قاپلی آلورلق برمقیاس آلاماس. فقط بو او یبرده کی حیاتی اوچون چیکیشمه کده بولغان چاره‌سز مظلوملارنگ روحینی شبهه‌سز کوب کوتره‌ره‌جه کدر. بز بو یبرده کی یاردام تشبثینگ کون کوندەن کیکه‌یوب آلماقدا بولغان شکلینی کوروب تورغانمز اوچون اونگ مادتاًدا اویلانغا نیدان کوب بولوب چیقاجاغینا اینانامز.

بختلی انسانلار دیدیك. طبیعی آچلق، سفالت، چاره‌سزلك کور- مه‌گەن آداملار کوزنده قارداش بولسادا باشقاسینگ یاردامنه محتاج بو- لوش بر بختلیق بولالمایدر. فقط او ساویتلار جهنمنده فریادلارینی کیمسه‌گه ایشیتدیره آلماسدان، فجیع وضعیتده هیچ بر طرفدان یاردام تاوشی ایشیتمه‌سده‌ن، اوزله‌ریگه تامان اوزانغان بر یاردام ئه‌لی کورمه‌سده‌ن میلیونلارلا امیدسزلك ایچنده أوله‌کگه محکوم انسانلار، خلقلار قارشی- سندا بو قاداری‌دا بویوك بر بختدر. هیچ بولماغاندا معنوی بر کوچ منبعیدر.

نایسەن تورسون

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

XII.

سانسور بلاسی تورکستاندا جدیدچیله‌ر تاماندان چیقاریلغان غازیتا- لارنگ هیچ بریسیگه اوزونراق یاشاماققا فرصت بیرمه‌مشدر. بونگ اوستیگه چارلق أداره‌سینگ تورکستان جدیدچیله‌رینی شدتلی تعقیبات آستینغا آلووی، حتی اونلارغا بر آرالق غازیتا چیقارو اوچون رخصت هەم بیرمه‌ی قویغانلغی تورکستانگ اوچ یيل قادار غازیتاسز قالوویغا سبب بولمشدر. تورکستانلیلار اورونوب، سورونوب نهایت 1911 نچی یيلی بر- گنه غازیتا چیقارا آلدیلار. «قازاغستان» آتالغان بو غازیتانگ ایلك

(*) «یاش تورکستان» نك 28، 30-35، 37، 40، 42 وه 43 نچی سانلارندان دوام.

نومروسی شو یيلنگ مارت آیندا خان اورداسندا چیقمشدر. سوگرا بو غازیتانی اورالسکی گه کوچوروب او یبرده باسترمشلاردر. «قازاغستان» هەم اوزینگ تورکستانداغی مرحوم رفیقله‌ری کیبی اوزون یاشایامامشدر. بو غازیتانگ روسچه قوشومچا لاری‌دا بار. «قازاغستان» بیتله‌رنده شاهن- گه‌ره‌ی بوکه‌ی اوغلی، ب. قولماق اوغلی، باترخیر نیاز اوغلی، محمد قراش وه باشقالارنگ یازیلارینی اوچراتامز.

1912 نچی یيلدا ایسه بوتون تورکستاندا ایکی گنه غازیتا چیقمشدر: برنچیسی «بخارای شریف»، ایکنچیسی «تورلە» در. بونلارنگ ایکیسی- ده بوخارا شهرنده چیقاریلمشدر. بوخارا شهری، بعضی آوروپالی سیاح- لارنگ دیگه‌نله‌ریده‌ك، یوکسه‌ك مناره‌له‌ری وه بویوك قبه‌له‌ریله کیگ بر «مدرسه اورمانی» غا اوخشایدر. بو شهر وقتیله اسلام دنیاسینگ مرکزی وه مدنیتده زمانینگ اوقسفوردی سانالیردی. بوخارا مدرسه‌له‌ری‌ده تورك أولکه‌له‌رینگ باشقا یيرله‌رنده‌کی مدرسه‌له‌رکیبی فارس وه عرب تیلله- رینگ تورك دنیاسنه یاییلیشندا مهم عامل بولمشدر. بو یبرده کی مدرسه‌له‌ر- ده اوقوچی طلبه‌له‌رنگ کوپچیلگی تورکستانگ هەر بورچه گنده‌ن کیل- گه‌ن یاشلارایدیله‌ر. بونلار مدرسه تحصیلی وه مدرسه تربیه‌سی تأثیریگه بیر- یلیب کیتکه‌نله‌ریده‌ن کوپینچه تورکچه‌ده‌ن زیاده فارسچا یازیلغان اثرله‌رنی قیزیقیب اوقورلاردی. مه‌نه شو جهت نظرغا آلینب، تحصیلده‌ن سوك تور- کستانگ هەر تامانیغا تارقالاجاق بو یاش مدرسه‌لیله‌ر ذهنیگه اصلاحات فکرله‌رینی یيرلەشترمەك مقصدیله بوخارادا چیقاریلغان «بخارای شریف» تورکچه ایمه‌س، فارسچا اولاراق چیقاریلمشدی. بو صورتله مدرسه‌لیله‌ر آراسندا جدیدچیلك فکرله‌رینگ ممکن قادار تیز یاییلاجاغی توشونولمشدی. فقط «بخارای شریف»نگ فارسچا اولاراق چیقاریلغانلغی تورکستانگ تورکچی زمره‌سیله تورکستان تیشنداغی تورك مطبوعاتینی سیوینترمه‌مشدی. مثلا استانبولدا چیقیب تورغان «تورك یوردی» مجموعه‌سی او زمان «بخا- رای شریف» حقنده شو سوزله‌رنی یازمشدی:

«... بو هفته بوخارادا حروفات ایله مطبوع بر غزته‌یی‌ده گوره‌ره‌ك

پەك سەويندك. «بخارای شريف» بوخارانگ ماضيسنه لايق بر استقباله نامزد اولديغينی گوستەرير، ايلك مژدەجيدر. مؤسس وه محررلەرينی صميمی تبريك ايدەرز.

لاكن بز خلقی كاملاً تورك اوغلی تورك اولان بخارای شريفگ ايلك غزتەسينك تورك ديلنده اولماسينی بەكلەر وه ايستەردك؛ «بخارای شريف» ايسه فارسی محرردر. اوز ديليمزه اعتبارسزلق، تورك دنياسينگ هر طرفنه ياييلمش بر نقصان اولديغی جهتله، محرر قارداشلاريمزی تخطئەيه ديليمز وارميور. آنجاق تورکستانلی تورکلەرك، ياقين زمانده، بوخارادا چيقار تورکجه بر غزتەلەری اولماسنه دعا ايله اكتفا ايدييورز...» («تورك يوردی» برنجی جلد، سان 12، ص. 376 استانبول 1328).

1912 نجی يلنگ مارت آيندان چيقا باشلاغان «بخارای شريف» هافتادا ايكی تاپقير چيقاردی. تورکستاندا ايگ كوب مدرسەلەر آراسندا اوقولغان بو غازيتانگ ايران وه آفغانستانغادا تارالغانلغينی سويلەرلەر.

شو يلنگ 11 نجی ايول (تموز)ندەن باشلاب دنيا يوزنده كورون-گەن «توران» غازيتاسينی «بخارای شريف» توگەره گيگه توپلانغان يازی-چيلار چيقارمشلاردی. تورکجەاولاراق چيقمش «توران»نك برنجی بيتی اوستندا: «بخارای شريف»نگ علاوەسی، دوشنبه و چهارشنبه كونلرنده طبع بولاجقدر.» سوزلەرينی اوقيسز.

يوقاريدادا ئەيتلديگی كيبی «بخارای شريف»نی يالغز فارسچا اور-گەنگەن مدرسەليلەرگنه اوقويا بيليرلەردی. تورکستان خلقی ايسه طبيعی بو فارسچا غازيتانی اوقويا بيلمەس ايدی. اونگچون «بخارای شريف»-چيلەر تورکجه بر غازيتادا چيقارماق ضرورتی سيزيب، شو «توران»نی چيقارمشلاردی. بو ادعانگ توغرولغينی «توران»نگ ايلك سانداباسيلغان توبەندەكی سوزلەر هەم آپ آچيق كورسەتوب توروبدر: «آيلاردنبری نشرينه موفق بولديغمز «بخارای شريف» غزتەسی، تركستان مركزی بولغان بخارا توپراغنده كوب اهالی‌نی بی‌بهره بوراقدی. تاجيك قرنداش-لرمزه فائده بيركان بولسەده اوزبك قرنداشلريمز محروم قالديلار. قياس

بولنورسه عموم تركستان اهاليسنگ يوزده بريسی ينەده فارسی تيلی نی بيلماس ايكان!» ديلەدر.

«توران» مندرجەسی بای غازيتالاردان سانالير. ايلك سانندا مدنی عالم آينقسا تورکيه وقايعندان خبر بيروچی تلغرافنامەلەر وه «دهقان قار-دەشلرمزه خطاب» (اقتصادی، اجتماعی)، «اسلام مدنيتی» (تأريخی، مدنی) هەم «اصول تعليم و تربيەدن» باشلقلی مهم مقالەلەر ايله روس غازيتالارندان آلينما ايچكی وه تيشقی خبرلەر باسيلمشدر.

«بخارای شريف» ايله «توران»، ايكيسينگ برلكده، يللغی 8 سوم ايدی. بو ايكی غازيتا كوب تارالغان وه تورکستانغا تقدير ايتەرلك خدمت-لەر قيلغاندر. تورکستانگ كينده گنده چيقيب تورغان بو ايكی مهم غازيتا قارا يعنی جاهل بوخارا اميرينگ اوتونووی بويونچا روسيەنگ بوخارا-داغی سياسی وكيلی بويروغيله 1913 نجی يلنگ باشندا توختاتيلمشدر.

(بيتمەدی) توقتامش اوغلی

* * *

باليق باشيدان چيريدی

توبەنده باسيلماقدا بولغان مقاله موسقوادا چيقا تورغان «كراسنی آرخيف» („Красный Архив") مجموعەسينگ 56 نجی سانندان ترجمه ايتلمشدر. بو مقالەنی باسماق-دان مقصديمز «پارەخورلق»نگ روسيەده قاندای حكم سورگەنلگينی اوقوچيلاريمزغا كور-سەتمەكدر. روس پادشاهينگ خاتونی وه قارداشيغاچا رشوت آلغانلار. حتی روس ايمپەرا-تورلاری آراسندا اگ «اولوغ»لارندان سانالغان ايكنچی آلەكساندر (بالقان اسلاولارينی تورکيەدەن قوتقارغان شول آلەكساندر ايدی) تيمر يوللار امتيازينی آلغان بر كيشيدەن خاتو-نينگ ياقينی (شەبەكو ،ام قيز)غا اوچيوز ميگ سوم آليب بيريشنی اوزينگ «پادشاه» نامی اوچون ياقيشماس ديب كورمەگەن. مثالی بولماغان بو ماسقارالق اوستيگه پادشاه سرايينغا بارا تورغان «پاره» (رشوت)نگ ناظرلار قوميتەسی آرقالی اوتكەنلگينی قوشساگز، بزنگ تورکستاندا «روسغا آچچا بيرده آتاسين أولدور» ديگەن سوزگه محقق تولوق حق بيرەسيز. باشقارما.

—«اوتكەن عصرنگ 70 نجی يللاری، روسيەده بر «بويوك اصلاحات» يللاری وه «تيمير يول ايسيتمەسی» دوری ايدی. يەگی تيمر يوللارسالیش

امتیازی یالغز چارنگ أرادەسی وه راضیلغی ایله بیریلیردی. یوللار ناظری امتیاز طلبکارلارندان ایگ «ایشانچلیسی»نگ نامزدلغینی ناظرلار قومیته (شورا)سیغا تقدیم ایتەر وه قومیتەنگ بو خصوصداغی قراری چارنگ أرادەسیگه عرض قیلنور ایدی. طبیعتیله، امتیاز آلو ایشی میگ تورلو حمایەلەر، تضییقلار، حتی بویوك أولچوده رشوتلەرگه باغلی ایدی. او زمانتگ ایگ نفوذلو تیمر یول خادملارندان بری بولغانبارون «دەلویگ» وه «ویتته»نگ خاطراتلارندا، امتیاز طلبکارلارینگ تا چارنگ ایگ یاقین «توگەرەگی»گه قادار ایریشه بیلدیکلەری وه او بیرده ایکنچی آلەکساندرنگ سەوگیلیسی بولوب سوگرادان اونگله «کیناگینا یوریەوسکایا» لقبی ایله اویلەنگەن پرینسەس «دولغوروقایا»نگ یاردەمینی قازانغانلقلاری آگلاتیلماقدادر.

بونی دولت شوراسی اعضاسی وه روس تاریخ جمعیتی رئیسی آ. آ. پولوفتسوف داخی اوز خاطره دفترنده تصدیق ایتمشدر. تیمر یول امتیازلاری حقنداغی حکایەلەرینی او، بو مسئلەلەردەن یاخشیغنه خبردار بر شاهد، ایکنچی آلەکساندر زماننداژاندارما شەفی وه مشهور «مقدس عسکری دسته»نگ یاراتوچیسی بولغان پ. آ. شووالوف سوزلەرندەن (1883نچی یلی 18 دیقابرده) یازمشدر.

ناظرلار قومیتەسی بر آغزدان، امتیازنی ایگ اویغون شرائط تکلیف ایتکەن «فانکەلهاگەن» دیگەن بریسیگه بریشگه قرار قیلغان. ناظرلار قومیتەسی قرارنامەسی، چارنگ پرینسەس «دولغوروقایا» ایله برلکده بولوندیغی لیوادیاگه (قریمده) یوللانغان وه او بیردەن چارنگ «امتیاز پولیاقوفغا بیریلمەك اوزره اوزگەرتیلسین» دیگەن حکمی ایله قایتقان ایدی. پولیاقوف او زمانتگ ایگ بویوك تیمر یول «قرال»لارندان بری بولوب، بو مسئلەده قافقاس نائبی بویوك قنیاز میخائیل نیقولایەویچنگ حمایەسندەن فائدەلەنمەکده ایدی. ناظرلار قومیتەسی رئیسی غراف ایگناتیەف بوندای بر حکمنی آلغاندانسوك مسئلەنی کیلەجەك معروضەده یەگی-دەن عرض ایتشنی بویوردی. الاکن ژاندارما شەفی شووالوف، اوگا

معلوم بولغان بعض ایشلەر یوزندەن، مسئلەنی پادشاهنگ پەتەرسبورغا قای-تیشیغاچا توقتاتیشنی طلب قیلدی. بورسه (بیرژا)ده وه بوتون شهرده پولیا-قوفنگ بو امتیازنی 7 میلیون سوم رشوت بیریب آلا بیلدیگی حقندا شایعه تارقالدی. شووالوف پولیاقوفنی چاقروب اوگا: «سز، امتیاز آلماق اوچون گویا 7 میلیون سوم رشوت بیرگەنلگگز توغروسندا یالغان شایعەلار تارقا-توب یوروبسز؛ اگر سز مەنگه بو ایشنگ حقیقت ایکەنلگینه دائر قطعی دلیل کورسەتمەسەگز مەن سزنی همان قاماتامەن وه محکمه گه بیرەمەن» دیدی. پولیاقوف قورقوسندان شو بیردەیاق اوتوروب: 3½میلیون سوم پرینسەس دولغوروقایاغا، 3½ میلیون سومدا قافقاسداغی تورلو بویوك مأمورلەرگه وعده قیلنغان»لغینی اوز قوللیله یازوب بیرەدی.

پادشاه «تسارسکویه سەلو»گه قایتدیغی زمان شووالوف اونگ یانیغا باروب: «پادشاه حضرتلاری! مەن اوز معروضەمنی پەك اوگنایسز بر مسئله-دەن باشلاماق مجبوریتنده بولغانم اوچون کوب خفەمەن. بورسەده وه بوتون شهرده پولیاقوفنگ قافقاس تیمر یوللاری امتیازینی آلماق اوچون وعده قیلدیغی رشوتلەر حقندا شایعەلار دوران ایتمەکدەدر» دیدی.

بو سوزلەرنی ایشیتەرکەن چارنگ یوزنده اوزگەریش پیدا بولوب: «نیمه، مەنی رشوت آلو ایله قارالاماقدالار، دیمەکچیمیسز؟» دیدر. بوگا شووالوف «مەن سزنگ صمیمی، صادق بنده گزدرمەن. بوندای فکر اصلا باشیمغا کیلمەس. فقط، معین بر خاتون ایله بر غروپ شخصلارغا وعده قیلنغان یدی میلیون سومدان بحث ایتمەکدەرلەر» دیب جواب بیرەدر.

پادشاه شووالوفنگ سوزینی کیسیب: «مەن سزگه بو «معین خاتون» نگ اسمینی آتاشنی منع ایتمەمەن؛ بو خانمنگ اخلاقی وصفلاری کوب یوکسەك وه هەر قاندای شبهەدەن تازادر؛ بو سوزلەرنگ بارچاسیدا افترا، غیبتدر» دیدر.

شووالوف بوگا قارشی: «اعلی حضرتلاری؛ مەنی بوکیبی قارالاو-لارنی قطعی دلیل وه ثبوتسز عرض ایتەچەك قادار بسیط بر آدامی

سانایسز؟ مەنە، پولیاقوف تامانیدان وعده قیلنغان رشوتلەرنگ اونگ اوز قولیله یازیلغان لیستەسی» دیب کاغدنی کورسەتەدر.

چار لیستەنی قولیغا آلوب آنچاغنه مدت دقتله باقادر وه اوزون بر مذاکرەدەن سوڭ امتیازنگ فانکەلهاگەنگەده، پولیاقوفقادا ایمەس، ئەفیموویچ دیگەن اوچنچی بر نامزدگه بیریلیشیگه راضی بولادر.

شووالوف یوللار ناظری «بوبرینسکی»نگ یانته کیتمەکچی بولوب تورغانیدا چار ایکنچی آلەکساندر پرینسەس دولغوروقایا ایله کوروشوب چیقیب، اونی اوز آلدیغا یەگیدەن چاقروب آلوب: «پرینسەس دولغورو-قایانگ قارینداشی «شەبەکو» نام قیزنگ اوز آتا-آناسندان 300 میڭ سوم آقچا آلغانینی، فقط قیزنگ قاواله‌ر غارد رتبەسنده‌گی آغاسینگ بو آقچانی قیزدان آلداب آلوب صرف قیلیب قویغانینی، عدالت ایجابنچا بو آقچانگ قیزغا قایتاریلیشی لازم کیله‌درگەنگینی، ایندی شووالوفنگ قایسی یول ایله بولسادا بو آقچانی تدارك ایتمەسی لازم ایکەنلگینی بیلدیره‌در. شووالوف حیرتله‌ر ایچنده بوبرینسکی‌گه بارادردا اوگا پادشاهنگ طلبینی آڭلاتادر. ایکیسی برلکده اویلاشوب، امتیاز اوچون بیلگیله‌نگەن نامزدنی چاقرتروب آلوب امتیازنی 24 ساعت ایچنده، فقط 1) «معلوم چیقیملار اوچون» 300 میڭ سوم تولاش؛ 2) بو حقده هیچ کیمگه بر سوزد. سویله‌مەسلك شرطلاری ایله آلابیله‌چه‌گینی بیلدیره-درله‌ر. امتیازچی بوگا قووانچلار ایچنده راضی بولادر.

شووالوف بوندان سوگنوگونله‌رده پادشاه یانته معروضه‌ایله کیلدیگی زمان هەر دفەسنده 1000 دانەدەن 100 سوملقله تولدورلغان بر خالتا (پورتفەل) کتیریب بیره‌ردی. 3 نچی معروضه کوتنده امتیازچی یالغز 60 میڭ سوم کتیریب، قالغان 40 میڭینی تیز وقت ایچنده بیریشنی وعده قیلمشدی. لاکن پادشاه بومبلغنی «اوز ئەچه‌له‌رینك(*) پورتره (صورت)-

(*) ایسکی روس 100 سوملق کاغد آقچاسندا چار آلەکساندرنگ بویوك ئەچەسی ایکنچی قاتارین‌نگ صورتی بولور ایدی.

له‌رینگ یتوشمه‌گەن سانی» ایله تولدورولماغونچا قبول ایتمه‌گەن ایدی.

عینی پولوفتسوفنگ یازیلارندا، یەنه شووالوف آغزندان، تیمر یول امتیازی ایشله‌ریگه اولوغ قنیاز نیقولای نیقولایه‌ویچنگ‌ده قاتیشقانلغی آڭلاتیلماقدادر. کوب دفعه شووالوفدان آقچا چیقاتورغان «برتورلوایشله‌ر توزه‌تمەك»نی اوتونگەن اولوغ قنیاز برکون کیلیب اوندان جدی‌صورتده: «مینسك»دەن فلان استقامتده بر تیمر یول سالیش» توغروسندا رجاده بو-لوندی. او، اوزینگ بو تشبثینی پەك أنائی بر شکلده، بو ایش به‌جه‌ریل-دیگی تقدیرده 200 میڭ سوم آلاجاغی وه بو آقچا ایله اوزینگ غیر قانونی بالالارینی تأمین ایتەبیله‌چه‌گی ایله اساسلانترمشدی. پولوفتسوفنك یازووینه‌کوره: «شووالوف اولوغ قنیازغا بونگ رشوت ایکەنلگینی اثبات اوچون نه قادار چالیشدی ایسەده او بونی آڭلامادی، یاخود آڭلاماق ایستەمەدی». بوایش ناظرلارقومیته‌سندەن اوتدی؛ نیقولای نیقولایه‌ویچ تشبثینگ هیچ بر اهمیتی یوق ایدیسەده، اونگ توتقان استقامتی موفقیت قازانغان ایدی. شووالوف بو مسئله‌نی آنچاغنه اونوتوب کیتکەن ایدی؛ فقط برکون، ئەلله قاندای بر بالودا اولوغ قنیاز نیقولای نیقولایه‌ویچنی کوروب قالغانی زمان اولوغ قنیاز اوگا قولی ایله تونچه‌گینی اوروب کورسه‌توب، بو اشارتله، معهود 200 میڭ سوم رشوتنی آلغانلغینی آڭلا-تماقدا ایدی...»

ترجمه‌چی: صابر

تورکستاندە خبرلەری

موسقوا غازیتاسی «ایزوەستیا»نگ 29نچی ایون سانیندا بیرگەن معلوماتنه‌کوره تورکستاندا «اونوم توپلاشنگ برنچی کونده‌ن باشلاب اوتکەن یلنگ بوتون یاگلیشلقلاری وه ترتیبسزلکلەری تکرار ایتلمه‌کده» ایمش. غازیتانگ یازغانته‌کوره یینیم-تیریم ایشله‌ری هیچ قانیقارلق کیتمه‌ی یاتر. پلان بویونچا 20نچی ایونگەچه «60 میڭ هه‌کتار یرنگ یینیم-تیریم ایشی بیتکەن، پولووی کیره‌ك ایکەن یالغز 23 میڭ هه‌کتار یر نگ اونومی توپلانمشدر. بونگ اوستیغا دولتگه هەلیگەچه بر کیلوغرام

همم بوغدای تاپشیریلماغان. اوزبیکستان 135 میگ هه‌کتار اورنیغا فقط 38 میگ، تاجیکستان 63 میگ هه‌کتار اورنیغا آنجاق تورت میگ آلتی یوز هه‌کتار یبرده‌ن اونوم توپلاغان...»

بزچه بو حال پەك قانونی وه طبیعیدر. آچلقدان سیقیلغان خلق دولت پلانیدان زیاده اوز باشینگ دردینی اویلامالیدر...

ساویت حکومتی آمریقادان پاخ تا آلماق مجبوریتنده

ساویت حکومتینگ ایلك یاپدیغی پلانی بوینچا 1932 نچی یلدان باشلاب روسیه‌نگ بوتون پاختا احتیاجینی تورکستان پاختاسیله اوتەب، حتی اجنبی مملکتلەرگه پاختا چیقارماق لازم کیلەدر ایدی. بو سوك یل‌لاردا تورکستان پاختاچی دهقانلارینگ ساویت پاختا سیاستیگه قارشی یوروتدیگی کوره‌ش ساویت حکومتینگ بو پلانینی بوشقا چیقاردی. آوروپا غازیتالارینگ بیردیگی خبرلەرگه کوره ساویت حکومتی آمریقادان 80 میگ تونا قادار پاختا ساتوب آلماق توغروسندا آمریقا ایله مذاکره‌گه کیریشکه‌ن. ساویت حکومتی یو پاختانی نقد آقچاغا ایمەس، نسیه‌گه آلماقچی ایمش.

«پاختا باله‌تی» تاشکند غازیتالاری شو یلنگ .IV .21 نده‌ن‌بەری تاشکند‌ده‌کی «سوه‌ردلوف تیاتروسی»ندا تامارا خانم، مکرمه خانم، علی آردوبوس، شمس‌الدین اوغلی وه باشقالارنگ ماهرانه قاتناشمالاری ایله «پاختا باله‌تی» اوینالماقدا ایکه‌نلگینی خبر بیرمه‌کده‌لەر. تورکستانداغی پاختا کوره‌شینی اوزبیك رقصلاری وه اوزبیك هەم آذری موسیقیسیله افاده ایتلگه‌ن بو «پاختا باله‌تی»نگ لیبره‌تو سینی Voşcene دیگه‌ن کیشی یازغان ایمش

ا. عاصی ناملی بر تنقیدچی «قیزیل اوزبیکستان»نگ .28.IV.33 ده چیققان 98 نچی سانیدا بو باله‌ت مناسبتیله «زور امید باغیشلاوچی برتجربه» باشلغیله یازغان بر مقاله‌سنده «نیمه وجهه‌ن «پاخته باله‌تی» تماشاچیلارغا یاقمادی؟ نیمه وجهه‌ن بو زور حادثه تماشاچیلاردا شوق، محبت قوزغاتا

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

آلمادی؟» دیب سوراقلار قویوب، بو سوراقلارغا جواب بیره‌راکه‌ن توبه‌نده‌کی سوزله‌رنی یازمشدر:

«... موسیقاغا Roslavets تامانیدان کوپ کوچ صرف قیلنغانلغی کورونوب تورادی. لاکن شوندای بولسا هەم او بزنگ تماشاچیغا کوپینچه سیگه آلمادی... کوپ جایلاردا اوزبیك کویله‌ری (هوالاری) ماته‌ریال طریقه‌سیده‌غنه آلینب، اونگ بوتونلگینی وه خصوصیتلارینی ساقلاشغا اعتبار قیلماسدان ایشله‌ش-کویله‌رنی تانیب بولماسلق درجه‌ده اوزگه‌رتیب، تماشاچیلارغا یاتلاشترادی... باله‌تده بر قانچا قاراگیلقلار وه یاپیشماسلقلار بار. لیبره‌تونی اوقوماغان تماشابین باینگکیده‌گی تویغی چایخانه‌ده دهقانلار بیغیلیشی دیب اویلایدی. شو تویدا موشتومزور تأثیریده‌گی دهقانگ اویونیدا، پیاله‌لەرده‌گی نەرسه‌لەرنگ بوغدای وه‌گوروچ ایکه‌نلگینی تماشاچی کوره آلمای، فهمله‌مه‌ی قالادی. بوغدای ایله‌گوروچنی کوزگه‌کورونه‌رلك باشقا بره‌ر خیل یول ایله بیریش ممکن ایدی. یه‌نه: حتی لیبره‌تونی اوقوغان تماشابینلەر هەم آمریقادان پاختا آلیشیمزنی وه آمریقا ایسه بزده‌ن آلتون آلاجاغینی توشونمه‌ی قالادیلار. فقط آمریقا پاراخود (واپور)ینی کورسه‌تب قویا قالیش بونگ اوچون کفایه قیلمایدی...»

بر تورکستانلینگ آلمانچا علمی اثری. بەرلین عالی تەخنیك مکتبینك تاغ‌معدن بولومی مأذونی تورکستانلی احمد جان ابراهیم بیکنگ „Sporenformen des Aegirhorizonts des Ruhr-Reviers“ ناملی دوقتوراسی باسیلیب چیقمش وه بو علمی اثر تورکستانغا اتحاف ایتلمشدر. «یاش تورکستان» دوقتور احمد جان ابراهیم بیکنی بو مناسبتله قوتلار وه آلمانیادا آلدیغی بیلیمینی یاقین کیله‌جه‌کده مستقل تورکستانمزدا ملی منفعتیمز اوچون قوللانیشینی تیلەر.

بیلدیریش: استانبولداغی «تورکستان تورك گه‌نجلەر برلگی» اوزینگ .VI نچی ییل دونومی بایرامینی کیله‌جه‌ك آوغوست (آغوستوس) آیینگ 18 نده یاساماتقا قارار بیرمشدر.

«تورکستان تورك گه‌نجلەر برلگی»

استانبول 10 تموز 1933

Yach Turkestan

Juillet 1933 (Le jeune Turkestan) No. 44

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر.
باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطله‌ری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

سایغیلی اوقوچیلاریمزغا

«یاش تورکستان»نگ دوامی، ترقیسی تورکستان استقلالی دوستلارینگ اعانه‌سیله اوقوچیلارینگ آبونه‌لرینی وقتنده توله‌ب، یه‌گی آبونه‌چیله‌ر قازانتریش یولوندا کورسه‌ته تورغان یارده‌مله‌رنده‌ن آسیلیدر.

«یاش تورکستان» روس استیلاسی نتیجه‌سنده مهاجرت وه اونگ آغیر کونله‌ریگه اوچراب تورغان اوقوچیلارینگ آنچاسیغا ییللاردان‌به‌ری آقچاسز بیریلمه کده‌در. تورکستان ملی قورتولوش حرکتینگ برگنه فکر قورالی بولغان «یاش تورکستان» هه‌ر بر یورتداشندان وه تورکستان دوستلارندان امکان داخلندا مادی وه معنوی یارده‌م کوته‌در. آبونه‌چیله‌رنده‌ن آبونه‌له‌رینی وقتنده توله‌شله‌رینی اوتونه‌در. باشقارما.

مجموعه‌مزگه تییشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

یاش تورکستان

تورکستانك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان	آوغوست (آغوستوس) 1933	ساله 45

بوساندا:

1 —	تورکستان یاشلاری آراسندا	باش مقاله
2 —	«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی» (VI نچی ییل دونومی مناسبتیله)	«یاش تورکستان»
3 —	شرقی تورکستان (III)	تاگری بیردی
4 —	شرقی تورکستاندا	یارکند وه کاشغار مکتوبله‌ری
5 —	«یاش تورکستان»غا مکتوب	میرزا عزمی
6 —	پاختا ایکینی پلانی قاندای به‌جه‌ریلمه کده؟	تیمور اوغلی
7 —	تورك غازیتاچیلغی (XIII)	توقتامش اوغلی
8 —	قاثوتسکی ساویت روسیه‌سی حقندا	ایسه‌ن تورسون
9 —	باشقارماغا مکتوب	سید عبد الله تاشکندی
10 —	«انجمن سعادت بخارا وه تورکستان»نگ مقصدلاری	سید عبدالله تاشکندی
11 —	تیشقی خبرله‌ر	
12 —	تورکستان خبرله‌ری	
13 —	تورکیه‌ده	
14 —	یه‌گی نشریات	

تورکیه ده

I — معارف اصلاحاتی — شو آوغوست آیینگ برنده «استانبول دار-الفنونی» تارقالیب، یېرینه «استانبول اونیوه‌رسیته‌سی» قورولمشدر. بو یه‌گی اونیوه‌رسیته (*) آوروپا اصولنده عصری شکلده بولوب، طب، حقوق، فن وه ادبیات فاکولته (شعبه)له‌رندەن عبارتدر. اونیوه‌رسیته دائره‌سنده 1) اسلام تدقیقی، 2) تورك انقلابی، 3) ملی اقتصاد وه اجتماعیات، 4) تورکیات، 5) جغرافیا، 6) مورفولوژی، 7) کیمیا، 8) ئه‌له‌کترو-مه‌خانیکدەن عبارت 8 اینستیتو بولاجاقدر.

ایسکی استانبول دارالفنونده درس بېرگه‌ن 151 کشیدەن، یه‌گی اونیوه‌رسیته‌گه یالغز 59ی‌گنه قبول ایتلمشدر. بونلاردان باشقا بورون دار-الفنونغا قاتناشماغان عاللاردان 48 کشی یه‌گی اونیوه‌رسیته‌گه مدرس تعیین قیلنمشدر. بونلاردان اوچی تورك خانملاریدر: 1) فضیلت شوکت خانم (حیوانات مدرسی)؛ 2) رمزیه صالح خانم (کیمیا مدرسی)؛ 3) صفوت رضا خانم (نباتات مدرسی).

بونلاردان تاشقاری، اجنبی مملکتله‌ردەن 38 اجنبی پروفه‌سسورده تعیین ایتلمشدر. بو اجنبی پروفه‌سسورلار ایچنده سوك زمانلار هیتله‌رحکو-متی ایش باشیغا کیلگه‌ندەن سوك آلمان اونیوه‌رسیته‌له‌رندەن هایدالغان یهودی پروفه‌سسورلاردا بار. استانبول اونیوه‌رسیته‌سی أمینلگینه پروفه‌سسور دوقتور نشئت عمربیك تعیین قیلنمشدر. ادبیات فاکولته‌سی رئیسلگنه کوپرېلی زاده محمود فؤاد بیك تعیین ایتلگه‌ن.

«یاش تورکستان» تورکیه جمهوریتینگ تورك معارفی یولنداآتقان بو بویوك آدیمیغا چین کوکلدەن موفقیتله‌ر تیله‌یدر.

(دوامی قاپاقنگ 4 نچی بیتنده)

توزه‌تیش: شو ساندا‌غی «شرقی تورکستان» باشلقلی مقاله‌ده (9نچی بیت، 11نچی قاتاردا) ذکر ایتلگه‌ن ایرماق اسمی «آرغون» ایمه‌س، «آنغون» در. باشقارما.

(*) استانبولدا‌غی «ملی تورك طلبه برلگی»نگ فکر تارقاتوچیسی بولغان «برلك» غازیتاسی، 33 .VII .2ده چیققان ایلك سانندا (2 نچی بیتنده)، تورکیه معارف وکیلنه قاراتوب یازغان بر مقاله‌سنده «اونیوه‌رسیته (Universite)» یېرینه اوز تورکچه بر سوز ایسته‌مشدر.

یاش تورکستان

تورکستانك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی یېلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	آوغوست (آغوستوس) 1933	ساله 45

تورکستان یاشلاری آراسندا

چه‌رنیك دیگه‌ن بریسی «پراودا ووستوکا»نگ بېرنچی ایپون سانندا، اکمل اکرام اوغلو تاشکند BY3(یوقاری مکتب)له‌ری فرقه فعال-لارینگ 7 نچی ایپونده بولغان توپلانیشندا («پراودا ووستوکا»نگ 9 نچی ایپون سانیغا باقیلسین)، ر. عابدین اوغلو دیگه‌ن بریسی «پراودا ووستوکا»نگ 8 نچی ایپون سانندا، یه‌نه بر قانچا داها آز اهمیتلی بولشه‌ویك فعاللاری باشقا تورکستان غازیتالاری بیتله‌رنده «بورژوآ ملت-چیله‌ری فعالیتنگ جانلانغان»لغندان بحث ایتب اوتدیله‌ر. اونلارنگ باری‌دا قازاغستان وه قیرغزستاندا «آلاش اورداچیلار»نگ، اوزبه‌کستان وه تاجیکستاندا «جدیدچی عنصرلار»نگ، تورکمه‌نستاندا وه قارا قالپاق-لقدا «ملتچی موشتومزور عنصرلار»نگ فعال حرکتله‌رندەن بحث ایته‌در-له‌ر. هه‌مده اونلارنگ باری‌دا «ملی بورژوآ حرکتینگ هه‌ر بېرده‌ن کوب یوقاری مکتبله‌رده، خصوصاً تاشکند صناعت آقاده‌میسینده وه باشقا یوقاری مکتبله‌رده، دوشنبه په‌داغوژی آقاده‌میسنده، سمرقند یوقاری

مکتبله‌رنده یوز بیره یاتقانینی قید ایته‌درله‌ر... بولشه‌ویکله‌ر بو حقیقت ایچنده «ملتچیله‌رنگ سوسیالیست مدنیتینگ ملی شکلینی بورژوآ-موشتوم-زورلق مفهومی» ایله تولدورماق، «یه‌گی بوغونگ احوال روحیه‌سیگه ملتچیلك مفهومنده تأثیر ایتمه‌ك وه خصوصی ملی قادرولار یتیشدیرمه‌ك ایچین مدنی جبهه‌نگ مهم اورونلارینی توتماقا چالیشدیقلارینی» کوره‌درله‌ر. بو استقامتده گی ملتچیله‌ر ایشله‌رینگ ایگ آیدین مثالی اولاراق شاه عبدالرسول اوغلو رهبرلگی آستندا «اورتا آسیا صنایع آقاده‌میسنده بر یل-دان‌به‌ری دوام ایتب کیله یاتقان بر طلبه غروپی»، دوشنبه په‌داغوژی آقا-ده‌میسنده آقاده‌می مدرسی بیکتاشی‌نك باشچیلغی آستندا غی طلبه وه معلم‌له‌ر غروپی، قیرغزستاندا تانستان اوغلو رهبرلگی آستندا ترتیب ایتلگه‌ن «ادبی علمی غروپ»، تورکمه‌نستان دولت نشریات باشچیلغی بوری‌اوغلو کوموش علی‌نگ فعالیتی وه باشقالار کورسه‌تیلمه کده‌در. بز بو بیرده ملتچیله‌رنگ فعالیتنی کورسه‌ته تورغان باشقا وقعه‌لار، اونلارنگ محلی فرقه وه حکو-مت دائره‌له‌رنده، قولخوزلاردا توتقان مهم اورونلارندان بحث ایتب او-تورمایمز. بو توغرودا ساویت غازیتالاری هه‌ر زمان یازوب تورادرلار. بزنگ باقیم نقطه‌مزچه بوندای «استیلا»لار موقتی اوتکونچی برماهیته‌در؛ اونلار تورکستانداغی روس پرولەتاریاتی دیکتاتوراسی ظلمیغا قارشی کو-ره‌شنگ آیریم حادثه‌له‌ری گنه‌در. الاکن، بو کوره‌شنك قادرولار، کیله-چه‌ك تورموش قوروچیلاری یتوشدیریلمه کده بولغان عالی مکتبله‌رگه یاییلیشینگ بوتونلای باشقا وه بویوك اهمیتی باردر. ساویت مکتبله‌ری — بولشه‌ویکله‌رنگ «شکلچه ملی، مفهومچه پرولەتار مدنیتی» ایچین کیله‌چه‌ك واعظلار، خادملار یتیشدیردیکله‌ر فابریقالاردر. او بیرده یاشلق، روحی اوزگه‌رتمه عملیاتیغا معروض توتولادر، توشونچه‌سیگه، بوتون ملی نه‌رسه-له‌رگه دوشمانلق آغوسی قویولادر؛ اونگ باشیغا: برده‌ن بر حقیقت منبعی یالغز ساویت موسقواسی ایکه‌نلگی، له‌نینچیلك وه ستالینچیلکسز قورتو-لوش یوق ایکه‌نلگی، یالغز ساویت حاکمیتی وه یالغز روس پرولەتاریاتی دیکتاتوراسینگ بزنگ یورتیمز وه خلقمزغا تیریکچیلك بیره تورغانلغی

فکرله‌ری بیرله‌شتریله‌در. بو عملیات موفقیتلی چیقسایدی اونگ نتیجه-له‌ری بزنگ خلقیمز ایچین أولدوره‌رلك درجه‌ده آغیر بولور ایدی. بز انقلابغا قادار اوتکور وه چوقور ملی شعورغا ایگه ایمه‌س ایدیك. برده بز هیچ بر زمان روسلارغا قاریشمادق وه تورکستانگ «روس ولایتله-رنده‌ن بری» قاتارندا بولووی لازم ایکه‌نلگینی اویلامادق. بزنگ خلقمز عمومیتله ایچنده‌ن‌ده تیشندان‌دا روسلارغا یابانچی قالدی. «روس مدنیتی» دیدیکله‌ری نه‌رسه‌نگ تورکستاندا نه‌کوکی باردی، نه‌ده بوتاغی. لاکن سیاسی وه ملی قورتولوش کوره‌شی ایچین بونلار آزدر. بزنگ عصری بیلیمله‌رله قوراللانغان ضیالی قادرولاریمز په‌ك آز ایدی. آچیق سویله‌شیمز کیره‌ك دوشمانلاریمزغا قارشی یوروتکه‌ن ایدیئولوژی کوره‌شیمزده مملکتمز منافعینگ بزده‌ن طلب ایتدیگی سویه‌ده ایمه‌س ایکه‌نلگیمز کو-روندی. توغرودر، أگ یاخشی تحصیل کورگه‌ن منوریمزده‌ن تارتوب أگ سوادسز چوبانمزغا قادار، ایچیمزده هیچ برکیمسه خلقیمزنگ استقلال حقینه شبهه ایتمه‌گه‌ن ایدی. لاکن یالغز اوز حقینی تانیماق، بر مجادله ایچین یتیشمه‌یدر. عصری بیلیمله‌رله قوراللانماغان، هه‌م ایدیئولوژی، هه‌مده قوراللی کوره‌ش ته‌خنیکی وه مه‌تودله‌ریله محکمله‌نمه‌گه‌ن بر حق وه حقوق، نه قادار شبهه‌ده‌ن تازا بولسادا اوز باشیغا غالب کیله آلمایدر. مه‌نه شونگچون‌ده بز اوز ملی حریتمزنی یوقاتدوق، مه‌نه شونگچون‌ده بزنگ بولشه‌ویك دیکتاتوراسیغا قارشی کوره‌شیمز یاخشی نتیجه‌بیرمه‌دی...

بزنگ بوتون کیله‌چه‌گیمز، تورکستانگ استقبالی، ایندی یتیشیب کیله یاتقان یاش بوغونغا بولغان امیدیمز گه باغلیدر. بز اوز یاشلیغمزغا توغرودان توغرو تأثیر ایتمه‌ك امکانده‌ن محرومدرمز. اونگچون‌ده بزده‌ن میگله‌رچه کیلومه‌تر اوزاقلقدا قالغان وه ساویت یوکسه‌ك مکتبله‌ریگه (ВУЗ-لاریغا) سیقیشتریلغان یاشلیغمزنگ بزنگله بر فکرده ایکه‌نلگینی وه بولشه‌ویك «بین‌الملل یالغانی»غا قارشی تورکچیلك وه تورکستانلیق حقیقتینی قارشی قویماقدا ایکه‌نینی بیلدیگیمز زمان بوگا نه قادار کوب سه‌وبندیگمزنی سویله‌ب اوتروشنگ اوزی‌ده آرتیقچادر.

تورکستان یاشلغی ساویت یوکسەك مکتبلەرندە اوز آلدیغا قاندای بر پروغرام قویماقدادر؟ اکمل، عابدین اوغلو وە چەرنیك — باری بر آغزدان تورکستان یاشلیغینگ پروغرامی — تورکستاننی روسیەدەن آییرماق، اوز تورکستان دولتینی قورماق، ظالم مستولیلەرنی تورکستاندان قووماق، بولشەویك بین‌المللچیلگینە قارشی اوز تورکچیلگینی ییرلەشترمەك وە محکملەشترمەكدەن عبارت ایکەنلگینی سویلەیدرلەر.

یوکسەك مکتبلەردە اورونلاشقان بو «عکس‌الانقلابچیلار»نگ طلبلارینی کیتریب وە اونلارنی کاملی‌نگ چیقیشی وە پروغرامی («یاش تورکستان»نگ 43نچی سانیغا باقیلسین) ایلە باغلاشتریب چەرنیك: «بو پروغرام مصطفی چوقای اوغلو پروغراماسینگ اوزگنەسی ایکەنلیگی حقندە سویلەب اوتوروشکە لزوم بارمی؟» دیب یازمشدر.

چەرنیك حقلیدر: بو ییردە بز، او ییردە ساویت یوکسەك مکتبلەرندەکی تورکستان یاشلاری عینی تورکستان ملی استقلال پروغرامینگ طرفدار وە مسلکداشلاری ایکەنمز.

لکن، بولشەویکلەر، گویا تورکستان یاشلغی موسقوا دیکتاتوراسیغا قارشی کورەشەرەك تورکستاننی ئەللە قایسی بر باشقا «آوروپا» دولتی حاکمیتی آستیغا بیرمەك نیتندەدر، دیب آپ-آچیق افترا قیلادرلار. اوز یورتینگ کیلەچەگی قارشیسنداغی اوز مسئولیتنی آگلاغان تورکستان یاشلغی بوندای اویلایالماس وە سویلەیەآلماس ایدی، او بوندای قیلالمایدر وە قیلماسلغی کیرەك. بزدە امیندرمزکە تورکستانداغی ساویت یوکسەك مکتبلەرندە اوقوب تورغان یاشلاریمزنگ آگلی قسمی‌دە یورتندان تاشقاریداغی یاش تورکستانلی قارداشلاری کیبی، اوزلەرینگ اورگەنگەن وە ایگەللەگەن کورەش بیلیمنی، اصولینی وە تەخنیکلەرینی حر وە مستقل تورکستاننگ خدمتیگە قوللاناجاقدر.

تورکستان یاشلغی! تورکستاندا روس پرولەتاریاتی دیکتاتوراسیغا قارشی!

تورکستان ملی استقلالینگ بوتونلغینە تعرض قیلاتورغان روسیە وە هەر تورلو باشقا ایمپەریالیزمگە قارشی صفگزنی محکم توتوگز.

بزنگ ملی شعاریمز مەنە شوندای بولمالیدر.

* * *

«تورکستان تورك گەنجلەر برلگی»

(VI نچی ییل دونومی مناسبتیلە)

تورکستاندان تورلو ئەیلەنمە، تیکەنلی یوللار ایلە تورکیەگە کیلیب استانبولنگ تورلو مکتبلەریگە ییرلەشکەن یاش تورکستانلیلار 1927 نچی ییلنگ 29 نچی ایلول (سەنتابر)ندە استانبولدا «تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» نامندا بر اویوشمە قورمشلاردر. استانبولداغی تورکستان یاشلارینگ بو نامدا بر اویوشمە قورغانلقلارینی کوب تورکستانلیلار تورکستان ملی بایراغینی تورکستان تیشندا ایلك تاپقیر کوتەرگەن وە استانبولدا چیققان «یەگی تورکستان»نگ 1927 نچی ییلغی برنچی-ایکنچی تشرین آیلاری (5-6 نچی) سانندا باسیلغان یازیدان اوقوب بیلگەن بولسالار کیرەك. او زمان «یەگی تورکستان» مجموعەسی (47-48نچی بیتلەرندە) استانبولداغی تورکستانلی یاشلار تامانندان «نوقول عملی وە حرثی مسئلەلەر ایلە اوغراشاجاق وە کومەکگە محتاج طلبە هەم یاشلارغا یاردەم ایتەجەك «تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» نامندا بر اویوشمە توزولگەنلگینی» خبر بیریب، بو اویوشمەنگ نظامنامەسینی‌دە باسیب تارقاتمشدی. نظامنامەنگ 2 نچی مادەسندە: «برلکنگ مقصد وە غایەسی — تورکستان تورك یاشلغینگ ملی حرث اعباریلە یوکسەلمەسینی وە بیلیم ایلە قوراللانماسینی، اعضاسی آراسندا کومەکگە محتاج بولغانلارغا معناً وە مادتاً یاردەمدە بولونماقنی تأمیندەن عبارتدر» دییلگەندر.

«تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» اوزینگ قورولوشندان تا شو کونگەچە بوتون غیرتینی اوز غایەسینگ ایشکە آشیریلیشی اوچون صرف ایتب ملی تورکی، مکتبلەرندەن تورکستان یاشلارینگدا بیلیم غداسی آلا

بیلمه‌له‌رینی تأمین ایته‌کیلمشدر. سوڭ بیش ییل ایچنده تورکیه‌گه‌کیلگه‌ن تورکستان یاشلارینڭ دییه‌رلك باریسی اوز سویه وه هوسله‌ریگه اویغون بر صورتده شو اویوشمه بیله تورکیه‌نڭ تورلو مکتبله‌ریگه ییرله‌شتریلمشله‌ردر وه اویوشمه اونلارنڭ احوالیله دائما علاقه‌داردر.

استانبولداغی تورکستانلی یاشلارنڭ ملی حرث خادملاری یتیشترمه‌ك غایه‌سیله آتدیقلاری بو مهم آدیملارینی یعنی بو غایه‌گه ایریشو اوچون بر اویوشمه قوروش حرکتیگه کیردیکله‌ری تأریخنی ایسله‌سه‌کز، بولشه‌ویك‌له‌رنڭ تورکستاندا «ضیالی وه زیانلی» مسئله‌سی قوزغاتوب، ملتچی اولاراق تانیلغان معلمله‌ریمزله یاش تورکستانلیلارنی ساویت مکتبله‌رنده‌ن هایداب، اولارنڭ ساویت حکومتینڭ غیری انسانی قیناولاریغایولوققان کونله‌ریگه توغروکیلگه‌نینی کورورسز. اگر تورکستاننڭ سوڭ روس بولشه‌ویکله‌ری مظالمیغا اوچراغان دوریگه عائد تأریخی تیکشیریلسه بوڭا اوخشاش وقعه‌لارغا کوب اوچرالور. تورکستان خلقیغا ساویت حکومتینك رواکوردیگی هه‌ر بر تضییق تورکستان ایچنده وه یاتیشندا بولغان تورکستان یاشلغی آراسندا هه‌ر دائم بر عکس حرکت توغدورمشدر.

هه‌ر بر مدنی أولکه‌ده تورلو غایه‌له‌ر تاشوچی مختلف یاشلار اویوشمه‌سی بار. بونلارنڭ باریسی یا توغرودان توغرو دولتنڭ یاخود دولت ایشله‌رنده نفوذلو اورون توتقان معتبر ذاتلارنڭ مادی وه معنوی رهبرلگنده‌در. فقط استانبولداغی «تورکستان تورك‌گه‌نجله‌ر برلگی» باشقا أولکه‌له‌رده بولغان بوندای بر حامی‌دان ایمدیگه‌چه محروم قالمشدر. اونی قوروچی، اونڭ قوروقچیسی وه اونی یاشاتوچی یالغز اویوشمه توگه‌ره‌گیگه توپلانغان یاشلارنڭ اوزله‌ری‌در. بو اویوشمه‌نڭ بوتون فعالیتی تورکستانلی یاشلارنڭ اوز باشلاریغا قیلغان غیرتله‌ری وه فداکارلقلاری اثری‌در.

تورکستان استقلالچیلاری بولشه‌ویزمنڭ أڭ بویوك باریشمازدوشمانی بولغان کمالیزم مفکوره‌سی حاکم بولوب تورغان تورکیه‌ده غیرت، فداکارلق وه ایشلیلکله‌ریله ممتاز یاشلارنی کورمه‌کله افتخار ایتسه‌له‌ر حقلیدرلار.

چونکه بوندای یاشلار آرقاسندا بزنڭ تورکستان، ملی تأریخینی اوقوشدان وه اورگه‌نیشده‌ن بوتونلای محروم ایتلگه‌ن یاشلارندان بر غروپینی تورکیه‌ده یتیشتریب حرث خادملاریغا ایگه بولاآلسا، بونلار یاقین کیله‌جه‌کده مستقل تورکستاندا ملی تورکیه‌ده حاکم تورك ملی مفکوره‌چی‌لکنڭ أڭ گزیده پیونه‌رله‌ری رولینی اوینایاجق وه ملی برلگمزنڭ کوچه‌ییشیگه اولوغ خدمتله‌ر ایته‌جه‌کله‌ردر.

بوکونگی تورکیه‌نڭ کیتدیگی یولنی تانیماق آینقسا ملی قورتولوش کوره‌شی یوروتوب تورغان بز تورکستانلیلار اوچون حیاتی بر احتیاجدر. قارداش تورکیه‌نی نجاتغا چیقارغان یولنی اورگه‌نسه‌ك بز هه‌م اوز تورکستانمزنی یابانچیلار اسارتنده‌ن تیزراق قورتارا آلورمز. شونی هه‌م ئه‌یتب اوتوش کیره‌ك، که تورك ملی تأریخینڭ بر بولومینی تشکیل ایتکه‌ن تورکیه‌نڭ سوڭ ملی استقلال کوره‌شی تأریخی یالغز روس اسارتنده قالغان تورکله‌ر اوچون گنه ایمه‌س، بلکه باشقا آسیا وه آوروپا ملتله‌ری اوچون‌ده أڭ فائده‌لی وه عبرتلی الهام قایناغیدر. حتی اون تورت ییل تینمه‌سده‌ن اوز یورتنده مارقسیزمگه قارشی کوره‌ش یوروتقان وه نهایت ظفر قازانوب آلمانیا حکومتی باشیغا کیلگه‌ن آلمان فاشیستلاری رهبری آدولف هیتله‌ر هه‌م مجادله‌سی چاغندا یه‌کی تورکیه‌نی یاراتقان غازی مصطفی کمال پاشا حرکتینڭ اوزی اوچون هه‌ر دائم یول کورسه‌توچی پارلاق بر ییلدیز بولغانلغینی اعتراف ایتمشدر(*).

بز تورکستان استقلالچیلاری تورکستان یاشلارینڭ تورکیه مکتبله‌رنده بیلیم وه ملی مفکوره ایله قوراللانمالاری اوچون تینمه‌سده‌ن چالیشیب تورغان غیرتلی یاش توغانلاریمزنی یوره‌کده‌ن آلقیشلار وه اونلارنڭ فداکارلقلاری آرقاسندا یاشاب مقدس غایه یولندا ایشله‌ب کیلمه‌کده بولغان «تورکستان تورك‌گه‌نجله‌ر برلگی»گه بویوك یوتوقلار تیله‌یمز.

«یاش تورکستان»

(*) آلمان فاشیستلارینڭ ناشر افکاری بولغان «فولکیشه‌ر به‌ئوباخته‌ر» („Völkischer Beobachter" Berlin)نڭ 21. VII. 33.د چیققان سانیغا قاراڭز.

III.

ساویت روسیه‌سینگ شرقی تورکستان توغروسنداغی سیاستی چارلق روسیه‌سینگ باشلاغان یولی ایله‌کیتدی. چارلق روسیه‌سی کیبی، ساویت روسیه داخی ختای مملکتینگ بویوك دیوار آرقاسنداغی، روس ایمپه‌ریالیستلارینگ دائماکوز تیکدیکله‌ری پارچالارینی اوز قولیغاکیریتمه‌ککه تیریشادر. بوتون اجنبی دولتلەر ایچنده برنچی اولاراق ختای مملکتینه چانگال آتقان دولت روسیه‌در. روسیه‌نگ ختایغا قاراب وه ختای حسابیغا کیکگه‌یمه‌سی 1689 نچی یلی 27 نچی اوقتوبرده باغلانغان نەرچین معاهده‌سنده‌ن باشلانادر. بو معاهده بوینچا ختای دولتی روسیه چیگه‌ره‌سینگ آرغون ایرماغی (آمور دریانگ بر قولی)نی بویلاب شمالی مانجوریاغا وه اوخوت ده‌گزینه قادار اوزایتلیشیغا راضی بولادر. 1858 نچی یلغی آنغون معاهده‌سی بوینچا ختای روسیه‌گه آمور دریانگ شمالنده بەرینغ ده‌گزینه قادار چیقا تورغان کیگ بر أولکه‌بوراقادر. 1860 نچی یلی 14 نچی نویابرده‌کی پەکین معاهده‌سی بوینچا روسیه پریمور (ده‌گز حوالیسی) ولایتنی اوز أداره‌سی آستیغاکیریته‌در. روسیه ایله ختای آراسندا 1896 نچی یلی پەته‌رسبورغدا باغلانغان معاهده موجنچه ختای روسیه‌گه مانجوریا اوستندان تیمر یول سالیشغا حق بیره‌در وه بونگله دیمه‌رلك، بوتون مانجوریانی روسیه أداره‌سی آستیغا بیرگەن بولادر. بونلارنگ بارچاسی‌دا هیچ بر محاربه‌سز واقع بولادر! روسیه خاینگ آغر وضعیتنده‌ن استفاده ایتمشدر وه‌گاه شانتاژ (دوق) ایله، گاه یالغاندان اوز دوستلغینی وعده قیلماقله ختای مملکتینگ پارچالارینی برین‌سرین اوز قولیغاکیریتب آلمشدر. لاکن ختای حکومتینگ اوزینگ‌ده یاردەم ایچین روسیه‌گه مراجعت ایتدیکی وه فقط آلدینی یارده‌مینگ اوزیگه‌کوب قیمت بهاغه مال بولغانی‌ده واقعدر. 1864 نچی یلدا «چگ‌جاك» (شرقی تورکستان) «جینگ‌شو‌ژه‌نگ»ی (باش والیسی)، عصیان قیلغان «خوی‌خوی» (مسلمان) لارغا قارشی یاردەم سوراب،

آلماتاداغی روس والیسی گەنەرال قولپاقوفسکی گه تورت دفعه مکتوب یازمشدر. «جیگ‌شو‌ژه‌نك» بو مکتوبلەرنده: «تیلنگ تیشگه یاقین بولغانیدیك بربریگه یاقین بولغان دولتلەریمز بربرلەرینگ فلاکتلەریگه بیگانه بولوب قالالمایدرلار» دیب یازغان ایدی. بو مکتوبلەر روسیه‌نگ شرقی تورکستانی ضبط ایتمەك، او یرده‌ن توروب بوتون اورتا آسیاغا تسلط ایتمەك وه اوز حاکمیتنی هەم شرقی، هەمده غربی تورکستاندا محکملەمەك فکرنده بولوب تورغانی بر زماندا یازیلمشدر. روس «تیشلەری»نگ ختای «تیل»ینی قاندای قارشی آلغانلغینی بز یاخشی بیلیرمز: غولجانی ختایغا قایتاروب بیروگه قارشی روسیه‌گه بوتون تیشقی ختای أولکه‌لەرنده ویرگیسز تجارت قیلیش حقینی بیرگەن‌معاهده، روس «تیشلەری»نك اوزیگه ایلیشکەن ختای «تیل»یگه بیرگەن جوابی ایدی. فقط، بختسزلققا قارشی، روس ایمپه‌ریالیزمینگ «تیشلەری» آراسیغا ختای «تیل»ی ایله برلکده شرقی تورکستان توشوب قالدی.

بولشه‌ویکلەرنگ حکومت باشیغاکیلووی ایلەده وضعیت هیچ اوزگەرمەدی: روسیه شرقی تورکستانغا ایندی‌ده بورونغودەك بوری کیبی قارایدر. بولشه‌ویکلەر شرقی تورکستانی قطعی صورتده استیلا ایتش ایشینی کوچه‌یتدیلەر وه تیزلەتدیلەر. بو حال آینقسا تورك‌سیب تیمر یولی سالنغاندان‌بەری داها آرتق سیزیلمه‌کده‌در. بو یولغا آتاب یازیلغان «تورکستان‌سیبیریا ماگیسترالی» ناملی کتابدا شرقی تورکستان (باشقا تعبیرایله «غربی ختای») غربی تورکستانله بر قاتاردا ساویت روسیه‌نگ توغرودان توغرو استثمار ایته‌چه‌گی بر منطقه دیب سانالماقدادر. بوکتابغا علاوه قیلنغان بر خریطه‌ده ایسه مەنه شو اوچ تیمر یولنگ لایحه‌سینی کورورسز: 1) آلماتادان غولجاغا؛ 2) آیاکوز (سەرگیئوپول)دەن چوگه‌چه‌ککه؛ 3) سەمەی‌دەن ساراسومبه (شارسومبه)گه... یالغز بوگنەده ایمەس، عینی کتابدا بولشه‌ویکلەرنگ شرقی تورکستان ایچنده سالونی ألزم دیب تاپدیقلاری آرابا وه آوتوموبیل یوللارینگ‌دا لایحه‌سینی کورورسز. بولشه‌ویکلەر ختاینی شرقی تورکستانگ ایگەسی دیب سانادیقلاری حالدا، اوزله-

رینگ بو أولکه‌گه دائر تیمر یول لایحه‌لاری وه باشقا پلانلاری حقندا نه ختای حکومتینگ وه نه‌ده شرقی تورکستانداغی محلی حکومتنگ رأینی سوراشقا وه حتی اونلارنی خبردار ایتشکه‌ده اصلا لزوم کورمه‌گه‌نله‌ر. ساویت حکومتی، گویا شرقی تورکستان روسیه‌نگ غنیمت مالی ایمش کیبی حرکت ایتمه‌کده‌در. ایکنچی یاقدان، شرقی تورکستانداغی ختای مأمورله‌ری‌ده اوزله‌ری‌نگ کیگ ایچکی مختاریتله‌رنده‌ن فائده‌له‌نوب بارغان ساری آرتق درجه‌ده بولشه‌ویکله‌رنگ تأثیری آستیغا بیریله یاتورلار وه هیچ بر اعتبارغا ایگه بولمادیقلاری بو أولکه‌ده اهالینگ آرزوسی خلافنه اولاراق اوز حاکمیتله‌رینی ساقلاب قالابیلمه‌ك ایچین عینی بولشه‌ویکله‌رنگ یارده‌میگه جان آتماقدادرلار...

بولشه‌ویکله‌رنگ ختای عملدارلارینگ اوتونچینی ممنونیتله اورونغا کتیرمه‌کده ایکه‌نلکله‌رینی بو پیرده سویله‌ب اوتوروش هم آرتقچادر. شرقی تورکستانگ تولوق ملی استقلالینگ تحقق ایتووی ایله نتیجه‌له‌نمه‌سینی ایسته‌دیگمز ایندیکی قوزغالیش چاغندا ساویت حکومتی ختای حکومتیگه قولندان کیلگه‌ن بوتون یارده‌مینی کورسه‌تدی. بو یارده‌منی ساویت حکومتی ختای حکومتی گه قارشی محبتنده‌ن وه یا شرقی تورکستان اوستنداکوچلو بر ختای حاکمیتی پیرله‌شدیرمه‌ك ایسته‌دیگنده‌ن ایمه‌س، بلکه هم ختای دولتینگ بوتونلغی هم‌ده شرقی تورکستان ملی قورتولوشی مجادله‌سی منفعتله‌ریغا قارشی عینی درجه‌ده دوشمان بولغان روسیه ایمپه‌ریالیزمی منافعی ایچین کورسه‌تمه‌کده‌در. ساویت روسیه‌سینگ ختای دولتینگ بوتونلغی منافعینه قاندای قارایتورغانلغینی کورسه‌تمه‌ك ایچین ساویتلارنك مانجوریا وه موغولستان سیاستنده‌ن مثال کتیرمه‌ك ممکن. آینقسا موغولستان خصوصنده ساویت حکومتی حرفی حرفینه چار حکومتی کیبی حرکت ایتدی. بو پیرده چیچه‌رین‌نگ خارجیه قومیساری ایکه‌ن بوتون اتفاق مرکزی اجرائیه قومیته‌سی 3 نچی توپلانیشندا سویله‌گه‌ن نطقندان بر پارچاسینی کتیره‌مه‌ن؛ چیچه‌رین اوز نطقنده دیمشدی‌که: «بز موغولستان خلق جمهوریتینی ختای جمهوریتینگ بر بوله‌گی دیب تانیمز؛ لاکن

عینی زماندا اونگ، اوز ایچکی تورموشیغا ختاینی قاریشترماسلق قادارگنه ایمه‌س، حتی اوز تیشقی سیاستینی، مرکزی ختای حکومتینی هیچ قاتناشدرماسدان، اوز باشیغا یوروته‌چه‌ك قادارکیگ مختاریتینی‌دا تانیمز.» ساویت حکومتینگ بو سیاستی بورونغو چار حکومتی سیاستینگ بوتونلای عینیدر. 1911/1912 نچی ییلی قیشین چار حکومتی‌ده موغولستانني ختای دولتینگ مختاریتلی وه فقط اوز تیشقی سیاستینی مستقلاً یوروتوگه حقلی بر بوله‌گی دیب تانی تورغانلغینی بیلدیرگه‌ن ایدی.

ختاینگ پارچالانماسی بزنی هیچ قایغیرتمایدر. بز مستقل مانجوکو دولتینگ توزولوویني جاندان آلقیشلایمز. مستقل موغولستانگ‌ده یاشاماسی وه انکشاف ایتووی بزچه مطلوبدر. شرقی تورکستاندا مستقل بر تورك دولتینگ توزولدیگنی کورسه‌یدك کوب بختیار بولوردق. بو مقاله‌ده روسیه‌نگ «ختای بوتونلغی»نه قارشی لاابالی تاوراندیغنی ایسله‌توب اوتوبمز، بزنگ «ختای بوتونلغی»نی مدافعه ایتمه‌ك ایسته‌گه‌نیمزده‌ن ایمه‌س، بلکه روس سیاستینی قاراقته‌ریزه ایتمه‌ك، اونگ هم ایسکی چارلق روسیه‌سینگ هم‌ده بوکونکی انقلابچی ساویت روسیه‌سینگ سیاستله‌رینی بر توسدا کورسه‌توچی ایکی یوزلیلگینی، منافقلغینی اثبات قیلماق ایچیندر.

نیچین روسیه (بورون چارلق، ایندی ساویت روسیه‌سی) شرقی تورکستان خصوصندادا مثلا: موغولستانغا نسبتاً یوروتکه‌ن سیاستینی یوروتمه‌یدر، یعنی، نیچین «شرقی تورکستاندادا «اوز سیاستینی مستقلاً یوروته‌بیله‌چه‌ك قادارکیگ بر مختاریت» اعلان ایتلمه‌یدر؟ ایشده بوندای بر «مختاریت» باردر. ساویت روسیه شرقی تورکستان ایله بر نیچه سیاسی وه تجاری کیلشوله‌ر باغلامشدر. ساویت روسیه وه شرقی تورکستانگ اون قونسوللقلاری بار. 1929 نچی ییلدا ساویت روسیه ایله ختای آراسندا مانچوریا تیمر یولی یوزنده‌ن بولغان اوروش چاغندا شرقی تورکستانگ آلماتا وه تاشکنداغی قونسوللاری ساویت روسیه‌سیگه اوز خیرخواهلقلارینی بیلدیرگه‌نله‌ر ایدی... بونگله برابر ساویت حکومتی، شرقی تور-

اکستانتك مختاریتنی ، موغولستان توغروسندا قیلغانی کیبی علناً تانیدیغینی آچیق اعلان ایتکه‌ن ایمه‌س. حالبوکه شرقی تورکستان اقتصادی‌جهتده‌ن موغولستانغا قاراغاندا داها بویوك بر أهمیتکه ایگه‌در. بوگا سبب نه‌در؟ بو سورغونگ جوابی پهك قولایدر. روس بولشه‌ویکله‌ری ، عینیله اوز سلفله‌ری بولغان بورونغو روس ایمپه‌ریالیستلاری کیبی ، شرقی تورکستان مختاریتی پرینسیپینگ اوزنده‌ن قورقارلار؛ چونکه بو مختاریت آرقاسندان روس بولشه‌ویکله‌ریگه وه عمومیتله بوتون روسلارغا اونلار ایچین دوشمان وه قورقولو بولغان شرقی تورکستاندا تورك ملی مستقل دولتی شکلی کورونوب تورادر. بوکونکی کونده روس حاکمیتی ایچین قورقونج بر حال آلغان ملی استقلال کوره‌شینگ دوام ایتب توردیغی غربی تورکستانله بر قاتاردا شرقی تورکستاندا بر مستقل تورك دولتی تصور ایتگز...

هیچ بر روس حکومتینگ هیچ بر زمان بوگا تحمل ایتمه‌یه‌جه‌گی بیلگیلیدر! أولکه‌نگ بوتون شیره‌سینی سوروب آلماق ، اهالیسینی تیزگینله‌ب ساقلاماق ، خلق آراسیغا غروپچیلق ، قبیله دوشمانلقلاری تخمینی ساچماق — مه‌نه بونلار روسیه حاکمیتی وه یا نفوذی آستیغا توشوب قالو بختسزلغندا بولغان تورك أولکه‌له‌رنده‌گی روس سیاستینگ خصوصیتیدر.

ختای دولتینگ پارچالاری برین‌سرین آیریلیب کیتمه کده‌در. موغولستان یالغز اسمده‌گنه ختاینگ بر قسمی سانالادر. مستقل مانجوکونگ قورولدیغنه یاقیندا ایکی ییل تولادر. اوتکه‌ن یلدان‌به‌ری مستقل تیبه‌ت‌ده یاشاب کیله‌در. ایندی شرقی تورکستان‌دا قات‌قات باستریلغان استقلال کوره‌شیگه یه‌گیده‌ن کیریشمه کده‌در. شرقی تورکستانگ ختایغا قارشی کوره‌شیگه ایگ کوب ضرر بیره یاتقان کیمدر؟ — روسیه. روسیه‌نگ ایسته‌دیگی نه‌رسه ، شرقی تورکستانگ ختای بویوتوروغی آستندا قالوویدر؛ چونکه ختای هه‌ر حالدا بو تورك أولکه‌سینگ روسیه تامانیدان استثمار ایتلیشیگه مانع بولو اقتدارنده ایمه‌سدر.

شرقی تورکستان بو وضعیتده‌ن قاندای قورتولاجاقدر؟ او ، اوز

ملی کیله‌چه‌گی ایچین یوروتوب تورغان کوره‌شنده قاندای موفق بولا آلادر؟

بزچه ، شرقی وه غربی تورکستانگ ملی قورتولوش یولداغی بوتون کوچله‌ری برله‌شمه‌لیدر. بونگله بز بر وه ملی تورکستانگ ایکی آیریم پارچاسی آراسنداغی کیله‌چه‌ك مناسباتینی ایندیده‌ن بیلگیله‌مه‌یمز. فقط ، شونوسی محققدر ، که تورکستانگ بر پارچاسندا روس حاکمیتی دوام ایتدیکچه اونگ ایکنچی پارچاسی حر وه مستقل بولالمایدر. ختای یالغز شرقی تورکستانگ دوشمانی ایکه‌ن ، روسیه هم شرقی هم‌ده غربی تورکستانگ دوشمانیدر. بزچه ، هم شرقی تورکستانگ هم‌ده غربی تورکستانگ جماعت خادملاری لزوم کورولگه‌ن وه امکان تاپیلغان هه‌ر پرده بربرله‌ریگه یاردم بیریب ، بربرله‌رینی حمایه ایتب برلکده چالیشمالی وه حرکت ایتمه‌لیدرله‌ر. حقیقتده بر بولغان تورکستانگ ایکی قسمی آراسنداغی کیله‌چه‌ك سیاسی مناسباتینی بوگون بز آوروپادا اوتوروب حل ایتمه‌یمز. لاکن بربریمز گه قارداشچاسیغا قول اوزاتماق ، اوموز‌اوموزگه یورومه‌ك — بو بزنگ وظیفه‌مزدر ، هه‌ر بر تورکستانلینگ تورکلك وظیفه‌سیدر. بو وظیفه‌نی بز به‌جه‌رمه‌لیمز.

اکوچله‌ریمزنی برله‌شتریش ، تورکستاندا یالغز بر تورك ملی دولتی یاراتیشغا فکر وه أراده‌مزنی دائمی صورتده چالیشدیرماق — مه‌نه بونلار بزنگ غایه‌مز بولمالیدر. (بیتدی) تاگری بیردی

* * *

شرقی تورکستاندا

شرقی تورکستانگ یارکند وه کاشغار شهرله‌رنده‌ن باشقارمامزغا کیلگه‌ن ایکی مکتوبنی توبه‌نده اوزیچه باسماقدامز:

1351 هجری 10نچی شعبان (1932 ییل 7 دیقابر)دا قومولقلار قومولنی ختایلاردان قایتاریب آلدیلار. بول سیرادا لاداخ طرفیدان او‌رومچی گه ایکی یوز تویه قورال وه آزوق کیلتریلیب تورغانلقنی قومولقلار

ایشیتب ، تاغ طرفیدان یاشیرین یول ایله کیلیب یولنی توسوب بول نه‌رسه‌له‌رنی قولغا توشوردیله‌ر. شونگ آرقاسیدا قوموللقلار قوتلاندیلار ،سوگرا شعبانگ آخریدا تورفان، قارا شهر وه قیچان‌نی آلدیلار. رمضانگ آخریدا کوچارگا ، سوگرا کاشغارغا کیلیب اورومچی‌ده‌ن کیله تورغان تیلغراف سیمله‌رینی اوزدیله‌ر. 10 نچی شوال (5 فیورال)دا آقسوغا کیلیب ایدیله‌ر. آقسوداغی دوتای یه‌نگی شهرگه قاچدی. آرقاسیدان باریب یه‌نگی شهرنی هم آلدیلار. قارا قاشلقلار بول خبرنی ایشیتب قاراقاش آمبانینی وه باشقا ختایلارنی أولدوروب ختایلار ایله حکومتگه قاراشلق نه‌رسه‌له‌رنی غنیمت قیلیب آلدیلار. سوگرا 300 نفر قوللاریدا که‌لته‌ك ، کیتمان وه شونگدیك باشقا اوروش قوراللاری ایله زاواغا کیلدیله‌ر. گوماداغی آمبان بو وقعه‌نی ایشیتب ، اولارنگ قارشیسیغا 250 نفر قورالی نظامی عسکر یوباردی. بولار زاواغا باریب ، مجاهدلار ایله آرالاریدا اوروش بولوب ، مجاهدلار غالب کیلیب ، ختایلارنی قاچیردیلار وه 50 دانه میلتق هم باشقا آزوقه قولغا توشوردیله‌ر. بول خبرنی کاشغارداغی دوتای ایشیتب 200 قیرغیز ایله 25 ختاینی قوراللاندیرب گونده‌ردی (26 شوال = 21 فیورالدا). مذکور 225 نفرنگ ایکی توپی ، ایکی اوقچاچاری بار ایدی. بولار قارغارلق‌غا بارغاندا قارغالق اهالیسی بو خبرنی ایشیتب علما وه مشایخلارنك باشچیلغی ایله اونلارنك یوللارینی کیسیب ختایلارنی أولدوردیله‌ر. ایکی نفر ختای زور ایله قاچیب قورتولدی. 200 نفر قیرغیزلار ایسه مسلمانلارغا قوشولدیلار. قارغالق اهالیسی توپ ، اوقچاچار وه باشقا بارچا قورال هم آزوقه‌لارنی قولغا آلدیلار (26 شوالدا). بو خبرنی پوسکام اهالیسی ایشیتکه‌ندن سونگ ، اونلار اطرافداغیلار ایله برله‌شیب اوزله‌ریگه **صابر خان حاجی خواجم** نی کاتتا قیلیب آمبانتنی أولدوردیله‌ر.

ایکسو ناملق جایدا ختایلار کوب بولور ایدی. اولارنی هم أولدو-

روب کوب غنیمتلار آلدیلار. مذکور صابرخان خواجم 1349 (یعنی 1930ده) حجگه بارغان کیشیدر. ایکسوده گی لارگا احمد قاضی دیگه‌ن کیشی یاردم قیلدی. صابرخان خواجم اولارغا کاتتا بولدیلار. ینه صابر خان خواجم‌نگ یاقینلاریدان برکیشی قارغالق‌غا کیلیب اونده حاکم بولدی. ختایلارغا قاراشلق بیکله‌ر قاچدیلار. اولاردان بیش نفرنی قولغا توشوروب ، بعضیلارینی أولدوردیله‌ر وه بعضیلارینی آسیب قویدیلار. قولغا توشکه‌ن کیشیله‌ر: بوش بیك ، عبدالله‌بیك ، عبدالرحمان‌بیك ، امین بیك وه عمر بیك له‌ردر.

بو خبر وه انقلابنی یارکند آمبانی ایشیتب ، بوتون یارکند علما وه وه سوداگرله‌رینی یینیب ، اولارغا شهرنی تاپشوروب اوزی یه‌گی شهرگه کیریب ، دروازه‌له‌رینی باغلادی. شول چاغدا قوموللقلاردان غزاغا تشویق قیلغان مکتوب کیلدی. سوگرا ارتوشلك ملا ثابت آخوند داملا (بوندان اوچ یيل ایلگه‌ری حج گه ، مصر وه استانبولغا بارغان ایدی) اوغوللاری ایله خوتان‌ده توروب بو انقلاب خبرینی ایشیتب قارا قاش‌غا کیلدی وه اهالی اول کیشینی زور حرمت ایله قارشی آلدی. ملا ثابت آخوند داملا اولارغا نصیحتلار قیلیب ، وعظلار سویله‌ب مسلمانلارغا **جهاد قیلماق لازم ایکه‌نلگینی بیان ایتدی.** قارا قاش‌دا محمد امین آخوند ناملق بر مدرس بار ایدی. اول قارا قاش‌غا کاتتا بولدی. همه ایش بوکیشینگ قولوندادر. سوگرا قارا قاش علماسندان محمد نیاز آخوند دیگه‌ن کیشی قاراقاش‌دان چیقیب حوتان‌نگ ایلچی دیگه‌ن قیشلاغیغا باریب اونداغی دوتای آمبانلارنی وه باشقا ختایلارنی أولدوروب خزینه وه قوراللارینی قولغا آلدی. کاتتا توپلار قولغا توشوردی. شونگ آرقاسیدا حوتانلقلار قوتلاندیلار. سوگرا ایلچی‌ده‌ن لوپ-چیچان-قبه نام یيرله‌رگه خبر کونده-روب ایدیله‌ر. اولار هم ختایلارنی وه حکومت کیشیله‌رینی أولدوروب حکومتنی اوز قوللاریغا آلدیلار. اوچ یيل بوندان ایلگه‌ری یازدا جلیل بیك

(جانی‌بیك قاضی اوزکندلیك ایسکی مجاهدلاریمزدان) آتلق فەرغانەده‌گی قیرغیزلارنگ اولوغلاریدان اوزینگ یتمیش نفر آداملاری ایله روسلارغا قارشی اوروشوب آخردا کاشغارغا کیلیب ایدی. اونی کاشغار آمبانی چیچان اوشلاب حوتانغا آلیب باریب قاماب قویغان ایدی. بوانقلاب وقتیده اونی چیقاریب آلتی شهرلیك‌لەرگه نظام وه قورال توتماقنی اورگەتمەك اوچون بیلگیلەب قویدیلار.

حوتان حاضرده قوتلقدر. هەمەلەری زاواغا یغیلماندرلار. بول یر قارا قاشدان حوتان‌گا کیلەتورغان جایدا بر تەنگی‌در. سوگرا حوتانلقلار گوماغا کیلیب، اهالینگ انقلابغا قوشولماقلارینی طلب قیلدیلار. بعضیلاری قاچدیلار. کاتتا عاللاری عبدالکریم آقساقال، رسول حاجی دیك کیشیلەری قوشولماقچا اونامای قارشیلق قیلغانلاریدان أولدورولدیلەر؛ کاتتا-کیچیك 200 قادار کیشی أولدوزولدی. یارکند آمبانی اوزینی قورغانغا آلیب، تورت یوز نفر عسکر توپلاب توپخانەلەرنی راستلادی. قارغالق انقلابچیلارینگ مقصدلاری یارکندگه کیلیب، اونی فتح ایتمەك وه اوندا-غی آمبان وه عسکرلەرنی قولغا توشورمەك ایدی. یارکند آمبانینگ حرکتی خبرینی ایشیتب حوتانغا یازدیلار، اوندان نور احمد خان قوماندا-سندا ایکی میڭ نفر عسکر یوباردیلار. بونلارنگ بارچاسی یاش مدرسەلیلەر ایدیلەر. بونلار قارغالقغا کیلیب، اوندا تورت میڭ بولدیلار وه صابرخان خواجەم، حاجی اعلم‌لەرنگ قوماندالاریدا یارکندگه کیلیب ایسکی شهرگه کیردیلەر. ختایلاردان کوب کیشینی أولدوردیلەر. کوب اوروش قوراللاری قولغا توشوردیلەر. مجاهدلاردان شهید بولغانلار یوز نفرچه ایدیلەر. سوگرا یه‌گی شهرگه هەم کیردیلەر. ختایلاردان آزراقلاری محاصره‌ده قالدیلار. ختایلار طرفیدان قویولغان بارچا بیکلەر قولغا آلندیلار. اولارنگ ایچنده یارکند باجگیری (کومروك مأموری) قاسم خانغا اوخشاش کیشیلەر هەم بار. کاشغارداغی دوتای بو خبرنی ایشیتب

دونگەنلەرنگ کاتتالاریدان علی آخوند ناملق کیشینی چاقیریب، اونگه 300 نفر قیرغیز وه کاشغارلقلارنی قوشوب، یارکنده‌کی ختای آمبانلارینگ یارده‌میگه یوباردی. مذکور 300 نفر قیرغیز وه کاشغارلقلار قوراللارینی تاشلاب، ختایلارغا یارده‌مگه بارماققا اونامادیلار. یارکندنگ یه‌گی شهریده‌گی 500 نفر مسلمان ختایلار ایله محاربه قیلیب، ختایلارنگ یارمیسینی أولدوردیلەر. قالغانلاری محاصره‌ده‌درلەر. قارغالق آمبانی، گوما آمبانی، عسکر قوماندانی تسلیم بولغانلاری یوق.

21نچی ذوالحجه (24 نیسان-آپریل)ده حوتاندان امیر عبدالله قوماناسندا 2000 عسکر قارغالق‌غا، اوندان یارکندگه کیلدیلەر. بونلار 4000 عسکر وه باشقالار. قوموللقلار مارالباشی‌غا کیلدیلەر. سوگزاحکومت تشکیل قیلماق اوچون آقسوغا کیلیب آقسو، مارالباشی‌دا حکومت قوروب، سوگرا کاشغارغا 2000 عسکر یوباردیلار. قوموللقلارنگ کاشغارنی فتح ایتمەك ایسته‌گەنلەرینی کاشغار آطرافیداغی خلق ایشیتب 3000 نفر عسکر توپلاب باریسی 5000 عسکر بولدیلار. بونی کاشغار دوتایی ایشیتب یغیلغان عسکرلەرگه شو خبرنی یوباردی: «اگر سزلەر حکومت مهرینی وه شهرنی ایسته‌سه‌گزلەر مین سزلەرگه تاپشوراین» دیدی.

مجاهدلار: «بزلەرگه شهرنی تسلیم قیلیب مهرنی تاپشورماقلا برابر ختایلارنی‌دا تاپشوراسەن. اوزیگ اورومچی‌دەن قوموللقلارنگ کاتتالاریدان حکم کیلگونچه اوز یریگده توراسەن» دیدیلەر. دوتای بونی قبول قیلیب ختایلارنی تاپشوردی. اوزی مسلمانلارنگ بایراغینی تیکیب، اهالیغا یاخشی معامله قیلیب توروبدور.

اورومچی‌ده کی «چەڭ-جانغ» روسیه حکومتیگه سیغیندی. حاضر اورومچی‌گه خواجەم نظر حاجی آتلیق کیشی «چەڭ-جانغ» بولدی. حاضردا بوتون آلتی شهر ولایتی‌گه شول کیشی حاکمدر. قوموللقلار، حوتانلقلار بردرلەر، اورتالاریدا اختلاف یوقدر.

حوتاندا ایلچی سید محمد نیاز آخوند، گومادا عبدالجلیل آخوند، قارغالق‌دا موسی خواجه حاکمدرلار. یارکندده‌گی شویده‌رنگ بوتو- نیسینی چیقاریب هندستانغا هایدادیلار(*).

حاضردا ایله‌ده‌ن حوتانتنگ آخریغاچا آت یوروشیله اوچ آیلق یولدر. بو یوللارنگ بارچاسی مسلمانلار قولیدا. مملکتنگ بیش میلیون اهالیسی بولوب هه‌مه‌سی مسلمانلاردر.

II — اوروه‌چی‌نی آلغاندان سوڭ باشدا قوموللقلاردان تیمیر بیك وه دونگه‌نله‌رده‌ن بر یاش یگیت بولغانی حالدا اوزکوچله‌ری ایله آقسوغا کیلیب ختایلار ایله محاربه قیلدیلار. آخردا مجاهدلار آقسونی آلدیلار. سوگرا اولگی مکتوبده‌گی کاشغار دوتایغا یوبارگان جوابلارینی یازدیلار. اوزله‌ری یارکندگه باریب زور اوروش آرقالی یارکندنی فتح قیلدیلار. اوندان مارالباشی‌غا باریب، اوندا هه‌م اوروشوب غالب کیلدیله‌ر. سوگرا بوکوچ فیض‌آبادغا کیلگه‌نده کاشغارداغی دوتای‌نگ قیرغیزلاردان عبارت محافظ عسکرله‌ری اوز باشلقلارینی أولدوروب، مجاهدلارغا قوشولوب، کاشغارغا هجوم قیلدیلار؛ ختایلار، فاحشه خاتونلار وه بولشه‌ویکله‌شکه‌ن یاشلارنی أولدوروب، اولارنگ مالارینی مجاهدلار اورتاسیدا تقسیم قیلدیلار (8 محرم = 3 نچی مایدا). ختایلار یامیل قورغانیغا قامالیب آلا- درلار. 9 نچی محرمده مجاهدلار کاشغارغا کیریب، یامیل‌ده‌گی ختای- لارنی تسلیم‌آلیب دوتای‌نی توتوب، اولارنگ اوروش قورالارینی آلدیلار. ختای حکومتینك خزینه‌گه قاراشلق نه‌رسه‌له‌رینی شوندایچاحکو- مت خزینه‌سیده قالدیردیلار. کاشغارغا علمادان داملا شمس‌الدین ایله بر دونگه‌تنی، حوتانغا داملا ثابت‌نی امیر قیلیب بیلگیله‌دیله‌ر.

ختایلار طرفیندان سالینماقدا بولغان آشوقچا سالیقلارنی خلقدان کو- ته‌ریب دهقانلارغا عشر (اونده بر)، سوداگرله‌رگه زکات‌دان باشقا سالیق

(*) بو هایدالغان شویده‌رنگ باریسی مبسیونه‌رلك وظیفه‌سیله مشغول بولوب یور- گان کیشیله‌ردر. باشقارما.

یوق دیب اعلان قیلدیلار. شرقی تورکستاندا وه شرقی تورکستان ایله هندستان اورتاسیدا تجارت ایشله‌ری بالکل جاری بولوب قالدی. حج او- چون عمومی اجازت دیب اعلان قیلندی.

«یاسه‌ه تورکستان» غا مکتوب

یاشاسون شرقی تورکستانداغی یه‌ڭی اسلام حکومتی!

...بزله‌ر شرقی تورکستان استقلالینی کونگلیمزنگ چوقور یرله- ریده‌ن قوتلایمز. مجاهدلاریمزنگ اتفاق ایله ایسکیلك-یه‌نگیلك تالاشیدان یاخود منصبگه بیریلیشده‌ن وه خصوصی غرضلاردان اوزله‌رینی اوزاق توتوشلارینی وه عزیز یورتلاری شرقی تورکستانتنگ مستقل دولتینی قو- روب آلیشغا موفق بولوشلارینی خدای تعالی‌دان تیله‌یمز. شرقی تورکستا- نمزنگ استقلالی غربی تورکستانمزنگ استقلالی اوچون عرفه‌در. بز غربی تورکستانلیلار ملی استقلالیمزنی آلیب، خلقمزنگ ایلدیزیگه‌توشکه‌ن قورتلارنی اوزموزلو مملکتیگه هایداب، اطرافدا پریشان حالدا یاشاب یور- گان وطننگ عزیز بالالارینگ وه یاش اورنیغاکوزله‌ریده‌ن قانلار آقیزیب سبیریانگ موزلاریدا، سولوفکی جزیره‌سنده تون-کون قارلار ایچینده یر قازیب، یاغاچ کیسیب قول وه آیاقلاری اوشوگه‌ن وطن‌پرور- له‌رنگ، تاووشلارینی چیقارالمای ایچله‌ریده‌ن ایچ‌قریندیلار اوتوب، تیل وه قول-آیاقلاریغا قفل اورولغاندیك گ. پ. ئو. زندانلاریدا یاتقان ملتینی سیومه‌کده‌ن باشقا «گناهی» بولماغان یورتداشلاریمزنگ اوز تورکستانمز غا بیغیلیب اوز حسیاتلارینی بیغی‌آرا لاش سیوینچله‌ر ایله بربرله‌ریگه حکا- یه‌له‌ر قیلیشیب یوروشله‌رینی، حر تورکستانی — شرقی تورکستان ایله غربی تورکستانتنگ برله‌شیب اورتا آسیادا اولوغ تورکستان تشکیل ایتب ایتب مستقل تورك حکومتی قوروشینی یوره‌کده‌ن تیله‌یمز.

یاشاسون اولوغ تورکستان!

میرزا عزمی

مکهٔ مکرمه 14 ربیع الاول 1352
(8 تموز 1933)

پاختا ایکینی پلانی قاندای به‌جه‌ریلمه‌کده؟

ایمدیگه‌چه ساویت مطبوعاتی هه‌ر قاندای بر ایشنی باشلار آلدندا، آینقسا او معرکه بتیریلگه‌نده‌ن سوڭ حقیقتغا قطعاً اویماغانی حالدا یوزده یوزده‌نده آرتیق موفقیتده‌ن بحثله باقیریشیب آلار ایدی. فقط بو قیزغینلقلار، پروپاغاندا دوره‌سی کیچکه‌نده‌ن سوڭ عینی مسئله اوستندایازیلغان دها جدی روحداغی اثرله‌رده‌ن بو باقیریب-چاقیریشلارنڭ حقیقتغا هیچ‌ده اویماغانینی، یوزده یوزده‌ن آرتیق موفقیتله کیچیریلگه‌نلیگی سویله‌نگه‌ن، یازیلغان بو ایش پلانینڭ حقیقتده کوب گنه نقصان ایله اوتکه‌زیلگه‌ن بولغانلیغنی اورگه‌نیرسز. مثلا هه‌ر ییل پاختا قومپانیسی بتیریلیرکه‌ن ساویت مطبوعاتی موفقیتنڭ بویوکلگنده‌ن، پلانڭ یوزده یوزده‌ن آرتیق به‌جه‌ریلگه‌نده‌ن بحث ایته‌ر، وه حالانکه سوڭرادان پاختاچیلق اوستنداچیققان أثرله‌ر او ییلغی موفقیتسزلکنڭ اسبابینی تیکشیریب کیله‌جهڭ ییل اوچون‌بو نقطه‌لارغا دقت ایتش لزومنده‌ن بحث ایته‌رله‌ردی. بوکونگه‌چه برگنه بولسادا پاختا پلانینی بوتونلای به‌جه‌رگه‌ن ییل بولونمامشدر. هه‌مده بو آچیقلیق ییلدان ییلغا اوسه‌کیلمشدر. بوڭا رغماً ساویت مطبوعاتی هه‌ر ییل وقتنده موفقیتده‌ن بحث ایتوب اوتوشنی اوز وظیفه‌له‌ری قاتاریغا قویوب آلغان ایدی. بو ییل وضعیت او درجه‌گه‌کیلمش که آرتیق ساویت مطبوعاتی اوزی اوچون بوڭا امکان کورالمایدر. او ایمدیده‌ن ایشله‌رنڭ توغرو بارماغانتدان باقیریب-چاقیریشقا وه مسئوللارنی قیدیریشقا باشلادی.

خوجالق ایشله‌ری، پلانینی ایشگه آشیریش وه اوڭا نظارت ایتش ایله مشغول اداره وه مؤسسه‌له‌رنڭ رسمی راپورلارینه باقساڭز، بو ییل‌دا ایشله‌ر تام یولندا، یوزده یوز موفقیت ایله آلنوب بارادر. فقط مبالغه او درجه‌گه باردی که آرتیق اونی ساویت مطبوعاتی‌دا هضم ایته آلمای قالدی. فرقه وه سیاسی أداره‌له‌ر طرفندان یوروتولغان تیکشیرو نتیجه‌سنده آیریم خوجالق، قولخوز، ساوخوز، موتور-تراقتور استاسیونلاری (MTS)، حتی محلی حکومت وه فرقه أداره‌له‌ری بوتونسینڭ یالغان راپورلار

بیریب هه‌ر أداره‌نڭ اوزنده‌ن یوقاریداغیسینی آلداب کوز بویاب کیچمه‌کچی بولغانلیغی کورونوب قالدی. اساس پاختا رایونی سانالغان فرغانه‌ده‌ن وه أولکه‌نڭ تورلو باشقا طرفلارندان کیلگه‌ن خبرله‌ر وضعیتنڭ کوب‌گنه قیزیق بر شکلده ایکه‌ینینی کورسه‌تمه‌کده‌در. آندیجان رسمی أداره‌له‌ری رسمی راپورلارندا آپریل آخرلارندایاق پلان بویونچا کورسه‌تیلگه‌ن ایشله‌رنڭ حاضر بولغانلیغنی بیلدیرسه‌له‌رده بر قانچا وقت سوڭرا یوروتولغان بر تیکشیروده یوزله‌رچه هه‌کتار ایکین یتیشمه‌گه‌نلگی آڭلاشیلغان. خوقند، مه‌رغیلان وه باشقا رایونلاردادا وضعیت بوندان کوب یاخشی ایمه‌س. بوتون قولخوزلار اوزله‌رینڭ پلان بویونچا ییلگیله‌نگه‌ن، شرطله‌نگه‌ن مقدار پیرده‌کی ایکینله‌رینی بیتردیکله‌رینی بیلدیرگه‌نله‌ری حالدا کوبچیلکنڭ 5 - 10 - 15 هه‌کتار حتی دها آرتیق پاختا ایکینی یتیشمه‌س ایمش. بوندان باشقا پیر هایداش، ایکیش ایشله‌ری‌ده لازم بولغان قادار اعتنا ایله، توغرو یولندا یوروتولماغان. اونڭچون‌ده پلان بویونچا کوتولگه‌ن محصولنی پیره آلورلق ماهیتده ایمه‌س. ایکینڭ یامان بولوشی اوچون مخصوص چاره‌له‌رکوروب ایشنی باشداناق او یولدا یوروتوچی قولخوز، أداره‌له‌رکورولمش.

رسمی راپورلاردا مرحمت رایوندا پاختا پلانینڭ 16 نچی مایغا قادار یوزده 92 سی بتیریلگه‌نلگی کورسه‌تیلسه‌ده «پراودا ووستوکا» مخبری بوڭا اینانمایدر. چونکه کوب قیشلاقلاردا قولخوز وه‌آیریم خوجالقلار ایشله‌رینی، شرطله‌نگه‌ن ایکینله‌رینی بتیردیکله‌رینه دائر کوبده‌ن‌راپور تاپشیرغانلاری حالدا هه‌ر بریسینڭ کوب گنه ییری ایکیلمه‌گه‌ن حتی هایدالماغان حالدا تورار ایمش. عینی مخبرنڭ خبریگه قاراغاندا قارا کول قیشلاق شوراسنه تابع غه‌رغه‌ر قیشلاغندا 35 آیریم خوجالق پیرله‌رینی هایداشقا هه‌م باشلاماغانلار ایمش. اوقچی قیشلاغندا 30 خوجالق پیرله‌رینی برکره یوزه‌ده‌ن گنه هایداب، حتی 17 خوجالق هیچ هایداماسدان ایکیب قویغانلار ایمش. تورلو ییرله‌رده قوروق ییرگه قوروق چیگیتنی تیقیب قویوچیلارنڭ هه‌م کوب بولغانلیغی کورولمشدر. پاختا اوچون بیلگیه

له‌نگه‌ن بیرله‌رگه دان، قاوون-تاروووز ایکیب قویغان قولخوزلاردا کوب اوچراتیلادر.

موتور-تراقتور استاسیونلاری، ایش باشچیلق قیلوچی آغرونوم، مهندسلارنگ قیلغانلاری قولخوز-ساوخوزلارداغندان‌دا قیزیقراق. بوتون تراقتورلارنی بوزوق دیب ایشده‌ن چیقاریب قویوچی استاسیونلار بولغانی کیبی 25 گنه تراقتورنی توزاتوب 60 تراقتور حاضر دیب یازوچی استاسیونلاردا اوچراتیلغان. آغرانوم وه مهندسله‌رنگ کوبچیلگی یالغان را‌پورلار بیریش، کوز بویاقچیلق ایله مشغول بولغانلار. تراقتور ایله‌ده بیرنی 7-6 سانتی‌میتره‌ده‌ن چوقور قیلیب هایداتماغان وه سوڭ مهلتده‌ن 2 هافتا کیچیکیب ایشنی بتیرگه‌ن بر استاسیونگ باش آغرانومی اوز راپورندا ایشله‌رنگ بویوك بر اعتنا ایله یوروتولوب، ایکینگ وقتنده بتیرلگه‌نلگینی بیلدیره‌در. که‌رکی رایوندا ایشله‌وچی (Svirenko) اسملی بر مهندس اوزینگ ایش دائره‌سنده‌گی 78 هه‌کتار ایکینی 151 قیلیب کورسه‌تکه‌ن. یه‌نه بر باشقاسی اوز دائره‌سنده‌گی قولخوزلاردان یالغز بری‌سینگ 50 هه‌کتارلق ایکینینی 78 قیلیب کورسه‌ته‌در.

قولخوز، ساوخوز وه MTS له‌رنگ حاللاری بوندای ایکه‌ن محل‌له‌رده بونلارنگ ایشله‌ریگه نظارت ایتوچی حکومت وه فرقه أداره‌له‌ری ده اوزله‌رنده‌ن یوقاریلارغا عینی روحدا راپورلار بیریب حقیقی وضعیتنی یاشیریب گیلمه‌گده ایمشله‌ر.

موسقوادان وه قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمینگ تورکستانداغی باش آگه‌تورasi اورتاآسیا بیوروسندان تورلو شکللەرده چیقماقدا بولغان امرلەر قیزیل موسقوانك اوز مستملکه‌سنده‌گی ایشله‌رنك باریشندان‌قاندای راحتسز بولغانلیغینی کورسه‌تمه‌گده بولغانی کیبی اونگ ایمدیده‌ن آمریقادان نسیه‌گه پاختا آلابیلیشی یوللارینی قیدیرا باشلاوی‌دا بو یلنگ پاختا اونومنه نه درجه‌ده امید باغلاغانلیغینی آگلاتماقدادر.

بو حال یالغز پاختا ایشله‌ریگه منحصر بولوب قالماسدان خوجالق ایشله‌رینگ بوتون تارماقلارینی قاپلاب آلمشدر. اورتا آسیادا غه‌لله مسئله‌

سینگ اهمیتنده‌ن بحث ایتوب هه‌مه‌نی غه‌لله توپلاشغا وه حکومتگه تاپشیریشقا چاقیرغان بر قوممونیست اوتکه‌ن یل غه‌لله توپلاش ایشله‌رنده بولغان رذالتله‌رنی‌ده آگلاتادر. اوتکه‌ن یل یالغز قیرغزستاندا توپلانغان 7½میلیون غه‌لله‌نگ بر میلیونی اوغورلانغان، یوزده 8,10ی نابود بولغان ایکه‌ن. قازاغستان غازیتالارینه باقساگز، او یرده بوندان‌دا یامانراق بوزوقلقلار بولغانلیغینی کوره‌سز. بونلارنی نقل ایتوچی ساویت غازیتالاری بو یل بونگ کیبی بوزوقلقلارغا یول بیرمه‌سلك کیره‌کلگینی تلقین ایتمه‌کده بولسالاردا عمومی باریش بو یلغا قاراغاندا اوتکه‌ن یلنگ حلوا بولوب قالاجاغینی کورسه‌تمه‌کده‌در. 20نچی ایونده بیریلگه‌ن خبرلارغا قاراغاندا دان ایکوچی رایونلاردا عینی تأریخگه‌چه ایکین یغو ایشله‌رینك اوچده بری هه‌م به‌جه‌ریله‌آلماغانلیغی، عینی تأریخگه‌چه حکومتگه بر کیلوغرام هه‌م دان تاپشیروچی بولماغانلیغی آگلاتیلادر. تورکستانگ قازاغستان قسمنده هیچ بر طرفدان حقیقی وضعیتنی کورسه‌توچی اینانچلی معلومات یوقمش. اوزینگ بو مسئله‌گه حصر ایتکه‌ن باش مقاله‌سنده (29 مای) میگله‌رچه هه‌کتار بیرگه دان، یوزله‌رچه هه‌کتار بیرگه تاماکی ایکدیگینی بیلدیرگه‌نی حالدا بو رسمی راپوردا کورسه‌تیلگه‌ن جنسده‌ن بر هه‌کتار هه‌م ایکینی بولماغان رایونلار ایله عینی جنسده‌ن تورلومثاللارنی کورسه‌توچی «قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسی بوندای حاللارنگ بیش-اون گنه ایمه‌س یوزله‌ر، میگله‌رله تیزیب کورسه‌تیله آلورلق بوتون أولکه‌نی قاپلاب آلغان بر حادثه، بر خسته‌لق بولغانینی سویله‌یدر.

قازاغستان غازیتالارینا کوره قازاغستان خوجالیغینگ مهم بر قولی سانالغان بیچه‌ن یغو ایشله‌ری داها فنا بر حالدا ایمش. مالدار خوجالقلارینك وضعیتی هه‌مه‌سنده‌ن فجیع برحالدا. چارواچینك اوزی بوتون قیش آچ اوروب ساقلاب چیقدیغی اوروقلق مالینی‌دا «ایت حاضرلاو» وه باشقا أداره‌لەر تارتوب آلماقلا مالدارلق ایشله‌رینی تهلکه‌لی برشکلگه کیریتمشله‌ر.

مه‌نه تورکستان خلقی خوجالق حیاتینی قارشیلاب کیلمه‌کده بولغان آغیر شرائطنگ فجیع منظره‌سنده‌ن کیچیك بر کورونوش. دیمەك بوحساب

ایله ساویت پاختا وه‌پلان سیاستینك جنازه مراسمینی حاضرلامامقدا بولغان بو یيل آچلق ایچنده بولغان تورکستان خلقی اوچون‌ده ایمدیگه قدرکور- مه‌دیگی بر آغیرلقنی کتیرمه کده‌در.

تیمور اوغلی

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

XIII.

1913 ییلی تورکستانلیلار «قازاق»، «سمرقند» وه «ایشیم دالاسی» ناملی اوچ مهم غازیتا چیقاریشغا موفق بولا آلدیلار.

«قازاق» غازیتاسی اسمی تورکستاندا حرمتله آتالانورغان جماعت خادملاریمزدان احمد بایتورسون‌نگ باش محررلگی آستندا چیقمشدر. مندرجه‌سی اعتباریله مهم بر تورك غازیتاسی سانالانورغان بو «قازاق» بیتله‌رنده غایت جدی یازیلار باسیلمشدر. کوب تاراالوب خلقمز تاماندان سیویلیب اوقولمش بر غازیتادر. کوچلو قلم ایگه‌له‌رینگ قاتناشولاری ایله چیققان «قازاق» غازیتاسی تورکستاندان باشقا ایدیل-اورال وه سیبریادادا آنچاغنه تارقالمش وه کوب رغبت قازانمشدر. اوره‌نبورغده باسیلمشدر. «قازاق»نگ ناشری باشلانغیچدا م. اورازای، سوگرادان «عظمت شر- کتی» ایدی.

«قازاق»دان سوگرا چیقاریلغان غازیتا «سمرقند»در وه سمرقنددم چیقاریلمشدر. بو غازیتانی چیقارغان ذات تورکستان جدیدچیلك حرکاتنده مخصوص اورون توتقان اصلاحاتچیلاریمزدان مرحوم مفتی محمود خواجه بیهبودی افندی‌در. «سمرقند» غازیتاسی اوز سوزله‌ریله ئه‌یتکه‌نده «محلی تورکی و فارسی اورتا شیوه‌ده علم، فن، ادبیات، تجارت هنر و زراعت- دن، روسیه احوالی ومدنیتی وخارجیه مملکتلری حالیدن وعالم اسلام ترکلیگیده‌ن یازغوچی مصور جریده» ایدی. مملکتنده کی سیاسی وضعیتنی

(*) «یاش تورکستان» نك 28، 30-35، 37، 40، 42-44 نچی سانلارندان دوام.

کوب یاخشی آگلاغان وه غازیتاچیلق ایشله‌رنده آنچاغنه تجربه‌گه ایگه بولغان محمود خواجه بیهبودی اوز غازیتاسینی سانسور بلاسیناوچراتماسلق اوچون سیاسی مسئله‌له‌رگه آز یاناشمشدر. یاناشغاندادا اعتدال وه احتیاط- لقنی ترجیح ایتمشدر. «سمرقند» غازیتاسی أك کوب مدنی، اقتصادی وه تریکچیلك ایشله‌ریگه عائد مسئله‌لر ایله مشغول بولوب، هافتادا ایکی تاپقیر چیقمشدر. فقط بارا-بارا مادی جهتده‌ن سیقیلیب، 45نچی سانی دونیا یوزیگه چیققاندان سوڭ اوز اوزیده‌ن توختاماقا مجبور بولمشدر. مفتی محمود خواجه بیهبودی‌نگ باش محرر- لگی آستندا چیققان بو غازیتاغا سید رضا، حاجی معین، راجی، صدیقی، نور محمد بیك اوغلی، نصرت الله، میلی، ملا ابراهیم سید کمال اوغلی وه باشقالار قاتناشغانلار.

مرحوم مفتی محمود خواجه بیهبودی

هافتادا اوچ تاپقیر چیققان «ایشیم دالاسی» ناملی غازیتا ایسه قیزیل جار شهرنده چیقاریلمشدر. بو غازیتانی أك کوب مشغول ایتکه‌ن نه‌رسه آینقسا اوتکه‌ن عصرنگ سوگلارندان‌به‌ری بوتون تورکستانلیلار اوچون قورقولو توس آلغان توپراق مسئله‌سی بولدی. قازاق پیرله‌رینگ اوزله‌رنده قالدیریلیشی وه قازاقلارنی اوتوراقلاشترو حقندا ده‌گه‌رلی یازیلار تارقاتقان بو تورك غازیتاسی تورکستان ملی وه اقتصادی منافعی ساحه‌سنده قیمتلی فکرلر اورتاغا آتمشدر. «ایشیم دالاسی»نگ تعقیب ایتدیگی مسلك چارلق أداره‌سینی سوك درجه سیگرله‌ترمشدر. 1913نچی ییلنگ سه‌تابر (ایلول) آیندا چیقاریلغان بو مهم غازیتا اوزون یاشالمای

شو یلنگ آخر لارندایاق چارلق أداره‌سی بویروغیله توختاتیلوب، بو غازیتاغا قاتناشقانلارنگ بارچاسی محکمه‌گه تارتیلمشلاردر.

(بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

* * *

قائوتسکی ساویت روسیه‌سی حقندا

قارل قائوتسکی دیگه‌ن کشینی یلمه‌گه‌ن آدم آز بولساکیره‌ك. او اجتماعی-سیاسی فعالیتی، علمی أثرلره‌ری ایله هم طرفدا تانیلغان برکیشی‌در. فقط بز بو یرده نه اونگ علمی اثرلره‌ندن وه نه‌ده سیاسی تارتیشمالارندان بحث ایتمه‌کچی بولامز. بز یالغز بو أڭ بویوك وه بیلیملی مارقس طلبه‌سینگ سوڭ چیققان بر یازیسیدا ساویتلار روسیه‌سنداغی وضعیت وه ساویت دیکتاتوراسینگ عاقبتی حقندا یازدیقلاری ایله «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی تانیشتریب کیتمه‌کچی بولامز.

بزنگ یاناشماق ایسته‌دیگمز یازو قائوتسکی‌نگ ویانه‌ده چیقاتورغان «کوره‌ش» („Der Kampf") مجموعه‌سینگ بو یلغی 2 نچی نومروسندا چیققان «ده‌موقراسی وه دیکتاتورا» (Demokratie und Diktatur) باشلقلی مقاله‌سیدر. قائوتسکی مقاله‌سینگ باش بولومنده‌یاق ساویت دیکتاتوراسیغا تشبثله‌رنده موفقیت تیله‌شده اوزینگ باشقا بعضی بر سوسیالیست دوستلاری ایله تیله‌کداش بولغانلیغنی، فقط بو تیله‌گی نه قادار کوچلو بولسادا اونگ موفقیتیغا هیچ اینانماغانلغینی بیلدیره‌در.

قائوتسکی ایسته‌ر نظری اویلاشلار، ایسته‌رده ایشده‌کی تجربه‌لره‌ر‌ده‌ن روسیه‌ده‌ده سوسیالیزمغا طرف یوروماق، اونگه ایریشمه‌ك اوچون دنیانگ باشقا طرفلارنداغندان باشقا یول، باشقا واسطه بولماغانلیغی نتیجه‌سینی چیقارادر. روسیه پرولەتاریاتی سوسیالیزم غایه‌سینی تحقق ایتدیریشده دنیانگ باشقا قسملەرنده‌کی ایشچی اهالیده‌ن باشقا بر روح وه کوچ کورسه‌ته‌آلمادی. روس بولشه‌ویکلەری روسیه ایشچیلەرینگ باشقا مملکتلەر ایشچیلەرینه دنیا انقلابی یول وه وسائطینی حاضر لایاجاغی قناعتنده‌ایدیلەر.

بو توشونچه ایله ایشکه باشلادیلار. فقط کوب اوزاماسدان اوزلەرینی بوغولو تهلکه‌سی قارشیسندا کوردیلەر. بو تهلکه لەنین‌نی «نەپ» («یه‌گی اقتصادی») سیاستنی باشلاشقا مجبور ایتکه‌ن ایدی. 1921 نچی یلی باشلانغان «نەپ» گویا بر «دەم آلماق» ایدی.

لەنین‌نگ بو «نەپ» سیاستنده دوام ایتوب ایتمه‌سلك حقنداغی فکرینی آچیق بیلگیلەب بولمایدر. چونکه اوکوب اوزاماسدان غسته لاندی وه بو خسته‌لغندان تورماسدان 1924 نچی یلی أولدی. اونگ اوز آرا برلەشه، آکلاشا آلماغان شاکرد-خلفلەری آراسندان حاکمیتنی قولیغا توشوروب آلغان ستالین «نەپ» یولندا قالالماسلقلاری قناعتنه کیلدی. شدتلی قوممونیزم یولینه قایتدی. بوآندا دولت قولیغاکیچکه‌ن صنایع بیقیلیب بوتونلای بیتوگه یوز توتقان ایدی. مه‌نه بو وضعیت مارقس‌نگ سوسیالیزم اوچون بویوك صنایعنگ دها اول أڭ یوکسه‌ك درجه‌لەرگه کوتەریلگه‌ن بولوشی کیره‌کلگی حقنداغی نظریه‌سینی اورتاغا سالدی. مملکتنی بیش یللدا صناعتله‌ندیریش ایشیگه کیریشیلدی. پلان توزولدی. بو پلانغا کوره بیش یل ایچنده روسیه‌ده بر ته‌خنیك وه صنایع آپپاراتی قورولاجاقدی که بونگله روسیه آمریقانی‌دا کیچیب کیتکه‌ن بولاجاقدی.

درحال قولغا آلنغان بیش یللق پلان سایه‌سنده فوق‌العاده دیه‌رلك درجه‌ده آیریم صنایع مؤسسه‌لەری یاراتیلدی. بو یاراتیش بوتون سرمایه‌دارلق دنیاسینی وه او زمانغا قادار ساویت روسیه‌سنه قارشی متردد بولغان بعضی بر آوروپا سوسیالیستلەرینی حیرتگه سالدی. حتی اونلارنگ ایچنده‌ن «بو مه‌تود بزنگ اوچون یاراماسا هم روسیه‌ده سوسیالیستیك خوجالق قوروش اوچون یاراماقدا» دیبوچیلەر چیقدی. بو یاراتیشنگ أڭ یاخشی تنقیدینی بر وقتلەر چارلق سیسته‌مینی تنقید وه ماسقارا ایتمه‌ك اوزره بالواسطه لەنین اوزی بیرگه‌ن ایدی. 1905 ده „Wperyod" غازیتاسندا چیققان بر یازوسندا لەنین روسیه‌نگ یاپونیاغا قارشی مغلوبیتنی آلوب اونگ سببینی او زمان حاکم بولغان وضعیتده تاپار ایدی. لەنین روسیه‌ده حریت یوقلیغینی، حریت بولماغان بر یرده انسانلارنگ سربست انکشاف ایتوب لیاقت وه

قابلیتله‌رینی کورسه‌تمه‌آلمادیقلارینی ، اهالیسیگه حریت بیرمه‌گه‌ن بر دولتنگ نه قوروقدا وه نه‌ده سوده بر سوغوشنی قازانابیلو احتمالی بولغانلیغینی ، اونگچون‌ده مغلوبیتنگ سببینی مملکتده‌کی حریتسزلکده کورگه‌نلیگینی آلغا سورگه‌ن ایدی. او زمان روسیه‌نگ یوزله‌رچه میلیون آقچا صرف ایتوب معظم کیمه‌له‌ر آلدیغینی کوروب بوکیمه‌له‌رده‌کی ماکینه‌له‌رنی ایشله‌تیشنی ، اونلارنگ اوستنداغی عصری سوغوش قورالله‌رینی قوللانوب فائدالانیشنی بیله‌تورغان کیشیله‌ر بولونمادیقچا بو یولدا صرف ایتیلگه‌ن آقچالارنگ بوش یرگه اسراف ایتیلگه‌ن ثروت بولغانلیغنی سویله‌ب ، روسیه‌نگ حرکتنده‌ن کولمه‌کده بولغان أجنبیله‌رنگ حقلی چیقدیقلا‌رینی سویله‌گه‌ن ایدی.

له‌ینگ سوزله‌رینی نقل ایتوچی قائوتسکی بو فکرله‌ر انسان قیرو ماکینه‌له‌ری اوچون نه قادار جاری ایسه استحصالات ماکینه‌له‌ری اوچونده عینی درجه‌ده نافذ بولغانلیغنی علاوه ایته‌در. عصری استحصالات مسئله‌سی یالغز مکمل ته‌خنیکی آلات ایله مجهز مؤسسه‌له‌ر ایله‌گنه ایمه‌س ، دها زیاده بو مه‌تودله ایش‌کوره بیله‌تورغان ایشچی کوچی ایله تعیین ایتیله‌در. بو انسان ، ایشچی کتله‌سی ایسه اوزیگه بیریلگه‌ن مادی وه معنوی انکشاف امکانی بیله‌ن‌گنه یتیشه‌آلیر. روسیه‌ده ایسه تا ایسکیده‌ن‌به‌ری سرمایه‌دار آوروپانگ ماکینه‌سی آلینب اصل عامل بولغان بیله‌رمه‌ن انسان مسئله‌سی وه بو انسانلارنی حاضرلاش مه‌تودی — حریت — اهمال ایتیلیب کیله‌در.

ایسکی زماندا یامان نتیجه‌له‌ری کورولگه‌ن بو تجربه‌نی بیش یللق پلان باشلوقلاری‌دا تکرار ایتدیله‌ر. بونلاردا ایسکی موفقیتسزلکنگ اسبابینی کوزده توتوشنی اهمال ایتدیله‌ر. اونلاردا صنایع مملکتله‌رنده‌ن ماکینه‌له‌رکتیریب بویوك فابریقالار قوروغا توتوندیله‌ر. بوگا مقابل عصری استحصالات اوچون أڭ مهم سانالغان بیله‌رمه‌ن ایشچی مسئله‌سینی اویلاماردیلاردا. برده بوندای انسان کوچله‌رینگ صنایعلاندیریش اوچون آلدیقلا‌ری بیش یيل ایچنده أساس عامل بولغان حریتنی‌ده اهمال ایتوب یتشتریب

بولماسلیغنی هیچ خاطرلارینه‌ده کتیرمه‌دیله‌ر. بو صورتله ایش کوچی حاضرلاماسدان ماکینه‌له‌ر ساتوب‌آلو ، بویوك صنایع مؤسسه‌له‌ری قورو یولیغا کیرمه‌کله او مملکت استحصالات کوچینی آرتیرو یرنده اونگ ثروت وه سرمایه‌سینی اسراف ایتوب استحصال کوچینی یترديله‌ر...

روسیه‌نی زیارت ایتوچی کوب سیاحلار او معظم صنایع مؤسسه‌له‌ری قارشیسندا آغیزلارینی آچوب توروب قالادرلار. بو حیرت ایله سیر ایتوب فعالیتینی تقدیر ایتوچی سیاحلارنگ هیچ بریسی بو آیریم حیرت آمیز مؤسسه‌له‌رنگ نه قادار ذلت-صفالت-حقسزلق-اسارتنی انتاج ایته‌رك یارانمش بولغانلیغنی‌دا بر باشدان کیچیریش اوچون فرصت تاپا آلمایدرلار.

ایسکیده روس ملکدارلاری اوز قول آستنداغی دهقانلارنگ مادی وه معنوی حالینی تأمین ایتشنی هیچ بر توشونوب‌ده تورماسدان ماکینه‌له‌ر کتیره باشلاغانلار وه بو قیسقا توشونوشلاری یوزندان تشبثله‌ری‌ده‌موفقیتسز لقلا بیتکه‌ن ایدی. بوکون بولشه‌ویکله‌رده آلدی-آرقاسنه باقماسدان ماکینه کتیرمه‌کله اوغراشادرلار. استحصالات ایشینگ أڭ مهم عنصری بولغان ایشچی انسانلارنی ایزیش حسابنه ماکینه وسائطی کیترمه‌کله آواره‌درلار. ایشچینگ وضعیتی کون‌کونده‌ن یامانلاشماقدا ، اوکون‌کونده‌ن کیری کیتمه‌کده. بو صورتله صناعتله‌ندیریش پلانینی ایشکه آشیریشغا اوروله‌کده ، بر قانچا بویوك صنایع مؤسسه‌له‌ری وه بو یاراتیشلارنگ مجبوری نتیجه‌سی حالندا اورتاغا چیققان ساوخوز ، قولخوز خوجالقلاری توزولدی. اقتصادی قیمتله‌ری معلوم بولماغان بو یاراتیشلار اوچون بوتون مملکت خلقی ذلت-سفالت ایچنده آچ وه یالانغاچ یاشاب أولوشکه محکوم ایتیلدی. وضعیت أولوم کیبی آغیر جزا تهدیدی آستندا توتولا بیلمه‌کده.

مارقس طرفندان تیکشیریلیب اورتاغا قویولغان اجتماعی حیات قانونلاری بوینچه اقتصاداً آرقادا قالغان ایکینچی بر مملکتده سوسیالیزم یولینی توتوب بولمایدر. (تورکستاندا «تویه ایله سوسیالیزمگه ایریشیب بولمایدر» دیرله‌ر). بوندای یول توتولسادا اوکیچ وه یا تیز موفقیتسزلك ایله بیتشکه محکومدر. روسیه‌ده باشداناق معلوم بولغان بو نهائی نتیجه‌نگ

نه وقت وه نه شکلده چیقاجاغی گنه موضوع بحث ایدی. بولشه‌ویکلەر بو-
گونگه قادار اوز خطا وه موفقیتسزلکلەرینی یه‌گی امید منبعلەری یاراتیش
پرده‌سی آستندا یاشیریب کیچیشده کوب مهارت کورسه‌توب کیلمه کده‌لەر.
بو مهارتلەرنگ سوگنچیسی بیش یللق پلان ایدی. بولشه‌ویك دولت خو-
جالق سیسته‌می ایمدی کوبده‌ن اون یاشنی کیچدی. بوتون وعده‌لەرگه
رغماً وضعیت یلدان یلغا بوزولوب، آغیر لاشوب کیلمه کده. «بو یولنگ
سوسیالیزیمگه ایمه‌س، یا آچیق بانقروت وه یاده تاووشسزگنه ایریب یو-
قالوب کیتوگه آلوب بارا یاتقانینی، بو یولنگ أڭ ایمانلی طرفدارلاری
طرفدان‌دا کورولوب اعتراف ایتیلیشی کونلەری کوبده اوزاقفا اوخشا-
مایدر» دیگه‌نده‌ن سوڭ قائوتسکی «مه‌نم کیبی قطعی صورتده بو قناعتگه
کیلگه‌ن برکیشی روس اویونلاری اوستندا خیالی امیدلەر قوروب اوتورا
آلمایدر. مه‌ن بوکونگی روسیه‌نگ دیکتاتورلق، ظلم وه تهدید اصولیله
سوسیالیستیك جمعیت خوجالیغی قوروش تجربه‌سینگ موفقیتسز چیققانی-
لیغنگ بوتون نتیجه‌لەری ایله دنیا قارشیسنا چیقووینی کوته‌مه‌ن.» دیدر.

اوکیشی آوروپاداغی سوسیالیست یولداشلاری آراسندا یایلغان
«قیزیل دیکتاتورا یقیلسا یرینه آقلار دیکتاتوراسی کیلیر» دیگه‌ن فکر-
نگ قطعیاً توغرو بولماغانلیغینی اوزینگ بوندای بر اویغا اشتراك ایته آلما-
یاجاغینی سویله‌یدر.

موسقوا قیزیل دیکتاتوراسی هەر نه‌رسه‌ده‌ن آرتق ده‌موقراسیدان
قورقادر. اونگچون‌ده او هەر نه‌رسه‌ده‌ن اول ده‌موقراسینی بتیروگه جهد
ایته‌در. روسیه‌ده قیزیل دیکتاتورانگ یتووی ایله دنیا قومونیست فرقه‌لا-
رینگ بیلینی توتوب تورغان آلتون-تیمرکمرلەرده ایریب کیته‌رده یالغز او
سایه‌ده گنه یاشاب تورغان قومونیست فرقه‌لاری‌دا تارقالار. بو صورتله او
دنیا ایشچیله‌ری حرکتینگ حقیقی مفهومده کوچایووی وه بو سایه‌ده
ده‌موقراسینگ‌دا جانلانووی نظریه‌سینی آلغا سوره‌در. دیمەك کوب فرقه
آرقاداشلارینگ خیالی امیدلەرینه قارشی قارت قائوتسکی قیزیل روس
ایمپه‌ریالیزمی بناسینگ یمیریلا باشلاغانلیغی قناعتینی، بونگده ایسته‌ر

روسیه ایشچی-دهقانلاری، ایسته‌رده دنیا ایشچیله‌ری اوچون دها ساغلام
بر دورکیترووی فکرینی آلغا سوره‌در. ایسه‌ن تورسون

باشقارمالغا مکتوب

محترم عزیزم «یاش تورکستان»نگ باش محرری مصطفی افندی،

احترام ایله سلامدان سوڭ توبه‌نده ذکر قیلنمش هندستانگ پشاور
شهرنده تورکستان مسلمان مهاجرلاری طرفدان «انجمن سعادت بخارا
وه تورکستان» نامیله قورولمش انجمن توغروسنداغی مختصر معلوماتنی
«یاش تورکستان» مجموعه‌سیغا درج قیلیب بوتون روسیه مسلمان مهاجر-
لاریغا نشر قیلماقلارینی صمیم قلب ایله اوتونه‌مه‌ن. انجمن‌نگ قورولغانیغا
تورت یيل قادار بولغان بولسا هەم انجمن مادی وه معنوی جهتده‌ن نهایت
سیقیلغان ایدی وه انجمن تورت یللق عمریده کوب فلاکتلەرگه اوچرا-
غان. تا شول مدتگه‌چه هیچ طرفدین کومەك کورمه گه‌ن. انجمن‌نگ بانیسی
بولغان مولوی عبدالقادر افندی وه معاون عمر جان افندی‌لەر تورت‌یللدین
بویان هەر تورلو کلفتلەرگه برداش قیلیب 1933 نچی یلغاچا انجمن‌نی
سلامت آلیب کیلدیلەر. الحمد لله انجمن غینوار آیدین باشلاب رسمی‌ایشگه
قدم قویدی. ایمدی انجمن اوز مقصدلاریغا شروع قیلیب یاوروپادا آرمی-
تالمی کیچه-کوندوز تورکستانگ قورتولوشی یولیدا خدمت قیلیب یور-
گان بهادر یاش مجاهد برادرلەری ایله قولغا قول بیریب تورکستانی غدار
وه ظالم بولشه‌ویکلەر تسلطیدان آزاد قیلماقفا تیار ایکه‌نلگینی بیلدیره‌در.

حرمتله سید عبدالله تاشکندی.

«انجمن سعادت بخارا وه تورکستان»نك مقصدلاری(*)

روسیه بولشه‌ویکله‌ری بوتون ملتله‌رنی آزاد قیلماق بهانه‌سیله ملتله‌رنی
آلداب اوز حاکمیتله‌رینی مستحکم قیلیب آلغاندان سوڭ ملتله‌رگه ابتدای
تسلطیدان باشلاب تا شول مدتگه‌چه بشریت کورمه گه‌ن وحشت وه ظلملارنی

(*) بو «انجمن سعادت بخارا وه تورکستان» مناسبتیله مجموعه‌مزنگ 28 نچی سانندا
بر باش مقاله باسیلغانلغینی ایسله‌توب اوته‌مز. باشقارما.

قیلیب تورغانینی خصوصاً مسلمانلارنی انسانیت‌دەن بلکه حیوانیت‌دەن هەم حقیر توتوب کوزکورمه‌گەن وه قولاق ایشیتمه‌گەن جبر، ظلملارنی قیلیب تورغانینی بوتون سکسان میلیون هندستان مسلمان برادرله‌ریگه، هندستانگ أك معتبر غازیتالاری بولغان «روزانه»، «زمندار»، «سیاست»، «خلافت»، «انقلاب»، «الجمعیة»، «المجاهد»، «مدینه» وه «سرحد» اخبارلاری واسطه‌لاری ایله تارقاتیب تورادر. هندستان ایله آفغانستان آراسندا سرحد قبائل نهایت بهادر وه غیور آفغان قوملاری بار. بو قبائل لار اوچ تورلو بولوب بر طائفه‌سی سه‌کز یوز 50 میگ نفوسلودر، رسمی صورتده اینگلته‌ره أداره‌سیگه تابع قالغان ایکی طائفه‌سی قریب ایکی میلیون 7 یوز 50 میگ نفوسلو بولوب بعضیسی یرلی نواب، خان وه ملکدارلار أداره‌سیگه تابعدرلار وه بعضیسی تمامیله آزاد قبائل بولوب هیچ کیمگه تابع ایمه‌سله‌ر. مه‌نه انجمن مذکور قبائل‌لا 8 کیشیده‌ن مرکب بر وفد تشکیل قیلیب شو قبائل تیلله‌ریده — اوردو، فارسی وه پختو تیلله‌ریده — بولشه‌ویکله‌رنگ انواع مطالمینی بیان قیلوچی کتابلار چاپ قیلدیریب غینوار آیدان باشلاب مذکور قبائل آراسیغا چیقارغان ایدی. نماینده‌له‌ر اول اینگلته‌ره قول آستیداغی پشاور ولایتی‌نگ بیش قضاسیغا بیش دوره برلان شهرمه شهر وه قیشلاقما قیشلاق یوروب، شهر هەم قیشلاق‌لارنگ خان، خوانین، علما وه سادات‌لاری ایله ملاقات قیلیب قیشلاق‌خلقلارینی تویلاب، مجلس وه متینغ‌لار یاساب، بولشه‌ویکله‌رنگ قیلیب تورغان وحشتلارینی وه بولشه‌ویك ظلمیدان قاچیب ایران، آفغانستان، هندستان، چینی تورکستان، یاوروپا وه دیگر طرفلاردا دربدرلیکده سرسان وه سرگردان بولوب یورگان مهاجرلارنگ احوالینی نهایت پرشور تقریرلار ایله خلقلارغا معلومات بیریب کتابلار تارقاتادرلار. هەر جایدا بولغان بیغین وه متینغ‌لاردا بوتون بهادر آفغان برادرله‌ریمز هەر وقت تورکستان مسلمان برادرله‌ریگه هەر جهتده‌ن یارده‌مگه تیار ایکه‌نلکله‌رینی بلند آواز ایله جوش وخروش ایله اظهار قیلادرلار. وه هەم خان، خوانین، علما وه سادات‌لار سزله‌ر قایسی وقت تیار بولسالارگز بزله‌ر آرقا-

لارگزدا یارده‌مده تیارمز دیب عهدنامه‌له‌ر یازیب قول قویوب بیردیله‌ر. تورت آی اینگلته‌ره قول آستداغی بیش قضانی ئه‌یله‌نیب تمام قیلغاندان سوڭ یاغستان آزات قبائل آراسیدا هیئت وفد تاغما تاغ، چولمه چول پیاده وه سواری تینمه‌سده‌ن ئه‌یله‌نیب آزاد قبائل نوابلاری، خانلاری، ملکدارلاری، علمالاری وه مشایخلاری ایله ملاقات قیلیب، بولشه‌ویك‌له‌رنگ مسلك وه افکار باطله‌لارینی وه تورکستان اهالیسیغا قیلیب‌تورغان وحشتلارینی نهایت مأثر نطقلار ایله سویله‌ب، کتابلار تقسیم قیلیب، بولاردان عهدنامه‌له‌ر آلدق. بولار هەر وقت اوز میلتق وه بهادر آفغان یگیتله‌ری ایله جهادغا تیار ایکه‌نلکله‌رینی الله اکبر ایله اظهار قیلادرلار. بو یاغستان قبائل‌نگ بعضیلاری بولشه‌ویکله‌رنگ پروپاغاندالاریغا بیریلیب یاکلیشیب، بولشه‌ویکله‌ر اسلام طرفداری وه بوتون دنیاداغی اسلاملارنی قوتقارو بولشه‌ویکله‌ر قولیدا دیب غلط فهم قیلیب یورگان ایکه‌نله‌ر. هیئت بو قبائل آراسیداغی بوندای غلط فهم‌له‌رنی نهایت مأثر معلومات وه دلیلله‌ر ایله ازاله قیلدی. نهایت حقیقت آگلاتیلغاندان سوڭ مذکور قبائل «هەر نەرسه‌ده‌ن اول اوزیمزگه فرض بولغان اوز مسلمان برادرله‌ریمزنی بولشه‌ویکله‌ر مظالمیدان خلاص وظیفه‌سینی قیلماساق قیامتده بزله‌رمسئولمز. همه وقت بولشه‌ویکله‌رگه قارشی جهادغا تیارمز» دیب عهدنامه‌له‌ر قیلیشدیلار. آزاد قبائل‌نگ دوره‌سی قریب ایکی آیدا یعنی آوگوست آخرلاریدا تمام بولساکیره‌ك. اوندان سوگرا انشاءالله انجمن اوکتابر یاکه نویابر آیلاریدا پشاور شهریده بر قونغره چاقیرماقچی. بو قونغره بوتون سرحد قبائل علاقه وه غیری علاقه‌لاریدان، نواب، خان، ملکدار، علما، سادات وه باشقا ذاتلاردان مرکب نماینده‌له‌ر طلب قیلماقچی‌در. انشاءالله قونغره مقرر بولغان وقتده البته «یاش تورکستان» وه «ملی یول»لاردان نماینده‌له‌ر طلب قیلادر. انشاءالله کیله‌چه‌کده انجمن قیلیب‌تورغان ایشله‌ریده‌ن وه دوره‌له‌ریده‌ن «یاش تورکستان» أداره‌سیگه مفصل صورتده معلومات بیریب توراجاقدر؛ وه شونگ ایله برابر «یاش تورکستان»نگ

ایچیده‌گی وطن احواللارینی اوردو تیلیگه ترجمه قیلیب هندستان اخبارلاریغا یبریب تورامز.

نیك فال طریقه‌سیده شرقی تورکستانگ آزاد بولوشی بزنگ تورکستان اوچون دروازهٔ نجات‌در.

سید عبدالله تاشکندی، پشاور — 26نچی ایون 1933

* * *

تیـــقی خبرلـر

مهم معاهده‌لر. اوتکه‌ن ایول آینگ 3 نده ساویت روسیه ایله اونگ قومشولاری آفغانستان، ئه‌ستونیا، لاتویا، ایران، له‌هستان، رومانیا، وه تورکیه آرالارندا وه 4 نچی ایوله‌ده ساویت روسیه، رومانیا، تورکیه، چه‌خوسلوواقیا وه یوغوسلاویا آرالارندا بربرینه تجاوز ایتمه‌سلك (عدم تجاوز) معاهده‌لری امضالانمشدر. بو معاهده‌لر آینقسا شرقی آوروپادا صلح وه مسالمت یبرله‌شووینه مهم بر اساس بولاجاقدر.

ایولنگ 15 نده ایسه روما شهرنده اینگلته‌ره، ایتالیا، آلمانیا وه فرانسه دولتله‌رنده‌ن عبارت «تورتله‌ر میثاقی» امضالانمشدر.

اسپانیا ساویت حکومتینی رسماً تانیدی

27.VII.ده مادریددە‌ن آوروپا غازیتالاریغا بریلگه‌ن خبرده اسپانیاحکومتینگ ساویت حکومتینی رسماً تانیغانلغی وه اسپانیا تیشقی ایشله‌ر ناظرینگ اوز حکومتیله ساویت روسیه آراسندا ده‌پلوماسی وه تجاری مناسبات باشلاناجاغینی سویله‌گه‌نلگی بیلدیریلمه‌کده‌در.

هندستان-آفغانستان چیگه‌ره‌سنده

آوروپا غازیتالاری هندستان-آفغانستان چیگه‌ره‌سنده قایتادان قوزغالیش بارلغینی خبر یبرمه‌کده‌له‌ر. آلمانچا «بازیله‌ر ناخریخته‌ن» ناملی غازیتانگ 27.VII.33ده چیققان ساندا «مجنون فقیر» لقبینی تاشیغان بریسینگ باشچیلغی آستندا بولغان بوکوته‌ریلیش آفغان حکومتنه قارشی

بر حرکتدر. آفغانستان وه هندستان حکومتله‌ری بو قوزغالیشنی باسترو اوچون آشیغیچ چاره‌له‌ر وه شدتلی تدبیرله‌ر کورمشله‌ر. قوزغالانچیلارنگ باشلوغی «مجنون فقیر»نی توتو وه قولغا توشورو اوچون آفغانستان حکومتیله هندـانگلیز حکومتی کاتتا مکافات بیلگیله‌مشله‌ر.

آفغانستان-یاپونیا مناسباتی

آوروپا غازیتالارندا یازیلیب تورغان خبر وه مقاله‌له‌رگه کوره، آفغانستان قرالی نادرشاه حضرتلاری یاپونیا پادشاهی میکادوغا یوللاغان بر مکتوبنده ایکی مملکت آراسندا ده‌پلوماسی مناسبات باشلاماق کیره‌کلگینی آلغا سوروب، میکادونگ کابل‌غا بر سفیر بیلگه‌مه‌سینی سورامشدر.

جهان اقتصاد قونفرانسی نتیجه‌سز تارقالدی

بوتون دنیا نظر دقتینی اوزیگه تارتوب، 67 دولتنگ اشتراکی ایله لوندوندا دوام ایتب تورغان جهان اقتصاد قونفرانسی بر نتیجه‌گه ایریشه آلماسدان گویا بیلگیلی بولماغان زمان اوچون تعطیل ایتب، تارقالیب کیتدی. بو صورتله دنیا ایشله‌رینگ برآزدا چووالیشیغا وه بحرانگ یه‌نه‌ده کوچه‌یوویگه سبب بولوندی.

* * *

تورکستان خبرلـری

یبرلیله‌شتریش. بولشه‌ویکله‌رنگ دیدیگنچه «تورك-سیب» قازاغستان تیمیر یولی، قازاق ملی پرولەتاریاتی وه قازاق ایکبه کچیله‌رینگ ایشله‌تیب کیلدیگی تیمیر یولدر. «تورك-سیب» باشدان آیاغیغا قادار قازاغستان توپراغیدان اوته تورغان یول بولوویله‌ده، روس پرولەتاریاتی، روس ایشچیله‌ری منفعتی اوچون ایشله‌تیب کیلگه‌نی حقنده سانسز دلیل‌له‌رباسیلیب کیلدی. بوراده «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسینگ 1 نچی ایون نومروسنده «تورك-سیب» ایله قازاق «ملی پرولەتاریاتی» علاقه‌سینگ نه درجه‌ده ایکه‌نلیگینی کورسه‌ته تورغان معلوماتنگ برقسمینی کیترمه کچیمز.

«سوسیالدی قازاغستان»نگ بیردیگی رسمی معلوماتقا کوره: «تورك

-سیب»ده ایشله‌یتورغان 400 ماشینیستدان—سه‌کزی قازاق؛ 509 ماشینیست یارده‌مچیسیده‌ن 101 ی قازاق. استاسیون وه‌کیچیك «یول آیریق» توقتاو یرله‌ری (رازیزد) باشلوقلاری 449 بولوب، اونلاردان برگنه (یالغز!) کشی قازاق. تیمیر یول اوستالاری ایچنده‌ن قازاغی یالغز برگنه.

«تورك-سیب» بویونده یاخشی گنه («سوسیالدی قازاغستان»تعبیرینچه «آجه‌پته‌ویر») یرلیله‌شتریلگه‌ن بر یر بولسا، او هم آلما-آتا استاسیونی‌در. بوراداغی «یاخشی» وضعیت شوندای‌در: یوموشچی (عمله) وه خدمتچی (مأمور)له‌رنگ یالپی سانی 518 (بیش یوز اون سه‌کز) بولوب، اونلار-نگ 170 (یوز یتمیش)ی قازاق. براق «سوسیالدی قازاغستان»نگ اوز تعبیرله‌رنچه بونلارنگ «کوبچیلگی قارا جوموسچی، خدمتچی، کیچی قوندوقتور، جول بوروچی، کوزه‌تچی، اوی سپروچی سیاقتیلار»میش... بونلارنی کتیردیکده‌ن سوڭ «سوسیالدی قازاغستان» یازادرکه: «آلما-آتا استاسیوندا استاسیون باشلوغی کومه‌کچیلیگنده (اورون باسارلغندا)، قاسسیرده، أڭ آیاغی-باشی یول بوروچلق خدمتنده بیرگنه‌ده بولسون قازاق یوق.»

بو معلوماتلارنی بیرگه‌ندن سوڭ «سوسیالدی قازاغستان» دیدرکه:

«... فابریك، زاوود وه باشقا ته‌خنیکوم مکتبله‌رده اوقوچی قازاق بالالارینگ حسابی که‌مه‌یتلمیش‌ده بو مکتبله‌رنی بتیریب چیققان قازاق بالالاری اوزله‌ریگه تیوشلی متخصصلق اوروتی آلالماغانلقلاریندان اوز بیتله‌ریله هم‌ر طرافقا تارقاب کیتکه‌نله‌ر...

بو یوقاریدا کیتریلگه‌ن معلوماتلار اوشبو یل برنچی مایغا قادار بولوب کیلگه‌ن وضعیتنی کورسه‌ته‌در. «قازاغستان تیمیر یولی»نگ بو حالینی قازاق قوممونیستلارینگ اوزله‌ری هم پرآز «غیری طبیعی» کوروب، «یرلیله‌شتریش»ایشینی برآزآلغا سورمه‌ك پروژه‌سینی قولغاآلیب «تورك-سیب» باش أداره‌سیگه بو حقده بر پلان حاضرلاشنی تاپشیرغانلار.

«تورك-سیب» باش أداره‌سی قازاغستان فرقه قومیته‌سیله حکومتی‌نگ قارارلاریغا موافق توبه‌نده‌گی «یرلیله‌شتریش پلان»ینی توزگه‌ن: «1934 نچی ییلنگ برنچی غینواریغا چاقلی «تورك-سیب» یوزده ایللی یدی (57 %) فائض یرلیله‌شتریله‌جه‌ك. باش أداره‌نگ کورسه‌تدیگی بو پلانتی یاقیندان تفتیش ایتب، «سوسیالدی قازاغستان» — «یرلیله‌شتریله تورغان خدمتنگ کوپی راسسیلنی (چابار)، کوچور (آراباچی)، کوزه‌تچی (ساقچی)»له‌رده‌ن گنه عبارت ایکه‌نلیگنی یازادر.

باش أداره پلانی بوینچا «یرلیله‌شتریش اوچون یاتا تورغان 4170 اورونغا 2119 کیشی «تورك-سیب»نگ اوزیده‌ن باشقا یاقدان یعنی تور-کستان تاشقاریسندان چاقریلاجاق. بو 2119 خدمتچی ایچنده: 137 حسابچی؛ 24 مهندس-ته‌خنیك؛ 123 متخصص ایشچی؛ 185 واغون یاغلا-وچی (مایلاوچی)، کاچه‌گار، قوندوقتور، ترەن یونه‌لتوچی، یول بو-روچی وه واغون قاراوچیلار بار... دیمه‌ك بو اورونلارنی‌دا ساویت حکو-متی تورکستانلیلار اوچون موافق کورمه‌گه‌ن!

مه‌نه، «بیش یللق پلانتگ تونغوچ اوغلو وه قازاغستان تیمیر یولی» آتالغان مشهور «تورکستان-سیبریا» (تورك-سیب) یولینگ قازاق پرولە-تاریاتی وه قازاق ایگبه کچیله‌ریله مناسبتی موندان عبارتدر.

II — «یرلیله‌شتریش»نگ باشقاچا بر اصولینی ایرتیش معدن فابریقاسندا کوره‌سز: اوتکه‌ن 1932 یل اوقتوبر آیینده بوفابریقاداایشله‌ی-تورغان 4000 ایشچی آراسندا 600 قازاق بار ایکه‌ن. فابریقا باشلوغی روس بولشه‌ویکله‌ری «قازاقلارغا بو هم‌کوپچیلك قیلادی» دیب، قازاق ایشچیله‌رینی فابریقادان چیقاریشقاکیریشمشله‌ر. سوزنی «سوسیالدی قازا-غستان»نگ اوزیگه اوتکوزه‌یلك:

«قازاق ایشچیله‌رینی قیشنگ قاقیلداب تورغان آیازکه‌زینده‌ایشده‌ن هایدای باشلاغانلار. بو ایشده‌ن هایدالغانلار «کورشیم» آوداتدان معدن فابریقاسی یانیغا جایلاشتریش شرطیله آلنغان قازاق ایگبه کچیله‌ری ایدی.

قیش کونله‌رینده هایدالغان 28 اویلی قازاق ایشچیله‌ری «تره‌ست» (معدن أداره‌سی) گه باریب مراجعت ایتدیله‌ر؛ أداره اولارنی فابریقا باشیغا قایتار-دی. «سو نیمه‌ن اول جوموسچیله‌ر ایکی آرادا جوبریب جوروب آدام کورمه‌یتوغون قیینچلقلارغا اوچراغانلار؛ 28 اوی جوموسچی اویسز کویسز قالیب سرگردانلکگه توسکه‌ن.»

سوزینده دوام ایتب، «سوسیالدی قازاغستان» یازادر که:

«او سوندای اولو اوروسچیلدیق اوزبورلغی (ظلمچی) نتیجه‌سنده قومبیناتدك (معدن فابریقاسینگ) «کورشیم» آودانینان آلغان 72 اویی قازاق جوموسچیلارینان 23 اویی گنه جوموسچیلار قالغان. آل بول قالغان قازاق جوموسچیلارندا هیچ بر اوی جوق. بیزدیده آناولارغا اوخساتیب چیقاریب تاستاب سرگردانلکگه اوچراتاماده گه‌ن اومیدسزلك کوچتی...»

«سوسیالدی قازاغستان»نگ یازوویغا کوره قازاقلارغا قارشی «اولو اوروسلق ظلمی» حرکتی باشندا فرقه قومیته خطچیسی روس بولشه-ویکی ماسله‌نکوف تورغانمیش. («سوسیالدی قازاغستان» .VI 8.)

III — پیرلیله‌شتریشنگ تورکستانگ تورکمه‌نستان قسمینداغی احوالندان «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی (20 نچی ایون سانندا) توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌در:

أداره‌لرنگ بوتونیسینی پیرلیله‌شتریش اوچون بیلگیله‌نگه‌ن وقت 1933 نچی یلنگ بیرنچی غینواری ایدی. بو وقت اوتوب کیتدی، لاکن پیرلیله‌شتریش ایشی هیچ دوام ایتمه‌دی؛ حتی بعضی أداره‌لرده بو ایش توبه‌نله‌مه کده‌در. مثلاً: یوللار باش أداره‌سنده بیرگنه‌ده تورکمه‌ن یوق. عشق آباد شهر شوراسندا پیرلیله‌شتریش پلانی یوزده یگرمی سه کز (28,1%)؛ اورتا آسیا تیمیر یولینگ بیرنچی رایونی — یوزده تورت (4%) گنه پیرلیله‌شتریلمش؛ هر تورلو ته‌خنیکی قورسلاردا تورکمه‌نلر یوزده یگرمی یدی (27%)؛ عشق‌آباد توقوما فابریقاسندا اوتکه‌ن یل بیرنچی مارتدا تورکمه‌ن ایشچیله‌ری یوزده 34,2 بولسا، بو یل که‌مه‌یب یوزده 25,2 گه توشکه‌ن...»

تورکستاندا آچلق (مشهد مخبریمزده‌ن)

تورکستاندان قاچیب ایرانغا سیغینوچیلارنگ آرقاسی اوزولمای تورادر. مشهد حوالیسی تولغایدان تورکستاندان قاچیب چیققانلارنی آرتق سبزه‌وار، نیشاپور، برجند طرفلارینا یبرله‌شترمه کده‌له‌ر. بو تورکستانلی قاچقینلارنگ کوپچیلگینی تورکمه‌نله‌ر تشکیل ایته‌درله‌ر. فه‌رغانه ولایتی-ده‌ن عشق‌آباد طرفلارینا کیلیب او یبرده‌ن ایرانغا کیلگه‌ن تورکستانلیلار-نگ‌دا سانی کیینگی آیلاردا کوپه‌یوب قالدی. قاچقینلارنگ کوپی دهقان عائله‌له‌ری، ایچله‌رنده بویداقلاری هم‌کوبدر. سوکنو قافله آراسندا تراقتورچیلار، ایشچیله‌رده‌ن‌ده بار.

تورکستاندان ایرانغا قاچیب کیلمه کده بولغانلار آراسندا روسلار هم بار. سوك کونله‌رده شوارتس اسملی بر آلمان مهندسی‌ده اوز عائله‌سیله بر-لکده تورکستاندان بو یبرگه قاچیب چیقدی. تورکستاندان قاچیب‌چیققان روس پاپاسلاریغا بو یبرده کی خرستیانلار احترام ایتب اعانه‌لر بیریب تورا-درلار. باشقا روسلار ایسه اسلام دینینی قبول ایتکه‌ن بولوب صدقه‌لر وه تیله‌نچیلك آرقاسندا کیچینب تورادرلار.

بزنگ تورکستانلیلار ایش تاپالمای کوب آغیرلق کورمه کده بولغا-لاریدان فقر و سفالت ایچنده‌درله‌ر وه کوب مأیوسدرله‌ر.

مهاجرلار بوتون روسیه‌ده آینقسا بزنگ تورکستاندا یاشاماق امکانی قالماغانلغندان بحث ایتمه کده‌له‌ر. بر تاشباقا اوچ سوم بولوب، سوك زمانلار بو هم تاپیلماس ایمش. حتی مملکتده ایت یعنی کوپه‌ك وه موشوکله‌ر هم تاپیلماس ایمش. چیمکند اطرافیدا باللارنی سویوب، یبب بو صورتله حیاتینی ساقلاب تورغانلار بارلغندان سویله‌نمه کده‌در.

«اوراق وقتی کیلدی، ایکینله‌رنی اوروب، محصولاتنی توپلاب‌ملتنی آچلقدا قالدیرا بیلیرله‌رمی؟» دیگه‌ن سؤالیمگه یاقیندان قاچیب چیققان تورت عائله‌لی تاتارلاردان بری: «بولشه‌ویکله‌ر ایکینله‌رنی یه‌نه یبغیب غه‌للانی تارتوب آلورلار! چونکه ملتده قدرت قالماغان...» دیب جواب

قایتاردی. بو تاتار توغانلاریمزدان نور اسمنده بریسی مشهدگه کیلیب خاستالانوب قالدی وه 15 کونده‌ن سوڭ وفات ایتدی. الله رحمت‌ایله‌سین. کوب تربیه‌لی بر یاش ایدی. اوزی قازان اطرافندان بولوب مملکتده ایکه‌ن عالی په‌داغوژی اینستیتوتینڭ 2 نچی صنفنده اوقور ایکه‌ن. اونی موشتومزور بالاسی دیب مکتبده‌ن هایداغانلارینی سویله‌دیله‌ر.

سوڭغو قاچقینلار قافله‌سی آراسنداغی یگیتله‌رده‌ن 24 یاشلق خوقندلی بر اوسپورونڭ تورکستانداغی آچلق حقنده آڭلاتقان وقعه‌لاردان بریسی توبه‌نده گیچه‌در:

«آپریل آیندا تاشکندنڭ یه‌گی شهر بولومنده‌گی پیان بازارندا آچلقدان بیقیلیب یاتقان وه تیریك-أولوکلگی معلوم بولماغان آداملارنی کوته‌روب یوك آفتاموبیل‌گه آتا یاتقانلارینی وه بونلاردان بعضیلارینڭ آفتاموبیل‌گه آتیلغانداکوزله‌رینی آچغانلارینی اوزکوزله‌ریم ایله کوردم. أولوك وه تیریك آرالاش اوتوزکیشینی بر آفتاموبیل‌گه یوکله‌ب آلوب کیتدیله‌ر...»

تورکستان قاچقینلاری تورکستانڭ هه‌ر طرفندا آچلق بارلغینی، پاختا کوب ایکیلگه‌ن فه‌رغانه‌ده وه أڭ کوب قازاغستان قسمنده مدهش آچلق حکم سورمه‌کده ایکه‌نلگینی سویله‌مه‌کده‌له‌ر. بو قاچقینلارنڭ ئه‌یتشله‌ریگه قازاغاندا آچلقغا أڭ کوب یونوققان تورکستانڭ کوچه‌به قازاقلاریدر.

آتوب أولدوروشله‌ر. شورا عالی محکمه‌سینڭ سیار سه‌سیه‌سی 30 مایدا کهنه اورگنجده قولخوز وه أداره ایشله‌رنده‌کی بوزوقلقلار مناسبتیله 11 نچی آوول شوراسی رئیسی، فرقه اوزه‌گی کاتبی، «آتامیشوف» اسمنده‌گی قولخوز باشلوغی کیبی کشیله‌ر باشدا بولغانی حالدا مسئولیتگه تارتیلغان بر قانچا ایشچیله‌رنی محاکمه ایتمش. عیبلیله‌رده‌ن آوول شوراسی رئیسی حال محمد محمد اوغلی؛ فرقه اوزه‌گی کاتبی جمعه

(دوامی قاپاقنڭ 3نچی بیتنده)

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

خواجه محمد اوغلی؛ قولخوز رئیسی توزبای بولسون‌لارنی أولوم جزاسیغا وه قالغان 8 عیبلینی 3 یلدان 10 یلغاچا قاماقغا محکوم ایتمشدر.

(«تورکمه‌نسکایا ایسکرا» (18.11.33.)

* * *

یه‌گی نشریات

I — رفیقمز «یاگا ملی یول»نڭ باش محرری عیاض اسحاقی بیکنڭ "Idel-Oural„ ناملی فرانسزچه بر اثری چیقمشدر. ایدیل-اورال حرکتی وه عمومی وضعیتی حقنده معلومات بیروچی بو قیمتلی اثرگه تورلو تأریخی خریطه وه رسمله‌ر کیریتیلمشدر.

II — هایده‌لبه‌رغ دارالفنونی حقوق فاکولته‌سی مأذونی دوقتور محمد یاووز بیکنڭ

„Die Stellung des Präsidenten der Türkischen Republik mit besonderer Berücksichtigung des deutschen Reichspräsidenten“

ناملی دوقتوراسی باسیلیب چیقمشدر. موضوعی اعتباریله‌ده په‌ك مهم بولغان بو دوقتورا هایده‌لبه‌رغ دارالفنونی حقوق فاکولته‌سی طرفندان کوب تقدیر ایتلمشدر. عزیز توغانمز دوقتور م. یاووز بیکنی بو مهم موفقیتی اوچون یوره‌کده‌ن قوتلولار وه کیله‌چه‌کده‌ده بویوك یوتوقلارغا ایریشمه‌سینی تیله‌یمز.

III — ملی تورك طلبه برلگی M.T.T.B. طرفندان اوتکه‌ن تموز (ایول) آیینڭ 2 سنده‌ن‌به‌ری استانبولدا «برلك» (Birlik) نامندا سه‌کز بیتلك بر آیلق غازیتا چیقاریلا باشلاندی. ایمدیگه قادار ایکی سانی چیقمش بو یاشلار غازیتاسندا هه‌ر بر اوقوموشلو تورك یاشینی قیزیقتیریچی په‌ك مهم مسئله‌له‌رگه عائد قیمتلی یازیلار بار. «برلك»گه اوزون عمر وه اولوغ یوتوقلار تیله‌یمز.

باشقارما.

Yach Turkestan

Août 1933 (Le jeune Turkestan) No. 45

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطله‌ری:

بیللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تورکیه‌ده عمومی عفو

«جمهوریت» غازیتاسینگ 2 نجی آوغوست سانندا بیلدیر – یلدیگنه کوره آلدیمزداغی اوقتوبرده تورکیه جمهوریتینگ قورولدیغنه 10 ییل تولاجاغی مناسبتیله بر عمومی عفو اعلان ایتله‌جه‌ك. بوندان تورکیه‌نك بورونغو باش وکیلی رؤف بیك، بورونغو وکیل دوقتور عدنان بیك، حریت وه ائتلاف فرقه‌سی لیده‌ری میرآلای صادق بیك، محرر رفیق خالد، فیلوسوف رضا توفیق بیکله‌رله باشقا بر نیچه کورونو کلو کشیله‌رنگ استفاده ایتمه‌جه‌کله‌ری ایمدیده‌ن معلومدر.

مجموعه‌مزگه تیییشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانلك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نجی ییلنك ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	سپتابر (ایلول) 1933	ساده 46

بوساندا:

1 —	قازاغستان وضعیتی	باش مقاله
2 —	شرقی تورکستان مسئله‌سی اطرافندا	چوقای اوغلی مصطفی
3 —	قاتل روسیه‌نگ پارچالانیشی اوچون	یاش تورکستانلی
4 —	تورکستاندا «تیل سیاستی»	ایسه‌ن تورسون
5 —	شرقی تورکستان کونی	
6 —	«تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نگ ده گزکیچه‌سی	دوقتور ایلتر
7 —	برلکنگ 6 نجی ییلی	
8 —	«تانور یاللوغیدا...»	چاغاتای
9 —	قافقاسیا مسئله‌سی (کتابیات)	مصطفی
10 —	قریمده آچلق	
11 —	عراقدا	
12 —	تورکیه‌ده	
13 —	تورکستان خبرله‌ری	
14 —	یه‌گی اثرله‌ر	

«ملی تورك طلبه برلگی»نگ أولکو قورالی «برلك»
غازیتاسینگ بر خطابه‌سی

اونیوه‌رسیته گه‌نچلگی!

بو چوق بویوك انقلاب ایشنده‌کی وظیفه مسئولیتی سه‌نگ وجدانگه براقیلمشدر. بو دیمه‌کدر، که بو بیلگی وه حرث اوجاغینگ أك یاکیلماز اولچوسی سه‌ن اولاجاقسگ. سه‌نگ کمیتگ اوگا قیمت ویره‌جه‌ك، سه‌ن اونگ اثری اولدیغگ قادار اودا سه‌نگ مفکوره‌کگ، اراده‌کگ بر شاه اثری اولاجاقدر.

سه‌ن بوتون جهانه، ملتکگ بویوکلگینی یالکز تأریخکده کیچمیش مدنیت اثرلەرکده ده‌گیل استقبالکده‌ده گوسته‌ره‌جه‌کسگ!

زمان زمان‌لاو دالغاری حالنده سه‌نده‌ن تاشان مفکوره هیجانه، اوکنه دورولماز بر احتراص قدرتی ویره‌ره‌ك یاپاجاغگ حمله‌لەر تورك ملتینی، به‌نلگینگ اولدیغی کیبی، طبیعتگ‌دا حاکمی یاپاجاقدر.

بویوك وه تأریخی ایش باشلامشدر. یه‌کی بر قورتولوش‌ساواشی وار:

تورك ملتینی طبیعتگ‌دا اسارتنده‌ن قورتاراجاغز.

اونیوه‌رسیته گه‌نچی!

بویوك ایش سه‌نی به‌کلیور! وظیفه‌ك یالکز دویماق وه دویدیغگی حایقیرماق ده‌گیلدر! بویوك ایشگ وار. حیاتکگ بر ته‌ك معناسی وار: تورکیه‌یی یوکسه‌لتمه‌ك. یالکز بونی دوشونه‌جه‌کسگ، بونگ ایچین چالیشاجاق، دائما چالیشاجاقسگ. هه‌ر آجی‌یه هه‌رگوچلگه گوکس ویره‌ره‌ك چالیشاجاقسگ!

سه‌نگ لاباراتووارده وه کتبخانه‌ده کیچیره‌جه‌کگ هه‌رگون، تورك ملتنه یوکسه‌لیش یولندا یه‌کی بر آدیم آتدیراجاقدر. («برلك» سان 3).

«یاش تورکستان» تورك گه‌نچله‌رینگ ساغلام تورك ملتچیلگی وه توراکچیلك — بزچه بونگ ایکیسی بر نه‌رسه‌در — یولنداغی فکر وه حرکتله‌رینه یوره‌کده‌ن موفقیتله‌ر دیله‌ر.

قازاغستان وضعیتی

شو یلنگ 10 ده‌ن 10 نچی ایولیگه قادار آلماآتادا بولوب اوتکه‌ن عموم ساویت بولشه‌ویك فرقه‌سی قازاغستان أولکه قومیته‌سی 6 نچی توپلانتیسی (پله‌نومی)، تورکستاندا ساویت أداره‌سی حقندا معلومات جهتیده‌ن مهم اورون توتادر. بو توپلانتینگ حصه‌سیغا بر یلدا اوچونچی دفعه اولاراق قازاغستان «یوتوق»لاریغا یکون چیکمه‌ك وظیفه‌سی توشمشدر. برنچی دفعه اولاراق برنچی بیش یللق پلانگ بیتووی مناسبتیله یکون چیکه‌نلەر ایدی؛ ایکنچی دفعه‌ده ایسه قازاغستانگ 12 نچی یل دونومی بهانه بولغان ایدی. هه‌ر دفعه‌سنده‌ده نتیجه پارلاق تانیلیب حتی قازاغستان اوز «یوتوقلاری» جهتنده‌ن بوتون ساویت اتفاقی ملی جمهوریتله‌رینگ برنچی قاتاریغا اوتقوزولغان ایدی. آینقسا قوللەکتیفله‌شتریش، کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به‌له‌رنگ یرله‌شتریلیشی، قادرولار تیارلاش، مدنی قورولوش وه باشقا ساحه‌لارنداغی «أك بویوك یوتوقلار» قازاغستان بولشه‌ویکله‌رینی کوب جوشتورغان ایدی. اوزینی بو «یوتوق»لارنگ قهرمانی دیب ساناغان غالاشچه‌کین‌دان قطع نظر، عیسی اوغلو اوراز، قورامیس اوغلو آزموخان وه باشقالاری کیبی قازاق قوممونیستلاری‌دا غالاشچه‌کین‌نی «ملی سیاستده له‌نین چیزیغینی أك توغرو یورگوزوچی وه توغرو تفسیر ایتوچی» دیب کورسه‌توب اونگ خدمتله‌رینی کوکله‌رگه قادار چیقارغانلار ایدی... او زمان بز، ساویت غازیتالارینك تولوق بولماغان معلوماتلاریغا اساسله‌نیب بولشه‌ویك «یوتوقلار»ینی یالغانغا چیقارغان وه غالاشچه‌کین‌نگ وه اونگ رهبرلك ایتدیکی عموم ساویت قوممونیست فرقه‌سی قازاغستان أولکه قومیته‌سینگ تورکستان ملی منافعی نقطهٔ نظرنده‌ن اونسزده قبول ایتلیب بولمای تورغان بولشه‌ویك ملی سیاستینی أك وجدانسز بر شکلده تحریف ایتدیکله‌رینی وه بو آغزاکی گنه «یوتوق»لار آرقاسندا حقیقی خلق فلاکتی ساقلی ایکه‌نینی اثبات ایتکەن ایدك. بولشه‌ویکله‌ر بزنی باش ئه‌یله‌نتره تورغان رقملار طوفانی وه ابزگه

قارشی یاغدیردیقلاری سوکوشله‌ر سیلی ایله تکذیب ایتمه‌ککه تریشقانلار ایدی. ایندی بو 6 نچی توپلانتی بزنگ بو مناقشه‌مزنی پیشیب بیردی، وه اونگ قراری بزنگ بونچا پیللاردان بویان یازوب تثبیت ایته کیلدیکله‌ریمزنی تمامیله تصدیق قیلماقدادر.

6 نچی توپلانتی حاضرغی قازاغستان وضعیتی اوتکه‌ن یکونله‌رینگ کورسه‌تکه‌ن «یوتوق» لاریغا رغماً حقیقی اوچورومغا یاقینلاشغانینی تثبیت ایتمشدر.

عموم ساویت قوممونیست فرقه‌سی قازاغستان أولکه قومیته‌سی پله‌نومی «ایسکی رهبرلکنگ میراثله‌ری»، یعنی بولشه‌ویکله‌رنگ ایندیگه داوور قازاغستانگ «أگ بویوك یوتوقلاری» دیب ساناب کیلدیکله‌ری ایله آمانسز صورتده کوره‌شو حقندا قرار چیقاردی. «ایسکی رهبرلکنگ میراثله‌ری» نیمه‌ده‌ن عبارت ایمش؟ بو سورغوغا تولوق جواب بیرمه‌ك، «یاش تورکستان»نگ بر نچه سانینی 6 نچی پله‌نوم مضبطه‌سینگ بیر گه‌ن معلوماتیله تولدورماق دیمه‌كدر؛ چونکه بولشه‌ویکله‌رنگ اوللرده «بویوك یوتوقلار» دیب «سوسیالدی قازاغستان» وه «قازاغستانسکایا پراودا» بیتله‌رینی تولدوردوقلاری نه‌رسه‌له‌رنگ بارچاسی ایندی غالاشچه‌کین رهبرلگینگ «ملعون میراثله‌ری» گه ئه‌یله‌نیب کیتمشدر. حد ذاتندا تورکستان ایچین أولومده‌ن باشقا بر نه‌رسه بولماغان قوللکتیفله‌شتریش سیاستی قازاغستاندا غالاشچه‌کین وه اونگ مسلکداشلاری غیرتی ایله خلق ثروتینگ حقیقی مزاریغا ئه‌یله‌نمشدر. کوچله‌ب، هه‌مده اولده‌ن لازم بولغان درجه‌ده حاضرلق کورمه‌سده‌ن اوتوراقچیلقغا ئه‌یله‌نتریلگه‌ن وه قولخوزلارغا تیقیلغان کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به قازاق خلقیله اوتگ حیوانلارینگ أولومی وه فلاکتی سوکرا ایسکی بایلغینگ آیاقلی قالدیقلاری ایله قایتادان کوچه‌به‌چیلککه قاچوب قایتیش — مه‌نه ساویت اوتوراقلاشترو سیاستینگ نتیجه‌سی. قازاق قوممونیستلاردان یارمحمد اوغلو: «سوکغو بر-ایکی پیل ایچنده 7 صنفلی مکتبنی بتیریب چیققان قازاق جوده آز» دیدر. قابول اوغلو دیگه‌ن بر قازاق قوممونیست:

«قازاقلارنی صنایع قورولوشیغا تارتیش ایشی ایسه هیچ یه‌رلك ایمه‌س، کوب وقت قازاقلاردان بیله‌رمه‌ن ایشچی تیارلاش لازم ایکه‌نلگی اونو تولماقدادر» دیب یازادر («قازاغستانسکایا پراودا» 20 نچی ایپول). پیرلیله‌شتریش ایشی بوتونلای توقتاتیلغان. بویوك روس جهانگیرلگی شووه‌نیزمی کوچه‌یمه کده... پینخاسیق دیگه‌ن بر قوممونیست: «عموم ساویت قوممونیست فرقه‌سی مرکز قومیته‌سینگ 17 نچی سه‌نتابر (1932) ده‌گی کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به رایونلار اهالیسینگ بارچا سالوق وه باشقا مکلفیتله‌رده‌ن آزاد ایتلمه‌سی حقنداغی قراریغا قاراماسدان قازاغستان أولکه قومیته‌سی غالاشچه‌کین‌نگ اصراری ایله بو رایونلارنگ بارچا سندا خلققا بوتون سالوقلارنی توله‌تدیریب آلغانینی» سویله‌یدی («قازاغستانسکایا پراودا» 22 نچی ایپول).

حاضرغی اورتا آسیا عالی اقتصاد شوراسی باشلوغی پاسقوتسکی‌نگ، 1923 نچی ییلدا، تورکستانداا یشله‌دیکله‌رینی حرفی-حرفینه‌تکرار ایته تورغان بو سوك تدبیر نتیجه‌سنده قازاغستاندا میکله‌رچه انسان حیاتینی پیر یوزنده‌ن سوپوروب کیتکه‌ن آچلق باشلانمشدر.

6 نچی پله‌نومده سوز سویله‌گه‌ن نا‌قلاردان هیچ برسی ده‌غالاشچه‌کین‌نی «زیانچی»، «قازاغستان قانخوری»، «تروتسکیچی» وه حتی «پرولەتاریات دیکتاتوراسی اوستیغا افترا آتوچی» دیب آتامای قالمادی.

غالاشچه‌کین‌نی أگ قاتیغ تنقید ایتوچیله‌ر بزچه کوب‌ده نامعلوم بولماغان قورامیس اوغلو آزموخان، عیسی اوغلو اوراز وه باشقالار کیبی اونگ بورونغو أگ یاقین ایش اورتاقلاری، اوگ قولی، «پروپاغانداچیسی وه مداحی» بولمشلاردر.

قاندای بولدی‌دا غالاشچه‌کین کیبی بر خائن پیللارچا ساویت قازاغستانینگ باشندا توردی وه «ساویت افکار عامه‌سی» کوزی آلدندا مملکتنی اوچورومغا کتیریب چیقاردی؟ «بولشه‌ویکچه اوزینی اوزی تنقید» قایدا قالغان ایدی؟ مه‌نه بو یرده بو سورغولارغا جواب بیریشکه تریشامز.

له‌نین دستگاهنده ایشله‌نیب چیققان ایسکی بولشه‌ویك وه چار عائله‌

سینی أولدوروشده قاتناشقان غالاشچه‌کین خدمتله‌ریگه مقابل حق قازا-
نوب، ساویت مرکزینگ فوق‌العاده اعتمادنده‌ن فائده‌له‌نور ایدی. بو-
کون غالاشچه‌کین‌نی «تروتسکیچی» دیگوچیله‌ر اونگ وقتیله «تروتسکی
چیله‌ر»نی محاکمه ایچین موسقوا تامانیدان سایلانغان بر نیچه‌گنه کشیلك
فرقه محکمه‌سی اعضالغینده‌کیریتلگه‌ن بولغانلغینی اونوتادرلار.

1933 نچی پیل ایولنده گویا غالاشچه‌کین تامانیدان قازاغستانغا عائد
ساویت قانونینگ بوزولغانلغینی سویله‌وچیله‌ر 1927 ییلدایاق عینی غالا-
شچه‌کین‌نگ روسلارنگ قازاغستانغا کوچوریلشینی منع ایته تورغان
قانونینی اوز موقعی کوچی ایله لغو ایتکه‌نلگینی اونوتادرلار. هه‌مده غالا-
شچه‌کین‌نگ بو طرز حرکتی موسقوا تامانیدان تصویب ایتلگه‌ن ایدی؛
چونکه غالاشچه‌کین ساویت قانونینگ حرفینی اوزگه‌رتمه‌کله تمامیله
اونگ روحینه اویغون بر صورتده حرکت ایتکه‌ن ایدی. 6 نچی پله‌نومده
غالاشچه‌کین‌نگ «بولشه‌ویکچه اوزینی اوزی تنقید»یگه کوز «یومغان»-
لغنه اشارت ایتوچیله‌ر بو «یوموش»نگ بر تامانلی بولغانلغینی آپ-آچیق
اعتراف ایتدیله‌ر: غالاشچه‌کین «اوزینی اوزی تنقید» حرکتینی، اونگ
موضوعی «بویوك روس شووه‌نیزمی» بولغانی زمان «یومدی»، فقط «پیرلی
ملتچیلك» موضوع بحث بولغانی زمان اونی «کوچه‌یتردی».

غالاشچه‌کین‌نگ بونچا پیللاردان‌بری بزنگ خلقیمزنی أولومگه
سوروکله‌گه‌ن اوز فعالیتنی راحت-راحت دوام ایتدیره بیلگه‌نلگینگ أڭ
باش سببیله‌رنده‌ن بری او خائن‌غا قارشی موسقوانگ باغیشلادیغی چیکسز
اینانچی‌در.

لاکن، غالاشچه‌کینگه وه اونگ أداره ایتدیکی قازاغستان أولکه
فرقه قومیته‌سیگه بوکون 6 نچی پله‌نومنگ باروب تورغان اوچوروم دیب
آتادیقلارینی ایشله‌شکه یول بیرگه‌ن داها باشقا وه بزنگ نقطهٔ نظریمزدان
داها مهم بر سبب بار. بو سبب قازاغستانتگ (وه عموماً تورکستانتگ)
آیریم خصوصیتله‌رنده ساقلانغان.

قورامیس اوغلو آزموخان، عیسی اوغلو اوراز وه باشقا قازاق

قوممونیستلاری اوزله‌رینی غالاشچه‌کین ایله برابر ایشله‌گه‌نلك توغرو-
سندان اوستلاریغا آیلغان عیبدان آقلاماق ایچین غالاشچه‌کین‌نگ وه
بوتون أولکه فرقه قومیته‌سی حرکتله‌رینگ قازاغستان وه قازاق خلقی
منافعینه توغروکیلمه‌یتورغانلغینی کوروب وه بیلیب یورگانلاری حالدا
ایندمه‌سلککه مجبور ایتلگه‌ن بولغانلقلارینی سویله‌دیله‌ر. «جسارتمز یتمه-
دی!» — مه‌نه بوتون قازاق قوممونیستلارینگ بیرگه‌ن جوابلاری...
عجبا، بو «جهان پرولەتار انقلابی باترلاری» نیچین بو قادار قورقا-
درلار؟ برنچی، اونلارنی قارت بولشه‌ویك ایشه‌گی-غالاشچه‌کین‌نگ
اوستنه یاپیلغان روس پرولەتاریات دیکتاتوراسینگ «آرسلان تیریسی»
قورقوتدی؛ ایکنچی — بو أڭ مهمیدر — بو «دونیا پرولەتار انقلابی
باترلاری»نگ اوز یورتلارندادا اوزله‌ریگه بر سویانچوق نقطه‌لاری
یوقدر؛ هه‌مده اونلار حکومت باشندا تورولارینی یالغز موسقوانگ أراده-
سیگه مدیون دیب بیله‌درله‌ر وه اونلار اوزله‌ریگه موسقوا طرفندان غالا-
شچه‌کین وه اوگا اوخشاش قانخور خائنلارنگ بویوروقلارینی اورونغا
کتیرمه‌ك ایچین گنه کیرالاب قویولغان مأمور دیب قارایدرلار. مه‌نه سزگه
قوممونیست قازاق سعد وقاص اوغلو جانایدارنگ نطقندان بر پارچا:
«مالدارچیلق خوجالغینگ توبه‌نله‌ب کیته یاتقان ایکه‌نلگینی کورمه‌دك‌دیمه‌ك
مسخره‌لق بولور ایدی. بز بونی بیلگه‌ن ایدك. الاکن مه‌نده وه‌باشقا ایش
باشندا تورغان اورتاقلاردا بونی کورسه‌تیشکه وه تاووش چیقاریشقا بولشه-
ویك جسارتی آزلق قیلدی. اگر بوندای بر حال پرولەتاریات داها کوب
بولغان، داها متشکل بر خالغاکیرگه‌ن، سیاستاً داها یتوشکه‌ن باشقا بر
جمهوریتده واقع بولسایدی، او پیرده بوندای قوپال یاکلیشلقلارنی ایشله‌ب
کورسونله‌ر ایدی، شبهه‌سز بونی درحال مرکزی قومیته‌گه بیلدیروچی
آداملار تاپیلیب قالار ایدی...»

سعدوقاص اوغلو جانایدارنگ بو آستینی چیزدیگمز سوزله‌ری
قازاغستانتگ‌دا، بوتون تورکستانتگ‌دا فاجعه‌لارینی بوتونلای

ایضاح ایته‌در. بزنگ «یاش تورکستان» بیتله‌رنده آریمای-تالمای اشارت ایتب کیلدیگیمز وه دائما بزگه قارشی بولشه‌ویکله‌رنگ غضب وه بوکو-روگینی قوزغاتا یاتقان نه‌رسه مه‌نه بودر. شو توغروده بز جانایدارله بر فکرده‌مز: قازاغستانتنگ اوز متشکل، کوب سانلی وه سیاسی جهتده‌ن داها کوزی آچیق ملی پروله‌تاریاتی بولسایدی، غالاشچه کین‌له‌ر وه عمو-میتله بوتون موسقوالی افندیله‌ر احتیاطلیراق بولورلار ایدی. بو اساسی شرط اورونغا کپلمه گونچه قازاغستانداغی حاضرغی «پروله‌تاریات دیکتا-توراسی» دیدیکله‌ری نه‌رسه، بوتون بو قورامیس اوغلو، عیسی اوغلو، سعدوقاص اوغلو جانایدار وه باشقا قازاق قوممونیستلارینگ موسقوا أراده‌سینگ مأموری وه عادی اجرا پولیسی بولوب یورودیگی «روس پروله‌تاریاتینگ قولونیزاتورلق دیکتاتوراسی»نده‌ن عبارت بولوب قالا بیره‌در. موسقوانگ تعینی بوینچا غالاشچه کین وه اونگ یاقین ایش اورتاقلاری کیتدیله‌ر؛ باشقا موسقوا مأمورله‌ری کیلدیله‌ر. دیمه‌ك ایسکی وضعیت عیناً دوام ایتمه کده‌در. ایسکی حمام، ایسکی تاس. غالاشچه-کپن‌نگ «قوپال سهوله‌ری» برآز توزه‌تیلگه‌ن بولاچاق. فقط بونگله موسقوا قولونیزاتورلق دیکتاتوراسینگ اساسی اوزگه‌رمه‌یه‌چه کدر.

* * *

شرقی تورکستان مسئله‌سی اطرافندا

شرقی تورکستانگ قانلی مجادله‌سی دوام ایتمه کده‌در. بوتون دونیا مطبوعاتی بو مجادله گه بویوك اهمیت بیرمه کده. حتی باشقا تورك أولکه‌له‌رنده کی وقعه لاردان خبر بیریشده سارا گلق کورسه‌ته تورغان تور-کیه مطبوعاتی‌ده پهك قیمتلی وه شرقی تورکستان ملی کوچله‌ریگه خیر-خواهلق بیلدیریچی مقاله لار یازدی. «یاش تورکستان»نگ سوگنو اوچ (43-45 نچی) نسخه‌سنده مخبریمز تاگری بیردی‌ده شرقی تورکستان‌نگ فجیع کورگولوکله‌ری وه اوز ملی قورتولوشی یولنداغی آراسی أوزوله-گه‌ن کوره‌شله‌ری حقندا قیسقاچا معلومات بیریب اوتدی. «یاگا ملی یول»

مجموعه‌سینگ 7 نچی سانندا کتیریلگه‌ن معلوماتدان (بو مقاله «یاش تور-کستان»نگ 44 نچی سانیغا برآز قیسقارتیلیب کوچورولگه‌ن) وه مجموعه-مزنگ اوتکه‌ن نسخه‌سنده باسیلغان یارکند وه کاشغار مکتوبله‌رنده‌ن بو مملکتده گی حاضرغی عصیانتنگ کوچی وه مقصدلاری حقندا بر فکر حاصل قیلماق ممکن. شرقی تورکستان مجادله‌سی بورونغو دفعه لاردا بولغانی کیبی بو دفعه هم ختایدان بوتونلای قورتولوش بایراغی آستندا باشلانمشدر. بو مقصدغا آرتق قسماً ایریشیلمشدرده.

شرقی تورکستان مجادله‌سی بزگه — باشقا أولکه‌له‌رده کی تورك-له‌رگه —ده هر بیرده وه قولمزدان کیلگه‌ن بوتون چاره‌لر ایله شرقی تورکستانتنگ تام ملی قورتولوشی غایه‌سیگه یاردم ایتمه‌ك وه بعضی روس مطبوعاتندا بو مجادله‌نگ نیمه‌ده‌ن کیلیب چیققانلغی حقندا تارقاتیلیب تور-غان ایگری-بوگرو معلوماتقا قارشی کوره‌شمه‌ك کیبی جدی وه مهم وظیفه-له‌ر یوکله‌یدر.

اساساً بو، حقندا بو بیرده سویله‌ب اوتوروشگه هیچ احتیاج حس ایتدیرمه‌یتورغان درجه‌ده بسیط بر حقیقتدر. لاکن ایکی وقعه مناسبتیله بز بو بیرده بو حقیقت اوستندا برآز توقتاب اوتمه‌ك مجبوریتنده‌مز.

برنچی وقعه: بزگه خبر بیریلدیگنه کوره، بوندان برآز اول بر معروضه‌ده ساویت قول آستنداغی تورك أولکه‌له‌رینده‌ن بر مهاجر گویا ایندیگی شرقی تورکستان عصیانینگ بولشه‌ویك ایشی ایکه‌نلگینی سویله-گه‌ن. معروضه‌چینگ بو ادعاسینی نیمه‌له‌راگه اساسلانتراتورغانلغینی بز بیلمه‌یمز. عصیانچی خلقنگ قولیغا اوتکه‌ن بوتون شهرله‌ر بولشه‌ویك آگه‌نتلارندان تازا لانغان. «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانندا یارکند وه کاشغاردان آلنوب باسیلغان مکتوبله‌رده «شرقی تورکستان ایله هندستان اورتاسیدا تجارت ایشله‌ری بالکل جاری بولوب قالدی» دیب سویله‌نمه-کده‌در. بو ایسه بولشه‌ویك سیاستیگه أك کوچلو ضربه اورماق دیمه کدر... برده شونی‌ده هیچ اونوتماسلق کیره‌ك، که ساویت حکومتی، اهالینگ

کوبچیلگی — یعنی تورکله‌رکوزنده هیچ بر اعتبارغا ایگه بولماغانیدان وه مرکزی ختایدان اوزاقلغندان یالغز بولشه‌ویکله‌رنگ «یاریم یاشرین یازده‌می» آرقاسنداغنه حکومت سوره بیلگه‌ن شرقی تورکستان ختای حکمدارلاری ایله جوده یاخشی مناسبتده ایدی. چونکه، حقیقتده موسقوا نفوذی آستندا بولغان بو ختای حکومتی زمانداغنه بو مملکتنگ اقتصادی بایلقلارینی سربستچه تصرف ایته بیلگه‌ن وه مملکتنی کوبده‌ن اوز اقتصادی نفوذی ساحه‌سیغا کیریتشگه موفق بولغان (بو توغرودا «یاش تورکستان»نگ 44 نچی سانیغا باقیلسین) بولشه‌ویکله‌ر ایچین شرقی تورکستانداغی ختای حاکمیتینگ قرارسز وضعیتینی قورومق وه ساقلاب قالماق کارلیدر.

بولشه‌ویکله‌ر یالغز، ساویت حکومتینگ توغرودان توغرو اقتصادی بر منفعت کوزله‌مه‌دیگی وه بولشه‌ویزم ایده‌ئولوژیسندان تازه حقیقی ملی عصیان موفقیتینگ قاپیتالیست دولتنی کوچسزله‌تریشگه یارادیغی وه فقط ساویت حکومتینگ اوزی ایچین هیچ بر تورلو اوگنایسزلق وه قورقو تشکیل ایتمه‌دیگی مملکتله‌رده گنه ملی عصیان تشکیل وه اوگا یارده‌م ایته‌در‌له‌ر. مثلا، بولشه‌ویکله‌ر هوللاندا هندستاندا، یاوا آطاسندا ملتچی خلق قوزغالیشلاریغا ممنونیتله یارده‌م بیره‌درله‌ر؛ چونکه او بیرده‌گی ملتچیله‌ر عصیانینگ موفقیتی، هوللاندانگ مستملکه سیاستیگه ضربه بیریب‌ده بولشه‌ویکله‌ر ایچین هیچ بر تورلو اوگنایسزلق وه قورقو چیقارماغانی کیبی، ختی ساویت حکومتینگ باشقا دولتله‌رگه قارشی «مستملکه علیهدارلغی» سیاستینگ موفقیتیغا یارده‌مده بیره‌در.

شرقی تورکستان خصوصیغا کیلگه‌نده ایش بوتونلای باشقاچادر. بو بیرده‌گی ملی حرکتنگ موفقیتی ساویت حکومتینگ انقلابی وه اوز مستملکه سیاستی ایچین سوگ درجه بویوك قورقو تشکیل ایته‌در. بر تاماندان یاپونیانگ مانجوکو آرقالی شرقی تورکستان ایله چیگه‌ره‌داش بولغان ماغولستانغا یاقینلاشووی، ایکنچی تاماندان اینگلته‌ره‌نگ تیبه‌ته‌ده‌

گی سیاسی وه اقتصادی حاکملغی بولشه‌ویکله‌رنی شرقی تورکستان خصوصنده‌غی حرکتله‌رنده سوگ درجه احتیاطلی بولوغا وه بو بیرده‌گی هه‌ر قاندای بر ختای علیهدارلغی حرکتگه قاتناشودان قورونماقغا مجبور ایته تورغان عاملدر.

یه‌نه تکرار ایته‌مز، که بولوب تورغان وقعه‌لار وه عمومی سیاسی شرائط، شرقی تورکستانداغی ختایغا قارشی ملی قورتولوش مجادله‌له‌ریله بولشه‌ویکله‌رنگ قانداق‌دا بولسا علاقه وه رابطه‌ده بولوشلاریغا هیچ اورون بیرمه‌یدر.

ایکنچی: «یاش تورکستان» أداره‌سیگه بوکونگه‌چه آتی ایشتیلمه‌گه‌ن «شرقی تورکستانی قوتقازوکامیته‌سی» نامندان یازیلغان بر بیاننامه‌نگ بر نسخه‌سی یوللانمشدر. هه‌م شکل، هه‌مده مفهوم اعتباریله بو وثیقه اوزیگه قارشی سوگ درجه منفی بر علاقه اویغانترماقدادر. بو بیاننامه یالغز شرقی تورکستان ملی مجادله‌سینگ ماهیتیگه اویمایدورغنه ایمه‌س، حتی اونگ معناسینی تحریف‌ده ایته‌در. بو غریب وثیقه‌نگ مفهومینی تحلیل ایتب اوتورمایمز. بیاننامه‌نگ شیوه‌سی‌ده شرقی تورکستان تورکله‌رینگ سویله‌دیکله‌ری شیوه ایمه‌س‌در.

بیاننامه ختای حکومتینگ شرقی تورکستاندا قیلغان وحشیلقلارینی ساناغاندان سوگ عینی ختای چیگه‌ره‌لری ایچنده یالغز محلی مختاریت طلبی ایله گنه بیته‌در. بیاننامه‌نگ 4 نچی وه 10 نچی ماده‌له‌ریگه قارادیگز‌می؟ 4 نچی ماده‌ده «مرکز (ختای) حکومت ایله آراده یورگان کاغدلار قطایچه یازولادور» دیلگه‌ن. 10 نچی ماده‌ده «اچکاری قطایدان تور‌کستانده‌غی خلقنگ رضالقیدان باشقه مهاجرلارکیتریلمه‌سکه تیوشلیدور» دیلمشدر. دیمه‌گ ختای تیلی دولت تیلی تانیلیب اساس اعتباریله ختایلار‌نگ شرقی تورکستانغا کیتریلووی قبول ایتله‌در.

حقیقی شرقی تورکستان ممثله‌رینگ بوندای نه‌رسه‌له‌رنی یازوغا قوللاری باراچاغینی بز هیچ اویلامایمز.

بیاننامه‌نی تارقاتو ایچین قوللانماق ایسته‌دیکله‌ری اصولدا آپ-آچیق

بر صورتده بو «شرقی تورکستاننی قوتقازوکامیته‌سی»نڭ اویدورما ایکه‌نلگینی کورسه‌تمه‌کده‌در. حقیقتاً دا، بونچا زماندان‌به‌ری ختایغا قارشو قانلی مجادله‌له‌ر یوروتوب کیلمه‌کده بولغان شرقی تورکستانلیلارنڭ آوروپادا آنونیم (کیزلی) بیاننامه‌لار تارقاتاجاقلاریغا، هه‌ر کیمده‌ن یاشیرینیب اوز موجودیتله‌رینی گیزله‌ته‌جه‌کله‌رینه اینانوب بولورمو؟

شرقی تورکستان ملی قورتولوش مجادله‌سینڭ مقصدینی «ختای چیگه‌ره‌سی ایچنده مختاریت» درجه‌سیگه توشوروش وه اصل شرقی تورکستانلیلارنڭ اشتراکی بولماقسزین «شرقی تورکستاننی قوتقازوکامیته‌سی» ایله اویناش اصلا یارامایتورغان بر ایش‌در. بو، شرقی تورکستان ایشی ایچین‌ده، عموم تورکله‌رنڭ بربرله‌ریله قارداشچاسنا یاقینلاشو وه برله‌شوله‌ری ایچین‌ده ضررلیدر.

شرقی تورکستان مسئله‌سیگه بز اوز وطنمز مسئله‌سی کیبی باقمالیدرمز؛ لاکن بوندان، باشقا أولکه تورکله‌رینڭ اوز بیلدیکله‌ریچه، شرقی تورکستاننڭ اوز ممثلله‌رینڭ قاتناشووی بولماسدان وه فعالیتله‌رنی اونلارنڭ اوز فعالیت وه غیرتله‌ریله اویدورماسدان «شرقی تورکستاننی قوتقازوکامیته‌سی» قوروش کیره‌کلی وه قورا آلاچاقلاری چیقمایدر.

شرقی تورکستاننی ختایدان قوتقارماق ایچین هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونی بو بیاننامه کیبی ضررلی وثیقه‌لاردان وه آنونیم قومیته‌لاردان قوتقارماق لازم.

چوقای ارغلی مصطفی

* * *

قاتل روسیه‌نڭ پارچالانیشی اوچون

تورکستانمزنڭ بوکونگی معروض قالدیغی فاجعه‌نی توشونورکه‌ن مه‌ن غیری اختیاری صورتده له‌هله‌رنڭ ملی استقلالغا ایریشکونچه لهستان حقندا اوقوب یورگان بر شرقیسینی ایسله‌یمه‌ن. آرتق تأریخکه قاریشقان

اوتکه‌ن کونله‌رنڭ اسیر لهستانینی، حضرت عیسی‌نڭ أڭ مؤمن امتله‌ری بولغان له‌هله‌ر بر شرقیده شوندای تصویر ایته‌رله‌ردی:

«ای آنا! سه‌ن باغلانمش بر خاچ کیبیسه‌ن!...
بر قولڭ آلمانیادا، بر قولڭ آوستریادا، آیاقلارڭ قاتل روسیه‌ده‌در!
ای بختسز آنا! یوره‌گکده بزله‌ر بارمز!...
امید، امید!... جسارتله قوراللانمش امیدله‌رله یاشا!...
بو بالالارڭ تینچ اوتورمایدرلار؛ او دوشماننی، او روسیه‌نی،
سه‌نڭ فلاکتڭگه سبب بولغان دوشماننی ابدیاً قهر ایته‌جه‌کله‌ر!
سه‌نی قورتاراجاقلاردر!...»

بر وقتله‌ر بوتون له‌هله‌ر طرفندان حزین حزین سویله‌نگه‌ن بو شرقی احتمال بوکون‌کوب له‌هله‌رنڭ خاطرندان چیقیب کیتگه‌ن بولساکیره‌ك. چونکه اون بیش ییلدر، که لهستان آرتق له‌هله‌ر اوچون «بختسز آنا» ایمه‌سدر. عصرلارچا اسارت دوری یاشاغان بو مملکت آرتق آوروپا سیاسی موازنه‌سنده مهم رول اویناوچی کوچلو بر دولت اولاراق یاشاماقدادر.

بوندان 15 ییل ایلگه‌ریگه‌چه بوکونگی تورکستانغا اوخشاش آیاقلاری، قوللاری باغلانغان لهستاننڭ بوکونگی بختلی کونله‌ریگه بزنڭ تورکستان قاچان ایریشه‌جه‌ك؟ مه‌نه بز تورکستان استقلالچیلارینڭ أڭ بویوك قایغیسی.

له‌هلی استقلالچیلار اسیر لهستاننی قورتارماق اوچون ایلك سیرادا «قاتل روسیه»نی پارچالاماق، اونی قهر ایتمه‌ك یولینی قیدیرمشلاردر. 1904 نچی ییلی روس-یاپون اوروشی باشلانیر-باشلانماز روس لهستانندان توکیوغا باروب چیققان ایکی یاش انقلابچینڭ بری یوسه‌ف پیلسودسکی (Josef Pilsudski بوکونگی مستقل لهستاننڭ تاکریسی)، ایکنچیسی‌ده تیتوس فیلیپوویچ (Titus Filipovicz بوکونگی لهستان دولتینڭ واشینغتون سفیری) ایدی. بو ایکی له‌هلی انقلابچی لهستان ملی حرکتینی کوچه‌یترمه‌ك وه غرب چیگه‌ره‌سنده‌ن روسیه‌گه آغیر ضربه اورماق نیتیله

یاپونیا حکومتینگ یاردەمینی سوراشغا کیلگەنلەر ایدی. توکیوداغیلارنگ بو ایکی لەهلی استقلالچینگ سوزلەرینی اهمیتله تیکلەب اونلارنگ تکلیفلەریگه علاقه کورسەتکەنلەری تأریخی بر حقیقتدر. فقط تا او زمان-دانبەری پیلسودسکی‌نگ أڭ شدتلی مخالفلارندان سانالاتورغان رومان دموووسکی (Roman Dmowski لهستان ملی دەموقرات فرقەسی رئیسی. سوگرادان بوکیشی لهستانگ وەرسای وکیلی بولغاندر) اوز یورتداشلا-رینگ بو حرکتیگه قارشی چیقیب، یاپونیانگ لهستانغا یاردەم‌بیرمەسلگیگه سبب بولمشدی. اگر پیلسودسکی تا او زمان اوز یورتداشلارندان دمو-وسکی کیبی برینگ بوندای بر مخالفتیگه اوچراماسایدی، لهستان محقق تا 1905 ده یاق اوز ملی استقلالنه ایریشکەن بولور وه «قاتل‌ا روسیه »ده جهان محاربەستدەن سوگراغی وضعیتیگه اون بیش یيل قادار ایلگەری توشکەن بولور ایدی.

برآزکیچ بولسادا لهستان ملی استقلالینی قازاندی؛ پیلسودسکی انقلابچیلقفا وداع ایتدی. بویوك لهستانگ بانیسی بولغان بو ذات بوکون مملکتینگ تاگریسی سانالماقدادر.

زمانگ کیچمەسیله وضعیت‌ده آنچاغنه اوزگەرمشدر. لەهلی دوستلا-ریمز نظرنده آرتق «قاتل روسیه » قالماغاندیك کورونەدر. حالبوکه بزنگ تورکستان ایمدی هەم بوندان اون بیش یيل اولگی لهستانغا اوخشایدر. حتی بزنگ اوچون وضعیت اولگیسندەن داها آغیر لاشغان وه قاتل روسیه بزنگ قانمزغا تویمای تورادر. بو روسیەنگ غربی تورکستانداغی أولدو-روچی سیاستی «یاش تورکستان» اوقوچیلاریغا معلومدر. بو روسیه شرقی تورکستانداغی ملی قوزغالیشنی بر تورلو باستروب اونگ اورنیغا قایتادان ختای أدارەسینگ یيرلەشمەسیگه وه بو صورتله یاواش-یاواش شرقی تورکستانی‌دا اوز حاکمیتی آستیغا آلیشغا اورونمه کدەدر. یەنه شو جانی روسیه بوکونگی چیگەرەلەرینی جنوب تامانغا یعنی آفغانستان وه ایرانغا طرف اوزایتریشغا تریشیب، تورکستانگ کیلەجه‌گینی بوتونلای تهلکه آستیغا سالماقدادر.

بو قاتل روسیەدەن تورکستانی قاندای قوتقارا بیلەمز؟

«پرومەته» توگەرەگیگه توپلانغان اسیر خلقلاردان باشقا یەنه روسیه-نی اوزیگه دوشمان دیب تانیتورغان ملتلەر وه یا دولتلەر یوقمو؟

یاپون گەنەرالارندان مشهور آراکی (Araki) نگ یاقیندا شایان دقت برکتابی چیقمشدر. «یاپونیانگ یولی» نامینی تاشیغان بو اثرده یاپونیا-نگ آسیا توپراغندا قاندای ایشلەر ایشلەمه کچی بولغانلغندان بحث ایتل-مشدر. یاپون اوردوسینگ اوزاق شرقداغی حرکاتینگ سببلەرندەن بحث ایتکەن بو اثرنده یاپونیانگ حربیه ناظری آراکی آسیا توپراغنداغی قاریـ-شیقلقلارنگ آنجاق یاپونیا آرقالی بر طرف ایتلەجه‌گینی آلغا سورمه کدە-در. بو اثرده اوزاق شرقداغی عمومیتله آسیا أولکەلەرنده کی قاریشیقلقلار-نگ روسیه طرفندان قوزغاتیلماقدا ایکەنلگی آپ آچیق سویلەنمشدر. یاپون اوردوسی نامیغا سوز سویلەوچی بوگەنەرالنگ ادعاسنه کوره ایزیل-گەن آسیالیلار یاپونیا رهبرلگی ایله حرکت ایتمەلیدرلەر. اوگاکوره مو-غولستان نه یاپون وه نەده روس أولکەسیدر؛ بو أولکەنگ استقلالیتی‌دا یوقدر. آراکی گه کوره موغولستان یالغز سوق‌الجیش نقطهٔ نظرندان مهم اورون توتقان بر أولکەدر، که بوندای مهم بر یيرنگ روسیەنگ قورغانی اولاراق قالیشیغا یاپونیا اصلا چیدی آلماياجاق وه یاپونیا دائما آلغا تامان ایلەریلەیەجه کدر. اثرنگ "Kwodo" یعنی «قیصر یاخود پادشاه یولی» آتالغان بولومنده «قاندای قینلقلارغا اوچرالسا اوچرالسون یاپونیانگ اوزکیتدیگی یولندان اصلا تایمای، بورولمای آسیالیلارنی آوروپالیلار اسارتندەن قوتقارماقلا اوز اخلاقی وظیفەسینی بەجەرەجه گی »-سویلەنمشدر.

بوندان باشقا یاپونلار، سوك زمانلار یاپونیادا یاییلماقدا بولغان بر اساطیره کوره، اوزلەرینی تورانیلاردان ساناماقدادرلار وه چنگیز خانتی توغرودان توغرو اوز بابالاری بولغانلغینی آلغا سورمه کدەلەر. بو ادعا یاپونلارنی ایدیل بویلاریغاچا قیزیقترا باشلامشدر. یاییلماقدا بولغان بو اساطیرنگ یاپونلار ذهننده قاندای یيرلەشه‌جه‌گی حقنده قطعی بر نەرسه سویلەمەك طبیعی قیلندر، فقط روسلارنی آسیادان سوپوروب تاشلاماق او-

چون بونگ بویوك تأثیرلەری بولاجاغی انکار ایتلەمەس.

حادثەلەر بونلار ایلەگنه بیتمەیدر. روس-اینگلیز رقابتی بزنگ تورکستانگ شرق چیگەرەلەرنده سوك زمانلارکوز قاماشتریچی بر توسکه کیرمشدر.

مەنه شو حادثەلەرنی ایشیتب وەکوره توروب، بونلاردان ملی کورەشیمزنگ ظفری منافعی اوچون کیرەکلی صورتده فائدەلەنو امکانینی قاچیرساق، بز هەم لەهلی رومان دموسکی کیبی قاتل روسیەنگ عمرینی اوزایتیشغا وه «بختسز آنا»مزنی یەنه پللار بویونچا بوکونگی قارا کونلەرنی یاشاشغا مجبور ایتکەن بولمایمزمی؟ یاش تورکستانلی

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

تورکستان ساویت مطبوعاتی تیل، أملا، آتاملار مسئلەلەری اطرافندا یەکیدەن یازیشا باشلادیلار. ایستەر قازاق، تورکمەن، اوزبیك غازیتالاری ایستەرده تورکستاندا چیقا تورغان روس غازیتالاری بو مسئله اطرافندا نشریاتدا بولونماقدالار.

اوزبیکستاندا بو تیل وه املا مسئلەسی اطرافندا علاقەدار مؤسسەلەردەن چیققان قیسقا بیاناتلاردان باشقا تورلو کشیلەر طرفندان اوزون اوزون یازولاردا یازیلیب اوتدی. بو یازولار ایچنده قیزیل پروفەسور آتاجان هاشمنگ یازوسی تورکستانداغی ساویت تیل سیاستینی بوتون چیپلاقلیغی ایله کورسەتوب بیرووی ایله شایان دقتدر.

آتاجان هاشم گەکوره یەکی اوزبیك ادبی تیلی اوچون نه چاغاتای قلاسیك ادبیاتی دورینگ تیلی، نەده جدیدچیلەر دورینگ وه نەده «چاغاتای گورونگی»نگ تیلی یارایدر.

نوائی، بابر، حسین بایقارالارکیبی ایسکی قلاسیك ادبیات استذلارینگ تیلی یارامایدر. چونکه اونلار تورکستاندا «فەئودالیزم» حکم سورگەن دورنگ ادبیاتی بولوب او فەئودالیزم مفکورەسینی تلقین ایتکه-

نلەر. بونگ اوستیغا چاغاتای ادبیاتی دوری تیلیگه اسلام تصوفی تأثیری کیریب اوندا عربچه، فارسیچانگ تأثیرینی کوب کوچەیتوب یوبارغان.

جدیدچیلەر دوری أدبی تیلیده مقبول ایمەس. چونکه بو دور ادبیاتی چاغاتای ادبیاتی تیلینی رد ایتو یولندا ایمەس، او جدیدچیلك دورنده کی تورموش احتیاجینگ افادەسنه اویغون بر شکلگه کیریتیش یولندا یوروب ملی بورژوا مفکورەسنه خدمت ایتوچی بر تیل بولغان. بوندان باشقا جدید ادبیاتندا عرب وه فارسی تأثیری اوستیغا برده (عثمانلی) غرب تورکچەسی وه تاتار بورژوآ ملی ادبیاتی تیلینگ تأثیری بولغان. بو سوك نقطه ایسه تصادفی ایمەس، بلکەده جدیدچیلەرنگ «یالپی تورك تیلی» توزوش وه بو عمومی تورك تیلینه غرب تورکچەسینی اساس ایتدیریب آلیش نظریەلەرندەن چیقغان طبیعی بر نتیجەدر.

آتاجان هاشمچه ساویت دورنده اورتاغا چیقغان «چاغاتای گورونگی» تیلچیلگیده یەکی اوزبیك ادبی تیلی اوچون یارامایدر. چونکه بونلاردا ایسکی چاغاتای ادبیاتی تیلینی اساس ایتدیریب آلوب، جدیدچیلەر دورنده کورولگەن تجربەلەردەن استفاده ایله «عمومی تورك تیلی» یاراتیش کیبی پان‌تورکیستلك یولندان بارغانلار. بالخاصه «چاغاتای گورونگی» زمانتدا رواج تاپقان «اوز»، «یات» سوز نظریەسی وه ادبی تیلگه کیریب قالغان یات سوزلەرگه قارشی حرکتنی، یعنی تیلنی تصفیه آقیمنی «ساویت تیلچیلەر»ندەن هیچ بری یاقترمایدر. فقط آتاجان هاشم ایسه عمومیتله یات سوزلەرگه قارشی چیقیشنی معقول تاپمادینی حالدا تیلگه کیریب قالغان عربچه، فارسیچا سوز وه آتاملارنگ هایدالیشینی ایستەیدر.

آتاجان هاشمچه یەکی ساویت اوزبیك ادبی تیلی اوچون اوزبیك لهجەسینگ تا باشلانغیچندان بوکونگەچه کیلگەن دورەلەرینگ هیچ بریسی یارامایدر. اونلار یەکی اوزبیك أدبی تیلی اوچون قاینق بولا آلمایدر. دیمەك یەکی بر تیل توزوش کیرەك. بو یەکی تیل توزوشده او تیلنگ تأریخی تورموشی بوینچا توزولوب، تورلو دورەلەرندەن تیلنگ عمومی مالی بولوب کیله یاتقان بایلقلارنگ هیچ قیمتی یوقدر. یعنی او تیلنگ

تأریخیگه‌ده بوتونلای آرقا اوگورمه‌لی.

آتاجان هاشمنگ اوزی تاماندان کورسه‌تیلگه‌ن، اوزبیك تیلی‌نگ کیچیردیکی تورلو دوره‌لرنده چیقفان آقیملاردان بوکونگی دورگه آڭ یاقینی، بوکون آز-کوب تیریکلك أثری کورسه‌توب تورغان، ساویت حکمرانلیغی دورنده توغولغان «چاغاتای گورونگی» تیلچیلگیدر. آتاجان ساویت تیلچیلگینی مه‌نه شو «چاغاتای گورونگی» تیل نظریه‌لریگه قارشی کوره‌شکه چاقیرادر. «چاغاتای گورونگی» نظریه‌لرنده‌ن آڭ شدتلی هجوم ایله برآن اول محو ایتیلیشی لازم تاپیلغان نقطه‌لر «قیزیل پروفه‌سور» طرفندان قویوداغیچا خلاصه ایتیله‌در:

1 — چاغاتای تیلینی تیکله‌ش. 2 — صاف اوزبیك تیلی اوچون کوره‌شیش. 3 — «یالپی تورك تیلی» توزوشکه اورونوش. 4 — اوزبیك تیلینگ سوسیالیستیك وظیفه‌لرینی وه اونگ حاضرغی یوکسه‌لیش تماییلینی یوقا چیقاریش.

آتاجان هاشم «چاغاتای گورونگی»نگ بو نقطهٔ نظرلری ایله حالاده کوره‌ش میداندا، ایشده بولغانلیغی قناعتنده بولمالی که یولداشلارینی کوره‌شکه چاقیرادر.

دیمه‌ك آتاجان هاشمده‌ن آلدیغمز تفصیلاتقا قاراغاندا یه‌گی اوزبیك أدبی تیلی اوزبیك تیلینگ تأریخنده‌ن بوتونلای آیریلاجاق. او نه چاغاتای، نه جدید وه نه‌ده «چاغاتای گورونگی» دورینگ تیلیمز گه‌کیتردیکی، قالدیردیغی بایلقدان فائده‌له‌نه آلاجاقدر. تیسکه‌ریسنچه اوندان ممکن بولغانی قادار قاچاجاقدر. اونگچه اساس جانلی اوزبیك شیوه‌لریدر.

یه‌گی اوزبیك أدبی تیلی باشقا تورك لهجه‌له‌رنده‌کی تیل بایلغندان نه سوز بایلیغی وه نه‌ده تیل قواعدی ئه‌له‌منتی جهتنده‌ن فائده لاناجاقدر. او عصرله‌ر سورگه‌ن حرثی، مدنی، تأریخی تورموش تأثیری آستندا ایچنه آلدیغی عربچه، فارسیچا سوز، آتامالارنی‌دا چیقاریب آتاجاقدر.

بر تیلنگ قورولوشی، حیاتی تأریخی بر کل حالنداگنه توشونوله بیلیر. بر جمعیت قورولماقا، حرثی، مدنی تورموش قوروب اثرله‌ر

یاراتماقا باشلاینچا تیلی‌ده برابر اوسمه‌کله او جمعیت تورموشینگ یوکسه‌لیشی نسبتنده شکلینی کیگه‌یتوب بایلیغینی آرتیراجاقدر. او تیلنگ ایسته‌ر بو متکامل بر آقیم حالندا بارووندا، ایسته‌رده أفاده‌سنه خدمت ایتدیکی تورلو دورنگ تورلوچه بولغان مادی، معنوی احتیاجلاری آرقاسندا کورسه‌تدیگی آیرمالار هیچ بر صورتله اونی اصل اوز قانونینگ تأثیرنده‌ن وه اوزلگنده‌ن آیرمامالیدر. اونگچون اونگ هه‌رقاندای بر دورده آلاجاغی شکلده‌ده أڭ مؤثر عامل هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونگ اوزینه مخصوص خصوصیتله‌ر وه عموم تیلله‌رنگ یوکسه‌لیشی تأریخنده حاکم آنا قانونلار بولمالیدر. تیل — تیل اولاراق هه‌ر قاندای تیشقی بر منفعت، اویونغا تابع توتولمامالیدر. ساغلام یولدا یوکسه‌لوب خدمت ایتدیکی جمعیتنگ بوتون دوره‌سنده‌کی احتیاجلارینه بحران کیچیرمه‌سه‌ده‌ن یاراب کیلمه‌کده بولغان تیلله‌رنگ انکشافی تأریخنده بو حال آچیق کورولەدر. اوزبیك تیلینگ‌ده انکشاف تأریخنده بوکونگه‌چه آزدر-کوبدر بو نقطه‌نگ حاکم بولوب کیلمه‌کده بولغانلیغنی قیزیل تیلچیله‌رنگ اوز یازولاری هم‌کورسه‌توب تورادر. مثلا: جدید دوری أدبی تیلینگ چاغاتای ادبیاتی دوری تیلینی رد ایتو یولندا بولماسدان اونی جدید دورینگ حیاتی احتیاج وه ضرورتله‌رینه خدمت ایته‌جه‌ك بر شکلگه کیریتش طریقندا یوکسه‌لدیگینی، «چاغاتای گورونگی»نگ‌ده جدیدچیله‌ر دورینگ بعضی بر پیتمسزلگینی تولدوروب، یاکلیشلارینی توزه‌توب یه‌نه او چاغاتای قلاسیك ادبیاتی دوری بایلیغنی اساس ایتوب آلغان یولدا بارغانلیقلارینی قیزیل پروفه‌سور آتاجان‌نگ اوزی هم اعتراف ایتمشدر.

آتاجان هاشم‌نگ دیدیگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مدنی انقلابنی او لهجه‌نی سویله‌شکه‌ن خلق برنچی تاپقیر یاشامایدر. هه‌ر تأریخی حیات دورینگ اوزینه مخصوص اجتماعی، اقتصادی وه مدنی آیریلقلاری باردر. بوندان باشقا بوکونگی اوزگه‌ریشنی اوزبیکستان ایله بر قاتاردا بر قانچا باشقا تیلده سویله‌وچی خلقلاردا یاشاماقدا، کیچیرمه‌کده‌له‌ر. مثلا روسیه‌نگ اوزینی آلساق «پراودا»نگ، بوکونگی روس پروله‌تار

ادبیاتینگ تیلنده انقلابغا قادارگی روس فەئودالاری، ملتچی بورژوآسی ادبیاتی تیلینگ تأثیری بولماغانلیغنی، بوکونکی یەگی روس ادبی تیلنده (اگر شوندای بر نەرسه بولسا) قولخوز، ساوخوزلارداغی روس موژیقی، فابریق، اعمالانخانه‌لارداغی روس ایشچیسی آغزندا سویله‌نگەن «جانلی پرولەتار روس شێوەسی»نگ تأثیری دهاآرتیقدر. دیب‌سویله‌بده بولمایدر. ایسکی‌ده روس بورژوآسینگ شاعری، ادیبی سانالغان لەرموتوف، پوشکین، تولستوی وه باشقالار بوکونده «اوکتابر تیلی»نگ اساسینی تشکیل ایتمه‌کده‌لەر.

هەر قاندای بر تیلده‌ده خلق کتله‌سینگ کونده‌لك تورموشنی اداره اوچون سویله‌شدیگی تیل ایسته‌ر ادبی اینجه‌لکله‌ر، ایسته‌رده جدی توشونشله‌رنی آچیق، آیدین قیلیب افاده ایتشکه یتشمه‌یدر. اونگچون‌ده هەر تیل بو جهتده‌ن بر قانچا یوللار ایله کیگه‌یتریلیش مجبوریتینی سیزه‌در. بوکونگی ساویت «پراودا»سی، ساویت روس ادبیاتی تیلینی قولخوز، ساوخوزلارداغی روس موژیقینگ سویله‌دیکی تیلده‌ن آیرغان عامل مەنه بودر. بو حالدا بوکون خلق کتله‌سی طرفندان سویله‌نگەن اوزبیك شیوه‌له‌رنده‌ن یەگی ادبیات اوچون کوب گنه یتمسز لکله‌رکوروله‌در. ذاتاً بو جهتنی آتاجان وه باشقا ساویت تیلچیله‌ری‌ده کوروب، سویله‌ب اوتورا‌درلار. فقط اونلارنگ بو نقصاتی قالای تولدیروکیره‌ك دیگەن سوراقغا بیرگەن جوابلاری کورسه‌تکەن یوللاری شایان دقتدر. (بو حقده کیله‌جهك ساندا).

ایسەن تورسون

* * *

شرقی تورکستان کونی

I — استانبولداغی «تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» 28 تموز — 5 ربیع‌الاخر — جمعه کونی برلك سالونندا بر شرقی تورکستان کونی قیلیب اوتکه‌زدی.

برلك رئیسی دوقتور صالح جان بیك بوکونگی قیمتی توغروسیدا بر مونچه سوز سویله‌ب بوکون مناسبتیله شرقی تورکستانغا عائد اوچ قونفرانس حاضرلانغانینی بیلدیردی.

برنچی قونفرانس «شرقی تورکستانگ تاریخ وه جغرافیاسی»حقندا بولوب سابق بوخارا خلق حکومتی جمهور رئیسی قوجا اوغلو عثمان‌بیك تامانیدان بیریلدی. عثمان بیك مفصل وه اوزون قونفرانسینگ سوگندا: «شرقی تورکستانی ابتدائی حالدا دیگه‌له‌رگه شونی ئەیتەمەن، که شرقی تورکستان سوغاریش وه تورموشی ایله مدنی سانالغان روس قیشلاقلا‌ریدان وه حتی بر قانچا روس شهرله‌ریده‌ن مدنیدر. مدنیتنگ بیشیگی بولغان بو تورك یورتی فطری اولاراق مدنیدر!» دیدی؛ قونفرانسینگ کوب بیرله‌ری آلقیشلار ایله کیسیلدی.

ایکنچی قونفرانس «شرقی تورکستانگ اوز قوشنولاری ایله آلیم‌ساتیم ایشله‌ری» موضوعیده بولوب بونی دوقتور مجدالدین بیك سویله‌دی. شرقی تورکستانگ آلیم‌ساتیمینی رقملار ایله کورسه‌تیب تولوق معلومات بیریب نهایت دوقتور مجدالدین بیك شرقی تورکستانگ روسلارطرفندان مالی (اقتصادی) بر جنبر ایچیگه آلنغانلغینی، گومروکسز‌باجسز میلیونلارچا مال ساتیلغانینی وه سوك زمانلاردا شرقی تورکستان سوداگرله‌ری‌نگ بو مالی (اقتصادی) تضیق نتیجه‌سنده هندستانغا چیقماق مجبوریتنده قالغانلقلارینی سویله‌دی؛ کوب آلقیشلاندی.

اوچنچی قونفرانس «شرقی تورکستانگ بوکونگی قورتولوش قوزغالاینگ تاریخچه‌سی وه بوکونگی حالی» موضوعیده ایدی. بو قونفرانسنی بیرگەن دوقتور صالح‌جان بیك قورتولوش قوزغالاینگ قوموللاردان باشلانغانینی، آق روسلارنگ ختایلارغا یاردەم قیلماق ایله تانکورلك قیلغانلقلارینی وه نهایت بر نفری هەم قورتولماسدان امحا قیلنغانینی سویله‌ب «شرقی تورکستانداغی آق روسلارنگ ختایغا یاردەم قیلشدا حقلاری بار؛ چونکه قیزیل وه آق روس ایمپه‌ریالیزمینگ سوك دمله‌ریدر! روس ایمپه‌ریالیزمینگ منفعتی آلدیدا آق روسلار قیزیللار ایله بر صفدا

درلار. بونی پاریسداغی آق روس لیده‌رله‌ری اوز مطبوعاتلاریدا آچیق سویله‌دیله‌ر» دیدی وه قارا شهرکیبی بویوك شهرله‌رنگ قوزغالانغا قوشولوشلارینی، «جنرال ما»نك قیزیل‌روسلار تامانیدان قورالانتریلیب چوگه‌چه‌ك آرقالی شرقی تورکستانغا کیریب اورومچیده بر موقت انقلاب حکومتی قورغانینی آکلاتقاندان سوك «مه‌نه تورك-سیب تیمیر یولینگ بو یرده اویناغان رولی مهم بولوب چیقدی. بو یول شرقی تورکستانگ باشیغا بلا آچیب قویا یازغان ایدی؛ حمد بولسون، مجاهد لاریمز جنرال مانی چیققان تیشیگیگه کیرگیزیب یوباردیلار» دیدی.

معروضه‌چی آلتون تاغدان جانب بیکنگ 60-70 میگ آدمی ایله خوتەن‌نی آلغانینی، تیمور شاهنگ‌ده‌کاشغارنی ضبط ایتب کوب موفق بولغانلقلارینی، جانب بیکنگ ایمدی قارا شهر وه اورومچی توگه‌ره‌گیده‌گی قیزیل اویغور آداملارینی تازالاش اوچون کیتشگه‌حاضر لانماقدا بولغانینی آکلاتقاندان سوك «یاقیندا بر دولت قورولاجاق» دیدی. دوقتور صالح بیك بو قونفرانسندا ایران محرر لاریدان محمود افشارگه جواب اولاراق «محمود افشار لار اندیشه‌گه توشمه‌سینله‌ر؛ بو قوزغالان بر تورلی ایمپراتورلغی قوزغالانی ایمه‌س. شرقی تورکستاندا آیری بر دولت تشکل ایته‌در. بو دولتنگ تورکیه کیبی بر عرقیمز بولوشی وه غربی تورکستانگ استقلال حرکتنده بر تایانج بولوشی اعتباریله بزچه أهمیتی باردر» دیب آلقیشلار آستندا سوزینی بتیردی. دوقتور صالح‌بیك اوز معروضه‌سینی بویوك بر شرقی تورکستان خریطه‌سی اوستنده یرله‌رینی کورسه‌تمه‌ك صورتیله آیدین قیلیب سویله‌دی.

قونفرانسلاردان سوك جانب‌بیك وه تیمور شاهلارغا تیلغرام بریشگه قرار بریلدی. اویون-کولکوگه باشلاماسدان اول مجاهد شهیدله‌ر روحیغا دعالار اوقوندی. استانبول غازیتالاری علاقه ایله یازیلار یازدیلار.

II — «تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ ده‌گز کیچه‌سی

3 نچی آوغوست پنجشنبه کیچه‌سی برلك بر ده‌گز کیچه‌سی یاساب 400 قادار قوناقلارینی برکیمه ایله مه‌رمه‌ره‌گه آلوب چیقدی. مه‌رمه‌ره‌ده

تورکیه‌نگ اوروش کیمه‌له‌ری آراسندا ئه‌یله‌نب کیمه‌له‌رنی سلاملادی. تورك اوروش کیمه‌له‌ری پروژه کتورلاری ایله کیمه‌مزنی یاروغلاتوب کیچه‌مزنی کوندوزگه ئه‌یله‌تریب یوباردیلار. اوروش کیمه‌له‌ریده‌گی تورك بحریه‌لیله‌ری «یاشاسون تورکستان!» دیب قیچقردیلار. ضابطلاری بر موتور ایله کیمه‌مزنی ئه‌یله‌نب بزنی سلاملادیلار. بز اوزکیمه‌مزده استقلال مارشینی سویله‌ب توردق. بعضی تورکستانلیلار سه‌وینچه‌دن یغلاماقدا ایدیله‌ر.

آیدیندا ده‌گزنی کیزیب کیچه ساعت اون بر یاریمدا جاده بوستانیدا بر تورکستانلیمزنگ ده‌گز بویداغی چایخانه‌سیگه چیقیب تاك وقتیغاچا

«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ ده‌گز کیزینتیسنده‌ن بر کوروبوش.

تورکستان کیچه‌سینی اوتقوزدق. کیچه‌ده ئه‌شوله‌له‌ریمز ئه‌یتلدی، اوینلاریمز اوینالدی. بو کیچه‌ده توگه‌ره کده‌ن کیلگه‌ن میگگه یاقین قوناقلار بار ایدی.

قوناقلارغا برلکنگ «تورکستاندان ایسده‌لکله‌ر» دیگه‌ن تورکستانغا عائد 12 رسملی آلبومی تارقاتیلدی. تاك آقاریر ایکه‌ن استانبول بوغازیدا جولان قیلیب ایرته بیله‌ن شهرگه قایتدق.

قوناقلار کیچه‌مزنگ تکرارلانیشینی تیله‌ب آیریلدیلار.

III — برلکنڭ 6 نچی ییلی

برلکنڭ 6 نچی ییلی بایرامی «استانبول خلق أوی»نده بولوب اوتدی. 18 آوغوست جمعه کونی ساعت 13 ده بو خلق اوینده توپلاندق. تورکستانلی خاتون، ایرکه‌ك وه بالا-چاقالاردان باشقا اول قاداردا قوناقلار بار ایدیله‌ر. سالون ابن سینا، نوائی، بهبودی وه منور قاریلارنڭ بویوك رسمله‌ری وه بویوك بر تورکستان خریطه‌سی ایله یاساتیلغان ایدی.

برلکنڭ 6 نچی ییلی بایرامی برلك رئیسی دوقتور صالح جان تامانیدان آچیلغاندان سوڭ استقلال مارشی سویله‌ندی. سوڭرا برلك رئیسی برلکنڭ آلتی ییللق فعالیتنی بربر ساناب چیققاندان سوڭ: «وظیفه‌مز تورکستانلی همشهریله‌ریمزنڭ بویوکله‌رینی مادی وه معنوی تاماندان یوکسه‌لتمه‌ك، اونڭ بالالارینی اوقوتوب وطننا فائده‌لی قیلیب یتیشتیرمه‌ك، مملکتده‌ن قاچوب کیلگه‌ن یاشلاریمزغا یولباشچیلق قیلماق وه یاردەم بیرمه‌ك وه برده تورکستاننی عرقداشلاریمزغا تانیتماقدر.» دیدی وه بو توغرودا قیلغان وه موفق بولغان ایشله‌رینی ساناغاندان کیین: «بز تورکیه اوزگه‌ریشچیله‌ریده‌ن (انقلابچیلاریدان) بوتون توسوقلارغا، هجومله‌رگه کوکره‌ك کیریب ایلگه‌ری یورومه‌کنی، دیسسیپلیننی وه کمیتده‌ن زیاده کیفیتنڭ قیمتلی ایکه‌نینی اورگه‌ندك» دیب برلکگه کوب بویوك یاردەملار قیلغان تورك جمهوریت حکومتیگه، تورکیه اوزگه‌ریشچیله‌ریگه قوللوق قیلیب تورکیه‌نڭ پایدار بولیشینی تیله‌دی.

بوندان سوڭ سوز آلغان سابق بوخارا خلق حکومتی جمهور رئیسی قوجا اوغلو عثمان بیك آلقیشلار آراسندا تورکستان گه‌نجلگینڭ تورك مدنیتی تاریخنده اوینادیغی رولی ایضاح ایتدیکده‌ن سوڭ «بز امت دوریده‌ن چیقیب ملیت دوریگه اوتدك» دیدی. غازی انقلابینڭ تورکستان انقلابنده‌گی تأثیرله‌رینی بر قانچا مثاللار ایله تحلیل ایتب بولوب «یاشاسون تورك انقلابی، یاشاسون مدنیت بیشیگی تورکستان وه اونڭ گه‌نجلگی!» دیب آلقیشلار آراسندا سوزینی بیتردی.

سوڭرا بطال بیك سوز آلوب «برلکنڭ بوکونگی کورسه‌تکه‌ن

فعالیتی کیچیك ایمه‌س» ایکه‌نلگینی تقدیر ایتدی وه برلککه اوزون عمر وه موفقیتله‌ر تیله‌دی. أڭ سوڭ یه‌نه صالح جان کورسیگه چیقیب تبریکله‌رگه تشکر ایتدیکده‌ن سوڭرا: «بزنك بر خصوصیتمز بار. بز یالغز جهانگیر تیمورله‌رنڭ گنه ایمه‌س، علم دونیاسینڭ هه‌ر دائم یاد ایتدیگی، طبابتده حالا دوستورله‌ری جاری بولغان بویوك عالم وه فیلوسوف ابن سینانڭ اوغوللاریمز؛ ایلك دفعه اولاراق تورك تیلینڭ بایلغینی اثبات قیلیب تورك تیلی انقلابینی آچقان نوائی‌نڭ اوغوللاریمز؛ تورکستاندا چار قامچیسی وه قابا چیزمه‌سی آستیدا بزگه مطبوعات، یه‌کی مکتب آچیشدا بویوك بر عزم وه أراده کورسه‌تکه‌ن منور قاریلارنڭ اوغوللاریمز. میلیونلارینی تورکستان تورك حرثی یولیدا صرف قیلغان، جهالت ایله بوغوشقان وه نهایت جاهللارنڭ قربانی بولغان بهبودیله‌رنڭ اوغوللاریمز» دیدی.

سوڭرا پاریسدان مصطفی بیك وه صابر بیکله‌رنڭ، آنقارادان همشهریله‌ریمزنڭ وه دوقتور مجدالدین بیکنڭ، ازمیرده‌ن تورکستانلیلار نامنه چاغاتای بیکنڭ تلغرافلاری وه کیلگه‌ن تبریك مکتوبله‌ری اوقوندی. بونلارغا آلقیشلار ایله مقابله وه تشکر قیلندی.

صالح جان‌نڭ تکلیفی ایله برلکنڭ فداکار مؤسسی دوقتور مجدالدین بیککه تبریك تلغرافی چیکیشکه قرار بیریلدی.

برلك یازوچیسی محمدجان بیك کوب آلقیشلانغان بر خطابه اوقودی. برلکنڭ تورکستان موسیقی بولوکی تامانیدان ملی ئه‌شوله‌له‌ر چالندی، ملی اویونلار اوینالدی.

استانبول مطبوعاتی بوکون حقندا یازیلار یازماقدا. دوقتور ایلته‌ر

«تانور یاللوغیدا...»

(تنقیدغا تنقید)

بو باشلق آستندا، «قیزیل اوزبه‌کستان» غازیتاسینڭ برنچی ایون سانندا، اعظم ایوب امضاسیله، تاشکندده «ئوزبه‌ك دولت موزیقا تیاتری» ترتیب ایتلگه‌ن بر قونسه‌رت توغروسندا بر مقاله یازیلیب اوتدی.

مقاله ایگه‌سی بو «موزیقا تیاتر»نگ قونسه‌رت نومه‌رالارندا 6—7 آی ایچنده هیچ بر اوزگه‌ریش بولماغانلغندان شکایت قیلیب، «یه‌گیلك» نامنه کورسه‌تیلگه‌ن سوڭ بر نومه‌راسینی — «ئوزبه‌ك تورموشیغا آلنغان تانس، یه‌گی آیاق اویونی»نی شدتله تنقید ایته‌در وه قونسه‌رتنگ هیچ بر نومه‌راسینگ موفقیت قازانماغانلغینی بیلدیره‌در.

لاکن، اعظم ایوبی بو تنقیدینی یازارکه‌ن، مسئله گه توغرو بر باقیم نقطه‌سندان قارامایدر. او، ایسته‌ر قونسه‌رتگه بها بیریشده، ایسته‌ر تماشاچیلارنگ بو قونسه‌رتدان ذوق آلماغانلغینگ سببله‌رینی ایضاح ایتشده بوتون بو موفقیتسزلقلارنگ اصل حقیقی عاملی، توب سببی روس بولشه‌ویکله‌رینگ وه ساویت ره‌ژیمینگ تورکستاندا یاراتدیقلاری چیده‌ب بولمایتورغان آغر وضعیت، جهنمی شرائط ایکه‌نلگینی نظرغا آلمایدر. اوقوچیلاریمزغا آیدین قیلماق ایچین بو پیرده تنقیدچینگ بعضی جمله‌له‌رینی کوچوره‌مز.

— «عادتده باشقا تیاترلاردا قونسفه‌رانسیه (چیقیب ئه‌یتوچی)له‌رنگ هه‌ر بر چیقیشی اوزی بر نومه‌رادان اعلا بولغوچی ایدی» .... «بو قونسه‌رتداغی قونسفه‌رانسیا «قزیقچیلقفا» یاقینراق آرزان‌گه‌پله‌ر ایله چیقیب، اکثر ئه‌گسه قاتورغوندای قیلدی» دیگه‌ندن‌سوڭ انصاف ایله «او بیچاره‌ده هه‌م عیب یوق؛ کولدوره‌مه‌ن دیب اویلایدی، اما اویلاغانیچا چیقمایدی» دیب عینگ صنعتکارده ایمه‌س ایکه‌نلگینی اعتراف ایته‌در. لاکن درحال شونی‌ده علاوه قیلادور: «فقط شونی‌ده حسابغا آلمایدی‌که تماشاچی خلق بوندان 6-7 یيل بورونغو خلق ایمه‌س؛ مضمونلیراق برگه‌پ بولماسا خیرپه وه سیقه بولوب کیتکه‌ن‌گه‌پله‌رگه ایچه‌ك اوزوب اولتورمایدی.»

تنقیدچی بونی‌کوب توغرو سویله‌یدر. تورکستان خلقینگ وه خصوصاً اونگ تیاترو وه قونسه‌رتله‌رنی زیارت ایتوچی طبقه‌سینگ قاندای شرائط آستندا بولسادا سویه جهتده‌ن بوگون هه‌ر حالدا یوقاریلاغانلغی فکریگه بزده قوشولامز. لاکن بزچه اوکونگی قونسه‌رتنگ وه عمومیتله

قونسه‌رت وه تیاترو کیبی خلقنگ روحینی اوقشایتورغان، برآز کوگول آچاتورغان واسطه‌لارنگ بوگون ایسته‌نیلگه‌ن تأثیرنی قیلالمای تورغانلغینگ حقیقی سببی، أڭ مؤثر عاملی — خلقیمزنگ، وطنمزنگ، بوگون معروض قالدیغی یوره‌ك پیرتوچی فجیع احوالی: «دهشی اسارت، بولشه‌ویزم دهشتی، آچلق وه أولوم دهشتیدر... بو وضعیت ایچنده‌کی بر خلقنی قایسی گوزه‌ل قونسه‌رت نومه‌راسی وه قایسی مهارتلی صنعتکار کولدوره بیلیردی؟...

قونسه‌رتنگ سوڭ نومه‌راسی اولاراق بر خانم تامانیدان اوینالغان «یه‌گی آیاق اویونی... ئوزبه‌ك تورموشیغا آلنغان تانسا» حقندا تنقیدچی شو معلوماتنی بیره‌در:

— «ایسکی بر موزیقاکویی آستیدا صحنه‌ده بر-ایکی جلوه‌لی مقام بولدی. لاکن برده‌ن بو مقاملار «ایشله‌ب چیقاریش» ایله باغلانوب کیتدی! فرض قیلگز که صحنه‌گه سفره، ساپال تاغارا، اون چیقاریلدی. چوککه توشکه‌ن خانم موزیقا آستیدا خامور قیلاکیتدی. خامور ده‌ررهو ئه‌چیدی. کولچه وه نان یاسالا باشلادی. بر چه‌ککه‌ده تانور هه‌م‌قوروم لوب، قیزیب تورغان ایکه‌ن، درحال چاچ تانغیلیب یه‌گیلك کیلدی. ره‌پیده آلیندی. موزیقا آستیدا قافیه ایله نان یاپیلا باشلادی... یه‌نه بر-ایکی مقام وه «ایشله‌ب چیقاریشغا» باغلانغان تانسا صحنه‌ده تمام. لیکن نیمه اوچوندر، صحنه‌ده‌ن هیچ بر چه‌په‌ك تاووشی ایشیتیلمه‌دی؛ سبب: یاکه توشونولمه‌دی، یاکه ئه‌گسه قاتیلدی.»

قونسه‌رتده حاضر بولماغان بولساق‌دا، «تماشاچیلارنگ بوندان 6-7 یيل بورونغو خلق ایمه‌س»لگینی، سوینه‌جه آنچاکوته‌ریلیب قالغانلغینی اعظم ایوب کیبی بزده اعتراف ایتدیگیمزده‌ن وه خلقیمزنگ یوقاریدا تصویر ایتدیگیمز فجیع وضعیتندان بو قونسه‌رتنگ بوتون نومه‌رالارینی وه آینوقسا بو سوگنو پارچاسینگ بارچا تماشاچیلارچا پەك گوزه‌ل آگلاشیلغانینی وه فقط سوگندا «هیچ بر چه‌په‌ك تاووشی ایشتیلمه‌گه‌نی»نی ایسه تورکستان خلقینگ — بای، یوقسول — بوتون قسمینگ بولشه‌

ویزمده‌ن بورون یاشادیغی هیچ بولماسا توقلق وه اوز عائله‌وی، ایچکی تورموشنداغی حرلق دورینگ بر منظره‌سینی بوکونگی فجیع، سفالتلی کونله‌رنده کوروب بویوك قایغی وه حسرتله‌ر ایچنده کیچمیشنی ایسله‌ب چه‌په‌ك چالماق اورنیغا آققان کوز یاشلارینی گیزلیچه سیلمه کله اکتفا ایتکه‌نیده‌ن کیلگه‌نینی تخمین قیلامز.

حاضرغی عمومی سفالت، آچلق زمانتده تیاترو، قونسه‌رت کیبی نه‌رسه‌له‌رنی اویلاوچیلار پك آزدر. عمومیتله ساویت ره‌ژیمی دورنده وه خصوصاً بوکونکی چاقدا تیاترو، قونسه‌رت تماشاچیلاری دیه‌رلك بو‌تونلای یالغز بولشه‌ویك فرقه‌سینگ وه ساویت حکومتینگ «اوز آدام‌لاری» ندان عبارت بولور. فقط، بوکونکی بولشه‌ویك سفالتینگ، آچلغینگ آغیرلغینی اوزنده بلکه نسبتاً آز تویماقدا بولغان وه یوقاریدا مذکور قونسه‌رت تماشاچیلارینگ دیه‌رلك یوز فائضینی تشکیل ایتکه‌ن بو «اوز آداملار»نگ‌دا بوندای نومه‌را لاردان یوقاریدا ئه‌یتلگه‌نده‌ن باشقاچا بر تأثیر وه یا ذوق آلالماسلقلاری طبیعیدر. چونکه اونلارنگ کوبچیلگی شبهه‌سز اوزینگ منسوب بولندیغی خلقنگ، اوز توغانلارینگ آلمینه، قایغسینه جاندان، روحندان قوشولور، متأثر بولور.

تنقیدچی بو «تانس» نومه‌راسینی تنقید ایتب او جمله‌ده‌ن:

— «تیاتر ده «سوسیالیستیك ره‌آلیزم» خصوصنده گه‌پیریب اوتورمایمز؛ اما اوزبه‌ك دولت موزیقا تیاترینگ بو «رومانتیقاسی» تماشاسینی بوتونلای آرقاغا ایته‌ریشکه خدمت قیلاچاغینی ئه‌یتب اوته‌مز»... «خاتونلارنی اوچاق قورومیدان، ته‌نور یاللوغندان قوتقارامز، اولارنی اجتماعی ایشله‌ب چیقاریشقا تارتامز دیب هه‌ر دائم کوره‌شیب یاتوب‌مز. بو یولداغی یوتوقلاریمز سان وه ساناقسز. حتی قولخوزلاردا هه‌م عمومی نانوای‌خانه‌لار آرقالی نان یاپترا باشلاغانلاری همه‌مزگه معلوم. بوگون صحنه‌مزده ایسه عشوه ایله ته‌نور ماقتالادی!...» دیدر

بزنگ مقصدیمز بو پیرده بو «نومه‌را»نی مدافعه ایتمه‌ك ایمه‌س. یالغز شونی ئه‌یتب اوته‌مزکه، مملکتده هیچ قاندای حریت قالدیرماغان،

حتی مکتبمز ایچین تاریخ درسلکله‌رینی‌ده روسیه‌ده یازیلغان أثرله‌رده‌ن هیچ اوزگه‌ریشسز ترجمه ایتش(*) گه مجبور ایتکه‌ن وه آینقسا قلم وه سوزده حر تاورانماق جسارتنده بولغانلارنی أولومله دوق قیلیب قویغان ساویت ره‌ژیمی وه روسیه استیلاسی آستندا خلقیمزنگ «تورموشندان» دیب وجودگه کیتریلگه‌ن هیچ بر أثر بو خلقنگ روحینی حقیقی مفهومده اوقشایا بیله‌جه‌ك بر قابلیت کورسه‌ته آلمایدر.

بولشه‌ویکله‌رنگ یالغز «تیاترو»ده ایمه‌س، حتی بوتون «سوسیالیستیك ره‌آلیزم» طلب ایتب، بوندان باشقا معنا وه موضوعلو أثرله‌رنی أولومگه محکوم ایتمه‌له‌ری نتیجه‌سنده طبیعتیله یالغز مه‌نه شوندای «ایشله‌ب چیقاریش رومانتیقاسی» توسنده أثرله‌رگنه یارانا بیلیر. موسقوا بولشه‌ویکله‌ری وقتیله سوزده «خاتونلارنی اوچاق قورومیدان، ته‌نور یاللوغیدان قوتقارامز» دیگه‌ن شعارلار ایله خلقیمزنی آلدادیلار ایسه بوگون اونلار «خاتونلارنی اجتماعی ایشله‌ب چیقاریشقا تارتامز» دیب تورکستان ایرله‌ریله برابر خاتونلارینی‌دا ایمچه‌کده‌کی یاورولارینی آرقالارندا تاشیب بولشه‌ویزم فائداسیغا أك آغیر دالا ایشله‌رنده ایشله‌شکه مجبور ایتمه‌کده‌درله‌ر. بو مشقت آستیدا یتوشدیرگه‌ن بوغداییدان ایسه تورکستان دهقانی بوگون، یوقاریدا تصویر ایتلگه‌ن «ته‌نور یاللوغیدا» تویارلق قادارئه کمه‌ك یاپماق أمکانندان کوبده‌ن محروم ایتلمشدر. «حتی قولخوزلاردادا عمومی نانوای‌خانه‌لار آرقالی نان یاپترا باشلاغانلار» ایمش. بوندان خلق نه فائده کورمه‌کده؟ نتیجه نیمه بولدی؟ — بو «عمومی نانوای خانه‌لار»، «عمومی آشخانه‌لار» عمومی تاغین نه‌لر بوگون بر عمومی آچلق یاراتدی. خلقیمزغا عمومی أولوم حاضرلادی... چونکه خلقنگ بار کوچی ایله ایشله‌ب چیقارغان، یتوشترگه‌ن حاصلاتی قولندان زورلاب

(*) «باشلانغیچ وه اورتا مکتبله‌ر اوچون درسلکله‌ر توغروسیدا اورتا آسیا بیورو‌سینگ قراری»نده: «روسیه‌ده نشر قیلناتورغان وه جمهوریتله‌ر بوینچا یبرلی تیلگه هیچ قاندای اوزگه‌ریشسز ترجمه قیلناتورغان درسلکله‌ر قاتارندا «تاریخ» هه‌م بار.

(«قیزیل ئوزبه‌کستان» 28. II. 1933)

تارتوب آلنوب ساویت رەژیمینگ نفسینی برآزدا اوزاتیا بیلمەك ایچین روسیه‌گه ، أوزگه مملکتلەرگه یوللانماقدادر.

احوال بوندای ایکەن ظالم موسقوا جلادلارینگ شیطانی حیله وه یالغانلاری ، تدبیرلەری آرقاسندا بزنگ اعظم ایوب کیبی بعضی بایاقیش تورکستانلی توغانلاریمز ، هەلی هەم موسقوا بولشەویکلەرینگ «خاتونـ لارنی اوچاق قورومیدان ، تەنور یاللوغیدان قوتقارامز» دیگەن «رومانـ تیك» شعار وه وعده‌لاریغا اینانماق مجبوریتنده‌درلەر.

نه قادار آیانچلی بر حال! چاغاتای

* * *

قافقاسیا مسئلەسی

(کتابیات)

آذربایجان ملی سیاسی خادملەرینده‌ن دوقتور میر یعقوب بیك فرانسوز تیلنده «قافقاس مسئلەسی» نامندا برکتاب یازوب نشر ایتدی. باشندان سوگینه قادار قافقاسیانگ برلگینی محکملەمەك غایەسیله تولغان وه بو غایەغا خدمت ایتمه‌ککه حصر ایتلگه‌ن میر یعقوب بیکنگ بو کتابی قافقاس مسئلەسی ایله یاقیندان تانیشماق ایسته‌گه‌نلەر ایچین امیدلی بر قاناق اولاراق خدمت ایته آلا تورغان ماهیته‌در. قافقاس مسئلەسی تولوق معناسیله — آذربایجان ، شمالی قافقاسیا ، گورجستان وه ئەرمەنستان مسئلەـ لەرنده‌ن عبارت آیریم ملی مسئلەنگ ترکیبی دیمه‌کدر. میر یعقوب بیك اوزکتابینی مەنه شو تورت غروپنگ هەر برنده‌کی ملی حرکتنی تحلیل ایتمه‌کله باشلایدر. بو تحلیلنگ اوزی‌ده برلەشکه‌ن قافقاس دولتینگ قورولوشی یولنداغی بورونغو قینلقلارنی آکلاشقا وه بونگله ، قافقاس مسئلەسینگ کیلەچه‌کده توغرو ییشلیشگه یول کورسەته‌در.

قافقاسیانی تشکیل ایتکه‌ن بو تورت غروپنگ هەر برنده‌گی ملی حرکتنگ تیره‌نلگی وه حزی تورلوچه ایدی؛ بونگچون اونلاردان هەر برینگ ، قولای فرصت کیلدیگی زمان ، اوز دولت استقلالینی محکملەمەك

یولندا صرف ایتدیکی غیرت‌ده بر درجه‌ده بولوب چیقمادی.

ایسزکه پیریمزنگ آزلغی تورکچه اولاراق‌دا چیقوویني ایستەـ دیگیمز بوکیگ مضمونلو اثرنی داها مفصل تحلیل ایتیشگه‌امکان‌بیرمه‌یدر.

مەن بو پیرده یالغز ماورای قافقاس فەدەراسیونینگ قورولوشیغا ، بو فەدەراسیونگ تورکیه ایله یوروتقان مذاکره‌لەریگه ، اونگ پارچالانوـ ویغا وه نهایت آیریم ملی جمهوریتلەرنگ قورولوشیغا آتالغان بابلاری اوستنداغنه قیسقاچا توقتاب اوتمه‌کچی‌مەن. قافقاس ملی حرکتلەری تاریخنداغی بو قیسقا مدتلی فقط محتویاتی اعتباریله سوك درجه‌ده بای دور بزنگ تورکستانلیلارغا او قادار معلوم ایمەس‌در. ماورای قافقاس فەدەراسیونی ، روسیه موقت حکومتینگ یقیلووی وه دولت أداره‌سینگ ساویتلار قولیغا اوتووندان سوك برده‌نگه تشکل ایتمه‌دی. روسیه مرکزی حکومتینگ برده‌ن برگه یوقالووی آذری تورکلەری ایچین روسیه‌ده‌ن آیریلیشیغا بر اشارت رولینی اوینادی ایسه‌ده ، ئەرمەنی وه گورجو باش سیاسی دائره‌لەری ایچین بو حال ایکی آغیر بر «تجربه دوری» بولدی. مەنه بو پیرده آذریلەر ایله اونلارنگ قومشولاری آراسندا ملی وەسیاسی حرثی عنعنه فرقلاری بار ایکەنلگی کورونوب قالدی. آذربایجان ملی ضیالیلارینگ بویوك برکوپچیلگی وه خلق کتله‌سی روحی وه سیاسی یاقدان روسیه‌گه بوتونلای یابانچی بولوب کیلدیلەر. گورجو خلق کتلەـ سینگ تعقیب ایتدیکی گورجو مەنشەویکلەری اوزلەرینی وه گورجستان خلقینی مدنی وه سیاسی جهتده‌ن روسیه وه روس خلقی ایله‌باغلی‌ایمەس دیب اویلامادیلار. ئەرمەنیلەر ایسه اوزلەرینی اصلا ، تورکیه وه عمومیتله تورکلەرگه قارشی اوز مدافعلاری دیب بیلدیکلەری ، روسیه وه روسلار سز هیچ تصور ایته آلمادیلار. بو ایکی عنصرنگ آذری تورکلەرنگ «طبیعی ملی یولی»غا کیریشکه راضی بولولاری ایچین فوق‌العاده احوال وه شرائطنگ توغولووی لازم کیلگه‌ن ایدی.

گورجو وه ئەرمەنی ملی حرکتلەرینی وه اونلارنگ ماورای قافقاس فەدەراسیونینگ تشکلی دورنده‌کی رواللارینی تصویر ایته‌رکه‌ن میریعقوب

بیك گورجو وه ئەرمەنی دائرەلەرینگ فعالیتلەرندەن کیلیب چیققان بو حقیقتلارنی بر درجه گه قادار بوزمشدر. لکن بو اونگ اثری ایچین بر نقصان ایمەس؛ بالعکس، بویوك کیلەچه کنگ خاطری ایچین یاقین کیچه میشنگ غادیر-بودورلقلارینی بر اونوتو پرده سی ایله یاپوب کیتە بیلگەن بر سیاسی خادم ایچین بویوك بر لیاقت وه قیمت سانالادر. عموم روسیه موقت حکومتی یقلغاندان سوك تیفلیسده آذری، گورجو وه ئەرمەنی ممثللەرندەن تشکل ایتکەن ماورای قافقاس قومیساریاتی تورکیه ایله صلح مذاکرەلەریگه کیریشەدر؛ فقط درحال وضعیتنگ قینلغی میدانه چیقادر. ایچنده آذریلەرگه یالغز ایکنچی درجەلی اورونلار بیریلگەن ماورای قافقاس قومیساریاتی ماورای قافقاسنگ روسیەدەن آیریلیشی امکانینی ایشیتمەگده ایستەمەدی وه عینی زماندا روسیه نامنه ساویت حکومتی طرفندان امضالانغان وه تورکیه گه قارس، آرداهان، باتومنی ایگەللەمەك حقینی بیرگەن برەست-لیتووسك صلحنامەسینگ شرطلارینی قبول ایتشکه ده راضی بولمادی. بو اوچ ولایتنی ماورای قافقاس وکیللەری ایلەسویله شوب اوتورماسدان اشغال ایتشگه تورکلەرنك حقلاری‌دا، امکانلاری‌دا بار ایدی. ماورای قافقاس، تورك قوشونلاریغا هیچ بر تورلو حربی قارشیلق کورسەتە آلماس ایدی. تورکلەرنگ ماورای قافقاس قومیساریاتی وکیللەریله مذاکرە گه کیریشمه ککه راضی بولغانلقلاری حقیقتنده تورکیەنگ ماورای قافقاسنی مستقل دولت اولاراق کورمەك ایستەگەنلگینه بر دلیل کورمەسلك ممکن ایمەس. ماورای قافقاس قومیساریاتی بونگله برابر او زینگ «روسیەدەن آیریلماق ایستەمەیمز؛ فقط برەست-لیتووسك صلحنامەسینی‌ده تانیمایمز» دیمه کدەن عبارت خط حرکتینی یەنه دوام ایتدیردی. فقط، أك سوکدا، وضعیتنگ چیقیلماس بر حالغا کیلگەنینی کوروب ماورای قافقاس قومیساریاتی وکیللەری برەست-لیتووسك صلحی شرطلارینی قبول ایتشگه راضی بولدیلار. ترابزون قونفرانسی‌دا بونگله بیتدی (27 فیورال —1 نچی آپریل 1918). گورجیلەرله ئەرمەنیلەرنگ کوپچیلك تشکیل ایتدیکلەری ماورای قافقاس پارلامانی ترابزون قونفرانسینگ قراریغا

راضی بولمای 1914 حدودینی مدافعه ایتمەك ایچین تورکیه ایله اوروشنی دوام ایتدیریش حقیده قرار چیقارمشدی.

ماورای قافقاس پارلامانینگ آذری اعضالاری آذربایجان تورکلەرینگ تورکیه گه قارشی اوروشنا بارمایاجاقلارینی بیلدیرمشلەردی. ملی وه دینی ملاحظه لار آذری تورکلەرینگ تورکیه گه قارشی اوروشنی رد ایتولەرینگ معنوی سببی بولغان بولسا، روس وه ئەرمەنی بولشەویکلەرینگ برلەشکەن کوچلەری تامانیدان باکونگ اشغال ایتلشی‌ده اونگ قوشومچا سببینی تشکیل ایتدی. توغرودان‌دا، روس بولشەویکلەرینگ آذربایجان پایتختینی اشغال ایتب توردیغی بر زماندا تاندای قیلیب آذریلەر روسیەنگ 1914 یلغی حدودینی مدافعه ایچین تورکلەرگه قارشی اوروشا بیلیرلەر ایدی؟ بونگچوزده تورکیه گه قارشی یالغز گورجیلەر وه ئەرمەنیلەر اوروشدیلار. فقط بو اوزون سورمەدی. تورك قوشونلاری، دیەرلك، توسقونسز بر صورتده قارس، آرداهان وه باتومنی اشغال ایتدیلەر، یه گیدەن صلح مذاکرەسیگه کیریشمه ککه توغروکیلدی؛ فقط بو دفعه کی شرائط ماورای قافقاس ایچین آنچا اوگناپسز ایدی...

ترابزون قونفرانسی ماورای قافقاس وکیللەریگه روسیەدەن آیریلماسدان هەمده اوز استقلالیتینی اعلان ایتمەسەدەن داها اوزون مدت نامعلوم بر وضعیتده قالا بیلمەیه جه کلەرینی وه یالغز مستقل بر دولت شکللندەگنه بین‌الملل مذاکرە یوروتوله بیلەچه گینی آکلاتمش ایدی. روسیەده آنارشی دوام ایتمه کده ایدی. بو آنارشی ماورای قافقاسنی‌دا قاپلاماق ایله قورقوتماقدا ایدی. ایکنچی یاقدان، اوزی ایله روسیه آراسندا مستقل بر دولتنگ بولووی تورکیەنگده منفعتندەن ایدی. تورکلەر ماورای قافقاس وکیللەرینی توغرودان توغرو بو یولغا تورتدیلەر. بالاخر، 1918 یلنگ 22 آپریلندا، باتومدا تورکلەر ایله صلح قونفرانسی آچیلیر آلدندا ماورای قافقاس روسیەدەن آیری مستقل دولت دیب اعلان قیلندی...

بو صورتله — بری آذریلەرنگ تشبثندەن عبارت ایچکی، دیگری تورکیەنگ سیقیشترماسندان عبارت تیشقی — ایکی مثبت کوچ وه برده

روسیه‌ده‌گی تولوق آنارشیدان عبارت منفی کوچ برله‌شیب ماورای قافقاس پارلامانی کوپچیلگینی ایندیگه‌چه اونگ رد ایتب کیلدیگی ماورای قافقاسنی روسیه‌ده‌ن آیریش فکریگه مجبور ایتدی. اعتراف ایتمه‌لیدرمز که بو آندان اعتباراً گورجو مه‌نشه‌ویکله‌ری ایسته‌ر بوتون ماورای قافقاسنگ، ایسته‌ر آیریم جمهوریتله‌رنگ ملی استقلالینی مدافعه ایتونگ قطعی طرفداری بولا باشلادیلار.

فقط، ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ عمری اوزون سورمه‌دی. روسیه‌نگ صحنه‌دان کیتمه‌سیله برابر اونگ ایسکی سیاستینگ نتیجه‌له‌ری حالا دوام ایتمه‌کده ایدی. بوتون کوچله‌ر ایله ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینی مدافعه ایتش اورنیغا اونگ اعضالاری آیریلق یوللارینی وه اوزله‌ریگه تاشقاریدان حامیلار ایزله‌یه باشلادیلار. قافقاس فه‌ده‌راسیوندان برنچی اولاراق گورجستان چیقدی. 26 مایدا (1918 یل) گورجستان اوزینگ ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیوندان چیقدیغینی اعلان ایتدی وه عینی کونده مستقل گورجستان آلمانیا تامانیدان تانیلدی. بو ایکی وقعه‌نگ بر کونگه تصادف ایتشنده گورجو خادملاری ایله آلمانیانگ متفقی بولغان تورکیه نفوذینگ قافقاسیادا کوچه‌یتیشیگه یول قویماسلقفا تریشقان آلمان ارکان حربیه‌سینگ پرده آرقاسندان ایشله‌گه‌ن ایشله‌رینگ نتیجه‌سینی کورمه‌سلك هیچ ممکن ایمه‌س. گورجستان‌نگ آیریلیشی ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ پارچالانماسنه سبب بولدی وه 28 مایدا آذربایجان ایله ئه‌رمه‌نستان‌دا آیری-آیری اوز استقلالیتله‌رینی اعلان ایتدیله‌ر.

بوتون بو دور میر یعقوب بیك تامانیدان کوب اطرافلی بر صورتده تصویر ایتلمشدر. مه‌ن قافقاسیا تاریخینگ بو دوری ایله خیلی یاقیندان تانیشدرمه‌ن؛ اونگچون‌ده دیمه‌گم لازمدر، که ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ قورولوشی وه پارچالانیشی تاریخینی بوندای قسیق بر شکلده بو درجه تولوق وه مکمل آگلاتماق قیین بر ایشدر.

میریعقوب بیك کوب توغرو اولاراق وه تاریخی حقیقتلارغا تماماً اویغون بر شکلده، ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ اضمحلالیغا همه‌ده‌ن

کوب تورکیه‌نگ ئه‌چیندیگینی قید ایته‌در. بونگله تورك قوماندانلغینگ وه آذربایجانلیلارنگ گویا ماورای قافقاس بوتونلگینه قارشی ئه‌لله قاندای اتریغالار یوروتدوکله‌ری حقنده دوران ایتب یورگه‌ن محاکمه‌لرده تکذیب ایتلمه‌کده‌در. آرالقدا بز ساویت حکومتی ایله آلمان قوماندانلغی آراسندا واقع بولغان برکیلیشوده‌ن خبردار بولامز؛ بوکیلیشو بوینچا باکو یر ماینگ قونترولی آلمانلار قولیغا اوته‌در؛ فقط بوکیلیشونگ ایشکه آشیریلالماغانلغینه سبب آلمان قوشونلارینگ باکوگه باراتورغان یولنگ آذربایجان-گورجستان چیگه‌ره‌سنده تورك بایراغی ایله یاپیلغان بولووی ایدی.

ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ پارچالانماسی نتیجه‌له‌ری تیزده‌ن سیزیلدی. یاش جمهوریتله‌ر اوز آرالارندا تیزده‌ن بر عمومی تیل تاپالماه‌دیلار؛ قارشیلقلی آگلاشیلماوچیلقلار یوز بیره باشلادی. حتی حربی توقنا‌شمالاردا بولوب اوتدی. کوچله‌ری آزالماقدا ایدی. روس بولشه‌ویکله‌رنده‌ن عبارت تیشقی دوشمان اویانیق ایدی. وقعه‌له‌رنگ طالعسز برشکلده آقیشی ایله، بویوك اوروشده یه‌گیلگه‌نده‌ن سوك اوزینگ بارلغی یولندا کوره‌شکه آیاقلانغان یه‌گی ملی تورکیه‌نگ منافعی، آتاتا دولتله‌ریله اوروشکه‌ن ساویت حکومتی منفعتلاریله بر استقامتده کورونوب قالدی. بو شرائط بولشه‌ویکله‌رنگ ماورای قافقاسقا سوقولولارینی کوب قولایلاشتردی وه بولشه‌ویك ظفرلارینگ برنچی قوربانی آذربایجان بولدی. 1918 یل سینتابرنده تورك قوشونلاری تامانیدان بولشه‌ویکله‌رده‌ن قورتاریلغان باکو شهری 1920 یل آپریلندا یه‌نه شو بولشه‌ویکله‌رنگ قولیغا اوتمدی.

ئه‌رمه‌نستان وه گورجستان‌دا اوزون دوام ایتمه‌دی. ماورای قافقاس‌دا، بوتون باشقا قافقاس حصه‌لاری کیبی یه‌گیده‌ن یالغز اوز تیشقی توسینی گنه اوزگه‌رتکه‌ن روس ایمپه‌ریالیزمی پنجه‌سی آستیغا توشوب قالدی.

یاقین کیچمیشنگ ظالم درسی نتیجه‌سز قالمادی. قافقاس خلقلاری ایندی اوزکوچله‌رینگ برله‌شتریلیشی وه سیاستاً برله‌شکه‌ن قافقاس قونفه‌

دەراسیونینگ یاراتیلیشی لازم ایکەنلگینی آگلادیلار. فقط، اونلارنگ آراسندا هەلیگەچە ئەرمەنیلەر یوقدر. قافقاس برلگی غایەسیله تولغان آذربایجان، گورجستان وە شمالی قافقاس بربرلەریگە قول بیردیلەر وە بو برلکنگ یاراتیلیشی یولندا برابر یورومەکدەدرلەر. بارچامز ایچین مقدس بولغان عمومی تورکچیلکنگ تیرەن تویغوسینی قافقاس برلگی لزومی‌نگ اوتکور شعوری ایله بختلی بر صورتده مزج ایتدیریلدیگی میریعقوب بیك کتابی بو بویوك ایشگه کوب قیمتلی بر آرمغان‌در.

قافقاسلی دوستلاریمزغا بو غایه‌لارینگ تیزدەن ایشکه آشیرا بیلمەلەری ایچین موفقیت تیلیمز.

* * *

قریمده آچلق

رفیقمز «أمل مجموعەسی»نگ سوك ایلول (9 نچی) سانتداغی اینانچلی منبعلەرگه تایانوب یازیلغان مقاله وە خبرلەرنده قریمده قورقونچ بر آچلق سورمەکده ایکەنلگی بیلدیریلمەکده‌در.

عراقدا

عراق قرالی فیصل سەنتابرنگ 8 نده اسویچرەنگ بەرن شهرنده أولدی. اونگ اورنیغا قرالنگ اوز اوغلی غازی تختکه مینديریلدی. یاش قرال غازی حضرت لوندونغا یاقین هەررو (Harrow) شهرنده‌کی مشهور مکتبده اوچ یيل اوقومشدر. یکرمی بیر یاشندادر.

تورکیەده:

حمدالله صبحی بیك — آناتولو آژانسینگ تارقاتدیغی خبره کوره، مرکزی پاریسدا بولغان بین‌الملل دیپلوماتیك آقادەمیاسی، سوك دفعه چاقیردیغی فوق‌العاده توپلانیتسندا، آنقارادا وفات ایتکەن لهستان بویوك

ایلچیسی م. آلسووسکی‌دەن بوش قالغان اعضالغه تورکیه جمهوریتینگ رومانیاداغی ایلچیسی حمدالله صبحی بیکنی سایلامشدر.

چیتکه کیتمەك ایستەگەن بورونغو مدرسلەر — قاپاتیلغان استانبول دارالفنونینگ بیلیم هیئتی اعضاسندان بعضیلاری مختلف شرق دارالفنونلارندا کورسی آلماق اوزره تشبثاته کیریشمشلەردر. بونلاردان بورونغو طب فاکولتەسندەن دوقتور حسن رشادبیك بعضی آرقاداشلاریله آفغانستانه کیتمەك اوزره حاضرلقلارا باشلامشلاردر. حسن رشادبیك اونیوەرسیته امانتنه مراجعت ایتەرەك پروفەسورلغنه دائر بر تصدیقنامه ایستەمشدر.

(«جمهوریت» 10. VIII. 33)

«جمهوریت» غازیتاسینگ 24 نچی آوغوست وە اوندان سوکراغی سانلارندا اوقودیغمزغا قاراغاندا «روسیەدەکی صنایع مؤسسەلەرنده ستاژ کورمەك اوزره 50 تورك یاشی 24 نچی آوغوستدا روسیه‌گه حرکت ایتمشلەر. اونلارغا فەسخانه فابریقاسی مدیری شوکت تورغوت‌بیك ریاست ایتمەکدەدر.

کیتکەن طلبەلەر موسقوا، خارقوف، لەنینغراددا‌غی گەزلەمه فابریقالارینا تقسیم ایتلیب بو یيرلەرده 9 آی قادار ستاژ کورەچه کلەردر. بونلاردان بر قسمی بەز اعمالاتنه مخصوص شعبەلەرده‌کی ایشلەرنی، بعضیلاری‌دا ماشینالارنگ تەکنیك ایشلەرینی اورگەنەچه کلەردر.

ستاژلارینی بتیریب تورکیه‌گه قایتاجاق بو یاشلار آنادولودا یەکی‌دەن قورولاجاق گەزلەمه فابریقالارندا خدمتکه آلناجاقلاردر.

تورکیەده یەکیدەن تشکل ایتکەن بر اقتصادی مؤسسه بولوب بو طلبەلارنی یوللاماقدا بولغان سومەر بانق بو سینتابر آیینگ 7 سنده روسیه‌گه ایکنچی بر قافلەده یوللاماق حاضرلغندادر.

سوربون دارالفنونده تورك مدنیتی کورسیسی آچیلاجاق.

«جمهوریت»نگ 21 نچی آوغوست سانتدا یازیلغانته قاراغاندا موسیو هەریو بر سویلەشمه چاغندا، پاریسکه قایتدیغی زمان یانتداغی

اعیان وه پارلامان اعضالاریله برلکده ، سوربون دارالفنوندا تورك‌مدنیتی کورسیسی یاراتیلیشی ایچین مجلس مبعوثانغا بر قانون تکلیف ایته‌چه‌گینی سویله‌مشدر.

تورکستانه خبرلری

غاللانی اوز آرا بولوشوب آلماقدالار .

(«قیزیل اوزبه‌کستان» 17. 7. 1933)

غاللا آرال رایونینگ له‌نین ده‌هه‌سیده‌گی «گلستان» قولخوزینگ رئیسی اورازای محمود قولخوز غاللاسینگ همه‌سینی قولخوز اعضالاری اورتاسیدا بولوب بیره یاتور ایمش. «خیرماندان چیققان غاللادان بر غرام هم دولتگه تابشورولماغان، قولخوزنگ 34 اعضاسیندان هر بریسیگه 4 پوتدان 136 پوت غاللا تقسیم قیلینب» کیتکه‌ن. عینی غازیتادان:

اوقوتوچیلارغا حق توله‌نه‌ی یاتور . . .

آلتی آریق رایون اجرا قومیته‌سی اوقوتوچیلارینگ ایش حقلاریدان 197 میگ سوم، چیزاخ — 60 میگ سوم، شهرسبز — 310 میگ سوم، نارین — 12 میگ سوم، تاشکندنگ اوکتابر رایونی — 50 میگ سوم، ساری آسیا — 40 میگ سوم، میتان — 18 میگ 802 سوم‌نی توله‌مه‌ی کیله‌دیله‌ر. بوندان تاشقاری بر قانچا رایونلار اوقوتوچیلارنگ حتی 1932 یلداغی ایش حقلارینی هم بیرمه‌سده‌ن بو توغروداغی بویوروقلارنی جنایتکارانه روشده بوزا یاتورلار. مثلا: کاسانسای رایونیدا بر قانچا اوقوتوچیلار 32 نچی یل مأذونیت پوللارینی ایمدیگه‌چه آلالمای یورگه‌نی کیبی 33 نچی یلنگ مارت آیدان‌به‌رلی ایش حقلارینی هم آلالماسدان یورادرلار.

اوزبه‌کستانگ 20 گه یاقین رایونلاریدا اوقوتوچیلارنگ 32 نچی یلغی ایش حقلاریدان یغلغان قرض 708 میگ 108 سوم ابولسا، 33 نچی یلنگ برنچی مایغا قادار بو قرض بر میلیوندان هم آرتوب

کیتدی. مه‌نه بو سومانگ کوب قسمی (54 میگ بش یوز سوم) خوارزم اوکروگینگ اوستیغا توشه‌در. بو قرضلارنگ تیزلکده توله‌نیشی حقیداغی دیره کتیفله‌رده‌ن سوك بو مبلغلارنگ مقداری آزایماسدان بلکه یه‌نه کوپه‌ییب کیتدی. برنچی مایغا قادار قرض بر میلیوندان آرتقراق بولسا شو یلنك 10 نچی ایبولیگه قادار مأذونیت پوللاریدان تاشقاری فقط ایش حقی بوینچا بر میلیون 768 میگ 170 سومغا باروب یتدی. بو ارقملار هه‌لی جوده هم آنق ایمه‌س. رایونلار جدی روشده تیکشیریلیب چیقیلسا قرضدارلقنگ بوندان هم‌کوب مقدارنی تشکیل قیلیشی تورغان‌گه‌پ.

«رایون تشکیلاتلارینگ اوقوتوچیلارغا حق توله‌شده‌گی اعتبارسزلقلاری شو درجه‌گه باروب یتدی، که حتی قوللاریدا نقد پول تورغانی حالدا اونی پریشده‌ن باش تارتقان رایونلار هم بولدی. مثلا: بایسون، الدیجان، «قاغانوویچ» وه نور آتا رایونلاریدا 32 بودجه‌ت یلی یکونله‌نگه‌نده بر قانچا میگ سوملق آرتوب قالغانلغی کورولدی. لکن شو رایون اجرا قومیته‌لاری اوقوتوچیلارنگ 32 نچی یل ایش حقلاریدان بولغان قرضلارینی توله‌مه‌دیله‌ر. رایون تشکیلاتلاری اوقوتوچیلار آیلغینی باشقا ایشله‌رگه صرفلاش، حتی مبلغ توپلاشداغی اوپورولوشلارنی هم اوقوتوچیلار معاشی حسابیغا تولدوروش ایله مشغولدرلار.

اوقوتوچیلارغا قاراتیب یوقاروداغیچا معامله‌ده بولوشنگ نتیجه‌سیده اکثر رایونلاردا اوقوتوچیلارنگ ده‌م آلیشلاری بوزولدی. آیلقنگ بیریلمه‌سلگی نتیجه‌سیده باشقا ساحه‌لارداغی ایشله‌رگه کیریب کیته یاتقان اوقوتوچیلارنگ سانی هم بر قانچانی تشکیل قیلادر.»

به‌رلین‌ده‌ن اورومچی‌گه بر آلمان ایکی کونده اوچوب بارغان .

به‌رلین‌ده چیقا تورغان „Deutsche Allgemeine Zeitung" آتالغان معروف بر آلمان غازیتاسینگ 7 وه 9 سه‌نتابرده چیققان ایرته‌له‌بگی نسخه‌له‌رنده باسیلغان خبرله‌ره کوره، گه‌رستنکورن نامی بر آلمان طیاره‌چیسی (Junkers W 34) تامغالی بر آلمان اوچقوچی ایله به‌رلین‌ده‌ن شرقی تور-

کستانتک اورومچی شهریگه‌چه تام ایکی کونده اوچوب بارمشدر. اوچ‌قوچ 4 نچی سه‌تابر دوشنبه کونی تاك چاغی ساعت 5 ده به‌رلین‌ده‌ن کوته‌ریلیب، چهارشنبه کونی ایرته‌لب ساعت 9^{45}ده (به‌رلین وقتیله) اورومچی‌گه باروب قونمشدر. تام 6000 کیلومه‌تر اوزونلغندا بولغان بو اوزاون هوا یولینگ قاتناشما باقیمندان کوب آغیر وه اوکغایسز حالدا ایکه‌نلگی توشونولسا آلمان طیاره‌چیسینگ کورسه‌تکه‌ن به‌جه‌ریگی آلقیشلانورلق درجه‌نی‌ده آشیب کیته‌جه‌ك بر ماهیته‌در.

آلمانیانگ معروف غازیتالارندا «شرقی تورکستانگ پایتختی بولغان اورومچی شهرینگ کیله‌جه‌کنگ آوروپا ایله اوزاق شرق آراسنداغی هوا یولندا غایت مهم اورون توتاجاغی» آیریچا قید ایتلمه‌کده‌در.

یوکسه‌ك زراعت مکتبینی بتیرگه‌نله‌ر.

«اورتا آسیا قوممونیست یوکسه‌ك زراعت مکتبی» (САСХВКШ) (بورونغو «اورتا آسیا قوممونیست اونیوه‌رسیته»سی (САКУ)نی بو یيل 247 طلبه بتیریب چیقمشدر. بونلاردان یوزده 23 (دیمه‌ك تخمیناً 55 کشی) ئوزبه‌ك، یوزده 12 تاجیك، یوزده 7 تورکمه‌ن، یوزده 15 قرغز وه یوزده 6 قاراقالپاق.

بوندان کورونه‌درکه مکتبنی بتیریب چیقان بو 247 طلبه آراسندا حقیقی تورکستانلیلار او قادار کوب ایمه‌س. بونگ‌ده سببی، تورکستان غازیتالارینگ بیردیگی خبرلارغا قاراغاندا، کوب تورکستانلیلارنگ اوقو یيلی ایچنده ملتچیلك فعالیته‌ری یوزنده‌ن مکتبده‌ن هالدالغانلقلاریدر. «پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ 23 نچی ایيون سانندا یازیلغان بر مقاله‌غا کوره، 1933 نچی یيل باشندا 300 چاماسندا طلبه سوسیالیست خوجالق ترتیبیگه موافق کورولمه‌گه‌نلکله‌ریده‌ن مکتبده‌ن قوولغانلار.

بو اوچ یوز طلبه‌ده‌ن قانچاسینگ تورکستانلیلار ایکه‌نلگینی بولشه‌ویك غازیتاسی یازماسادا، شبهه‌سز، بونلارنگ آزندا ایکی یوزی «پراودا ووستوکا»نگ یازدیغی انعامونچیلار، موسی‌چیلار، یعقوب جانچیلار... دان عبارت بولاجاق.

بازاردا قاراکول ایله ساودا قیلیش یاساق

سوك وقتلاردا ساویت آقچاسی یه‌نه‌ده قیمتده‌ن توشوب کیتکه‌نلگنده‌ن ساویت حکومتی تیشقی مملکتله‌رگه چیقاریلاتورغان مالالرنی اوز قولندا توتماق مقصدیله خصوصی بر قرارنامه ایله بوندان سوك بازاردا قارا کولنگ ساتیلیشینی قطعی صورتده منع ایتمشدر.

(«قیزیل ئوزبه‌کستان» .17.7.33)

ساویت مطبوعاتینك تارقاتیلیشی

«نامانگان»گا باروب چیقان بر غازیتاچی او یيرده‌گی غازیتا وه مجموعه تارقاتو ایشله‌رینگ حالی حقندا اوز غازیتاسی «پراودا ووستوکا»غا شو معلوماتلارنی یازادر: کوب فابریق، زاوود، قولخوزلار غازیتا-مجموعه یوزی کورمه‌گه‌نله‌ر. کیلگه‌ن غازیتا، مجموعه‌لر باغلام-باغلام سراینگ تورلو بورچه کله‌رنده یومالاب یاتادر.

مثلا: نشریات تارقاتو أداره‌سنگ حاولیسندا مارت-آپریل آیلارندان اوستندا آبونه‌چیله‌رینگ آدریسی یازیلغان 1200 غازیتا یاتادر. تارقاتیش-ساتیش دوکانینگ آمبارندا 1932 یيلغا عائد 1781 نسخه، 1933 یيلغا عائد 1128 نسخه مجموعه تاپیلدی. آبونه‌چیله‌رنگ «غازیتا، مجموعه آلمادق» دیب قیلغان شکایتله‌ریگه تارقاتو أداره‌سی هر زمان «مجموعه‌لار کیلمه‌دی» دیگه‌ن یالغان جوابنی بیریب کیلگه‌ن ایمش.

(«پراودا ووستوکا» .(17.6.33)

عینی حالنگ تورکمه‌نستانندادا حاکم بولغانلیغنی «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسندا (30.3.33.) اوقی بیلگه‌نگز کیبی قازاغستانداغی یه‌نه‌ده یامانراق حالنی «سوسیالدی قازاغستان» (28.V.33.) وه «قازاغستانسکایا پراودا» (11.V.33.) غازیتالارندا کوره آلورسز. حتی قازاغستان غازیتالاری ساویت مأمورله‌رینگ ده غازیتادا چیققان تعمیم، قرار، بویروقلارنی اوقوب اونلاردان اوزله‌ریگه تیگیشلی بولغانلارینی ایشگه آشیرماغانلقلارندان شکایت ایته‌درله‌ر.

اوقو یولندا — آنقارا حقوق فاکولته‌سینگ بو یلغی بیتروچیله‌ری قاتارندان تورکستانلی قاسم اوغلی زاهد بیك آلمانیادا حقوق دوقتوراسی قیلماق تیله‌گی ایله شو سه‌تابر آیی باشندا به‌رلین‌گه‌کیلمشدر. زاهد بیك چالیشقانلغی آرقاسندا توگه‌ره‌گنده‌گی آرقاداشلارینگ رغبتینی قازانا بیلمش به‌جه‌ریکلی یاشلاریمزداندر. «یاش تورکستان» زاهد بیك‌گه اولوغ یوتوقلار تیله‌یدر.

باسماچیلق (مشهد مخبریمزدن)

قارا قومدا دوام ایتب تورغان قالتامان حرکاتینی یعنی باسماچیلقنی حکومت ایمدیگه‌چه باسترا آلامشدر. ساویت حکومتی هر کیشیگه 15 قاداقدان بوغدای بیلگیله‌ب تورکمن وه روسلاردان کوللو عسکر توپلاب قاراقوم باسماچیلاریغا تارشی یوللامشدر. بونلار یمه‌کله‌ری بیتکه‌چ باسماچیلارغا تسلیم بولمشلار. باسماچیلار بوکوللونگ له‌رنگ تورت نفر باشلوغینی آتیب، قالغانلارینی مرحمت ایله قابول ایتمشله‌ردر. خیوه‌ده‌ن‌ده آلتی یوز قیزیل عسکرنی قاراقوم باسماچیلاریغا قارشی یوللاغانلار ایکه‌ن؛ بونلاردا باسماچیلار طرفندان محاصره‌غا آلینب تسلیم‌گه مجبور قیلینمشلاردر. قاراقوم باسماچیلاریغا تورکستانلیلاردان باریب قوشولوچیلارنگ سانی سوك زمانلار آرتماقدا ایمش. بونلار آراسندا قازاچیلار هم بار ایمش. یاقیندا ته‌جه‌ن ایله خیوه آراسنداغی مناره دیگه‌ن یرده زور توقناشو بولوب، نتیجه‌ده بر قانچا قیزیل عسکرله‌ر أولمشله‌ر وه قالغانلاری تسلیم بولمشلاردر. باسماچیلارنگ قورال‌جهتنده‌ن وضعیتله‌ری اولگیگه قاراغاندا یاخشیلاشمشدر. آزالارندا اوقلار یاساوچی وه میلتقلارنی توزه‌توچی ماهر اوستالاری بارمش. بایرام بوقا اوغلی وه دوردی مروت اوغلی ناملی باشلوقلاری غایت باتر وه ایشلکلی شخصلار بولوب مجاهدلارنگ محبت وه حرمتینی قازانمشلاردر.

قیزیل اوردو ته‌جه‌ن‌گه یاقین یرله‌رده توپلانمشدر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

«تورکستاندان ایسده‌لکلر» — استانبولداغی «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» تورکستان خریطه‌سی وه تورکستان کورونوشله‌رینی کورسه‌توچی 12X16 بویوکلگنده «تورکستاندان ایسده‌لکله‌ر» نامیله گوزه‌ل بر آلبوم باستریب ساتیشغا چیقارمشدر. ده‌گه‌ری 25 غروشدر. تورکیه‌ده‌گیله‌ر آقچا اورنیغا 25 غروشلق مکتوب پولی (پوسته مارقاسی) ده گونده‌ره بیلیرله‌ر. آدره‌س:

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

اوتونچ — استانبولداغی «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» تورکستانی، تاشقاریداغی تورك قارداشلاریله تورکستان دوستلاریغا داها یاقیندان تانیتماق وه روس استیلاسی نتیجه‌سنده یورتندان اوزاقلارغا توشوب یورت ساغینچی ایله قایغیریب یورگان تورکستانلیلارنگ کوگللونی آچماق اوچون بویوك گنه بر آلبوم چیقارماق ایسته‌یدر. اونگچون ئه‌لله‌رنده تورکستان کورونوشله‌ری، تورکستان تورموشینی کورسه‌توچی تورلو فوتوغراف، رسمله‌ری بولغان «یاش تورکستان» اوقوچیلارینگ مذکور رسم وه فوتوغرافلارنی وقتنچا یوقاریدا کورسه‌تیلگه‌ن برلك آدره‌سیگه یوللاماقلارینی اوتونه‌مز. کونده‌ریله‌جه‌ك رسم وه فوتوغرافلار فائده‌لانغاندان سوك تیز اوز ایگه‌له‌ریگه قایتاریلاجاقدر.

«تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»
استانبول.

باشقارمادان

اسکی شهرده یورتداشمز محمد کامل بیك‌گه — باشقارمامزغا یوللاغان مکتوبگزنی وقتنده آلدق وه اوقوب کوب سه‌وینديك. تشکرله‌ر ایته‌مز.

Yach Turkestan

Septembre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 46

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلەری:

یللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

یەکی اثرلەر

I — رفیقمز «یاکا ملی یول» مجموعەسینگ باش یازیچیسی عیاض اسحاقی بیکنگ فرانسزچا هم روسچا «ایدیل-اورال» نامندا ایکی اثری چیقمشدر.

II — آذربایجان ملی سیاسی خادملەرندەن دوقتور میر یعقوب بیکنگ فرانسزچا «قافقاسیا مسئلەسی» (Le Problème du Caucase) نام بر اثری چیقمشدر. دەگەری 20 فرانقدر. بو مهم اثرنی ایستەوچیلەر مؤلفنگ توبەندەگی آدرەسیگه مراجعت ایته بیلیرلەر:

Dr. Mir-Yacoub, 161bis, rue de la Convention, Paris (15e)

III — «یاش تورکستان»نگ تورکستانغا عائد حاضرلاماقدا بولغان کتابلارندان یاقیندا مجموعەمز یازیچیلارندان اقتصادچی دوقتور طاهر شاکر بیکنگ «تورکستان پاختا خوجالغی» نامللی اثری باسیلاجاقدر.

مجموعەمزگه تیشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانلق ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محررى: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنگ دەقابر- ندان چیقا باشلاغان | اوقتوبر (برنجی تشرین) 1933 | ساله 47

بوساندا:

1 —	تورکیه جمهوریتینگ اون یللغی	باش مقاله
2 —	ملی تولقون	تیمور اوغلی
3 —	تورك غازیتاچیلغی (XIV)	توقتامش اوغلی
4 —	تورکستاندا «تیل سیاستی» (II)	ایسەن تورسون
5 —	خاطرەلەرم صحیفەلەرندەن...	مصطفی
6 —	بولشەویکلەر نظرنده اسلام دینی وه اونگ ظهوری	چاغاتای
7 —	«تورکستان تورك گەنچلەر برلگی»نگ 10 نچی عمومی یغیلیشی	دوقتور ایلتەر
8 —	هندستان مسلمانلاری غازی مصطفی کمال پاشا حقندا	
9 —	شرقی تورکستان	
10 —	آذربایجان خبرلەری	
11 —	تورکستاندا وضعیت	
12 —	تورکستان دهقانلاری آتیلیشغا حکم ایتلگەنلەر	
13 —	تورك بیلیگی اوچون فائدەلی اثر	
14 —	تورلو خبرلەر	

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك — بەرلین دارالفنونی یانبداغی شرق تیللەری سەمنارندە تاتار تیلی اوقوتوچیسی بولغان دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك تورکیەنگ آلمانیاداغی طلبەلەری مفتشی آرقالی استانبول اونیوەرسیتەسنە چاقیریلمشدی. دوقتور رحمتی بیك تورکیە معارف وکالتینگ بو رسمی دعوتینی قبول ایتب، اوتکەن ایلول آیینگ سوگندا بەرلیندەن استانبول اونیوەرسیتەسینگ تورکیات اینستیتوسندەکی یەگی وظیفەسی باشنا کیتمشدر.

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك تورکستانگ شمالندەکی قیزیل جار شهرندەندر. باشلانغیچ مکتبینی اوز یورتندا بیترگەنی کیبی اورتا تحصیلینگ مهم قسمینیدە یەنە قیزیل جاردا کورمشدر. یوکسەك تحصیلگە ایسە آلمانیادا ایریشمشدر. بەرلین دارالفنونینگ تورکیات شعبەسینی بتیرمشدر. 1927 دە یازدیغی دوقتوراسی

„Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen"

نامندا بولوب بوندان باشقا تورك بیلیگی اوچون مهم بولغان توبەندەگی علمی اثرلەرنی باسترتماقا موفق بولمشدر:

1) „Zur Heilkunde der Uiguren", I. II., Berlin 1932
2) „Die Legende von Oghuz Qaghan", W. Bang und G. R. Rachmati, Berlin 1932

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیکنگ، استانبول اونیوەرسیتەسندە اوزرینە آلدیغی مهم وظیفەسندەدە، اولوغ یوتوقلارغا ایریشمەسینی یورەکدەن تیلەیمز.

اجنبی مدرسلەر تورکچە اورگەنەجەکلەر

استانبول غازیتالارندا یازیلدیغنا کورە، استانبول اونیوەرسیتەسنە تاشقاریدان چاقیریلغان اجنبی پروفەسورلار اوچ یيل سوگندا درسلەرینی تورکجە اوقوماقا مجبور قیلنغانلقلارندان، استانبولەکیلیر-کیلمەز خصوصی معلمدەن تورکچە درس آلا باشلایاجاقلاردر.

باشقارمادان: «یاش تورکستان»نگ کیلەجەك سانی ساویت حکومتینگ 17 نچی یيل دونومنە آتالیب چیقاجاقدر.

تورکیە جمهوریتینگ اون یيللغی

(1923 — 29. X. — 1933)

29 نچی اوقتوبر تورکیە جمهوریتینگ 10 یاشغا تولغان کونی. تورکیەنی عثمانلی ایمپەراتورلغندان جمهوریتکە کتیریب چیقارغان یول، تورکیە خلقینگ ایشیتلمەگەن آغیر مشقتلاری وە امثالسز قهرمانلقلاری ایلە شهرت کسب ایتمشدر. بویوك جهان محاربەسندە یەگیلگەچ تورکیە 1918 نچی یيلنگ ۳۰ نچی اوقتوبرندە مودروس متارکە نامەسینی امضالاماق مجبوریتندە قالغان ایدی. بو متارکەنگ شرطلاری بوینچا غالب ائتلاف دولتلەر استانبول بوغازی وە چاناق قلعە (بوسفور وە داردانەل)نی اشغال ایتەدرلەر وە آنادولودا ایستەدیکلەری منطقەنی ایگەللەشکەدە حق قازانادرلار. بوتون تورك اوردوسی تارقاتیلادر. تورك قوشونلاری ایران وە ماورای قافقاس قطعەلارندا اشغال ایتدیکلەری منطقەلارنی بوشاتادرلار؛ عربستان وە کیلیکیەدەن چیکیلەدرلەر. بوتون تورك دونانماسی (دەگیزکوچی) وە بوتون حربی قوراللاری غالبلارغا تسلیم ایتلەدر. تورکیە تیمر یوللاری، رادیو ستاسیونی وە تلغراف تأسیساتیدا شو دولتلەر قونترولی آستیغا بیریلەدر. حتی تورکیە ارزاق نظارتیدە غالبلەر فائدەسیگە خدمت ایتمەك مجبوریتندە بولادر. ائتلاف دولتلەر دونانماسی بوغازلاردان سربست صورتدە قارا دەگیزگە اوتوش حقینە ایگە بولادر، یعنی باشقاچا ئەیتکەندە آنادولونگ بوتون قارا دەگیز بویلاری دەگیز تامانیدان دائمی هجوم وە تعرض قورقوسی آستندا بولادر وە باشقالار...

تورکیە حکومتی، باشدا سلطان وحید الدین، بالفعل آنتانتا قولندا اسیر بولوب قالادر وە هەر قاندای کیچیك بر اعتراض وە مقابلە ایچیندە اقتداری بولمای، غالب دولتلەر ممثللەرینگ تقدیم ایتدیکلەری هەر بر نەرسەنی امضالایدر... بونیگلەدە قناعتلانماسدان مودروس متارکە نامەسی امضالانغاندان سوگرایاق غالب دولتلەر، آینقسا انگلیزلەر، موسولنی، حلبنی وە کیلیکیەنگ باشقا نقطەلارینی اشغال ایتەدرلەر. تور-

کیه‌نگ غالب دولتله‌ر آراسندا تقسیمی بالفعل باشلانمشدی.

غازی مصطفی‌کمال پاشا اوزینگ، تولوقلغی وه یازیلشندا کی آیدینلغی باقیمندان تورکیه‌نگ او زمانغی تاریخی ایچین ایگ قیمتلی وه مستثنا وثیقه تشکیل ایته‌تورغان مشهور «نطق»ینگ باشلانغچندا، مملکتنگ او زمانغی احوالینی توبه‌نده گیچه تصویر ایته‌در:

«عثمانلی دولتنگ داخل بولوندیغی غروپ، حرب عمومیده مغلوب اولمش، عثمانلی اوردوسی هه‌ر طرفدا زده‌له‌نمش، شرائطی آغیر، بر متارکه نامه امضا لاتمش. بویوك حربگ اوزون سنه‌له‌ری ظرفنده، ملت یورغون وه فقیر بر حالدا... اوردونگ ئه‌لنده‌ن اسلحه و جبخانه‌سی آلنمش و آلینماقدا...

ائتلاف دولتله‌ری متارکه احکامنه رعایته لزوم کورمیور. بره‌ر وسیله ایله، ائتلاف دونانمالاری وعسکرله‌ری استانبولدا. آطنه ولایتنی فرانسز‌لار؛ اورفا، مرعش، عینتاب — انگلیزله‌ر طرفندان اشغال ایدیلمش. آنطالیا و قونیادا — ایتالیان قطعات عسکریه‌سی؛ مرزیغون و صامسوندا انگلیز عسکرله‌ری بولونیور. هر طرافدا اجنبی ضابط و مأمورله‌ری و خصوصی آدمله‌ری فعالیتده. نهایت... 15 مایس 1335 (1919)ده ائتلاف دولتله‌رینگ موافقتیله یونان اوردوسی ازمیره اخراج ایدیلیور.

بوندان باشقا مملکتنگ هر طرفندا عناصر خرستیانیه خفی، جلی، خصوصی أمل و مقصدله‌رینگ تأمین، استحصالنه دولتگ بر آن اول، چوکمه‌سنه صرف مساعی ایدییورلار.» —

غازی‌نگ بو قهرمانچا ساکن سوزله‌رنده قاندای تیره‌ن ملی خورلقلار وه قانچا ألم وه مشقتلار ساقلیدر! تورکیه بر سیقیم کولگه ئه‌یله‌تریلگه‌ن ایدی. اونگ بر داها قورتولوشیغا امید یوق کیبی کورونمه‌کده ایدی. بونلارنگ اوستنه برده، 1920 نچی ییلنگ آوغوست آیندا، ائتلاف دولتله‌ری تورکیه‌نی سه‌وه‌ر معاهده نامه‌سینی امضا لاشغا مجبور ایته‌درله‌ر. بو معاهده ایله تورکیه‌گه — مستقل دولت بولووی نقطه‌سندان — ایگ سوگنچی وه قطعی ضربه اورولادر... تورکیه‌نگ ایگ

ده‌گه‌رلی آداملاری آراسندا ناخوش بر احوال روحیه یوز بیره باشلایدر. کوب آداملار تورکیه‌نگ آرتق بو مدهش وضعیتنده‌ن قورتولا بیله‌چه‌گینه شبهه ایتمه‌کده ایدیله‌ر. حتی تورکیه اوستندان آمریقا مانداتی حقندادا فکر وه سوزله‌ر باشلانادر. بو شاشقینلق وه معنوی کوچسزلك چاغندا، شخصنده تورك خلقینگ قهرمانلغی تجسم ایتکه‌ن بر آدام پیدا بولادر. — بو آدام مصطفی کمال در.

مصطفی کمال‌نگ اوز عهده‌سیگه آلدیغی وطننی قورتارماق وه اونی مستقل دولت اولاراق یه‌گیده‌ن تیریلتمه‌ك وظیفه‌سی، آنادولودان تاشقاری بوتون دونیاچا به‌جه‌ریلیشی امکانسز بر نه‌رسه بولوب کورونمه‌کده ایدی؛ چونکه بونی به‌جه‌رمه‌ك دیمه‌ك، تورکیه ایچین بورونغودان نیچه تاپقیر داها آغیر بولغان بر شرائط آستیدا بوتون آوروپاغا قارشی یه‌گیده‌ن سوغوش باشلاماق دیمه‌ك ایدی. مصطفی کمال اوزخلقی تقدیرینك جلنده، او‌نگ بونچا ییتمه‌س-توگه‌نمه‌س آغیر ضربه لارندان سوگرادا اصلاسونمه‌گه‌ن بویوك قهرمانلغینه‌غنه امید باغلامش ایدی. مصطفی کمال شخصنده «خلق تشکیلاتچیلغی» دهاسی ایله حربی رهبرلك ذکاوتی مسعود بر صورتده برله‌شمشدی. تورك ملتینگ بخته، مصطفی کمالنگ اطرافندا توپلانغان آداملار هه‌م خلقنگ امیدی فوقنده بولوب چیقدیلار. خلق اونلارنگ آرقاسندان کیتدی وه خارقه‌لار یاراتدی.

تورکله‌رنگ آنادولو اوروش میدانلارندا قیلغان ملی قورتولوش محاربه‌له‌رینگ مثلی دونیا تاریخنده په‌ك آزدر. آقچاسز، قورالنی اوردو‌سز باشلانغان بو محاربه ایشیتلمه‌گه‌ن نتیجه‌له‌رگه یتکوردی. تورکیه‌نگ ملی توپراقلاری دوشمانلاردان تازالاندی. ازمیر وه استانبول اوستندا یه‌گیده‌ن تورك بایراغی یللانه باشلادی. آنادولونگ چیگه‌ره‌له‌ری ماورای قافقاسقا قاراب اوزینگ طبیعی حدودلاریغاچا اوزاندی. تورکیه خلقینك گه‌وده‌سنده بر تیمر زنجیرده‌ن عبارت بولغان سه‌وور معاهده‌سی یوق قیلندی.

1923 نچی ییلی. لوزان معاهده‌سی.

مودروس-سه‌ور-لوزان؛ عثمانلی ایمپه‌راتورلغندان تورکیه جمهوریتنه قادارغی یول اوزه‌رنده‌کی مرحله‌لر مه‌نه بونلاردر. مودروس ایله سه‌ور ایسکینگ میراث قالدیردیغی ذلت وه رذالت تامغالاری‌در. تورك قهرمانلغینگ شأن وه شوکتی، ظفری بولغان لوزان ایسه یه‌گی تورکیه‌نگ باشلانغیچ مرحله‌سیدر. تورکیه جمهوریتیگه اوتوله‌جك توپیا توغرو یول‌دا شو «لوزان»دان باشلانادر.

او زماندان‌بەری اون یيل اوتدی. بو مدت، تاریخ مقیاسندا سیزیلمه‌یه‌جه‌ك قادار قیسقادر. فقط، تورکیه بو قیسقا مدت ایچنده نه قادار اوزگه‌ره بیلمشدر! بوکونکی تورکیه نه تیشقی، نه‌ده ایچکی یاقدان سه‌ور معاهده‌سی تامغاسی یاپیشتریلغان تورکیه‌گه هیچ اوخشایدر. ایمپه‌را‌تورلقدان جمهوریتکه اوتوش یالغز أداره اصولینگ یوزه‌کی ده‌گیشمه‌سنده‌ن‌گنه عبارت بولوب قالمای، عینی زماندا اجتماعی وه فردی تورموشنگ بوتون قورولوشندادا تیره‌ن بر اوزگه‌ریش حاصل بولدی. ایسکی تورکیه ایچین دیدیکله‌ری «خاستا آدام» پیریگه ایندی بوتون دونیا کوزی آلدندا ساغلام، کوچلو ملی تورکیه جمهوریتی تورماقدادر. حرب میدانلا‌رندا اوزله‌رینی قهرمان کورسه‌ته بیلگه‌ن آدام‌لار دولت حیاتینگ تینچ ملکی وه مدنی قورولوشندادا عینی درجه‌ده باتر چیقدیلار. تورکیه خلقی اوز وطنینگ حقیقی ایگه‌سی وه بانیسی بولوب آلدی.

ایچکی سیاستنده جسور بولغان تورکیه جمهوریتی عینی جسارتلی تیشقی سیاستنده‌ده کورسه‌تیب، اوز اطرافندا دوستلق هواسی وه سیقی بر تساند یاراتا بیلدی. تورکیه جمهوریتینگ بو معقول سیاستی سایه‌سنده‌در، که دائما محاربه اوچاغی بولوب کیلگه‌ن بالقانلار بوگون ملتله‌ر آراسندا تساند وه دوستلقله برابر ایشله‌ش نمونه‌سیگه ئه‌یله‌نمه‌کده‌در. بالقان اتفاقی حقندا تیز-تیز یاپیلیب تورغان شایعه‌لار، بعضی وضعیتله‌ر سوك درجه‌ده بویوك جسارت سانالغان وه یاقینداغنه باغلانغان تورکیه-یونان دوستلق معاهده‌سی — بونلار اساس اعتباریله تورکیه تشبثینه مدیوندر...

تورکیه تاشقاریسنداغی بز تورکله‌ر ایچین تورکیه جمهوریتینگ آیریم بر اهمیتی داها باردر. تورکیه جمهوریتنده بز ملی اساسنی بوتون دولت قورولوش اساسیغا یتکورو اورنه‌گینی کوره‌مز. بز — تورکستان، قافقاس، ایدیل-اورال وه قریم تورکله‌ری — اوز وطنلاریمزدا روس پرولەتاریاتی دیکتاتوراسیغا قارشی، ساویت روسیه‌سینگ قیزیل ایمپه‌ریالیزمغا قارشی اوز ملی غایه‌مز — تورکچیلك وه تورك دولتچیلگی —نگ ظفر تاپیشی یولندا هیچ تینمه‌سده‌ن غیر مساوی کوچله کوره‌ش یوروتمه‌کده‌مز.

بزنگ بو ساواشیمزدا تورکیه‌ده روحلانوب کوچه‌یگه‌ن تورکلك، تورکیه تیشقی سیاستنده بزله وه بزنگ عاقبتمزله علاقه‌دار بولماسا هم، بزنگ ایچین بویوك بر معنوی یاردم تشکیل ایته‌در. چونکه بو پرده یه‌گه‌ن تورکلك او پرده هم یه‌گمه‌لیدر.

بز یه‌گی تورکیه‌گه پارلاق استقبال تیلیمز.

غالب تورکیه خقلینه تورکلك تاووشی قیزیل موسقوا قانلی دیکتاتوراسی تامانیدان باسیلیب بوغولماقدا بولغان تورکستان ممثله‌ریده‌ن سلام.

تورکیه‌نگ «جمهوریت بایرامی»غا ساویتلار اتفاقداغی «ملی مستقل تورك جمهوریتله‌ری»نده‌ن‌ده نماینده‌له‌رکیله بیله‌جه‌کله‌رمی؟ بیزچه کیله آلماسلار، چونکه تورك جمهوریتینگ دوستی سانالغان موسقوا حکومتی اوز قول آستنداغی تورك أولکه‌له‌رینده «کمالیزم» وه «تورکلك»نگ أك باریشماز دوشمانی اولاراق سیاست یورگوزمه‌کده‌در.

کوره‌یلیکچی، تورکیه جمهوریتی بایرامندا آذربایجان، تورکستان وه باشقا تورك أولکه‌له‌رینده‌ن نماینده‌له‌ر بولماغانلغینی ایسکه‌ره‌ر وه ایسله‌ته‌ر تورك غازیتالاری کوروله‌جه‌کمی؟

* * *

ملی تولقون

یالغز تورکستان ساویت مطبوعاتی بیتله‌رنده‌گنه ایمه‌س، موسقوا مرکزی نشریاتی دائره‌سنده‌ده تورکستانداغی ملی تارتیشمالار حقندا

یازولار کوپه‌یمه کده‌در. بو نشریاتنی منتظم تعقیب ایتسه‌گز ملی حق، ملی بارلق اوچون کوره‌شنك تورکستان خلقینگ بوتون طبقه‌لارندا، مملکتنك هر طرفندا یاییلیب، کوك آتماقدا بولغانلغینه شاهد بولاسز. روس مطبوعاتی بوندان کوب راحتسزلانوب شکایت ایتمه‌کده. بو نشریات مرکزی وه محلی ساویت أداره‌لرنده‌ن توتمش، اقتصادی مؤسسه‌لر، قولخوز، ساوخوزلار، مکتب وه باشقا علمی مؤسسه‌لرده‌ن تا فرقه تشکیلاتلارینه بارغونچا بوتون آپاراتداغی یرلی خلق افرادی کوپچیلگینی بوکوره‌ش احوال روحیه‌سینگ قاپلاب آلغانلیغی کورسه‌تەدر. بو قوتله‌رنگ بوتونیسی ساویت روسیه‌سی مستملکه‌سیاستینك موفقیتسز چیقیشی اوچون کوره‌شمه کده اونی موفقیتسزلققا اوچراتماقدا ایمش. ساویت مطبوعاتی طبیعتیله بو حرکتله‌رنی تورلو ساحه‌لرده توپلانغان خلق کتله‌سینگ اوز حرکتنده‌ن زیاده ملتچی، «زهرلی» عنصرلەرنگ تشویقاتی، قاریشتیرماسی شکلنده کورسه‌تیشگه اورونادر.

تورکستانداغی کوب ساویت أداره‌لرینی کوز آلدیغا کیترسه‌گز او یرده یا بر قومیسار وه‌یا أداره باشلوغی بر تورکستانلی قوممونیست بولا بیلیر. اوندان باشقا، قومیسارلق وه اونگ ایش أداره ایته تورغان اورونلاری بوتونیسی روسلار طرفندان توتولغان. ایش تورکستانلی اسمینی تاشیغان قومیسارنگ اورونباساری بولغان بر روس باشدا بولغانی حالدا، مەنه شو دسته قولندادر. أداره آپاراتی‌دا شوندای توزولگه‌ن که، طبیعتیله قومیسارغا ایش کیلیب چیقمایدر. اوندان آشاغیدا یرلی مأمور کورمەك ایسته‌سه‌گز خط تاشوچی، أداره‌نی تازالاوچی، آتماقارلار قاتاریغا قادار توشمەك مجبوریتنده قالاچاقسگز. بو ایکی آرالقدا اورون توتا بیلمش بعض بر تورکستانلی‌دا، قاناتی یولونمش قوش حالیغا قویولغان. ایمدی بو نیچین؟ دیگه‌ن سؤال هر کسده‌ن اول مأمورلك وه باشقاتورلواختصاص ساحه‌لری اوچون حاضر لانغان، بونگچون بیللار اوزونی زخمت، خورلق چیککه‌ن تورکستانلیلارنگ باشندان کیچه‌در. بونگ اوستیغا او بو سؤالنگ جوابینی‌ده اوز حیاتی کورگوسنده‌ن بیلیب تورادر. مەنه بو یولدا

تورکستاندا ساویت سیسته‌مینگ باشلاندیغی بیللاردایاق تورکستانلی قوممونیستلار آراسندا باش بیرگه‌ن ملی آقیم ساویت روسیه سیسته‌می اورونلاشوب اوز حقیقی یوزینی کورسه‌ته باشلاشی نسبتنده تبلر ایته باشلاغان‌ایدی. «تورکستان دهقانی وه او دهقانتی توشونوچی هیچ بر تورکستانلی ساویت حکومتینی یاقلی آلمایدر. ایلك فرصتده اونگه قارشی چیقادر» دیگه‌ن وصیتنامه وه «قوممونیست بولو روسقا ملی وجدانینی ساتو دیمەك ایمه‌سدر» طرزنده کی افاده‌لەر بیللارچا مسئول اورونلار توتوب کیلگه‌ن تورکستانلی قومیسارلارنگ سوزیدر.

ساویت حکومتی اوزینگ فرقه تشکیلاتی، گه. په. ئو. (چه‌قا)سی وه اورتا آسیا بیوروسی واسطه‌سیله بو آقیملارغا قارشی کوره‌شدی. فقط کورسه‌تیلگه‌ن شدت، تەرور نه قادار کوچلو بولسادا بو طبیعی آقیمنگ اوکینی آلالمادی. ساویتلار اونی برطرفدان بتیرگه‌ن بولوامیدیگه توشسا او ایکنچی طرفدان ایکنچی بر شکلده کوروندی. أك آشاغی خلق کتله‌سی ایله بلا واسطه تماسدا بولغان طبقه‌ده‌ن باشلانغان آقیم یاواش-یاواش قومیسارلارکیبی یوکسەك اورونلارغا قادار نفوذ ایتدی. سعد وقاص اوغلی اسماعیل، خوجان اوغلی سلطانبیك، انعام اوغلی رحیم، منان، باتولارنك کیچیردیکله‌ری بونك بره‌ر مثالیدر. «ایمدی تینچیدیك» دیب تورار ایکه‌ن اوز یولندا اوره‌ب اوسمه‌کده بولغان بو آقیمنگ اورتا آسیا بیوروسینگ اوز قاراماغی آستندا توتدیغی دولت پلان أداره‌لرینه قدرکیتوب چیقدیغی کورونمه‌کده‌در. کامل، صدیق اوغلی کیبی دولت پلان (گوسپلان) أداره‌لەری رئیسلەری گویا اوز قول آستلارندا توزولمه‌کده بولغانلیغی سویله‌نگه‌ن دولت پلان سیاستینی آچیق مجلسده تنقید ایتوب چیقش جسارتینی کورسه‌تمه‌کده‌درلەر. باومان وه باشقا موسقوا آگه‌تله‌ری بو چیقشلارنگ یالغز شخصی قناعت بولماسدان آرقاسنداکوردیکی کوچلو بر تایانچقدان آلنغان الهام سایه‌سنده بولغانلیغینی یعنی خلق کتله‌سنده‌ن باشقا یرلی فرقه آرقاداشلاری کوپچیلگینگ عینی فکرده بولووینی کوروش، سیزیشده‌ن آلنغان جسارت بولغانلیغنی سویله‌یدرلەر. بو حادثه‌لرده‌ن سوك

درجه راحتسز وه متأثر بولغان ساویت مطبوعاتی قسماً بو آقیملارنگ عاملی حقندا بیلمه‌سلك کورسه‌تمه کده‌در. بزچه بو بر کستاخلق بیلمه‌سلگیدر. یوقسا اونگ معناسی‌ده سببی‌ده آچیق میداندا تورادر.

2 — ساویت مطبوعاتی قولخوز، ساوخوزلاردان توتمش فابریق-زاوودلارغا قادار بوتون خوجالق مؤسسه‌لرینی ملتچیلك نظریه‌لرینگ قاپلاب آلغانلیغندان شکایت ایته‌درله‌ر. بو مؤسسه‌لرده بر طرفدا روسلق وه روسچیلق، ایکنچی طرفدا تورکستانلیلق قارشی قارشیغا توروب تارتیشادرلار.

ساویت حکومتینگ پلانلی استثمار سیاستی قیشلاق خوجالیغی ساحه-سنده بوتونلای موفقیتسز چیقدی. او پیرده کی حقیقی ایش نتیجه‌سی پلاندا توشونولگه‌ن خیالی نتیجه‌لر ایله قطعیاً اویمایدر.

«کوچه‌به-مالدارلق رایونلارندا خلق خوجالیغینی قولخوزلاشترامز، قولخوزلاشتردق» دیب یورور ایکه‌ن او دائره‌لرنگ اساس ثروتی سانا-لوب کیلگه‌ن مال سورولارینگ بوتونلای یوقالوب کیتووینا، قیریلیب بیتو-وینا سبب بولونغانلیغی آگلاشیلماقدادر. کوچه‌به خوجالیقنی قولخوز-لاشترماق او قادارردا قولای بر ایش بولماغانلیغنی کورگه‌چ او اهالینی شرائطنگ مساعده‌سی وه امکان اولچونمه‌سده‌ن کورکورینه زورله توغرو کیلگه‌ن پیرده اوتورتماقفا باشلانمشدر. او آچلق وه سفالتکه توشدی. آچندان أولمه‌مه‌ك اوچون بر چاره قیدیرغان بو خلق یه‌گیده‌ن کوچوب کیته باشلادی. ساویت مطبوعاتی مه‌نه شو حادثه‌نی ملتچیله‌رنگ تشویقاتی، ساویت سیاستنه قارشی چیقیشی نتیجه‌سی قیلیب کورسه‌تمه کچی بولادر. حالبوکه بو هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول طبیعی، اقتصادی وه اجتماعی شرائط ایجاباتی ایله حسابلاشماغان ساویت سیاستینگ فجیع نتیجه‌سی ایدی. («قازاغستانسکایا پراودا»نگ 9 وه 26 مارت نومرولاریغا باقیلسین). قولخوز وه ساوخوزلاردا توپلانغان دهقان، ایشچیله‌ر پلان سیاستی بویونچا اوستلاریغا یوکله‌تیلگه‌ن ایشله‌رنی به‌جه‌ره آلمایدرلار، کورمه‌یدرله‌ر. بونی‌ده ساویت مطبوعاتی گویا بو مؤسسه‌لرگه یاشیرینب کیریب آلغان آیریم ملتچی

عنصرلارنگ تشویقاتی، قاریشترماسی دیب کورسه‌تمه کچی بولادر. («پراو-دا ووستوکا» 30 مارت، 29 آپریل؛ «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» 11 وه 29 مارت، 6 آپریل). فقط دهقانی سویله‌تسه‌گز او: «باری برکوب ایشله-سه‌مده آز ایشله‌سه‌مده بونگ مینگه فائده‌سی یوق. مینی بالا-چاقامله آچ، یالانغاچ قالدیراجاقلار. اونگچون او قادار جان چیکیشکه لزومده کور-مه‌یمه‌ن. ذاتاً یللاردان‌به‌ری کیلمه کده بولغان یاریم آچ، یاریم توق حیات بزده برکوچ‌ده قالدیرماغان» دیدر. آینقسا پاختاچی دهقان پاختاغا باشقا ایکینده‌ن 4-5 دفعه آرتیق کوچ، ثروت صرف ایتکه‌نی حالدا اوندان أگ آز زخمت، مصرفلی ایکین قاداردا فائده‌لانا آلمادیغندان بحث ایته‌در. اونگچون ایسته‌ر قولخوز، ساوخوزلار ایسته‌رده آیرم خوجالقلارداغی دهقان اوزینی آرتیق چارچاتماسلق یولینی توشونه‌در. بونلارنگ بوتو-نیسینی بر تاپقیر دقتله اویله‌ب کورسه‌ك أگ مهم عاملنگ او ساحه‌لرده مشغول اهالی طبقه‌سینگ اوز طبیعی اقتصادی منافعی، حیاتی امکانینی انصافسز استثمار سیاستنده‌ن قورومق توشونچه‌سی بولغانلیغینی کوره‌مز.

3 — فابریق-زاوود، تیمر یول وه باشقا مؤسسه‌لرده کی تورکستان-لیلار آراسندا ملی تارتیشما روحی کوچه‌یوب ساحه‌سینی کیگه‌یتمه کده‌در. بویرده گی آقیم روس‌ایشچیسی، روسلق وه‌روسچیلقفا چیکسز دوشمانچیلق شکلنده بارادر. تورکستانلی ایشچیگه یاتندا، عینی ایشده چالیشقان روس ایشچیسی ایله بر قاتاردا قاراماسلق بوکون‌کون کیبی آیدین بر حقیقتدر. بونی ایشله‌وچی‌ده طبیعتیله او فابریقنك خوجاسی سانالغان ساویت حکو-متیدر. تورکستانلی ایشچی بو ساویت مؤسسه‌سنده روس ایشچیسنده‌ن داها اوزون، داها آغیر ایشله‌رده ایشله‌دیگی حالدا اونگ ایش حقی یاتداغی عینی ایشنی کوروچی روس ایشچیسنکنده‌ن آزدر. روس ایشچی-سیگه بوآرتیق حقلارنی تأمین ایتوچی مزیت یالغز اونگ روس بولغانلیغیدر. تورکستانلی ایشچی فابریق، زاوود، تیمر یولدا ایشچیگه تأمین ایتیلگه‌ن حقنگ هیچ بریسنده‌ن روس ایشچیسی ایله بر نسبتده فائده‌لانا آلمایدر. او ایسته‌ر خوجالق أداره‌سنده ایسته‌رده ایشچی تشکیلاتندا تیکیس معامله

کورمه‌یدر. تورلو یرله‌رده روس ایشچیسی یاخشی تأمین ایتیلیب ایسیق صحی اویله‌رده یاشاغانی حالدا عینی مؤسسه‌نگ تورکستانلی ایشچیسی جیریق-جندیر باراقلار، تیلیك-تیشیك اوتاولارکیبی سوك درجه‌ده غیر صحی یرله‌رده یاشاشقا مجبوردر. اونگ روس یولداشینگ یاشادیغی بنادا یاشاش بر طرفدا تورسون ء او بناغاکیریش حقی‌ده یوقدر. اویالغز ایشله‌دیگی مؤسسه‌ده‌گنه ایمه‌س، استقلالندان دهم اورولغان یورتینگ هیچ بر بورچه‌گنده قایغیسینی آگلاتا آلورلق بر یر، نیگله‌ته آلورلق بر قولاق تاپا آلمایدر.

ساویت روسیه‌سینگ مستملگه سیاستی یوزنده‌ن مالینی، ملکینی، دزکاهینی، ایش وه حیات منبعینی یوقاتوب کیچیك بر ایش، حیات منبعی قازانو اوچون جان آتوب یورگان تورکستانلیلارنگ سانی یوز میگله‌رنی آشماقدا ایکه‌ن روسیه‌ده‌ن توپلو-توپلو مهاجرکیتریلیب آچیلغان ایش یرله‌ری، حیات منبعیگه حتی تورکستانلیلارنی اورناشوب آلغان یرله‌رنده‌ن قولاماقلا یرله‌شتریلمه‌کده‌در. بونی ایشله‌وچی‌ده شو ساویت حکومتینگ اوزگنه‌سیدر. ایمدی بو حالنی، اوزینگ سفالت، آچلق، قیرغینغا محکوم توتولغانلیغینی آچیق کوروب تورغان تورکستانلی ایشچی خلق طبقه‌سینك قاندای بر احوال روحیه‌ده بولیشنی توغرو تاپاسز؟

4 — تورکستان ساویت مکتبله‌رنده‌کی قیزیل معلم، مدرس وه مأمورله‌ر آراسندا بو ملی آقیمنگ داها چوقور یرله‌شکه‌نلگینی کورسه‌ته‌درله‌ر. قوممونیست دارالفنونینگ اجتماعیات، اقتصادکورسیله‌رینی اشغال ایتوچی تورکستانلی قیزیل پروفه‌سورلارنگ اوز اثر وه درسله‌رنده قاندای فکرله‌ر تلقین ایتب اوتورغانلقلارینی وقتیله ساویت مطبوعاتنده‌ن اورگه‌نگه‌ن ایدیك. بوکون بو آقیمنگ داها آچیق وه داها آیدین شکل آلدیغینی کوروب اوتورامز. سمرقند عالی مکتبله‌رنده‌کی پروفه‌سورلار آراسندا ساویت پاختا وه اقتصادی سیاستینی تنقید ایتوچیله‌ر حتی کوب سویله‌نگه‌ن اوزبیکستان استقلالی مسئله‌سینگ قوروق سوزده‌ن عبارت بولغانلیغینی، حقیقتده تورکستاندا روسلارنگ حکم سورمه‌کده

بولغانلقلارینی سویله‌وچیله‌ر بار ایمش.

تورکستان ساویت عالی مکتبله‌رنده‌کی تورکستانلی طلبه آراسندا-غی حرکتله‌ر حقنده مجموعه‌مزنگ اوتکه‌ن سانلارندا یازیلدی.

طبیعی ایسته‌ر تورکستانلی مدرس-معلم ایسته‌رده تورکستانلی طلبه اوز یورتنداغی مکتبگه کیرگه‌نده بر یاتلق تویادر. او بو مؤسسه‌ده معنوی وه ظاهری جهتده‌ن اوزینی ایسیندیرارلق بر نه‌رسه کورمه‌یدر. چونکه او مکتبنگ ظواهرنده‌ن معنویاتنه قادار روسلق، روسچیلق روحی حکم سوره‌در. تورکستانلی طلبه او یرده نه معلمنده‌ن نه‌ده یاننداوتورغان طلبه یولداشندان توغرو معامله‌کوره‌در. اوگا ایکنچی درجه‌ده‌کی بر انسان صفتی ایله قارایدرلار. حاکم وه محکوم ملت مسئله‌سی هه‌ر آدیمدا اونگ کوزی اوگنده جانلانادر.

تورکستانلی طلبه صنفده روس آرقاداشی ایله یان یانغا اوتوروب تیگله‌دیکی درسده‌ن بوتونلای باشقا بر تویغو ایله آیریلادر. یاننداوتور-غان روس صنفداشی درسده‌ن «اینته‌رناسیونال»، «سوسیالیستیك» دیگه‌ن ماسقالارغا بورونغان اوزینگ روسلق، روسچیلق روحینی قوقلاب، سیزیب، درسده‌ن چیقسا؛ تورکستانلی طلبه اوزی اوچون یالغز بر بوشلق نی‌گنه ایمه‌س «شکلی ایله ملی مندرجه‌سی ایله سوسیالیستیك» دیگه‌ن دوستورنگ حقیقی معناسینی وه بونگله اوز ملی، معنوی بارلیغنه قارشی قورولغان توزاقنی آچیق کوروب، وجدانی، روحی عذاب ایچنده‌چیقادر. مه‌نه اصل چوقور پاتلاق بو یرده‌ن باشلایدر. او بو توزاققا توشمه‌مه‌ك، بو بوشلقدان قورتولماق، اوزی اوچونده یانی باشنداغی روس یولداشی کیبی هه‌م شکلی هه‌م مندرجه‌سی ایله ملی بولغان بر مکتب، تربیه اوجاغی قازانماق یولینی قیدیرا باشلایدر.

5 — مه‌نه بوکوردیکله‌ریمز تورکستان خلقی روحنده‌ن توغوب اهالینگ تورلو طبقه‌له‌ری ایچنده تورلو شکلله‌رده کورونمه‌کده بولغان ملی کوره‌ش تولقوتندان کیچیك برکورونوش. بز ایمدی بو تورلو طبقه-له‌ر آراسندا اوز طبیعی حقینی قوروماق شکلنده کورونمه‌کده بولغان

تیلەك ، احتیاجلارنگ اساسەن حل وە تحققی مسئلەسینگ تورکستان ملتچیلکینگ «ملی استقلال» دیگەن شعارنده افاده ایتیلمه کده بولغانلیغینی کورەمز. بونی بر بزگنه ایمەس ، تورکستان ملی حرکتینگ دوشمانلاری‌دا عینی شکلده کورەدرلەر. بو ایسه تورکستان ملی حرکتینگ کوکنده گی ساغلاملق ، معنویاتنده کی کوچلولکنی کورسەتەدر. تیموراوغلی

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

XIV.

تورکستاندا ، «ایشیم دالاسی» ناملی غازیتادان سوگرا ، 1914 ییلی آپریل (نیسان) آیی باشندا چیققان غازیتا تاشکندلی آوقات عبیدالله خواجه اسدالله خواجەنگ مسئول محررلگی آستندا چیقاریلغان « **صدای تورکستان** »در. بو مهم غازیتا تاشکنده چیقمشدر. شونگ ایله برکونده خوقندلی عابدجان محمود خوقنده « **صدای فرغانه** » نی چیقارمشدر. بو غازیتالارنگ ایکیسی‌ده منتظم چیقیب ، مندرجەلەری اعتباریله کورونوکلو وە بای غازیتالاردان سانالیب ، سیاسی مسلك جهتندەن «صدای تورکستان» زمانینگ بر قادار سولراق ، «صدای فرغانه» ایسه بر قادار اوگراق یولینی تعقیب ایتمشدر. هەر ایکیسی‌ده مادی سیقینتیلار آراسندا توختاب قالمشدر.

عابدجان محمود

(*) «یاش تورکستان» نك 28، 30-35، 37، 40، 42-45 نچی سانلارندان دوام.

«هفتەده ایکی تاپقیر چیقادورگان ادبی ، اقتصادی ، فنی وە معیشی تورکچه جریده» بولغان «صدای تورکستان» غازیتاسی قیسقا زمان‌ایچنده اوز توگەره‌گیگه کوچلو قلم ایگەلەرینی توپلایا بیلمشدر. بو غازیتانگ مهم ایشلەرینی منور قاری قیلاردی. «صدای تورکستان» تورکستانلیلارنی علاقەدار ایتوچی تورلو مسئلەلەرگه — طبیعی او زمانغی وضعیتنگ یول بیرگەنیچه — یاناشمشدر. دینی مسئلەلەرگه ایسه خلقنگ هیجانینی قوزغاتمایاجاق بر طرزده یاناشیب ، مملکتمزده کی متعصبلقنی یوقاتیشغا چالیشمشدر. «صدای تورکستان» روس حکومتی طرفدان «کوب قورقونچلو» بر غازیتا اولاراق تانیلمشدی. بو غازیتانگ سیاسی رهبری بولغان عبیدالله خواجه روسیەنگ تورکستانداغی عمومی والیسی‌طرفدان بر نیچه تاپقیر تورکستاندان تاشقاریغا سورگون ایتلمەك ایله تهدید ایتلمشدی. «صدای تورکستان» یتلەرنده ، تورك غازیتاچیلغی تأریخنده مهم اورون توتقان وە باشدا فاتح کریمی بیك بولغانی حالدا زمانینگ أڭ کوچلو قلم ایگەلەرینگ قاتناشمالاریله اوره‌نبورغده چیقاریلیب ، ایدیل-اورال ، تورکستان ، سیبیریا ، قریم وە قافقاسیاغا قادار یایلیب ، هەر تاماندا سیویلیب اوقولغان « **وقت** » غازیتاسیله بونگ نشریاتندان بولغان « **شورا** » مجموعەسندان آلینیب باسیلغان مقاله وە خبرلەرنی‌ده اوچراتاسز. بو غازیتا تورکیه ، مصر ، هندستان وە عربستان احوالندان‌دا تورکستانلیلارنی تنویر ایتب تورمشدر. «صدای تورکستان» 1915 ییلنگ مای آیغاچا دوام‌ایتب ، 67 سانی دونیا یوزیگه چیقمشدر. مسئول محرری عبیدالله خواجه اسدالله خواجه بولغان بو غازیتا یتلەرنده باشدا منور قاری اولماق اوزره عبدالله اولانی («اینده‌مەس») ، عبدالرؤف مظفر ، توله‌گەن خواجەمیار («تولا») سیدناصر میرجلیل ، حمزه حکیمزاده ، خالد سعید ، عبدالحمید سلیمان (ایمدیگی «چولپان») ، مؤمن جان محمد جان ، عبیدالله ایرغازی ، نوشیروان یاوشف ، صدیقی ، لطف‌الله عالمی ، ملاسید احمد وصلی ، فضیل جانبای ، مدرسلەرده‌ن ملامحمد جان ، بدرالدین اعلمی ، حاجی معین ،

شاکرجان رحیمی ، ن. عزیزی وه باشقالارنگ یازیلاری باسیلمشدر.

عابدجان محمودنگ هفته‌ده اوچ تاپقیر چیقارغان «صدای فرغانه» ناملی غازیتاسندا ایسه عاشورعلی زاهری ایله قریملی عثمان نوری بیکلەر ایشله‌گه‌نله‌ر. 123 سانی دونیا یوزیگه چیقمشدر. «صدای فرغانه» توختاب قالغاندان سوڭ عابدجان محمود، غلام قادر دیگه‌ن بر ترجمانله یه‌نه بر میرزه‌نی اوز یانیغا آلوب «تریك سوز» ناملی بر غازیتا چیقارمشدر

عبیدالله خواجه

(1915 ده خوقنده‌ده). فقط هفته‌ده ایکی تاپقیر چیقا باشلاغان بو غازیتادا اوزون یاشالمای توختاب قالمشدر.

1915 ده عشق‌آبادا «زاکاسپیسکایا توزه‌منایه گزیته» نامندا

تورکچه-فارسیچا-روسچا اولاراق بر غازیتا چیقاریلمشدر. بو غازیتاچارلق أداره‌سینگ رسمی بر غازیتاسی بولوب حکومت بویروقلارینی ، قانونلارینی باسیب تارقاتار ایدی. سوگنو سانلارندا قیشلاق خوجالغنه قاراشلی بعضی معلوماتلار قاتارندا تورلو خبرلەر هەم کورولمشدر.

(بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

II.

بر تیلنگ یوکسه‌لیشی وه بایتیلماسندا ایلك مراجعت ایتیله‌جه‌ك أڭ طبیعی قاناق او تیلنگ اوز تأریخی انکشافی وه طبیعی امکانلاری بوینچا یاراتدیغی بایلقدر. طبیعی بزنگ تورکستان لهجه‌سی اوچون ده عینی قانون حاکمدر.

بو قاناقدا تاپیلماغان نەرسه‌لەرنی هەر نەرسه‌دەن اول اونگله برابر بر قانون آستندا بولغان باشقا تورك لهجه وه شیوه‌لەرنده قیدیریش کیرەك. تیلنی اجتماعی عضویتنگ بر قسمی دیب قاراوچی کشیلەر آینقسا اونگ هەر قاندای نقصانینی تولدیرودا اونگ عضویتنه ضرر کتیرمەیتورغان طبیعی یولنی توشونوش ، قبول ایتش مجبوریتنده‌درلەر. تیلنی اجتماعی عضویت دیب قبول ایتکەچ اونگ که‌مچیلکله‌ری وه بو که‌مچیلکلەرگه قارشی کورولەجەك چاره‌نی جائلی بر عضویتنگ اوستندا کی بر حادثه ایله چاقیشترو ممکندر. مثلا ایرینی بیریق ، وه یا هەر قاندای بر عضویتنده نقصان بولغان بر آدامنك نقصانینی بتیرمەك ، اونگ عضویتنه تام بر شکل بیرمەك ایسته‌گه‌ن هکیم مطلقا او یاماقنی ایلك نوبتده اونگ اوزنده‌ن قیدیرادر. بو أڭ طبیعی بر نەرسه‌در. اوزنده‌ن چیقاریش ممکن بولماغان زمان درحال اونگله قان غروپی بر بولغان عضویت قیدیریلا باشلایدر. بو قیدیریش‌ده أڭ اول اونگ آنا ، توغانلارندا باشلانادر. چونکه بو قان غروپلاری آراسنداغی علاقه او یاماقنگ توتوب توتماسلیغی اوچون أڭ

مهم نقطه‌در. ایمدی بونی اجتماعی بر عضویت بولغان تیلنگ یاماغیغا چیویرسه‌ك باروب چیقاجاغیمز نتیجه‌ده بیلگیلیدر. اولا او تیلنگ اوزنده، اوز بایلق خزینه‌سنده، اوز بایلق خزینه‌سنده بولماغاچ اونگله بر قان غروپنه قاراشلی لهجه، تیللەرده‌ن بوده بولماغان تقدیرده اونگ قانونته اویه بیلگه‌ن یرله‌رده‌ن قیدیریش توغروکیله‌در. ایمدی یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی اوچون لازم بولغان یاماقنی اولا اوزنده‌ن، بو بولماغاندا اونگله برابر بر تیلنگ تورلو لهجه، شیوه‌له‌رینی تشکیل ایتکه‌ن تورك لهجه‌له‌رنده‌ن بونده‌ده ممکن بولماغانینی عمومی تورك تیلینگ، او جمله‌ده‌ن اوزبیکچه‌نگ قانون وه قاراقته‌رینه أڭ اویغون بولغان بر یرده‌ن هەمده بو تیلنگ اوز قانونلارینه بوتونلای اویاجاق بر شکلده آلیش ایجاب ایته‌در. فقط ساویت تیل سیاستی بونلارنگ بوتونیسینی رد ایته‌در. بو نقطه‌ده آکاده‌میك Marr طرفندان تورلو تیللەرنگ اورفوغرافینی (یازیش، املاسینی) توزوش اطرافندا سویله‌نگه‌ن اساسنی دها طبیعی بولغان شو نقطه‌گه تطبیق ایتسه‌ك، یالغز ادبی تیلمزنی توزوشده گنه ایمه‌س، حتی اورفوغرافیلاریمزنگ قورولوشندا توتاجاغمز یول هەر نه‌رسه‌ده‌ن اول بو قارداش لهجه‌له‌رنگ بربرنده‌ن اوزاقلاشماسی یولندا بولماسدان اونلارنگ بربرینه یاقینلاشیب یاردامالشماسینی تأمین استقامتندا بولووی کیره‌ك. طبیعی مارکیبی بر عالمنگ بربرنده‌ن بوسبوتون آیری بولغان تورلو تیللەر حقنده توشونوب، روا کوردیکی بو نظریه‌نی عینی قانونتگ آستندا بولغان قارداش لهجه‌له‌ر اوستندا تطبیقینی توغرو تاپماماق اوچون مطلق بر قارا فکرنگ اورتادا بولوشی کیره‌ك. آتاجان هاشم ایسه اوز-بیکچه‌گه باشقا تورك لهجه‌له‌رنده‌ن فائده تأمین ایتشگه وه بونلارنك اوزآرا یاقلاشوویغا طرف بولغان حرکتکه قارشی قطعی سوغوش اعلان ایته‌در.

«اوز»، «یات» سوزله‌ر نظریه‌سینی تار ملی چه‌رچیوه‌ده‌ن چیقارا آلماسلق دیب قارالاوچی آتاجان هاشم اوزبیکچه‌گه کیریب یرله‌شوب قالغان عربچه، فارسیچا سوزله‌رنی چیقاریب آتیشنی قطعی صورتده طلب ایته‌در. ایلك باقیشدا بو طلبنگ بربرینه قارشی ایکی فکرنی قاریشترماقدا

بولغانلیغی اویغا کیلسه‌ده توبه‌نده‌گی تفصیلات آتاجان‌نگ بو تضادنی معین سیاسی بر مقصد ایله اورتاغا قویماقدا بولغانلیغینی کورسه‌ته‌در.

ایمدی بو تفصیلاتدان سوڭ بس — آتاجان هاشم، فکرداشلاری وه اونلارنگ فکر قایناغی بولغان ساویت جکومتی یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی-نگ قورولوشی، ترقی وه‌انکشافی اوچون لازم‌بولغان بوتون فاقتورلارنی چیقاریب قویوب قاندای بر تیل توزمه‌کچی، اونی‌ده قایسی بر یول ایله یاراتماقچی بولادرلار؟ — دیرسگز. أڭ یاخشیسی بو سورغونگ جوا-بینی یه‌نه ساویت تیلچیله‌رینگ اوز نظریه‌له‌رنده‌ن، اوز یازولارندان چیقا-ریشقا اورونه‌یلك.

آتاجان هاشمچه اوزبیکستانداغی زور کوچ ایله اوسه‌یاتقان سوسیالیزم قورولوشی وه مدنی انقلاب «شکلی جهتیده‌ن ملی وه مندرجه جهتیده‌ن سوسیالیستیك مدنیتدر». سوسیالیستیك مدنیت ایله قاتتق باغلانغان حالدا سوسیالیزم قوروچی اوزبیك محتکشله‌رینگ ادبی تیلی صفتیده یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی ترقی قیلایاتیرکه، او بو محتکشله‌رنی پرولەتار مدنیتی ایله جیسله‌شتریش لازم» دیدیکده‌ن سوڭ سوزیگه دوام ایتوب بر آز آشاغیدا «یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی وه اونگ املاسی، غرامانیکاسی وه تەرمینولوگیاسی (علمی آتامالاری) مسئله‌سینی ایشله‌ب چیقاریش ایله باغلانغان بارچا مسئله‌له‌رنی حل قیلیشدا مه‌نه شو ماهیتگه دقت قیلیش لازم» دیدر.

آتاجان هاشم یه‌گی اوزبیك ادبی تیلینگ یوکسه‌لیشنده‌گی پرو-له‌تار یولی اساس نقطه‌له‌رینی قویوداغیچا کورسه‌ته‌در:

1— یه‌گی ادبی تیلنی حاضرغی اوزبیك جانلی شیوه‌له‌ری اساسیده قوروش کیره‌ك.

2 — اوزبیك تیلینی لغت ایله بایتش کیره‌ك. اوزبیك شیوه‌له‌رینگ ەتیمولوژیك شکلله‌رینی، ادبی تیلنگ صرف وه نحوینی بایتش وه بو تیلنگ قانونلارینی «چاغاتای گورونگی» چه نوائی، بابر وه باشقالارنگ أثرله‌ریده‌ن چیقارماسدان، بلك اوزبیك شیوه‌له‌رینگ

مارقسیزم نقطهٔ نظرنده‌ن هر طرفلمه اورگه‌نیش وه بوندا اوزبیك تیلینگ حاضرکی «تەندەنیه‌سی»نی اعتبارغا آلیب توروب ایش‌کو‌روش اوچون ادبی تیلنی جانلی شیوه‌لەرگه یاقینلاشتریش.

3 — اوزبیك تیلینی اینته‌رناسیونال سوز وه آتاملار ایله بایتیش وه یوکسه‌لتیریش. بوتون اتفاق بوینچا یگانه علمی ته‌رمینولوگیه توزیشکه اینتیلیش.

4 — حاضرکی اوزبیك ادبی تیلنده‌کی شه‌ماتیکا (شکل) جهتنده‌ن یاراقسز، محتنکشلەر تامانیدان اوزله‌شتریلمه‌ی یاتقان عرب وه فارس سوز هم آتاملارینی یوقاتیش.

ساویت تیلچیلگینگ یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی حقنده‌کی نظریه‌له‌رینی مەنه شوندای خلاصه ایتوچی آتاجان هاشم بین‌الملل آتاما وه سوزله‌رنی قایسی قاینا‌قدان وه قایسی شکلده آلیشی کیره‌کلگی مسئله‌سیگه یاناشوب «اینته‌رناسیونال سوزله‌رنی روس ادبی تیلی املاسی آرقالی آلیب، حاضرگی اوزبیك تیلینگ مورفولوژیك وه باشقا خصوصیتلارین اویغونلاشتریش کیره‌ك» دیدر. («قیزیل اوزبیکستان» .33 .6 .14). دیمه‌ك بو ساویت تیل نظریه‌سی یه‌گی اوزبیك ادبی تیلینی اوگا اینته‌رناسیونال آتاملار پیروچی روس ادبی تیلی خصوصیتلارینا اویدیرماقچی بولادر. بو یولنگ قایسی هدفکه توغرو آلیب بارا یاتقانینی اوز یازدیقلارینی XVI نچی فرقه قورولتایندا ستالین طرفندان «تیل سیاستی» اوستندا سویله‌نگه‌ن نظریه‌گه اساسلاندیروچی ابراهیم ظاهری غایت آچیق وه آیدین قیلیب سویله‌ب بیرمه‌کده‌در. («قیزیل اوزبیکستان» .33 .3 .20). اوکشی «اوزبیك جانلی تیلینگ قایسی یولدوزغا قاراب یوکسه‌لیشی، لغت وه ته‌رمین بایلیغینگ قایسی آریقدان سو ایچیب کوچه‌یشی هم معلوم بولدی. «تیل سیاستی»نگ قاندای قویولوشی مدنی قورولوشنگ باش فورماسی بولغان تیلنگ کیله‌جه‌کده قوممونیزم مدنیتینگ برله‌شکه‌ن بین‌الملل تیل قوللەقتیفیگه قوشولوشی اوچون حاضرغی کوندەیاق تایارلق کوروش

مسئله‌سی پروله‌تاریات رهبرله‌ری تامانیدان آنیق ایتیلدی» دیدر.

مەنه تورکستاندا «ملی قورتولوش» یاساغانلقلارینی سویله‌ب اوزله‌ریگه «خلاصکار» آتی پریب یوروچی قیزیل روس جلادلارینگ مالینی تالاب، یورتینی ویران ایتوب اوزینی سفالت، آچلیق، قیرغینغا محکوم ایتدیکله‌ری مظلوم خلقمزنگ سوك ملی بایلیغی، اوزلیکی، بارلیغی بولغان تیلیگه قارشی کورسه‌تمه‌کده بولغان اشتهاسی. مەنه بو انسانلق تویغوسندان مدنی توشونوشده‌ن محروم جاناوارلارنگ بر خلقنگ عصرله‌رده‌ن‌به‌ری یاراتدیغی ملی، مدنی، معنوی بایلیغنه قارشی کورسه‌تمه‌کده بولغان وحشیلغی!! ایسه‌ن تورسون

* * *

خاطره‌لەرم صحیفه‌له‌رینده‌ن...

(روسیه‌ده‌کی تورك طلبه‌لەر تورموشندان)

ایسکیده‌نبه‌ری دوستوم بولغان میریعقوب‌بیك «قافقاس مسئله‌له‌ری» حقنداغی کتابینگ بر یرنده سوز آراسندا 1912 نچی یلغی بالقان محاربه‌سی مناسبتیله روسیه‌ده‌کی آذری طلبه‌لەر ایچنده یوز بیرگه‌ن عادتدان تاشقاری غلیانتی ایسله‌تیب اوته‌در. او چاغلار، روس یوقاری مکتبله‌رینگ طلبه‌له‌ری بولغان بز تورکله‌رنگ خاطریمزده‌در. عمومیتله قید ایتمه‌ك لازم که روس یوقاری مکتبله‌ری دائما اوزینگ انقلابچیلغیله تانیلمش وه او مکتبله‌رده اوقوغان یاشلق هر دائم یالغز ایچکی ایمه‌س، تیشقی سیاست حادثه‌له‌ری ایله‌ده جانلی بر صورتده علاقه‌دار بولمشدر. مەن په‌ته‌رسبورغ اونیوه‌ریته‌سیگه، روسیه‌ده ارتجاعنگ ایگ آوج آلدیغی، یوقاری مکتبله‌رنگ وه آینقسا اونیوه‌رسیته‌نگ صیقی صورتده پولیس نظاراتی آستندا توردیغی 1910-1914 نچی یللاردا دوام ایتمه‌کده ایدم. شوندا‌غ بولسا هم بز طلبه‌لەر سیاسی چیقیشلار قیلار، حکومتگه قارشی قرارلار چیقارار وه کوچه نمایشله‌ری یاسار ایدیك. بالقان اوروشی په‌ته‌رسبورغ طلبه محیطینی داهادا قیزیشترمشدی. روسیه او زمان بیطرف سانالماقدا ایدی؛ لکن بوگا

قاراماسدان او آچیقدان-آچیق تورکیه‌گه قارشی بالقان سلاویانلاریغا یاردەم قیلار ایدی. آچیق صورتده یاردەم بیغیلماقدا وه کوگوللو (عسکر-لەر) توپلانماقدا ایدی. پەتەرسبورغ کوچه‌لەرنده «آیا صوفیه اوستینه خاچ» (کرەست) طلبی ایله نمایشلەر یاسالماقدا ایدی. بونلار بز طلبه‌لەرنی سوڭ درجەده غلیانغا کتیرمشدی. روس صنفداشلاریمزنك بوتون انقلابچیلقلاریغا رغماً بز اونلار ایله کوپینچه برابر حرکت ایته بیلمەس ایدیك.

توغرودر، بز — روس وه غیری روس طلبه‌لەری — برلکده اونیوەرسیته دیوارلاری ایچنده بالقان سلاویانلاری فائدەسینه یاردەم توپلاشغا پروتستوده حتی توسقونلقدا قیلار وه توپلاتماس ایدیك. یاردەم توپلاش ایشینی أداره ایتکەن خانملار اونیوەرسیته‌دەن قووب چیقاریلغان وه آچیقا توپلادیقلاری قوتولاری قوللاریندان تارتوب آلنغان ایدی. لکن بز تورك طلبه‌لەری بو حرکتنی آزکوروب قاندای‌دا بولسا باشقاچاسنه ایشلەمه‌کنی لازم تاپدیق. اونگچون‌ده بز آذری، تاتار وه تورکستانلی طلبه‌لەر روسلاردان آیریچا توپلانیشغا وه اوز باشیمزچا به‌جەره بیله‌چه‌گیمز فعالیت حقندا اویلاشغا قرار بردیك. توپلانشیمز ایچین، او زمان پەتەرسبورغدا یاشاب تورغان تورکستانلی آووقات سیرعلی لاپین‌نگ راضیلغیله او کشینگ اوینی بیلگیله‌دیك. بو اونوتولماس مجلسگه قاتناشقانلاردان بر قانچاسینگ اسمی آرتق ایسیمەدەن چیقمشدر. تاتارلاردان ایندیلکده مرحوم نجیب قربانعلی ایله سلطان‌بیك ماملی‌نی وه حاضر هەم یاشاب ایندی بولشەویك بولوب کیتکەن الیاس آلکین‌نی خاطرلیمەن. آذریلەرده‌ن میریعقوب‌بیك، شیخ‌الاسلام زاده اکبر آغا وه باشقالار بار ایدیلەر. تورکستانلیلاردان عشق آبادلی بردی اوغلو قاقاجان ایله مەن بار ایدیك. توپلانتیمزنگ کونده‌لگی برگنه ماده‌دەن عبارت بولوب، اوده — بالقان اوروشیغا روسیه آرالاشدیغی تقدیرده قاراشیمزنگ قاندای بولووی ایدی.

اوزون سویله‌شدیك. هەر بریمزده چیقیب اوز فکرینی سویله‌مەك اشتیاقنده ایدی. ایندی، 21 یلدان سوڭ بوتون بولوب اوتکەنله‌رنی ایسله‌ش قین. خاطریمده یالغز چیقارغان قراریمز ساقلانیب قالمشدر:

تورك طلبه‌لەری، هەر بری اوزینگ اوقوب تورغان مکتبنده، حکومتکه قارشی بولغان چیقیشلارغا فعال صورتده قاتناشماق؛ تورکلەر علیهنه، سلاو-یانلار فائدەسینه یاردەم توپلاوچی تشکیلاتلارغا قارشی سفربرلکله‌رگه اشتراك ایتمەك؛ تورکله‌رگه یوباریش اوچون یاشیرین صورتده آقچا توپلا-شغا چالیشماق مجبوریتنده‌درلەر. فقط قراریمزنگ أڭ شایان دقت نقطه‌سی روسیه تورکلەرگه قارشی محاربه‌گه قاتناشقان تقدیرده تیمر یوللارینی، کوپروکله‌رنی، تلغرافنی بوزماق اوچون قافقاس جبهه‌سیگه باریش لازم کیلگەن خصوصی بر طلبه دسته‌سی تشکیل ایتمەك ایدی. بو قرارنامه درحال آند ایله تأیید ایتلمش ایدی...

آرقاداشلاریمزنك او وقتکی هیجانلی یوزله‌رینی ایندیگیچه ایسلیمەن. بعضلاری همان اوکون کوگوللو صفتیله تورکیه اوردوسنه کیتمه‌ککه‌حاضر ایکەنلکله‌رینی بیلدیرگەن ایدیلەر. روس تیمر یوللارینی، کوپروکله‌رینی وه تلغرافلارینی بوزاتورغان آرقاداشلارنگ اسمله‌ری‌ده بیلگیله‌نمشدی. بارچامز اوزیمزنی «سفربر حالندا» تویماقدا ایدیك.

... بر آز سوگرا مەن تورکستانغا باریب قایتدم.

مەن پەتەرسبورغه قایتب کیلگەنده‌ن بر آز وقت اوتکەچ، تورکستاندان، اوتەگەن اوغلو صادق اسملی بر دوستومدان، اوزینگ اوکونله‌رده پەتەرسبورغه کیله‌چه‌گینی بیلدیرگەن بر تلغرام آلدم. استاسیوندا قارشی آلدیغمز زمان صادقنگ برنچی سؤالی مەنم تورك سفیرینی شخصاً تانیب-تانیماسلغم حقندا بولدی. شخصاً تانیش بولماغانلغمنی، فقط اوکا یتوشمەك مەنم ایچین قین ایمەس ایکەنلگینی سویله‌دم. مەنم تورغان بیریمگه کیلدیك. صادق: «برآز آلتون آقچا کتیردم. اوز قولم ایله تورك سفیریگه تاپشیریش کیرەك» دیدی. تورکیەنگ پەتەرسبورغ ایلچیسی او زمان تورخان پاشا ایدی. ایکی کون سوگرا، کوچه‌ده کوب احتیاطلی اولاراق آقشام چاغی صادق ایله برابر ایکیمز تورکیه سفارت-

خانه‌سنه کیلدیك وه تورخان پاشا طرفندان قبول ایتلدیك. تورك ایلچیسی کیك قبول اوتاغینگ بویوك سوباسی قارشیسندا اوتوروب بزنی دقتله تیکله‌دی. صادق اوگا اوزاق تورکستاندان تورك یارالیلاری فائده‌سیگه تورکستانلیلارنگ قارداشلق تویغوسی علامتی اولاراق یوللاغان برآز آقچالارینی کتیردیگینی سویله‌دیگی زمان ایلچینگ کوزله‌ری یاشلاندی. هیجاندان صادق ایله مه‌نده اوزیمزنی توتالمادق. تورخان پاشا بزگه تورکستاندا تورکلهر یاشاماقدا ایکه‌نلگینی بیلدیگینی وه فقط اونلارنگ مقدارینی، قاندای یاشاب توردیقلارینی، نیمه ایله مشغول ایکه‌نلکله‌رینی هیچ بیلمه‌یتورغانلغینی سویله‌دی.

صادق ایله ایکیمز تورك سفارتخانه‌سندان چیقدیقدان سوڭ برآز وقت جیمجیت، سویله‌شمه‌سده‌ن کیتدك. بو سکوتمزنی صادق بوزدی. اونی تورخان پاشانگ «سز خرستیانمیسگز، مسلمان‌مو؟» دیگه‌ن سوزله‌ری حیرتکه کتیرمشدی. مسئله شوندان عبارتدر: تورخان پاشانگ «تورکستان تورکلهری اوزله‌رینی نیمه دیب آتایدرلار؟» دیگه‌ن سؤالیگه صادق آیریم قبیله‌له‌رنگ اسمله‌رینی آتاغان وه بز ایکیمزنگ «قازاقلار»دان ایکه‌نلگمزنی‌ده علاوه قیلغان ایدی. بو «قازاق» سوزینی ایشیتکه‌نده‌ن سوڭ تورخان پاشا بزنگ «خرستیانمی، مسلمانمو؟» ایکه‌نلگیمزنی سوراغان ایدی. چونکه، زمانینگ کوب باشقا تورکله‌ری کیبی تورخان پاشا هم یالغز روس قازاق (قازاچی)لارینی بیلیر ایدی... صادق مگا قاراب: «مصطفی، دیمه‌ك، تورکلهر بزنی بیلمه‌یدرله‌رمی؟» دیب سورادی. — «کوروب توروبسز، که بیلمه‌یدرلهر ایکه‌ن» دیب جواب بیردم...

بر نیچه کون سوگرا صادق قایتب کیتدی. او تورکله‌رنگ بزنگ «مسلمانمو، خرستیانمی» ایکه‌نلگیمزنی هیچ بیلمه‌سلکله‌رینی تورکستاندا هیچ برکشیگه سویله‌مه‌دی وه اوزینگ توتدیغی «توراکلك» یولینی بورونغوسیده‌ك دوام ایتدیردی.

قدرلی صادق، سه‌ن حاضر قایداسگ؟ تیریکمی‌سه‌ن، یوقسا، بلکه

تورکستانگ بوکونکی خوجاینلاری تامایدان تورکلگینگ ایچین ئه‌لله قایاقفا سورگونمو ایتلدیگ؟ بلکه‌ده آچلیقدان أولوب کیتدیگ؟...

* * *

بولشه‌ویکلهر نظرنده اسلام دینی وه اونگ ظهوری

بوتون انسانلق عالمنده میکله‌رچه یللاردان‌بری جاری بولوب تکامل ایتب کیلگه‌ن بوکونگی اجتماعی وه مدنی قورولوشلارنی «چوروك» دیب، اونی توبنده‌ن یقیتماقفا تریشقان بولشه‌ویکله‌رنگ بوتون دینله‌رگه وه او جمله‌ده‌ن اسلام دینیگه قارشی انه درجه‌ده دوشمان ایکه‌نلکله‌ری، اونی یوق قیلماق اوچون دینی تشکیلات وه مؤسسه‌له‌رنی بتیرمه‌کده، اوز دینیگه مربوط قالغان دین ایگه‌له‌رینی — دینگه قارشی ترغیب، تشویقدان تارتوب جبر وه ظلمغا قادار — تورلو تدبیرله‌ر ایله سیقیشترماقدا ایکه‌نلکله‌ری عینی بولشه‌ویك نشریاتندان بوکون هرکیمگه آپ-آچیق معلوم ایکه‌ن، بو تضییقلارغا أڭ شدتله معروض قالغان روسیه تورکله‌ری ایچنده بو حقیقتنی نه‌ده‌نسه هه‌لیگه‌چه کورمه‌ی، بولشه‌ویکله‌رنگ دین دوشمانی بولماغانلغینی ادعا ایتوچی مسلمانلارنگ — سوڭ درجه‌ده آزدا بولسا — بار ایکه‌نلگی آگلاشیلادر.

بونگچون بز بو بیرده بولشه‌ویکله‌رنگ عمومیتله هر بر دینگه وه خصوصاً اسلام دینیگه قاراشلاری، اونگ ظهوری حقنداغی نفسیر-له‌ری، دینگه قارشی کوره‌شله‌ری توغروسندا اوقوچیلاریمزنی خبردار ایتب اوتمه‌کنی لازم تاپامز.

قارشیمزدا «ره‌ووليوسيونى ووستوق» اسملی ساویت مجموعه‌سینك بو سوڭ وقت‌گنه چیققان 1932 یلغی 3-4 نچی سانی یاتادر. بونگ «تنقید وه کتابیات بولومنده (325-339 بیتله‌ر) خ. نائوموف آتلی بر بولشه‌ویك،

«اسلام»، «اسلامنگ ظهوری» حقندا اوز بولشه‌ویك مسلکداشلاری تاما-نیدان دینگه قارشی یازیلغان اوچ اثرنی تنقید ایتب یازغان اوزون مقاله-سینگ برنچی جمله‌سنده اسلام دینینی بولشه‌ویزمنگ باش «پیر»له‌ری بولغان قارل مارقس، ئه‌نگه‌لس وه له‌نین‌له‌رگه استناداً مه‌نه شوندای دیب تعریف ایته‌در:

«اسلام، بر دین سیسته‌می اولاراق 6 نچی وه 7 نچی عصرلاردا او زمانغی عربستانگ موزائیق اجتماعی-اقتصادی اساسی اوزرنده، سودا-گر بورژوآنگ ایده‌ئولوژیسی (مفکوره‌سی) شکلنده وه اونگ قولندا زخمتکش کتله‌سینی استثمار قورالی وه خلق اوچون افیون (آغو) اولا-راق ظهور ایتمشدر.»

قارل مارقس، دینني «خلق اوچون بر آغو»، له‌نین‌ده «خلق‌اوچون افیون» دیب تعریف ایتمشدر. برده له‌نین اوزینگ «ایشچی فرقه‌سینگ دینگه قاراشی» دیگه‌ن بر مقاله‌سنده:

«مارقسیزم، ماته‌ریالیزمدان عبارتدر. شو صفتی ایله او (مارقسیزم) دینگه قارشی آڭ رحمسز بر دوشماندر... بزدینگه قارشی کوره‌شمه‌لیدر-مز. بو، بوتون ماته‌ریالیزمنگ وه بالنتیجه مارقسیزمنگ الفباسیدر. لکن مارقسیزم، یالغز الفباده‌گنه توقتاب قالغان بر ماته‌ریالیزم ایمه‌سدر. مارقسیزم داها ایلگه‌ری کیته‌در... دینگه قارشی کوره‌شه بیلمه‌ك کیره‌ك؛ بونگ او-چون ایسه دینگ منبعینی وه کتله‌نگ اوگا اینانوویني ماته‌ریالیستیك بر شکلده توشونتورمه‌لیدر.» دیدر. باشقا بر یرده له‌نین: «مارقسیزم هه‌ر زمان بوتون حاضرغی دینله‌رگه وه عبادتخانه‌له‌رگه، بوتون وه هه‌ر تورلو دینی تشکیلاتلارغا بورژوآ ارتجاع قوتلارینگ ایشچی صنفینی استثمار ایتو وه اوخلاتو قورالی دیب قارایدر» دیب یازغان.

خ. نائوموف‌ده یوقاریداغی تعریفله‌رنی تکرار ایته‌در وه: «اسلام، سوداگر بورژوانگ مفکوره‌سی وه استثمارچی صنفنگ قولندا استثمار قورالی بولغان بر دین سیسته‌میدر» دیب اوگا قارشی جدی صورتده کو-

ره‌شو لازم ایکه‌نلگینی یازادر.

باشدا بویوك «مرشدله‌ری» قارل مارقس، ئه‌نگه‌لس وه له‌نین بولغانی‌حالدا بولشه‌ویکله‌ر، اسلام دینی وه اونگ ظهوری حقندا او قادار بوزوق فکر وه حکمله‌ر بیره‌درله‌رکه، باشدان آیاغنه قادار یالغان وه حقیقتنی تحریف-دان عبارتدر وه بونی قصداً قیلادرلار. چونکه باشقا اصول ایله دینگه قارشی کوره‌ش یوروته بیلمه‌سله‌ر. اونلارنگ فکرنچه، گویا، اسلامنگ ظهورندان اول مکه‌ده قریش قبیله‌سینه منسوب اورتا وه بویوك سوداگر-له‌ردن مرکب «حنیفه» اسملی بر یاشیرین تشکیلات بولغان؛ بولشه‌ویك یازوچیلارندان حکیموف دیگه‌ن بریسی بو تشکیلات اعضالارینی توبه‌نده-گیچه تصور ایته‌در: 1) ابوبکر — اورتا سوداگر؛ 2) عثمان عفان— که‌تته سوداگر؛ 3) عبدالرحمن عوف — که‌تته سوداگر؛ 4) عباس ابو طالب — اورتا سوداگر؛ 5) خدیجه — اورتا سوداگر؛ 6) زبیر عوام — اورتا سوداگر؛ 7) طلحا عبدالله — اورتا سوداگر وه‌سائره («اسلام-نگ ظهوری» آتلی تاتارچا کتابدان.) محمد علیه السلام‌ده اونگ اعضا-سندان ایکه‌ن. نائوموف یازادر: «قریش سوداگر بورژوآسینگ بو یاشیرین تشکیلاتینگ معین بر خط حرکت پروغرامی بولوب، مقصدی‌ده عرب قبیله‌لارینی، خصوصاً قریش بویوك وه اورتا بورژوآسینی برله‌شتر-مه‌ك وه اسلام دولتی قورماق ایدی. لکن بو تشکیلاتنگ ایشی وم اسلامنك پیدا بولوشی او قادار قولای کیتمه‌ی صنفلار آراسندا رحمسزچه‌سنه کو-ره‌ش شکلنده کیتدی... اسلامنگ ماهیتی حاضرغی صنفی کوره‌ش وه سوسیالیزم قورولوشی ایله مربوط»(!!!).

بولشه‌ویکله‌ر اسلام دینی حقنداغی بو فکرله‌رینی یالغز یازماقله‌ده قالمای ایشده‌ده تطبیق ایتمه‌کده‌درله‌ر، یعنی دینی تشکیلات وه مؤسسه‌له-نی توبنده‌ن یوق قیلماق اوچون بارکوچله‌ری ایله چالیشماقدالار. بومقصد اوچون اولاً پروپاغاندا ایله ایشکه باشلاغان، «خداسزلار جمعیتی» تشکیل ایتب دین علیهنده یوزله‌رچه، بلکه میکله‌رچه غازیتا وه مقاله‌لار

نشر ایتمه‌کله وجودگه کتیرگه‌ن بولسالار، سوگرادان حکومت وه فرقه کوچله‌ری ایله‌ده دینگه قارشی هجومگه کیریشیب، بوگون دیانتلی کو-رونگه‌ن ساویت وطنداشلاری تورلو تضیقلارغا معروض قالماقدادرلار.

بولشه‌ویکله‌ر حکومت باشیغا کیلیب هه‌ر بیرده نفوذله‌رینی یایارکه‌ن دینگه قارشی رحمسز دوشمانلقلارینی اونچه یوزه‌گه چیقارمای، حتی دینده‌ن یاردەم هەم‌آلغانلارایدی. طبیعی، اوزمانلار هه‌ر أولکه‌ده کی اهالینك احوال روحیه‌سیگه قاراب دینده‌ن فانده‌له‌نگه‌ن وه اونی وضعیت ایجابنچا تعریف ایتکه‌ن ایدیله‌ر. مثلا، باشقورد قوممونیستله‌رنده‌ن بری آغزندان خلقغا قوممونیزمنگ ذاتاً اسلام دینی اساسنده‌ده بار ایکه‌نلگینی سویله‌مه‌ك کستاحلغندا هەم بولغانلار ایدی. اوفادا توپلادیقلاری 2 نچی اسلام روحا-نیلاری قورولتایندان ایسه «قورولتای بوتون مسلمان اهالیسینی قیزیل هوا فلوتیگه یاردەم ایتشکه وه دونیادا برنچی زخمت جمهوریتینی بوتون دوشمانلاریدان قوروشغا چاقیرادر» دیگه‌ن قراردە چیقارتغان ایدی. آرادان کوب زمان اوتمه‌سده‌ن بوتون باشقا دین روحانیلاری کیبی اسلام روحانیلاری هەم ساویت حکومتی نزدنده أڭ منفور وه أڭ حقوقسز انسانلار حالیغا توشورولدیلار.

بوکون بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان بوزولغان، بیکیتیلگه‌ن مسجد وه مدرسه‌له‌رنگ حسابی یوق. خلقیمزنگ مقدساتی آیاقلار آستیغا آلنماقدا-در. شونی‌ده قید ایتش کیره‌ك، که بو شیطانی حرکتله‌ر، بعضیلارینگ دیدیکی کیبی یرلی اوفاق بولشه‌ویك مأمورله‌رینگ اوزباشیمچا حرکتله-ری ایمه‌س، اصلاً قوممونیزمنگ اساسی بولوب له‌نین وه له‌نینچیله‌ر طرفندان دینگه قارشی دوشمانچاسنه بیریلگه‌ن أمرله‌رنگ بیریگه یتیریلیشیدر.

چاغاتای

* * *

«تورکستان تورك گه‌نجله‌ر برلگی»نگ 10 نچی عمومی یغیلیشی

برلك مرکز بناسینگ اجتماع وه قونفرانس سالونیدا استانبولدا-

کی وه باشقا تامانلاردان کیلگه‌ن همشهری مثلله‌رینگ قوشولوشی ایله برلگیمزنگ عمومی یغیلیشی بولوب اوتدی.

عمومی یغیلیشنی برلك أداره هیئتینگ رئیسی دوقتور صالح جان بیك آچدی. وه «عزیز همشهریله‌رم! بو یغیلیشدان کوب فائده‌له‌رکوتمه-کده‌مز. بز یاش تورکستانلیلار سزله‌رنگ جدی وه صمیمی تنقیدله‌رگز-ده‌ن فائده‌له‌نشیمز کیره‌ك. برلکنگ بو یلغی ایشیده‌ن هه‌ر زمان ستایش ایله سویله‌نمه کده ایسه‌ده، البته که‌مچیلك تامانلاری باردر. آلدیگزدا ایشله-گه‌ن ایشیمز جانلی تورادر!» دیگه‌نده‌ن کیین عمومی یغیلیشنی باشقاریش اوچون رئیس وه کاتب سایلاشیمزنی تکلیف قیلدی.

رئیسلکگه عثمان بیك، کاتبلکگه زاهدبیك سایلاندیلار.

عثمان بیك «تورکستان بوکون بزله‌رنی ایشگه‌چاقیرادی. بوکونگی حاللار بزنی برله‌شیشکه، قول قولغا بیریب اوزولمه‌س محبت ایله یاشلا-ریمزنی حمایه قیلیشغا چاقیرادر. بوکونگی یاش تورکستانلیلارنی کور-گه‌نده‌ن کیین تورکستانگ استقبالینی کوب آیدین کورمه کده‌مین. یاشا-سون یاش تورکستانلیلار!» دیدی.

کوریله‌یتورغان مسئله‌له‌ر:

1 — هیئت أداره‌نگ یللق ایش معروضه‌سی. 2 — تفتیش هیئتینگ معروضه‌سی. 3 — سایلاولار. 4 — أداره هیئتینگ تکلیفله‌ری (آ—اعضا-لاریمز حقندا، ب — اورونباسارلار) 5 — نوبتده کی مسئله‌له‌ر.

I — أداره هیئتینگ راپوری (قیسقارتیلمشدر):

17. 6. 1932 ده سایلاندق.

اوتکه‌ن عمومی یغیلیشدا بزگه بیریلگه‌ن اوتکه‌ن یللدان قالغان ایشله‌ر: قونفرانسلار بیریلمه‌سی...

بو یل شرقی تورکستانه عائد 4 وه غربی تورکستانه عائد بر قونفرانس: «شرقی تورکستانگ تاریخ وه جغرافیاسی» — عثمان بیك، «شرقی تورکستانگ اقتصادی» — دوقتور مجدالدین بیك، «شرقی تورکستاندا استقلال حرکتله‌ری» — دوقتور صالح جان بیك، «شرقی

تورکستانڭ بين‌الملل وضعيتى» — محرم فيضى بيك. برده «تورکستاندا آچلق» — عثمان بيكلەر طرفندان پريلمشدر.

بو ييل برلك هيئت أدارەسى يللق بر پلان حاضرلاغان ايدى. بونى كانون اولده (ديقابرده) يغيلغان «گەنچلك پلەنومى» تصديق قيلغان‌ايدى. او پلان‌دا شودر: (قيسقاچا) I — برلكنڭ مادى قدرتينى قوتلى اساسه تاياندرماق، II — حرث ساحەسيده اساسلى فعاليت، III — تورکستانليلارنى مادتاً حمايه.

I — برلكنڭ مادى قدرتينى قوتلى اساسه تاياندرماق اوچون:

1) برلك سالونينه الكتريق؛ 2) سالونه صحنه؛ 3) 100 قادار ساندالیا (اوتوراق)؛ 4) تياترو وه موسيقى آلتلەرى. 5) سالونتى ياساتماق؛

II — حرث ساحەسنده اساسلى فعاليت:

1) تياترو غروپى وه كتابلارى تشكيل وه يازماق، 2) موسيقى اوچون تورکستان ئەشولەلەرى يغماق، 3) نشريات.

III — تورکستانليلارنى مادتاً حمايه: بونڭ اوچون ايشسز ياشلاريمزغا ايشلەر تاپيب بريش چارەلەرى آقتارماق.

I — قسم پروغراميمزدا موفق بولا آلماغان تامانلاريمز:

1) برلك سالونينه الكتريق كتيرمەك ايشى، أداره هيئتينڭ آرزوسى تاشقاريسيدا چيققان توسقونلق ايله، ايشلەنه آلمامشدر. 2) صحنەده احتياج وه پاره مسئلەسيدەن ايشلەنه آلمامشدر. 3) اسكملەده كذا.

موفقيتلەريمز: 1) تياترو وه موسيقى آلتلەريمز ايله تياترو اوچون ملى كيىملەر قسماً بولسون تأمين قيلنمشدر. 2) سالونتى ياساتماق: برلك سالونى ابن سينا، نوائى، بهبودى، منور قارى كيبى بويوكلەريمزنڭ بويوك صورتلارى وه تورکستانغا عائد رسملەر ايله ياساتيلغاندر. بوندان باشقا كتبخانه وه هيئت أدارەلەرى‌ده تورکستان رسملەرى ايله ياساتيلغاندر.

II — حرث ساحەسيده‌كى فعاليت:

1) 16 كشيلك بر ملى موسيقى وه اويون بولومى ميدانغا كيلتريلدى.

2) تورکستان ئەشوله وه اويونلارينى بيلگەن يورتداشلاريمزدان اعظمى

صورتده فائده‌لەندى. مسامرەلەريمزده بو كورولمه كده‌در. 3) نشريات: برنچى نشرياتمز تقويم بولدى. بو تقويمنى چيقارتماقدا مقصديمز وه پرينسيپيمز بار. مادى فائده كوتمه كله برابر بوتون يورتداشلارنڭ أولەرنده برلگيمزنڭ اسمى بولونادى. بو حقدا سوراغانلارغا اعضالار برلگيمز حقيدا معلومات بيرەديلەر. بايراغيمز وه نوائى، ابن سينالار توغريسيدا يورتداشلاريمز سوراغانلارغا جواب بيريشلەرى كيرەك بولادى وه بيلمەس‌ايسه اورگەنيش مجبوريتيده قالادى. 2 نچى نشرياتمز خريطه، 3 نچى نشرياتمزده «تورکستاندان ايسده‌لكلەر» آتلى آلبوم. 4) حرث ساحەسيده تورکستانى تانيتماق اوچون «موسيقى بولومى» تامانيدان 9 مارتدا توران كيچەسيگه قاتناشيلدى؛ 23 مارتدا استانبولڭ كەتته سالونيدا برنچى تاپقر اولاراق «تورکستان كيچەسى» ياسالدى؛ 28 نيساندا «ملى تورك طلبه برلگى»نڭ «تورك طلبه كيچەسى»گه قاتناشيلدى؛ آذربيلەرنڭ تورلو كيچەلەريده ئەشوله وه اويونلاريمز اوينالدى؛ 12 مايسده بر «تورکستان جمعەسى» ياسالدى؛ 3 آغستوستده ديگر وه قيردا بر «تورکستان كيچەسى» ياسالدى.

III — تورکستانلى گەنچلەريمزنى مادتاً حمايه:

سليم‌زاده، محمود قارى وه اسعد بيكلەرگه ايش تاپيب بريلدى.

طلبه ايشلەريمز: بو ييل تورکستانلى ياشلاريمزدان حمزه افندى عسكرى ليسه گه كيرگيزيلمشدر. محمود، صلاح‌الدين، طلعت، عبدالجبار افنديلەرنڭ عسكرى مكتبلەرگه كيرمه كلەرى اوچون آنقارادان تأمينات آلينمشدر. برلك طرفيدان وجوده كيلتريلگەن يورتده ياشلارنڭ بر نيچەسى ياتوب-توروبدرلار.

برلكيمزنڭ كيليمى: بو ييلغى كيليم: اعضالار بدلى، نشريات وه مسامرەلەرده‌ن: 378 ليرا 76 غروش.

چيقيمى: 332 ليرا 73 غروش.

آرتوب برلك وزنەسيده قالغان پارا 46 ليرا 03 غروش‌در.

کیلیم وه چیقیمنگ اوتکه‌ن یللارغا قاراغاندا کوب بولوب کوروـ نوشی کورولگه‌ن ایشله‌رنگ کوبلگینی کورسه‌ته‌در.

کتبخانه: کتبخانه‌مز بوتون قیش کیچه‌له‌ری آچیق بولندریلدی. اعضالار استفاده قیلدیلار. کونده‌لك «جمهوریت» غازیتاسی حاجی هادی بیك طرفیدان تأمین ایتلدی.

برلك أداره هیئتی راپورینگ نهایتیده شو تکلیف باردی:

برلگیمزه «جمهوریت» غازیتاسینی تأمین قیلغان حاجی هادی وه ایشسز یاشلاریمزغا ایش تاپیب بیریشده کفیل بولوب یولباشچیلق کورـ سه‌تکه‌ن تاج‌الدین بیکله‌ر ایله باباسینگ خسته‌لغی وه ماتمنه رغماً برلگیمزـ نگ موسیقی قولیدا وه برلکنگ عمومی ایشله‌ریده کیچه‌لی کوندوزلو تینمه‌سده‌ن ایشله‌ب کیلگه‌ن وزنه‌دار نورالدین بیکگه عموم تامانیدان تشکر ایله تلطیف قیلنشلارینی تکلیف ایته‌رکه‌ن برلك کتبخانه‌سینی سوك شکلده اوچ آی تعطیلینی فدا قیلیب ایشله‌ب توزه‌تکه‌ن کاتب محمد جان عزیز بیکله‌رنگ‌ده آیریچا تلطیف قیلنشلارینی تیله‌یمز.

بر مونچه مذاکره‌ده‌ن کیین هیئت أداره‌نگ بر یللق ایشی کوب بیریده وه فوق‌العاده کورولمشدر. راپور اتفاق ایله آلقیشلار آراسیدا قبول قیلندی.

تفتیش هیئتینگ راپوری‌ده أداره هیئتینی تقدیر قیلماقدا ایدی.

سایلاودا أداره هیئتیگه دوقتور مجدالدین، دوقتور صالح، نورـ الدین، یعقوب وه محمد جان بیکله‌ر سایلاندیلار. تفتیش هیئتیگه‌ده حاجی نورالدین وه دوقتور واسع بیکله‌ر سایلاندیلار.

3-4 آیلق تعهدینی بیرمه‌گه‌ن، برلکنگ مسامره وه قونفرانسلاریغا کیلمه‌گه‌ن اعضالارنگ بوندان کیین چیقاریلیشی وه أداره هیئتی اوچون اورونباسار بیلگیله‌نیشی تکلیفی قبول قیلنمشدر. اورونباسار اولاراق عارف حکمت وه باتو بیکله‌ر سایلانمشلاردر.

برلکنگ اعضالاری کونده‌ن کون آرتماقدادر. بو یل 60 گه یاقین تورکستانلی همشهریمز برلکگه اعضا بولوب یازیلغانلار. بونلاردان

باشقا بر همشهرینگ اوتکه‌ن حالی برلك علیهیده بولغانیدان اونی آلماغانلار.

بو یل برلك آلتی آیلق عمومی ییغیلیش چاقیرماغان ایدی. بو توغریدا سورالغان سوراقلا، دوقتور صالح جان بیك «أداره هیئتیگز آلتی آیلق ییغیلیشنی اوتکه‌ن عمومی اجتماعدا قبول قیلنغان قرار بوینچا چاقیرـ مادی. یعنی آلتی آیلق عمومی اجتماع اوچون مدت وه آی‌بیلگیله‌نمه‌گه‌ن ایدی؛ ایکنچیده‌ن بز اجتماع وه بیورودان (سوزده‌ن) زیاده ایشنی داها اهمیتلی اولاراق قبول قیلغانمز اوچون یللق عموم ییغیلیش ایله برابر بولوشیدا محذور کورمه‌دك» دیب جواب بیردی.

بر طلبه‌مز طرفیدان «قار، یاغمور وه کیچه‌ـ کوندوز دیمه‌سده‌ن مسامره حاضرلقلاریغا کیلیب مسامره‌له‌ریمزده قاتناشقان لمعان، صائمه وه نریمان خانملار ایله عارفه خانملارغا تشکر قیلیشنی تکلیف قیلامین» دیگه‌ن بر مکتوب بیریلدی. بو تکلیف آرقاسیدان برلکنگ هم‌رئیسلگینی هم ملی اویناك یار ئه‌شوله اویونیمزنگ استانبولدا خلق آراسیداتارقالیشیغا سبب بولغان، اوز خاتونینی وه قاین سیکلیسینی صرف ملی حرئیمزنگ تارقالیشیدا اویون، ئه‌شوله وه چالغیلارغا قاتناشترغان اوزی هم اویونلاـ ریمزنی اویناب، برلك ایشله‌ریده بویوك فداکارلقلار وه ملی بارلغیمزنی خارجده کورسه‌تیلیشده بویوك جسارت کورسه‌تکه‌ن رئیسیمز دوقتور صالح جان‌نگ هم تقدیر وه تلطیف قیلینشی تکلیفی ایدی. بو تکلیفلر قبول قیلندی. دوقتور ایلته‌ر.

هندستان مسلمانلاری غازی مصطفی کمال پاشا حقندا

لوندوندا هندستانگ مقدراتی اطرافندا اینگلته‌ره حکومتیله تماسدا بولونان هند مسلمانلاری ممثله‌ری محمد یمین خان وه دوقتور خلیفه شجاع‌الدین افندی ایلول (سه‌تامبر)نگ 13 نده استانبوله گه‌لمشله‌ردر. محمد یمین «جمهوریت» غازیتاسی مخبرینه شونلاری سویله‌مشدر:

«لوندوندا هندستان حقندا توپلانان قونفرانسا قاتناشدق.

اسکیده‌ن هندله‌رك مودوعاتی اینگلیز بانقالارندا دوروردی. قو-
نفرانس، بر ملی هند احتیاط بانقاسی تشکیلینه قرار ویرمشدر.

هندولارله مسلمانلار آراسندا یاقلاشمایی تأمین ایده‌ن بر تاقیم آگلاشمالار یاپیلدی، که بونلار هندستانگ مقدراتی اعتباریله چوق‌مهمدر.

هندلیله‌ر وه غازی — مملکتمزه دونه‌رکه‌ن آینقسا یه‌گی تورکیه‌نك وضعیتینی، انقلابینی، غازی حضرتلارینگ بوتون دنیادا اولدینی کیبی هندستاندادا تانینان اثرله‌رینی یاقیندان گورمه‌ك ایچین تورکیه یولینی ترجیح ایتدك. بونلاری گورمه‌کله مفتخر وه ممنوندر.

بوتون هند مسلمانلاری غازی حضرتلارینی پرستش ایده‌رجه‌سنه سه‌و-
مه‌کده‌درلر. بزم تورکیه‌یه وه غازی حضرتلارینا دائر ویره‌جه‌گیمز خبرله‌ر وه قونفرانسلار هندلی مسلمانلاری چوق سه‌ویندیره‌جه‌کدر.

غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلارینگ رهبرلکله‌ریله تورك ملتینگ یاپدیغی انقلاب وه فداکارلقلار، یالکز تورکیه‌یی ده‌گیل، بوتون اسلام ملتله‌رینی قورتارمشدر. بو انقلابگ ایی وه مسعود نتیجه‌له‌ری استقبالدا گورولەجه‌کدر.

استقلال حربله‌رینه قادینلارك‌دا قاتناشمالاری بزی سوك درجه متحسس ایتدی.

اینگلته‌ره وه هندستان — اینگلته‌ره‌ده هندستان ایچین ایکی آقیم واردر: بری هندستانا سربستی ویرمه‌گی استهداف ایتمه‌کده‌در وه بونگ باشندا باش وکیل ماقدونالد بولونماقدادر. آیری آقیم ایسه بوگا قارشیدر. فقط نتیجه‌ده سربستی طرفدارلارینگ موفق اولاجاقلارینا شبهه یوقدر. شیمدیلك تام بر استقلال موضوع بحث ده‌گیلدر.

هندولارله مسلمانلارك اختلافی — هندستانی خارجه قارشی ضعفه دوشوره‌ن هندولارله اسلاملار آراسنداغی اختلافلاردر. اولجه اسلاملارله برله‌شمه‌گه طرفدار اولان هندولارك لیده‌ری غاندی شیمدی یالکز اسلام عنصره حقلارینی ویرمه‌ك ایسته‌مه‌یور وه یالکز هندولار ایچین چالیشیور.

حالبوکه اسلام عنصر، هندستان خلقینگ اوچده برینی تشکیل ایتمه‌کده‌در. بز حق اعتباریله مساوات ایسته‌یورز. غاندی‌نگ خط حرکتی اسلاملاری گوجه‌ندیرمشدر.

هندستان شمالنده‌کی حادثه‌لەر — هندستان شمالنده‌گی چیگه‌ره حادثه‌له‌ری چوق اوروشقاق اولان بعضی مستقل قبیله‌لەرك احتیاجلاری اولان نه‌رسه‌له‌ری ئه‌لده ایتمه‌ك ایچین اینگلیزله‌ره هجوم ایتمه‌له‌رنده‌ن ایله‌ری گه‌لمه‌کده‌در. بونلارك نه هندستان، نه‌ده آفغانستان ایله علاقه-
لاری واردر.

تورکیه ایله هندستان آراسندا تجاری مناسبات یوق دینه‌جه‌ك قادار آزدر. فقط بونگ انکشافنا چالیشاجاغز. هند مسلمانلاری تورکیه محصو-
لات وه معمولاتینی آلماق آرزوسنداددرلار».

هند مسلمانلارینگ وکیللەری — وکیل دوقتور خلیفه شجاع الدین‌ده دیمشدرکه:

«هند مسلمانلاری آینقسا کندی ممثللەرینی سایلاماق حقینی، گه‌له-
جه‌ك هند پارلامه‌نتوسندا نفوسی مقدارینا گوره اسلاملارك تمثیل ایدیلمه-
له‌رینی، بوتون هندستان ایالتله‌رینگ بر قونفه‌دراسیون شکلنده اورتاق بر أداره‌یه باغلانماسینی ایسته‌مه‌کده‌درلەر. فقط طلبله‌ریمزك مهم بر قسمی قبول ایدیلمشدر.

لوندون قونفرانسندان حقلاریمزی ئه‌لده ایتمه‌ك ایچین ایله‌ریده داها زیاده کوره‌شمه‌ك مجبوریتنده اولدیغمزی آگلایاراق دونویورز.

بوراده تورکیه‌نگ اقتصادی ساحه‌ده‌ده باشقا مملکتله‌رده‌ن داها ایی وضعیتده اولدیغینی گورمه‌کله بختیارز. هندستانگ اقتصادی احوالی ممنو-
نیتبخش ده‌گیلدر. عمومی بحراندان متأثر بولونویورز. مع‌مافیه صلاح علامتله‌ری واردر.

بویوك غازی مصطفی کمال حضرتلارینا اوزون عمرلەر دیله‌ر وه تورك ملتینی تقدیرله یاد ایده‌رز.

هند مسلمانلارینگ متعصب اولدیغنه وه یه‌گیلکله‌ره قارشی بولوندو-

قلارینا دائر تیشداغی پروپاغاندالارا اینانماماق لازم. هندستانداغی 90 میلیونلق اسلام عنصری یکپاره بر حالدا یه‌گی تورك ره‌ژیمنده‌ن ممنوندر لار وه تورکیه‌نگ استقبالدا دنیانگ اڭ بویوك دولتله‌ری آراسندا بر اورنی اولاجاغینا ایمانلاری واردر». («جمهوریت» 14. IX. 33)

* * *

شرقی تورکستان

توکیودان 29 تموز (ایول)ده بغداددا چیقان «یه‌گی عراق» غازیتاسنا بیلدیریلیور:

«شرقی تورکستاندا پیللاردانبه‌ری دوام ایده‌ن استقلال حرکتله‌ری بو پیلگ ایلك بهار (کوکلم)نده مثبت بر نتیجه ویردی. تورك قبیله‌لری وه قوتلاری تورکستانگ بویوك شهرلرینی ضبط وه آز بر مدت سوگرادا بوتون تورکستاندان چینلیله‌ری قوغاراق یوردلارینا صاحب اولدیلار. کیره‌ك عسکری، کیره‌ك مالی ضعفلاری، أداره آداملارینگ آزلغی کوچه‌به تیریکچیلگی وه ذهنیتنگ حالا دوامی بو مملکتده مستقر برحکومت شکلینگ قورولماسنا امکان بیراقمایور. جغرافی وضعیتی دولاییسیله اینگلیزلر وه روسلار موجود آنارشی‌دان استفاده ایده‌ره‌ك کندیلرینه نفوذ تأمین ایتمه‌گه چالیشدیقلاری بو اثنادا ژاپونلاردا بو فرصتی ئه‌لده‌ن قاچیرمییورلار.

مانجوریادان موغولستانا قادار اوزانان ساحهٔ نفوذلارینی تورکستانه‌ده تشمیله باشلادیلار.

21 مایسده توکیویا گه‌له‌ن عثمانلی پرنسله‌رنده‌ن عبدالکریم بر مدتده‌نبه‌ری ژاپون حکومتینگ مسافری بولونماقدا ایدی. ژاپونلار، تورکستانلیلارڭ عثمانلی خاندانه قارشی اولان عنعنه‌وی محبت وه رابطه‌لرینی دوشونه‌ره‌ك عبدالکریمی کندی دولابلارینا آلت ایتمه‌گی قرارلاشدیردیلار. یانینا شرقی تورکستانلی اولوب مانجوری اوردوسندا ضابطلك یاپان ایکی ذاتله بر ژاپون بیگباشیسینی ترفیق ایده‌ره‌ك تموز (ایول) باشندا

موغولستان طریقیله تورکستانه گونده‌ردیله‌ر. پرنس عبدالکریمگ یاندا استانبولدا چیقان «آقشام» غازیتاسی مخابرله‌رنده‌ن چاپان اوغلو محسن بیك اسمنده بر تورکده واردر. بو هیئت برابرنده کوتوردیگی کلیتلی پارالارله عبدالکریمه اورادا بر موقع تأمینه چالیشاجاق وه بوگا ژاپونلارڭ عسکری وه غیر عسکری بوتون تشکیلاتی مظاهرت ایده‌جه‌کدر.

عبدالکریمه تعلیمات ویره‌ن بالذات ژاپون باش وکیلی‌در. ژاپون مطبوعاتینگ ایمالارینا کوره پرنس عبدالکریم تورکستاندا موفق اولورسا ژاپون حمایه‌سنده مانجوری أداره‌سنه به‌گزه‌یه‌ن بر خانلغگ باشنا کیچه‌جه‌کدر. ژاپونلارڭ سوڭ تعقیب ئه‌یله‌دیکله‌ری شرق سیاستینگ أڭ مهم بر قسمی اولان بو مسئله‌یه پهڭ جدی بر ئه‌لله ساریلمشلار، بو ایش ایچین بودجه‌له‌رنده‌ن چوق مهم بر یکون آیرمشلاردر.

روس، اینگلیز وه ژاپون رقابتله‌ری آراسندا قالان یه‌گی وه گه‌نج تورکستانگ وضعیتی جالب دقت بر صفحه‌یه‌کیرمش دیمه‌کدر.

اینگلیزلر سوڭ زمانلاردا همان همان حمایه‌لرینه کیرمش اولان تیبت چیگه‌ره‌سی اوزه‌رنده‌کی کوچه‌به‌له‌ری ئه‌له‌کیچیرمشله‌رسه‌ده تورکستاندا روس نفوذی داها کوچلو قوممونیست آژانلارینگ روللاری داها مثمر وه فعالدر. («یه‌گی عراق» — 33 .IX .8 سان 18).

آذربایجان خبرله‌ری

محبوس آذربله‌ر — آذربایجان استقلالچیلارینگ أولکو قورالی «استقلال» غازیتاسینگ استانبول مخابری یازیور:

«ایکی گون اول، قارصه‌گه‌له‌ن یه‌گی مهاجرله‌ریمزده‌ن دورت کیشی بورایه‌گه‌لمشدر. بونلار یوکسهڭ تحصیللی گه‌نچله‌ر اولوب، بریسی باکو دارالفنونتدا پهداغوژی فاکولته‌سنده معلم، ایکنچیسی‌ده باکو دارالفنونتدا پروفه‌سور اورونباسارلارندندر. بونلاردان بریسیله گوروشدم. اونگ آگلاتدیقلارینا گوره، باکو حبسخانه‌لرینی ملیتجی وه منور آذربله‌رله دولودر. محبسده بولونانلار آراسندا ملی حکومتگ یوللار ناظری خدا-

دات بیك ملیك آرسلانلی ایله یه‌نه ملی حکومتگ مساعی ناظری‌اولمش آذربایجان سوسیال-دموقراتلارینگ لیده‌ری احمد جودت (په‌پینلی) بیك‌ده وارمش. بونلار 1929 نچی یلدانبه‌ری زنداندا اولوب قوللەکتیفله‌شتریش مناسبتیله باشلانان قوراللوکویلو قوزغالیشلاریله علاقه‌دار بوتولمشله‌ردر.

آذربایجان سوسیالیستله‌ریله ملت سیوه‌له‌ریندە منسوب برچوق متخصص لاردا «زیاچیلق» اوستنده سبیریایه سورولمشله‌ردر.

کیچه‌ن قیشه قادار آتاقلی آذری بیلگیچله‌رندەن محمد حسن بهارلی‌نگ سولوفکی‌ده خاستا اولاراق بولوندیغی خبر آلینمشدر. بورونغو پارلامه‌نتو اعضالارندان رحیم وکیلی‌نگ‌ده سولوفکی‌ده ساغ بولوندیغی سویله‌نمه‌کده‌در.

مملکتده مدهش ته‌رور دوام ایتمه‌کده‌در. مملکتگ أداره‌سی بوتونلای روس وه ئه‌رمه‌نی ئه‌لنده اولوب تورك قوممونیسته‌ری بیله ایشده‌ن اوزاقلاشتریلمشلاردر.

II — یه‌گی مهاجر سیلی — وان‌دان خبر ویریورلار:

آذربایجاندان ایرانه کیچمیش مهاجرله‌ریمزدەن 35 نفوسلو 11 عائله تموز آیندا وانه‌گه‌لمش وه حکومت طرفندان یرله‌شترمه‌ك ایچین موش ولایتنه کونده‌ریلمشله‌ردر. اسکیده‌ن وانده یرله‌شمش اولان مهاجرله‌ری‌ده موشه‌گونده‌رمه‌ك ایسته‌نیلدیگنده‌ن، بو خصوصده مرکز نزدنده تشبثه کیریشیلمشدر.

ایراندان گه‌له‌ن مهاجرله‌ریمزك آگلاندیقلارینا گوره، ایران حکومتی مهاجرله‌ریمزی کوردستان طرفلارندا یرله‌شترمه‌گه چالیشیور. بر چوق آذری مهاجرله‌رکوردله‌رله مسکون منطقه‌لارا یوللانمشلاردر. مهاجرله‌ریمزه ایران آذربایجانینگ شمال قسمله‌رنده، آراس بویی ایله اورتا منطقه‌لارندا اونورماق مساعده‌سی ویریلمیور.

قارص، ایغدیر وه قاراکوسه ولایتله‌رنده‌کی مهاجرله‌ریمزك بر قسمی وانه‌گه‌لدیله‌ر. اونلاری‌دا بورادان موشه‌گونده‌رمه‌ك ایستیورلار. فقط مهاجرله‌ریمز بویله‌کوچه‌به حیاتندان قورتارماق ایچین حکومته مراجعت ایده‌ره‌ك اسکان حقندان (اراضی وه املاکدان) وازکیچدیکله‌رینی بیلدیردیله‌ر. قارص وه قاراکوسه طرفندان گه‌له‌ن وه بورادان‌دا موشه گونده‌ریلمه‌ك ایسته‌نیله‌ن مهاجرله‌رك آرزولاری برنجی مقتشلگه بیلدیریلمشدر. گه‌له‌ن مهاجرله‌ریمز محتاج وه پریشان بر حالدا اولوب دیه‌رلك بارچاسی ایکینچیله‌ردر.

استانبول غازیتالارینگ یازدیغناکوره، تورکیه جمهوریتی موش ولایتینگ آلتون اووا ده‌نیله‌ن قسمینی مهاجرله‌ره آیرمشدر. بوراده 100000 مهاجر یرله‌شتریله‌جه‌کدر.

29 آغوستوس تأریخلی استانبول غازیتالارینگ ویردیگی خبره گوره، تورکیه‌نگ شرق ولایتله‌رندەن ئه‌رجیشه 19 ایولی بر آذری‌مهاجر توپلامی گه‌لمشدر. بو یه‌گی مهاجرله‌رك آگلاندیقلارینا گوره، قافقاسیادان بوگونله‌رده بش یوز عائله داها گه‌له‌جه‌کمش.

استانبولگ یوکسه‌ك مکتبله‌رنده اوقویان قارصلی طلبه‌له‌رك عائله‌له‌رندەن آلدیقلاری سوك مکتوبلاراگوره، قارصه آغوستوس اورتالارندا یه‌گیده‌ن کلیتلی آذری مهاجری گه‌لمشدر.

مهاجرله‌ر آینقسا آذربایجانگ غرب ولایتله‌رندەندر. بونلارك آراسندا باکو دارالفنونی په‌داغوژی فاکولته‌سی معلمله‌رندەن عباس قولی‌بیك وه بر چوق مهندس‌ده وارمش. گه‌له‌ن مهاجرله‌ر چیپلاق، آچ، حاستا وه سوك درجه پریشان بر وضعیتده‌درله‌ر. آینقسا چوجوق وه قادینلارك حالی آجیناجاق بر حالدادر. بونلاردا ایچ ولایتله‌ره گونده‌ریله‌جه‌کله‌ردر.

(«استقلال» 33 .IX .20 ,42 .Nr).

تورکستانداوضعیت

(«پوسله‌دنی نووستی» غازیتاسی 1933 نچی ییل 26 سنتابر سانندان)

موثوق بر منبعده‌ن تورکستانداغی تورموش وه «یوتوقلار» حقندا خبرلار آلدق. یاش قوممونیستلار اتفاقی (قومسومول) وه فرقه‌چیلارنك «بوزولوشی» سرعتله دوام ایتمه‌کده‌در. قومسومول اهمیتینك بوگون‌فرقه-

نگ (خدمتچیسی) مالایی مقامینه توشورولگه نلگینی یاشلارنك اوزلەری هەم تأکید ایتەدرلەر. قومونیست یاشلار شخصی منفعتەن باشقانی هیچ اویلامایتورغان بولوب آلدیلار. آرتق کوبدەن بەری هیچ کیمسەدە نە سوسیالیزم-گە اینانچ، نەدە توزوکرەك برکیلەچەککە امید قالغان. جهان انقلابی خصوصندە ایسە بر بیلدان کوبدر که قومسومولار ایچندە هیچ بر بیردە برکیمسەدە آغز آچمایدر. بونگچون دە پولیت بیرو (سیاسی بیورو) عمومی تازالاش اوتکەرمەکدەدر. لکن بوندان بر فائدە چیقمای یاتور؛ بوتون فرقەلیلار «منصب پرست» بولوب آلدیلار وە بوتون فرقەدە ستالین سیاستیگە وە قوممونیزمغا قارشی تیلسز (میلقاو) بر مخالف بیرندەدر.

پاختا ایکینی بو بیل تورکمەنستاندا ساحە اعتباریلە اوروشدان اولگی بیللارغا قاراغاندا 50% آرتمشدر. لکن بیر وقتندە سوغاریلماغان هەمدە یەگیدەن قوشولغان پاختا بیرلەری ایچیندە یتیشسین دیب پاختا ایچین بیریلگەن سونگ مقداری ایکی حصە آزایتریلمشدر؛ بونگچوندە پاختا اونومی حاضردە هەر دەساتین باشیغا 17 پوتدان آرتمایدر. (1914 نچی بیلدا هەر دەساتیندان 75 پوت اونوم آلنغان ایدی).

حاضردا تورکمەنستانگ «سوق الجیش» مرکزی مەرو (مرو) شهری سانالادر؛ أداره مرکزی ایسە بورونغوداغی کیبی یەنە عشق آبادەدر. کوب اهالی عشق آباد اوزرە قاچماقدا بولغانیدان، او بیردە بوتون یولچیلار تفتیش ایتلیب تورماقدادر. هەمدە او بیرگە کیلوچیلەردەن چیگەرە منطقسنە کیرمەك وە تورماق اوچون گ. پ. ئو. (چەقا) طرفدان بیریلگەن رخصتنامە طلب ایتلمەکدەدر. بوندای کاغذی بولماغانلار درحال مملکت ایچگەریسیگە قایتاریلیب یوباریلا یاتورالار.

برنچی مای بایرامینگ قاندای یاسالغانلغی حقنداغی خبرلەردە کوب قزیقدر. مەروده آنچاغنه تیمر یول ایشچیلەرندەن باشقا 10 دان آرتق تورلو فابریقالار وە بردە مەرو اطرافندا کلیتلی مقداردا تورکمەن دهقانلاری بولغان قولخوز وە ساوخوزلار بولوویغا قاراماسدان بو بیلغی (پاراد) رسم کچیدگه ایشچیلەردە دهقانلاردا قاتناشمادیلار. مەروده یالغز عسکری

حصەلار پاراد قیلدیلار؛ یاش بالالارنی یوك آوتوموبیللەرندە کیزدیردیلەر؛ فرقەلیلار خلق کتلەسینی «پەك آزغنه فرقەلیلار» دیب تصویر ایتدیلەر. پارادنی فیلمگه آلماق ایستەگەن فیلم اوپەراتوری ایسە کوچەلەردە بولغان اون چاقلی تورکمەنتی توپلاماق وە اونلارنی تورلو تاماندان بر نیچه ناپقر فیلمگه توشورمەك وە بو اصول ایلە گویا «خلق کتلەسینی» تصویر ایتمەك مجبوریتندە قالمشدی. بولشەویکلەرنگ اوزلەریدە اهالینگ احوال روحیەسینی یاخشی غنه آگلادیلار وە بونگچوندە پارادغا چیقماغانلارغا هیچ بر تورلو تضییق اجرا ایتمەدیلەر.

تورکستاندان کوبدەنبەری خلق قاچماقدادر. حکومت اونلار ایلە منتظم صورتدە کورەشه باشلامشدر؛ ممنونیتسزلك کورسەتوچیلەرنی بویوك مقدارلاردا مجبوری ایشکه یوللاماقدادر. بو تدبیر اهالینگ بوتون آوولی ایلە ایرانغا کوچوویته سببیت بیردی. سوگنو ایکی بیل ایچندە ایرانغا قاچوب چیققانلارنگ سانی 10 میگدەن آز ایمەس.»

باشقارما: روس غازیتاسینگ بو یازدیقلاری بزنگ مشهد مخبریمز طرفندان یازیلیب تورغان معلوماتلارینی قوتلاماقدادر.

II

پاریسده چیقا تورغان روسچه «ووزروژدەنیه» غازیتاسی 18 نچی سەنتابر سانیدا «(آلمان) باش قونسوللغی تجارت آگەنتینگ تورکستان أولکەسنده پاختا اونومی وە یینغم-تیریمی وضعیتی حقنداغی مفصل راپورندان آلندی» دیب توبەندەگی معلوماتنی یازادر:

«مرکزی حکومت پاختا ایکین ساحەلەرینی کیگەیته بیلمەك، یر سوغاریش تشکیلاتی ایشلەرینی کوچەیترمەك وە اونومنی توغرو یینغب-تیرمەك ایچین اوزینگ بوتون عسکری، پولیس وە فرقه کوچلەرینی سفربرلککه چاقیرمشدر. موسقوا یوقاریداغی مقصدلار ایچین تعیین ایتدیگی یوزلەرچه کورەشچەن قومسومول دستەلەرینی تورکستان دالالارینا یوللامشدر. لکن مبالغەسز صورتدە حربی دیب آتاب بولاتورغان بو بویوك جبری تدبیرلەر، بو أولکەدە حکم سوروب تورغان آچلقدان اوزینی قورتارماق ایچین

عنادله ارزاق یتیشدیریشکه اورونوب تورغان یرلی اهالینگ آچیقدان آچیق سابوتاژی ایله قارشیلاشدی.

مرکزده‌ن ارزاق او قادار که‌مده‌ن که‌م کیله‌در، که قوشونتی، پولیس مأمورله‌رینی وه «یه‌گیل سواری» دیب آتادیقلاری بریغادالارنی تویدور- ماقغا زورغا یتوشه‌در.. اهالیگه ایسه، دیه‌رلك، هیچ بر نه‌رسه قالمایدر. بو سببده‌ن یرلی اهالی ایله ساویت حکومتی آراسندا یتمه‌س توکه‌نمه‌س مجادله دوام ایتمه‌کده‌در. بو یرده حکومتنگ تابشوروغینی کورونوشده به‌جه‌رمه‌ك وه اطاعتسزلکله قارالانوب زندانغا آتیلماسلق وه حتی آتیلیب أولدورولمه‌سلك قورقوسندان گنه ایشله‌یدر.»

«پاختا خراب بولا یاتور...»

مه‌نه تاشکنددان، خوقنددان، خیوه‌ده‌ن، مه‌رووده‌ن، بوخارادان، سمرقنددان وه باشقا یرله‌رده‌ن کیلگه‌ن راپورله‌رنگ باشلانغیچی شوندایدر.

خبرچیله‌ر سوگرا یازادرلارکه:

«بو یرگه آمریقادان، مصردان، هندستاندان وه باشقا یرله‌رده‌ن کتیریلگه‌ن هه‌ر تورلو متخصصلار وه آغرانوملار اوردوسی بارلغینه قارا- ماسدان سوغارو ایشله‌ری یاخشی کیتمه‌دی... متخصصلارنگ ئه‌یتوویگه قاراغاندا پاختا ایکینله‌رینگ، دیه‌رلك، تورتده‌ن بر (1/4) بوله‌گی سو- سزلقدان خراب بولغان. عمومیتله بو یلغی پاختا اونومی عینی زماندا آنچا موفقیتلی بولماغان بولتورغی اونومگه نسبتاً یوزده 30-40 آز بولاجاقدر.

پاختا تازالایتورغان زاوودلارنگ فعالیتی برباد بر حالدادر. مرکزی فابریقا رایونلاریغا تاشو ایچین پاختا یوکله‌ش ایشله‌ری بوتونلای یاماندر. نقلیات واسطه‌لارنگ سوك درجه‌ده یته‌رسزلگی، ته‌رازولارنگ جوده آزلغی، پاختانگ قابلیتسزچاسنه باغلانیشی، سیقیلغان پاختا باغلاملارینگ آچیق هوادا اوز اوزنده‌ن یانیب کیتشی، فلاکتلی نتیجه‌لر بیرمه‌کده‌د».

پارتیزان محاربه‌سی

راپوردا: «اگر بونلارنگ همه‌سیگه برده دولت قوتلارینگ هیچ توتالمادیقلاری یرلی عصیانچیلارنگ یوروتوب تورغان سوگسز چه‌ته (پارتیزان) محاربه‌له‌رنی قوشساق بر وقتلار گوللەگه‌ن بو أولکه‌نگ اقتصا- دی وه اجتماعی زوالی حقندا بر تصور حاصل قیلماق قیین بولماساکیره‌ك» دیله‌در.

تورکستان دهقانلاری آتیلیشغا حکم ایتلگه‌نله‌ر

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ 28.7.33. تأریخلی ساندا یازیلغا- نتا کوره، بو یيل ایول آیندا تاشکند منقطقه‌سنده‌غی چین‌آباد قیشلاغی «قیزیل قهرمان» قولخوزیدا «سوسیالیستلك ملکینی اوغورلاغانلق» ایله عیبله‌نب رحیم تورسونبای اوغلو (قولخوزنگ بورونغو رئیس اورونباسا- ری)، قارا خواجه عبدالله خواجه اوغلو، سعدالله خواجه عبدالله خواجه اوغلو، خالتای شیرمحمد اوغلو (قولخوزنگ بولتورغی رئیسی)، عمر بیك بیردی اوغلو (قولخوز أداره اعضاسی) آتیلیشغا وه مال-ملکله‌ری مصادره ایتلیشکه،

رستم‌کریم اوغلو، عبدالرزاق رحیم اوغلو، تاشپولات امام بای بای اوغلو اون یلدان قاماققا وه مال-ملکله‌ری مصادره‌غا حکم ایتلگه‌نله‌ر وه قولخوزنگ بوخقالته‌ری تودا کوف (روس) اوچ یيل قاماققا حکم ایتلدی. لیکین تودا کوف‌نگ ایشچی عائله‌سیده‌ن بولغانی وه برنچی مرتبه محکمه‌گه توشکه‌نی نظرده توتولوب حکم شرطلك بولدی» (یعنی آقلاندی — «یاش تورکستان»).

تاگری رحمت ئه‌یله‌سین

تاشکنده‌ن آلنغان خبرگه کوره قیمتلی قارداشمز دوقتور اسحاق اوغلی عبدالوهاب بیکنگ آتاسی اسحاق‌جان، بویوك آغاسی عبدالستار وه آغاسی عبدالصمدنگ اوغلو عبدالسمیع بیکله‌ر وفات ایتمشله‌ر.

اولوغ تاگریدان مرحوملارغا رحمت، سوگیلی قارداشمز دوقتور عبدالوهاب بیکگه وه عائله افرادیغا اوزون عمر وه صبر تیلیمز.

«یاش تورکستان»

باشقارمادان: تورکستان غازیتالاری مجموعه‌مزنی باستریشغا تاپشیرغاندان سوك کیلگه‌نیده‌ن بو سانغا یورت خبرله‌ری باسیشغا وقت قالمادی.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Yach Turkestan

Octobre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 47

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونە شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تورك بیلیگی اوچون فائدەلی اثر

دوقتور رضا نور بیك تامانندان چیقاریلماقدا بولغان فرانسزچا "Revue de Turcologie" نگ «تورك بایراقلاری تأریخی» نام جلدی چیقمشدر. تورك بایراقلارینا عائد کیگ معلومات بیروچی بو اثر 181 بیتلی بولوب اسکندریەدە باسیلمشدر. اثردە یەگی وقتگی تورك بایراقلارندان یالغز ملی تورکستان بایراغی حقندە بحث ایتلمش وەشکلی کورسەتیلمشدر. تورك بیلیگی اوچون فائدەلی بولغان بو اثرنگ دەگەری 60 فرانقدر.

آدرەس: M. Chevket Bey

Rue Sésostris, No. 3, Alexandrie (Egypte).

* * *

باشقارمادان: آطنەدەگی آبونەچیلەریمزنگ دوقتور مجدالدین احمد بیك آرقالی یوللادیقلاری 3930 غروش وقتندا یتیشدی. تشکرلەر ایتەمز.

مجموعەمزگە تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعە

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك دەقابرندان چیقا باشلاغان	نویابر (ایکنجی تشرین) 1933	سان 48

بوساندا:

1 — آچ وە کیمسەسز بر خلق — طاهر شاکر

2 — 1917 $\frac{25.\ X}{7.\ XI}$ 1933 (ساویت حاکمیتینگ 16 نچی ییل دونومی)

I — روسیەدە بولشەویکلەر حکومت باشیغا کیلمەسدەن اولگی وضعیت

II — بولشەویکلەر حکومت باشندا

III — ملی مسئلە

IV — ساویت حاکمیتینگ تیشقی سیاستی — چوقای اوغلی مصطفی

3 — تورکلك سەسی

I — روس ساویت معارف قومیساری بوبنوف یولداشا آچیق مکتوب — والا نورالدین

II — موسیو بوبنوف، یولداشی موسیو وورو شیلوفدان أورنەك آلسین! وا.نو.

4 — تورکستاندا «تیل ستاستی» (III) — ایسەن تورسون

5 — تورك غازیتاچیلغی (XV) — توقتامش اوغلی

6 — «ییرلیلەشتریش» اطرافندا — چاغاتای

7 — آفغانستاندا

8 — تورکستان خبرلەری

9 — تورکستاندان قاچیب ایرانغا سیغینغانلارنگ احوالیدان خبر آلگلار (ایراندان کیلگەن مکتوبدەن)

10 — تورلو خبرلەر

تورکستاندان قاچیب ایرانغا سیغینغانلارنگ احوالیدان خبر آلیڭلار

تورکستاننگ تورکمه‌نستان بولومنده‌ن پناه ایزله‌ب ایرانغا اون میڭله‌رچه عائله قاچیب چیقدی. بو تورکستانلیلار ایرانغا قاچیب چیقمازدان ایلگه‌ری بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان تالانغانلار. کوپیسی قازامات‌خانه‌له‌رده‌ن قاچقانلاردا‌ندر. قاچقینلار یالغز اوز جانلارینی قوتقاروب ایرانغا سیغینا آلغانلار. بونلارنگ کون کیچیریشله‌ری کوب آغیر حالدادر. آچلق، یالانغاچلق، ناخوشلققا یولوققانلار. شوندای تورموشدا شونلارنگ حالندان خبر آلاتورغان بر مسلمان اهلی یوق دیسه‌ك اوتوروکچی بولونمایدی. اویلانماز بو تورموشدان یورت حاکملارینا خبر بیره‌تورغان برانسانیتپرور کیشی یوقمو؟ ایران حکومتنه تورکستان قاچقینلارینگ حقیقی حالی آچیق بیان ایتلسه بو بی‌نوا غریبله‌رگه، آچ وه یالانغاچلارغا ایران حکومتینگ یارده‌م بیریب، ناخوشلارینا دوقتور کومه‌گی بیره‌جه‌گینی اویلایمز.

اگر «یاش تورکستان»نی اوقوچی قوچ ییگیتله‌ر شو سطرلارنی اوقوغاندان کیین هه‌م ایرانغا سیغینغان تورکستانلیلارنگ آغیر تورموشینی ییرلی حکومتکه بیلدیریشده‌ن چیکینسه‌له‌ر، اول واقت اوتونه‌مزکه، «یاش تورکستان»نی چیقارماققا یارده‌م بیرگوچی آغا-اینیله‌ر شو آغیر تورموشنك اوزگه‌ریلیشینه چالیشسینلار. بولماسا قاچقینلارنك کوپی أولوب کیته‌جه‌کله‌ردر. قاچقینلارنگ بر قانچالاری بو تورموشغا چیده آلماسدان ایزله‌رینه قایتب کیتدیله‌ر. بو قاچقینلارنگ قایتادان یورتغا قایتیشلاری تووه‌ره‌کده بولغان تورك-اسلام مملکتله‌ری اوچون‌ده اوکونوشلو بر نه‌رسه بولسا کیره‌ك. بوتورموش البته ابدی ایمه‌س. بوده اوته‌ر. لاکن بز بی‌نوا تورکستانلیلارنی بوآغیر تورموشدان قوتقارا تورغانلارنی یاردامغا چاقیرامز. (ایراندن کیلگه‌ن مکتوبده‌ن)

قریملی یاشلار دوبروجه‌ده

آلدیغمز خبرگه قاراغاندا استانبولداغی قریملی یاشلاردان برغروپ تعطیل چاغندا دوبروجه تورکله‌ری آراسندا بر سیاحت یاساغانلار وه کیتدیکله‌ری ییرله‌رده ملی مسامره‌له‌ر ترتیب ایته‌ره‌ك خلقنی کوب روحلاندیرغانلار. قریملی یاش توغانلاریمزنی بوکوب کیره‌کلی وه موفقیتلی فعالیتله‌ریله یوره‌کده‌ن قوتلایمز.

آچ وه کیمسه‌سز بر خلق

هه‌ر چند ساویت غازیتالاری ایمدیگه قاداردا انکار ایتب کیلمه‌کده بولسالاردا بوکون بوتون أولکه‌نی اوراب آلماقدا بولغان آچلق وه اونگ توغدوردیغی فجیع حادثه‌له‌ر یاشیریب تورارلق درجه‌نی کوبده‌ن کیچیب کیتدی. روسیه‌ده یوروب کیلگه‌ن سیاحلار آچلقدان کوچه‌له‌رده أولوب یاتولارنگ «موفقیتلی 3 نچی اینته‌رناسیونالگ مرکزی قره‌مل موسقواسنه قادار باروب چیقغانلیغینی، بوندای حادثه‌له‌رنگ او ییردده تیز-تیز کورولوب تورگه‌نینی» حکایه ایته‌درله‌ر.

بوکونگه‌چه روسیه‌گه بارغان اجنبی سیاحلارنگ بر قسمی اوچون آچیق توتولوب کیلگه‌ن اوقراینا، ایدیل بویی، قافقاسیا کیبی أولکه‌له‌رده‌کی وضعیتنی کوره بیلمش اجنبیله‌ر او ییرله‌رده‌کی آچلقنگ، آچ قالغان اهالی وضعیتنگ توك هورپه‌رتیره‌رلك بر منظره عرض ایتدیگینی سویله‌یدرله‌ر. حتی ایسکیده‌ن روسیه‌ده بر نیچه آچلقنی برابر کیچیرگه‌نلیگنی سویله‌وچی بر أجنبی بوکونکی حالنگ ایسکی آچلقلارنگ هیچ بریسنده کورولمه‌گه‌ن درجه‌ده آغیر بولغانلیغنی یازادر. اوکیشی تورلو ییرله‌رده حیوان تیزه‌گینی ییب کیچینوله‌ر بولغانلیغینی حکایه ایته‌در. بوکون اجنبی سیاحلار حتی مطبوعات ممثلله‌ری اوچون بو ییرله‌رده کیزمه‌ك منع ایتیلگه‌ن. بونگ اوزی‌ده ساویتلار «جنتی» اوچون قوانچلی بر حالنی کورسه‌تمه‌یدر.

بزنگ یورتمز تورکستان بولسا قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمی طرفندان بو اجنبی تیکشیروچیله‌ر اوچون تا ایسکیده‌ن‌به‌ری یتتی آچقیچلی بر طلسم حالندا توتولوب کیلمه‌کده‌در. روسیه‌گه سیاحتله‌رنده تورکستانغا قادار باروب چیققان بختلی سیاحلارنگ سانی بارماق ایله سانارلق درجه‌ده آز. اونلارنگ‌دا کوپچیلگی بویورتورما قوناقلار. آزدر، کوبدر اوبیه‌کتیف قاراش ایله باروب قایتقان تیکشیروچیله‌رنگ کوپچیلگی ییللاردان به‌ری تورکستانداغی وضعیتنگ آغیرلغندان بحث ایتوب کیله‌درله‌ر.

تورکستان وه روسیه‌نگ اقتصادی شرائطینی یاخشی بیلوچی بر عالم شو سطرله‌رنك قارا لاوچیسنا بر نیچه‌آی اول یازدیغی بر مکتوبنده «بوکون ساویتلار روسیه‌سینگ تورلو قسمله‌رنده حکم سورمه‌کده بولغان آچلقنگ أڭ آغیر یوکی سزنگ یورتداشلاریگز قازاق قیرغزلارنگ اوموزنده‌در» دیگه‌ن ایدی. بوکون تورکستاننگ تورلو طرفلارندان کیلگه‌ن خصوصی مکتوبله‌ر یورتمزنگ هه‌ر طرفینی آیرماسز روشده آچلق بلاسی قاپلاب آلغانلیغینی کورسه‌تمه‌کده‌در. یتتی سو، سیردریا، تورغای، سیمه‌ی کیبی تورکستاننگ قازاق-قیرغز اوتورغان قسمله‌رنده‌ن کیلگه‌ن خبرله‌ر، مکتوبله‌ر خلقمزنگ نه قادار فجیع بر وضعیت ایچنده بولغانلیغینی آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در. تاشکند، سمرقند کیبی بویوك شهرله‌رده‌ن، خوقند اندیجان کیبی پاختا مرکزله‌رنده‌ن کیلگه‌ن مکتوبله‌ر آغیرلقلارنگ درجه‌سینی بیلدیرمه‌کده‌در. سوڭ زمانلاردا بوخارادان چیقیب کیلگه‌ن بر یولچی او یرده حاکم بولغان آچلقنگ آلدیغی قورقونچ شکلینی وه خلقمزنگ آیانچ حالینی تصویر ایتمه‌کده‌در.

بوکون آوروپا مطبوعات وه جمعیت حیاتنده روسیه‌ده آچ قالغان اهالی، خلقلارنگ وضعیت، مقدراتی مسئله‌سی حرارتلی صورتده بحث ایتیلمه‌کده‌در. بو آچلق بلاسنه محکوم ایتیلگه‌ن انسان کتله‌سینگ هه‌ر قاندای بر قسمی ایله هه‌ر قایسی بر جهتده‌ن اوزینی باغلی دیب بیلگه‌ن خلق، جمعیت وه اونلارنگ اتشکیلات، نشریاتلاری بو اوزله‌رینی باغلاغان طبقه‌نگ عاقبتی ایله مشغول بولماقدادر.

وقتیله ایدیل بویلارینا وه روسیه‌نگ تورلو طرفلارینا کیتب یرله‌شمش بولغان آلمان مهاجرله‌ری حقندا آلمان محافلنده باشلانغان تشبثله‌رنی وقتنده یازیب اوتمشدك. بو حرکت باردیقچا کیکه‌یوب کوك آتماقدادر.

پروته‌ستانت، قاتولیك، اورتودوقس کلیسالاری آچ قالغان خرستیان قارداشلارینگ مقدراتی ایله مشغول بولوب بوتون خرستیانلیغی یاردامغا دعوت ایته‌درله‌ر. ایش بو قادار ایله‌ده بیتمه‌دی. یاقیندا اسوپچره‌نگ مرکزنده توپلانوب آلغان اقلیتله‌ر قونغره‌سی اوڭ توپلانشنا عادتا روسیه‌ده

آچ قالغان عرقداش، دینداشلاری مقدراتی حقندا قورولغان بر نمایش شکلنی بیردی. بو توپلانیش اسمنده‌ن تورلو لازم یرله‌رگه مراجعت ایتیلیب درحال بین‌الملل بر یاردام تشبثی کیره‌کلگی آلغا سورولدی. قونغره مذاکره‌لرنده، قرارلارندا میلیونلارچا انسانگ باشینی یگه‌ن بو آچلقنگ محکوملره‌ری ایچنده ئه‌ستون، رومه‌ن، له‌ت، له وه باشقا ملتله‌رنگ منسوبله‌ری‌ده بولغانلیغی مخصوص قید ایتیله‌در. لهستان پارلاماتندا اعضا بولغان بر اوقراینالی قادین (Milena Rudnycka) دا اوقراینالیلارنگ فجیع وضعیتنی تصویر ایتب دنیانی بو مظلوم خلققا یاردامغا دعوت ایته‌در.

بو آچلیغا محکوم خلق کتله‌لری ایچنده نه قادار ئه‌ستون، نه قادار رومه‌ن باردر، بیلمه‌یمز. فقط آزدر، کوبدر بو انسان کتله‌سی اوزمقدراتنی اورتاغا چیقاریب سویله‌ب، بین‌الملل رسمی بر توپلانیشدا سوز ایته تورغان رسمی ماهیتنی حائز بر آرقا، تایانچ تاپا بیلمشدر. بو آچلققا محکوم انسان کتله‌سی ایچنده 30 میلیون تورك-مسلمان باردر. یوقاریداکی تفصیلاتدا آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در که بو آچلقنگ أڭ آغیر یوکینی شو 30 میلیونلق تورك-مسلمان آینقسا 16 میلیونلق تورکستان تورکلگی اوموزنده تاشیماقدادر. تورکستاننی کوروب کیلگه‌ن یولچیلار أولکه‌نگ مرکزنده آچ خلقنگ حکومت بناسی اطرافنه تیزیلیب یاتوب آچلقدان جان بیرمه‌کده بولغانلیغنی سویله‌یدرله‌ر. تورکستاندان سوڭ کیلگه‌ن خبرله‌ر بو حکایه‌له‌رنگ‌ده حلوا بولوب قالغانلیغینی آگلاتادر.

وضعیت بو مرکزده ایکه‌ن بوکون نه بو 30 میلیونلق تورك-مسلمان‌نگ، نه‌ده قوجامان ماضیسی ایله تورك کولتور تأریخنگ افتخار اوجاغینی تشکیل ایتکه‌ن تورکستاننگ آجی، غیر قابل تحمل وضعیتی حقندا دنیانك هیچ بر کوشه‌سنده‌ن بر تاوش بولسا ایشیتیلدیمی؟ بو اوتوز میلیونلق دین قارداشینگ فجیع وضعیتنه یاردام ئه‌لی اوزاتوچی، اونگ بو آغیر حالینی دنیا افکار عاممه‌سنه نقل ایتوچی بر گنه مسلمان دولتی، جمعیتی تاپیلدیمی؟ بو آچلارنگ حالندان بحث ایتوچی بر قارار، بر سطر بولسون یازوکورولدیمی؟ 30 میلیونلق عرقداشینگ مقدراتینی توشونوب اونی، بر موقع

اشغال ایتدیکی ، بین‌الملل افکار عامه‌که نقل ایتمه‌ك ایسته‌گه‌ن بر اورون تاپیلدیمی ؟ ساویت روسیه‌سنده‌کی بو آجی وضعیتنگ محکومی بولغان خلقلارنگ قاتارندا قالغان بر آووچ ئه‌ستون ، رومه‌نگ اسمینی بین‌الملل رسمیت دائره‌سنده ذکر ایتوب او حقده چاره آراغان محافل تاپیلغان بر زماندا نیچین بو 30 میلیونلق انسان‌کتله‌سی بو قادار اوکسوز قالدی ؟ عجبا بو قوجامان اخلق‌کتله‌سی حشراتمیدر ؟ بوکون خشراتنگ‌ده حیاتینی مدافعه ایتوچی انسان تشکیلاتلارینگ بولوندینی بر دوردر. عجبا بونلارنك ایسته‌ر منسوب بولوندوقلاری دینی جامعه ، ایسته‌رده عرقی ، ملی منسوبیتـ له‌ری نقطهٔ نظرینده‌ن اهیچ بر قیمتله‌ری یوقمیدر ؟ لهستان پارلاماندا اعضا بولونان اوقراینالی بر قادینگ کورسه‌تدیگی قادار مدنی جسارتنی کورـ سه‌ته‌جه‌ك بر آدمده بولونمادیمی ، که اورتاغا چیقیب بوکونکی ساویت نیرکباز لارینك قولی ایله یارانان آچلقنگ أك آغیر یوکینی تاشیماقدا ، توت کیبی قیریلیب توکولمه‌کده بولغان خلقنگ مقدراتی اوستنه رسمی محافل وه افکار عامه‌نگ نظر دقتینی جلب ایتسین!

بونلارنگ بوتونسنه آلدیغمز جواب — بر «یوق»در.

مه‌نه بزنگ فجاعتمز بوندادر. طاهر شاکر

* * *

1917 $\frac{25.\,X.}{7.\,XI.}$ 1933

(ساویت حاکمیتینگ 16 نچی ییل دونومی)

I — بولشه‌ویکله‌ر اوز دیکتاتورالارینگ ییل دونومینی 16 نچی تاپقیر اولاراق بایرام ایتمه‌کده‌درله‌ر. ساویت حاکمیتینگ بو قادار اوزون دوام ایته بیله‌چه‌کینی نه بولشه‌ویکله‌رنگ دوشمانلاری ، نه‌ده اونلارنگ اوزله‌ری اوممثلار ایدی. 1917نچی ییلنگ اوقتوبرنده (یه‌گی حسابله نویابرنده) حکومتنگ ساویتلار قولیغا اوتووینی بالذات له‌نین «کیله‌جه‌گی شبهه‌لی بر انقلابی تجربه» ، جهان محاربه‌سینی هه‌ر حالدا نهایتکه ایرـ دیریشی لازم‌کیلگه‌ن وه اوقتوبر انقلابینگ هه‌م ساویت حاکمیتینگ

دوامی ایچین تمل بولغان «جهان انقلابنه باشلانغیچ» دیب ساناغان ایدی. له‌نین ، «روس اوقتوبر انقلابی یالغز جهان انقلابی اولاراق یاشایا بیلیر» دیر ایدی. ساویت حکومتی ، جهان انقلابینی حاضرلاوچی وه اونگ ، بوتون دونیادا بولماسادا ، هیچ بولماغاندا «انسانلق عالمینگ ایگ ایلگه‌ـ ری ملتله‌ری بولغان اینگلته‌ره ، فرانسا وه آلمانیادا» تیزده‌ن وجودگه‌کتیریـ لیشیگه خدمت ایتوچی «ارکان حرب» (شتاب) دیب تانیلغان ایدی. جهان انقلابینگ له‌نین تامانیدان سویله‌نگه‌ن وه ایسته‌نیلگه‌ن مدت ایچنده وجودگه‌کیله آلماغانلغنه سبب بو خصوصداغی ساویت حکومتی غیرتینگ یتمه‌گه‌نلگی وه اونگ تامانیدان آوروپاداغی قوممونیست فرقه‌لارینی وه آوروپا مستملکه‌له‌رنده‌کی مفرط ملتچی-انقلابچیلارنی مادی وه معنوی یاقدان آز حمایه ایتدیگی ایمه‌سدر.

آوروپادا قوممونیزم انقلابی وه مستملکه ، یاریم مستملکه مملکتله‌رنده ملی قورتولوش انقلابی یاراتماق ایچین ساویت حکومتی تامانیدان کوب غیرت وه داهاکوب مادی یاردهم صرف قیلنب کیلدی. روسیه أداره‌سی آستنداغی خلقلار تروتنده‌ن «قوممونیزم بین المللی» («قومینته‌رن») ، دهقان بین‌المللی («کره‌ست اینته‌رن») «موپیر» («بین‌الملل انقلابچیلارغا یاردهم اویوشمه‌سی») وه باشقا بر قانچا انقلابی تشکیلاتلار یاراتیلدی. چیت مملکته‌رده‌کی انقلابچیلارنگ فعالیتنی داهادا آرتق قولایلاشترماق ایچین ساویت روسیه‌سی «جهان پرولەتاریاتینگ وطنی» دیب اعلان قیلنب وه او یرگه ، قایسی مملکتده‌ن بولسا بولسون ، کیلگه‌ن هه‌ر بر انقلابچی ، «شخصیت» ، «ملی حقوق» توغروسنداغی اوز فکرنده‌ن وه آگلاییشـ دان واز کیچمه‌ك ایسته‌مه‌گه‌ن ساویت روسیه‌نگ اوز وطنداشلارینگ محروم بولدیغی بوتون حقوق وه امتیازله‌رده‌ن فائده‌له‌نمه‌کده‌در.

بونگله برابر ، دونیانگ بوتون مملکته‌رنده‌کی «انقلاب متخصصلاـ ری»نگ اشتراکی ایله قورولغان «جهان پرولەتار انقلابی پلانی» به‌جه‌ـ ریله آلمادیغی کیبی ، ساویت روسیه‌سینی «جنتگه آیلانتریش پلانی»ده هیچ به‌جه‌زیلمه‌دی.

ساویت حکومتینگ بو اون آلتی یل ایچنده قولغا کیریتکه‌ن یوتو-
قلارینی عمومیتله انکار ایتمه‌ك، مفرط بر مبالغه بولور. یوتوقلاری یوق
ایمه‌س. لکن بو یوتوقلارنگ کوپی بولشه‌ویکله‌رنگ اینتلدیکله‌ری،
اونلارنگ «انقلاب پلانلاری»ندا کورسه‌تیلگه‌ن یوتوقلار ایمه‌سدر.

توبه‌نده بز ساویت یوتوقلارینگ عمومی منظره‌سینی کورسه‌تیشکه
تریشامز وه اونلاردان اوقوچیلاریمز اوزله‌ری تیوشلی نتیجه‌لر چیقارا
بیلیرلر.

2 — روسیه‌ده بولشه‌ویکله‌ر حکومت باشینغا کیلمه‌سده‌ن اولگی وضعیت

ایسکی چار روسیه‌سینگ بالذات روس خلقیغا وه آینقسا روسیه
حاکمیتی آستنداغی خلقلارغا قارشی سوك درجه بویوك جنایتی، هه‌مده
جهان اوروشی — انقلاب پاتلایشی ایچین زمین حاضرلامشدی. بو
پاتلایش نهایت 1917نچی یلنگ فیورال (مارت) آیندا وقوع بولدی.
رومانوف مونارشیسی عادتدان تاشقاری بر یه‌گیللك ایله، دیه‌رلك، هیچ
بر مقاومتسز بر صورتده یوق بولدی. «فیورال انقلابی» مملکتنگ ویران
بولوشینی توقتاتالمادی. ایگ یاخشی ناطقلار، ایگ زبده مخالف
سیاسیون وه مبعوثله‌رده حکومت باشندا توروب تاریخی دقیقه‌نگ طلبلاریغا
جواب بیره بیلشده‌ن عاجز کورونوب قالدیلار. انقلاب، محاربه‌نگ نتیجه-
سی اولاراق باشلاندیغی حالدا، انقلاب حکومتی بو محاربه‌نی «ظفرلی
سوکنه قادار» اوزاتونی اویلادی. انقلاب چاغندا روسیه‌ده 14 میلیوندان
آرتق خلق عسکر قاتارندا ایدی. بونلارنگ کوپچیلگی، بوتون عمری
بوینچا «یر، یر» دیب زارلانب، قاندای قیلیب‌ده بویوك یر ایگه‌له‌ری
(پومه‌شچیکله‌ر)نگ یرله‌رینی آلونی آرزو قیلیب کیلگه‌ن روس کره-
ستیانلاری (ایکینچیله‌ری) ایدی. چارلق ره‌ژیمینك یقلیشی‌ایله پومه‌شچیك
یرله‌رینی کره‌ستیانلارنگ هجوم وه تسلطندان قوروب ساقلاب کیلگه‌ن
کوچ‌ده یوقالدی. غایت طبیعی اولاراق، آرتق محاربه‌ده‌ن کوب بو پو-
مه‌شچیك یرله‌ریگه کوزله‌رینی تیکه باشلاغان کره‌ستیان عسکرلر جبهه-

ده‌ن قاچماغا باشلادیلار. موقت حکومت اوردونگ بو احوال روحیه‌سی
ایله حسابلاشماق ایسته‌مه‌دی وه اوروشنی «ظفرلی سوکنه قادار» دوام
ایتدریشده اصرار قیلدی.

ایکنچی یاقدان ملی مسئله کیسکینله‌شیب کیتدی. ایگ «قولایی»
له‌هستان مسئله‌سی بولوب چیقدی. آرتق انقلاب باشلانماسدان‌دا آنچا بو-
رون روسیه چیگه‌ره‌سی ایچنده بر پارچا هم له‌هستان بیری قالماغان
ایدی. آلمانیا حکومتی له‌هستان استقلالینی تانیدی. روسیه‌نگ آوروپالی
متفقلاری — اینگلتره ایله فرانسه — داها چار حکومتینه آپ-آچیق بر
صورتده، له‌هستان مسئله‌سینگ تیزلکله حل ایتلیشی مطلوب ایکه‌نلگینی
بیلدیرگه‌نله‌ر ایدی. بوگا، میلیوکوفنگ 1916نچی ییلدا لوندونغا بار-
غانی زمان یازدیغی وه ایندی بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان نشر ایتلگه‌ن نوتلا-
ری‌دا شاهددر. أمر واقع قارشیسندا قالغان موقت حکومت ایچین‌ده
چاره‌سز، له‌هستانگ استقلالینی «اعلان ایتمه‌ك»ده‌ن باشقا ایش قالمادی.
فینلاندا، اوقراینا وه باشقا أولکه‌له‌رگه قارشی ایسه باشقاچا بر وضعیت
آلنمشدی. بو خصوصده موقت حکومت هیچ بر تورلو کیلیشوگه راضی
بولمادی. فینلاندا سه‌یمی تارقاتیلغان وه موقت حکومت باشلوغی که‌ره‌نسکی
فینله‌رنی عینیله ایکنچی نیقولای حکومتینگ تیلی ایله تهدید ایتمه‌کده
ایدی. اوقراینا هم هیجان ایچنده ایدی. بو أولکه‌نگ محاربه جبهه‌سینه
یاقینلغی، اوقراینا ملتچیله‌ریله قوپال معامله‌گه کیریش ایچین یول قویمادی.
بونگچون‌ده موقت حکومت اوقراینالیلارغا قارشی مساعده کارانه‌تاورانماق
وه اوقراینا ایچکی مختاریتی‌نگ فعلاً برپا ایتلیشینی قبول ایتمه‌ك مجبو-
ریتنده قالغان ایدی... بزنگ — تورکستان وه باشقا أولکه‌له‌رنگ —
مختاریت حقنداغی تشبثله‌ریمز ایسه تیکله‌نمه‌دی‌ده...

بز بو ییرده بارغان ساری موقت حکومتده‌ن اوزاقلاشوب ساویتلار-
وه بولشه‌ویکله‌ر طرفینی کوچه‌یترگه‌ن ایشچیله‌ر حقنده سویله‌مه‌یمز.

بو صورتله انقلابنگ فیورال دوریده‌گی حکومت اوز تایانچینی
یوقاتا باشلادی. بو سببده‌ن او 1917نچی یلنگ اوقتوبر (نویابر)نده

ایکنچی نیقولای حکومتی قاندای قولایلقلا یقیتلغان بولسا، بولشه‌ویکلەر تامانیدان، شوندای قولایلقلا یقیتلدی.

3 — بولشه‌ویکلەر حکومت باشندا. بولشه‌ویکله‌رنگ حکومتنی قولغا آلولارینی برآز داها قولایلاشترغان بر حالدا اونلارنگ همه‌گه هەر نەرسه وعده ایتوله‌ری بولدی: اونلار مملکتگه تیزده‌ن صلح وه آسایش، کره‌ستیانلار (دهقانلار)غا یر، ایشچیله‌رگه تولوق حاکمیت، آیریم ملتله‌رگه حریت وه استقلال وعد ایتدیله‌ر. بز ساویت حکومتینگ کیچدیکی بوتون یوللارنی بو یرده تصویر ایتمه‌کچی ایمه‌سمز. بو بزنی کوب اوزاقلارغا آلوب کیته‌ر. هەمده بر مجموعه مقاله‌سنده «حربی قومو-نیزم»، نەپ (یه‌گی اقتصادی سیاست) ساویت أداره‌سینگ روس بولماغان أولکه‌لەر — اوقراینا، قافقاس، تورکستان — ایله مجادله دورله‌رینگ آلا-بولا کورونوشینی باش چیزگیله‌ری ایچنده‌ده بولسا یازوب بیترمه‌ك امکانی یوقدر.

بولشه‌ویکلەر برەست-لیتووسك صلحی ایله (1918 نچی ییلنگ مارت آیندا) تیشقی محاربه‌غا نهایت بیردیله‌ر، مملکتده ایچکی اوروش باشلاندی. دیمه‌ك لازمدر، که ایچکی اوروش ضروری ایدی. وه بو اوروش روس ایکینچیله‌ری وه ایشچیله‌ری ایچین آگلاشیلارلق ایدی: ایکینچیله‌ر یر اوچون، ایشچیله‌رده حاکمیت اوچون مجادله ایتمه‌کده ایدیله‌ر. گه‌نه‌رال ده‌نیکین، ورانگه‌ل‌له‌ر، آدمیرال قولچاقلار یالغز ساویت حکومتیگه‌گنه قارشی ایمه‌س، عمومیتله انقلاب اساسلاریغا: ایکینچیله‌رنگ یر گه ایگه بولو تشبثله‌ریگه، ایشچیله‌رگه وه آیریم ملیتله‌رگه قارشی اوروش قیلماقدا ایدیله‌ر. ساویت حکومتی بو اوروشده اونلارنی یه‌گدی؛ یه‌گمه‌سلگی ممکن ایمه‌س ایدی. چونکه ده‌نیکین وه قولچاقلارغا قارشی محاربه‌سنده ساویت حکومتی روس خلقی کوپچیلگینگ یارده‌مینی وه برده روس بولماغان ملیتله‌رنگ خیرخواهچا بی‌طرفلغینی وه بعضاً آچیقدان آچیق یارده‌مینی ده کورمه‌کده ایدی.

ساویت حکومتینگ اوز آق دوشمانلارینی یه‌گوینگ نتیجه‌سی

قاندای بولدی؟ کره‌ستیانلار، ایشچیله‌ر وه روس بولماغان ملیتله‌ر نیمه قازاندیلار؟

مه‌نه بزنگ کوچیمز یتکونچه جواب بیریشکه تریشاجاغمز سؤاللار بونلاردر. روس ایکینچیله‌ری (کره‌ستیانلار) حقیقتاً یر آلدیلار. هەمده یالغز روسیه‌نگ اوزنده‌گنه ایمه‌س، عینی زماندا باشقا أولکه‌له‌رده، او جمله‌ده‌ن بالخاصه تورکستاندا. فقط، کره‌ستیانلار یرنی آلماقله برابر او یرگه ایگه بولمادیلار. قوللەکتیف خوجالق سیسته‌می — قولخوزلار، ساوخوزلار — دهقانلارنی خوجالق حریتنده‌ن محروم ایتدی وه اونلار-نی دولتنگ قوللەری حالیغا کتیریب قویدی. ساویت حکومتینگ بویوك امیدله‌ر باغلادیغی أڭ مکمل زراعت ماکینه‌له‌رینگ ایشله‌تیلیشی وه‌یاییلیشی-دا وضعیتنی توزه‌ته آلمادی وه بر زمانلار دونیادا بوغدای جهتده‌ن ایگ بای سانالغان روسیه بوگون ایگ دهشتلی آچلق کیچیرمه‌کده‌در. ستالین-نگ، ساویت حکومتینگ 12 نچی ییل دونومی مناسبتیله سویله‌گه‌ن نطقندا: «قناعتله دیمه‌ك ممکندر، که قولخوزچیلق حرکتینگ آرتووی سایه‌سنده بز ارزاق بحرانندان قطعی صورتده قورتولاچاقمز، یاکه آرتق قورتولدق‌دا. اگر قولخوز وه ساوخوزلارنگ انکشافی داهاداکوچه‌یتر-یلگه‌ن بر تەمپو (سرعت) ایله کیتسه، مملکتیمزنگ اوچ ییللق بر زماندان سوگرا دونیادا، بوغدایغا ایگ بای بر مملکت بولماغان تقدیرده‌ده، ایگ بوغدایلی مملکتله‌رده‌ن بری بولووینه هیچ شبهه یوقدر» دیمشدی. (ستالین‌نگ «له‌نینزم مسئله‌له‌ری» آتلی کتابینگ 9 نچی طبعی 440 نچی بیتیگه باقیلسین.) او زماندان (1929 نچی ییلدان) به‌ری قولخوز وه ساوخوزلارنگ انکشافی حقیقتاً‌دا کوچه‌یتریلگه‌ن بر تەمپو ایله کیتدی؛ حالبوکه ساویت روسیه بوگون «آدام ییوچیله‌ر» دیارینه ئه‌یله‌نمشدر.

کیله‌یلیك ایشچیله‌رگه. اونلار حاکمیتگه ایگه بولدیلارمی؟ بو «حاکمیت» نیمه‌ده‌ن عبارتدر؟ بولشه‌ویکلەر هەر زمان، اوزله‌رنده حقیقی بر «ایشچی ده‌موقراسیسی» موجود ایکه‌نلگینی یازادرلار. بوندان، ساویتلار حاکمیتینگ ایشچی صنفینگ سربست افاده ایتدیگی فکرینه

استناد ایتمه‌سی وه ساویت حکومتینگ یالغز ایشچیله‌رنگ أراده وه‌آرزو-سینی ایشکه آشیروچی بر واسطه بولووی لازم‌کیله‌ر ایدی. حالبوکه ساویت روسیه‌ده بونگ کیبی بر نه‌رسه یوقدر. حقیقتده بو بولادا بیلمه‌س ایدی. چونکه، ایشچی صنفی همم مارقس همم اونگ خلفی بولغان له‌نین نظریه‌له‌رینه رغماً، ایده‌ئولوژیك بر برلك تشکیل ایتمه‌یدر، سوسیالیست ایشچیله‌ر (تورلو توسله‌رده) موجود بولغانی کیبی، عینی زماندا آنتی-سوسیالیست ایشچیله‌رده باردر. بز حاضر آوروپادا «قاتولیك ایشچی تشکیلاتلاری»نگ بار ایکه‌نلگینه شاهد بولوب اوتوروبمز. ایشچیله‌رنگ یارده‌می وه فعالیتلی قاتناشی بولماسدان ایتالیاداغی فاشیستلار وه آلمانیادا-غی هیتله‌رچیله‌ر انقلابی کیبی تام معناسیله آنتی-سوسیالیست انقلابلارنگ بولووی ممکنمیدر؟(*).

«ایشچی ده‌موقراسیسی» دیگه‌ن نه‌رسه، اگر تاریخنگ محصولی اولاراق بریککه‌ن بوکونگی «سیاسی ده‌موقراسی»نگ چه‌رچیوه‌سی ایچنده قالماق ایجاب ایته‌رسه، عموم ایشچی صنفینگ سربست بر صورتده اوز رأیینی بیره بیلووی دیمه‌کدر. حقیقت حالدا ایسه ایشچی صنفی دونیانگ هیچ بر یرنده ساویت روسیه‌سنده‌کی قادار تضییق آستندا ایمه‌سدر. ایشچی پرولەتاریاتینگ قومونیست فرقه‌سنه کیرمه‌گه‌ن بویوك کوپچیلگی ایسه حکومت وه فرقه أداره‌له‌رنده «فرقه‌سزلار» دیدیکله‌ری جزئی بر مقدار ایشچیله‌ر تامانیدان تمثیل ایتلگه‌ن. اونلارنی «فرقه‌سزلار» دیب آتاولارینگ سببی شودر، که ساویت روسیه‌سنده قومونیست فرقه-سندان باشقا هیچ بر فرقه‌غا اذن بریلمه‌یدر. ساویت روسیه‌سنده‌گی ایشچی غره‌و (زاباستوفقا) حقندان محرومدر؛ او، بیلگیلی بر زاوود وه یا فابریقا

(*) بو یبرده شونی قید ایتمه‌ك لازمدر، که انقلابچی مارقسیستلارچا وه عمومیتله سوسیالیستلارجا «سوسیالیزم» مفهومنده اساس، بین المللچیلك‌در. یعنی ملیت غایه‌سینی انکار ایتمه‌ك، دولت قورودا ایگ باش اساس اولاراق هه‌ر بر ملی نه‌رسه‌نی ایشچی صنفینگ (پرولەتاریاتنگ) منافعینه تابع توتماقدر. مه‌نه بو سببه‌دن هیتله‌رچیله‌رنی، اونلارنگ فرقه اسمله‌ری بولغان «ناسیونال-سوسیالیست» ترکیبنده «سوسیالیست» سوزی بار دیب عمومیتله سوسیالیستلار بیله‌ن یاقینلاشترماق وه حتی آز قالا قاریشترماقنی یاکلیش دیب بیلمه‌ك کیره‌ك.

غا باغلانغان وه اوز ایسته‌گی ایله بر زاووتدان باشقا بریسنه اوتمه‌ککه حقی یوقدر.

ساویت روسیه‌سنده حکومت عموم ایشچی صنفی قولندا ایمه‌س، یالغز بولشه‌ویك فرقه‌سندادر. ساویت حاکمیتی پرولەتاریات دیکتاتوراسی ایمه‌س، یالغز پرولەتاریات آراسندا اهمیتسز بر آزچیلق تشکیل ایتکه‌ن بولشه‌ویك فرقه‌سی دیکتاتوراسیدر.

کره‌ستیان (دهقان) لارنگ حاکمیتده قاتناشیغی حقندا سویله‌ب اوتوروش‌ده آرتقچادر. ساویت اساسی قانونلاری بوینچا أداره قورولوشندا بر ایشچینگ (طبیعی، قومونیست ایشچینگ) تاووشی (رأیی) 25 دهقاننگ تاووشیغا برابردر (ساویت عملیاتی بونی هه‌ر آدیمدا تأید ایتمه‌کده‌در).

4 — ملی مسئله. ملی مسئله ساویت روسیه‌سیده، بولشه‌ویك دیکتا-توراسینگ 17 نچی ییلی عرفه‌سنده قاندای وضعیتده‌در؟ ساویت حکو-متینگ ملتله‌رنگ روسیه‌ده‌ن سربستچه آیریلیب چیقا بیلو وه اوز باشیغا ملی مستقل دولت قورو حقی توغروسنداغی وعده‌له‌ری نیمه بولدی؟ روسیه‌نگ اوز چیگه‌ره‌له‌ری ایچنده‌گی وطنداش محاربه‌له‌ری بیته‌ر-یتمه‌س بولشه‌ویکله‌ر (1921 نچی ییلدا 10نچی فرقه قورولتایندا) ملی مسئله حقنداغی پروغراملارینی توبنده‌ن اوزگه‌رتدیله‌ر. ستالین، او زمانغی تیشقی ایشله‌ر قومیساری بولغان چیچه‌رین‌نی «حقیقتده بوش بر سوزگه ئه‌یله‌نیب کیتکه‌ن ملی مقدرات تعینی حقنداکوب سویله‌ید» دیب کایهگان ایدی... بو «بوش سوز»گه دقت ایتکز. بولشه‌ویك پروغرامندا وقتیله شرفلی بر اورون توتقان بو «بوش سوز» بیریگه ساویت حکومتی، نیمه قویدی؟ ستالین دیدر، که او «بوش سوز»، «ملتله‌رنگ دولت شکلنده آیریلو حقلاری» توغروسندا داها واضح وه داها آیدین بر شکلده بیلگیله نگه‌ن شعار ایله ده‌گیشتریلدی.» لکن عینی ستالین‌نگ ایضاح ایتووینه کوره بو شعار یالغز آوروپا مستملکه‌له‌ری ایچین تطبیق ایتله بیلیر. ساویت

حاکمیتی آستنداغی روسیه‌نگ اوز مستملکه‌لریگه کیلگه‌نده، ستالین‌نك سوزله‌ریگه کوره، بو «آیریلو حقی، روسیه‌گه داخل ملتله‌رنگ اوز أراده‌له‌ری بوینچا، استفاده ایتلمه‌سده‌ن بوش قالادر». بو ملتله‌رنگ نه زمان وه نه شکلده اوز «أراده»له‌رینی بو مضمونده افاده ایتدیکله‌ری حقنده ستالین هیچ بر نه‌رسه سویله‌مه‌یدر. فقط، بو نطقندان ایکی یيل سوکرا، 12نجی فرقه قورولتایندا، یه‌نه عینی ستالین «اطراف أولکه‌له‌ر‌ده ساویت حکومتینگ روس حکومتی اولاراق دوام ایته‌چه‌ك»ینی اعتراف ایتدی. ستالین بو اعترافینی آینقسا تورکستان توغروسندا تأکید ایتدی ایدی. باشقا سوز ایله ئه‌یتکه‌نده بو «واضح وه داها آیدین بیلگیله‌نگه‌ن شعار»دا «بوش سوز»گه ئه‌یله‌تریلگه‌ن ایدی. 10نجی قورولتایدان 7 یيل اوتکه‌نده‌ن سوڭ، 1928نجی یيلدا موسقوا بولشه‌ویکله‌ری پرولەتاریات دیکتاتوراسینگ، تورکستاندا ملی پرولەتاریاتسز ایشله‌مه‌کده ایکه‌نلگینی اعتراف ایتدیله‌ر. (شورالار اتفاقی مرکزی اجرائیه قومیته‌سینگ 1928 نجی یيل دیکابر آیندا‌غی سته‌نوغرافیك معلوماتنه باقیلسین.) بوندان یالڭز 4 آی‌غنه اول تورکستان قومونیستلاری (سعد وقاص اوغلو جانایدار، قورامیس اوغلو آزموخان وه باشقالاری) موسقوا مأموری غولوشچه‌کین‌نگ تورکستانی محو ایتوچی دوشمانلق حرکتله‌رینی کوره‌-یله تو‌روب اوکا قارشی «جسارتله‌ری یيتمه‌گه‌نلگیده‌ن» پروتست قیلالماغانلقلا‌رینی وه بو قورقولارینگ اوزله‌رینگ (تورکستان قومونیستلارینگ) اوز وطنندا استناد ایته بیله‌جه‌کله‌ری ملی پرولەتاریاتنگ یوقلغندان کیلیب چیققانلغینی اعتراف ایتدیله‌ر. «تورکستانداغی ساویت حاکمیتینگ بر روس حاکمیتی اولاراق دوام ایتمه‌کده» ایکه‌نلگینی بوندان داها آیدین کورسه‌توچی دلیل لازممی؟ ملتله‌رنگ دولت شکلنده روسیه‌ده‌ن آیریلماق حقی توغروسنداغی بولشه‌ویك شعاری‌دا ایندی، 16 یيللق پرو‌لەتاریات دیکتاتوراسی سوکندا، عینیله «ملتله‌رنگ مقدراتینی تعیین» شعا‌ری کیبی «بوش بر سوز»ده‌ن عبارت بولوب قالیب توروبدر.

ساویت حاکمیتی دورنده باشقا تورلو بولا آلورمی ایدی؟ — یوق؛

بولالماس ایدی. چونکه ساویت حاکمیتی نزدنده اوز باشیغا ملی مسئله‌نك مستقل بر قیمتی یوقدر. بولشه‌ویکله‌ر ملی مسئله‌نی عموم ایشچی مسئله‌سینگ منفعت وه مقصدلاریغا تابع بر قسمی دیب سانایدرلار. بولشه‌ویك نظریه‌سنه کوره بوتون یير یوزینده‌گی مملکتله‌ر ایشچیله‌رینگ منفعت وه مقصدلاری عمومیدر وه آیریم مملکتده ایشچیله‌رنگ منفعت وه مقصدلاری اوز ملی جمعیتینگ باشقا صنفلارینگ منفعت وه مقصدلاریغا بوتونلای ضددر. (*).

ساویت حاکمیتینگ 17نجی یيلی عرفه‌سنده ملی مسئله ساویت روسیه‌سی چیگه‌ره‌سی ایچنده همان بورونغوداغیده‌ك تورادر. حتی بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان ملی أولکه‌له‌رده — تورکستاندا، قافقاسیادا وه باشقالارندا — یاراتیلغان «ملی-قوممونیست»لار ایچنده‌ن برکوپله‌ری موسقوا‌غا قارشی دائمی مجادله‌ده‌درله‌ر وه ملتله‌رنگ دولت شکلنده آیریلو حقی شعارینی «بوش سوز»ده‌ن حقیقتغا ئه‌یله‌ترمه‌ککه تریشماقدالار. چونکه اطراف أولکه‌له‌رنگ حاضردا بر روس مستملکه‌سی حالیغا ئه‌یله‌تریلگه‌ن لگینی وه تورکستان یاختاسینگ، قافقاس نه‌فتینگ اوز خصوصی مملکته‌رینگ منافعینه ایمه‌س، مرکزی ساویت حاکمیتی منفعتلاریغا خدمت ایته یاتقانلغینی بو ناسیونال-قوممونیستلار همم آپ-آچیق آکلاب قالدیلار.

بز بو یيرده ساویت حاکمیتینگ 16 یيل ایچنده‌گی «اقتصادی یوقلاری»ندان بحث ایتب اوتورمایمز. بولشه‌ویکله‌ر زاوود وه فابریقالار قوردیلار، هر تورلو زراعت ماکینه‌له‌ری تارقاتدیلار؛ بر قانچا ایندیگه‌چه معلوم بولماغان بایلق منبعلاری کشف ایتدیله‌ر؛ بویوك مقداردە تورلو «گیگانت»لار تأسیس قیلدیلار. بونلارنگ بارچاسی قاپیتالیست وه ایمپه‌ریالیست مملکته‌رنگ، خصوصاً آلمانیا، آمریقا وه اینگلتره متخصصلاری رهبرلگی آستندا قیلنمشدر. ایگ یه‌گی سیستهم فابریقا وه زاوودلارنگ

(*) «پرولەتاریاتنگ وطنی یوقدر» دیگه‌ن ایسکی مارقسیست شعاری بوندان کیلیب چیققان.

بوللغینه قاراماسدان ساویت تبعه‌لەری لازم بولغان درجه‌ده‌کینه آلمای یاتورلار. مملکت تیله‌نچیلك قیلماقدا. اهالی آچلقدان أولمه‌کده. ساویت‌لارنگ اوز آقچالاری هیچ بر قیمتگه ایگه ایمه‌س. اهالینگ یمه‌ك وه کییم جهتیده‌ن ایگ ضروری احتیاجلارینی أوده‌یه بیلمه‌ك اقتدارنده بولماغان بو «گیگانت»لار، اقتصادی باقیمدان، قاندای قیمتگه ایگه‌درله‌ر؟

ساویت روسیه‌نگ 16 ییل اوتکه‌نده‌ن سوگنو ایچکی وضعیتینگ عمومی کورونوشی مه‌نه شوندایدر.

5 — ساویت حاکمیتینگ تیشقی سیاستی

ساویت روسیه‌نگ یوقاریدا تصویر ایتدیگیمز ایچکی وضعیتی اونك تیشقی سیاستنه‌ده تأثیر ایتمه‌ی قالالمادی. بولشه‌ویك دیکتاتوراسینگ 16 نچی ییلی سوگینه توغرو، آوروپادا انقلاب ایچین سوك درجه اوگایسز بر وضعیت حاصل بولمشدر. موسقوف رسمی مجموعه‌سی «انقلاب وه ملیتله‌ر» (4 نچی ساننداً): «قومینته‌رن، ایگ مهم وه بویوك قاپیتالیست مملکتله‌رده حاضرچالق توغرودان توغرو بر انقلاب وضعیتی وه احوال روحیه‌سی یوق ایکه‌نلگینی کورسه‌تدی» دیب یازادر. نیچین بو مملکتله‌رده «توغرودان توغرو بر انقلاب وضعیتی وه احوال روحیه‌سی یوقدر»، بو آیریم بر مسئله‌در وه بز بو یرده اوگا تیگمه‌یمز. فقط، ایچکی تهلکه‌له‌رنگ آرتا باریشندان وه آوروپادا «انقلاب احوال روحیه‌سی» یوقلغندان‌دا ساویت تیشقی سیاستینگ منظره‌سی حاصل بولادر. بولشه‌ویکله‌ر خط حرکتله‌رینی برده‌ن اوزگه‌رتمه‌کده‌درله‌ر. ساویت دیپلوماسیسی اوز قورسینی (یولینی، باغینتینی) ایندیگه‌چه اوزینگ ایگ یامان دوشمانی دیب ساناندیغی دولتله‌ر ایله یاقینلاشماق اوزره ده گیشترمه‌کده‌در. له‌نین، «مارقسیزم نظریه‌سی بر دوغما (قطعی عقیده) ایمه‌س، وضعیتگه کوره قوللانیلا بیله‌جه‌ك بر دستورالعمل» دیب یازغان وه بوندان نتیجه اولاراق شو فکرنی اورتاغا چیقارمشدی: ساویت حکومتی روسیه‌ده «دونیا انقلابینگ ارکان حربی» بولغان بولشه‌ویك دیکتاتوراسینی ساقلاب قالماق اوچون هه‌ر قاندای گذشتله‌رگه‌ده کیتمه‌لیدر. بو «جهان انقلابینگ ارکان حربی»نی

قایسی بهاغه بولسا بولسون ساقلاب قالماق اوچون له‌نین، آلمان قوممونیستلارینا، اوزله‌رینی هیچ بر وقت «وه‌رسای صلح معاهده نامه‌سینی البته وه تیزده‌ن رد ایتمه‌ك وظیفه‌سی ایله قطعی باغلاماسلق»نی توصیه ایتکه‌ن ایدی. هه‌مده او (له‌نین) اوزینگ مشهور «قوممونیزمدا سوللق بالا خاستالغی» دیگه‌ن، وه سوزنگ تام معناسیله «بولشه‌ویك خط حرکتینگ عقائدی» بولوب کیتکه‌ن رساله‌سنده: «وه‌رسای معاهده‌سینگ تیزده‌ن یوقاتیلیشی امکانی یالغز آلمانلارنگ ایمه‌س، عینی زماندا ساویت انقلابینگ بین‌الخلق موفقیتلاریغا باغلیدر.» دیب یازغان ایدی. مه‌نه بو سببده‌ن، آلمانیادا، دونیانگ (طبیعی، ساویت روسیه خارجنده) ایگ قوتلی فرقه‌سی سانالغان آلمان قوممونیست فرقه‌سینی یوق قیلغان وه آلمانیا ایچنده قوممونیزمغا قارشی رحمسز محاربه اعلان ایتکه‌ن ناسیونال-سوسیالیزم غلبه‌قیلدیغی زمان ساویت حکومتی درحال، وه‌رسای معاهده‌نامه‌سینگ اوزگه‌رتیلیشیگه قارشی ایکه‌نلگینی بیلدیردی وه بو حرکتی ایله له‌هستان هه‌م فرانسه‌یله‌ن یاقینلاشو اوچون اوزیگه یول آچدی. کیچیك آنتانتا، یعنی چه‌خوسلواقیا، یوگوسلاویا وه رومانیا دولتله‌ریله‌ده یاقینلاشو احتمالی کورونمه‌کده‌در.

ساویت خارجی سیاستینگ قورسینی بیلمه‌ك اوچون برده عمومی جهان وضعیتینی‌ده نظرده توتماق لازمدر. اگر حاضردا توغرودان توغرو بر انقلاب احوال روحیه‌سی یوق ایسه‌ده، ایکنچی یاقدان جهانده تینچلك، سلامتلك‌ده یوقدر. آوروپادا، آمریقادا، آسیادا بحرانلار پنجه‌سنده‌در. آینقسا محاربه قورقوسندان کوب سویله‌مه‌کده وه یازماقدادرلار. فرانسه، له‌هستان وه کیچیك آنتانتا دولتله‌ری اوزله‌ری ایچین، هیتله‌رچیله‌ر حکومت باشیغا کیلگونچه‌گه قادار ساویت حکومتینگ ایگ یاخشی مناسباتدا بولوندیغی آلمانیا ایله هه‌ر قاندای برآکلاشماوچیلق احتمالیغا قارشی برامنیت یولینی تاپماققا چالیشماقدالار. حتی برآرالق آلمانیا ایله ساویت روسیه آراسندا حربی اتفاق باغلانغانلغی‌دا تخمین ایتلگه‌ن ایدی. مه‌نه بو سببده‌ن ساویت حکومتینگ بو دولتله‌ر طرفیغا اوزاتیلغان قولی هوادا بوش آسیلیب قالمادی.

ساویت حکومتینگ آمریقا تامانیدان تانیلووی مسئله‌سی‌ده نوبتده تورادر. لاکن بو پیرده سببنی ساویت حکومتینگ «موفقیتله‌ری» خارجندا آقتارمالیدر. آمریقا، مانجوکونی کوچه‌یتریش یولی وه اوزینگ ایچکی مانغولیا سیاستی ایله ساویت روسیه ایچین بویوك قورقولار توغدورا یاتقان یاپونیا ایله مصادمه‌گه کیریشیب قالودان خوف قیلادر. بو صورتله، ساویت حاکمیتی ایله ایمپه‌ریالیست آمریقانگ تیشقی سیاست جهتده‌کی منفعتله‌ری یاپونیاغا قارشی اوزآرا یاقینلاشولارینی طلب قیلادر. ساویت-آمریقا یاقینلاشماسینگ یکانه سببی مه‌نه بو ایکه‌نلگنده بوتون آوروپا غازیتالاری متفق وه مصردرلار. بو خصوصدا ساویت تیشقی ایشله‌ر قومیساری لیتوینوف‌ده بالذات آچیقچاسنا سویله‌مشدر.

کوره‌مز، که ساویت تیشقی سیاستینگ موفقیتله‌ری اوچ نه‌رسه‌گه اساسلانغان: بوتون دونیادا ایگ قوتلی بولغان آلمان قوممونیست فرقه‌سینی یوق قیلغان ناسیونال-سوسیالیزم غلبه قیلدیغی زمان ساویت روسیه‌نگ اوز ایچنده‌کی، اونی هه‌ر قاندای بر تیشقی مصادمه‌ده‌ن قورقوتا تورغان ایچکی تهلکه‌له‌رنگ یوز بیریشی؛ آوروپادا وه آمریقادا انقلابی احوال روحیه‌نگ یوقلغی، که ساویت حکومتینی انقلاب پاتلاتش پروژه‌سینی موقتاً بر چیتکه قویوب توروشغا مجبور ایتب توروبدر. نهایت، جهان بحرانی وه ساویت مطبوعاتینگ هه‌لیگه‌چه ساویت اتفاقیغا قارشی برلکده اوروش حاضرلاماقله عیبله‌مه‌کده اولدیغی قاپیتالیست دولتله‌ر آراسنداغی متقابل اعتمادسزلق.

بوندان 16 ییل بورون، بولشه‌ویکله‌ر حکومت باشیغا کیلیب «سرایلارغا قارشی اوروش، قولبه‌له‌رگه صلح» اعلان ایتمشله‌ر ایدی. بو سیاستنگ نتیجه‌له‌ری ایندی میداندادر: روسیه ایچنده ساویت حکومتی قولبه‌له‌ر ایله، یعنی بوتون ئه‌مه‌کچی (زخمتکش) خلق ایله محاربه حالندادر؛ خارجدا ایسه او، ساویت حکومتی، بورژوآ-قاپیتالیست دولتله‌ر سرایندا خیر وه همت آقتارماق مجبوریتنده قالمشدر.

لکن بوندان بولشه‌ویکله‌رنگ اوز روح، وجدانلارینی اوزگه‌رتدیکله‌ری چیقمایدر. یوق. ساویت حکومتی یه‌نه ایسکیچه «بین‌الملل پروله‌تاریات وطنی» بولوب قالا بیره‌در وه، «بوتون دونیاداغی ئه‌مه‌کچی کتله‌له‌رنی وه مظلوم خلقلارنی، ایمپه‌ریالیزم آغالغینی، قاپیتالیست وه ملکدارلار حاکمیتینی قوراللی قوزغالیشلار، ایچکی اوروشلار وه «ملی قورتولوش» محاربه‌له‌ری یولی ایله ییقیتماق اوچون سوگغو وه قطعی کوره‌شکه سوق ایتشگه حاضرلانادر» («ره‌وولیوسیوننی ووستوق»نگ 1933 نچی ییلغی 2 نچی سانیغا باقیلسین). فقط بوگون بولشه‌ویکله‌ر بوایمپه‌ریالیستله‌ر حضورنده یالتاقلانماق وه بو قاپیتالیستلاردان آقچا سوراماق مجبوریتنده‌درله‌ر.

بولشه‌ویك ایدئولوژیسی (مفکوره‌سی) باقیم نقطه‌سندان بو یوتوقلارنی اصلا ساویت حاکیتی‌نگ «موفقیتی» دیب آتاب بولمایدر.

چوقای ارغلی مصطفی

تورکلك سه‌سی

باشقارمادان: توبه‌نده اوزیچه کیتریب اوتوردیغیمز مقاله‌له‌ر تورك محررله‌رینده‌ن والا نورالدین بیك طرفندان یازیلیب «هرگون» آتلی استانبول غازیتاسینگ 27 وه 28 نچی اوقتوبر نسخه‌لاریندا باسیلیب چیقمیشدر. والا نورالدین بیك مقاله‌سینگ اهمیتی آینقسا «یاش تورکستان» بیتله‌رینده تینماسدان آلغا سوروب، یاقلاب کیلدیگمز «تورك برلگی» یولیمز ایچین پك مهم‌در. والا نورالدین بیك مسئله‌نی حقیقتاً‌دا توغرو قویمش‌در. بوتون دنیادا اوزینی یگانه «صلحپرور»، ملتله‌ر دوستلغی طرفداری وه ملی حرث یاراتوچی کورسه‌تیب، تانیتماققا اورونوب یورگان ساویت حکومتی تورکیه‌گه توپ، توفه‌گ طیاره‌له‌ر هدیه ایتویله برابر شو تورکیه ایله اوز قول آستنداغی تورك أولکه‌له‌ری آراسندا، ملی حرث مناسبتنی باغلاشترماق ایچین امکان بیرسه ایدی، بالخاصه معلمله‌رگه محتاج تورکستانغا تورکیه‌ده‌ن معلمله‌ر کیتریتسه ایدی، تورك ملتینه قارشی حس ایتدیگی دوستلغینگ «آلدی-آرتی تازه» وه هر تورلو «حرام فکر»ده‌ن آزاد ایکه‌نلیگینی اثبات ایتکه‌ن بولور ایدی. تورکیه حکومتی تورك یاشلارینی ساویت روسیه‌سیگه «استاژ» کورمه‌ك ایچین یوباریب توردیغی زمان، نه ایچین سایت حکومتی تورکستان یاشلارینی تورکیه‌گه معلملك درسی آلماق ایچین یوللامایدر.

والا نورالدین بیك مقاله‌سنده قویولغان مسئله‌گه «یاش تورکستان»نگ کیله‌جه‌ك سانندا قایتب اورالماقچیمز.

روس ساویت معارف قومیساری بوبنوف یولداشا آچیق مکتوب

محترم مسافر لاریمز!

بەن، سزك مکتبلەریکزده تحصیل گوردم؛ سزلەردەن خایلی شیئلەر اوگرەندم وه مملکتکزه قارشی پەك فضله بر دوستلق دویارم. دونده والی محی‌الدین بیگك «پەرا پالاس»ده گی اوگله یمه‌گی ضیافتنده، سفیر سوریتس جنابلاری واسطەسیله ذات عالیکزه تقدیم ایدیلدم. فقط، آیاق اوزەری، آشاغیکی چتین مسئله حقندا سزگله گوروشمەك قابل ده‌گیلدی. اونك ایچین یازاراق سوریورم.

ساویت حدودلاری داخلنده آذری، قرغز، ئوزبەك الخ... اسملەریله یاشایان پەك چوق تورکلەر موجود بولوندیغی، بونلارنك یکونی، حتی تورکیەده کی تورکلەردەن داها فضله اولدوغی، هەرکسك معلومیدر.

ساویت توپراقلارندا پەك چوق سیاحتلار یاپدم وه بو تورکلەرك طبقی بزم کبی قونوشدقلارینی، اونلارله تام معناسیله بر ملت تشکیل ایتدیگیمزی گوردم.

گرچه، قونوشمالار آراسندا برآز فرق وار. لاکن بو فرق، دیالەکت، یعنی لهجه فرقندان عبارتدر. بر استانبوللو ایله بر اورەنبورغلونك، بر بورسەلی ایله بر باکولینك لهجەسی آراسنداغی فرق، بر قسطمونولو ایله بر وانلی‌نك، بر ارضروم کویلوسی ایله بر چوقوراوه والی‌نك لهجەلەری آراسنداغی فرقدان داها بویوك ده‌گیلدر.

ایسکیدەن، چار أدارەسی زماننده، (استانبولا قادار تشریف‌ایتمیشلەرن باب عالی کتابچیلارندان تدقیق بویورا بیلیرسیکز.) بورادا یاسیلان کتاب وه غازیتالاردان بویوك بر قسمی سزیك مملکتکزه سوق ایدیلیردی.

بزده اورادا کی ملتداشلاریمزك یاسدیقلاری اثرلەری آلیر اوقوردق. حتی ایچلەرندەن بعضیلارینی کندی مخلداتمزدەن سایاردق. حالبوکه اون کسور سنەدر، بەنجه شمدی آرتق هیچده وارد اولمیان وه بوندان سوگرا سزچەده وارد اولماماسی ایجاب ایدەن سیاسی ملاحظه‌لار سائقەسیله،

ملتمزك ایکی آیری آیری مملکت داخلنده‌کی قسمی آراسندا موجود نشریات ارتباطی کیسیلمشدر.

اورادا کی تورکلەرله بورادا کی تورکلەر آراسینه بر سدچین قونولمشدر.

تورکیەمزه گەلەگز شرفینه آنقارادا آگلاشاراق بو سدچینی بیقماگزی ایستیورز! بو، بر..

ایکنچیسی ده:

یاگلیش بر آلفابه (الفبا) سیستەمی سبیله، تورك دیلی، بر داها تعمیر ایدیلمەمەك اوزره، پارچالانیور.

عرب حرفلەریله یاسیلان اثرلەری، ایسکیدەن آدریاتیق ایله چین آراسنداکی بوتون تورکلەر آگلایا بیلیرلەردی.

حالبوکه، سز، ساویت تورکلەرینگ بزیمکیندەن چوق یاشقا بر یەگی آلفابه قبول ایتدیکلەرینی بیلیورسگز. ایش، بونگلەده قالمیور. کوچوك کوچوك تفاوتلەرله تورکچه قونوشان تورك قوللارینگ هەر برینه آیری بر آلفابه قبول ایتدیردیگز. (وه یا قبول ایتمەلەری کندی کندیلگندەن حاصل اولدی).

بویلەلکله، تورك یازیسی بابل قلەسنه دوندی. برینگ یازدیغینی اوته‌کی آگلیامیور.

مملکتیمزی زیارتگز مناسبتیله، آنقارادا، شو خصوصدادا مطابق قالماگزی ایستیورز:

بویوك بر تورك آلفابەسی قورولتایی عقد ایدەرەك بو صوك بش اون یل ظرفندا پارچالانان تورك یازیسینه تمامیتینی، مصونیتینی اعاده ایتمەك...

اگر بونی یاپارساگز، اگر بو خصوصدا بزیم رهبرلەرله آگلاشا بیلیرسه‌گز، امین اولوگز، بوتون سیاسی حیاتگزك ایگ پارلاق موفقیتینی تأمین ایدەجه‌کسگز.

والا نورالدین

«کیم اوقور، کیم دیکله‌ر؟...»

موسیو بوبنوف، یولداشی موسیو ووراشیلوفدان أورنه‌ك آلسین!

ناظر لارك شخصی دوشونجه‌لری، البته که أداره ایتدیکله‌ری رسمی تشکللرك گیدیشاتی اوزه‌رینده عامل اولور.

شاید مسافریمز بولونان ساویت حربیه قومیساری ووراشیلوف جناب‌لاری، بزله‌ری شخصاً چوق سه‌ومه‌میش اولسایدی هم بو هیئتك باشندا کندی گه‌له‌جه‌گنه باشقاسینی یوللاماق امکانینی بولوردی هم‌ده ساویتلارك بزله‌ره توپ، توفه‌ك، طیاره ویرمه‌سنه مانع اولوردی.

دوشونگ: بر دولتگ، قومشوسی بولونان بر دولته توپ، توفه‌ك، حرب طیاره‌سی ویرمه‌سی نه دیمه‌کدر؟

بو، سوك درجه اعتماد، سوك درجه ساغلام بر دوستلق امنیتینه‌دلالت ایتمه‌زمی؟... دیمه‌ك، که روسلار، بزده‌ن — په‌ك حقلی اولاراق — مطمئنله‌ر... کندیله‌رینه آنجاق یاردیمیمز ادوقونا بیله‌جه‌گینه قانع اولیور‌لار... وه بو قناعتگ سارسیلمادان افاده‌سنه ووراشیلوف یولداش عامل اولیور.

په‌ك أیی شیمدی سورارز: ساویت قومشومز بزه اعتمادینی توپ، توفه‌ك، طیاره کبی مادی جهتله‌رده ابزار ایتدیگی وه مناسبتیمزی بو ساحه‌لاردا قوتلندیردیگی حالدا، معنوی طرفدادا نیچین عینی شیٔ یاپیلمیور؟

دون‌ده، بر مقاله‌مزده آگلاتیلدیغی کبی، ساویت تورکله‌ریله بزیم آرامزدا یه‌گی ره‌ژیمله‌ریمز اثناسندا قوتلی معنوی رابطه‌لار تأسیس ایدیلمه‌ك شویله دورسون، بالعکس، أسکی معنوی رابطه‌لاردا کوکنده‌ن بالتا‌لانماق صورتیله قریلمیشدر:

1 — چار روسیه‌سی، تورکیه نشریاتینگ، غازیتالارینگ، کتابلارینگ کندی توپراقلارینا گیرمه‌سینه اوقونماسنا مساعده ایده‌ردی. شیمدی بوگا امکان بولامیورز. عینی ملتگ ایکی قولی آراسندا براوچوروم آچیلمیشدر.

2 — أسکیده‌ن عینی یازی‌یی بوتون تورکله‌ر اوقورلاردی. حالبو

که شیمدی هه‌ر تورك شعبه‌سینگ یه‌گی بر یازیسی حصوله‌گه‌لمیشدر. برله‌شتریلمه‌گه دوغرو ده‌گیل، داغیلتماغا دوغرو آدیملار آتیلیور!

ووراشیلوفگ توپنه، توفه‌گینه، طاره‌سنه چوق تشکرله‌ر ایده‌رز. فکریمزجه، بوبنوف‌دا، کندی ساحه‌سندا تورکله‌ره قارشی عینی دوستلق اعتمادینی، یاردیمینی کوسته‌ره‌لی، تورك عالمینگ بوزولان معنوی وحدت وه مواصله‌سینی تأمین ایتمه‌لیدر.

بو، توپدان، توفه‌گده‌ن، طیاره‌ده‌ن داها مهمدر. چوق، چوق داها مهمدر.

وا. نو.

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

III.

اوتکه‌ن ایکی مقاله‌ده اوزبیکستاندا یوروتولماقدا بولغان تیل سیاستنده‌ن بحث ایتمش ایدك. ایمدی قیسقاغنا بولسادا بو مسئله اطرافندا تورکمه‌نستاندا بولوب کیچمه‌کده بولغان حادثه‌لر وه او پیرده‌گی آقیملار ایله اوقوچیلاریمزنی تانشتریب کیچمه‌کچی بولامز.

ساویت حکومتی تورکمه‌نستاندا تیل مسئله‌سی اطرافندا بوری اوغلی کوموش علی(*) وه یولداشلارینگ باشچیلیغی آستندا یوروغان ملی تیل آقیمی ایله اوزون پللار کوره‌شمه‌ك مجبوریتنده قالدی. نهایت کوموش علی وه باشقه باشچیلارنی قاماقفا آلو ایله قوتولغانلیغنی اویلاب تورارکه‌ن بو آقیمنگ مملکتنگ هه‌ر طرفندا منورله‌ر آراسندا کوك آتوب اوراب بارا یاتقانتا شاهد بولوب اوتورادر.

بوری اوغلی‌نگ باشچیلیغی آستندا بولغان بو ملی تیلچیلك آقیمینی ساویت حکومتی ملتچیلك، تورکچیلك، پان تورکیستلك ایله عیبله‌یدر. بو

(*) بوری اوغلی کوموش علی، خوجان اوغلی سلطانبك ایله برلیکده 1917 نچی ییلی، انقلابدان سوگ تاشکنده باش محرریمز مصطفی بیکنگ سیاسی رهبرلگی آستیدا چیقیب تورغان «برلك توزی» غازیتاسیغا کوب یاقیندان قاتناشغان بر ذاتدر.

تیل آقیمی یه‌گی ادبی تیل اوچون اساس اولاراق ایسکی تورکمه‌ن ادبیاتی تیلینی آلادر. یه‌گی ادبی تیلنی عموم تورك تیلی اساسی بولغان «اورال-آلتای» تیل غروپینگ عمومی وصفله‌ری، قانونلارینا اویغون بر شکلده انکشاف ایتدیریب تیلنی مه‌نه شو قاناقدان بایتیش کیره‌کلگی قاراشینی آلغا سورادر. ساویت تیلچیلگی طرفندان آلغا سورولگه‌ن تیلنی ایسه «یالقاولار تیلی» دیب آتارلار ایمش.

بو ملی تیل آقیمی قاراشلارینی بوتونلای رد ایتوچی ساویت تیلچیلگی ایسه یه‌گی تورکمه‌ن پرولەتار ادبی تیلینی ساویت حکومتی اینتەرناسیونال تیل سیاستینگ کورسه‌تکه‌ن اساسلاری اوستنده توزوب‌اوسدوروش کیره‌کلگینی آلغا سوره‌در. حتی او تورکمه‌ن خلقینگ ساویت دورینه قادار بر ادبی تیلی، بر ادبیاتی بولووینی‌دا قبول ایتمه‌کچی ایمەس. او، ساویتلاردان اول تورکمه‌ن ادبی تیلی بارلغندان بحث ایتونی «اسارتده‌ن قوتقاریلغان» خلقلارغا ساویت حکومتی طرفندان ادبی تیل بیریلگه‌نتی انکار ایتوکیبی «گناه کبیر» بولغانلیغنی سویله‌یدر. او بوندای توشونولەرنی ساویت حکومتینه قارشی بر تانکورلك دیب کورسه‌ته‌در...

تورکمه‌نستان معارف قومیسارلغی مجموعه‌سنده چیققان تورکمه‌ن په‌داغوژی آقاده‌میسی مدرسله‌رنده‌ن دریا اوغلی خدیر دیگه‌ن کشینگ مقاله‌سی بو مسئله‌نی برآزدا قیزدیریب یوبارغان. بو مقاله‌نگ اوزی قولیمزغا کیلمه‌گه‌ن بولسادا تورکمه‌نستان ساویت مطبوعاتینگ آچدیغی مناقشه‌لەر بزگه اونگ آلغا سوردیگی فکرلەر حقنده بر تصور ایدینمەك امکانی بیرمه‌کده‌در.

اولا مقاله‌نگ «ایسکی تورکمه‌ن ادبی تیلی» دیگه‌ن سرلوحه‌سی اوزی کوب‌گنه نه‌رسه‌لەر سویله‌مه‌کده‌در. «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسینگ (30. 5. 33) افاده‌سنچه بو مقاله ملی تیل مسئله‌سنده‌ن باشقا بر تاقم ملی تأریخی، فلسفی نظریه‌لەرده اورتاغا قویماقدا ایمش. مقاله (تیل مسئله‌سنه دائر قسمنده) انقلابغاچا تورکمه‌ن ادبی تیلی بارمی ایدی؟ —

دیگه‌ن سؤال ایله باشلایدر. مقاله ایگه‌سینگ بو سؤالغا جواب بیرمه‌سده‌ن اول بر ملی ادبی تیل دیگه‌نده نیمه آگلاش کیره‌کلگی وه اونگ عملگه کیلووی اوچون لازم بولغان عاملار حقنده بیریب اوتکه‌ن ایضاحاتی بزم اوچون شایان دقتدر.

«بر خلقنگ ملی ادبی تیلگه ایگه بولووی اوچون اونگ اقتصادی، سیاسی بر برلك توزووی کیره‌ك. او خلقنگ اوز دولتی دائره‌سنده اقتصاداً بر برلك حالندا بولووی، دولتنك قانون ایشله‌ری‌ده اونك اوزی طرفندان توزولوب پیشیلووی کیره‌ك. بوتون آپپارات بر تیلده یوروتولمالی. دولت سیاستی، اقتصادیات، صنعت، ادبیات، ته‌خنیك، طب وه باشقا ئه‌له‌مه‌تلەر برله‌شیب او ملتنگ ادبی تیلینی وجودغا چیقارادرلار.» دیدیکده‌ن سوڭ باشداغی «انقلابغاچا تورکمه‌ن ادبی تیلی بارمی ایدی؟» دیگه‌ن سؤالیغا قایتب، بوگا او طبیعتیله انقلابغاچا تورکمه‌ن ادبی تیلی بار ایدی دیب جواب بیره‌در. چونکه عکس تقدیرده اونگ‌ده غرضکار ساویت تیل سیاستچیله‌ری-نیرنگباز لاری کیبی عصرله‌رده‌ن‌به‌ری یوزله‌رچه شاعر، ادیب یازوچیلار یتشترگه‌ن بر تیلنگ بارلیغینی انکار ایتمه‌سی لازم کیله‌ر ایدی، که بونی انصافینی ساتماغان هیچ بر انسان قبول ایته آلماس. او ایسکی ادبی تیلنگ قطعی شکلینی چیقاریب قویوش اوچون XIX-XVIII عصر-له‌رنگ شاعر، ادیبله‌ری اثرله‌رینی تیکشیریش کیره‌کلگینی آلغا سوروب، تورکمه‌ن یاشلغینگ هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن زیاده بو اسکی تورکمه‌ن ادبی تیلی اساسی اوستنده اصرار قیلیشی کیره‌کلگینی چیقارادر.

ساویت مکتبنده درس بیریب، ساویت حکومتی ایکمه‌گینی ییب تورغان بو قیزیل مدرسنگ ساویت حکومتنه قارشی تانکورلك دیمەك بولغان نظریه‌سنده‌ن فغانی کوککه چیققان ساویت مطبوعاتی ممثله‌ری «تورکمه‌نستان علمی تیکشیرو اینستیتوتی» رئیسنه مراجعتله بو حقده اونك رأینی سورایدرلار. اوکیشی‌ده «مخدوم قولی» اساسلی صورتده تیکشیریلیب، بر قناعت حاصل بولماغونچا بو حقده قطعی بر نه‌رسه سویله‌ب

بولمایاجاغی جوابینی بیرمشدر. اوز نظریه‌لرینی تصدیق ایته‌تورغان جواب آلالماغان ساویت تیل سیاستچیله‌ری «مسئله‌نگ حلی مخدوم قولی‌غا قالدی» دیب باقیریب چاقیرادرلار. دولت محمد اوغلی مخدوم قولی 18 نچی عصرده‌گی مشهور تورکمه‌ن شاعری‌در. مخدوم قولی‌نگ «جنگ نامه» نام اثری بوکونگی ساویت آقاده‌میسی اعضاسندان، وقتیله تاپتازه مونارشیست پروفه‌سور آلیکساندر سامویلوویچ طرفندان کوب تیکشیریلگه‌ن ایدی. سوك یللاردا بولشه‌ویك مطبوعاتندا، آینقسا «پراودا ووستوکا» غازیتاسی یتله‌رینده، سامویلوویچ‌نی «فه‌ئه‌دالیزم، ملی بورژوآ» فکرینی تاراتوچی مخدوم قولی پروپاغانداچیسی بولدی دیب کوب عیبله‌ب یازدیلار. سامویلوویچ بو عیبلاولاردان قورقوب، بوقوب قالماسا ایدی ــ انقلابدان کوب اول تورکمه‌ن ادبی تیلی بولغان دیب چیقار وه بوکا دلیل اولاراق مخدوم قولی‌نی‌ده آتاب اوته‌ر ایدی.

دریا اوغلی‌نی تنقید ایتوچی «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» محرری اونگ قاراشندان آینقسا اوچ نقطه اوستنده‌کوب اصرار ایته‌در. هه‌ر «خلق اوز دولتی ایچنده اقتصادی بر برلك تشکیل ایتمه‌لیدر» دیگه‌ن نقطه‌سینی آلوب بوندان محررنگ حقوق تیکیسلیگی (؟) اساسندا خلقلارنگ تشریك مساعی ایتشله‌رینی قبول ایتمه‌گه‌نلگنی؛ بونگ‌ده له‌نین ملی سیاستی یولنه قارشی بولغانلیغینی چیقارادر.

بو غایتده طبیعی بر نه‌رسه‌در. بوکون له‌نین ملی سیاستنه موافق توشونوچی، اونگ اورتاغا چیقاردیغی بوکونکی شرائطده حقوق تیکیسلیگی بارلیغینی اویلاوچی برگنه بولسادا انصافلی تورکستانلی تاپیلارمی ایکه‌ن؟ مه‌نه بو قولیمزداغی تیل سیاستی کیچیك‌گنه بر مثال. شو حقده حکم ایته‌رکه‌ن حقوق تیکیسلیگی دیگه‌ن نه‌رسه بارمی؟

اونگ آلغا سوردیگی «حقوقی، قانونی مسئله‌لرده او خلقنگ اوزی طرفندان پیشیلمه‌لی»، «بوتون آپپارات بر تیلده یوروتولمالی» دیگه‌ن نقطه‌لرده «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» محررینگ هیچ خوشنه کیتمه‌مش. او بونلاردادا له‌نین ملی سیاستنه قارشیلق کوروب دریا اوغلی‌غا کفر-

له‌رینی یاغدیرماقدا. فقط دریا اوغلی‌دا اوز یولندا یوروب بارادر.

ملی تیلچیلك آقیملارینا قارشی بو قادار شدت کورسه‌تکه‌ن ساویت حکومتی یه‌گی تورکمه‌ن پرولەتار ادبی تیلینی‌ده «بویوك رهبر» ستالین‌نك کورسه‌تدیگی بین‌الملل پرولەتار ادبی تیلنه ایریشترو یولنداآلیب بارماقچی. اونگچون ایلك سیرادا تورکمه‌ن اورفوغرافیسینی، غرامه‌رینی وه آتاماله‌رینی توزوشده ساویت تیل سیاستی ایزله‌رینی محکم توتماقچی بولادر. بو یولدا اوزینگ موفقیتنی تأمین اوچون بوتون تیلچیله‌رینه هیچ برصورتله ملتچی عنصرلارنگ تأثیرینی یاناشترماسلقلارینی توصیه ایته‌در.

یسه‌ن تورسون

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

XV.

تورکستاندا 1915 نچی ییلدا چیقاریلغان تورکچه غازیتالارنگ بری ده کونده‌لك اولاراق سمرقنده چیقمش «تلگرام خبرلری» در. بو غازیتا تاشباسمادا 500 ده‌ن آرتغراق باسیلیب تارقالاردی. فقط بو هم او زمانغی غازیتالار کیبی اوزون یاشالمای 30 سانی دنیا یوزیگه چیقیب توختاب قالدی. محرری حسین ابراهیم‌در.

1916 نچی ییلدا بوتون تورکستاندا یالغز اوچ‌گنه تورکچه غازیتا چیقمشدر: تاشکنده «شرق» ایله «آلاش»نی، سمرقنده «آگینته تلگرافلاری» نامنداغی غازیتانی کوره‌مز.

«آگینته تلگرافلاری»نگ مؤسسی وه محرری سید رضا علی زاده‌در. مینگ نسخه چیقیب تارقالغانلغی معلوم بولمشدر. بونگ عمری پەك قیسقا. یالغز 16 سانی دنیا یوزینی کورمشدر.

«آلاش» 1916 نچی یینگ نویابر آیندا چیقیب، 1917 نچی ییلنك

(*) «یاش تورکستان» نك 28، 30-35، 37، 40، 42-45 وه 47 نچی سانلارندان دوام.

سوگلارندا توختالغاندر. هافتالق غازیتا ایدی. مؤسسی کولبای توغوس، ناشری مریم توغوس خانمدر.

کولبای توغوس اوغلی «آلاش» بیتله‌رنده چار حکومتینگ 1916 نچی یلغی (25ایون تأریخلی) تورکستانگ 19 ایله 43 یاش‌آراسنداغی ایرکه‌کله‌رینی «عسکری ایشچیلك» که سفربر اعلان ایتکه‌ن وه تورکستانك هر تاماننداً شدتلی ناراضیلق تورەتکه‌ن مشهور بویروغینی یاقلاوچی یازیلار باسقان وه بو صورتله اوز یورتیغا خائنلق قیلغان بر کیشیدر.

اصل مقصد تورکچه غازیتالار اوستنده بولسا هم بو مقاله‌ده 1916 نچی یلی تورکله‌رنگ تشبثی وه قاتناشمالاری ایله چیقاریلیب، تورکستانچیلق منفعتینی مدافعه ایتکه‌ن وه «شکلچه روسچه، مندرجه اعتباریله تورکچه» آتاش ممکن بولغان ایکی مهم روسچه غازیتانی‌دا ذکر ایتب کیتمه‌کنی لازم تاپامه‌ن. بو روسچه غازیتالارنگ بری "Туркестанскій край" «تورکستانسکی کرای» («تورکستان ولایتی») نامندا بولوب، روس «خلقچی سوسیالیست فرقه‌سی»نه منسوب اوتکور قلملی دعوی وکیلی شاه احمد بیك تاماننداں هافتالق اولاراق خوقنده چیقاریلمشدر. ایکنچیسی‌ده "Голос Туркестана" «غولوس تورکستانا» («تورکستان تاوشی») نامندا بولوب اندیجاندا چیقاریلمشدر. بو غازیتانگ باشندا روس سوسیالیست‌ره‌وولوسیونه‌ری وادیم چایکین تورغاندر. «غولوس تورکستانا»غا بوندان اولگی مقاله‌ده («یاش تورکستان»نگ 47نچی سانندا) بحث ایتلگه‌ن «صدای تورکستان» ایله «صدای فرغانه» غازیتالارینگ روسچه دوامی دیمه‌ك هم ممکندر. بو غازیتا تورکستان جدیدچیله‌رینگ روس انقلابچیلاری ایله برابر ایشله‌شکه‌نلکله‌رینگ ایلك رسمی شاهدی بولا آلیر. «غولوس تورکستانا» تورکستاندا تورکستانلیلارنگ تام حقوققا ایگه بولوب، کیلگیندیله‌رگه (روسلارغا) نسبتاً یوقاریدا بولوشلارینی یاقلاب یازغان روس تیلنده‌گی یگانه غازیتادر.

*

ظالم وه غدار چارلق أداره‌سینگ بیقیلیشی، 1917 نچی یلغی فیورال حادثه‌سی، وه مطبوعات اوستنده‌ن سانسورنگ کوته‌ریلیشی تورکستان جدیدچیله‌ری اوچون‌ده کینگ امکان میدانی آچدی. اولچه یاشیرین‌یوللار یاخود کوب احتیاطلی وه یا مجازی یازیلار آرقالی خلقمزغا آشیلانیب کیلینگه‌ن یه‌گی فکرله‌رنی، فیورال اوزگه‌ریشنده‌ن سوڭ، تورکستان جدیدچیله‌ری‌ده مطبوعات بیتله‌رنده آچیقدان آچیق سویله‌شکه باشلادیلار. تورکستانلی یاش یازیچیلاردان بری 1927 نچی یلی نشر ایتدیکی بر أثرنده: «فیورال اوزگه‌ریشی جدیدچیله‌رنگ آشیغینی آلچی تورغوزدی» دیمشدر، که مه‌نچه بو، کوب ییرنده وه تورکستانلیلارغا قولایچا آگلاشیلارلق قیلیب سویله‌نمش سوزله‌ردر. 1917 نچی یینغی تورکستان غازیتالارندا باسیلغان یازیلار هم یوقاریداغیغا اوخشاغان ادعالارنگ توغرولغینی تصدیق ایته‌در.

فیورال اوزگه‌ریشنده‌ن سوڭ تورکستاندا تورکچه غازیتالارنگ ساناغی‌دا برده‌نبر گه کوته‌ریلدی. بر وقتله‌ر سانسور بلاسی یوزنده‌ن‌سکوته‌کمه مجبور ایتلگه‌ن وه قیسیلغان محررله‌رگه جوشقونلق کیلدی. یازیلاردا آچیقلق، فکرله‌رده تبلرکورولە باشلاندی. خلق بو دورده غازیتالارنی تیز سیودی وه تورکستانگ دیه‌رلك بوتون سوادلیلاری مطبوعات مطالعه‌سنه بیریلدیله‌ر.

1917 نچی یلی فیورال انقلابینی متعاقب تورکستاندا 18 یه‌گی تورکچه غازیتاکوره‌مز، که بو حال طبیعتیله تورکستان افقلارندا یه‌گی خوش بر هوانگ أسکه‌نلگنه علامتدر. بونلارنگ 7 سی تاشکنده، 2 سی نامانگاندا، 2 سی سمرقنده، 2 سی خوقنده، 2 سی سه‌مه‌ی (سیمیپالات)ده، بری خان اورداسندا، بری تورکستانگ شمال غربنده، اورال نهری بویناغی اورال (اورالسکی)ده بری‌ده تورکستانگ شمالنده‌غی قیزیل جاردا چیقمشدر. توبه‌نده شو ذکر ایتلگه‌ن ییرله‌رده‌چیققان غازیتالاردان قیسقاچا بحث ایتله‌جه‌کدر. تاشکنده چیقاریلغان غازیتالار

شونلاردر: «نجات»، «توران»، «اولوغ تورکستان»، «شورای اسلام»، «کیکاش»، «برلك تووی» وه «تورك ایلی».

فیورال اوزگه‌ریشنده‌ن بر آزغنه، سوگرا، مارت آیندا، قرق یدی یلدانبه‌ری تاشکنده چیقیب دوام ایتب کیلگه‌ن رسمی «تورکستان ولایتی-نگ گزیتی» مشهور تورك-اسلام دوشمانی میسیونه‌ر آسترائوموفنگ قولیدان آلینب بزنگ منور قاری‌غا تاپشورولدی. منور قاری بو غازیتانگ اسمینی اوزگه‌رتوب «نجات» نامیله چیقارا باشلادی. بو غازیتا، **منور قاری**نگ اوز سوزله‌ریله ئه‌یتسه‌ك «انقلاب دوریده دوام ایتکه‌نلگی اوچون تورکستانگ أك حر مسلکلی بر غازیتاسی»در. چارلق دورنده چیقاریلغان «ترقی»، «خورشید»، «شهرت» وه «آزیا» غازیتالاری بیتله‌رنده آچیق سویله‌مه‌ك ممکن بولماغان سوزله‌رینی تورکستان جدیدچیله‌ری منور قاری‌نگ انقلاب دورنده‌گی «نجات»نده یازا بیلمشله‌ردر. نجاتنگ سلفی بولغان آسترائوموفنگ تورکچه «تورکستان ولایتی‌نگ گزیتی» اوزینگ قرق یدی یللق عمرینگ بویوك قسمینی تورکستانداغی تورك اوروغلاری آراسیغا نفاق سالماق، آینقسا تورکستانلیلار ایله تاتارلار آراسینی بوزماقغا صرف ایتکه‌ن ایدی. جدیدچیله‌ر باشلوغی منور قاری‌نگ «نجات»ی ایسه قازاق، قرغز، قارا قالپاق، تورکمه‌ن، اوزبیك، تاتار وه باشقا تورك اوروغلارینگ بر ملت وه بر وطن بالالاری ایکه‌نلکله‌رینه عائد ده‌گه‌رلی یازیلار باسمشدر. «نجات» بیتله‌رنده چارلق أداره‌سینگ حقیقی یوزینی کورسه‌توب اوگا نفرت بیلدیرگه‌ن وه فیورال انقلابندان ممنونیتله بحث ایتکه‌ن مقاله وه شعرله‌ر هم‌کوبگنه‌در. «یاشاسون حریت، عدالت، مساوات» شعارینی تاشیغاندر. مسلمانلار آراسندا صنف آیرماسینگ پهك ضعیفلگینی آلغا سوروب «بز مسلمانلارنگ اکثریتله «ده‌موقرات» یعنی عوام آتالغان خلقدان عبارت» ایکه‌نلگیمزنی یازغان «نجات» نشر ایتدیگی بر خطابنامه‌سنده: «صنفله‌رنگ فرقلاری سیاسی حیاتنی کوچه‌یتره‌در — اونك فضیلتی شونده‌در. لاکن او ملتنگ کوچینی بوله‌در — آنگ که‌مچیلگی

شونده‌در. بز فضیلتمزنی آرتدیرایلق، که‌مچیلگمزنی توگه‌تهیلك» دیگه‌ن سوزله‌رنی اوقیمز. «نجات» هافتالق غازیتا ایدی. 7½ ی دوام ایتب اوقتوبر انقلابی چاغندا توختاب قالدی. بیللغی 5 سوم 50 تین، آلتی آیلغی 3 سوم، اوچ آیلغی بر سوم 75 تین ایدی. «نجات»نگ بیتله‌رینی منور قاری‌نگ، محمود خواجه بهبودی، صلاح‌الدین مفتی زاده، مراد خواجه افندی، عبدالله قادری (جولقونبای)، خالمحمد آخوندی، شاکر جان رحیمی، شاعر کمی، میر ملا، میرمحسن، رؤف مظفر، خالمحمد توره قول اوغلی، لذید عزیز زاده، عبدالله اولانی، خواجه میار (شاعر «تولا») کیبی او زمانغی تورکستانگ یاش فکرلی محررله‌رینگ مقاله وه شعرله‌ری ایله روسلاردان سوسیال-ده‌موقرات نالیفکین‌نگ یازیلاری بیزه گه‌ندر.

«نجات»دان سوگرا چیقان «توران»نگ مسئول محرری اولچه عبدالله اولانی، سوگرا نظام‌الدین قاری آندان سوگرا افندیزاده محمد امین بیك بولغاندر. ناشری «ترقیپرور توران جمعیتی» ایدی. شعاری «یاشاسون خلق جمهوریتی!»در. هافتادا ایکی تاپقیر چیقمشدر. ده‌گه‌رلی یازیلار باسمشدر. فقط احتیاطسزلغی یوزیده‌ن اوزون یاشالمادی. «توران» زمانینگ افراطچی یاشلارندان بولغان تاشکندلی میرمحسن دیگه‌ن بر بیگیتنگ او زمانغی مدرسه احوالینی، مدرسه‌ده‌گی درس وه درسلکله‌رنی تنقید ایتب یازغان بر مقاله‌سینی نشر ایتب، تاشکنده‌ده‌گی «علما جمعیتی» ایله «شورای اسلام» اعضالارندان بعضیلارینگ دینی تعصبینی قوزغاتوب یوباردی. میرمحسن قاچیب بیکینگه‌ن بولسادا اونگ مقاله‌سنده‌ن غلیانغا کیلگه‌نله‌ر بر نیچه‌کون سوگرا اونی توتوب، قوللارینی آرقاسیغا باغلاب قاضی‌خانه‌غا آلوب کیتدیله‌ر. بو اوگایسز وقعه «توران»کیبی مهم بر غازیتانگ توختاتیلیشی بیله‌ن نتیجه‌له‌نمشدر. «توران»نگ آنجاق 20 سانی دونیا یوزیگه چیقا بیلمشدر.

فیورال انقلابندان سوگرا تاشکنده چیقان غازیتالارنگ اوچنه-

چیسی «اولوغ تورکستان»در. تاشکنده قورولغان «نشریات» شرکتی تاماندان چیقاریلمشدر. بو غازیتانگ باشندا کبیر بکر تورغان. شعاری «یاشاسون ملتلر مختاریتی!» ایدی. «اولوغ تورکستان» تورکستان خلقی‌نگ او زمانغی طلبله‌رینی آگلاغان وه تورکستان خلقینگ ذهننده حاکم فکرله‌رگه اویغون یازیلار باسقان غازیتالاردادر. «خلقینگ یوزده‌ن توقسان سه‌کزی مسلمان بولغان تورکستان أولکه‌سنده، خلق أداره‌سینك چیتده‌ن کیلگه‌ن سالدات وه ایشچیله‌ر قولیغاکیچوویگه تورکستانلیلار حقلی اولاراق راضی بولمایاجاقلار» دیب یازغان وه روس «ایشچی-دهقان شوراسی»غا قارشی کوب یازیلار تارقاتقان. «اولوغ تورکستان»غا ابو تورغود (کبیر بکرنگ مستعار امضاسی)، ملاغازی یونس محمداوغلی، نورالدین سیف‌الملوك، لطفی، مصطفی چوقای، بکر دیوای، مختار بکر، خلف تولاك، لذیذ عزیز زاده وه باشقا قدرتلی یازیچیلار قاتناشغانلار.

فیورال انقلابندان سوگرا قورولغان «شورای اسلام» جمعیتی اوز فکرینی خلقغا تاراتماق اوچون 16 نچی مایدان باشلاب «شورای اسلام» نامندا بر غازیتا چیقاردی. مقصدی: «تورکستان مسلمانلارینی سیاسی وه اجتماعی جهتده‌ن تربیه ایتش، انقلابنی توغدورغان مهم سیاسی وه‌اجتماعی مسئله‌لرنی اهالیگه توشونتوروش، مسلمانلارنی مجلس مؤسسان(«اوچره-دیته‌لنویه سوبرانیه»)غا حاضرلاش، توپراق وه سو مسئله‌لرینی تورکستان-لیلارغا فائده‌لق روشده حل قیلیش، تورکستان ایلیده‌گی تورکله‌رنگ روسیه‌نگ باشقا ولایتله‌ریده یاشاغان تورکله‌ر ایله مناسبت وه علاقه‌لارینی آرتدیریش، مکتب وه مدرسه‌لرنگ اصلاح یوللارینی کورسه‌تیش وه باشقا شونگه اوخشاش مسئله‌لرده‌ن بحث ایتش» ایدی. شوندای بویوك وظیفه‌لرنی کورمه‌کچی بولغان «شورای اسلام»نگ آنجاق ایکی سانی دنیا یوزیگه چیقمشدر. ایمدی آنقارادا تورکیه حکومتینگ خدمتنده بولغان عبدالله بطال بیکنگ قاراماغندا چیقان بو غازیتاغا اسماعیل عابدی، منور قاری، شاکرجان رحیمی، علیم بایبور، بورهان حبیب وه باشقالار قاتناشغانلار.

«شورای اسلام»نگ خلفی «کیگاش»در. بو غازیتا عینیله اوز سلفی-نگ مسلکینی تعقیب ایتمشدر. «تورکستان مرکزی شوراسینگ ناشر افکاری»(*) ایدی. باشدا احمد زکی ولیدی، سوگرادان منور قاری أداره ایتمشدر. «شورای اسلام» یازیچیلاری‌دا بوگا قاتناشدیلار. 25 نچی ایونده‌ن باشلاب دنیا یوزیده‌کورولگه‌ن «کیگاش»نگ بعضی نشریاتدا 20 سانی چیققانلغی بیلدیریلمشدر.

«برلك تووی» هم ایون آیندا وه چوقای اوغلی مصطفی‌بیك‌نگ سیاسی رهبرلگیله چیقمشدر. ناشری «برلك تووی» شرکتی ایدی. محرر-له‌ری خیرالدین بولغانبای ایله بوکونله‌رده تورکستاندا ساویت حکومتی طرفندان ملتچیلك، تورکچیلك ایله عیبله‌نیب یورگان خوجان اوغلی سلطان‌بیك وه بوری اوغلی کوموش علی بیك‌له‌ردر. «برلك تووی» هافتالق غازیتا ایدی.

سه‌تابر آیندان باشلاب «یاشاسون قوشما خلق جمهوریتی!» شعاری ایله چیققان «تورك ایلی» نامله غازیتا هم او زمانغی تورکچه غازیتالار قاتارندا مهم اورون توتادر. «تورکستاندا مسلمان مرکزی شوراسی وه تورك عدم مرکزیت فرقه‌سینگ ناشر افکاری» اولاراق چیقمشدر. بو غازیتا بیتله‌رنده افندیزاده محمد امین بیك، شاکرجان رحیمی، بورهان حبیب، رفیق مؤمینی ایله باشقالارنگ یازیلارینی اوچراتامز.

1917 نچی ییلی نامانگاندا «فرغانه صحیفه‌سی» وه «فرغانه نداسی» نامیله ایکی غازیتا چیقدی. «فرغانه صحیفه‌سی» 15 نچی مارتدان باشلاب دنیا یوزنده‌کورونده‌ی وه 40 نچی سانندان سوك مادی جهتده‌ن سیقیلیب یاتوب قالدی. اوندان سوك «فرغانه نداسی» چیقدی. بوده 19 نچی سانندان سوك توختاب قالدی. بو ایکی نامانگان غازیتاسینگ ناشری وه

(*) «تورکستان مرکزی شوراسی» اعضالارندان چوقای اوغلی مصطفی (رئیس)، عبیدالله خوجه، شاه احمد (رئیس اورونباسارلاری)، منورقاری وه قیسقاغنه مدت زکی ولیدی بیکله‌رنی آتاماق کیرمك.

محرری حسین ماکای نامندا بر ذاتدر. ایکیسی هم أڭ کوب قارا علمانك حرکتلرینی تنقید ایتمش وه جهالتگه قارشی کوره‌شمشدر. «فرغانه‌صحیفه‌سی» ایله «فرغانه نداسی» حسین ماکای‌نگ اوز خصوصی مطبعه‌سنده باسیلمشدر.

سمرقنده «حریت» ایله «تلگراف خبرلری» چیقمشدر.

«حریت» 16 نچی آپریلدان باشلاب چیقاریلغان. بونگ محررلگینی باشدا مردا نقول شاه محمد زاده، اوندان سوڭ اکابر شاه منصور اوغلی ایفا ایتمشدر. 27 نچی سانیدان باشلاب باش محررلك عبدالرؤف (شاعر «فطرت») گه تاپشورولمشدر. ناشری «زرفشان» شرکتی ایدی. فقط بو شرکت بر آرالق بیته‌رلك یاردەم بیره آلماغانیدان «حریت» غازیتاسی مادی سیقینتی ایچنده قالدی. بو سبرادا محمد قول اورونبای اوغلی «حریت»نگ ناشرلگینی اوز اوستیگه آلوب بو مهم غازیتانگ بر ییلدان آرتق دوام ایتشیگه یاردەم ایتمشدر. «حریت»نك 87 سانی‌چیقمشدر. بو، کوب‌سیویلیب اوقولغان وه کوب تارقالغان‌در. تیراژی میڭ دانه. تیلی غرب تورکچه‌سنه کوب یاقین. زمانینگ اهمیتلی غازیتالارندان سانالیر. «حریت» گه محمود خواجه بهبودی، صدیقی، حلمی، محمدی، خوقند بای ملا ابراهیم، حاجی معین، سید رضا وه راجی‌لار هم ده گه‌رلی یازیلاریله قاتناشقانلار.

«تلگراف خبرلری» هم «زرفشان» شرکتینگ آقچاسیله چیقاریلغان. بو غازیتانی اکابر شاه منصور اوغلی أداره ایتمشدر. 600 نسخه قادار تارقالیردی. 50 سانی چیقمشدر.

سه‌مه‌ی (سیمپیالات)ده «ساری آرقا» وه «خلق سوزی» نامندا ایکی غازیتا کوره‌مز. ایوندەن باشلاب چیقان «ساری آرقا»نگ محررله‌ری رایمجان مارسیك ایله خلیل عباس‌در. بو هافتالق غازیتا «تەگڭك» («مساوات» دیمه‌کدر) شرکتی طرفندان چیقاریلمشدر. «خلق سوزی» هم هافتالق غازیتادر. سه‌کز بیتلك بولوب چیقاردی. کو‌رونوشده غازیتادان زیاده بر مجموعه‌غا اوخشاردی. بونگ محرری،

عارف موسی اوغلی، ناشری فؤاد آی تیگین، سوگرادان «مدنیت» جمعیتی ایدی.

تورکستانگ شمال غربنده‌گی اورال شهرنده علی ابوبکر تاماندان آپریل آیندا «خبرلر» نامندا بر غازیتا چیقاریلدی. «یاشاسون ملی و مدنی مختاریت!» شعاریله اورتاغا چیققان بو غازیتا 8 آی قادار دوام ایتمشدر.

ایول آیندا ایسه خان اوردا‌سندا «أوران» نامنلی بر غازیتا کورونوب قالدی. بو هافتالق غازیتانی عبدالعزیز موسی أداره ایتمشدر. باستروچیسی «اوردالق مسلمان بیوروسی» ایدی.

1916 نچی ییلی تاشکنده «آلاش» غازیتاسی چیقارغان کولبای توغوس 1917 نچی ییلی سوگلارندا قیزیل جاردا «اوچ جوز» نامندا بر غازیتا نشرایتمشدر. «اوچ جوز»نك ناشری «جاس‌قازاق‌اویوشماسی» ایدی.

یوقاریدا ذکر ایتلگه‌ن «آلاش»غا اوخشاش «اوچ جوز»ده تورکستان غازیتاچیلغندا آیریچا اورون توتادر. بو ایکی غازیتانی چیقاروچی کولبای توغوس اوغلی تورکستان تورکله‌ری ایچنده مثالی بولماغان وه روسلارغا هم‌روسلقفا ساتیلغان بر «تیپ» ایدی. «آلاش» غازیتاسی بیتله‌رنده چار حکومتینگ 1916 ییلغی تورکستانلیلارنی «عسکری ایشچیلك»گه سفربر اعلان ایتکه‌ن بویروغینی قوتلاب، تورکستان جدیدچیله‌ریگه قارشی خائنانه حرکتده بولغان بوکولبای توغوس اوغلی «اوچ جوز» غازیتاسندا تورکستانگ «آلاچ» آتالغان ملتچیله‌رینی قارالاب، اوزینی بولشه‌ویکله‌رگه «سوسیالیست»، عوام خلقفا «شریعتچی»، چار روسیه‌سی قالغیندیلاریغا «انورچیله‌ر» (دیمه‌ك «تورکیه») دوشمانی اولاراق کورسه‌تکه‌ن ایدی. سوگراق «آلاش اوردا» حکومتی طرفندان قاماقفا آلینب، اومسق (اومبی) شهرنده أولوب کیتدی. مه‌نه چار پولیسینگ آگه‌نتی هم‌ده بولشه‌ویکله‌رگه ساتیلغان شوکولبای توغوس زکی ولیدی بیکنگ شدتلی تنقیدلارغا اوچراغان تأریخی کتابندا «سوسیالیست» دیب کورسه‌تیلمشدر.

(یتمه‌دی) توقتامش اوغلی

ساویت حاکمیتینڭ 16 نچی ییل دونومی مناسبتیله

یوقاریداغی رسم اسیر تورکستانلیلارنی، قوییدا غیسی ایسه تورکستان حاکملارینی کورسه‌ته‌در. بو ایکی رسم بولتور اوقتوبر آیندا سمرقند-ده «43 باسماچینڭ محا-کمه‌سی» چاغندا آلینمشدر. یوقاریدا تور-دیگڭز ییگیتله‌رنڭ کو-ییسی آتیلیب اولدورولگه‌نله‌ر.

«ییرلیله‌شتریش» اطرافندا

«... تورکمه‌نستان مرکزی اجرائیه قومیته‌سی ریاست هیئتی اوزینڭ 1933 نچی ییل 15 نچی اییون قارارندا فرقه وه حکومتنڭ بو حقداغی امرله‌رینڭ ییریگه ییتریلیشینڭ جوده بوش کیتکه‌نینی قید ایته‌در. 1932 نچی ییلدا ملیله‌شتریش‌نڭ آرتووی فقط 53% گنه بولغان. آینقسا اورتاآسیا تیمر یوللارینڭ آلغی اختصاصلار وه أداری ـ ته‌کنیك ترکیبنده ملی قادرولارنڭ آرتیشی جوده أهمیتسز بر درجه‌ده‌در. 1933 نچی ییلینڭ 1 نچی ماییغا قادار بو رایوننڭ آپپاراتی (أداره‌له‌ری) یالغز 4% غنه ملیله‌شتریلگه‌ن. «ییرلی ملیتله‌رده‌ن قادرولار حاضرلاو ایشی بوتونلای نقصاندر» دیمه‌ك، یوقاریداغی 4% ییرلی ملتله‌رده‌ن بولغان خدمتچیله‌رنڭ نسبتینی کورسه‌تمه‌یدر. بو نسبت بو رایونداغی روس تیمر یول خدمتچیله‌رنده‌ن آز ـ ماز ییرلی تیلینی بیله تور-غانلارینی گنه کورسه‌ته‌در.

«ییرلیله‌شتریش ایشینی تیزله‌تمه‌ك اوچون مرکزی اجرائیه قومیته‌سی 1934 نچی ییلنڭ باشنه قادار اورتاآسیا تیمر یول رایونی بوتون ایشچیله-رینڭ 35% ینی هه‌مده برنچی گه‌لده ماکینیستله‌رنی، ماکینیست معاونلارنی، تیمرچیله‌رنی، یول توغرولاوچیلارنی، ایستاسیون باشلقلارینی ... وه باشقا-لارنی ییرلیله‌شتریشنی بویوردی ...»

بولشه‌ویکله‌ر 16 ییلدا 4% گنه به‌جه‌ره بیلدیکله‌ری بر ایشنی بوندان سوڭ 3 آی ایچنده 35% گه چیقارا بیله‌جه‌کله‌رینه اوزله‌رینڭ‌ده اینانما-سقلاری شبهه‌سزدر بونڭ‌دا، یالغز خلقنی آلداماق اوچون قیلنغان یوزله‌رچه، میڭله‌رچه بوش بوغازلقلاردان بری ایکه‌نلیگینی «پراودا ووستوکا» غازیتاسینڭ 26 نچی سنتابر نسخه‌سنده باسیلیب چیققان عاشور اوغلی نطقندان بیلیب اوتوروبمیز؛ عاشور اوغلی تورکمه‌نستان اجرا قومیته‌سینڭ یوقاریدا کیتر دیگمز قارارینی نا توغرو، نا معقول کوره‌دی. تورکمه‌نستان وکیلله‌ری ایسه [چاری ولیکوف ایله پوپوك دیگه‌ن بریسی] بو کیبی قارارنڭ هیچ چیقاریلما-غانلغینی سویله‌یدرله‌ر، لاکن بو قارارنڭ «تورکمه‌نسکایه ایسکرا» [عشق آباد

غازیتاسی]نڭ 27 نچی آوغوست سانندا هەمده موسقوادا چیقا تورغان عموم ساویت اتفاقی اجرا قومیتەسینڭ ناشر افکاری ـ «ساویت قورولوشی» („Советское Строительство“) مجموعەسینڭ شو ییل اوقتوبر نسخەسنده باسیلغانینی کورەمیز.

اورتا آسیا بیوروسی باشلوغی «باومان» قامچیسی آستندا عاشور اوغلی ییرلیلەشتریش ایشیگە او قادار آشیغیشلق کورسەتیش لازم ایمەس دیسە چاری ولیکوف ایلە پوپوك اوزلەری عشق آباددا ایکەن چیقاردیقلاری قارارنی تاشکندگە کیلیب «باومان» حضورینده انکار ایتب اوتوروبدرلار.

چاغاتای

افغانستاندا

I — شو آینڭ 9 نده بوتون دنیاغا آفغانستان قرالی نادرخاننڭ کابلده أولدورولگەنلگی خبری تارقالدی. 1929 نچی ییلی بچۀ سقا توپالانینی یاتیرغاندان سوڭ آفغانستان تختنه اوتورغان نادر شاه بوتون کوچیله مملکتنده آسایش یاراتوب ترقی، انکشاف یوللارینی آچماق یولندا اورونوب کیلمەکده ایدی. آوروپا غازیتالارینڭ بیرگەن تفصیلاتنه قاراغاندا 53 یاشندا بولغان قرال نادرخاننڭ قاتلی اوز دائرەسندەن، حتی اوزینڭ یاقین خدمتچیلەرندەن بری ایمش. بو أولدوروش حادثەسی ایله علاقەدار اولاراق بیریلگەن خبرلەرده قتلنڭ اصل سببی حقنده تورلو تخمینلەر سویلەنمەکده ایسەده بونلارنڭ هیچ بری آچیق وه قانیقارلق ایمەس. آوروپا مطبوعاتی ایستەر کابلده، ایستەر مملکتنڭ باشقا طرفلارندا تینچلکنڭ بوزولماغانلیغنی، نادر شاهنڭ 19 یاشلی اوغلی شهزاده محمد ظاهر خاننڭ قراللق تختنه اوتقوزولغانلغینی وه بوتون آفغانستان خلقینك یەگی قرالغا بیعت ایتکەنلگینی بیلدیرمەکدەدر.

بز قومشو وه قارداش آفغانستاننڭ ایچکی تینچلك، تاشقاریدان خوفسزلق ایله ملی استقلالیت وه مدنی یوکسەلیشده بویوك موفقیتلەرینی تیلەیمز.

II — «یاش تورکستان»نڭ 45 نچی سانندا مقتول قرال نادر خاننڭ آفغانستان ایله یاپونیا آراسندا دیپلوماسی مناسبات باشلاماق کیرەکلگینی آلغا سوروب یاپون پادشاهی میکادوغا بر مکتوب یازغانلغینی خبر بیرگەن ایدك. شو کونلەرده باشقارمامزغا کیلگەن «یەگی یاپون مخبری»نڭ 11 نچی سانندا آفغان سفیرینڭ توکیوغا بارغانلغی، سفیر حضرتلارینڭ غازیتاچیلار ایله کوروشوب، اوز افعالیتی ساحەسی حقنده معلومات بیرگەنلگی بیلدیریلمەکدەدر.

* * *

تورکستان خبرلەری

ساویت حکومتی اوزینڭ 16 یاشقا تولغانلغی مناسبتیله تورکستاندا یورگوزوب کیلدیگی «ملی» سیاستینڭ نتیجەسی اولاراق «ملی قادرو» وه مکتب ایشلەرینده‌گی «یوتوقلارینی» کورسەتمەکدەدر. توبەنده کیتریب اوتوردیغیمز معلوماتلار عاشور اوغلی‌نڭ اورتا آسیا بیوروسی پلەنومنده سویلەنیب، «پراوْدا وْوستوکا» غازیتاسینڭ 26 نچی سنتابر نسخەسنده باسیلیب چیققان نطقندان آلندی.

عاشور اوغلی‌نڭ دیدیگنچه:

اوزبیکستان جمهوریت أدارەلەرنده ایشلەب یورگان ـ 8.365 ـ کیشی ایچنده «ملی قادرو» 1.886 گنەدر.

آینقسا بوتونلای «ملی‌لەشتریلدی» دیب تانیلغان معارف قومیسارلغندا ملی قادرو 53,4% (یوزده 53 دەن بر آز آرتق)در.

قرغزستاندا: 1932 نچی ییلنڭ دیقابر آیندا عمومیتله بوتون جمهوریت أدارەلەرینی کوزده توتقاندا ملی قادرو 20,8% ایدی. لکن آیریم قومیسارلقلاردا بو نسبت آنچا آزالادر.

ساونورقوم ایله اجرا قومیتەسی 1932 نچی ییلده 20,7% ملی قادروغا ایگە ایدی. ایندی ایسە 15,8% گە توشکەن (دیمەك آزایماقدادر). تورکمەنستانغا

کیلسه‌ك ـ بو یرده احوال داهادا بر بادر.

ئوزبیکستان بولشه‌ویك فرقه‌سی مرکزی قومیته‌سی اوتکه‌ن ییلنگ 4 نچی یانوارنده أداره‌له‌رنی ملیله‌شتریش حقندا قرار چیقارغان ایدی. بو قرار بوینچا ساویت آپپاراتینگ بوتون جمهوریت (باش) أداره وه مؤسسه‌له‌ری 1933 نچی ییلنگ 1 نچی آپریلیغاچا ملیله‌شتریلیب بیتریلمه‌لیدی. حالبوکه «قولینمزدا موجود معلوماتغا قاراغاندا بو قرار حتی یر ایشله‌ری قومیسارلغی، قوئوپیراتیف تشکیلاتلاری، عدلیه ایشله‌ری قومیسارلغی کبی خلق بیله‌ن ایگ کوب وه ایگ یاقیندان علاقه‌دار بولغان تشکیلات وه مؤسسه‌له‌رده هم ایشکه آشیریلماغان».

پروله‌تاریات قادرولاری

1933 نچی ییلداگی بارلق 295 میگ ایشچیله‌ردن ملی پروله‌تاریات 169 میگ 204 (57,5 %)

آیریم ساحه‌لاردا نسبتی مه‌نه شوندای:

اپیه کچیلك فابریقاسندا	63,3 %
(قوشخانه‌ده) سلخخانه‌ده	40,8 %
کومور ایشله‌رنده	36 %

اورتا آسیا تیمر یولنده (1933 نچی ییل 1 نچی آپریلنده) 25,5%
(1932 نچی ییل 1 نچی یانوارنده 32,8% ایدی)
اورتا آسیا تیمر یوللاری زاووتندا 29,5%

تیمر یوللارداغی ملی پروله‌تاریات قادروسینگ عمومی سانی 12 میگ 341 در.

مکتبله‌ر:

اوزبیکستاندا حاضر 4.451 I — I وه II — باسقچ مکتب (448 میگ 700 اوقوچی
تورکمه‌نستاندا » 4.280 » » » (126 میگ 950 »)
قرغزستاندا » 1.268 » » » (145 میگ 573 »)
تاجیکستاندا » 1.823 » » » (101 میگ 905 »)

صفت جهتنده‌ن بو مکتبله‌ر کوب توبه‌لدر؛ مثلاً پروغرامدا کورسه‌تیلگه‌ن

تعمیم وه تربیه‌نی موافق درجه‌ده بیریلمه گه‌نلگی بر طرفدا تورسون، بو مکتبله‌ر پولیته‌کنیك وه یوقاری مکتبله‌رگه کیره بیله‌رلك فیزیك، کیمیا، ریاضیات، آنا تیلی جوغرافیا کبی اساسی فنله‌رده‌ن یتته‌رلك معلومات بیرمه‌که‌ن‌ده عاجز بر حالدادر.

آیریم رایونلاردا صنفدان صنفغا کیچه آلماسدان قالاتورغان اوقوچیلارنگ مقداری یوزده 60 گه بارادر؛ اوقو پلانینگ اوزی یوزده 40-50 نسبتنده به‌جه‌ریلمه‌سه‌ن قالادر؛ مکتبگه یازیلیب‌دا ـ کیلمه‌سه‌ن قالوچیلارنگ سانی یوزده 20 حتی 50 گه چه‌در؛ بونلارنگ اوستیگا اوقو ییلی ایچنده تورلو سببله‌رده‌ن مکتبنی تاشلاب کیتوچیله‌ر یوزده 20-25 گه‌چه ...

ساویت مکتبله‌ری صفت جهتنده‌ن بوندای ایکه‌ن، ایندی ساویت معلمله‌ری قاندای صفتده؟ بو توغرودا عاشور اوغلی نطقنده بیریلگه‌ن معلوماتلار توبه‌نده گیچه‌در:

یوقاریدا آتالمش تورت جمهوریتده عموماً 22 میگ معلم بارمیش. بونلاردان یارمیسی توبه‌ن درجه‌لی، یوزده - 30 - ی اورتا درجه‌لی تحصیل کورگه‌نله‌رده‌ن‌میش. فقط:

تفتیش چاغندا معلمله‌ر ایچنده بوتونلای سوادسزلاری هم تاپیلغان! قارا قالپاقستاندا 80 نی 2 گه بوله آلماغان معلمله‌ر کورولگه‌ن؛ که‌رکی دائره‌سنده 2 3 معلم بوتونلای سوادسز ایکه‌ن. تورکمه‌نستانگ تاغین بر دائره‌سنده‌گی مکتبله‌رنگ بریسینده اوقوچیلار «علییف اکبر» سوزله‌رینی جوده یاخشیلاب [«حسن خط» ایله] یازا بیلیر ایکه‌نله‌ر.

تفتیش نتیجه‌سنده مکتب معلمینگ یالغز اوز اسمینی گنه [«علییف اکبر»] یازا بیلیب، بالالارغا یالغر شونی گنه اورگه‌ته بیلگه‌نلیگی آشکلاشیلغان.

قرغزستان معلمله‌ری آراسندا یالغز باسما یازونی گنه اوقویا بیلوچیله‌ری تاپیلغان ...

باشقارما: اون آلتی ییل دیکتاتورلق دورنده، ایگ بویوك اهمیت

بیردیکله‌دی- معارف‌ساحه‌سنده سوادسز معلمله‌رگه کیلیب یتیشگه‌ن بولشه‌ویکله‌رنگ تورکستاندا یورگوزوب کیلدیگی «ملی سیاستی»نگ «کوزقاماشترارلق یوتوقلاری» یوق دیب ئه‌یتسه‌ك بز «عکس الانقلابچی»، «ملیتچی» آتالیب کیته‌رمیز دیب قورقامیز!

قرغزستاندا: قومونیست فرقه‌سینگ مرکز قومیته‌سی طرفندان - 22 نچی سنتابرده بیریلگه‌ن قارار بویونچا قرغزستان حکومتی رئیسی عبدالرحمن اوغلی ایله قرغزستان فرقه باش کاتبی شاهرای اورونلاریندن هایدالغانلار. بونلارنگ عیبله‌ری ساویت حکومتینگ تورکستاندا یورگوزمه‌کده بولدیغی ملی سیاست یولینی بوزوب، «ملتچیلك» یولیغا قارای توشوب کیتگه‌نلکله‌ریدر. آینقسا عبدالرحمن اوغلی موسقوادا اوتوروب یازیلغان فرقه بویروقلارینگ تورکستان شرائطیندا تولوقچاسیله اورونغا کیتریش ممکن ایمه‌س دیب آچیقدان سویله‌مش ایمش. اونگچون او بو یوزدن فرقه محکمه‌سیگه بیریلگه‌ن. موندان بر نیچه آی بورون‌شو طرزده چیقیش قیلغانی اوچون قرغزستان فرقه باشلوقلاریندان سادای اوغلی نی اورنیدان هایداغانلار ایدی.

قرغزستان فرقه باش کاتبی ایتلیب «بولوتسکی» دیگه‌ن روس‌می، یهودی‌می بریسی بیلگیله‌نمیشدر. [«پراودا ووستوکا» 30 سنتابر]

قازاغستاندا

(خصوصی مکتوبله‌ردن)

1 — یورتدا آوُروُ- أولوم کوپ. طعام ناچار. اون یوق. ایت پیشینی اونو- تقاندای بولدوق... «بای» تانیلغان کورشو [قومشو] میزنگ بریسیگه حکومت 50 پوت اون سالوغ سالغان ایدی. یوقلقدان بیرالماغانی اوچون بیچاره‌نی تورمه‌گه قاپاب قویدیلار. خلق بیك یابق تورادی.

خداغا تابشردیق. بر خدا اوزی خیرلیسین برسین

2 — آق اون یوق. آرش اونی تاپیلسا بر پوتی یوز سکسان سوم. بر کیلوغرام ایت 25 سوم. بر یومورتقا 2 سوم. بر لیتر سوت 6 سوم. بر کاسه بوغدای ایکی یاریم سوم. بر کاسه تاری اوچ سوم... (دوامی قاپاقدا)

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin-Halensee.
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

قازاغستاننگ... ولایتنده تورغوچی توغانلاریمزدان خط آلغان ایدیك بیمه‌ك اوچون هیچ نه‌رسه تاپیلمایتوغون بولغانلنان زارلانیب یازغان. هه‌ر کیمنگ کون-تون قایغیسی طعام حقنداغنا، باشقا فکر اویغا کیرمه‌یتوغون بولدی. آخری نه بولور، آلله‌غا تاپشیردیق.

3 — یوقاریغی خبرله‌ر ایکین اوراغندان اول یازیلغان خطلاردان آلنغان. مه‌نه ایدی ایکین توپلانوب، مملکتده «توقچیلق» توغاندان سوگ یازیلغان مکتوبله‌ردن معلوماتلار:

بو ییل بك آغر اوتوب کیله یاتر؛ آلله خیرلیسین بیرسین. بازارغا آزیق توشه باشلادی. بیك قیمت. ساتوب آلار اوچون آقچا یوق. ایشله‌ب یورگان بر کشیگه آیغا 9 کیلوغرام اون، 800 غرام تاری جارماسی، 700 غرام شیکه‌ر، بر کیلوغرام کانفیت [شیکه‌رله‌مه]، 200 غرام مای بیریله‌دی. ایشله‌مه‌گه‌نگه اوده یوق.

«قیزیل دوکانلار» دا شیکه‌رنگ کیلوغرامی 25 سوم، گورونچ 30 سوم، تاری جارماسی 10 سوم. بازاردا پوتلاب ساتورلق اون یوق. بر کاسه اون اوچ سوم. بر کاسه تاری اوچ سوم. بوغدای- بر کاسه‌سی 2 سوم... ایتنگ بر کیلوغرامی 18-20 سوم.

بیرلین ده

اوقتوبرنگ 15 نچی کونی بیرلین‌ده کی ایدیل-اورال تورکله‌ری قولونیسی قازانتگ روس استیلاسی آستنه توشووی تأریخینی ایسلهب بر توپلانیش چاقیردی. توپلانیشغا بیرلینده یاشاوچی ایدیل-اورالللی، آذربایجانلی، تورکیه‌لی وه تورکستانلیلاردان قاتناشدیلار. ایسته‌ر مجلسنی آچوچی عبدالرحمن شافی بیك، ایسته‌رده باشقا آرقاداشلار طرفندان سویله‌نگه‌ن تأثیرلی سوزله‌ردن سوگ دوقتور سعادت شاکر خانم قازانتك روسلار قولنه توشووی حقنده بر معروضه اوقودی. یغینچاق سوگندا «خان مسجدی» شرقیسی اوقوندی. مجلس کوب روحلو کیچدی.

Yach Turkestan

Novembre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 48

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنڭ بیتله‌ری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطه‌ری:

بیللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

باشقارمادان (مکتوب اورنیغا):

1 — فینلاندیانڭ قوتقا شهرنده‌ن فتح الله بیك طرفندان 17. X. 33 ده یوللانغان آلتی آیلق آبونه - 60 فرانق یتیشدی. 19. 4. 33 ده کونده‌ریلگه‌ن ایکی دوللارنی‌دا وقتنده آلغان ایدك. تشکرله‌ر ایته‌مز.

2 — فینلاندیانڭ تامه‌رفورس شهرنده تورغوچی عماد جمال‌الدین بیك گه: دوقتور طاهر شاکر بیك آرقالی یوللادیغگز 8 مارق 40 فه‌نك‌نی 29. X. 33 ده آلدق. 45 نچی ساندان باشلاب کونده‌ریلمه‌یشدر.

3 — آدانا (آطنه) داغی حسن بیك گه: دوقتور صالح بیك آرقالی یوللادیغگز 4 تورك لیراسی یتیشدی. اوز مکتوبگزنی‌ده آلدق وه یه‌گی آذره‌سگزنی اورگه‌ندك. بوندان سوگرا مجموعه‌مزنی وقتنده آلا بیلسه‌گز کیره‌ك.

4 — تارسوسده حافظ عبدالله افندی‌گه: دوقتور صالح بیك آرقالی کونده‌ردیگگز 10 تورك لیراسینی آلدق. تشکرله‌ر ایته‌مز.

مجموعه‌مزگه تیعلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستانڭ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان | ده‌قابر (برنجی کانون) 1933 | ساله 49

بوساندا:

1 — انسانلق وه قارداشلق نامینا (تورکستان قاچقینلاری مسئله‌سی) — باش مقاله

2 — ایمپه‌ریالیست چار وه ملتله‌ر «خلاصکاری» ساویت حکومتله‌رینگ تورکستان سیاستی — تیمور اوغلی

3 — تورکستانڭ نه‌فت (پیر مایی) بایلقلاری — چاغاتای

4 — تورکستان ساویت مطبوعاتی وه تورکیه جمهوریتینڭ 10 ییللغی — مصطفی

5 — یه‌گی اوزبیك ادبیاتندا چوقای اوغلی مصطفی بیك توغروسیدا یازیلغان اثرله‌ردن — به‌تسینغ

6 — شهیدله‌ریمزگه آیده وه ماتم مراسمی — دوقتور صالح جان

I — دوقتور راسخ بیگگ نطقی

II — دوقتور صالح جانك نطقی

7 — تورك غازیتاچیلغی (XVI) — توقتامش اوغلی

8 — شرقی تورکستان خبرله‌ری — (اوز مخبریمزده‌ن)

9 — شرقی تورکستاندا جمهوریت اعلان ایتلمشدر — [«شرقی تورکستان حیاتی»دان]

10 — «سد چین» — («استقلال»دان)

11 — هندستان اسلام مطبوعاتندا «یاش تورکستان»

12 — تورلو خبرله‌ر وه توزه‌تیش

عیاض اسحاقی بیك اوزاق شرقدا

توکیودا چیقا تورغان «یاکی یاپون مخبری»نگ 11 نچی سانداء ادیب وه أولکو اورتاغیمز «یاکا ملی یول» باش محرری عیاض اسحاقی بیکنگ 16 نچی اوقتوبرده توکیو شهرینه یتیشکه‌نلگینی اوقودق. توکیو- داغی مکتب اسلامیه شاکردلاری عیاض بیکنگ توکیونی تشریفی‌مناسبتیله اونگ «زلیخا» اسملی اثرینی صحنه‌غا قویماقفا حاضرلانماقدا ایمشلەر.

ساویت تیاترولاریندا: «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ بو ییل 12 نچی اوقتوبر سانداء باسیلغان «تیاتریمز أوسوش یولندا» باشلقلی بر مقاله- ده‌ن آکلاشیلدیغنا کوره بولشه‌ویکله‌رنگ سوسیالیزم قورولوشی یولندا پروپاغانداغا انحصار ایتدیریب کوچله‌ب وجودگه کتیردیکله‌ری تیاترو أثر- له‌ریگه خلقنگ رغبتی وه آقتیورلارنگ هوسی یوقدر.

تاشکنده‌کی «حمزه» تیاتروسینگ آقتیورلاری «استقلال» دیگه‌ن پاختاچیلقفا دائر بر اثرنی اویناماق ایسته‌مه‌ی: «بزگه پاختاکیره‌ك ایمه‌س، بزگه قلاسیك أثرلەر بیریگ» دیرلەر ایمش.

مرغیلان تیاترنده ایسه: «قلاسیك أثرله‌رنی قویوشدان کوب پول توشه‌در، شونگ اوچون بز قلاسیك أثرله‌رنی کوب قویامز» دیمشلەر.

باشقارمادان (مکتوب اورنیغا):

1) پشاورده‌غی محمد عمرجان افندی‌گه: بر ییللق آبونه مقابلی اولاراق یوللادیغگز 100 فرانقلق چه‌ك وقتنده یتیشدی. مجموعه‌مزنگ سورالغان سانلاری اوز آدره‌سگزگه کوندەریلدی.

2) وارشاودا اسفندیار فضلی بیك‌گه: یوللادیغگز بر ییللق آبونه پولینی آلدق.

3) تورکیه‌ده‌گی اوقوچیلاریمزغا: استانبول، آطنه، آنقارا وه باشقا تورکیه شهرله‌رنده‌گی اوقوچیلاریمزدان، اوتکه‌ن آی ایچنده، شو 49 نچی سانغا قوشومچا اولاراق «یاش تورکستان»نگ ایمدیگه‌چه چیقفان بارچا سانلارینگ فهرستینی نشر ایتمه‌گیمزنی تیله‌گه‌ن برکوب آچیق وه قاپالی مکتوبلەر آلدق. آینقسا مهاجر نشریاتی اوچون پەك مهم بولغان بو فهرست نشرینی بز هەم یوره‌کده‌ن ایسته‌ردك. فقط مالی جهت بوکا یول بیرمه‌ی تورغانیدان ایمدیلك بو تیله‌گیمزنی ایشکه آشیرا آلمادق. معذور کوریکزلەر.

انسانلق وه قارداشلق نامینا

(تورکستان قاچقینلاری مسئله‌سی)

«یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن سانداغی ایکی مقاله — تورکستانلی قاچقینلارنگ وضعیتله‌ری حقنداغی ایراندان کیلگه‌ن مکتوب ایله طاهر شاکرنگ «آچ وه کیمسه‌سز بر خلق» آتلی باش مقاله‌سی — اوقوچیلا- ریمزنگ نظر دقتلارینی اوزیگه آیریچا جلب ایتمه‌لیدر.

ایراندان کیلگه‌ن مکتوب ساویت جهنمنده‌ن ایرانغا قاچیب چیققان توغانلاریمزنگ چیده‌ب بولمایتورغان آغیر وضعیتله‌رینی تصویر ایته‌در. بزنگ تورکستانلیلار اصلنده یورتلارندان تاشقاریغا کوچوشنی هیچ سه‌و- مه‌سله‌ر. یالغز انقلابدان بورونغو وه انقلاب دورنده‌کی روسیه حکومتله- رینگ ظالم رەژیمله‌ری اونلارنی اوز یورتلارینی تاشلاب قومشو مملکتله‌ر- گه سیغینشغا مجبور ایتمشدر.

بو روس رەژیمله‌ری آرقاسندا تورکستانلیلار باشیغا کیلگه‌ن قاچ- قینلق فاجعه‌لاری 1916 نچی ییلدان باشلانادر. مه‌نه شو ییلدا چارلق حکو- متینگ جزا دسته‌له‌رنده‌ن قوتولماق ایچین میگله‌رچه تورکستانلیلار شرقی تورکستانغا، موغولستانغا وه قسماًده ایران وه آفغانستانغا قاچمیشلاردر. حکومت باشیغا بولشه‌ویکله‌رنگ کیلیشیله تورکستانلیلارنگ قاچووی مملکتمزنگ کیله‌چه‌گی ایچین قورقولو بر توس وه اولچو آلاباشلادی.

تورکستانلیلار اوز وطنلارندان، موسقوف «ایده‌آلیست»لاری حا- کمیتی آستندا یاشاماق امکانسز بر حالغا کیلگه‌نلگنده‌ن قاچادرلار.

قوللەکتیفله‌شتریش سیاستی آیاق مالللارینگ أولومیگه وه آچلقفا سبب بولدی...

مملکتده سانسز حبسلەر، سورگونلەر، اعدامللار حکم سورمه‌کده. اودرکه هەرکیم جانینی ساقلاب قالماق ایچین گنه هەر قاندای وسائط وه منبعدان محروم بر حالدا، قاچا ییلدیگی یاقفا قاچماقدادر... تور- کستانلی قاچقینلارنگ کوپچیلگی احوالی حقندا تولوق معلوماتمز یوقدر.

بیلدیگمز بر معلومات بولسا، اوده قاچقینلاردان بر قانچاسینگ وطن خارجنده بر نیچه پیل قالغاندان سوڭ قسماً بولشه‌ویك آگه‌تلارینگ وعده لاریغا آلدانوب، قسماًده قاچقینلق تورموشینگ آغرلغینه چیده‌یالماسدان مملکتکه قایتب کیتدیکله‌ریدر.

مملکتده‌ن تاشقاریدا قانچا تورکستانلی بار ایکه‌نلگینی بز آنق بیلمه‌یمز. فقط بعضی معلوماتدان سانلارینگ 250-300 میڭ جان چاماسندا ایکه‌نینی تخمین ایته آلامز.

تورکستانلی قاچقینلارنگ تورموش شرائطلاری توغروسندا یالغز ایرانغا باروب چیققانلارغا عائد تولوق معلوماتمز بار. مجموعه‌مزده باسیلغان مکتوبده: «آچلق، یالانغاچلق، خاستالق...»، «قاچقینلارنگ کوپی أولوم خوفی آستندادرلار. اونلاردان بر قانچالاری بو تورموشقا چیده‌ی آلماسدان قایتوب کیتدیله‌ر...» دیله‌در. اونلار «یاش تورکستان»دان یاردەم سورایدرلار. آه زوالللی وه بختسز قارداشلاریمز! «یاش تورکستان»، تورکستانلی قاچقینلارنگ آغیر حالینی ینگیلله‌شتره‌رلك هیچ بر مادی امکانگه ایگه ایمه‌سدر. مجموعه‌مزنگ قولندان کیله تورغان بر گنه چاره بار بولسا اوده قان قارینداش وه دین قارداش خلقلار وه حکومتله‌ریگه مراجعت ایتب یارده‌مگه چاقیریشدان‌غنا عبارتدر. فقط اونلار نیگله‌رله‌رمی، سزنگ ناله‌گزگه وه بزنگ مراجعتمزگه اهمیت بیرمه‌ك ایسته‌رله‌رمی؟ بونی بز بیلمه‌یمز... انسانلق نامندان چین یوره‌کده‌ن ایران حکومتیگه مراجعت ایته‌مز وه اونگ مملکتنده أولومده‌ن قوتقارارلق بر مهمانتوازلق آقتارماقدا بولغان قارداشلاریمزنگ آغیر وضعیتلارینی امکان داخلنده ینگیلله‌شتریشینی حرارتله تمنی ایته‌مز.

بویوك تأثر ایچنده واقف بولدق، که مثلا «اطلاعات» ناملی طهران غازیتاسی (16 نچی جمادی‌الاخر 1352 هجری = 7.10.33)نگ مقاله‌سی کیبی بعض مقاله‌لەر او پیرده‌کی قارداشلاریمزنگ بوکونکی آغیر وضعیتله‌رینی یاخشیلاشترماق ایمه‌س، بالعکس داهادا یامانلاشترماق

قابلیتنده‌در. مقاله ایگه‌سی بوندان بیللارچا بورون بولوب اوتکه‌ن وقعه‌لارنی ایسله‌تیب اوته‌در. «ایران دوستی» ساویت حکومتینگ فتنه وه اغوا‌چیلغی نتیجه‌سنده ایمه‌س‌ده بالذات تورکمه‌نله‌ر تامانیدان بیله‌-بیله یاراتیلغان‌لغینی قطعی قناعتله سویله‌ب بولمایتورغان بو وقعه‌لار، طبیعتیله، کوب کوگلسزدر.

بو پیرده تورکستان سیاسی خادملارینك کیچیك رهبر زمره‌سی تیشندا هیچ بر کیمسه‌نگ بلکه تصورده ایتمه‌دیگی ایکی حقیقتنی ایسله‌تیب اوتوشنی لازم دیب بیله‌مز. برنچیسی: 1917 نچی یلنگ آپریل آیندا روسیه موقت حکومتینگ خارجیه نظارتی تورکستان حکومت قومیته‌سینه، روس قوشونلارینگ ایراندان چیقاریلیشینا هەر بهاغا بولسادا مانع بولو لزومی حقندا گیزلی امر یوللاغان ایدی. بو وثیقه‌ده روسیه اوچون غربی حدوددە بر نەرسه‌گه ایگه بولونگ امکانسزلغی آگلاشیلماقدا بولغانیدان، اونگ شرقدا ایران حسابنه تلافی مافات ایتمه‌سی لازم کیلدیگی سویله‌نمشدی. تورکستان ملی شوراسینگ رئیسی بو مسئله‌ده‌ن خبردار بولغاندان سوڭ قطعی پروته‌ست بیلدیرگه‌ن ایدی وه یوقاریدا سویله‌نگه‌ن طهران غازیتاسینگ علیهلارندا ادارهٔ کلام ایتدیگی تورکمه‌نله‌ر ایسه روس حکومتینگ ایرانغا قصد وه تجاوز ایتشینه قارشی پروته‌ست اولاراق عصیان قیلماقغا حاضر ایدیله‌ر. مه‌نه شو تهدید آستندا تورکستانداغی حکومت قومیته‌سی روس عسکرله‌رینگ ایراندا قالدیریلیشی معقول ایمه‌سلگینی پەته‌رسبورغا بیلدیریش مجبوریتنده قالغان ایدی.

ایکنچی حقیقت حال: 1919 نچی یلی بولشه‌ویکله‌رگه قارشی تورکمه‌ن اوروشینگ أڭ قیزغین چاغی. بعض اجنبی محافلنده ایران گورأگه‌نی وه ماورای بحر حزر تورکمه‌نله‌رنده‌ن مرکب آیریم بر تورکمه‌ن خانلغی یاراتو پلانی اورتاغا آتیلدی. بو پلانتی تکلیف ایتکه‌ن کیشیله‌ر وه اونی ایشکه آشیرو اوچون کوزده توتولغان تورکمه‌نله‌رنگ اسمله‌ری بزگه معلومدر. حقیقتاًده بوتون تورکمه‌نله‌رنگ بر دولت حالندا

برلەشمەسی ، تورکستان تورکمەنلەرینی قیزیقترا تورغان وە یولدان چیقارا تورغان بر تکلیف ایمەس‌می ؟ لاکن بو پلانتگ ایشکه آشیریلیشیغا ایراندان گوراکەن‌نی تارتوب آلو ایله باشلانماق ایسته‌یلدیگندەن بزنگ تورکمەنلەر بو تکلیفنی رد ایتمشلەردی.

بو حقیقت حاللار بوکون ، ایران اجنبی بویونتروغندان وە تجاوزندان قورتولغان بولغانیچون اهمیتسز بولوب کورونەدر. لکن ایرانتگ «روس بالغاسی ایله اینگلیز اورسی («توش») آراسندا بولوندیغی او زمانغی شرائطکه کوره بو حرکتدەن تورکمەنلەرنگ ایرانغا قارشی رفتارینگ فوق‌العاده عالیجنابچا بولغانینی انکار ایتب بولمایدر. بز ، ایرانلی قومشولاریمزنگ ، تاریخنگ اوزاق قارانغو کوشه‌لەریگه چوممماسدان تورکمەنلەر حقندا اونلارنگ اوستندەن انقلاب باندیتلارینگ قانلی دیکتاتوراسی حکم سوردیگی زمانلاردا بولوب اوتکەن وقعه‌لارغا کوره ایمەس ، بو تورکمەنلەرنگ سربستچه حرکت ایته بیلمەك امکانسز بولغانلاری زمانغی طرز حرکتلەریگه کوره حکم یوروتمه‌لەرینی ایسته‌ردیك.

بز ایران افکار عمومیه‌سندەن ، بزنگ ایراندا نجات آقتاروچی تورکستانلی قارداشلاریمزنگ آغیر وضعیتلەرینی ینگیللەشترو یولندا یاردەم ایتولەرینی اوتونەمز.

بز ایران حکومتندەن ، اوز آنا یورتینی ترك ایتمەك مجبوریتندەم قالوب آغیر فلاکتنگ قومشو اسلام دولتنده ینگیللەشتریلیشنی کوتوب یاتقان قارداشلاریمزغا یاردەم قولینی اوزاتماسینی اهمیتله رجا ایتەمز.

* * *

ایمپریالیست چار وە ملتلەر «خلاصکاری» ساویت حکومتلەرینگ تورکستان سیاسی

I.

چارلق روسیه‌سینك تورکستاندا تعقیب ایتدیگی سیاست وەتورکستانلیلارنك اونك‌اوستنده‌گی حکمی کوبدەن معلوم برنەرسه. تورکستانلیلار اوکا اوز

ملی بارلقلارینغا قصد ایتکەن ، یورتلارینا کوز تیککەن بر سیاست دیب قارایدرلار. بس اوکا روسلار قالای قارارلار ایدی ؟ — بو سؤالنگ جوابینی «سبیریادا حقیقی بر روس سبیریاسی یاراتقان کیبی تورکستاندادا حقیقی بر روس تورکستانی یاراتماق» دیگەن فورمولنی سویله‌وچی چار مینستری قریووشه‌ین هه‌کسده‌نده آچیق قیلیب بیرمه‌کده‌در. او سیاستنگ تورکستان خلقی اوچون أولدیروچی بر زهر بولغانلیغی فکری تا او زمانلار روسیه سیاسی محافلنده‌ده اورون قازانماغان ایمەس ایدی. بو روسیه‌ده‌کی اعتراضچیلار ایچنده تاوشی أڭ یوکسه‌کدەن چیقغان طبقه بوکونکی روسیه‌نگ حاکملاری بولشه‌ویکلەر ایدی. وقتیله چارلق روسیه‌سینگ مهاجرت سیاستی یوزندەن توققان «تورکستان کوچه‌به ، مالدارلارینگ مقدراتی» ، «قازاق پیری» مسئله‌لەری اطرافندا تورکستاندان باشلاغان فریادلارغا قوشولوب قازاق قیرغزلارنگ تالانوودان ، سویولوندەن بحث ایتوچی روس سیاسی محافلی ایچنده أڭ یوکسەك تاوش یەنه شو سوسیالیست-بولشه‌ویکلەرنیکگی ایدی. بولشه‌ویکلەر چارلق دوری مستملکه سیاستینگ ایکنچی بر قولی بولغان پاختا سیاستینگ تورکستان دهقانلارینی ، بوتون أولکه أهالیسنی سفالت ، فلاکتکه سوروکله‌گەن بر سیاست بولغانلیغنی سویله‌شده‌ده هیچ کیمەدەن کیریده قالماسلار ایدی.

او زمان کوب گنه توپالانلار ، پاتردیلار بولدی. بونلارنگ بوتونسنه رغماً روس حکومتی کوزله‌رینی باغلاب ، قولاقلارینی تیقیب آلیب ، هیچ بر تاوش ایشتمەسدەن ، هیچ بر نەرسه کورمەسدەن اوز ایشنده دوام ایتدی. او بر طرفدان تورکستان خلقینگ اقتصادی کوکینی چوروتوب ، تینکه‌سینی قوروتماقغا ، ایکنچی طرفدان اونگ یورتیغا روس مهاجری کیتریب تولدورماقلا مملکتنی به‌نیمسه‌شکه اوروندی. روسیه‌ده انقلاب چیقیب تأریخنگ چارلق روسیه‌سی دوری دیگەن قارا ، له‌کەلی دوری قاپانیرکەن تورکستانگ میلیونلارچا هه‌کتار خوجالق باقیمندان ایشکه یارارلق یری روس مهاجرینگ قولنه کیچیب کیتمش ، بو صورتله حیاتی امکانلاری قوللارندان آلنغان ، یوز میکلەرچه تورکستانلی بایلیغنی یوقالتوب

سفالت ایچنده قالمش، پاختاچیلق دائره‌لەرنده‌کی دهقان اهالینگ یوزده 30ی مالینی، ملکینی یوقاتوب فقر وه ضرورت ایچنه کیرمشدی. شهرلەرده‌کی کاسبلەر، مملکتده‌کی اجتماعی، اقتصادی شرائطنگ توغدیردیغی کیچیك سوداگرنیگ حالی‌دا بوندان آرتیق ایمەس ایدی. روسیه‌نگ سیاستی بو اوچاغندان، حیات قاپاغندان آجراتیلغان بایاقیشلارغا یامان بولسادا ایکنچی بر ایش وه حیات منبعی بیریش استقامتنده قویولماغان ایدی. انقلاب باشلارکەن تورکستانگ چوللەر قسمنده وضعیتنگ قاندای شکل آلغانلیغنی قازاغستاندا قیزیل روسیه‌نی 10 یلدان آرتیق تمثیل ایتب تورغان، اوز فرقه یولداشلاری طرفندان «چوللەر فرعونی» دیب آتالغان غولوشچه‌کین اوزینگ قازاق قوممونیستلاری ایله بولغان بر مناقشه‌سنده جوده آچیق قیلیب آکلاتمشدر.

بر نیچه یيل اول، روسلار ایله قازاقلار آراسندا هەر زمان چیقیب تورغان تارتیشمالاردا موسقوانگ هەر زمان روسلارنی یاقلاب ایش کورونده‌ن مأیوس بولغان قازاق قوممونیستلارینگ بر قسمی نیمه بولسادا جمهوریت ایچنده‌کی روس اهالی اوتورغان دائره‌لەرنی آیریب تاشلاب نوقول تورکستانلی-قازاق جمهوریتی فکرینی اورتاغا آتادرلار. بو پروژه‌ده تورلو تهلکه‌لەر کوروب، قورقوب کیتکەن غولوشچه‌کین قازاق قوممونیستلارینا خطاباً: «سز بو فکریکزنی سویله‌رکەن یورتکزنگ ایکی منبت، اقتصاداً ایشکه یارارلق قسمله‌رینگ شو آیریب آتماق ایسته‌دیککز روسلار قولندا بولغانلیغنی اونوتاسز. بوندای بر فکر آرقاسندان کیتو قازاق-قیرغز خلقی اوچون بر انتخار دیمه‌کدر» دیمشدی. بو نقطه‌ده بزنی قازاق یورتینگ قاندای قسمله‌رینگ روس مهاجری قولنه اوتوب کیتکه‌نلیکی حقنداغی افاده علاقه‌دار ایته‌در. بو یيرله‌رنگ قالای کیچیر-یلگه‌نلکی مسئله‌سی‌ده اوزینچه آیری بر مسئله‌در. 10-1909 نچی یيللاردا تورکستانی تیکشیرگەن سه‌ناتور غراف پاله‌ن یيتی‌سوده هەر غروپ روس مهاجرینی یيرله‌شتریش اوچون اونلارنگ ایکی مثلنده‌ن زیاده یيرله‌شیب، اوتوروب، خوجالیغینی قوروب آلغان یيرلی خلق عائله‌سی خانه ویران

ایتیلدیگینی سویله‌یدر. یيرلی خلققا قیلنغان بوندای ظلمله‌ر، حقسزلقلار اوستنده‌ن بولغان شکایتله‌رگه جواب بیرمه‌کچی بولغان مهاجرت ایشله‌ری باشلوغی مینستر قریووشه‌ین «روس حکومتی روس خلقینگ بختلی یاشاوینی آلغا سوره‌در، باشقا غیری روس خلقلارنگ تورموشیله شغللانمایدر. روس مهاجرله‌ری یيرله‌ریمزنی آلیب قویدی» دیب شکایت ایته تورغان تورکستان‌قازاقلاری بولسا، ایسته‌دیکله‌ری طرفقا کوچوب کیته بیرسینله‌ر» دیدر.

تورکستان اهالیسنگ بوتون طبقه‌لاری اوچون حیات امکانلارینی تارالتوب قاپاتماقدا بولغان روسیه اقتصادی سیاستی أولکه‌ده یاشاما بهاله‌ری نسبتینگ‌ده یيلدان یيلغا کوته‌ریلوب 4-5 مثلی بولووینه سبب بولمشدر.

چارلق روسیه‌سینگ بو سیاستنه تورلو روس سیاسی آقیملارینگ بالخاصه روسیه‌نگ بوکونکی ایگه‌لەری بولشه‌ویکله‌رنگ قاندای قارا-غانلقلارینی اورگه‌نیش اوچون اونلارنگ انقلابقا قادار بولغان اوز نشریاتلاری، انقلاب باشلارندا چیقارغان بیانامه‌لەری اوستنده بر کوزکیز-دیرمه‌ك یيته‌در.

روسیه‌ده انقلاب باشلاندی. تورلو غروپلار قیسقا-قیسقا مدتله‌ر او-چون ایش باشنا کیلیب کیچدیله‌ر ایسه‌ده نهایت بولشه‌ویکله‌ر قارا چارلق میراثی اوستنه قوندیلار. تورلو تارتیشمالی، تهلکه‌لی دورله‌رنی کیچیریب اورونلارینی محکم حسن ایته باشلاینچا اوز سیاسی، اقتصادی پلانلارینی میدانغا چیقاردیلار. نوبت تورکستانغا کیلدی. بو زمان یه‌نه روسیه فابریقالارینی پاختا وه باشقا خام مال ایله تأمین ایتو، روس مهاجرینه یيرمسئله‌لەری چیقدی. فقط ایمدی تورکستان چارلق روسیه‌سینی ایمەس، «سوسیالیست ساویت جمهوریتله‌ری اتفاقی مرکزینی»، «اوقتوبر انقلابینگ مغرور آوانغاردلاری یورتینی» پاختا ایله تأمین ایته‌جه‌ك ایدی. ایمدی تورکستانغا «روس قولونیزاتوری ایمەس، اوقتوبر انقلابینگ مغرور رهبری روس پرولەتاری»، «دوست روس کریستیانی» کیله‌جه‌ك. هەمده

«کولتور»، «مدنیت» کیتره‌جه‌ك. اونگچون‌ده ایمدیگه‌چه تیسکه‌ریچیلك فکری دیب محکوم ایتلب کیلگه‌ن پاختا وه مهاجرت سیاسته‌ری‌ده برده‌ن برگه انقلاب پره‌نسیپله‌ری قاتاریغا کیریب قالدی. پاختا، مهاجرت سیاسته‌رنده‌ن بحث‌ایتوغا آرتق ایسکیسی کیبی تیسکه‌ریچیلك، مستملکه‌چیلك دیب قارالمایدر. تیریسنچه بونلارغا قارشی چیقوچیلار تیسکه‌ریچیلك ایله عیبله‌ندیله‌ر. ایش بو قادار ایله‌ده بیتمه‌دی. انقلابچی روسیه «ایمپه‌ریالیست» چارلق روسیه‌سینگ بو سیاسته‌رنی آلوب بارودا‌غی سرعتنی قانیقارلق تاپمادی. انقلابی چاره‌له‌رگه کیریشدی. چارلق زمانتداغی مهاجرت سیاستی یوزنده‌ن اوز خلقلارینا بولغان حقسزلقنی توزاتو یولندا تورکستانلی قوممو‌نیستلار طرفندان قیلنغان تشبثله‌رنی یوققا چیقاردی. بو فکرله‌رنی اورتاغا قویوچیلارنی تورلو یوللار ایله سوستردی. چارلق زمانینگ ایشله‌ب قالدیر‌دیغی مهاجرت پلانلارینی انقلابی یولدا ایشکه آشیرا باشلادی. قیشلاق، آوول، شهر، خلاصه تورکستانگ هر طرفینی مهاجر ایله تولدورماغا کیریشدی. حکومت، فرقه آپپاراتلاری بو مهاجرله‌رنی بیرله‌شترو، اونلا‌رغا ایش وه حیات منبعی حاضرلاش بیله‌ن مشغول. اوز خلقینگ وضعیتنی قارا کوروب شکایت ایته باشلاغان بیرلی قوممونیستلار «آقچاگز، قو‌رالنی کوچیگز بارمی؟» کیبی سؤاللار ایله ماسقارا ایتیلدیله‌ر. «تورك‌سیب» کیبی تیمر یوللارنگ کیچووی ایله آچیلغان اقتصادی امکانلاردان تورکستانلیلارنگ استفاده ایتب کیتووینگ آلدینی آلیش اوچون مخصوص تدبیرله‌ر کورولدی. یول ایشله‌نیب بتیریلمه‌سده‌ن اونگ اطرافندا 10-12 میلیون هه‌کتار أڭ موافق یر روس مهاجرله‌رینه تخصیص ایتیلدی. بر طرفدان بوندای حرکتله‌ری ایله او اطرافداغی یرلی اهالینگ اقتصادی کوك آتووینا مانع بولماقدا بولغان ساویت حکومتی، ایکنچی طرفدان کو‌چه‌به، یاریم کوچه‌به‌له‌رنی اوترا قلاشتریش کیره‌ك دیب باغیریشادر وه بو یولدا چاره‌له‌ر کوره‌در. یورتنگ اقتصادی امکانلارندان فائده‌له‌نوینه امکان بیرمه‌دیکله‌ری بر خلقنی ایشکه یاراماس دائره‌له‌رگه اوتورتماقلا نیمه‌نی امید ایتدیکله‌رینی اویلاب اوتوروش‌ده کیره‌ك ایمه‌س. وضعیت بو

مرکزده ایکه‌ن «قولخوزلاشترامز، سوسیالیست خوجالیغی توزه‌مز» دیب اونگ قولنداغی مالینی‌دا تارتوب آلدیلار. چولنگ اورتاسندا قورولغان بو قولخوزلارنگ مالینی‌دا آز بر زمان ایچنده ساویت مأمورلاری بیتر‌دیله‌ر. تویه اوستنده کوچوب یورغان خلقنی «سوسیالیزم جنتی» گه آلب بارامز دیب یاراتیلغان وضعیتنی مه‌نه بر چیت تیکشیروچی قلمنده‌ن تیکله‌ك. روسیه اقتصادیاتینگ باریشینی یاقیندان تعقیب ایتب باروچی عالمله‌رنگ بری سانالغان آلمان اقتصادچیسی پروفه‌سور آوهاگه‌ن ساویتلار مملکتنده آچلق باشلاتب، اونگ تورلو قسمله‌رنده یاییلارکه‌ن یعنی اوتکه‌ن ییل بو حقده یازغان بر مقاله‌سنده تورکستان قازاق-قیرغزلاری وضعیتی او‌ستنده توختاب «بو فاجعه‌ده بالخاصه قازاق-قیرغز خلقینگ پایی کوب آچی وه آغیر بولدی. سوك ییللاردا دولت اونگ مال بایلیغینگ کوپچیلگنی بونگله‌ده اونگ حیات منبعینی قولندان تارتوب آلدی. یه‌گی باشلانغان ایکین خوجالقلارینگ کوبچیلگی 1931 نچی ییلی اونومسز بولدی. نتیجه‌ده سانسز اگناهسز خلق آچلق أولومینگ قهار پنجه‌سنه بیریلدی. اینانچلی منبعله‌رده‌ن چیقغان سوك خبرله‌ر بو حادثه‌له‌رنگ بر زمانلار زورلیغی، کوچلیلگی ایله تانیلغان بو خلقنگ تینکه‌سینی قوروتقا‌نلیغنی کورسه‌ته‌در.» دیدر (*).

ایمدی سز بو منظره‌نی کوزیگز آلدیغا کیتریب توروب چار حکو‌متینگ قالدیرغان وصیتنامه‌سینی تورکستاندا ایلك بولشه‌ویك حکومتینی تمثیل ایتوچیله‌رده‌ن او زمانغی حکومتنگ رئیسی تابولین‌نگ آچلقدان قیریلماقدا بولغان تورکستانلیلارغا یارده‌م کیره‌ك دیب کیلگه‌ن تورکستانلی قوممونیست یولداشنه «اقتصاداً کوچسز بولغان قازاق-قیرغزلار مارقسیزم نقطهٔ نظرنده‌ن باری بر أولوب بیتشکه محکومدرلر. اونگچون اونلارغا یارده‌م بیریب اوتورونگ‌ده کیره‌گی یوق» دیگه‌نینی، او زماندان به‌ری بر سیستم حالندا یوروتولوب کیلمه‌کده بولغان سیاستنی اویده‌ن کیچیر‌

(*) „Ost-Europa", Heft 11, 1932, S. 645.

سه گز فاجعه‌نگ قای پیرده‌ن چیقوب قای استقامتده، قایسی غایه‌غا طرف یوروم‌ه کده بولغانلغینی‌دا قولایچا کوره بیلیرسگز. تیمور اوغلی

* * *

تورکستاننك نه‌فت (پیرمایی) بایلقلاری

ساویت تورکستانینگ باش غازیتاسی «پراوْدا ووستوکا» نگ 17 و 18 نچی اوقتوبر سانلارندا س. ناصر بای اوغلی امضاسیله تورکستانگ نه‌فت بایلقلاری حقندا اوزون بر مقاله باسیلیب چیقدی. «یاش تورکستان» نگ 18 و 21 نچی سانلارنداغی «تورکستانگ پیر آستی بایلقلاری» باشلقلی مقاله‌مزده تورکستان نه‌فت معدنله‌ری حقندا بیرگه‌ن قیسقاچا عمومی معلوماتزنی قوتلاماقدا، تولدورماقدا وه یه‌گی معلومات هم قوشماقدا بولنانی اوچون بو ناصر بای اوغلو مقاله‌سینگ أیگ مهم پیرله‌رینی بو پیرده کوچوروشنی فائده‌لی تاپدق. مقاله ایگه‌سینگ آگلاتووینا کوره:

بو کون قولدا بولغان معلوماتغا نظراً تورکستانگ أیگ کوچلو نه‌فت منطقه‌سی، اونگ تورکمه‌نستان قسمینگ چه‌له‌که‌ن، نه فته‌داغ، بویاداغ دان تاجنوب-شرقیده قوپه‌ت داغ ایته‌کله‌رینه قادار چیقیب «چیقیشله‌ر» نگ جنوب تامانندا بیته تورغان بوتون حرز (قاسپی) بویی اوه الغیدر. بو منطقه‌نگ نه‌فت بایلقلاری انقلابدان بورون ده معلوم ایدی. بو معدنلارغا بوتون روسیانگ مراقینی جلب ایتکه‌ن وه نه‌فت بازارندا قیمت کسب ایتکه‌ن مشهور چه‌له‌که‌ن فواره (فونتان) له‌رینگ فعالیتله‌ری 1900 نچی ییلنگ باشلانغیچلاریغا عائددر.

ایگ سوگنغی ییللار ایچنده، انقلابغاچا جوده آز معلوم بولغان نه‌فته‌داغ صنایعی اهمیت کسب ایته باشلامشدر. نه‌فته‌داغ، 1931 نچی ییلنگ مای آیندا، 24 نچی نومرلی بوروغندان 3 ساعت ایچنده 500 تون تازه نه‌فت آتوب چیقارماقله برنچی فواره‌سینی بیرگه‌ن، فقط آغزینا قوم تولوب قالو سببلی بو فواره ینه توقتاب قالغان. 1932 نچی ییلنگ مارت آیندا 12 نچی نومرلی بوروغ 520 مه‌تر چوقورلقدان بر کیچه-کوندوزده 6000 تون قادار نه‌فت

آتانورغان کوچلی بر فواره بیرگه‌ن. بو فواره اون کیچه-کوندوز فعالیت کوره‌سه‌تیب 30 میگ تون قادار نه‌فت آتقان.

نه فته‌داغ تاریخینگ أیگ پارلاق دورینی، بو ییل یانوار-فیورال آیلاری ایچنده 13 نچی بوروغدان حاصل بولغان وه سوگنغی حسابغا کوره 20 کونلك فعالیتی اثناسنده 200 میگ تون قادار تازه نه‌فت آتقان أیگ سوگنچی فونتان تشکیل ایته‌در. فواره‌نگ بوتون فعالیتی اثناسندا نه‌فت جریاندا هیچ بر سو علامتی بولماغانلغی (دیمه‌گ نه‌فتنگ مطلقا تازه بولغانلغی) شایان دقت سانالماقدادر.

نه فته‌داغ فواره‌له‌ری بو صنایع ساحه‌سینگ تولوقلقچا باکو وه غروزنی نه‌فت ساحه‌له‌رنده‌ن قالیشمایتورغانلغنی کورسه‌ته‌در.

نه‌فته‌داغ یاقینلغندا بویاداغ، مونجوقلو، سرتالالی وه باشقا بر قانچا نه‌فتلی ساحه‌له‌رنگ‌ده بارلغی معلومدر. ایران چیگه‌ره‌سنده‌کی حسن قولی‌ده‌ن وه چیقیشله‌ردن باشلاب حرزساحلی بوینچا شمالغا تابا 84 کیلومه‌ترلك بر ساحه اوزانادر. گه‌ولوغلار بو ساحه‌نگ آیریم نقطه‌لارندا نه‌فت علامتله‌ری کشف ایتمشله‌ردر. محلی متخصصلارنگ قناعتنچه بو معدنله‌رنگ بعضلاری حتی نه‌فته‌داغدان دا بایدر.

سوگنغو معلوماتغا نظراً چه‌له‌که‌ن-نه‌فته‌داغ-بویاداغ... ساحه‌سی بر نیچه آرالق نه‌فت معدنله‌ری آرقالی چیقیشله‌ر منطقه‌سی ایله باغلانغان؛ بوندان بوتون تورکمه‌نستان حزر بویی اوواسینگ یالپیسیغا بر نه‌فت طبقه‌سی تشکیل ایتدیگی کورونه‌در.

تورکستانگ 2 نچی بویوك نه‌فت منطقه‌سی، ناصر بای اوغلی نگ یازووینا کوره، آمودریاغا یاپیشادر وه ترمیز، که‌لیف‌ده‌ن باشلاب گاوورداغ — دارغان آتا — پیتنه‌ك اوزره اوتوب تا آرال‌ده گیزی بویندا آمودریا منصبنه قادار اوزانادر. بو منطقه‌نگ یالغز بعضی پیرله‌ری گنه ایلك تیکشیریش ایشله‌ری ایله آیدینلاشتریلغان. برنچی بوروغ ایشله‌ریگه 1934 نچی ییلدا باشلاناجاقدر.

3 نچی بویوك نه‌فت منطقه‌سی فه‌رغانه وادیسی بولوب، اونگ تاغ

ایته کله‌رنده وه چوقورلقلارندا 40 قادار نه‌فت تشکلاتی یوزه گه چیقا-
ریلمشدر. انقلابدان بورون بو منطقه‌ده ایکی کیچیك معدن-سانتو (بو-
کونگی KIM) وه چیمیان (چیمیون) استثمار ایتلمه کده ایدی. ساویت
اتفاقینگ نه‌فت تشکیلاتلاری فه‌رغانه نه‌فت معدنله‌ری ایله یالغز 1927
نچی یلدان سوکرا، شورسو صناعتندا قوتلی فواره‌لر وجودگه کیلووی
ایله مراقلانا باشلامشلاردر.

تورکستاندا بو اوچ بویوك نه‌فت منطقه‌سنده‌ن باشقا یه‌نه بر قاتار
نه‌فت علامتی کورسه‌توچی بویوك منطقه‌لار بار: شمالدا حزر ده‌گیزی
بویلارنچا اوزانوب قارا بوغاز اوزره مانغیشلاققاچا اوزاناتورغان کیگ
ساحه بوندای منطقه‌لار جمله‌سنده‌ندر. قیزیل‌شهر (کراسنو وودسك)ده‌ن
«اوز بوی» استقامتنده آرال ده‌گیزی یاقینلغنداغی بوتون قاراقومنی کیچیب
اوزاناتورغان کیگ چولنگ بر نیچه پیرله‌رنده، پیرلی اهالینگ اوز
احتیاجی ایچین تا ایسکیده‌ن به‌ری نه‌فت چیقارا کیلدیگی قودوقلار
تاپیلمشدر. تورکستانگ بوکونکی اوزبیکستان آتالغان قسمینگ جنوب
تاماقنداغی شهرسبز، پنجکند، جیزاخ حوالیسنده وه تاجیکستانگ جنو-
بنده آیریم نه‌فتلی نقطه‌لار یوزه گه چیقاریلمشدر؛ فقط بو نقطه‌لار حاضر-
چالق بربرنده‌ن کیسیك کیبی کورونه‌در.

قیزیل قوم چولینگ نه‌فت جهتده‌ن تیکشیریلیشی بویوك اهمیت
کسب ایتمه کده‌در. بو چولنگ شمالنده آرال ده‌گیزی بویلارندا وه
جنوبنده اوزبیکستان قسمنده ــ کان‌میخ وه نور آتادا ــ نه‌فت علامتلی
ایکی منطقه معلومدر. بو پیرله‌رده کوکورت آقتاریلیر ایکه‌ن نه‌فت تاپیل-
مشدر. بو منطقه‌ده هم ایسکیده‌ن پیرلی اهالینگ نه‌فت استحصال ایته-
کیلدیگی قودوقلار بار.

آیریم گه‌ئولوغلارنگ اورتاغا آتماقدا بولغان نظریه‌له‌رینه کوره، ایگ
اوزاق شمالدان (اوختی‌ده‌ن) اورال تاغلارینگ غرب یاماجلاری بوینچا
(چه‌ردین، چوسوف شهرچه‌له‌ری، ایسته‌رلی تاماق) ایمبه، آرال ده‌گیـ-
زی، قاراقوم چولی اوزره تا حزر ده‌گیزی بوینا قادار اوزانوب ایرانغا

اوتوب کیته تورغان توقاش بر نه‌فت کمری یاتادر.

بو معلوماتنی بیرگه‌نده‌ن سوك ناصربای اوغلو تورکستاندا نه‌فت
تیکشیریش ایشله‌ری، معدنله‌رینی ایشله‌تیش وه باشقا بوتون خصوصلارینك
یاخشی آلوب باریلمای یاتقانلغینی قید ایتب، که‌مچیلکله‌رنگ نیمه‌له‌رده‌ن
عبارت ایکه‌نلگینی کورسه‌ته‌در. اونگ یازووینا کوره تورکستانگ بوتون
منطقه‌لارندا ایندیگه‌چه یالغز اوستکی نه‌فت یاتاقلاری کشف ایتلگه‌ن
بولوب آستقی قاتلار اصلا تیکشیریلمه گه‌ن.

ناصر بای اوغلو که‌مچیلکله‌رنی بتیرمه‌ك ایچین برکوب تکلیفله‌رده
بولوب، خصوصاً نه‌فت صنایعندا محلی ملتله‌رده‌ن ایشچی قادرولاری
یتیشدیریش، بونگ ایچین باکو وه باشقا پیرله‌رده کی نه‌فت آقاده‌میله-
ری وه ته‌خنیکوملرینه تورکستان پیرلی خلقندان کوبره‌ك اوقوچی قبول
ایتلیشنی، تورکستان نه‌فت محصولاتینگ تورکستانگ اوزنده ایشله‌ب
چیقاریلیشنی، بونگچون تیوشلی فابریقا وه اعمالاتخانه‌لار تأسیسینی،
اونلاردا ایشله‌وچی ملی قادرولار حاضرلانوینی پهك حقلی اولاراق وه
اساسلی ملاحظه‌لار ایله لازم تاپادر. عینی زماندا قایسی نه‌فت منطقه‌سی
ایچین قایسی نقطه‌ده اعمالاتخانه، فابریقالار انشاسی لازم کیلدیگی،
مناقلات مسئله‌لری وه باشقالار خصوصنده اوز مطالعه‌سینی قید ایته‌در.
اونگ مطالعه‌لاری تورکستان وه اونگ خلقی کیله‌چه‌گی منافعی
نقطه‌سنده‌ن کوب معقول فکرله‌ردر. فقط، قولونیزاتور موسقوف بولشه-
ویکله‌رینگ ایشله‌رینه کیلمه‌س دیب اویلیمز. چاغاتای

* * *

تورکستان ساویت مطبوعاتی وه تورکیه جمهوریتینگ 10 یللغی

تورکیه جمهوریتینگ 10 یللغی بایرامی، تورکستان تورکله‌رینگ
اهمیتی حقندا اوز خصوصی فکرله‌رینی آچیق اظهار ایتوله‌ری لازم کیل-
گه‌ن فوق‌العاده بر حادثه‌در. تورکستانداغی تورکله‌رنك تورکیه‌جمهوریتینگ
یل دونومی مناسبتیله دیه‌جه‌ك سوزله‌ری بولماسلغی هیچ ممکن ایمه‌س.

هیچ ممکن ایمەس، که تورکستان تورکلەری تورکیه ملی انقلابینگ تأریخی معنا وه ملی اهمیتینی آگلاماسینلار وه آناتولیداغی اوز قارداشلا-ریغا محبت وه دوستلق تویغوسی بەسلەمەسینلەر. هیچ ممکنمیدر، که آلمانیادا محاکمه ایتلمه کده بولغان بولغار وه آلمان قوممونیستلاری دیمیتروف وه تورغلەر وه باشقالاریغا «حرارتلی سلاملەر» یوللاغوچی تورکستان تورک-لەری، تورکیه تورکلەریگه اونلارنگ ملی بایرامی مناسبتیله دیمه‌جەك بر سوزلەری بولماسون. مەنه بونگچوندر، که بز بو دفعه تورکستان غازیتا-لارینگ کیلیب چیقیشنی، اونلاردا تورکیه جمهوریتینگ بایرامیغا آتالغان یازیلار تاپیشنی اویلاب آیریم بر علاقه ایله کوتوب تورغان ایدك. بز — آذری، ایدیل-اورالللی، قریملی، تورکستانلی — مهاجرلارنگ یه‌گی تورکیه‌گه محتمز حقندا یازدیقلاریمز تورکیه افکار عمومیه‌سی نظرنده هیچ بر اهمیتگه ایگه ایمەسدر. یالغز موسقوف قوممونیستلاریغا دوشمان بولوویمز جهتده‌ن بزنگ فکرلەریمز، سوزلەریمز تورکیه افکار عمومیه-سنه باروب یتمه‌یدر. حتی بعضاً شونداغ کورونه‌در، که بزنگ یازولاریمز تورکیه جمعیتینگ بعض نفوذلی دائره‌لەری اوچون اوکغایسزده. او-نگچون، اگر حاضرغی تورکیه‌نگ ملی بایرامی، تورکیه ملی انقلابینگ تاریخی اهمیتی توغروسندا تورکستان تورکلەری اوزلەرینگ «ملی» تورکستان ساویت مطبوعاتلاری صحیفه‌لەرنده اظاهراتده بولسالار ایدی تأثیری باشقاچا بولور ایدی.

بز، ساویت تورکستانینگ بوتون مهم غازیتالارینی، «قیزیل اوز-بیکستان»، «سوسیالدی قازاغستان»، «شورالار تورکمه‌نستانی» (بونلار تورکچه)، «پراودا ووستوقا»، «قازاغستانسکایا پراودا»، «تورکمه‌ن-سکایا ایسکرا» (روسچه)ده‌ن عبارت آلتی مرکز وه «بوخارا پرولەتار-یاتی» نام بر ولایت غازیتاسینی دقتلی بر صورتده تیکشیریب چیقدق. بونلارنگ هیچ بریسنده تورکیه جمهوریتی حقنده نه بر مستقل مقاله نه‌ده قیسقاچا بر تقریر بار. تورکچه چیقا تورغان أڭ بویوك غازیتالار — «قیزیل

اوزبیکستان»، «سوسیالدی قازاغستان» وه «شورالار تورکمه‌نستانی» — موسقوا غازیتاسی «ایزوه‌ستیا»نگ «تورکیه جمهوریتینگ اون یلی» مقا-لەسینگ قیسقاچا ترجمه‌سی وه ساویت تیلغراف آژانسینگ قیسقا خبرلەری ایله اکتفا ایتکه‌نلەر. «ایزوه‌ستیا»نگ بو مقالەسندان تورکستانلی اوقو-چیلار تورکیه ملی انقلابینگ وه تورکیه جمهوریتینگ ... روس بولشه-ویك انقلابی سایه‌سنده میدانغا کیلگه‌ن وه محکمله‌نگه‌ن ایکه‌نلگینی آگلایدرلار. ساویت آژانسینگ خبرلەریگه کیلگه‌نده، اونلار اوقوچیده شوندای تأثیر قالدیرادر، که گویا تورکیه جمهوریت بایرامینگ اوزی آز قالا یالغز ساویت هیئتینگ تورکیه‌گه کیلیشی مناسبتیله ترتیب ایتلگه‌ن... ایکی روسچه غازیتا — «قازاغستانسکایا پراودا» وه «تورکمه‌نسکایا ایسکرا» — آژانس تیلغراملارندان باشقا برده، — برنچیسی آقاده‌میك ساموئیلوویچ ایله بر مصاحبه («ق. پ.»نگ .X 28 سانیغا باقیلسین)نی باسیب چیقاردی وه ایکنچیسی ساویت خارجی قومیساری اوروناساری قاراخان‌نگ «ساویت اتفاقی وه تورکیه» دیگه‌ن مقالەسینی کوچوروب باسدی (بو غازیتانگ 5 نچی نویابر سانیغا باقیلسین). ساموئیلوویچنگ اوزی کبی ته‌مسز وه رنگسز مصاحبه‌سی ساویت آقاده‌میسی ایله تورکیه علم دائره‌لەری آراسندا غی رابطه‌ده‌ن وه اوزینگ تورکیه‌گه قیلغان سیاحتندان بحث ایته‌در. فقط نه بو سیاسی جهتده‌ن بوتونلای ضررسز مصاحبه، نه‌ده قاراخانگ مقالەسی تورکستاندا تورك تیلنده چیقاتورغان غازیتالارنگ هیچ بریسنده اورون تاپالماغانلار. شونی‌ده آیریجا قید ایتمه‌کنی لازم تاپامه‌ن، که «سوسیالدی قازاغستان»، «شورالار تورکمه‌نستانی» وه «تور-کمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتالارینگ 29 نچی اوکته‌برده، یعنی تورکیه جمهوریتینگ 10 نچی یيل بایرامی کونی چیققان سانلارندا بو توغرودا برگنه سطر بولسون آژانس خبرینی‌ده بیرمه‌دیله‌ر. «قیزیل اوزبیکستان» ایسه اوکونکی سانندا، نسبتاً کیچیك حرفلەر ایله باسیلغان «تورکیه جمهو-

ریتینگ اون یللغی» دیگه‌ن عمومی سرلوحه آستندا ایری حرفلەر ایله ساویت آژانسینگ «ساویت هیئتی‌نگ طنطنه‌لی صورتده استقبال ایتلیشی» حقنداغی خبرینی باسیب چیقاردی.

«بوخارا پروله‌تاری» ایسه تورکیه ملی بایرامی خصوصنده برگنه سطر هەم یازمادی.

حقیقت حال بوندای‌در.

بو حقیقتلارنی ایضاح ایتمەك، والا نورالدین بیکنگ «هەرگون» غازیتاسندان آلوب مجموعه‌میزده باسدیغمز مقاله‌سنده پەك حقلی اولاراق قید ایتدیکی ساویت حکومتی‌نگ تورکیه ایله روسیه تورکله‌ری آراسیغا تورغوزدیغی «سد چین» وه کیچیلمه‌س «اوچورم»ده‌ن بحث ایتمەك دیمه‌کدر. ئەوەت، موسقوا حکومتی تورك ملتینگ ایکی بوتاغینی معناً بربرنده‌ن آیرمشدر. کمال تورکیه‌سینگ رسمی دوستی بولوب اوکا حرب طیاره‌لاری هدیه ایتوچی موسقوا حکومتی، تورکستاندا عینی کمال تورکیه‌سیگه قارشی بەسله‌نگه‌ن طبیعی قارداشلق حسله‌رینگ أڭ کیچیك کورونوشنی‌ده أڭ شدتلی وه قهار بر صورتده تعقیب ایتەدر. بز هر مناسبتله «یاش تورکستان» یتله‌رنده، بر تورکستانلینگ آنقارانی آچیق هر سەمپاتی ایله تصویر ایتکەنی وه تورکیه بویوك ملت مجلسینگ بوتون تورکیه خلقینگ حر أراده‌سینی افاده ایتدیکی حقنداسویله‌دیگی ایچین تورکیه‌نگ موسقوفلی دوستلاری تامانیدان «پان-تورکیزم» ایله عیبله‌نگه‌نینی وه فرقه‌ده‌ن آتلغانینی یازمشدق. مەنه، ایندی، «سوسیالدی قازاغستان» وه «شورالار تورکمه‌نستانی»ده موسقوانگ تضیق وه تعقیباتندان قورقوب 29 نچی اوکتابرده تورکیه ملی بایرامی حقندا بر سوزدم یازالمادیلار وه «قیزیل اوزبیکستان» ایسه اوکونی حتی آژانس تیلغراملاریتینگ باشلقلارینی‌دا کیچیك حرفله‌رله باسدی.

یه‌کی اوزبیك ادبیاتندا چوقای اوغلی مصطفی بیك تورسیدا یازیلغان اثرله‌رده‌ن

باشقارمادان: توبه‌نده باسیلیب تورغان مقاله آلمان یاشلارندان هانس به‌نتسینغ نام بر ذات طرفندان یازیلمشدر. بو یگیت مملکتمزده هیچ بولماغان وه بزنگ تیلیمزنی آلمانیادا توروب أورگه‌نگه‌ن. باش محرریمزگه یازغان حصوصی بر مکتوبنده هانس به‌نتسینغ بیك تورکستانك بو کونگی سیاسی وه ملی وضعیتله‌ری حقنده تماماً ساویت مطبوعاتی تأثرینده بولوب کیلیب، سوگراق «یاش تورکستان» ایله تانیشدیقدان کیگین فکرینی بوتونلای اوزگرتیشکه مجبور بولغانلیغینی بیلدیره‌در. بو، «یاش تورکستان» حرکتینگ بوش بر ایش بولماسدان، فکری آچیق وه حقیقتنی ایزله‌وچی وه سیوگوچی کشیله‌رگه بیته‌رلك درجه‌ده توزوك وه تایانچلی منبع بیتکزه بیله تورغانینی کورسه‌نه‌در. مجموعه‌میزنگ عربستان، هندستان وه آفغانستانداغی وطنداشلاریمز طرفندان موفقیتلی صورتده یورگوزولوب کیلمه‌کده بولغان پروپاغاندالاری ایچین فائدالی قورال بولغانی بزله‌رنی نه قادار قووانترسا، ساویت مطبوعاتینی یاقندان دقتله تعقیب ایتب یورگان هانس به‌نتسینغ غا اوخشاغان آوروپالی اجنبی یاشلار ایچین‌ده اساسلی وه ایشانچلی منبع بولا بیلگه‌نی شو قادار، حتی آرتقراق سه وینتره‌دی.

هانس به‌نتسینغ افندینگ یوبارگان مقاله‌سی‌نی اوزون بولغانیدان، بوتونیسیله باسالمادیق. غفور غلام‌نگ «آق‌جوره‌نگ بالالاری» دیگه‌ن(تورك-سیب تیمر یولینگ آچیلیشی مناسبتیله یازیلغان) أثریده‌ن کیترگه‌ن پارچالارینی باسماسدان قالدیریشغا توغرو کیلدی. غفور غلام نگ یالغانلاری، باش محرریمز مصطفی بیگنی شخصاً وه اونگ حرکتله‌رینی «قارالاماق» ایچین قوللانغان تعبیر وه جمله‌لری «اوتروکنی چین‌دای، چین‌نی خدا اورغاندای» ایتب یازیشقا أوستا بولشه‌ویك یازوچیلارینگ تعبیر وه جمله‌ریدر.

احمد جوره‌یفنك «یه‌گیش» (باسماچیلار تورموشیدان بر پارچا) دیگه‌ن أثرنده‌گی تورکستان ملی حرکتی وه اوکا خدمت ایتکه‌ن خادملار حقنده سویله‌نیلگه‌ن نه‌رسه‌له‌رنگ حقیقتغا نه قادار اویغون ایکه‌نلیکله‌ریگه تورکستانلی اوقوچیلاریمزنگ اوزله‌ری تیوشلی قیمت بیره بیله‌جه‌کله‌ردر.

آز وقت کیچکه‌ن کیم، مەن تورکستاندان بر نیچه اوزبیکچه حکایه‌له‌ر آلدم. بو حکایه‌له‌ر «پروله‌تار شاعر»لارینگ اثرله‌ری بولوب، یازوچیلارنگ آراسیدا عالم‌جان، کریم امیرخان، غیرتی، الیاس مسلم، اکمل پولات، خ. شمسی‌آتلاریغا اوچراغانمان. بو اثرله‌رنگ ایکیته‌سیده چوقای اوغلی مصطفی بیگمزنی قارالاش تجربه‌سی قیلنغان.

بریسی — غفور غلام‌نگ «آق جوره‌نگ بالالاری» دیگه‌ن اثری (اوزبیکستان دولت نشریاتی 1932 : تورك-سیب تیمر یولینگ آچیلیشی

مناسبتی بیله‌ن). ایکنچیسی ایسه — احمد جوره‌یفنگ «یه‌گیش (باسما-چیلار تورموشیدان بر پارچا)» دیگه‌ن اثریدر (اوزبیکستان دولت نشریاتی 1933). بو اثرنگ اڭ مهم پارچاسی توبه‌نده گیده‌ن عبارتدر:

قارا تاریخ

ایکی قاباتلی محتشم بنانگ یوقاری قسمیده دوام ایته یاتقان، مخفی مجلسنگ باشقاروچیسی مصطفی چوقای(*) سوزگه کیردی:

— اورتاقلار! حاضرغی فرصتده جوده آچیق کورونوب تورولادی که بوتون خوقند اهالیسی قیزیل قوشون ایله برله‌شیب کیتدی(!؟). بو جسارت شوندای دوام قیلسا بزنگ قیلغان بوتون حرکتله‌ریمزنی پوچکه چیقاراجاقدر. شو اوچون، بو نه‌رسه‌نگ تیزده‌ن آلدینی آلو کیره‌ك.

ساریق رنکلی مورتینی لبی آستیغا آلوب چه‌ینه‌ب تورغان حالدا، امین خان توره حرکتله‌ندی.

— جنابلارینگ سوزله‌ری حقیقتاً توغرودر. وضعیت کونده‌ن کونگه آغیرلاشماقدا.

— شو آغیرلاشقان وضعیتنی قاندای قیلیب یوقاتو ممکن؟ دیب قویدی اولتورغان جاییده ایرگه‌ش.

اولتورغان جاییدان توروب:

— مونده عمومیله‌شکه‌ن بر فکر بار، دیدی مصطفی چوقای. تورکستانگ بورچه‌ك بورچه کله‌ریگه‌چه، بولشه‌ویزم تأثیری شبهه‌سز آقیب کیتدی(!؟) بو آقیش حسابسز محتکشله‌ر تورکومینی، اوز اطرافیغا اویشترا یاتور(!؟) بونگ نتیجه‌سیده بزنگ یاش حکومتمزگه هر تامان-دان تولقونلو روشده هجوم باشلاماقدا(!؟) گرچه شوندای آغیرلاشقان وضعیت ایچیده تیك اولتورساق توغرودان-توغرو اوزیمزگه کفن بیچکه‌ن بولامز. شونگچون، قولیمزدان کیلگه‌ن قادار دوشمنگه قارشی چیقیب اوروشوب کورسه‌ك. فقط، شو بیله‌ن قناعتلانماسدان، بوتون شهرله‌رده-

(*) اسم سوگنداغی روسچه «یف» اداتینی تاشلاب باسماقدامز. باشقارما.

گی آیریم مسلکداشلاریمزغا مکتوب یازایق، که شونگ نتیجه‌سیده بوتون تورکستان أولکه‌سیده بولشه‌ویزم هم اونگ شورالار حکومتیگه قارشی قوراللی هجوم کوته‌ریشگه اوزیمزنیکیله‌رنی دعوت قیلسینلار. مه‌نه حاضر ایچکی روسیه‌نی آلساق، اوندا هم قولچاق، ده‌نیکین کبی بزنگ فکرداشلاریمز(*) شو اصولنی قوللاشقا کیریشدیله‌ر.

— مادامکه سز آیتقاندای ایش نتیجه‌سز چیقیب، بز قیشلاققاچیقساق وه باسماچیلق حرکتینی کوچلو حرکتگه ئه‌یله‌ترمز، اوندا بز یارده‌منی قای یرده‌ن آلامز، او وقتده بوتون حاکمیت شوراغا اوتوب کیته‌درکو؟ دیگه‌ن سؤاللار اورتاغا توشدی.

مصطفی چوقای دوام ایته یاتقان سوزینی یه‌نه جدیله‌شتردی وه توسینی بوتونله‌ی اوزگه‌رتیردی.

— مسئله‌نگ ایگ چوقور جاییی شو پیرده؛ سز «مختاریتلی حکومتنگ اعضالارینی کومه کچیسز قالادی» دیب اویلاماڭ. ئه‌نگلیه، یاپونیا، گیرمانیا کبی حکومتله‌ر (!!) بر دقیقه‌سز یارده‌م قوللارینی چوزادرلار وه ایشگه هر وقت، هر قاچان تیارلار(!!) بز بروقتده، ئه‌نگلیه حکومتیگه بر مکتوب یازدق(!). اوندا بزکیله‌چه کده‌گی ایش پلانلاریمزنی مکمل به‌جه‌رو اوچون شوندان یارده‌م سورادق(!). شو وقتده ئه‌نگلیه حکومتی بزنگ مکتوبمزنی جوابسز قالدیرمادی(!). بزگه بر قانچا یارده‌مله‌ر بیردی(!!). بوندان کیین هم توقتاوسز یارده‌م بیریب توروشلارینی قایتا قایتا بیلدیرگه‌ن(!). بو طرفدان هیچ شبهه‌له‌نیش یارامایدی... نتیجه شو، ملا ایرگه‌ش تیز فرصت ایچیده اوز اورتاقلارین قایتا باشدان توپلاب، قیشلاققا چیقیب کیتسه، بز بولساق تاشکند، نمنگان، اندیجان، شهریخان، مرغیلان، اوش، سکوپیل (یه‌گی مرغیلان) وه شونگه اوخشاش شهرله‌رده‌گی ایشانچلی کیشیله‌ریمزگه مکتوب یازساق یاخشی نتیجه‌لی بولساکیره‌ك. بز اوز وقتیده عمومی یارده‌مله‌رنی یوقاریداغی حکومتله‌رده‌ن البته آلا بیله‌مز(!!). مه‌نه شو مجلسده، بوتون مختاریتلی

(*) خوقند حکومتی زمانندا قولچاق ایله ده‌نیکین سیاست دنیاسنده هیچ یوق ایدی. باشقارما.

حکومت خادملاری موجوددرله‌ر، اگر بز، شوکیچه ایچیده بر تامانغا چیقیب کیتمه‌سه‌ك، ایرته‌گه بولشه‌ویکله‌ر قولیغا اسیر بولوویمز احتمالدان اوزاق ایمه‌س.

— توغرو... توغرو...

مصطفی چوقای مجلسنی مه‌نه شو آخرغی سوز بیله‌ن توگه‌تدی.

— محترم مختاریتلی حکومت اعضالاری، عزیز «شورای اسلام» قهرمانلاری! بزکوره‌شمزنی آخریغاچا آلیب-باریب، تورکستاندا بولشه‌ویزم تامرینی قوروتوب تاتارستان، قریم وه ایچکی روسیه‌ده هم بولشه‌ویزم بلاسی بیله‌ن کوره‌شنی جدی دوام اوتکه‌زیب کیله یاتقان اورتاقلاریمز بیله‌ن محکم قول اوشلاشوویمز کیره‌ك. بز بویوك بریتانیا حکومتی آلدیدا بیرگه‌ن وعده‌مزگه وفا قیلوویمز کیره‌ك(!؟). بزنگ شعاریمز: بولشه‌ویزم گه قارشی کوره‌ش، بویوك بریتانیا حکومتی آلدیدا یوز قزارتیب بیرگه قاراماسلق(!!)، تورکستاندا اسلام بایراغینی تیك قوروش بولسون. تورکستان أولکه‌سیده اوز حرکتمزنی کیگه‌یتریشیمز، نهایت سوگنو نتیجه‌ده تورکستاندا «شورای اسلام» وه تورکستان مختاریتلی حکومتی قورو اوچون کوره‌شه‌یك.

— مجلس یاپیق...

مختاریتلی حکومت خادملاری، برکیچه‌ده‌یاق قایاقفادر قاچیب توگه‌دیله‌ر. شهرنگ بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان اشغال قیلنغانی، بولشه‌ویکله‌ر محتکشله‌رنگ ایگ صادق دوستی ایکه‌نی توغروسیداغی خبر(!؟)، بوتون شهرده‌ن قیشلاققاچا تارقالیب، مختاریتلی حکومت وه اونگ «شورای اسلام» جمعیتیگه بوتون ایشچی-دهقان آغزیدان توختاوسز روشده نفرت یاغیلدی(!؟). مختاریتلی حکومت آغداریلغانیغا بر هفته‌لب وقت اوتدی. براق خلققا بولشه‌ویکله‌ر تامانیدان سالق سالیش ایمه‌س، بلکه مختاریتلی حکومت سالغینی توله‌ی-توله‌ی چه‌رچه‌گه‌ن بیوه بیچاره‌له‌رگه اون، بوغدای، نان بیرگه‌ن بولشه‌ویکله‌رگه چیکسز اعتقاد قویدیلار(!!)».

بو مه‌ن آلیب یازغان اورونلارنگ مندرجه‌سیگه عائد هیچ بر سوز سوزله‌مه‌یین. «یاش تورکستان» مجموعه‌سیده بونگ حقیدا کوب یازیلغانلغینی بیله‌مز.

فقط ایکی گنه نه‌رسه‌نی تعیین ایتمه کچی‌مه‌ن:

1) بو قید ایتلگه‌ن پیرله‌ر، تورکستانلیلارنگ ملی، آزاد، استقلالچی حسله‌رینگ تجسمی بولغان چوقای اوغلی مصطفی‌بیك ایله «چوقای-چیلق»نگ خلقدا دائما دوام ایتکه‌نلگینی وه روسلار طرفیدان کوره‌شیلیب قالغانلغینی آچیق کورسه‌ته‌در.

2) غفور غلام وه احمد جوره‌یفنك چوقایچیلققا قارشی بو طرزده کوره‌شله‌ری تورکستان ملی استقلال فکریگه یاردم کورسه‌توچی نه‌رسه‌له‌رده‌ن ایگ کیچکینه‌سی ایمه‌س، چونکه بوندای اثرله‌ر «ملی جمهوریتله‌ر»ده یاشاغان تورکستانلیلارنگ دقتینی بوتون تورکستانی حاوی بولغان ملی آزادلق حرکتیگه ئه‌یله‌تیره‌در... به‌تسینغ

باشقارمادار: غفور غلام ایله احمد جوره‌یفنگ یالغانلاری به‌تسینغ افندینك اوزیگه هم آگلاشیلغان. احمد جوره‌یفنك خوقند حکومتی ییقیلغاندان اون بیش ییل سوگ یازغان «قارا تاریخ»ی باشدان آیاغیغاچا «یالغان تاریخ»در. بولشه‌ویکله‌ر تورکستاندا حاکمتینی ساقلاب قالیش ایچین «یالغان» ایله قارا کوچکه تایانماسالار تورالمایدرغانلارینی یاخشی بیله‌درله‌ر.

* * *

شهیدله‌ریمزگه آیده وه ماتم مراسمی

تورکیه‌ده تورکستانلی شهیدله‌ریمز بار. بونلارنگ کورسه‌تکه‌ن فداکارلقلاری، باترلقلاری بره‌ر داستاندر. بو توغرودا یازماق ایله بتیرمه‌ك بوکونگی کونده ممکن ایمه‌س. بو متواضع تورکستان باترلاری یالغز وجدانی وه ملی وظیفه‌سینی ایشله‌ب بو دونیاغا کوز یومغانلار.

مین «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نگ ممثلی صفتی ایله آطنه‌گه کیلدم. بو پیرده بولغان بوتون تورکستانلیلار ایله کوروشدم. مقصدم بو پیرده برلگیمزنگ بر شعبه‌سینی آچماق ایدی؛ فقط مزارسز شهیدله‌ریمزنی

زیارت قیلیش کیره‌ك بولوب قالدی. اونلارنگ عزیز روحلاری اوچون بر فاتحه اوقوماقنی بر وظیفه بیلدم.

تورکیه‌ده شهید توشکه‌ن قهرمانلاریمزنگ آتلاری ایسه‌ن چیقاریلغان. بر قسمینگ گنه آتلاری توپلانا بیلندی. یالغز تورکیه‌ده شهید بولغان تورکستانلیلارنی گنه ایمه‌س «مقبری اولوغ آلتایلار، کفنی قارلار» بولغان شهیدله‌رنی‌ده هر دائم ایسله‌مه‌ك لازمدر. مه‌نه مونگ اوچون بوتون تورکستانلیلارغا مراجعت قیلدم. بر آبده‌ایسده‌لك تیکیش کیره‌ك بولغانلغینی آگلاتدم. بوتون تورکستانلیلار قبول ایتدیله‌ر. برلگیمز بوایشنی مینگه تاپشردی. باشدا «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی» وه «یاش تورکستان» بولماق اوزره درحال پول یغیلدی.

ایسده‌لك مزارنگ پلانی تورکستانلی معمار عبدالقادربیك تامانیدان چیزیلدی. بو ذات وه اوستا مقصود بیکله‌ر باشدا بولوب درحال ایشکه کیریشیلدی. تورکستانلی اوستالاریمز بوتون ایشله‌رینی تاشلاب بر هفته، کیچه‌کوندوز اوروندیلار. بو یبرده بوتون گه‌نچلك وه ملتپرورله‌ریمز تامانیدان بونلارغا تشکر قیلماقنی وظیفه دیب بیله‌مین.

تورك دونیاسینگ برگنه مستقل، ایرکن جمهوریتینگ 10 یللق بایرامی عرفه‌سیده یعنی 27 تشرین اول جمعه‌کونی «تارسوس یه‌کی مزارلق»یده ماتم مراسمی یاسالدی.

اولا استانبول، جیحان، آطنه، مرسین کیبی اوزاقلاردان کیلگه‌ن تورکستانلیلار «تارسوس تورکستان مسافرخانه‌سی»نده یغیلدیلار. قرآن وه مولود اوقولدی. دینی مراسم یاسالدی. باشدا «برلك»نگ آرقاسیدان آطنه، جیحان، مرسین وه تارسوسده کی تورکستانلیلارنگ چه‌له‌نکله‌ری گلله‌ری تورکستانلیلارنگ قولیدا وه موزیقه‌نگ چالغان ماتم مارشی ایله مزارلقا کیتدك. یولدا یوزله‌رچه یرلی تارسوسلیلار قوشولدیلار. مراسمده تارسوسنگ بویوکله‌ری بار ایدی. مراسمگه یالغز ایرکه‌کله‌ر ایمه‌س خاتونلاردا قاتناشدیلار.

ایسده‌لك مزاری باشیدا استقلال مارشی سویله‌ندی. آرقاسیدان تار-

سوس شهری بویوگی-قائمقامی خیرالدین بیك کوب مؤثر بر نطق سویله‌دیله‌ر. تورکستانلی شهیدله‌ریمزنگ مردلگیده‌ن بحث قیلیب «ای اولوغ شهیدله‌ر! بز سزك مزارگز باشینا گه‌لدك. سزله‌رك مزارگز باشیندا حرمتله گه‌گیلیوردم. سز بو مزارك ایچنده ده‌گیل، قلبمزده‌سگز!» کبی جمله‌له‌ر ایله تاملادیلار.

بو ذاتدان کیین تارسوس شهری رئیسی بیك، آرقاسیدان تورکستانلی

شهیدله‌ر آبده‌سی آلدیدا تورکستانلی کیچیك بدری مؤثر خطابه‌سینی سویله‌رکه‌ن

دوقتور راسخ بیك چیقیب بره‌رکوب تأثیرلی نطقلار سویله‌دیله‌ر. بونلاردان کیین وقتیله خیوه معارف وکیلی بولوب برکوب مکتبله‌ر آچیب ایشله‌گه‌ن

محترم بحری بیك تورکستان شیوه‌سیده کوب تأثیرلی بر نطق سویله‌دی. بر احتیاط ضابطی وه بر امام افندی چیقیب تورکستانلی شهیدله‌ریمزنگ خاطره‌لارینی سویله‌ب اوتدیله‌ر. کیچیك بدری‌مزده کوب تأثیرلی خطابه‌سینی سویله‌دی. أنڭ کیین مین چیقیب نطقمنی اوقودم. شاعر محمد امین‌بیك چیقیب شهیدله‌ریمز تیلیده‌ن یازغان شعرله‌رینی اوقودیلار.

تارسوس بویوکی خیرالدین بیکنگ تکلیفله‌ری ایله مراسمگه کیلگه‌نله‌ر آبده‌نگ آلدیدان بر قاتار بولوب اوتدیله‌ر.

آبده‌نگ اوستیگه یازیلغان یازی شوندای ایدی:

«تورك قهرمانلاری، مدنیت پیشگی تورکستانگ قورتولوش آقینلاری، بالقان، عمومی حرب وه کمالیزم گونه‌شنده‌ن نور آلان آناتولینگ قورتولوش ساواشندا گوسته‌ردیکله‌ری یارارلقلاری، آطنه وه تارسوسده اولدیغی کبی، دیللره داستان اولان تورکستانلی شهید حاجی یولداش وه آرقاداشلاری بوراده یاتیور».

آرتق هر ییل جمهوریت بایرامیدا بو آبده‌ایسده‌لك زیارت قیلناجاقدر. بوتون شهیدله‌ریمزنگ روحله‌ریگه فاتحه‌له‌ر اوقوناجاقدر.

دوقتور صالح جان

دوقتور راسخ بیگنگ نطقی:

یاشایان مقدس أولولەر، مبارك شهیدلەر،

محترم آرقاداشلار، عزیز همشهریلەر!

یاراتدیغگز مقدس جمهوریتگ اونجی ییل دونومی عرفه‌سنده سمامزده اوچوشان عزیز روحلارگز اوگنده حرمتله ئه‌گیلمه‌گه وه سزله‌ری ابدیاً یاشاتماغا گه‌لدك.

اسارتده‌ن، أولومده‌ن، ظلمدان قورتولان بو مقدس وطن، شو تاغلار، یه‌شیل اووالار سزڭ آل وه بول قانگزله یقانمش وه‌تمیزله‌نمشدر. بوندان همان اون بیش سنه اول دنیایی سارسان، آلت اوست ایده‌ن بویوك حرب بیتمش، مغلوبلەر میاندا بزده متارکه یاپمشدق. حرب بیتمش، فقط

هەر زمان اولدیغی کبی قوتگ حقه غلبه‌سنه، ظالملارڭ مظلومی ئه‌زمه‌سنه نهایت ویریلمه‌مشدی. عصرلارچا حر یاشایان أولکه‌مز دوشمان چیزمه‌سی آلتندا ئه‌زیلیور، حقسز ییره هەر طرف اشغال ایدیلیور، قارا بولوتلار شو تمیز یوردڭ اوستینی قاپلایوردی. هەر ییرده أولوم، ظلم، حقارت هواسی ئه‌سیوردی. دوشمان چیزمه‌له‌رینگ تاقیرتیسی، آت نعللارینگ شاقیرتیسی شو آلتون اووایی ماتم دیاری شکلنه سوقمشدی. آرتق شناعتلارڭ، ظلمگ انواعی، قتل عاملار باش گوسته‌رمش، أولوم وه اسارت قوقوسی هەر طرفی سارمشدی.

دنیا قورولدی — قورولالی حر یاشایان تورك اسیر اولاماز، زنجیرله‌ره وورولامازدی. غربگ أنڭ مدنی ملتله‌ری اولدوقلارینی سویله‌یه‌نله‌ر، تورك قانی ایچمه‌کده، وحشیلارا، یامیانلارا رحمت اوقوتدیلار. خوانخوار ئه‌رمه‌نیله‌رڭ، وحشی قاتللارڭ یاپدیقلاری شناعتلار، سوندوردوکله‌ری اوجاقلار، بیقدیقلاری خانمانلار سوڭ حدینی بولمشدی. آرتق تورك، خدمتچیسینگ، کوله‌سینگ ظلمنه، حقارتنه تحمل ایده‌مه‌ز اولمشدی. هەر طرفدا کومه کومه توپلانان بیگیتله‌رڭ یاقدیقلاری آتشلەر آله‌وله‌نیور، افقلاردا پارلایان بیلدیزلار سامسونه آیاق باسان گونه‌شده‌ن الهام آلیورلاردی. آرتق ساواش، چارپیشما، ووروشما باشلامشدی. هیچ یوقدان، ئه‌تده‌ن وه گه‌میکده‌ن، عزم وه أراده‌ده‌ن قورولان قلعه‌لار، اوردوگاهلار دوشمانه دهشت ساچییوردی.

دین ایچین، ناموس ایچین، وطن ایچین جنك ایده‌ن ملی قوتلەر قارشیسندا مکمل اوردولار ئه‌ریبور، پریشان اولویوردی. بو بیگیتلەر آراسندا أوز قارداشلاریله ساواشان بر آووچ تورکستانلی اصل تورکله‌رده واردی. بونلار هەر ییرده اول صفدا دوردیلار، قیردیلار، أولدوردیله‌ر، أولدیله‌ر. بونلار ایچنده قورشوندان، توپدان، بومبادان یلمایان، دائما سالدیران، سیرتیندا تاشیدیغی ماکینه‌لی توفه‌نگیله دوشمان صفلارینی برباد، پریشان ایده‌ن تورکستانلی اوز تورك حاجی یولداش وه آرقاداشلاری‌دا واردر. یاپلیجا محاربه‌سنده بویوك یارارلقلاردان سوڭ شهید دوشه‌ن

بو اصیل تورکک منقبه‌لارینی ایشیتمشسکزدر. ایشته اونک مدفنی باشندا بولونویورز.

چه‌لیکده‌ن، غرانیتدان، قایالاردان سرت شهید که‌میکله‌ری اوزرینه تمل آتان، سمالارا دوغرو یوکسه‌له‌ن، دنیا نظرنده عظمتله پارلایان اولو غازینک اثری بویوك جمهوریتک اوننجی ییل دونومی عرفه‌سنده شهید-له‌رك حضورنده وطن ایچین أولمه‌گه حاضر اولدیغمزی آند ایتمه‌گه گه‌لدك. بویوك أولوله‌رك روحلارینی یاد ایتمه‌گه گه‌لدك. بز وطن ایچین أولمه‌گی، ساواشمایی جاندان دیله‌یه‌ن وه بیله‌ن انسانلارز. بو توپراقلار تورك قانیله یوغرولمشدر. بو حر أولکه دنیا دوردوقچا یاشایاجاق، بوتون اسیر تورك دیارلاری استقلالنه قاووشاجاقدر. او بویوك وه مقدس گونک په‌ك یاقین اولماسینی جاندان دیله‌رز.

یاشاسین عزیز شهیدله‌ر، یاشاسین تورکلك، یاشاسین استقلال!

دوقتور صالح جانک نطقی:

چوق سایغیلی یورتداشلار، ملتداشلار!

تورك دنیاسینک بریجیك پارلیان گونه‌شی تورکیه‌نک ساغلغی وه اونک وارلغی، کونه‌شده‌ن نور آلان هه‌ر وارلق کبی، هه‌ر تورکی جاندان علاقه‌دار ایده‌ر. هیچ تردد ایتمه‌ده‌ن سویلیه بیلیریم، که تورکیه-مزی کندی گوزیمزده‌ن بیله قیسقانیرز! بر جمله ایله، تورکیه تورکلك ایده‌ئال کعبه‌سیدر!

بزم بوراده تورکستانلی شهیدله‌ری آکماق ایچین توپلانمامز، تورك توپراغندا آیری بر تورك ملتی یاراتماق ایچین ده‌گیل، تورك عالمینک مهم بر بولوکی اولان تورکستان وه اونک قورتولوش ساواشینک شهیدله‌رینی تقدیس ایتمه‌ك ایچین توپلاندق. تورکستان قورتولوش ساوا-شی اونک استیلاسی کونده‌ن باشلار. یوز بیگله‌رجه شهید، او آلتون آلتایک یاماچلارندا که‌میکله‌ری تاش قرینتیلارینا قاریشمش بر حالدا یاتیور. اونلارك مقبری آلتون آلتایلار، کفنی قارلاردر! او شهیدله‌رکه،

سنه‌له‌رجه قورتولوش أولکوسیله (مفکوره‌سیله) یاشادیلار. بو أولکونک تاریخینی قانلاریله یازدیلار، بایراقلارینی بو قانله چیزدیله‌ر! اونلارك هه‌ر داملا قانندان بیگله‌رچه مجاهد قدرت آلمشدر. اونک ایچین «مار-شیمز»ك ایلك مصراعنده:

سویه‌کله‌ر (که‌میکله‌ر)یمزله قوردوق تورکستان دیوارینی!
ایشله‌ك قانیمزله چیزدیك استقلال بایراغینی! دییور.

آلتایلاردان بویله هایقران، قهرمانلار بیشگی تورکستانک ایر مجاهدله‌ری، کرید وه مدینه عصیانلارینا وه بالقان حربنه گیده‌ن تورکیه-مزك اوردوسینه فدائی اولاراق التحاق ایتدیله‌ر. بر تورکه یاقیشان وقار ایله سه‌وه-سه‌وه جان ویریب جان آلدیلار.

عمومی حربک باشلانغیچندا یالکز آطنه‌دان 300 تورکستانلی بر-ده‌ن فدائی اولاراق چیقدیلار. اوردویا تعلیم وه تربیه کورمش اولاراق چیقماق ایچین «آطنه تورکستان مسافرخانه‌سی»نده عسکری تعلیم وه تربیه کوردیله‌ر.

مدینه وه مکه‌ده حجده بولونان تورکستانلیلاردان یوزله‌رچه‌سی فدائی اولاراق یازیلدیلار. عربلار «بو تورکستانلیلار فقیر اولدوقلاری ایچین بر آن اول شامه قادار تره‌نده‌ن وه نقل وسائطندان استفاده ایتمه‌ك ایچین عسکره یازیلیورلار» دییه‌ره‌ك مدینه‌ده‌گی قوماندان پاشایه فتنه‌له‌دیله‌ر. بونک اوزرینه قوماندان پاشا عسکره یازیلاجاق تور-کستانلیلارا بیش آلتون قادار پاره ویریرله‌رسه یازاجاقلارینی بیلدیردی. تورکستانلیلار بونی‌دا قبول ایتدیله‌ر. آلتون ویرمه‌ك وه حتی عسکری البسه‌له‌رینی کندیله‌ری تأمین ایتمه‌ك صورتیله بو ایشده صمیمی اولدوقلارینی اثبات ایتدیله‌ر.

تورك عسکرینک مغلوبیتی، تورکک ملی کعبه‌سینک یابانجی ئه‌ل-له‌ره قالماسی یعنی تورك دنیاسندا حیات مفهومینک سیلنمه‌سی دیمه‌ك اولدیغندان تورکستانلی تورکله‌ر مال وه جانینی تورکیه عسکرینک غالبیتی اوغرینا فدا ایتمه‌کده تردد ایتمه‌دیله‌ر.

چار سلطنتینگ دوریلمه‌سیله باشلایان اختلال اثناسنده تورکستاندا قورتولوش ساواشی بوتون شدتیله دوام ایدییوردی. بر طرفدان سلاح ساواشی ، بر طرفدان‌دا آچلق هرکون یوزله‌رچه تورکستانلی‌یی آلیب کوتورویوردی. بو ألم ، کدر یتشمیورمش کبی تورك کعبه‌سی تورکیه‌مزك مقدس توپراغنا ملوث آیاقلارك باسماسی خبری تورکستانلی تورکی بوسه‌بوتون سارسدی. بو تیلغراف خبریله بر آنده بوتون تورکستانی قارا ماتم ساردی. آرتق او تورکلگ یوزی گولمیور.

آناتولیدا قورتولوش ساواشی باشلیور. غازی مصطفی کمال اوردوسی استیلایا قارشی کوکس کهریور! تورکستاندان آناتولی‌یا هیئتلهر حرکت ایدییورلار. تورکستانگ مختلف شهرلهرندهن قوای ملیه‌یه قاووشماق ایچین چیقان 300 قادار گه‌نجیمز ئهرمه‌نستاندا ئهرمه‌نیلهر طرفدان أولدیریلیور؛ فقط هیئت کلمه‌گه موفق اولدی. بوکون دهاسی اوگنده بوتون جهانگ ئه‌گلدیکی غازی «اوردولار هدفگز آق ده‌گز!» قوماندانسینی ویریرکهن وه ازمیره کیدهرکهن یلنده او هیئتگ کتیردیگی تاریخی تورکستان قلنجی واردی! ازمیرك قورتولوش خبرینی کتیرهن غازیتا ساتیجی‌لارینا اختیار بابا وه نینه‌لهر سیوینچله آقان گوز یاشله‌ریله ساریلیور ، اوپییورلار! سانکه تورکستانگ قورتولوش بایرامی ایدی.

آناتولی قورتولوش ساواشندا تورکستانداغی تورکستانلیلار بوشکلده معناً اشتراك ایدهرکهن ، تورکستان حدودلاری خارجنده کی تورکلهرده آناتولی‌یا آقین ایدییورلاردی. ایشته سنان پاشا قوماندانسداغی تورکستانلیلار قولی. اونلارك گوسته‌ردیکله‌ری یارارلقلار. او حاجی یولداشلار تك بر ایشه گینی ساتاراق ساواشا قوشدیلار. ئهرمهنی وه فرانسزلارك بوتون ممانعتله‌رینه رغماً «آطنه تورکستان مسافر خانه‌سی» عسکره یوللاما مرکزی اولدی. یوواسینی بوزدی. تورك قورتولوش ساواشنا کیتدی. بوتون ساواشچیلار جبهه‌سنده تورکستانلی واردی. بالخاصه آطنه وه تارسوس جبهه‌سنده داها چوقدی. دوملو پیکار ، ساقاریا ، آفیون وه ازمیر ظفرله‌رنده تورکستانلی واردی. بونی ئهلده ایتدیگمز عسکری وثیقه‌لار-

لاردان آگلایورز. اونلارك تارسوسده کی یارارلقلاری عادتا خارقه کبی تصویر ایدیلیور.

ایشته بوکوچوجك آبده‌نگ آلتندا یاتان شهیدلهر اوز تورك اوغلی تورکدر! بو شهیدلهر تورکلك وه تورك به‌نلگی ایچین سه‌وه‌سه‌وه قان وه جان ویره‌ن تورکستان یگیتله‌ریدر!

* * *

تورك غازیتاچیلغی

XVI.

بوندان ایلگه‌ریگی مقاله‌ده 1917 نچی ییلغی فیورال انقلابینی متعاقب تورکستاندا چیقان 18 تورکچه غازیتانگ 16 سی حقندا قیسقاچا بحث ایتلمشدی. 1917 نچی ییلغی تورکستان حادثه‌لهرنده مرکز رولینی اوینایان خوقندنگ «رونق الاسلام» ایله «ایل بایراغی» ناملی غازیتالاری‌دا 1917 نچی ییلغی نشریاتنگ ایکی مهم قاناتینی تشکیل ایته‌در.

«رونق الاسلام» ایول آیندا چیقمشدر. باشندا «مسلمان ده‌موقراتلاری ناشر افکاری» دیگه‌ن سوزله‌ر یازیلغان. بو غازیتانگ ناشری «عموم خلق جمعیتی» ایدی. «رونق الاسلام»نی تاش محمد نور محمد اوغلی أداره ایتمشدر.

خوقنده‌گی «غیرت» کتبخانه‌سینگ مادی یارده‌میله ، سه‌نتابر آیندا ، دنیا یوزیگه چیقان «ایل بایراغی» اولچه خوقند جدیدچیله‌رینگ أولکو قورالی ایدی. فقط کیینچه‌لك 1917 نچی ییلنگ ده‌قابرنده چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ رئیسلگی آستندا خوقنده توپلانغان ملی قورولتای تورکستانی مختار أولکه دیب اعلان ایتکه‌ن‌ده‌ن سوگ ، «ایل بایراغی» تورکستان مختاریت حکومتینگ رسمی ناشر افکاری بولوب چیقا باشلادی. باشندا یوغان حرفله‌رله «یاشاسون تورکستان مختاریتی» ، «یاشاسون قوشما خلق جمهوریتی» شعارلاری باسیلیب چیقدی. «ایل بایراغی»نگ تورکستان مختاریت حکومتینگ قورولوشی مناسبتیله نشر ایتکه‌ن یازیلا-

ریندان بر قسمی توبه‌نده کیلتریلمه کده‌در:

ـــ «... تورك ایلینگ حدودینگ ایچیده یاشاگان تورلی دین مختلف ملتلهر بارچاسی هم یاخشی نظر لارینی بیلدیردیلهر. فقط برگینه پرتیه، غایت آز خلق ـــ بولشه‌ویکلهرگینه بوکونگه‌چه قارشی سوزله‌ب، قارشی یازدیلار. بولارگینه مختاریتنی تورلی بهانه برله‌ن سایه وه قارا قیلماققا حرکت ایتدیلهر. لاکن محتکشله‌ریمزنگ ولایت وه بوتون أولکه سیه‌زد (قورولتای) لاری آلارنگ سوزله‌ری حقسز، اورونسز ایکه‌نن بیلدیردیلهر. تورکستان مختاریتی فقیر، کمبغل صنفینگ خواهیشی وه اشتراکی برله‌ن بولغانلغن اعلان قیلدیلار. شونگ برله‌ن بولشه‌ویکلهر‌نگ کینگی اوستونی، کینگی بهانه‌سی بیقیلدی...»

ـــ «... آلدی قولغا مختاریت بایراغن تورك اولادی
طنطنه‌لی شادلق بیله‌ن دنیا بوکون بر شاولادی.
اوز بیرنده، اوز ایلنده اوز کوچی، ایرکی بارن،
ایندی تورکستانلیلاردا بیلدی، چینله‌ب آگلادی.
. . . . . »

«ایل بایراغی»نگ 15نچی ساندان:

«... الحمد لله بز بویوك تورکستان خلقی، شانلی تورك اولادی، بو سیوگیلی وطنمزنی مختاریتلی دیب اعلان قیلدق. اهالیسینگ 95 پرو‌سه‌نتی صاف تورك عرقیدان عبارت بولغان بو بویوك قطعه روسیه‌نگ باشقا قطعه‌لاری قاتاریدا اوزیگه مختاریت آلدی هم بو مختاریت تورکستانگ زبده‌له‌رینگ اجتماعلاری بیله‌ن تکرار تأکید قیلندی... قارنی آچ کیشی طعامغا نه قادار رجوع قیلسا، تورکستانگ هر بر رکنیده‌گی اهالی هم مختاریتنی شو درجه‌ده حسن توجه بیله‌ن قارشی آلدیلار. تورکستانك بایی، فقیری، علماسی، عمومی... همه قول قولغا بیریب اتفاقلاشیب مختاریت نمایشله‌ری یاسادیلار. قولدان کیلگه‌ن قادار بو عزیز مختاریتنی کوته‌ریشتیله‌ر. بونگ تأمینی بیله‌ن آزغینا کون ایچیده موقت حکومت وه موقت ملت مجلسی یاخشیغینا ایشله‌ی باشلادی...»

«ایل بایراغی» آینقسا مختاریت دورنده تورکستاندا أڭ کوب یایلغان وه أڭ کوب سیویلیب اوقولغان تورکستان ترقیپرورله‌رینگ مهم غازیتا‌لارندان بریدر. بو غازیتا یتله‌رنده بولات سالی، عاشورا علی زاهری، سردار، عبدالله بیگی، نوشیروان یاوشف، اهل‌الله خیرالله اوغلی، عبدالله خان، ع. بیك، اوغوزخان، تیشه‌بای، اسماعیل عابدی، ناصر حاجی، حافظ نورمحمد، یونس‌جان آغالق، رؤف یعقوب، اوینور، شاکرجان رحیمی وه باشقالارنگ یازیلاری باسیلناندر. «ایل بایراغی» هافتادا ایکی تاپقیر چیقاردی. تورکستان مختاریت حکومتینگ ناشر افکاری اولاراق 20 سانی چیقمشدر. تورکستان مختاریت حکومتی روس بولشه‌ویك قوشونلاری طرفندان تارقاتیلغاندان سوڭ «ایل بایراغی»دا باشقا تورکستان ترقیپرور غازیتالاری کیبی ماغجان جوما باینگ «تونغوز قونغوز» دیب آتادیغی روس پروله‌تاریاتینگ بولانیق سیلی آستندا قالدی.

*

بولشه‌ویکلهر حکومت باشیغا کیلگه‌ندن سوڭ تورکستاندا سیاسی وضعیت بوتونله‌ی اوزگه‌روب کیتدی. بولشه‌ویك چیزمه‌له‌ری یالغز «تورکستان جدیدچیله‌رینگ آلچی تورغان آشیغینی» یقیتماقلا قالمادی. اونلار تورکستانلیلارغا قارشی معامله مسئله‌سنده حیوانلارنی‌دا آرقادا قالدیراجاق درجه‌ده قوپاللق کورسه‌تدیلهر. چولپانگ «فارغالار» دیب آتادیغی بو روس بولشه‌ویکله‌ری روس ایشچیله‌ریله موڤیکله‌رینی اوز رهبرلکله‌ری آستیغا آلماققا موفق بولوب، ملی قورتولوشی، ایرکی اوچون قیمیلداغان تورکستانی قان دریاسیغا ئه‌یله‌تریب، بزنگ یورتمزده حاکمیتنی اوز قوللاریغا آلا بیلدیلهر. بو یاولار ایش باشیغا کیلگه‌چ تورکستانداغی ملی اویوشمه‌له‌رنگ سربستچه ایشله‌شیگه توسوقلق قیلدیلار. تاشکند «علما جمعیتی»نگ أڭ نفوذلو اعضالاری بولشه‌ویکله‌رنگ تورکستاندا ایش باشیغا کیلیشله‌رینگ «تورکستان جدیدچیله‌رینگ یه‌گیلگه‌نلگنده‌ن وه اونلارنگ قیلغان گناهلاریندان کیلیب چیققانلغینی» سویله‌دیلهر.

«تورکستان مرکزی شوراسی» تورکستان ملی جبهه‌سینی قورماق یولینی آختارارکه‌ن «علما جمعیتی»نگ تورکستان مسلمانلاری قورو-لتایی طرفندان تورکستان شهر أداره‌لری هم‌ده روس ایشچی-عسکر شورالاری (دیمه‌ك او زمانغی بولشه‌ویکلر ایله سول سوسیالیست-ره‌وولو-سیونه‌رلر) وکیللرندن مرکب بر حکومت قورولوشینی طلب ایتکه‌ن قرار چیقاریلیب، ساویت حکومتی طرفندان توپلانغان «3 نچی ساویتلار قورولتایی»غا تاپشیریلدی. (1917 نچی نویابرده). «3 نچی ساویتلار قو-رولتایی» «علما جمعیتی»نگ بو طلبینی رد ایتدی‌ده تورکستانلیلارنگ انقلاب حکومتیگه قاتناشو حقندان محروم ایتلگه‌نلکلرینی اعلان ایتدی. دیمه‌ك بولشه‌ویکلر اوز آرا برله‌شه آلمای تورغان تورکستانلیلارنی، آرا-لارندا هیچ بر فرق کورمه‌سده‌ن، انقلاب جبهه‌سنده‌ن چیقاریب قویدیلار. «بولشه‌ویك» وه «سول سوسیالیست-ره‌وولوسیونه‌ر» فرقه‌لاریغا کیرمه‌گه‌ن روس انقلابچی غروپلاری‌دا ایشده‌ن چیقاریلدیلار. دیمه‌ك بزتورکستانلیلار بونلارله تصادفاً بر «جبهه» بولوب قالدق. ساویت حکومتیگه قارشی بو ایکی غروپ برله‌شیب ایشله‌یه بیلیرمی، یوقمو؟ برله‌شه آلسالار قاندای وه نه‌کیبی پروغرام اطرافندا توپلانوب ایشله‌یه بیلیرلر؟ مه‌نه شو جهتله‌رنی اورگه‌نمه‌ك مقصدیله چوقای اوغلی مصطفی‌بیك تاشکنده‌ده روس سوسیا-لیستله‌ریله مناسبتگه کیریب، اونلارله سویله‌شه باشلادی. بو سویله‌شمه چاغندا مصطفی‌بیك آلغا مختاریت مسئله‌سینی قویدیسادا تورکستانلیلارنگ مختاریت اعلان ایتدرکه‌ن توب مقصدی «ملی استقلال» ایکه‌نلگینی مخا-طبلاریغا آپ آچیق بیلدیریب، بوکونگی نوبتده‌گی مسئله‌نگ تورکستان مختاریتی بولغانینی سویله‌مش وه شو پروغرام اطرافندا اونلارله کیلیشمه‌ك ممکن بولغان تقدیرده «بز روس انقلابچیلاریله برله‌شیب ایشله‌شکه حاضر-مز» دیمشدی. روس انقلابچیلاری مصطفی بیکنگ تکلیفله‌رینی قبول کور-مه‌نلر. آخردا بو آکلاشما حقندا خلق آراسندا پروپاغاندا یورگوزمه‌ك وه روس انقلابچی غروپلارینی بولشه‌ویزمگه قارشی توپلاماق وه اولارنی تورکستان ملی مختاریت بایراغی آستیغا کتیرمه‌ك مقصدیله روس تیلنده

بر غازیتا چیقارماق کیره‌کلگی آلغا سورولمشدی. بو چیقاریلماقچی بولغان غازیتانگ اسمینی چوقای اوغلی مصطفی بیك „Свободный Туркестан" («حر تورکستان») دیب آتادی وه بوگا تیوشلی بارچا چیقیملارنی تدارك ایتمه‌ك ایشینی اوز بوینیغا آلدی.

یوقاریداغی سوزکیلیشنده‌ن‌ده آکلاشیلدیغی اوزره «حر تورکستان» نگ پروژه‌سی خوقند مختاریت حکومتینگ قورولوشندان اول یاسالغان ایدی. فقط بو غازیتا بعضی سببلر آرقاسندا کیچیکیب 1918 نچی ییلنگ

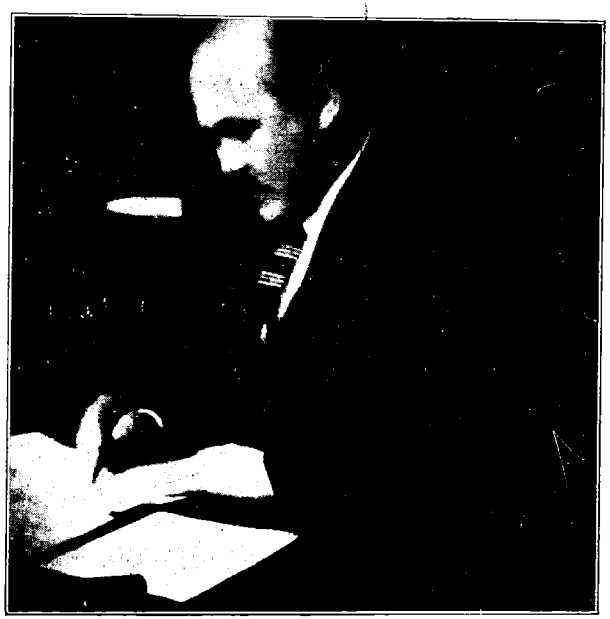

چوقای اوغلی مصطفی بیك

غینوارنده دنیا یوزیگه چیقمشدر. کونده‌لك اولاراق تاشکنده‌ده چیقیب تورغان «حر تورکستان»نگ تیراژی باشلانغیچ کونله‌رده 3000 دی. بر هافتادان کیین 5000 گه، سوکراق 8000 نسخه‌گه چیقیب تارالغان. باش محرری سوسیالیست-ره‌وولوسیونه‌رله‌ردن والنتین وولپین (Valentin Volpin) در. «حر تورکستان» بیتله‌رنده بزنگ چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ تورلو مستعار اسمله‌ر ایله یاسیلغان مقاله‌لریله معروف له

یازیچیلارندان ایندی اوزینگ حر لهستاندا محررلك ایتب یورگان یونوشاغزوفسکی‌نگ ده‌گه‌رلی یازیلاری اوچراتیلیر. قلمیله بو غازیتاغا یاقیندان قاتناشغانلاردان یوری پوپلافسکی‌نی‌ده آتاب اوتمه‌ك کیره‌ك.

خوقند مختاریت حکومتی یقیتلغاندان سوڭ بولشه‌ویکلهر «حر تورکستان»نی توختاتوب قویدیلار. اوندان سوڭ اونگ مؤسسله‌ری اونی "Новый Туркестан" («یه‌گی تورکستان») نامیله دوام ایتدیردیله‌ر.

«حر تورکستان» او زمانغی تورکستان وضعیتنده وه تورکستان مقیاسنده اهمیتلی رول اویناغان بر غازیتادر. بولشه‌ویزمگه قارشی روس انقلابچی وه ده‌موقرات کوچله‌رینی اوز اطرافیغا توپلایا بیلگه‌ن ایدی. اونگ خلفی "Новый Туркестан" («یه‌گی تورکستان») ایسه بولشه‌ویکله‌رنگ 1918 نچی یل مارت آیندا غی بوخاراغا قارشی ایتدیکله‌ری هجوم اوستنده کوب مقاله‌لهر باسیب، ساویت عسکرله‌رینگ (او وقت «قیزیل غواردیا» دیپله‌ردی) وحشیلگینی آچیب یازغان وه تاشکند تیمیر یول ایشچیله‌رینی قسماً ساویت حکومتیگه قارشی قوزغاتیشغا موفق بولغان ایدی.

«یه‌گی تورکستان» بیتله‌رنده چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ، قیزیل جاردا کولبای توغوس طرفندان چیقاریلغان «اوچ جوز» نام غازیتانگ ایچ یوزینی آچیب کورسه‌تکه‌ن مقاله‌له‌ری باسیلغاندر.

«حر تورکستان» قسماً مصطفی بیکنگ، قسماً خوقند حکومتینگ بیردیگی مادی یارده‌مله چیقار ایدی. اونگ خلفی «یه‌گی تورکستان» هم مادی یادامینی عینی قاناقلاردان آلمشدر. «یه‌گی تورکستان» 1918 نچی یلنگ آپریل باشندا ساویت حکومتی طرفندان توقتاتیلیب، اونگ بارچا ملکی، مطبعه وه موبیله‌ری مصادره ایتلدی.

«یه‌گی تورکستان» تورکستاندا بولشه‌ویزمگه قارشی کوره‌شکه‌ن روس تیلنده‌گی غازیتالارنگ أڭ مهمی وه أڭ سوگنوسیدر. عینی مسلکگه خدمت ایتکه‌ن «حر تورکستان» ایله «یه‌گی تورکستان» تورکستانگ سیاسی تورموشندا اهمیتلی اورون توتقانیدان تورکستانلیلار طرفیدان

تیکشیروگه آرزیتورغان نشریات قاتاریغا کیره‌در. (بیتمه‌دی)

توقتامش اوغلی

توزه‌تیش: «یاش تورکستان»نك اوتکه‌ن 48 نچی سانندا غی «تورك غازیتاچیلغی» (XV) باشلقلی مقاله‌منك سوگنو بیتنده‌کی (ص-34، توبه‌نده‌ن 4-5 قاتارلاداغی) جمله‌نك توزه‌تولوب: «سوگراق «الاش اوردا» حکومتی طرفندان قاماقا آلنغان کولبای توغوس اومبی (اومسق) شهرنده قولچاق حکومتی تاماندان أولدورولمشدر» دیب اوقولسا ایدی. ت.

* * *

شرقی تورکستان خبرله‌ری

(اوز مخبریمزده‌ن)

کاشغاردا هفته‌ده بر تاپقیر اولماق اوزره «دیلده، ایشده، فکرده برلیك!» شعاریله «شرقی تورکستان حیاتی» آدلی تورکچه بر غازیتا نشر ایدیلمه‌گه باشلانمشدر. بو ییل آغستوس سوگلارینا دوغرو چیقاریلا باشلانان بو غازیتا «کاشغار حکومت اسلامیه‌سینگ ناشر افکاری»در. ناشری معارف، دینیه نظارتی اولوب، محرری قوتلوغ شوقی (قوتلوغ حاجیم)در. کاشغاردان قوولان شوید میسیونه‌رله‌رینگ مطبعه‌سنده طبع ایدیلمه‌کده اولان بو غازیتادا حکومته دائر یازیلار، علمی وه دینی مقاله‌لهر وه تورلو خبرلهر وار. 6 نچی سایسندان اعتباراً شرقی تورکستان تأریخنه دائر بر سلسله مقاله نشر ایدیلمه‌گه باشلانمشدر.

بو غازیتانگ 16 نچی اوقتوبر نسخه‌سنده اوقوندیغنا کوره شریف خان اسمنده‌کی بر قازاق بیگی أداره‌سنده‌کی کوچ حکومت باشلغی خواجه نیاز حاجیم‌نگ بویروغی وه موافقتی ایله آلتای طرفلارندا چینلی‌له‌رله حرب ایتمش وه او طرفی بوتونله‌ی ئه‌له کیچیرمشدر. حتی چوگوچه‌ك شهرینگ‌ده ملی أداره ئه‌لنه کیچدیگی یازیلماقدادر(*). سوڭ کونله‌رده (اوقتوبر اورتالارندا) میگباشی موصل بای أداره‌سنده‌گی ایکی میگ کیشیلك کوچ، کاشغار توابعنده‌کی چینلیله‌ری امحا وه دفع اوچون کاشغارا گه‌لمشدر.

(*) شرقی تورکستانك چوگوچه‌ك شهرینه یاقین بر ییرنده‌ن تشرین ثانی‌نك اورتالارندا آلنان خصوصی بر مکتوبده بر کره ملی کوچله‌ر ئه‌لنه کیچمیش اولان چوگوچه‌گگ چین حکومتی خدمتنده اولان روس عسکرله‌ری طرفندان تالاندیغی یازیلماقدادر. باشقارما.

کاشغار، یارکند، حوتان، کوچار، آقسو، یه‌کی حصار، مارال‌باشی بوتونله‌ی ملی أداره ئه‌لنده‌در. قومول وه اورومجی، هر نه قادار شهر داخلی چینلیلر ئه‌لنده ایسه‌ده، جوار بوتونله‌ی مجاهدلر أداره‌سنده بولونماقدادر. جانی بیك کاشغاردا. اوغوللاری ابراهیم وه خوشمه‌ت (خوش محمد) عثمان بیك ایله برابردر. غربی تورکستاندان کیچه‌نلر آراسندا تشکل ایده‌ن کوچك باشندا ساطع جان اسمنده بر ذات بولونیور.

سه‌نتابر باشلارندا هر طرفدان توپلانمش وکیللر حوتان‌دا حکومت شکلی وه أداره‌سی خصوصنده کوروشمشلر. بوکون غازیتالارداحکومت باشلغنا رئیس جمهور عنوانی ویریلدیکنه باقیلیرسا حکومت شکلینك جمهوریت اولدیغی آشکاردر.

§ تشریف: رئیس جمهور غازی خواجه نیاز حاجیم طرفیدان خارجی دولتلر ایله سیاسی، اقتصادی مناسبت وه دوستانه علاقه‌نی زیاده قیلماق باره‌سیده مذاکره قیلماق اوچون جناب حاجی قاسم جان افندی خارجه وکیل تعیین قیلینب کاشغارغا تشریف ایتدی. بو امر جلیل‌ده محترم خارجیه وکیلیمزگه موفقیت تیله‌یمز.

(«شرقی تورکستان حیاتی» 6نچی سان، 6 جمادی‌الثانی 1352، 26 سه‌نتابر 1933).

بو نه‌رسه یه‌کی شهر محاصره‌سینده چیقاریلان اعلانك غازیتادا نشریدر. بو اعلان آلتندا «ارکان حرب اعضاسی لوجانك ساطع جان» امضا قویمشدر. غازیتانك 7 نچی سانی 1352 جمادی‌الثانی = 2. X. 33 ده چیقمشدر. بو اعلاندان سوکرا «ینکی شهرگه هجوم» سرلوحه‌سیله بر خبر وار. بوندا: «6 جمادی‌الثانی سه‌شنبه کونی ایرته‌لب مجاهد عسکریمز ارکان حرب رئیسی محترم احمد توفیق افندی جنابلاری قوماندانلیغنده بالاتفاق دوشمانلارغا هجوم باشلادیلار. ناچوق اوستنك طرفیدان میکباشی ساطع جانك اوزبیك عسکرلری یوز باشیلاری یوسف جان، ملا عبدالرحمن، کریم‌جان، عارف‌جانلار برله تعیین لاندی. فچرچی طرفگه افندی اوزلری (احمد توفیق‌بیك) برله تیجانك عبدالله آخوند عسکرلری برله حوتن فدائی عسکری جناب غازی سیجانك (عثمان بیك)-

نك خاصه فوکنلری وهم کیچیك آخوند تیجانك عسکری و باشقا یاقلار غا حامدخان عسکرلری بیلگیله‌نب برابر هجوم قوماندانلیغی بریلدی...»

بو محاربه‌ده احمد توفیق بیك خفیف یارالانمش ایسه‌ده حربك سوکنه قادار دوام ایتمش وه بالاخره تداوی آلتنه آلینمشدر. بو محاربه‌ده 19 اسیر، 15 آت، 11 توفه‌نك وه اپی جبخانه ئه‌له کیچمش، دوشمان پوسکورتولمشدر. 7 جمادی‌الثانی (توشده‌ن کیکین) یه‌کی شهر شمالیدان دونگه‌ن هجوملری اولمش. بونلارا قارشی جناب اوراز لوجانك، محترم هادی پاشه باشلق عسکر قوماندانلاری وه قرغز عسکرلر چیقیب 10 اسیر وه بر نیچه جبخانه ئه‌له کیچیرمه‌ك دوشمانی قاچیرمشلار. عینی کون شهرك شرق طرفندا (جن تیکرمان طرفندا) جناب حامد خان عسکری طرفندان دونگه‌نلره هجوم اولمش، بو حرب هم موفقیتله نتیجه‌له‌نمشدر.

(«شرقی تورکستان حیاتی» سان 7).

بوکون شرقی تورکستانده‌کی بوتون مجاهد کوچلر متحد وه بر أداره آلتندا چالیشماقدادرلار.

هندستان — امرتسر — ایکنچی تشرین.

شرقی تورکستاندا جمهوریت اعلان ایتلمشدر

«شرقی تورکستان حیاتی» نك 16 نچی اوقتوبرده چیققان 9 نچی سانینك 2 نچی یتنده‌کی یازیلاردان شرقی تورکستاندا جمهوریت اعلان ایتلگه‌نلکینی کورسه‌ته تورغان قسمینی توبه‌نده باسماقدامز:

«...آلتای اولوغ تورك ملتینك بیشیکی، آلتای آلتون تاغلار عظمت‌لیك آتالار، بهادر بابالار جولانگاهی بولغان و چرایلیك یایلاق یشیل تیغالار دره‌له‌رنك توب یورتی، آلتای یایلاقلاری یوکوروك آتلار اوتلاغان یخشی اوتلاقلار. تورك ایلینك آناسی آلتون توپراقلار، توی توکونده کولوك چاپقان یکیت آیماقلار. تورك عالمینك بویوك ادیبه‌سی خالده خانم حضرتلرینك او مبارك تورك یورتینی یادلاب

مسلمان تورکی دوشمان سورومش
آلتون تاغ اوستنه طومان یورومش

یغلا کوزوم یغلا هجران یاراشیر
ارکك سز وطنه دوشمان یاراشیر

دیب ملی تأثراتله ترانه ساز بولغان آلتای آلتون تلغلار ولایتی بوکون تورك اوروغیدین بر شاخچه بولغان قاریندااشیمز قازاق ایلی تصرف و حاکمیتیکه اوتمشدر. آلتاینگ قازاق خانی شریف‌خان حسن أداره و انتظامنده مکمل بولوب غازی نیاز حاجیم‌غا کمال خلوصله اطاعت و اتفاقدا ثبات ایتمه‌کده‌در(*).

حاضرغی معلوماتقا قاراغاندا شریف خان‌نگ آلتایدین چوگوچه‌ك طرفگا تجاوز ایتکه‌نلگی حقنده خبرله‌ر بار. موغوللار قارا شهرده‌گی طورغود قوشوت موغوللاری رئیس جمهور خواجه نیاز حاجیم‌غا اطاعتله شرقی تورکستان جمهوریتی‌نگ حمایه و اتفاقیغا کیریب موغول عسکری شرقی تورکستان اوردوسی برله برابر مملکت خدمتیده بولماقدادر.

اولوغ مهمانلار — رئیس جمهور غازی حاجیم‌نگ رفیق و معاونلاری مشهور موصل بای سیلینك جنابلاری و محترم اعظم‌خان توره جناب بای سیجانك غازی برله شهریمزگه تشریف قیلیب یخشی سعی‌لردنم بولماقدادر».

*

بزگه مدینه‌ده‌ن کونده‌ریلگه‌ن «مصور کل شی والدنیا» نام مصر غازیتاسینگ 21 جمادی‌الاول 1352 (11. X. 33) ده چیققان 414 نچی سانداغی بر مقاله‌ده سلطان عبدالحمیدنگ تورونی (نبیره‌سی) پرنس عبدالکریم افندینگ تورکستان پادشاهی اعلان ایتلگه‌نلگی یازیلمشدر.

*

بولغارستان پایتختی صوفیه شهرنده هفته‌ده بر تاپقیر اولاراق چیقیب تورغان «مدنیت» آتلی بر تورکچه غازیتانگ 4 کانون اول 1933 تأریخلی 9 نچی سانداغی «تورکستان چینیٔ سلطانی» باشلقلی بر یازیدان توبه‌نده‌

(*) اورومچی اطرافندان آلنغان خصوصی بر معلوماتقا کوره، اورومچی‌ده‌گی چین حکومتی شریف خان یانینا اونگ اوز دوستلارندان مخصوص وکیل، آرقاسیدان آت وه سریه‌لر یوللاب، اونك آلتای والیسی قیلینب بیلگیله‌نگه‌نلگینی بیلدیریب، شریف خاننی اوز طرفیغا تارتیشغا اورونمه‌کده‌در. باشقارما.

گی جمله‌له‌رنی اوزیچه کوچوره‌مز: «سلطان حمید مرحومگ بویوك اوغلی سلیم افندی حضرتلرینگ نجل نجیبی عبدالکریم افندی‌یی تورکستان چینی مسلمانلری کندیلرینه سلطان انتخاب ایتمشلر. میرمومی الیه‌ده وظیفه‌سنه باشلامشدر. کندیسنه خیرلی موفقیتلر دیله‌ر، تورکستان مسلمانلرینی‌ده اشبو اصابتلی حرکتلرندن دولایی تقدیر ایده‌رز... تورکستان چینی مسلمانلرینه حکمدارلرینگ قیمتینی و بونگ کندیلری ایچون بر نعمت اولدیغینی تقدیر و ادراك ایله حکمدارلرینه قارشی وظیفه‌لرینی حسن ایفایه غیرت و همت ایتمه‌لرینی توصیه ایده‌رز...»

«سد چین»

مجموعه‌مزك کیچه‌ن آیغی سانداء، استانبول غازیتالارندان «هرکون»ك 27 وه 28 نچی اوقتوبر نسخه‌لارندان اوزیچه آلیب باسدیغمز والا نورالدین بیك مقاله‌له‌ری حقنده أولکو اورتاغیمز «استقلال»ك 47 نچی نومروسندا اوتکور قلملی یازیچیلاردان میرزا بالا بیگگ «سدچین» باشلقلی پهك اورونلو یازیلمش، اوزون بر مقاله‌سینی اوقودق. بو مقاله‌نگ بعضی پیرله‌رینی توبه‌نده کتیرمه کده‌یز. میرزا بالا بیك شو مقاله‌سنده ساویت ره‌ژیمی ایله تورکیه ره‌ژیمینی قارده‌ش دییه‌نله‌ره قارشی چیقیب، آشاغیده‌گیله‌ری یازیور:

«ساویت ره‌ژیمیله جمهوریت ره‌ژیمینگ قارده‌ش ره‌ژیم اولدوقلارینی ایله‌ری سورمه‌ك، وضع اولونان مسئله‌نگ جدیتینی قایب ایتدیریور. بوتون عالم بیلیور، که ساویت ره‌ژیمی جمهوریتگ، ده‌موقراسینگ وه ملیتگ آمانسز دوشمانیدر. وه بو اعتبارله تورکیه‌ده‌گی روحگ وه ره‌ژیمگ‌ده دوشمانیدر. ساویت ره‌ژیمی ده‌موقراسی‌یی وه ملیتچیلگی بوغاراق یاشامشدر. ساویتلار داخلنده ملیتچیله‌ری، ده‌موقراتلاری، حتی معتدل سوسیالیسته‌ری حیوان بوغازلارکبی بوغازلایان، بوتون بناسینی تهرور، وحشت، قان، استبداد اوزه‌رینه قورمش اولان بر ره‌ژیم تورکیه‌ده کی ملیتچی وه ده‌موقراسی ره‌ژیمنه ناصل اولوردا قارده‌ش اولور؟»

بوندان سوڭ میرزا بالابیك ساویت حکومتینڭ تورك اولکه‌لرنده یوروتماقدا اولان سیاستینی تصویر ایته‌رك دیور که: «تا استیلانڭ باشندا قوممونیست مذهبی ایجابی اولاراق محکوم تورکلر سایسز صنفلارا تفریق ایدیلمش، قاپیتالیست، بورژوآ، ملکدار، تجار، روحانی وه بو زمره‌لره منسوب منورلر، متفکرلر امحا ایدیلدی. ملتڭ ملت سه‌ویر گه‌نجلگی میدانلان قالدیریلدی.

کویلولر: قولچوماق، اورتا باب، آز توپراقلی، یوقسول وه muzdur کبی صنفلارا آیریلاراق، أڭ متشبث زمره اولان اوچ اولگیلر، اونلارا منسوب منورلر، معلم، طلبه، ضابطان، مأمور، محرر وه شاعر قتل‌عام ایدیلدی، املاکلاری تالان، عائله‌لری سورگون، کندیلری اعدامه معروض قالدی وه قالماقدادر.

والا بیك!

بونی هر کسه ایشیتدیریگز؛ بو، بر ملتڭ قتل عامی، فجیع وه وحشت انگیز بر صورتده امحاسی دیمه‌کدر.

بو، «ساویت تورکلری»نڭ یوق اولماسی دیمه‌کدر.

تورکلگڭ حرثی وه معنوی برلگینی تأمین ئه‌یله‌مه‌ك ایچین اونی اولا مادتاً محو اولماقدان قورتارماق گیره‌کدر.

بونڭ ایچین‌ده ساویتلارك، بو سدچینڭ، بو سوسیالیزم وه‌مارقسزم زندانینڭ یقیلماسی، چوکمه‌سی وه یرله یکسان ایدیلمه‌سی گیره‌کدر.

بو اولمادیقجا ووروشیلوفلاردان، بونیوفلاردان به‌کله‌نه‌ن بویوك آلفابه قورولتایی‌دا چاغیریلمیاجاق، مشترك یازی وه مشترك ادبی دیل‌ده قبول وه تطبیق ایدیله‌میه‌جه‌کدر. آذربایجانڭ استقلال دوری نشریاتینی گوزده‌ن کیچیریگز. وه اونی شیمدیگی ساویت آذربایجانی مطبوعات وه نشریاتیله توتوشدیریگز. گوره‌جه‌کسگز، که او زمانکی دیل مشترك ادبی دیل ایکه‌ن، شیمدیکی دیل «قبیله» دیللره‌یدر.

آنجاق ساویتلار چوکدیکده‌ن وه آذربایجان، شمالی قافقاسیا، تورکستان، ایدیل-اورال وه قریم‌کندی مقدراتلارینا، کندی حریت وه استقلاللارینا مالك اولدقدان سوکرادر، که تورك حرث برلگی تأمین ایدیله بیلیر.

وه آنجاق اوندان سوکرادر، که باکو-استانبول-تاشکند-قازان-باغچه سرای-ته‌رك قلعه آراسندا سربست حرثی مبادله باشلیا بیلیر.

وا-نو (والا نورالدین) بیگڭ بو یازیلاری مناسبتیله «هرگون»ده بر یازی یازان آذری گه‌نچله‌رده‌ن فؤاد (A. Fuat)، «وا-نو بیك، بو سدچینی یقالم» دیوردی.

ئه‌وه‌ت، أڭ دوغرو ایول بودر.

بو سدچینی بوبنوف ده‌گیل، بز یقاجاغز وه بز یقمالی‌یز. میرزا بالا».

هندستان اسلام مطبوعاتندا «یاش تورکستان»

باشقارمامزغا هندستاندان توبه‌نده‌گی غازیتالار کیلدی:

1) دهلی ده چیقاتورغان «الجمعیته» غازیتاسینڭ 24 نچی ایول سانی،
2) لاهوره ده « «سیاست» « 11نچی اوقتوبر سانی،
3) پشاوره ده « «اصلاح سرحد» « 15نچی « سانی،
4) دره اسماعیل خان‌ده « «مجاهد» « 31نچی « سانی.

بونلارنڭ باریسندادا تورکستان حقنده «یاش تورکستان»دان آلینب باسیلغان مقاله‌لر بار. هندستان مسلمانلارینی تورکستان ملی غایه وه ملی کوره‌شی ایله تانیشتیرماق ایچین حذمت کورسه‌تیب، مجموعه‌مز مقاله‌لرینی ترجمه ایتوچی دوست وه یورتداشلاریمزغا هم‌ده قیمتلی صحیفه‌له‌رنده‌ن اورون بیرگه‌ن غازیتالارغا یوره‌کده‌ن تشکرله‌ر ایته‌مز.

توزه‌تیش

1 — «یاش تورکستان» نك48 نچی سانی: 1820 نچی بیتی، 2 نچی قاتارنداغی «مسافرلاریمز» ایمه‌س، توغروسی «مسافریمز»در.
2 — « « « 1840 نچی بیتی «پروله‌تاریات قادرولاری» نداغی «(قوشخانه‌ده) سلحخانه‌ده 40,8%» ایمه‌س توغروسی «یاغخانه‌ده 40,8%» در.
3 — « « « 1841 نچی بیتی، 8 نچی قاتارنداغی «یوزده 20 حتی 50 گه‌چه‌در» نك توغروسی «یوزده 20 حتی 55 گه‌چه‌در».

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin-Halensee.
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Yach Turkestan

Décembre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 49

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokaï-Oghly

یولیمزغا توغرو کیلکەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنڭ بیتلەری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونە شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ ایلغی 30 فرانق.

بر تورك خانمنك آلمانچا علمی اثری

ادیب وە محرر عیاض اسحاقی بیکنك قیزی دوقتور سعادت شاکر خانمنك بەرلین دارالفنونی فلسفە فاکولتەسنە 1931 نچی ییلدا تقدیم ایتدیگی

„Denominale Verbbildungen in den Türksprachen"

ناملی دوقتوراسی روما شهرندە باسیلیب چیقمش وە بو علمی اثر اولوغ معلم وە محرر مرحوم غاسپرالی اسماعیل بیك گە اتحاف ایتلمشدر. یا گیلمازساق سعادت خانم آوروپادا فیلولوژی ساحەسندە دوقتورا قیلمش ایلك تورك خانمیدر. بو اولوغ یوتوغی مناسبتیلە دوقتور سعادت شاکر خانمنی یورەکدەن قوتلایمز.

مجموعەمزگە تییشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France